

MUHASEBE VE DENETİME

BAKİŞ

Accounting and Auditing Review

Halka Arzın İşletme Performansına Etkisi: Borsa İstanbul Şirketleri Üzerine Bir İnceleme

Prof. Dr. Recep GÜNEŞ - Doç. Dr. Fatma AKYÜZ - Dr. Müge SAĞLAM BEZGİN

İklim Değişikliği Muhasebesi Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi

Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU - Doç. Dr. Seyhan ÖZTÜRK

Ortaklıklardaki Yatırımların Özkaynak Yöntemine Göre Muhasebeleştirilmesi

Prof. Dr. Engin DİNÇ - Arş. Gör. Fatih YILDIRIM

Muhasebe Manipülasyonunu Etkileyen Şirkete Özgü Faktörlerin Analizi: BİST Sınai Şirketlerinde Bir Uygulama

Prof. Dr. İsrail ZOR - Evren YANYA

KOBİ'ler İçin UFRS'de İkinci Kapsamlı Gözden Geçirme Taslağına Genel Bakış

Doç. Dr. Can ÖZTÜRK - Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN

ESG Skorunun Firmaya Özgü Belirleyicileri, Borsa İstanbul Örneği

Doç. Dr. Arzu ŞAHİN - Dr. Elif ACAR

Banka Denetim Raporlarının Yeterliliği ve Beklenti Boşluğu

Doç. Dr. Fikret KARTAL

IFRS 16 (TFRS 16)'nın Finansal Tablolar ve Finansal Oranlara Etkisi

Doç. Dr. Oğuzhan BAHADIR

Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları: Maddi Duran Varlıklar (IPSAS 17) Standardının İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZYİĞİT - Prof. Dr. Sait Yüksel KAYGUSUZ

Denetimde Güçlü Bir Araç "Benford Yasası": Kamu İdaresi Hesaplarında Bir Uygulama

Dr. Öğr. Üyesi Merve KIYMAZ KIVRAKLAR - Reyhan ERSOY CAN

Türkiye'de İlişkili Taraf İşlemlerinin Firma Değeri Üzerine Etkileri

Ayça Kutlucan ÖZÜLKEN - Prof. Dr. Yıldız AYANOĞLU

Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin'de İstisnai Gelir Ve Giderlerin Raporlanması

Begüm HAZAR - Prof. Dr. Serap S. YANIK

Lojistik Maliyetler ve Yeşil Lojistik: Dışsal Maliyetlerin Analizi

Kaan Ali AYAN - Doç. Dr. Seçil SIGALI

Kâr Amacı Gütmeyen İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KAGİ FRS) Çalışmalarına Kavramsal Bir Bakış

Öğr. Gör. Dr. Yusuf GALİP

Dijital Dönüşümde Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaşadığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Nitel Bir Araştırma

Öğr. Gör. Dr. Halime KARACA - Öğr. Gör. Dr. Arif GÜMÜŞ

Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Dijitalleşmeye Geçmelerini Etkileyen Faktörlerin Gri İlişkisel Analiz İle Tespit Edilmesi

Öğr. Gör. Emine ARSLAN - Doktorant Mehtap BAYSAL ARTIK

Bağımsız Çalışan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Elektronik Muhasebe Uygulamalarının Kullanımı Üzerine İstanbul İlinde Yapılan Bir Araştırma

Halim BURSALI - Doç. Dr. Mustafa ÇANAKÇIOĞLU

Kredi Derecelendirme Sürecinde Sürdürülebilirlik Faktörlerinin Önemi

İlhan ACAR

CUMHURİYETİMİZ
100 YAŞINDA

T Ü R M O B

TÜRKİYE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER
VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALARI BİRLİĞİ
(UNION OF CHAMBERS OF CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS OF TÜRKİYE)

70

TÜRMOB ADINA SAHİBİ / Owner on behalf of TURMOB

Emre KARTALOĞLU

&

Genel Yayın Yönetmeni / Executive Editor

Yahya ARIKAN

&

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible For Desk Editor

Ebru EKEN

&

Editör ve Yayın Kurulu Başkanı / Editor and Head of the Editorial Board

Prof. Dr. Kadir GÜRDAL

&

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI

Prof. Dr. Kadir GÜRDAL

Prof. Dr. Cemal İBİŞ

Prof. Dr. Semih ÖZ

Prof. Dr. Cevdet Yiğit ÖZBEK

&

Hakemli Dergi / Refereed Journal

Yayın Türü : Süreli Yaygın

Publication Type : Periodical issue

&

TÜRMOB tarafından yayınlanmaktadır

İdari Merkez / Administrative Office

İncek Kızılcaşar Mah. 2669.Sk. No:19 Gölbaşı/ANKARA

Tel: (0.312) 586 00 00

E-mail : ebrueken@turmob.org.tr

<https://www.turmob.org.tr/ekutuphane/>

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mbakis>

&

Dört ayda bir yayımlanır / Published three times a year

&

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı'na (SBVT) kayıtlıdır.

EBSCO tarafından taranmaktadır.

Registered in TÜBİTAK-ULAKBİM Turkish Social Sciences

Database. Indexed by Ebscohost Academic Search

Complete

&

Grafik Tasarım

Tuncay TEKYILDIZ

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ Dergisi, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazılarda öne sürülen fikirler, yazarların kişisel görüşleridir.

Copyright ©

Makalenin herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılmasına Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'nin yayımcı kuruluş olarak belirtilmesi ve atıfta bulunulması şartıyla izin verilir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makale Adı ve Yazarları	Makale Türü	Sayfa No
Halka Arzın İşletme Performansına Etkisi: Borsa İstanbul Şirketleri Üzerine Bir İnceleme <i>The Effect of Public Offering on Enterprise Performance: A Research on Borsa İstanbul</i> Prof. Dr. Recep GÜNEŞ - Doç. Dr. Fatma AKYÜZ - Dr. Müge SAĞLAM BEZGİN	Araştırma	1
İklim Değişikliği Muhasebesi Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi <i>Bibliometric Analysis of Climate Change Accounting Researches</i> Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU - Doç. Dr. Seyhan ÖZTÜRK	Araştırma	23
Ortaklıklardaki Yatırımların Özkaynak Yöntemine Göre Muhasebeleştirilmesi <i>Accounting of Investments In Partnership According To the Equity Method</i> Prof. Dr. Engin DİNÇ - Arş. Gör. Fatih YILDIRIM	Araştırma	45
Muhasebe Manipülasyonunu Etkileyen Şirkete Özgü Faktörlerin Analizi: BİST Sınai Şirketlerinde Bir Uygulama <i>Analysis of Company-Specific Factors Affecting Accounting Manipulation: An Application In BIST Industrial Companies</i> Prof. Dr. İsrail ZOR - Evren YANYA	Araştırma	69
KOBİ'ler İçin UFRS'de İkinci Kapsamlı Gözden Geçirme Taslağına Genel Bakış <i>An Overview of the Exposure Draft of the Second Comprehensive Review of IFRS For Smes</i> Doç. Dr. Can ÖZTÜRK - Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN	Araştırma	89
ESG Skorunun Firmaya Özgü Belirleyicileri, Borsa İstanbul Örneği <i>Firm Specific Determinants of ESG Score, Borsa İstanbul Example</i> Doç. Dr. Arzu ŞAHİN - Dr. Elif ACAR	Araştırma	111
Banka Denetim Raporlarının Yeterliliği ve Beklenti Boşluğu <i>Efficiency of Banks' Auditor Reports and Expectation Gap</i> Doç. Dr. Fikret KARTAL	Araştırma	129
IFRS 16 (TFRS 16)'nın Finansal Tablolar ve Finansal Oranlara Etkisi <i>Effects of IFRS 16 (TFRS 16) on Financial Statements and Financial Ratios</i> Doç. Dr. Oğuzhan BAHADIR	İnceleme	149
Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları: Maddi Duran Varlıklar (IPSAS 17) Standardının İncelenmesi <i>International Public Sector Accounting Standards: Examination of the Property, Plant and Equipment (IPSAS 17) Standard</i> Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZYİĞİT - Prof. Dr. Sait Yüksel KAYGUSUZ	Araştırma	161

Makale Adı ve Yazarları	Makale Türü	Sayfa No
Denetimde Güçlü Bir Araç "Benford Yasası": Kamu İdaresi Hesaplarında Bir Uygulama <i>A Strong Tool In Audit "Benford's Law": An Implementation In Public Administration Accounts</i> Dr. Öğr. Üyesi Merve KIYMAZ KIVRAKLAR - Reyhan ERSOY CAN	Araştırma	183
Türkiye'de İlişkili Taraf İşlemlerinin Firma Değeri Üzerine Etkileri <i>The Effects of Related Party Transactions on Firm Value In Türkiye</i> Ayça Kutlucan ÖZÜLKEN - Prof. Dr. Yıldız AYANOĞLU	Araştırma	209
Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin'de İstisnai Gelir Ve Giderlerin Raporlanması <i>Reporting Unusual Income And Expenses According To Exposure Draft of General Presentation and Disclosures</i> Begüm HAZAR - Prof. Dr. Serap S. YANIK	İnceleme	227
Lojistik Maliyetler ve Yeşil Lojistik: Dışsal Maliyetlerin Analizi <i>Logistics Costs and Green Logistics: An Analysis of External Costs</i> Kaan Ali AYAN - Doç. Dr. Seçil SİGALI	Araştırma	247
Kâr Amacı Gütmeyen İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KAGİ FRS) Çalışmalarına Kavramsal Bir Bakış <i>A Conceptual Overview of the Financial Reporting Standard For Non-Profit Organizations (IFR4NPO) Works</i> Öğr. Gör. Dr. Yusuf GALİP	Araştırma	271
Dijital Dönüşümde Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaşadığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Nitel Bir Araştırma <i>Problems and Solution Suggestions For Professional Accountants In Digital Transformation: A Qualitative Research</i> Öğr. Gör. Dr. Halime KARACA - Öğr. Gör. Dr. Arif GÜMÜŞ	Araştırma	289
Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Dijitalleşmeye Geçmelerini Etkileyen Faktörlerin Gri İlişkisel Analiz İle Tespit Edilmesi <i>Determining the Factors Affecting tshe Digitalization of Professionals Accountants With Grey Relationship Analysis</i> Öğr. Gör. Emine ARSLAN - Doktorant Mehtap BAYSAL ARTIK	Araştırma	307

Makale Adı ve Yazarları	Makale Türü	Sayfa No
Bağımsız Çalışan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Elektronik Muhasebe Uygulamalarının Kullanımı Üzerine İstanbul İlinde Yapılan Bir Araştırma <i>A Research in Istanbul City on the Usage of Electronic Accounting Practices by Independent Financial Advisors</i> Halim BURSALI - Doç. Dr. Mustafa ÇANAKÇIOĞLU	Araştırma	327
Kredi Derecelendirme Sürecinde Sürdürülebilirlik Faktörlerinin Önemi <i>Sustainability Factors' Importance on the Credit Rating Process</i> İlhan ACAR	Derleme	355

HALKA ARZIN İŞLETME PERFORMANSINA ETKİSİ: BORSA İSTANBUL ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 03.12.2022
Kabul Tarihi : 29.03.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbakis.1214211

Prof. Dr. Recep GÜNEŞ*
Doç. Dr. Fatma AKYÜZ**
Dr. Müge SAĞLAM BEZGİN***

Bibliyografik Bilgiler

Güneş, R., Akyüz, F., & Sağlam Bezgin, M. (2023). "Halka Arzın İşletme Performansına Etkisi: Borsa İstanbul Şirketleri Üzerine Bir İnceleme" *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 1-22) <https://doi.org/10.55322/mbakis.1214211>

ÖZ

İşletmelerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri ve finansal yapılarını güçlendirebilmeleri için alternatif yöntemlere başvurdukları bilinmektedir. Bu yöntemler arasında halka arz yoluyla finansman sağlama ise işletmelerin sıklıkla başvurdukları bir yöntemdir. Bu çalışmanın amacı, işletmelerin halka arzı ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmada 2010-2018 yılları arasında halka arz edilen ve Borsa İstanbul'da işlem gören, finansal verilerine kesintisiz olarak ulaşılabilen 62 işletme üzerinde araştırma yapılmıştır. Çalışmada karlılık oranları, mali yapı oranları, likidite oranları, büyüme oranları ve faaliyet oranları olmak üzere 5 ana finansal oran kullanılmıştır. İşletmelerin finansal oranlarına ait dönemler halka açılma öncesi dönem, halka açılma dönemi ve halka açıldıktan sonraki dönem olmak üzere üç döneme ayrılmıştır. Dönemler arasındaki farklılıkları incelemek için finansal oranların normal dağılım sergileyip sergilememe durumlarına göre hem parametrik hem de parametrik olmayan testlerden faydalanılmıştır. Hipotezlerin sınanmasında, normal dağılım sergileyen oranlarda Eşleştirilmiş Örneklem T Testi, normal dağılmayan oranlarda ise Wilcoxon Signed-Rank testleri kullanılmıştır. Testlerden elde edilen bulgulara göre; likidite, karlılık

* Artvin Çoruh Üniversitesi, recep.gunes@inonu.edu.tr , ORCID: 0000-0003-3813-2749.

** Uşak Üniversitesi, fatma.akyuz@usak.edu.tr , ORCID: 0000-0002-7309-1586.

*** Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, mugesaglam@kmu.edu.tr , ORCID: 0000-0001-8674-2707.

ve mali yapı oranlarında halka açılma öncesi ve halka açılma sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür

Anahtar Kelimeler: Halka Arz, İşletme performansı, Borsa İstanbul

Jel Sınıflandırması: G00, G32, M21

THE EFFECT OF PUBLIC OFFERING ON ENTERPRISE PERFORMANCE: A RESEARCH ON BORSA ISTANBUL

ABSTRACT

It is known that enterprises appeal to alternative methods to be able to continue their activities and strengthen their financial structures. Among these methods, providing financing via public offering is a method they often appeal. The aim of this study is to reveal the relationship between the public offering of enterprises and their financial performance. In this context, in this study, research was conducted on 62 companies that were offered to the public and traded in Borsa Istanbul between 2010-2018 and whose financial data can be accessed uninterruptedly. 5 main financial ratios that are profitability ratios, financial structure ratios, liquidity ratios, growth ratios and activity ratios were used in the study. The firm's financial ratios periods were separated into three periods that are before the initial public offering period, during the public offering period, and after the public offering period. To test the difference between periods, both parametric and non-parametric tests were used according to whether financial ratios have normal distribution or not. In testing the hypotheses, the Paired Sample T-Test was used for normally distributed ratios, and the Wilcoxon Signed-Rank test for non-normally distributed ratios. According to the findings obtained from the tests, there are statistically significant differences in the liquidity, profitability, and financial structure ratios before and after the public offering were seen.

Keywords: Public Offering, Enterprise Performance, Borsa Istanbul.

Jel Codes: G00, M32, M21

1. GİRİŞ

İşletmelerin faaliyetlerinde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için teknolojik gelişmelere, artan küresel rekabet şartlarına ve değişen tüketici ihtiyaçlarına bağlı olan birçok sebebin finansman politikalarına olan yansımalarına dikkat edilmesi gerekmektedir. İşletmelerin faaliyetlerini etkin ve verimli olarak sürdürebilmeleri için paydaşların servet maksimizasyonunun korunması ve genel amaçlara ulaşılmasında tercih edilen finansman politikalarının rolü büyüktür.

İşletmelerin faaliyetlerini etkin ve verimli olarak sürdürebilmeleri için yabancı ve özkaynak olmak üzere iki tür finansman yöntemi bulunmaktadır. Bu finansman yöntemlerinin seçiminde yabancı kay-

naklarla finansmanın tercih edilmesi faiz ve komisyon giderlerine katlanılmasını gerektirmektedir. Bu noktada işletmeler özkaynaklarla finansman yönteminin tercih ederek halka arz edilmeyi ve finans piyasalarından kaynak sağlamayı tercih etmektedirler. Bununla birlikte işletmelerin halka arz edilmeleri kendilerine hızlı ve kolay olarak kaynak bulmayı sağladığı gibi, işletmelere kurumsallaşma ve prestij olarak da fayda sağlamaktadır.

Genel olarak halka arz, işletmelerin ilk kez halka açılmasını ifade etmektedir. Daha geniş bir ifadeyle halka arz, işletmelerin hisse senetlerini ihraç etmek suretiyle yeni ortak bulmasını ifade etmektedir. Ljungqvist (2007) halka arzı, özellikle faaliyetlerine yeni başlayan işletmeler için sermaye piyasalarına erişim imkânı sağlayan ve işletmelerin faaliyet ve yatırımları için gerekli olan fonlama maliyetlerini azaltan stratejik bir finansal karar olarak tanımlamaktadır. Sermaye Piyasası Kurulu ise halka arzı; “çok sayıda yatırımcıya şirkete ortak olmaları amacıyla yapılan çağrı” olarak tanımlamaktadır.

Halka arz işletmelere birtakım ek maliyetler getirmektedir. Bunlar; Sermaye Piyasası Kurulu’na ödenen ücretler, finansal faaliyet harcı, borsaya ödenen ücret, pay senedi basım masrafları ve reklam olarak sıralanabilir. Finans yazınında ise, söz konusu ek maliyetlere rağmen halka arz ile sağlanan finansmanın dış kaynak finansmanından daha avantajlı olduğu ve işletmelerin hisse senetlerinin borsada işlem görmesinin işletmelerin finansal başarısına olumlu yönde katkı sağlayacağı savunulmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada, 2010-2018 yıllarında Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren 62 işletme için halka arz edilmelerinin finansal performanslarına olan etkileri incelenecek olup, bu kapsamda finans yazınındaki hâkim yargının Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren şirketler için geçerliliği test edilecektir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde halka arz edilen işletmelerin halka arz edilmesiyle finansal performanslarına olan etkilerini ele alan literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölümde çalışmada kullanılacak veri seti, ele alınan yöntem ve çalışmanın hipotezine ilişkin açıklayıcı teorik bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmada kurulan hipotezlerin sınanması sonucu elde edilen bulgular ve sonuçların yorumlanması bulunmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Halka arz başarılı ve büyüme oranları yüksek seviyede olan işletmelerin, faaliyetlerini genişletmek, yatırımları için fon kaynağı sağlamak, kredi borçlanmasına ve faiz yükü altına girmeden kaynak temin etmek ve mevcut borçların zamanında ödenebilmesi için başvuru bir yöntemdir. Literatürde şirketlerin halka arz edilmelerinin işletme performansına olan etkilerinin tespit edilmesine yönelik pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda halka arz edilen işletmelerin, halka arz edilemeden önceki dönemlerle halka arz edildikten sonraki dönemlerin karşılaştırmalarının yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmanın konuyla bağlantılı diğer çalışmalardan farkı ise güncel veri seti kullanılmasının yanı sıra belirli bir sektörde halka açılan firmalar ile sınırlama olmaksızın inceleme dönemi içerisinde halka açılan tüm firmaları analize dahil eden kapsamlı bir çalışma olmasıdır. Çalışmanın bu noktada literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Devecioğlu (2004) Türkiye’de halka arz edilen spor kulüplerinin sportif başarıları ile piyasa değerleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada Beşiktaş Jimnastik Kulübü ile Galatasaray Spor Kulübünün 2002-2003 yılları arasındaki durumu incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda siyasi, ekonomik ve sosyal

gelişmelerin şirketleri etkilemesinin yansıması, incelenen kulüplerin sportif başarıları ile hisse senetlerinin değerleri arasındaki anlamlı ilişkinin başarıdan kaynaklanan finans hareketliliği olduğu ifade edilmiştir.

Bayrakdaroğlu (2010) tarafından yürütülen çalışmada IMKB-100’de 72 işletmenin 2005-2009 yılları arasında mülkiyet yapısı ile finansal performans arasındaki ilişki panel regresyon analiz ile incelenmiştir. Panel regresyon analizi sonucunda yoğunlaşma değişkenleri ve halka açıklık oranları finansal performans üzerinde etkili iken, yabancı payı ve yönetici sahipliği değişkenlerinin finansal performans üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir.

Özdemir (2014) halka açık 80 işletme ile halka açık olmayan 62 işletmede Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve Altman Z skor modelinin uygulanabilirliği test edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada Altman tarafından geliştirilen modelin, halka açık olmayan işletmeler için ve gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki tüm işletmeler (banka ve diğer finans kuruluşları hariç) için model revizyonlarının araştırma örnekleme olarak seçilen işletmelerde küçük farklılıklara neden olduğuna ulaşılmıştır.

Çelik (2016) Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren ve ilk kez halka arz edilen 2002-2014 yılları arasındaki 56 işletmenin seçilmiş performans göstergelerinin medyan değerleri karşılaştırılmıştır. Çalışmada incelenen işletmeler için halka arz öncesi yıl, halka arz yılı, arz sonrası birinci, ikinci ve üçüncü yıllar karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda incelenen işletmelerin faaliyet performanslarında ilk halka arz yılından sonraki dönemlerde düşüş tespit edilirken, halka arz yılından sonraki ikinci yılda performans göstergelerindeki düşüşler istatistiksel olarak anlamlı çıktığı ifade edilmiştir.

Salur vd. (2018) Kobi BIST Gelişen işletmeler piyasasında yer alan 17 işletme üzerinde halka arzın finansal performansa olan etkisi incelenmiştir. Çalışmada yapılan analizde halka arz yılı, aktif karlılık oranı, özsermaye karlılığı ve T-testi yöntemi kullanılmış olup, KOBİ’lerin halka arz yılları baz alındığında finansal performansları arasında bir ilişki olmadığına ulaşılmıştır.

Kesbiç ve Taşdemir (2019) BIST 100 endeksinde faaliyet gösteren 89 işletmenin 2010-2018 yılları arasında halka arz oranı ile Tobin Q oranı, aktif karlılık, özsermaye ve kaldıraç oranı arasında ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada yöntem olarak Tobin Q, Aktif karlılık oranı, özsermaye karlılık oranı, yıllık hisse senedi getirileri, halka arz oranı ve kaldıraç oranı yöntemleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda halka arz oranı ile Tobin Q oranı arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulunurken, aktif karlılık, özsermaye ve kaldıraç oranı arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Koçdemir ve Küçükçolak (2021) hisseleri BIST Gelişen İşletmeler Piyasasında işlem gören 11 şirketin finansal performansları analiz edilmiştir. Çalışmada halka arz yılı, aktif karlılığı oranı, özkaynak karlılığı, net kâr marjı, likidite oranı, nakit oran, finansal kaldıraç, finansman oranı, alacak devir hızı ve stok devir hızı oranları kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda halka arz olunan şirketlerin halka arz sonrasında karlılık ve faaliyet oranlarında iyileşme olmamasına rağmen, likidite ve finansal yapı oranlarında iyileşme olduğuna ulaşılmıştır.

Kaya vd. (2022) 2009-2018 yılları arasında BIST İmalat Sektöründe işlem gören 127 işletme üzerinde indeks yöntemi ile çalışma sermayesi etkinlik düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda Dönen varlıklarla satış düzeyinin 2017 yılının ilk çeyreğinde en düşük, dördüncü çeyreğinde ise en yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır, çalışma sermayesi alt hesap gruplarının bireysel

performanslarına göre 2017 ikinci çeyreğinde ise en düşük, 2013 yılı birinci çeyreğinde ise en yüksek olduğu görülmüştür.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

3.1. Veri Seti

Çalışma 2010-2018 yılları arasında halka arz edilen ve Borsa İstanbul'da işlem gören, finansal verilerine kesintisiz olarak ulaşılabilen 62 işletme üzerinde yapılmıştır. Çalışmada halka arz edilen işletmelerin halka arz edilmeden önceki bir dönem ve halka arz edildikten sonraki 2 dönemi incelendiğinden, çalışmanın veri seti dönemi 2009-2020 olarak ele alınmıştır. Çalışmada incelenen işletmeler Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. 2010-2018 Yılları Arasında Halka Arz Edilen İşletmeler

Halka Arz Edilme	İşletme İsmi	Halka Arz Edilme	İşletme İsmi
12.02.2010	Koza Altın İşletmeleri A.Ş.	18.05.2012	Mega Polietilen Köpük Sanayi ve Ticaret A.Ş.
21.05.2010	Aksa Enerji Üretim A.Ş.	24.05.2012	Polisan Holding A.Ş.
14.06.2010	Ihlas Gazetecilik A.Ş.	07.06.2012	TGS Dış Ticaret A.Ş.
16.06.2010	Anel Elektrik Proje Taahhüt ve Ticaret A.Ş.	29.06.2012	Flap Kongre ve Turizm Hizmetleri A.Ş.
02.07.2010	Cemaş Döküm Sanayi A.Ş.	03.07.2012	Akdeniz Güvenlik Hizmetleri A.Ş.
20.07.2010	Ekiz Yağ ve Sabun Sanayii AŞ.	16.07.2012	Etiler İnci Büfe Gıda Sanayi ve Dış Ticaret A.Ş.
05.11.2010	Ihlas Yayın Holding A.Ş.	06.08.2012	Ulaşlar Turizm Yatırımları ve Dayanıklı Tüketim Malları Ticaret Pazarlama A.Ş.
11.11.2010	Katmerciler Araç Üstü Ekipman Sanayi ve Ticaret A.Ş.	19.10.2012	Taze Kuru Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş.
02.12.2010	DO&CO Restaurants &Catering AG	05.12.2012	Tümosan Motor ve Traktör Sanayi A.Ş.
08.12.2010	Despec Bilgisayar Paz. Ve Ticaret A.Ş.	26.04.2013	Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.
17.01.2011	Hateks Hatay Tekstil İşletmeleri A.Ş.	03.05.2013	Royal Halı İplik Tekstil Mobilya San. ve Tic. A.Ş.
01.02.2011	Lokman Hekim Engürüsağ Sağlık Trz. Eğt. Hiz. Ve İnş. Taa.A.Ş.	21.05.2013	Odaş Elektrik Üretim Sanayi Ticaret A.Ş.
03.02.2011	Bizim Toptan Satış Mağazaları A.Ş.	19.11.2013	Verusa Holding A.Ş.

04.02.2011	Berkosan Yalıtım ve Tecrit Mad- deleri Üretim ve Tic. A.Ş.	02.12.2013	San-el Mühendislik Elektrik Taahhüt Sanayi ve Tic. A.Ş.
24.02.2011	Utopya Turizm İnşaat İşletmecir lik Ticaret A.Ş.	02.06.2014	RTA Laboratuvarları Biyolojik Ürünler İlaç ve Makine Sa. Tic. A.Ş.
13.05.2011	Yaprak Süt ve Besi Çiftlikleri San. Ve Tic. A.Ş.	16.06.2014	Tuğçelik Alüminyum ve Metal Mamülleri Sanayi ve Ticaret A.Ş.
17.05.2011	Bilici Yatırım Sanayi ve Ticaret A.Ş.	12.11.2014	Pergamon Status Dış Ticaret A.Ş.
27.05.2011	Kron Telekomünikasyon Hizmetleri A.Ş.	20.11.2014	Ulusoy Un Sanayi ve Ticaret A.Ş.
01.06.2011	Dagi Giyim Sanayi ve Ticaret A.Ş.	21.11.2014	Ulusoy Elektrik İmalat Taahhüt Ticaret A.Ş.
24.06.2011	Saray Matbaacılık Kağıtçılık Kırtasiyecilik Tic. ve San. A.Ş.	04.03.2015	Senkron Güvenlik ve İletişim Sistemleri A.Ş.
25.07.2011	Mepet Metro Petrol ve Tesisleri Sanayi Ticaret A.Ş.	18.05.2015	Bantaş Bandırma Ambalaj San. ve Tic. A.Ş.
28.07.2011	Özbal Çelik Boru Sanayi Ticaret ve Taahhüt A.Ş.	18.02.2016	Çuhadaroğlu Metal Sanayi ve Pazarlama A.Ş.
24.08.2011	Vanet Gıda Sanayi İç ve Dış Ticaret A.Ş.	04.05.2017	Fonet Bilgi Teknolojileri A.Ş.
03.11.2011	Adese Alışveriş Merkezleri Ti- caret A.Ş.	15.06.2017	Mavi Giyim Sanayi ve Ticaret A.Ş.
06.12.2011	AVOD Kurutulmuş Gıda ve Tarım Ürünleri San. Tic. A.Ş.	16.01.2018	Safkar Ege Soğutmacılık Klima Soğuk Hava Tesisleri İhracat İthalat A.Ş.
05.03.2012	Niğbaş Niğde Beton Sanayi ve Ticaret A.Ş.	24.01.2018	Trabzon Liman İşletmeciliği A.Ş.
28.03.2012	Beyaz Filo Oto Kiralama A.Ş.	08.02.2018	Enerjisa Enerji A.Ş.
18.04.2012	Sanifoam Sünger Sanayi ve Ticaret A.Ş.	13.02.2018	MLP Sağlık Hizmetleri A.Ş.
15.05.2012	Prizma Pres Matbaacılık Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.	16.05.2018	Kafein Yazılım Hizmetleri Ticaret A.Ş.
15.05.2012	Orge Enerji Elektrik Taahhüt A.Ş.	18.05.2018	Şok Marketler Ticaret A.Ş.
17.05.2012	Teknosa İç ve Dış Ticaret A.Ş.	22.05.2018	Formet Çelik Kapı Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Kaynak: Sermaye Piyasası Kurulu, 2021

Çalışmada incelenen işletmeler için yokluk hipotezi ve alternatif hipotezi iki adet olarak belirlenmiştir. Bunlar:

“H₀: Halka arzın işletmelerin finansal performansına etkisi yoktur.”

“H₁: Halka arzın işletmelerin finansal performansına etkisi vardır.”

Çalışmada incelenen işletmelerin finansal performanslarının ölçümde kullanılan oranlar 5 ayrı kategori halinde verilmiştir. Karlılık ve faaliyet oranları Pastusiak vd. (2016); Valarmathi vd. (2017); Chalarat (2018); Lee vd. (2019); Munisi (2019); Larrain vd. (2021)'nin çalışmalarından referans alınarak seçilmiştir. Kullanılan finansal oranlar, ana grupları ile hesaplama formülleri Tablo 2’de açıklanmıştır.

Tablo 2. 2010-2018 Yılları Arasında Halka Arz Edilen İşletmelerin Finansal Performanslarının Belirlenebilmesi İçin Kullanılan Finansal Oranlar

Finansal Oran Grubu	Finansal Oranlar	Finansal Oran Formülü
Karlılık Oranları	Aktif Karlılık(%)	Net Kar/Aktif Toplamı
	Esas Karlılık Kar Marjı	Esas Faaliyet Karı/Net Satışlar
	Net Kar Marjı	Net Kar/Net Satışlar
	Özsermaye Karlılığı (%)	Net Kar/Toplam Özsermaye
Mali Yapı Oranları	Borç Kaynak Oranı(%)	Toplam Yabancı Kaynak/Aktif Toplamı
	Kısa Vadeli Borç/Aktif Toplamı	Kısa Vadeli Borç Toplamı/Aktif Toplamı
	Kısa Vadeli Borç/Dönen Varlık	Kısa Vadeli Borç Toplamı/Dönen Varlık Toplamı
	Kısa Vadeli Borç/Özsermaye	Kısa Vadeli Borç Toplamı/Özsermae Toplamı
	Özsermaye/Aktif Toplamı	Özsermaye/Aktif Toplamı
	Özsermaye/Maddi Duran Varlıklar	Özsermaye/Maddi Duran Varlıklar
Likidite Oranları	Cari Oran	Dönen Varlık/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
	Likit Oran	Dönen Varlık - Stoklar/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
	Nakit Oran	Hazır Değerler/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Büyüme Oranları	Aktif Büyüme (%)	(Toplam Aktift-Toplam Aktift-1/Aktif Toplamt-1)*100
	Net Satışlar Büyüme (%)	(Net Satışlart-Net Satışlart-1/Net Satışlart-1)100
	Özsermaye Büyümesi (%)	(Özsermayet-Özsermayet-1/Özsermayet-1)*100
	Toplam Borç Büyüme (%)	(Toplam Borçt-Toplam Borçt-1/Toplam Borçt-1)*100
Faaliyet Oranları	Aktif Devir Hızı	Satışlar/Aktif Toplamı
	Alacak Devir Hızı	Kredili Satışlar/Ortalama Ticari Alacaklar
	Dönen Varlık Devir Hızı	Satışlar/Dönen Varlık Toplamı
	Stok Devir Hızı	Satışların Maliyeti/Ortalama Stok

Tablo 2’de yer alan finansal oranlar yukarıda bahsedilen çalışmalarda kullanılan oranlardan daha fazla ve çeşitlidir. Bu noktada çalışmanın değişken noktasında da literatürdeki çalışmalardan daha kapsamlı olduğu iddia edilebilir. Çalışmada kullanılan finansal oranların ana gruplara göre ayrılmasında temel hipotez aşağıdaki gibi detaylandırılmıştır.

H_{0a} : Halka arzın işletmelerin karlılık oranlarına etkisi yoktur.

H_{1a} : Halka arzın işletmelerin karlılık oranlarına etkisi vardır.

H_{0b} : Halka arzın işletmelerin faaliyet oranlarına etkisi yoktur.

H_{1b} : Halka arzın işletmelerin faaliyet oranlarına etkisi vardır.

H_{0c} : Halka arzın işletmelerin likidite oranlarına etkisi yoktur.

H_{1c} : Halka arzın işletmelerin likidite oranlarına etkisi vardır.

H_{0d} : Halka arzın işletmelerin büyüme oranlarına etkisi yoktur.

H_{1d} : Halka arzın işletmelerin büyüme oranlarına etkisi vardır.

H_{0e} : Halka arzın işletmelerin mali yapı oranlarına etkisi yoktur.

H_{1e} : Halka arzın işletmelerin mali yapı oranlarına etkisi vardır.

Çalışmada halka arz edilen işletmelerde; halka arzın, işletmelerin finansal performanslarına etkisinin olup/olmadığının incelenmesinde, finansal oranlar dört döneme ayrılarak incelenmiştir. Bunlar; halka açılmadan önceki bir dönem (t-1), halka açılma dönemi (t), halka açıldıktan sonraki ilk dönem (t+1) ve halka açıldıktan sonraki ikinci dönem (t+2)’dir. Burada amaç, finansal oranlar arasında öncelik sonralık farklılıklarını incelemek suretiyle halka arzın finansal oranlara etkisi olup/olmadığının belirlenmesi oluşturmaktadır.

3.2.Yöntem

Bir araştırmanın hipotezinin incelenmesinde temel olarak hipotez testlerinden yararlanılmaktadır. Örnek tahmininin belirsizliğini de ele alan hipotez testleri, örnek verilere dayanarak bir popülasyon parametresi hakkında belirli bir iddiayı çürütmeye çalışmaktadır (Kaur & Kumar, 2015). Hipotez testleri parametrik ve parametrik olmayan olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Parametrik testler parametrik olmayan testlere göre daha güvenli olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak daha az veriyle daha güçlü sonuçlara varılabilmektedir. Ancak parametrik bir test kullanmak için birtakım önkoşullar bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi verilerin normal olarak dağılması gerekliliği oluşturmaktadır.

Doğru varsayımlar sağlandığında parametrik yöntemler, parametrik olmayan yöntemlere göre farklılıkları tespit etmede daha fazla güce sahip olacaktır. Ancak varsayımlar ihlal edildiğinde parametrik bir test kullanmak, “güç eksikliği” ile sonuçlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, parametrik testlerle normal dağılmayan verileri analiz etmek, araştırmacının kaynak popülasyondaki bir farkı gerçekten var olduğunda tespit edememesine neden olmaktadır (Hopkins vd. 2018).

Bu çalışmada net satış büyüme, borç özkaynak oranı, KVB/aktif oranı ve özsermaye/aktif oranları normal dağılım sergilerken, diğer değişkenler normal dağılım sergilememektedir. Değişkenlerin normal dağılım sergileyip sergilemediğine dair istatistikler uygulama başlığı altında detaylı verilmiştir. Ancak normal dağılım sergilemeyen ve parametrik olmayan test uygulaması gerektiren verilerin analizinden önce uç değerlerin etkilerinden kurtulmak için standardizasyon yapılması önerilmektedir. Bu durumu Arslan vd. (2019) şu şekilde ifade etmektedir:

“Uygulanan analizler sonucunda verilerin normal dağılıma uygunluğu sağlanmıyorsa ya da varyansların homojenliği koşulu sağlanmıyorsa normal dağılımı ve homojen varyans yapısını bozduğu düşünülen verilere bazı dönüşümler yapılarak veri setinin normal dağılım göstermesi ve varyansların homojen dağılması sağlanabilir.”

Bu nedenle çalışmada öncelikle normalizasyon işlemi yapılmış, daha sonra bir değişkenin farklı dönemlerine ilişkin verilerinin kıyaslanmasında parametrik testlerden Eşleştirilmiş Örneklem t testi diğer adıyla ilişkili örneklem t testi ve yine iki grubun kıyaslanmasında herhangi bir belirli dağılıma ait verilere dayanmayan teknikleri kapsayan parametrik olmayan testlerden Wilcoxon Signed-Rank Testinden yararlanılmıştır.

Eşleştirilmiş Örneklem t testinde; aynı denek, grup vb. ait olan iki değişkenin önce-sonra farklılıkları ve/veya bir etkenin değişkenler üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Bu testin hipotezi aşağıdaki gibidir (Mee & Chiu Chua, 1991):

$$H_0 = \mu_2 - \mu_1 = 0 \quad (1)$$

$$H_1 = \mu_2 - \mu_1 \neq 0 \quad (2)$$

Bu hipotez testi için t istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Özdemir, 2016):

$$t = \frac{\bar{X}_d}{S_d / \sqrt{n_d}} \quad (3)$$

Burada; \bar{X}_d fark değişkenlerinin ortalaması, S_d fark değişkeninin standart sapması, n_d eşleştirilen veri sayısını ifade etmektedir. Yokluk hipotezi reddedildiğinde değişkenler arasındaki farklılığın, bu çalışma özelinde halka arzın finansal oranlar üzerinde etkisi olduğunu iddia eden hipotez kabul edildiğinde bu etkinin derecesinin ölçülmesi de yorumlamalar açısından fayda sağlayacaktır. Etki derecesi d katsayısı ile ölçülür ve aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$d = \frac{t}{\sqrt{N}} \quad (4)$$

>1 ise etki Çok Büyük, 0.8<d<1 ise Büyük, 0.5<d<0.8 ise Orta ve 0.2<d<0.5 ise Küçük (Az) etki olarak yorumlanır.

Wilcoxon Signed-Rank Testi ise eşleştirilmiş örneklem verilerinin analizi için kullanılan parametrik olmayan bir test prosedürüdür (Woolson, 2007).

4. BULGULAR

Çalışmanın uygulama kısmında kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri, Tablo 3'te görüldüğü gibi hesaplanmıştır. Ayrıca çalışmada parametrik testlerin ön koşulunun normal dağılım olduğunu ifade edilmiş olup, normal dağılım sergilemeyen değişkenlere dönüştürme işlemi yapılmıştır. Bu işlem sonrası değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Oran	Dönem	Ort.	Varyans	SD	Min.	Mak.	Çarp.	Basıklık	Normal Dağılım Hipotezi
Cari Oran	t-1	0.1244	0.080	0.283	-0.620	0.912	0.202	0.683	Kabul
	t	0.3155	0.109	0.330	-0.347	1.379	0.516	0.702	Kabul
	t+1	0.2608	0.098	0.312	-0.367	1.235	0.792	0.837	Kabul
	t+2	0.2201	0.116	0.340	-0.538	1.642	1.360	1.448	Kabul
Likit Oran	t-1	-0.1044	0.174	0.418	-1.523	0.900	-0.684	2.048	Kabul
	t	0.1576	0.158	0.397	-0.824	1.338	0.267	0.447	Kabul
	t+1	0.1002	0.136	0.369	-0.921	1.213	0.443	1.135	Kabul
	t+2	0.0749	0.153	0.391	-0.658	1.545	1.003	1.631	Kabul
Nakit Oran	t-1	0.8592	0.548	0.740	-0.638	2.844	0.114	-0.617	Kabul
	t	1.4256	0.641	0.800	-1.000	3.128	-0.336	0.365	Kabul
	t+1	1.3509	0.516	0.718	-0.770	2.933	-0.266	0.819	Kabul
	t+2	1.1889	0.664	0.815	-0.699	3.175	0.008	0.169	Kabul
Aktif Karlılık	t-1	0.6656	0.338	0.581	-0.721	1.946	-0.031	-0.728	Kabul
	t	0.5433	0.295	0.543	-0.481	1.728	0.123	-1.108	Kabul
	t+1	0.4306	0.301	0.548	-1.000	1.758	0.004	0.094	Kabul
	t+2	0.3983	0.381	0.618	-2.000	1.679	-0.720	1.530	Kabul
Esas Faaliyet Karı	t-1	0.8802	0.307	0.554	-0.959	1.756	-0.787	0.674	Kabul
	t	0.7779	0.302	0.549	-0.795	1.776	-0.589	-0.134	Kabul
	t+1	0.6719	0.276	0.525	-0.180	1.828	-0.003	-1.076	Kabul
	t+2	0.6264	0.299	0.547	-0.260	1.818	0.189	-1.040	Kabul
Net Kar	t-1	0.6588	0.440	0.664	-2.000	1.964	-0.802	1.634	Kabul
	t	0.6279	0.334	0.578	-0.387	1.698	0.069	-1.311	Kabul
	t+1	0.5505	0.311	0.557	-0.824	1.938	0.452	0.022	Kabul
	t+2	0.4951	0.518	0.719	-2.000	1.973	-0.360	1.126	Kabul

Öz Sermaye Karlılığı	t-1	1.0182	0.617	0.786	-2.000	2.259	-1.098	1.954	Kabul
	t	.8260	0.350	0.592	-0.119	1.848	-0.263	-1.314	Kabul
	t+1	0.7070	0.366	0.605	-0.658	1.848	-0.209	-0.974	Kabul
	t+2	0.6723	0.521	0.722	-2.000	2.385	-0.649	1.593	Kabul
Aktif Büyüme Oranı	t-1	1.2099	0.567	0.753	-0.149	2.349	-0.479	-0.983	Kabul
	t	1.3706	0.492	0.702	0.000	2.518	-0.968	-0.080	Kabul
	t+1	0.8817	0.445	0.667	-0.538	1.993	-0.378	-1.035	Kabul
	t+2	0.9612	0.436	0.660	-0.180	2.024	-0.369	-1.186	Kabul
Öz Sermay Büyüme	t-1	1.3572	0.808	0.899	-0.208	2.872	-0.218	-0.987	Kabul
	t	1.7297	0.548	0.741	-0.553	3.449	-1.202	1.997	Kabul
	t+1	0.6181	0.412	0.642	-0.456	2.245	0.426	-0.892	Kabul
	t+2	0.7180	0.576	0.759	-1.097	2.301	0.038	-1.118	Kabul
KVB/ Dönen Varlık	t-1	1.8755	0.080	0.283	1.088	2.620	-0.202	0.682	Kabul
	t	1.6843	0.109	0.330	0.621	2.347	-0.519	0.702	Kabul
	t+1	1.7393	0.098	0.312	0.766	2.363	-0.791	0.830	Kabul
	t+2	1.7798	0.116	0.340	0.358	2.543	-1.355	1.445	Kabul
KVB/ Özkaynak	t-1	1.9145	0.576	0.759	0.000	3.983	0.175	1.433	Kabul
	t	1.7215	0.348	0.590	0.354	3.390	0.395	0.646	Kabul
	t+1	1.7694	0.373	0.611	0.000	3.505	0.058	1.135	Kabul
	t+2	1.8916	0.353	0.594	0.053	3.356	0.107	1.218	Kabul
Öz Sermaye / MDV	t-1	0.3671	0.589	0.767	-1.699	2.547	0.385	1.271	Kabul
	t	0.5972	0.537	0.733	-0.569	3.011	1.175	1.335	Kabul
	t+1	0.5478	0.562	0.749	-0.886	3.267	1.321	1.347	Kabul
	t+2	0.4972	0.403	0.635	-0.721	2.501	0.844	1.071	Kabul
Toplam Borç Büyüme	t-1	0.9197	0.613	0.783	-0.409	2.350	-0.082	-1.455	Kabul
	t	0.7806	0.665	0.815	0.000	2.679	0.549	-0.940	Kabul
	t+1	1.1309	0.581	0.762	-0.149	2.412	-0.391	-1.063	Kabul
	t+2	1.1008	0.629	0.793	-0.009	2.877	-0.266	-1.101	Kabul
Borç Kaynak	t-1	52.470	531.79	23.06	7.20	98.97	0.098	-0.802	Kabul
	t	42.316	481.40	21.94	3.11	96.09	0.365	-0.702	Kabul
	t+1	45.806	519.38	22.79	3.47	96.97	0.327	-0.620	Kabul
	t+2	48.553	530.81	23.04	1.74	95.73	0.200	-0.800	Kabul

KVB / Aktif Toplamı	t-1	39.652	419.09	20.47	4.80	98.96	0.384	-0.020	Kabul
	t	31.556	406.89	20.17	2.19	96.08	0.971	0.958	Kabul
	t+1	34.564	400.81	20.02	3.02	96.96	0.741	0.471	Kabul
	t+2	37.423	416.99	20.42	1.11	95.26	0.692	0.169	Kabul
Öz Sermaye / Aktif Toplamı	t-1	46.388	513.77	22.67	0.6	92.8	-0.067	-0.668	Kabul
	t	56.237	477.96	21.86	3.91	96.89	-0.275	-0.669	Kabul
	t+1	52.621	482.39	21.96	3.03	96.53	-0.244	-0.441	Kabul
	t+2	49.973	518.83	22.78	4.27	98.26	-0.067	-0.724	Kabul
Aktif Devir Hızı	t-1	-0.0470	0.198	0.445	-2.000	0.778	-2.006	7.367	Red
	t	-0.1362	0.197	0.444	-2.000	0.759	-1.578	5.188	Red
	t+1	-0.1785	0.217	0.466	-2.000	0.723	-1.724	5.912	Red
	t+2	-0.1507	0.200	0.448	-2.000	0.663	-2.063	7.728	Red
Alacak Devir Hızı	t-1	0.6794	0.350	0.592	-1.699	1.876	-1.711	6.943	Red
	t	0.6823	0.341	0.584	-1.699	1.946	-1.372	6.642	Red
	t+1	0.6397	0.421	0.649	-2.000	2.385	-1.171	6.632	Red
	t+2	0.6572	0.392	0.626	-2.000	2.243	-1.564	7.589	Red
Dönen Varlık Devir Hızı	t-1	0.2689	0.218	0.467	-2.000	0.946	-2.912	12.492	Red
	t	0.1691	0.214	0.462	-2.000	1.003	-2.387	9.394	Red
	t+1	0.1085	0.242	0.492	-2.000	1.005	-2.439	9.328	Red
	t+2	0.1360	0.227	0.477	-2.000	0.911	-2.738	11.413	Red
Stok Devir Hızı	t-1	0.8889	0.559	0.748	-1.222	3.761	1.141	3.892	Red
	t	0.8695	0.529	0.727	-0.721	3.316	1.401	3.145	Red
	t+1	0.8294	0.537	0.733	-1.523	3.408	0.662	3.565	Red
	t+2	0.8307	0.297	0.545	0.000	2.447	0.776	2.565	Red

Değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığı çarpıklık ve basıklık katsayıları ile incelenebilmektedir. Tabachnick vd. (2007) bir değişkenin normal dağılıma sahip olduğunun kabulü için çarpıklık ve basıklık katsayısının -1.5 ile +1.5 arasında olmasının yeterli olduğunu ifade ederken, George ve Mallery (2010) bu katsayıların -2 ile +2 arasında olmasının normal dağılım hipotezinin kabulü için yeterli olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada da değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığının tespitinde çarpıklık ve basıklık katsayıları incelemiştir. Tablo 3'te yer alan verilere göre faaliyet oranları dışındaki tüm değişkenlerin çarpıklık ve basıklık katsayıları -2 ile +2 değerleri arasında yer alıp normal dağılıma sergilediği, faaliyet oranlarının ise kabul edilen sınırların dışında kaldığı ve normal dağılıma uymadığı görülmektedir.

Normal dağılım koşulunu sağlayan finansal oranlarda halka arz öncesi son dönem ile halka arz dönemi, halka arz sonrası birinci ve ikinci dönemde farklılık olup olmadığının sınanmasında Eşleştirilmiş Örneklem T testi kullanılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Eşleştirilmiş Örneklem T Testi Sonuçları

Değişken	Ort.	Std. Sapma	T İstatistiği	p-Değeri	Etki Değeri (d)
Lt_1CO – LtCO	-0.19108	0.24537	-6.230	.000**	0.79122
Lt_1CO - Lt1CO	-0.13638	0.22725	-4.801	.000**	0.60975
Lt_1CO - Lt2CO	-0.09573	0.27662	-2.769	.007**	0.35161
t_1LO – Tlo	-0.26194	0.37974	-5.518	.000**	0.70082
t_1LO - t1LO	-0.20453	0.34054	-4.805	.000**	0.61022
t_1LO - t2LO	-0.17928	0.35370	-4.055	.000**	0.51499
t_1NO – Tno	-0.56641	0.85735	-5.285	.000**	0.67122
t_1NO - t1NO	-0.49170	0.74580	-5.274	.000**	0.66985
t_1NO - t2NO	-0.32969	0.80465	-3.278	.002**	0.41629
t_1AK – tAK	0.12236	0.39503	2.478	.016**	0.31469
t_1AK - t1AK	0.23502	0.47326	3.973	.000**	0.50453
t_1AK - t2AK	0.26735	0.63412	3.373	.001**	0.42834
t_1EK – tEK	0.10232	0.46408	1.764	.083	--
t_1EK - t1EK	0.20825	0.54594	3.052	.003**	0.38755
t_1EK - t2EK	0.25377	0.45728	4.440	.000**	0.56383
t_1NK – tNK	0.03099	0.52067	0.476	.636	--
t_1NK - t1NK	0.10839	0.58361	1.486	.142	--
t_1NK - t2NK	0.16371	0.75642	1.731	.088	--
t_1OZK – tOZK	0.19215	0.64931	2.367	.021**	0.44130
t_1OZK - t1OZK	0.31118	0.71643	3.475	.001**	0.37265
t_1OZK - t2OZK	0.34588	0.94299	2.934	.005**	0.16391
t_1BK- tBK	12.34594	18.43638	5.357	.000**	0.68036
t_1BK - t1BK	8.44578	16.61982	4.065	.000**	0.51631
t_1BK - t2BK	5.61609	18.65438	2.408	.019**	0.30588
t_1KVB/AKTF-tKVBKTF	10.81063	18.58209	4.654	.000**	0.59108
t_1KVB/AKTF-t1KVB/AKTF	7.99516	19.06868	3.354	.001**	0.42599
t_1KVB/AKTF-t2KVB/AKTF	5.32813	19.62311	2.172	.034**	0.27586

t_1OZKAKTF - TOZKAKTF	-12.00578	18.34920	-5.234	.000**	0.66476
t_1OZKAKTF - t1OZKAKTF	-7.99469	16.39616	-3.901	.000**	0.49540
t_1OZKAKTF - t2OZKAKTF	-5.02359	18.79833	-2.138	.036**	0.27151
t_1KBDNNDNN - tKVBDNNDNN	0.19116	0.24532	6.234	.000**	0.79167
t_1KBDNNDNN - t1KVBDNNDNN	0.13621	0.22742	4.792	.000**	0.60853
t_1KBDNNDNN-t2KVBDNNDNN	0.09568	0.27685	2.765	.007**	0.35112
t_1KVBOZK-tKVBOZK	0.19304	0.55721	2.771	.007**	0.35197
t_1KVBOZK-t1KVBOZK	0.14511	0.32031	3.624	.001**	0.46027
t_1KVBOZK-t2KVBOZK	0.02297	0.60965	0.301	0.764	--
t_1OZKMDV-tOZKMDV	-0.23015	0.32106	-5.735	.000**	0.7283
t_1OZKMDV-t1OZKMDV	-0.18073	0.29661	-4.875	.000**	0.6191
t_1OZKMDV-t2OZKMDV	-0.13015	0.54001	-1.928	.058	--
t_1TBB - tTBB	0.13908	1.21353	.917	.363	--
t_1TBB - t1TBB	-0.21118	1.05094	-1.608	.113	--
t_1TBB - t2TBB	-0.18108	1.17334	-1.235	.222	--
t_1AKB - tAKB	-0.16067	0.99593	-1.291	.202	--
t_1AKB - t1AKB	0.32826	1.02933	2.551	.013**	0.3240
t_1AKB - t2AKB	0.24870	0.96826	2.055	.044**	0.2609
t_1NSB - tNSB	59.36468	255.26170	1.831	0.072	--
t_1NSB - t1NSB	66.18710	281.34528	1.852	0.069	--
t_1NSB - t2NSB	57.00000	284.04478	1.580	0.119	--
t_1OB - tOB	-.37244	1.17919	-2.527	.014	0.32089
t_1OB - t1OB	.73916	1.06749	5.539	.000	0.70350
t_1OB - t2OB	.63924	1.21383	4.213	.000	0.53505

Tablo 4'te görüldüğü gibi Eşleştirilmiş Örneklem T testi sonuçlarına göre, likidite oranlarının tümünde halka arz öncesi (t-1) ve halka arz sonrasında (t, t+1 ve t+2) farklılık olduğuna dair hipotez kabul edilmektedir. Cari oran, likit oran ve nakit oran ile kurulan hipotezin p değeri sonuçları 0.05 anlamlılık değerinden düşük olduğu görülmüştür. Buradan hareketle likidite oranlarında “halka arz öncesi ve sonrası farklılık yoktur” ya da “halka arzın likidite oranlarına etkisi yoktur” hipotezi reddedilmektedir. Değişkenler detaylı olarak incelendiğinde ortalama değerlerde t-1 döneminde cari oran ortalaması t dönemi, t+1 ve t+2 dönemi değerlerinden daha düşük çıktığı görülmüştür. Bu nedenle halka arzın incelenen işletmelerin likidite oranlarının artmasına neden olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Halka arzın işletmelerin öz sermayesinde artış yaratarak nakit girişi sağlaması ve kısa vadeli yabancı kaynakların payının azalmasına neden olmasıyla, bilanço denkleminde değişiklik yapacağı teorik olarak beklenen bir sonuç olarak kabul edilmektedir. Çalışmada likidite oranlarına dair elde edilen sonuçlar bu beklenti-

yi doğrulamaktadır. Halka arzın likidite oranlarına etkisi olduğuna dair hipotez kabul edilmesinin yanı sıra, etki derecesinin incelenmesi de önemlidir. Halka arzın t dönemi cari oran üzerindeki etki değeri 0.79122'dir. Bu değer $0.5 < d < 0.8$ orta etki aralığında kalmaktadır ve "halka arzın halka arz döneminde cari oran üzerindeki etkisi orta düzeydedir" yorumu yapılabilmektedir. Halka arzın t+1 dönem cari oran üzerindeki etki değeri 0.60975'tir. Bu değer de orta seviye etki değer aralığı içinde kalmaktadır. Halka arzın t+2 dönemde cari oran üzerindeki etkisi incelendiğinde ise etki değerinin 0.35161 olduğu görülmektedir. Bu değer $0.2 < d < 0.5$ düşük etki aralığında yer almaktadır. O halde, etki değerlerinin dönem bazında sıralaması göz önüne alındığında "cari oran için halka arzın, halka arz döneminde cari oranı daha fazla etkiliyorken bu etki halka arzın ikinci döneminde azalmıştır değerlendirilmesi" yapılabilmektedir. Halka arzın asit test oranındaki etkisi incelendiğinde t döneminde etki değerinin 0.70082, t+1 dönemine etki değerinin 0.61022 ve t+2 döneminde etki değerinin 0.51499 ile orta düzey etki aralığında olduğu görülmektedir. Bu noktada halka arzın işletmelerin asit test oranına t dönemi, t+1 ve t+2 dönemleri için orta düzeyde etki ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Halka arzın nakit orana etki değerleri incelendiğinde; t dönemi etki değeri 0.67122, t+1 dönem etki değeri 0.66985'tir. Bu etki değerleriyle halka arzın nakit oran üzerinde halka arz dönemi ve halka arz dönemi sonrası birinci dönemde orta düzey etkinlik aralığında yer aldığı ifade edilebilir. Ancak t+2 döneminde halka arzın nakit oran üzerindeki etki değerinin 0.41629 olduğu görülmektedir. Bu değere istinaden "halka arz, halka arzın ikinci döneminde nakit oran üzerinde düşük etki yapmaktadır" yorumu yapılabilir.

Aktif karlılık oranı incelendiğinde "halka arz öncesi ve sonrası arasında aktif karlılık oranında farklılık yoktur" yokluk hipotezi reddedilmektedir. Başka bir ifadeyle; halka arzın işletmelerin aktif karlılığı üzerindeki etkisi anlamlı düzeyde gerçekleşmektedir. Dönemler itibariyle aktif karlılık oranına ilişkin sonuçlar incelendiğinde; t dönemi, t+1 ve t+2 döneminde bu etkinin anlamlı olduğu, p değerlerinin 0.05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Etki değerleri dönem bazlı değerlendirildiğinde, halka arzın t döneminin aktif karlılığı üzerindeki etki değeri 0.31469'dir. Bu değer düşük etki aralığındadır. Ancak halka arzın, t+1 dönemi aktif karlılığı üzerinde etki değerinin 0.50453 ile orta etki aralığında olduğu görülmektedir. Bu sonuç halka arzın aktif karlılığa etkisinin gecikmeli yansıdığına dair yargı oluşmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte halka arzın t+2 dönemi üzerindeki etki değeri 0.42834 ile düşük etki aralığında yer almaktadır. Bu sonuçlara göre "halka arzın işletmelerin aktif karlılık oranında etkili olduğu ancak bu etki düzeyinin düşük olduğu" yorumu yapılabilmektedir. Esas faaliyet karına ilişkin test sonuçları incelendiğinde, halka arzın t dönemi esas faaliyet karı oranına bir etkisinin olmadığı, ancak t+1 ve t+2 döneminde bu oran üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Etki değerleri incelendiğinde halka arzın t+1 dönem esas faaliyet karı oranına etki değerinin 0.38755, halka arz t+2 dönem esas faaliyet karı oranı etki değerinin ise, 0.56383 olduğu görülmektedir. Bu etki değerleri birinci yıl için düşük etki aralığındayken, ikinci yıl için orta etki aralığındadır. Esas faaliyet karına ilişkin bu sonuçlar incelendiğinde "halka arzın esas faaliyet karı üzerinde dönemler itibariyle artan etki gösterdiği yorumu" yapılabilmektedir. Net kar oranı incelendiğinde halka arzın net kar üzerinde etkisi olduğuna dair bir bulgu görünmemektedir. Tablo 4'te yer alan p değeri sonuçları 0.05 anlamlılık seviyesinden büyüktür ve buna göre "halka arzın nakit oran üzerinde etkisi yoktur" yokluk hipotezi reddedilememektedir. Özsermaye karlılığı oranına ait test sonuçları incelendiğinde ise, p değeri sonuçlarının 0.05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda "halka arzın işletmelerin özsermaye karlılığı üzerinde etkisi vardır" hipotezi kabul edilmektedir. Etki düzeyleri incelendiğinde ise

halka arzın t dönemindeki özsermaye karlılığına etkisinin 0.44130, t+1 dönemindeki özsermaye karlılığı oranına etkisinin 0.37265 ve t+2 döneminde özsermaye karlılığı oranına etkisinin 0.16391 olduğu görülmektedir. Değerlerden görüleceği üzere halka arz, işletmelerin özsermaye karlılığına etki etmekle beraber etkinin büyüklüğü dönemler itibariyle azalmaktadır.

Mali yapı oranlarından borç kaynak oranı incelendiğinde halka arzın borç kaynak oranı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Dönemsel olarak t döneminde, t+1 ve t+2 p değerleri incelendiğinde bu değerlerin 0.05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu, bu nedenle halka arzın t döneminde, t+1 ve t+2 borç kaynak oranı üzerinde etkili olduğu kabul edilmektedir. Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre; etki değerleri incelendiğinde halka arzın t dönemindeki borç kaynak oranı üzerindeki etki değeri 0.68036, t+1 borç kaynak oranı üzerindeki etki değeri 0.51631 ve t+2 borç kaynak oranına etki düzeyinin 0.30588 olduğu görülmektedir. Halka arz dönemi ve t+1 etki düzeyi orta seviyede iken, t+2 dönemi etki düzeyinin düşük olduğu bulunmuştur. Değerler incelendiğinde “halka arzın işletmelerin borç kaynak oranı üzerinde etkisi olduğu, bu etkinin yıllar içinde azaldığı” yorumu yapılabilmektedir. Kısa Vadeli Borç/Toplam Aktif oranı incelendiğinde halka arz, t dönemi, t+1 ve t+2 dönemi kısa vadeli borç/aktif oranına etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Etki düzeyleri incelendiğinde halka arz, t döneminde kısa vadeli borç/aktif oranına 0.59108, t+1 dönemde kısa vadeli borç/aktif oranına 0.42599 ve t+2 dönemde kısa vadeli borç/aktif oranına 0.27586 düzeyinde etki ettiği görülmektedir. Halka arz döneminde etki düzeyi orta seviyeyken, t+1 ve t+2 döneminde etki düzeyi düşük etki aralığındadır. Kısa vadeli borç dönen varlık oranı incelendiğinde, halka arz öncesi ve sonrası ilgili oranda farklılık olduğu görülmektedir. Halka arzın, t dönemi kısa vadeli borç dönen varlık oranına etki düzeyi 0.79167, t+1 dönemi kısa vadeli borç dönen varlık oranına etki düzeyi 0.60853 ve t+2 dönemi kısa vadeli borç dönen varlık oranına etki düzeyi ise 0.35112'dir. Etki düzeyleri dönem bazında t dönemi ve t+1 döneminde orta seviyede, t+2 döneminde düşük seviyededir. Kısa vadeli borç/özkaynak oranı incelendiğindeyse halka arz öncesi ve halka arz sonrasında t dönemi ve t+1 döneminde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır. Ancak t+2 döneminde kısa vadeli borç/ özkaynak oranında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Halka arzın, t dönemi ve t+1 dönemdeki etki düzeyi ise sırasıyla 0.35197 ve 0.46027 değerleriyle düşük etki aralığındadır. Özsermaye/Maddi Duran Varlık oranına ait test sonuçları incelendiğinde t-1 ve t, t+1 dönemlerinde özsermaye/maddi duran varlık oranında anlamlı fark olduğu hipotezi kabul edilmektedir. Etki değerleri incelendiğinde t dönemi etki seviyesi 0.7283, t+1 dönemi etki düzeyi ise 0.6191 değerleriyle orta seviyededir.

Büyüme oranları bazında inceleme yapıldığında; toplam borç büyümesi oranında halka arz öncesi ve halka arz sonrası dönemlerinde farklılık olduğuna dair hipotez reddedilmektedir. Başka bir ifadeyle halka arzın işletmelerin toplam borç büyümesi oranına etkisi yoktur. Aktif büyüme oranı istatistik sonuçları incelendiğinde halka arzın t döneminde anlamlı bir etkisi bulunmazken, t+1 ve t+2 döneminde anlamlı etki vardır. Etki düzeyleri incelendiğinde t+1 dönemi için bu değer 0.3240, t+2 dönemi için 0.2609'dur. Değerler $0.2 < d < 0.5$ aralığında yer aldığından bu etkinin değeri düşük olarak ifade edilebilmektedir. Net satışlar büyüme oranını tüm dönem karşılaştırmaları için istatistik sonuçlarına ait p değerleri incelendiğinde, 0.05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle net satışlarda büyüme oranında halka arz öncesi ve sonrası dönemlerde farklılık olduğuna dair hipotez reddedilmektedir. Özsermaye büyüme oranı incelendiğinde ise tüm dönemler içerisinde halka arzın özsermaye büyümesini etkilediğine dair hipotez kabul edilmektedir. Bu nedenle halka arz ile özsermaye artımı sağlandığından

beklenen bir sonuç elde edilmiştir. Etki düzeyleri ise t dönemi için 0.32089, t+1 dönemi 0.70350 ve t+2 dönemi 0.53505'tir.

Faaliyet oranlarına ilişkin değerlendirmeler açısından oranlar normal dağılım sergilemediğinden non-parametrik test olan Wilcoxon Signed-Rank Testi ile incelenmiştir. Teste ilişkin sonuçlar Tablo 5'te açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 5. Wilcoxon Signed-Rank Testi Sonuçları

Değişkenler	Z Değeri	P Değeri	Hipotez Sonucu
tAKDH - t_1AKDH	-4.173	0.000	Kabul
t1AKDH - t_1AKDH	-4.847	0.000	Kabul
t2AKDH - t_1AKDH	-4.371	0.000	Kabul
t1ADH - t_1ADH	-568	0.570	Red
t1ADH - t_1ADH	-2.287	0.122	Red
t2ADH - t_1ADH	-1.075	0.282	Red
tDDH - t_1DDH	-4.119	0.000	Kabul
t1DDH - t_1DDH	-4.587	0.000	Kabul
t2DDH - t_1DDH	-4.217	0.000	Kabul
tSDH - t_1SDH	-1.349	0.1774	Red
t1SDH - t_1SDH	-1.434	0.1516	Red
t2SDH - t_1SDH	-1.424	0.1544	Red

Faaliyet oranları incelendiğinde halka arz öncesi ve sonrası alacak devir hızı oranı ve stok devir hızı oranında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak dönen varlık devir hızı ve aktif devir hızı oranlarında halka arz öncesi ve sonrasında anlamlı farklılık bulunduğu dair hipotez kabul edilmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada 2010-2018 yılları arasında halka arz edilen 62 işletme üzerinde 5 ana finansal oran göstergeleri olan karlılık oranları, mali yapı oranları, likidite oranları, büyüme oranları ve faaliyet oranları ile halka arz edilmeden önceki bir dönem, halka arz edilme dönem, halka arz edildikten sonraki iki dönemin finansal performansına olan etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre karlılık oran değişkenleri, mali yapı oran değişkenleri, likidite oran değişkenleri ve büyüme oran değişkenlerinde normal dağılım gözlemlenirken, faaliyet oran değişkenlerinde normal dağılıma uymadığı görülmüştür.

Çalışmada 2010-2018 dönemleri arasında halka arz edilen 62 işletmenin likidite oranları için; halka arzın likidite oranlarına etkisinin olduğu, etki derecesi olarak da cari oran için halka arzın halka arz döne-

minde cari oranı daha fazla etkilerken, halka arzın ikinci döneminde azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı değerlendirme halka arzın asit test oranına etkisi için incelendiğinde; halka arz dönemi, halka arz dönem sonrası 1. dönem ve halka arz dönem sonrası 2. dönemde orta düzeyde etkilediği sonucu görülmüştür. Halka arzın nakit oranına etkisine bakıldığında ise; halka arz dönemi ve halka arz dönemi sonrası birinci dönemde orta düzey etkinlik aralığında iken, halka arzın ikinci döneminde nakit oran üzerinde düşük etki yaptığına ulaşılmıştır.

Aktif karlılık oranı için değerlendirme yapıldığında; halka arzın işletmelerin aktif karlılığı üzerindeki etkisi anlamlı düzeyde ancak etki düzeyinin düşük olduğuna ulaşılrken, dönemler açısından değerlendirme yapıldığında, halka arzın halka arz döneminde aktif karlılık üzerinde düşük etki aralığında, halka arzın halka arz sonrası 1. dönemde orta etki aralığında, halka arzın halka arz sonrası 2. dönem için düşük etki aralığında olduğu görülmüştür.

Esas faaliyet karı için değerlendirme yapıldığında; halka arzın esas faaliyet karında dönemler itibariyle artan etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre halka arzın halka arz döneminde bir etkisinin olmamasına rağmen, halka arz sonrası 1. dönemde etkisinin olduğu ancak bu etkinin düşük düzeyde olduğu, halka arz sonrası 2. dönemde ise etkisinin olduğu ancak bu etkinin orta düzeyde olduğu görülmüştür.

Net kar oranı için değerlendirmede halka arzın net kar üzerinde etkisinin olmadığına ulaşılr iken, özsermaye karlılığının halka arz üzerinde etkisinin olduğuna ve bu etkinin incelenen dönemler itibariyle azaldığına ulaşılmıştır.

Mali yapı oranları açısından ise; halka arzın borç kaynak oranı açısından anlamlı etkisi olduğu ve bu etkinin dönemler itibariyle azaldığı yorumlanmıştır. Halka arz dönemi ve halka arz sonrası 1. Dönem için orta düzeyde, halka arz sonrası 2. Dönem için düşük etkide bulunduğu gözlemlenmiştir. Halka arzın Kısa vadeli borç/toplam aktif oranı açısından incelendiğinde halka arz döneminde orta düzeyde, halka arz sonrası 1.dönem ve halka arz sonrası 2. dönem açısından etkisinin düşük etki aralığında olduğu görülmüştür. Kısa vadeli borç dönen varlık oranını incelendiğinde halka arzın, halka arz dönemi ve halka arz sonrası 1 dönemde orta düzeyde, halka arz sonrası 2. dönemde ise etki düzeyinin düşük seviye olduğu görülmüştür. Kısa vadeli borç/öz kaynak oranı ise halka arzın, halka arz öncesinde, halka arz sonrasında ve halka arz sonrası 1. dönem döneminde anlamlı farklılık bulunmasına rağmen, halka arz sonrası 2. dönemde anlamlı farklılık bulunmadığına ulaşılmıştır.

Büyüme oranları açısından araştırma yapıldığında ise; halka arzın işletmelerin toplam borç büyümesi oranına etkisinin olmadığına, aktif büyüme oranı açısından halka arzın halka arz döneminde anlamlı etkisi yok iken, halka arz sonrası 1. dönemde ve halka arz sonrası 2. dönemde anlamlı etkisinin olduğu ve bu etkinin değerinin düşük olduğu görülmüştür. Aynı değerlendirme net satış büyüme oranı için yapıldığında halka arz öncesi ve sonrası dönemlerde farklılık olduğuna dair hipotez reddedilir iken, özsermaye büyüme oranında halka arzın incelenen dönemler açısından özsermaye büyümesini etkilediğine dair hipotez kabul edilmiştir.

Faaliyet oranları açısından yapılacak değerlendirmede halka arz öncesi ve sonrası alacak devir hızı oranı ve stok devir hızı oranında anlamlı bir fark bulunmamasına rağmen, dönen varlık devir hızı ve aktif devir hızı oranlarında halka arz öncesi ve sonrasında anlamlı farklılık olduğuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak işletmelerin finansal performanslarını etkileyen birçok değişkenin yanında özellikle ortaklık durumu, yönetim yapısı, işletme yapısı, yerli/yabancı sermaye yapısı, aile/kurumsal yönetim yapısı ve kurumsallaşma durumunun halka açıklık oranına olan etkisinin de bu değişkenlere eklenmesi yapılacak değerlendirmelerde ve analizlerin açıklamasında etkili olacağını ifade edilebilir. Çalışmaya öneri olarak analize eklenmeyen birtakım değişkenlerin de gelecekteki çalışmalara ilave edilmesiyle işletmelerin daha geniş bir açıdan değerlendirilebilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Arslan, A.K., Tunç, Z. & Çolak, C. (2019). Veri dönüşümü için açık kaynak erişimli web tabanlı yazılım: veri dönüşüm yazılımı. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Tıp Dergisi, 33(3), 175-181. Erişim adresi: http://tip.fusabil.org/pdf/pdf_FUSABIL_1367.pdf
- Bayrakdaroğlu, A. (2010). Mülkiyet yapısı ve finansal performans: IMKB örneği. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(2), 11-20. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/56648>
- Chalarat, A. (2018). Pre-IPO nd Post-IPO Firm Performance: Evidence From Thai Listed Companies, (Unpublished Doctoral Thesis). Prince of Songkla University, Songkla, Thailand. Retrieved from: <http://kb.psu.ac.th/psukb/handle/2016/12748>
- Çelik, M.K. (2016). Firmaların ilk halka arz sonrası faaliyet performanslarının değerlendirilmesi: Borsa İstanbul örneği, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 12(27), 267-282. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1125982>
- Devecioğlu, S. (2004). Halka arz edilen spor kulüplerinin sportif başarıları ile piyasa değerleri arasındaki ilişki, Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2(1), 11-18. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/604479>
- George, D., & Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 Update (10. ed.) Boston: Pearson.
- Hopkins, S., Dettori, J. R., & Chapman, J. R. (2018). Parametric and nonparametric tests in spine research: why do they matter?. Global Spine journal, 8(6), 652-654. Retrieved from: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2192568218782679>
- Kaur, A., & Kumar, R. (2015). Comparative analysis of parametric and non-parametric tests. Journal of Computer and Mathematical Sciences, 6(6), 336-342. Retrieved from: https://gauravyagi199.weebly.com/uploads/7/8/4/9/78493618/parametric_and_non_parametric_test.pdf
- Kaya, E., Konuk, F. & Kaya, Ö. (2022). Halka açık şirketlerin indeks yöntemi ile çalışma sermayesi etkinlik düzeylerinin tespit edilmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 14(1), 717-733. Erişim adresi: <https://www.isarder.org/index.php/isarder/article/view/1666/1617>
- Kesbiç, C.Y. & Taşdemir, B.M. (2019). Halka açıklık oranının finansal performans üzerindeki etkisi. Yönetim ve Ekonomi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF, 26(2), 689-703. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/794525>
- Koçdemir, B. & Küçükçolak, R.A. (2021). Hisseleri BIST gelişen işletmeler piyasasında (XPGIP) işlem gören şirketlerin finansal performanslarının analizi: halka arz öncesi ve halka arz sonrası bir karşılaştırma, 11(1), 125-141. Erişim adresi: <https://paperity.org/p/267142722/hisseleri-bist-gelisen-isletmeler-piyasasinda-xpgip-islem-goren-sirketlerin-finansal>
- Larrain, B., Phillips, G. M., Sertsios, G. & Urzua, F. (2021). The effects of going public on firm performance and commercialization strategy: evidence from international IPOs. Tuck School of Business Working Paper No. 3830690, Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3830690>
- Lee, S., Kim H. & Lee N. (2019). A comparative analysis of financial and operational performance pre - and post- ipo: with a focus on airline companies, Academy of Accounting and Financial Studies Journal, 23(3) 1-14. Retrieved from: <https://www.abacademies.org/articles/a-comparative-analysis-of-financial-and-operational-performance-pre--and-postipo-with-a-focus-on-airline-companies-8282.html>
- Ljungqvist, A. (2007). IPO underpricing. B. Espen Eckbo (Ed), In Handbook of empirical corporate finance, (p.375-422). Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53265-7.50021-4>

- Mee, R. W. & Chiu Chua, T. (1991). Regression toward the mean and the paired sample t test, *The American Statistician*, 45(1), 39-42. doi: 10.1080/00031305.1991.10475763
- Munisi, G. H. (2019). Financial performance of initial public offerings: companies listed on dar es Salaam stock exchange, Paper presented at the IIERD International Conference. Buenos Aires, Argentina. Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/Tsotne-Zhghenti-2/publication/351626475_The_Importance_of_Trust_in_Informal_Institutional_Development_Process_Case_of_Georgia/links/60a250d5299bf15ca390cdb2/The-Importance-of-Trust-in-Informal-Institutional-Development-Process-Case-of-Georgia.pdf#page=27
- Özdemir, A. (2016). Yönetim biliminde ileri araştırma yöntemleri ve uygulamalar. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Özdemir, F.S. (2014). Halka açık ve halka açık olmayan işletmeler yönüyle tekdüzen muhasebe sistemi ve Altman Z Skor modellerinin uygulanabilirliği, *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 147-161. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/560055>
- Pastusiak, R., Bolek, M., Malaczewski, M. & Kacprzyk, M. (2016). Company profitability before and after ipo. is it a windows dressing or equity dilution effect?, *Prague Economic Papers*, 25(1), 1-13. Retrieved from: <https://pep.vse.cz/pdfs/pep/2016/01/08.pdf>
- Salur, M.N., Demirci, M.N. & Kesen, B. (2018), KOBİ'lerde halka açılmanın finansal performansa etkisi: BIST gelişen işletmeler piyasasında bir uygulama, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 21(10), 82-102. Erişim adresi: https://pdfs.semanticscholar.org/d285/8c3716f65ef9db26a81576282a26fdbf5991.pdf?_ga=2.144793908.1487768810.1661970221-1012548580.1661970221
- Sermaye Piyasası Kurulu (2021). İhraç ve Halka Arz Verileri. Erişim adresi: <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/895>
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S., & Ullman, J.B. (2007). *Using multivariate statistics* (7th Edition). Boston, MA: Pearson.
- Valarmathi, S., Jossy, C. & Babu, A. (2017). Pre IPO and Post ipo operating performance evaluation on Indian select companies. *Asian Journal of Management*, 9(1), 127-132. doi: <https://doi.org/10.5958/2321-5763.2018.00019.7>
- Woolson, R.F. (2007). Wilcoxon signed rank test. *Wiley Encyclopedia Of Clinical Trials*, 4(1), 1-3. <https://doi.org/10.1002/9780471462422.eoct979>

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MUHASEBESİ ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 13.02.2023
Kabul Tarihi : 01.06.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbakis.1250638

Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU*
Doç. Dr. Seyhan ÖZTÜRK**

Bibliyografik Bilgiler

Karcioğlu, R., & Öztürk, S. (2023). “İklim Değişikliği Muhasebesi Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 23-44) <https://doi.org/10.55322/mbakis.1250638>

ÖZ

Günümüzde işletmeler artık geleneksel muhasebeden sıyrılarak, finansal bilgilerin de ötesinde iş dünyasında meydana gelen değişimlerden etkilenerek daha çok sosyal ve çevresel konularla ilgilenmektedir. Bu konuların başında gelen iklim değişikliği, insan müdahaleleriyle daha hızlı ilerlemektedir. İşletmelerin faaliyetleri üzerinde; iklim değişikliğinin etkileri önemli boyutlara ulaştığından, özel bir muhasebe dalı ile bu etkileri izleme gereksinimi doğmaktadır. Bu doğrultuda, önceleri “çevre muhasebesi” ve “yeşil muhasebe” kavramları ön plana çıkmıştır. Şimdi ise daha kapsayıcı bir kavram olarak “iklim değişikliği muhasebesi”nden bahsedilmektedir.

Önemi artan ve literatürde yeni yer edinmeye başlayan bu kavramın ele alındığı söz konusu çalışmada kavrama dair bibliyometrik analiz yapılmıştır. Çalışmanın amacı; iklim değişikliği muhasebesine dikkat çekerek, ulusal ya da uluslararası akademik literatürde bu temada yapılan çalışmaların istatistiksel analizini yapmaktır. Bu temel amacın yanında kavramın en fazla hangi ülkede, hangi üniversitede, hangi yazarlar tarafından çalışıldığı, çalışmalardaki atıf sayıları, yıllara göre yayın üretimi, en sık kullanılan kavramlar gibi kriterler açısından değerlendirilmesi de hedeflenmektedir.

Literatürde özellikle Türkiye bağlamında, daha evvel benzer çalışmanın yapılmamış olması araştırmanın özgünlüğü ve önemini göstermektedir. Analiz sonucu elde edilen bulgulara göre; iklim değişikliği muhasebesi konusu gerek atıf, gerek makale sayısı, gerek en fazla çalışılan ülke ve üniversiteler bağlamında Çin’de ele alınmıştır. Ayrıca konuya olan ilginin her geçen gün arttığı ve çalışmaların artan sayılarda devam ettiği söylenebilmektedir. Artan ilgi göz önünde bulundurularak

* Atatürk Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, rkarcio@atauni.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0903-3816.

** Kafkas Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, seyhan87ozturk@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1458-840X.

akademik çalışmalara açık bir alan olduğu rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Söz konusu araştırma ile hem ulusal hem uluslararası akademik literatürde “iklim değişikliği muhasebesi” kavramının yeri, ele alınma düzeyi tespit edilmek suretiyle akademik literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği Muhasebesi, İklim Muhasebesi, Yeşil Muhasebe, Çevre Muhasebesi.

Jel Kodları: M40, M41.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF CLIMATE CHANGE ACCOUNTING RESEARCHES

ABSTRACT

Businesses are increasingly concerned with social and environmental issues, shifting away from traditional accounting and being influenced by changes in the business world beyond financial data. This predicament is reflected in businesses' financial status with results such as loss of assets and customers. Climate change, the most important result of the destruction of nature, is progressing faster with human interventions. Since the effects of climate change on the activities of businesses reach significant dimensions, it is necessary to monitor these effects with a separate accounting system. In this context, „environmental accounting“ and „green accounting“ concepts are came to the forefront. Nowadays, “climate change accounting” is mentioned as a more inclusive concept.

This study conducted a bibliometric analysis of climate change accounting research, which is becoming increasingly important and has recently started to gain a place in the literature. The study aims to draw attention to climate change accounting and to make a statistical analysis of the studies on this theme in national or international academic literature. Along with this primary objective, it also aims to evaluate the concept in terms of factors such as which country, university, and authors, the number of citations in the studies, publication production by years, and the most frequently used words.

The fact that no similar study has been done before in the literature, especially in the context of Turkey, shows the originality and importance of the research. In sum, the topic of climate change accounting has been mostly addressed in China, both in terms of citations, number of articles, and the most studied countries and universities. However, it is concluded that this research topic has been studied with an increasing trend when evaluated over the last ten years. According to the findings obtained; The issue of climate change accounting has been discussed in China in terms of both the number of citations, the number of articles, and the most studied countries and universities. Again, with the findings, it can be said that the interest in the subject is increasing day by day and the studies continue in increasing numbers. In addition, considering the increasing interest in the subject, it can be easily stated that it is an open field for academic studies. With this research, it is aimed to contribute to the academic literature by determining the place and level of the concept of “climate change accounting” in both national and international academic literature.

Keywords: Climate Change Accounting, Climate Accounting, Green Accounting, Environmental Accounting.

Jel Classification: M40, M41.

1. GİRİŞ

İşletmeler faaliyetlerini gerçekleştirirken, yaptıkları işlerin hem kendilerine hem de toplumun geri kalan kısmına olan çevresel ve sosyal etkilerini, olumlu ya da olumsuz yönlerini dikkate almak durumundadırlar. Bu bağlamda artık tüm dünyanın yüzleştiği iklim sorunlarının önemini ve önlem alınması gereğini de anlamış bulunmaktadırlar. Küresel ya da yerel boyutta yaşanan iklim değişikliği işletmeleri finansal olarak da etkilemekte, finansal tablolara yansımakta ve sonuçta alınacak stratejik ve finansal kararları da önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Bir başka ifadeyle iklim değişikliği alınacak kararlarda giderek daha merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda işletmelerden beklenen; özellikle muhasebe ve finans birimleri bazında; iklim ve doğayı göz önüne alan iş modelleri ile stratejiler benimsemeleri ve bu konuda çalışanlarına liderlik etmeleri olmaktadır.

İşletmelerin faaliyet gösterdikleri çevreden ve dolayısıyla doğadan ayrı düşünülmesi günümüzde artık hayli zorlaşmaktadır. Öyle ki işletme başarılarının, iklim değişikliğinin getirdiği koşullara sağladığı uyum ile şekilleneceği düşünülmektedir. Sonuç olarak çevresel herhangi bir sebeple edinilen, yok edilen, korunan, değersiz hale gelen varlıkların raporlanması önemlidir. Dolayısıyla muhasebe ve finans çalışanlarının iklimsel değişiklikleri de muhasebeye entegre etmeleri gerekmektedir. Bu noktada geleneksel muhasebe; işletmelerin faaliyetlerini sürdürürken çevreye verdikleri olumsuz etkileri kayıt altına alma konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple muhasebe bilimi kendi içerisinde, çevresel problemlerin belirlenmesine ve önlenmesine yönelik çalışan “çevre muhasebesi” ve “yeşil muhasebe” kavramlarını geliştirmiştir. Ancak son zamanlarda iklim değişikliğinin daha fazla gündeme gelmesiyle birlikte, bunların eksik kaldığı yerlerde artık daha özgün ve kapsayıcı bir kavram olan “iklim değişikliği muhasebesi” devreye girmektedir.

Bu çerçevede yapılan çalışmada iklim değişikliği muhasebesi genel olarak tanımlanmakta ve sonraki başlıklarda ise kavrama dair bibliyometrik analiz değerlendirmeleri yapılmaktadır.

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ, ÇEVRE MUHASEBESİ VE YEŞİL MUHASEBE

İnsanlığın varoluşundan bu güne kadar geçen zaman içerisinde dünyanın coğrafik özellikleri birkaç kez değişime uğramıştır. Özellikle belirli zamanlarda dünyadaki doğal dengenin çeşitli sebeplerle bozulmasına bağlı olarak, iklimde de bazı değişiklikler yaşanmıştır. Yaşanan bu değişikliklerden doğal ve beşeri çevrenin büyük oranda etkilendiği, söz konusu etkilerde 19.yüzyıldan itibaren insan faktörünün de katkısı olduğu maalesef bilinen bir gerçekliktir (Öztürk, 2002).

Dünya tarihi boyunca süregelen bir olgu olan iklim değişikliği ancak endüstri devriminden sonra petrol, kömür gibi fosil yakıtların artan şekilde tüketilmesiyle dikkat çeker konuma gelmiştir (Sezgin, 2022). Bu bağlamda aslında yaşanan iklim değişikliğinin en önemli sebebi sera gazı emisyonlarının atmosferde birikmesi olarak tahmin edilmektedir (Gürbüz, Aracı & Bekçi, 2019).

Yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar yaşanan ya da gözlemlenen tüm hava olaylarının ortalama-sına, oluşma sıklıklarının zamansal dağılımına “iklim” denilmektedir. Tıpkı hava gibi iklim de insanların yaşamlarını, sağlığını çok çeşitli şekillerde etkilemektedir. Çünkü insanlar uzun yıllardır barınma, yeme-içme, enerji üretimi gibi faaliyetlerini iklim ve çevre koşullarıyla uyumlu bir yaşam tarzı yaratarak sürdürmeye çalışmaktadır (Türkeş, 2008).

İklim değişikliği ise, karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlemlenen, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucu iklimde meydana gelen değişiklikleri açıklamaktadır (Kesimli, 2021). Bir başka ifadeyle, uzun yıllar süren ve istatistiksel olarak anlamlı olan değişimler iklim değişikliğini izah etmektedir (Türkeş, 2008). İnsan faaliyetleri dolayısıyla atmosfere salınan sera gazı artışı sonucunda iklimde gerçekleşen sık değişiklikler “küresel iklim değişikliği” kavramını doğurmaktadır. Bu bağlamda iklim değişikliği meteorolojik sebeplerle oluşurken, küresel iklim değişikliği insan faaliyetleri sonucunda iklimde yaratılan değişiklikleri ifade etmektedir (Sultanoğlu & Özerhan, 2020).

Son yıllarda sanayide yaşanan hızlı gelişmeler, çeşitli zararlı atıklar dolayısıyla su, hava, toprak kirliliği ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi birbirinden farklı çevresel sorunlara sebebiyet vermektedir. Bu sorunlar da, iklim değişikliğinin tetiklenmesine yol açmaktadır. Bu durum yerel, ulusal ve uluslararası boyutta genişleyerek daha büyük problemler haline gelmektedir. İnsan yaşamı için çevrenin taşıdığı önemin farkına varmak; işletmeleri, hükümetleri, ekonomileri, çeşitli meslek alanlarını ve bunlar içinde muhasebeyi de çevreyi koruma noktasını dikkate alarak hareket etmeye mecbur bırakmaktadır. Çevreye karşı hesap verebilirlik, muhasebenin de temel kavramlarından biri olan sosyal sorumluluğun en önemli unsurlarından biridir. Öte yandan muhasebe ve çevre ilişkisine; çevreyi koruma, önleme ve çevreye verilen zararlar ile ilgili ortaya çıkabilecek harcamaların toplamını açıklamak için de ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte ekonomik faaliyetlerin çevre üzerindeki etkileri; işletmelerin üretimlerine, maliyetlerine, kârına ve hatta toplumsal refahına dahi olumsuz olarak yansıtılabilmektedir. Tüm bunlardan dolayı gerek ekonomik faaliyetler gerek çevre arasındaki ilişkinin muhasebe sistemine entegre edilmesi artık sadece bir tercih değil, ulusal ve uluslararası çapta tüm işletmelerin izlemesi gereken bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır (Yelgen, 2022).

Bu noktada geleneksel muhasebe; işletmelerin faaliyetlerini sürdürürken çevreye verdikleri olumsuz etkileri kayıt altına alma konusunda yeterli olmamaktadır. Bir diğer ifadeyle geleneksel muhasebe anlayışı ticari veya üretim işlemlerin sadece parasal yönüyle ilgilenmekte, üretim ve tüketime sosyal maliyetlerini göz ardı etmekte ve üretimin temel faktörlerini dikkate alırken çevre unsurunun sorumluluğunu yüklenmemektedir (Özbirecikli, 2002). Bu sebeple muhasebe bilimi kendi içerisinde, çevresel problemlerin belirlenmesine ve önlenmesine yönelik çalışan “çevre muhasebesi” ve “yeşil muhasebe” kavramlarını geliştirmiştir.

Çevre muhasebesi, çevresel kaynakların oluşumunu, bu kaynakların kullanılma biçimini, işletmelerin işlemleri sonucunda bu kaynaklarda meydana gelen artış ve azalışları, işletmelerin çevresel açıdan durumunu açıklayan, bilgileri üreten bunları ilgili kişi ve kuruluşlara ileten bir bilgi sistemi olarak tanımlanabilir (Kırlıoğlu & Can, 1998). Yeşil muhasebe ise, “işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreye vermiş oldukları olumsuz etkileri tespit ederek, bu olumsuz etkilerin azaltılmasına veya ortadan kaldırılmasına yönelik yapılan çalışmaların muhasebeleştirilmesi süreci” olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram literatürde çok da yeni olmamasına rağmen, işletmelerde faaliyetlerin muhasebeleştirilme sürecinde kullanılmamaktadır. Bunun başlıca sebebi ise, işletme faaliyetlerini kayıt altına alan muhasebecilerin yeşil muhasebe kavramı konusunda yeterli donanıma sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır (Kestane & Çelik, 2023). Son zamanlarda iklim değişikliğinin giderek daha fazla önemsendiği, daha

çok değinildiği ancak çevre muhasebesi ve yeşil muhasebenin de eksik kaldıkları noktada artık daha yeni bir kavram olan “iklim değişikliği muhasebesi”nden söz edilmektedir.

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MUHASEBESİ

İklim değişikliği 21.yüzyılın en kritik çevresel olgusu haline gelmiştir. İklim artık yalnızca meteorologların değil, iş dünyasının ve diğer bilim alanlarının da ilgilendiği bir unsur olmuştur. Doğanın; dünya nüfusunun tükenmeyen ihtiyaçlarını karşılamak adına bir hammadde kaynağı olarak kullanılması ve bu kaynağın yönetilememesi iklim değişikliğini tetikleyen bir faktördür. Bu durum uzun yıllardır; işletmelerin özellikle muhasebe, finans ve denetim alanlarında hesap verebilirliği üzerinde, çevreye odaklanmalarını gerektiren ciddi bir baskı yaratmaktadır. İklim değişikliğinden kaynaklı yaşanan sel, deprem, yangın, tsunami gibi doğal afetler işletmelerde; varlık ya da müşteri kaybı, sözleşme iptali, varlık değer düşüklüğü gibi durumlara yol açmaktadır. Bunların finansal tablolara da yansıtılması gerekmektedir. Bu noktada iklim değişikliği muhasebesinden bahsedilmektedir. İklim değişikliğinden kaynaklı durumların muhasebeye doğru şekilde yansıtılması, alınacak stratejik kararları da etkilemektedir(https://www.emeraldgroupublishing.com/archived/products/journals/call_for_papers.htm, Erişim Tarihi: 09.02.2023).

Muhasebede doğal çevreyi dikkate alma ihtiyacı temelde 1960’lar ve 1970’lerde hissedilmiş ve bu “çevre muhasebesi”ni doğurmuştur. Bu anlamda 1980’lerin sonu ve 1990’ların başından itibaren de atık ve enerji raporlaması, uygunluk ve etik denetimler, sosyal ve çevresel raporlama, çevresel etki değerlendirme, çevresel varlıkların muhasebesi gibi konular ön plana çıkmıştır. 1990’larda işletmelerin sadece finansal değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel performanslarını da raporlamaları gerektiğini savunulmuştur. 1997’de Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve ABD merkezli sivil toplum kuruluşu Coalition for Environmentally Responsible Economies (CERES), Küresel Raporlama Girişimi’ni (GRI) başlatmıştır. Daha sonra, karbon ve sera gazı emisyonu mevzuatı sayesinde, işletmelerin emisyon vergilerinden kaynaklanan ticarete konu hakların muhasebesine ilişkin yükümlülüklerini belirlemek ve raporlamak için kullanılan dahili “karbon ve sera gazı muhasebesi” ortaya çıkmıştır. Paydaşlar, özellikle işletmelerin eylemlerinin iklim değişikliği üzerindeki etkisi hakkında bilgi beklemektedir. İklim değişikliğiyle ilgili bilgilerin açıklanması, karbon/sera gazı finansal muhasebesi ile finansal olmayan açıklamalar arasındaki “gri alan” içinde yer almaktadır. “İklim muhasebesi”, “iklim değişikliği muhasebesi”, “iklim değişikliği için muhasebe” literatürde aynı kavram için kullanılan farklı ifadelerdir.

İklim değişikliği muhasebesine ait kategorik bir tanım olmamakla beraber bazı yazarlara ait çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır (Gulluscio vd. 2020). Buna göre Hirschfeld ve arkadaşları (2008); iklim değişikliği muhasebesini; “farklı üretim süreçlerinin iklim üzerindeki etkilerini karşılaştırmayı amaçlayan bu süreçleri muhasebeleştirilen sistem” olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanım; Schaltegger ve Csutora’ya (2012) göre, “karbon muhasebesi sadece karbon emisyonları ile ilgilenmekteyken, iklim değişikliği muhasebesi ayrıca diğer sera gazı emisyonları ile de ilgilenmektedir. Bu anlamda diğer muhasebe türlerinden farklılaşmaktadır.” şeklindedir. Bir başka yazar, Ngwakwe’ye (2012) göre; iklim değişikliği muhasebesi, emisyon muhasebesi, sera gazı ayak izi, karbon yakalama, depolama ve ayırma hesaplamalarıyla ilgilenmektedir. Bir başka tanım yapan Brown ve arkadaşlarına (2009) göre ise; iklim değişikliği muhasebesi ve raporları, “iklim değişikliği raporlamasının gözden geçirilmesi, ifşalara karşı

paydaş tepkileri, genel iklim değişikliği koşulları, çevresel denetimler, iklim değişikliğini dâhil etmek için tasarlanmış yeni muhasebe sistemleri gibi konularla” ilgili olmaktadır.

Bu tanımlardan yola çıkarak genel olarak denilebilir ki, iklim değişikliği muhasebesi yeşil muhasebe, çevre muhasebesi, karbon muhasebesi kavramlarını da içine alan iklim değişikliği koşulları ve çevresel denetimleri inceleyen bir muhasebe dalı olarak ihtiyaca yönelik ortaya çıkmıştır.

Genel olarak farklı bilim alanlarının iklim değişikliğini ele almaya çalışan ortak çabası; sürdürülebilir bir gelecek için iklim değişikliğinin etkilerini yönetme konusunda her bir alanın oynadıkları kritik rolün farkına varmasına yardımcı olmaktadır. Bu alanlar içinde özellikle muhasebe, sosyal bir yönü bulunduğundan kendini işletmelerin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir (Andrew & Cortese, 2011).

İşletmeler ve çevre ile iç içe olan muhasebe; çevrenin bir maliyetinin bulunduğu, çevresel kaynaklara ilişkin fayda ve zararların yaşam niteliklerinde belirleyici rol oynadığı noktada çevre muhasebesi ve yeşil muhasebe ile bu ihtiyaca cevap vermiştir. Artık iklim değişikliği etkilerinden söz edildiği noktada buradaki muhasebeleştirme sürecini iklim değişikliği muhasebesi ele alacaktır.

4. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ MUHASEBESİ ARAŞTIRMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Bu kısımda çalışmada kullanılan yöntem; çalışmanın amacı, önemi, veri kaynağı, bulguları ve değerlendirmeleri yer almaktadır.

4.1. Amaç ve Önem

Çalışmanın amacı; “iklim değişikliği muhasebesi” kavramına dair gerçekleştirilen araştırmaların istatistiksel analizini yapmaktır. Bu temel amacın yanında; uluslararası veri tabanlarındaki araştırmaların sayısına ulaşarak, farklı üniversite ve ülkelerden farklı araştırmacı gruplarının yaptıkları akademik araştırmaların söz konusu temaya katkılarını tespit etmek hedeflenmektedir.

Kavramın özellikle ulusal literatüre yeni katılması, yakın zamanlarda çalışılmaya önem verilmesi ile dikkat çekmeye başlamış olması çalışmanın özgünlüğünü ve önemini ortaya koymaktadır.

4.2. Veri Kaynağı

Bibliyometrik araştırmalar yapılırken kullanılacak çok fazla veri tabanı bulunmaktadır. Google Scholar, Scopus, Wos, PubMed, Medline söz konusu veri tabanlarının en önemlileridir. WoS, sosyal bilimler alanında çok fazla dergiyi kapsamına almaktadır. Bu veri tabanı, araştırmacılara analiz yapmada büyük kolaylıklar sağlaması sebebiyle bibliyometrik çalışmalarda daha çok tercih edilmektedir. Ayrıca, etki faktörü yüksek dergilerin büyük bir kısmı Wos ’ta taranmaktadır (Demir & Erigüç, 2018).

4.3. Bibliyometrik Analiz Yöntemi

Yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan bibliyometri tekniği kullanılmıştır. 1969 yılında Pritchard tarafından ortaya çıkarılan bibliyometri kavramı ile istatistiksel biyografi kavramını yeniden tanımlama gereksinimi karşılanmıştır. Pritchard, bibliyometriyi; “kitap ve diğer kaynakların özelliklerini tespit etmede kullanılan matematiksel ve istatistiksel bir yöntem” şeklinde tanımlamaktadır (Lawani, 1981).

Bibliyometrik yöntemler zamanla gelişerek; bir ülke, bir kurum veya bir yazar tarafından literatüre yapılan katkıların istatistiksel analizi, yapılan yayınların bilimsel alanda yarattığı katma değer ölçülmesi, aynı yayın içerisinde bir kaynağa kaç kez atıf yapıldığının belirlenmesi gibi sayılabilen çeşitli alt teknikleri de kapsamına almıştır. Bahsedilen yöntemler daha detaylı ve daha etkili bir ölçüm gerçekleştirme noktasında araştırmacılara rehber olmakta ve tarih, siyaset, sosyal bilimlerin birçok alanında kullanılabilmektedir (Okuba, 1997).

Bilimsel haritalama yöntemi olarak da anılan bibliyometrik analizin yapılabilmesi için çok sayıda yazılım geliştirilmiştir. Bazı genel amaçlar için geliştirilen yazılımlar da bilimsel haritalama yapmak için kullanılabilmektedir. “R” programlama dili yazılımı, UCINET, Vosviewer, Gephi, Cytoscape, Science Of Science Tool, Citespace II, Copalred, IN-SPIRE, Pajek, Bibexcel, ve Vantagepoint bu yazılımların bazılarıdır (Demir & Erigüç, 2018).

4.4. Veri Analizi

Veri analizi gerçekleştirilirken; “wos” veri tabanı analiz aracı ile iklim değişikliği muhasebesi kavramı üzerindeki bilimsel üretimi karakterize eden ana yazarlar, üniversiteler, dergiler ve diğer öncüller, örneğin h-index ile değerlendirilen etki gibi ön analizden faydalanılmıştır. Evrimsel değerlendirmeleri yapmak için “R” programı kullanılmıştır. Bu program; içerik analizi yapmanın yanında, bilimsel bir alanın izlenmesine, araştırma alanlarını sınırlandırarak entelektüel, sosyal ve bilişsel yapısını anlamaya, bunun yanı sıra yapısal evrimi analiz etmeye yarayan, bilimsel üretim haritalarını oluşturan programdır. Özellikle yayınların ağ grafiğinin oluşturulmasında ve ülkelerin bilimsel yayın performansını gösteren yoğunluk grafiğinin oluşturulmasında da “R” yazılımı kullanılmıştır.

Bibliyometrik analiz kapsamında öncelikle muhasebe alanında son on yılı kapsayan (2012-2023) incelenen 2376 belge içerisinde 2130 makalenin yıllara yayılan dağılımlarına ait genel özellikler incelenmiştir. Ayrıca kategorik temelde kümeleme analizleri ile yayın alanları, yazarlar, yayın kaynakları, ülkeler, enstitüler R programı ile görselleştirilerek analiz sonuçları ile birlikte ortaya konulmuştur.

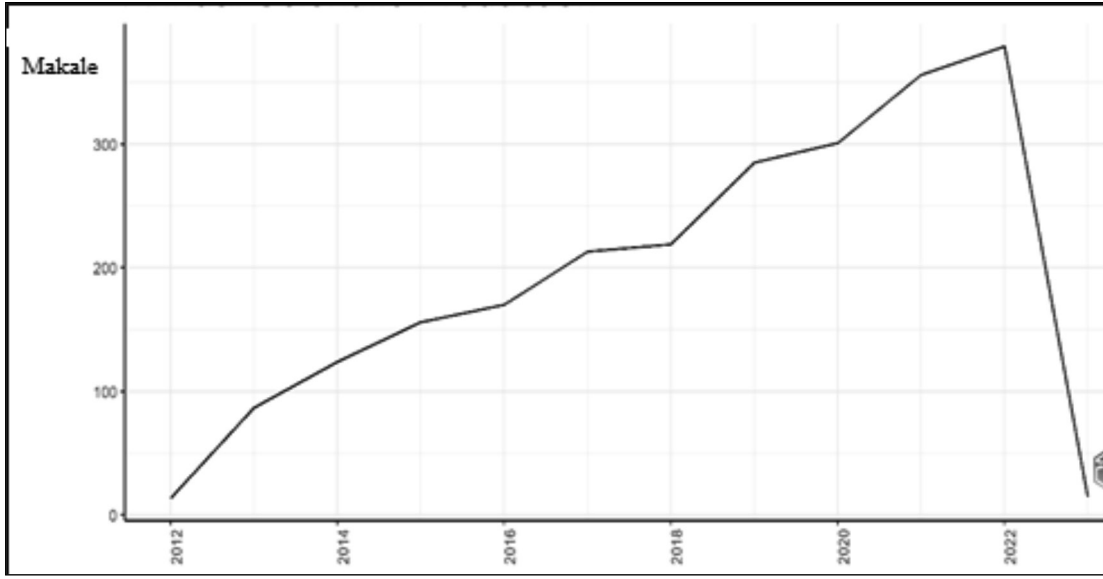
Tablo 1: Belge İçin Arama Çerçevesi ve Belge Ölçüt Değerlendirilmesi

Parametreler	Seçim
Seçim yaklaşımı	Bibliyometrik analiz
Kullanılan veritabanı	WoS (Web of Science)
Analiz için kullanılan araçlar	R yazılımı
Arama sorgusu	İklim Değişikliği Muhasebesi
Belgenin niteliği	Makale/Kitap Bölümü/Kitap İncelemesi/Kitap/Bildiri
Zaman aralığı	2012-2023
Dil	İngilizce
Konu alanı	İşletme/Finans, Yönetim, Ekonomi, Çevre Bilimleri, Çevre Çalışmaları, Tarım Ekonomisi Politikaları, Sosyal Bilimler Disiplinler arası
Analiz için toplam belge sayısı	2376
Yayın aşaması	Yayımlanmış
Makale	2130
Makale Tekrar Gözden Geçirme	108
Kitap Bölüm ve İncelemesi	34
Kitap	47
Bildiri	57
Yazar Sayısı	7707
Tek yazarlı doküman	220
Doküman başına ortak yazar	4.21
Uluslararası ortak yazarlık %	35.9
Yıllık büyüme oranı %	0.63

Veriler analiz edilirken belge arama noktasındaki genel çerçeve ve belge değerlendirme ölçüt bilgileri Tablo 1’de gösterilmektedir.

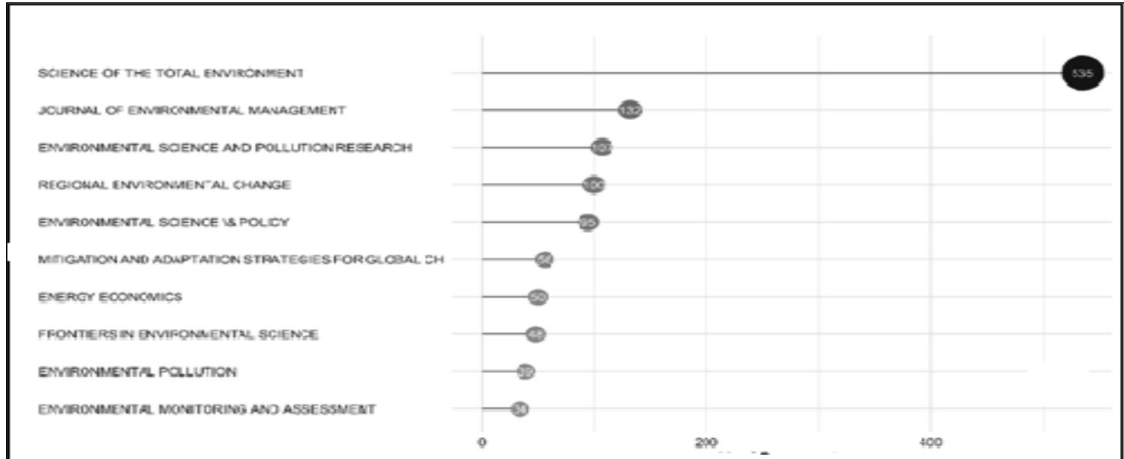
4.5. Bulgular

Bu kısımda verilerin analizi sonrasında elde edilen bulgular şekiller ve tablolar aracılığıyla sunulmakta ve değerlendirmeler yer almaktadır.

Şekil 1. Yıllık Yayın Üretimi Grafiği

Şekil 1’de “İklim Değişikliği Muhasebesi” kavramına dair yapılan çalışmaların 2012-2023 yılları arasındaki dağılımı görülmektedir. 2012 yılında çok düşük seviyelerde olan çalışma sayısı günümüze geldikçe artışa geçmektedir. 2023 yılının başlarında olduğumuzdan düşüş görülmektedir. 2020 yılından itibaren 300’den fazla makale çalışması yapıldığı, 2022 yılından sonra ise bu sayının keskin bir şekilde 100’ün altına düştüğü görülmektedir.

Şekil 2. En Fazla Yayın Yapılan 10 Dergi

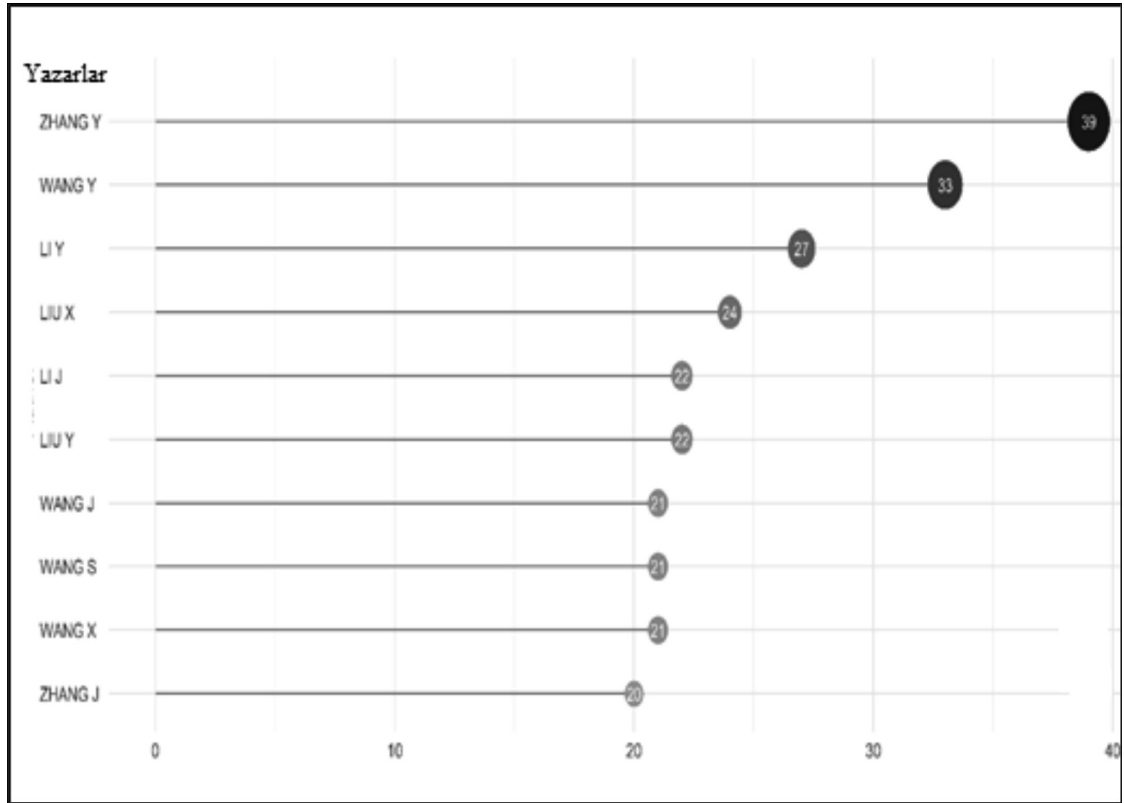
Şekil 2’de iklim değişikliği muhasebesi kavramına dair yapılan çalışmaların yer aldığı ilk 10 dergi listelenmektedir. En fazla yayın yapılan dergi de 535 adet ile “Science Of The Total Environment” isimli dergidir.

Tablo 2. Dergi Kaynak Etkisi

Dergiler	H-index	G-index	M-index	TA	YS	YB
Science Of The Total Environment	49	78	4,455	11990	535	2013
Environmental Science \& Policy	29	42	2,636	2288	95	2013
Journal Of Environmental Management	24	39	2,182	2075	132	2013
Environment International	23	33	2,091	1272	33	2013
Regional Environmental Change	23	36	2,091	1811	100	2013
Energy Economics	20	31	1,667	1090	50	2012
Environmental Science And Pollution Research	19	30		1216	107	
Mitigation And Adaptation Strategies For Global Change	19	28	1,727	931	56	2013
Environmental Pollution	17	31	1,545	985	39	2013
Carbon Balance And Management	14	26	1,75	681	32	2016

TA: Toplam atıf, YS: Yayın sayısı, YB: Derginin yayımlanmaya başladığı tarih

Tablo 2’de çalışmaların yer aldığı dergilerin kaynak etkisine dair veriler yer almaktadır. Buna göre tüm index değerleri içinde en iyi olan “Science Of The Total Environment” dergisi, aynı zamanda yayın yılı 2013 olan bir dergi olup, dergiye yapılan toplam atıf ve dergide yayınlanan makale sayısı da diğerlerine kıyasla oldukça fazladır. Dolayısıyla iklim değişikliği muhasebesi kavramına dair çalışmaların en yoğun yayınladığı derginin kaynak etkisi oldukça yüksektir.

Şekil 3. En İlgili Yazar Yayın Sayısı

Şekil 3’de ele alınan yıllar itibariyle söz konusu kavramla ilgili yayın yapan yazarlar görülmektedir. İlk sırada 39 yayın ile “Zhang Y” adlı yazar gelmektedir.

Tablo 3. Yazar Kaynak Etkisi

Yazarlar	H-index	G-index	M-index	TA	YS	YB
Zhang Y	17	27	1,545	775	39	2013
Wang Y	14	23		569	33	
Lı J	11	16	1,222	277	22	2015
Wang J	11	21	1	459	21	2013
Lı X	10	15		332	15	
Lı Y	10	24		577	27	
Lıu X	10	18	0,909	342	24	2013
Wang S	9	21		562	21	
Wang X	9	14	0,9	201	21	2014
Zhang H	9	17	1,125	298	17	2016

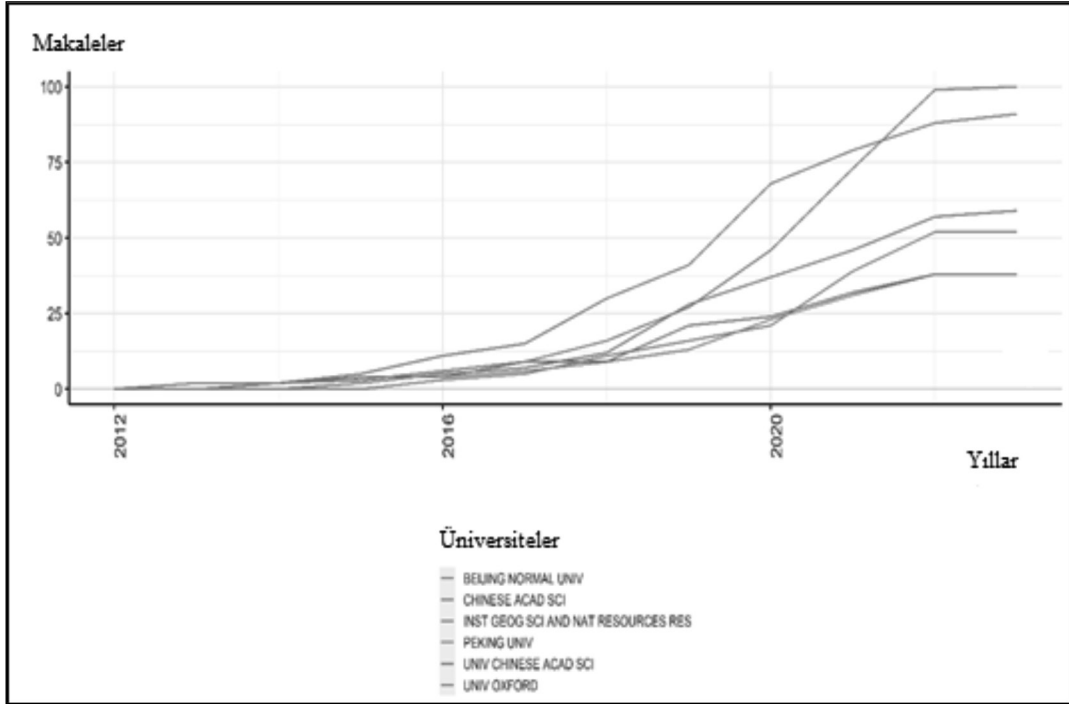
TA: Toplam atıf, YS: Yayın sayısı, YB: Yayın yayınlanmaya başladığı tarih

Tablo 3'te yazarların kaynakların etkisi yer almaktadır. Buna göre tüm index değerleri en iyi olan "ZHANG Y" isimli yazardır. Yazarın yer aldığı derginin yayın başlangıcı 2013 yılıdır. Bununla birlikte dergiye yapılan toplam atıf ve dergide yayınlanan makale sayısı da diğerlerine kıyasla oldukça fazladır.

Tablo 4. Küresel Olarak En Fazla Atıf Alan Makaleler

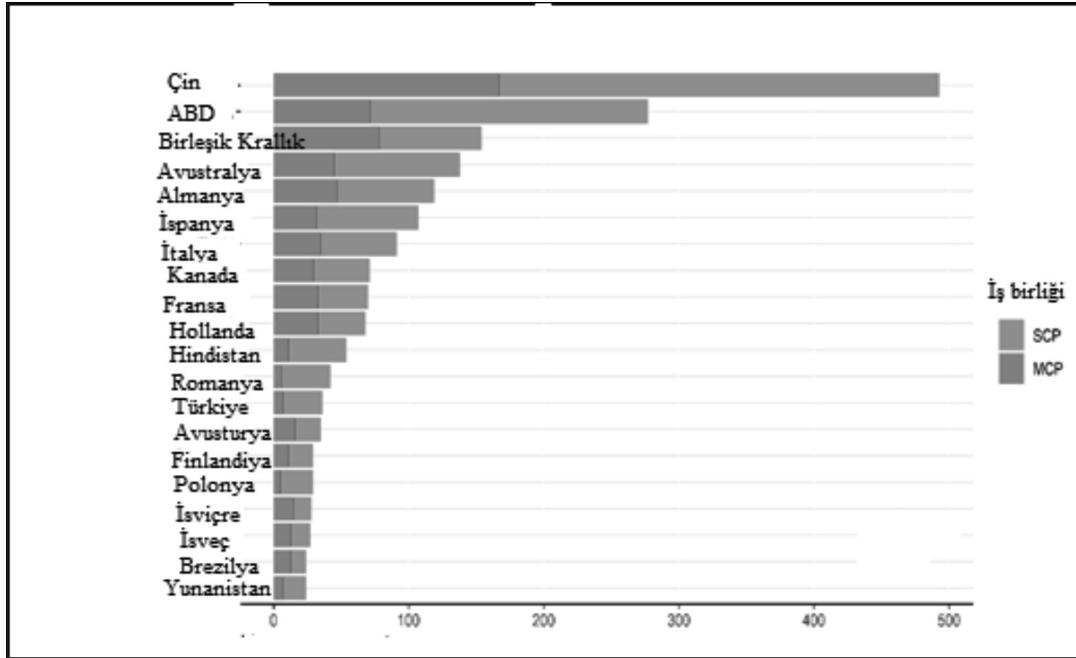
Yayın	DOI	Toplam Atıf	Yıllık TA
Aguiar A, 2016, J. Glob. Econ. Anal.	10.21642/JGEA.010103AF	348	43,50
Wang S, 2016, Science Total Environment	10.1016/j.scitotenv.2015.10.027	342	42,75
Sarkodie Sa, 2018, Science Total Environment	10.1016/j.scitotenv.2018.06.320	298	49,67
Liu J, 2020, Science Total Environment	10.1016/j.scitotenv.2020.138513	297	74,25
Ma X, 2019, Science Total Environment	10.1016/j.scitotenv.2018.08.183	197	39,40
Pearson Trh, 2017, Carbon Balance Manag.	10.1186/s13021-017-0072-2	182	26,00
Ansarı Ss, 2013, Organization Science	10.1287/orsc.1120.0799	178	16,18
Zhang Y, 2013, Environmental Pollution	10.1016/j.envpol.2013.03.052	175	15,91
Liu B, 2019, Science Total Environment	10.1016/j.scitotenv.2018.12.449	172	34,40
Muis S, 2015, Science Total Environment	10.1016/j.scitotenv.2015.08.068	166	18,44

Global olarak en fazla atıf alan ilk 10 çalışmaya ilişkin yazar, doi, toplam atıf ve yıllık atıf bilgileri Tablo 4’te görülmektedir. En çok atıf yapılan ilk 10 çalışma arasında, “Aguiar A, 2016, J. Glob. Econ. Anal.” çalışması görülmektedir. Liu J tarafından 2020 yılında yazılan makale “Liu J, 2020, Science Total Environment” günümüze en yakın tarihte yapılmış en çok atıf alan çalışmalar arasında yer almaktadır.

Şekil 4. Bağlı Üniversitelerin Zaman İçinde Yayın Üretimi

Şekil 4’de konuyla ilgili en çok çalışma üniversitelerin söz konusu yıllar itibariyle yayın üretim grafiği yer almaktadır. İklim değişikliği muhasebesine ilişkin çalışmaların 2012-2016 yılları arasında sabit bir ilerleme gösterirken, 2016 yılından sonra birçok üniversitede konuyla ilgili yayın üretiminde artış olduğu net olarak görülmektedir.

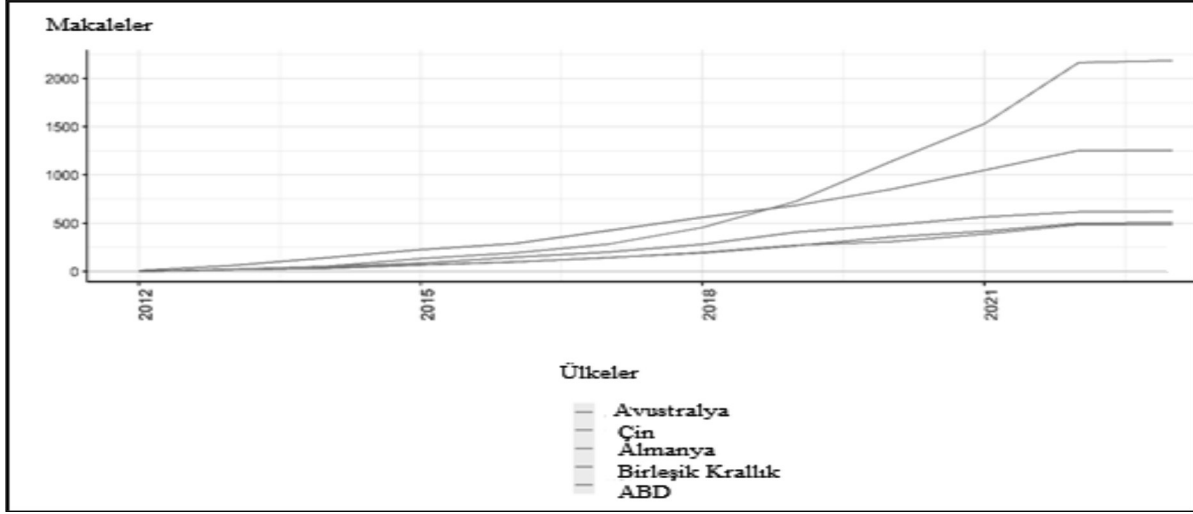
Şekil 5. Sorumlu Yazarın Ülkeleri (SCP-Tek ülke yayını, MCP-Çoklu ülke yayını)

Şekil 5’de sorumlu yazarların buldukları ülkeler görülmektedir. İlk sırada 326 yayını ile Çin yer almaktadır. 326 yayınının 167’si kırmızı renk ile gösterilen kısım ise başka ülkeler ile ortak yapılan yayını sayısını ifade etmektedir. Türkiye ise 7’si farklı ülkelerle işbirliği halinde yapılan toplam 29 yayını ile bu sıralamada 13. sırada yer almaktadır.

Şekil 6. Ülkelerin Bilimsel Yayın Üretimi

Şekil 6’da dünya haritası üzerinde ülkelerin yapmış oldukları yayınların yoğunluk dereceleri mavi renk tonları ile gösterilmektedir. Buna göre en çok yoğunluğa sahip olan ülkeler koyu mavi tonlarda bulunan, 2189 yayın ile Çin ve ikinci olarak ise 1265 yayın ile ABD olduğu görülmektedir. Türkiye ise 127 yayın ile orta mavi renk ile yer almaktadır.

Şekil 7. Zaman İçerisinde Ülkelerin Yayın Üretimi

Şekil 7’de en çok yayın yapan ilk 5 ülkenin yayınlarının yıllar itibariyle dağılımları görülmektedir. En yüksek yayın üretimi sayısına sahip olan Çin 2018 yılından sonra en iyi yükselişi göstermektedir. ABD ikinci bir yükseliş sağlayan ülke konumundadır.

Tablo 5. En Çok Atıf Alan Ülkeler

Ülkeler	Toplam Atıf	Ortalama Yayın Atıfları
Çin	8058	16,34
ABD	4376	15,80
Birleşik Krallık	3169	20,58
Avustralya	2474	17,93
Almanya	1846	15,51
İspanya	1653	15,45
İtalya	1613	17,73
Hollanda	1500	22,06
Fransa	1310	18,71
Kanada	1033	14,55
İsveç	664	24,59
Avusturya	618	17,66
Finlandiya	547	18,86
Portekiz	490	22,27
İsviçre	473	16,89
Hindistan	387	7,17
Japonya	354	15,39
Türkiye	347	9,64
Polonya	345	11,90
Danimarka	343	17,15
Yunanistan	337	14,04
Brezilya	324	13,50
Malezya	305	16,94
Güney Afrika	305	13,86
Norveç	231	12,83

Tablo 5’te en çok atıf alan ülkelerin sıralaması görülmektedir. Bu sıralamaya göre en çok atıf alan 25 ülke arasında 8058 atıf ile Çin ilk sırada, 4376 atıf ile ABD yer almaktadır. Türkiye ise 18. sırada olup 347 atıf almıştır.

Tablo 6. En Sık Kullanılan Kavramlar

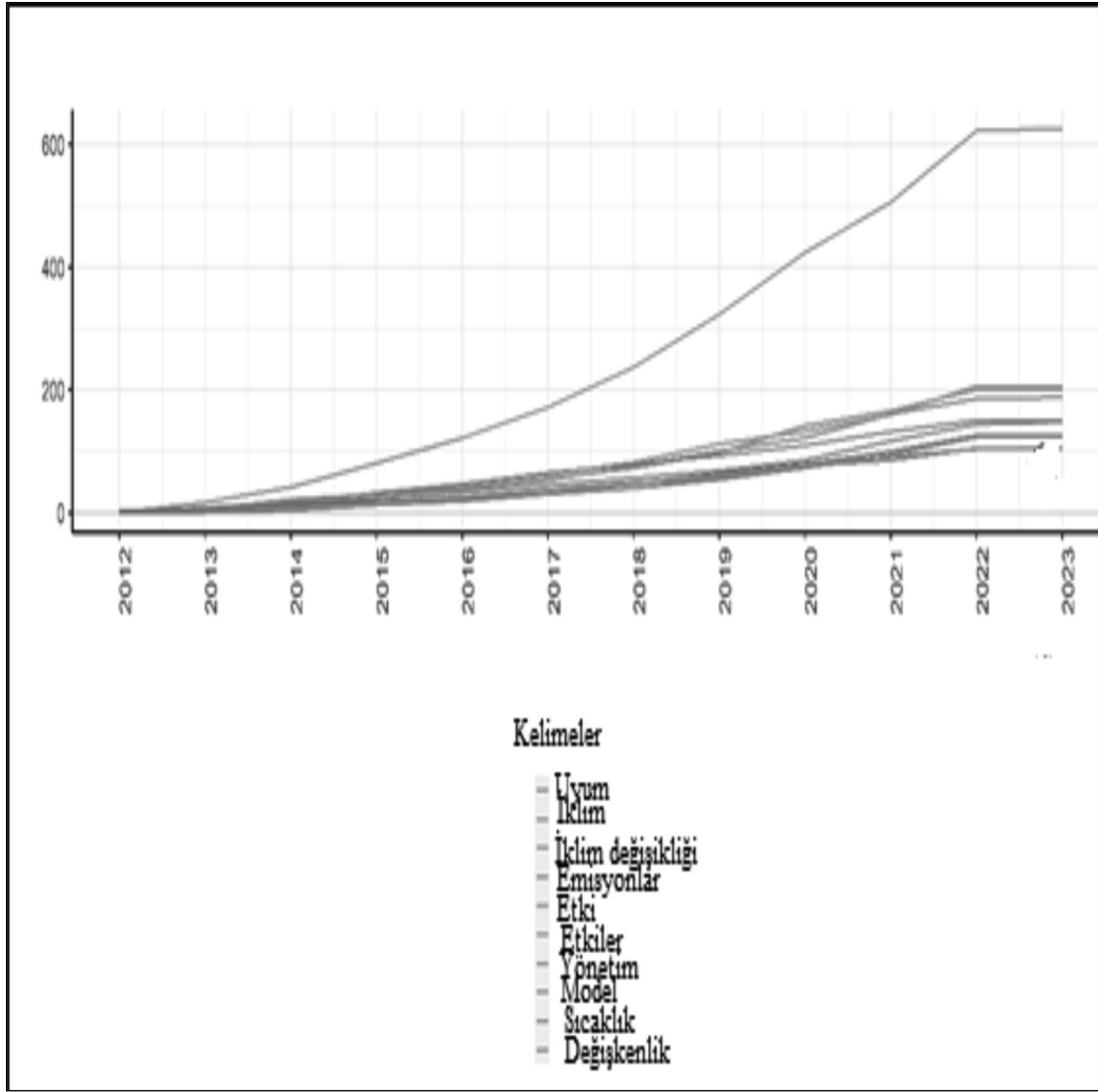
Kavramlar	Rakamsal Değer	Kavramlar	Rakamsal Değer
Climate Change (İklim değişikliği)	635	Emissions (Emisyonlar)	150
Climate (İklim)	611	Temperature (Sıcaklık)	130
Change (Değişim)	496	Variability (Değişkenlik)	107
Carbon (Karbon)	298	Adaptation (Uyum)	104
İmpact (Etki)	209	Greenhouse Gas (Sera Gazı)	57
İmpacts (Etkiler)	207	River Basin (Nehir Havzası)	39
Management (Yönetim)	196		
Environmental (Çevresel)	188		
Model	156		

Tablo 6’da iklim değişikliği muhasebesi konusunda yapılan çalışmalarda en sık kullanılan kavramlar yer almaktadır. Buna göre en sık geçen ilk 5 kavram sırasıyla 635 kez “Climate Change (İklim Değişikliği)”, 611 kez “Climate (İklim)”, 496 kez “Change (Değişim)”, 298 kez “Carbon (Karbon)”, 209 kez ise “İmpact (Etki)” dir.

Şekil 8. En Sık Kullanılan Kavram Bulutu Görseli

Şekil 8’de; ele alınan yıllar itibariyle “iklim değişikliği muhasebesi” konusuyla ilgili yayınlarda en çok kullanılan kavramların bulut görseli yer almaktadır. Climate Change (İklim değişikliği) kavramı ön planda görülmektedir.

Şekil 9. Kavramların Zaman İçinde Kullanılma Sıklığı

Şekil 9’da yayınlarda en sık geçen kavramların çalışmada ele alınan yıllar itibariyle dağılım grafiği görülmektedir. İklim değişikliği kavramındaki yıllar itibariyle yükseliş dikkat çekmektedir.

Şekil 11’de görüldüğü üzere ülkelerin oluşum ağı ve birbirleri ile olan güçlü bağlantıları mevcuttur. Kırmızı renkte gösterilen ABD ve Çin arasında güçlü bağlantı olduğu görülmektedir. Ayrıca konuyla ilgili yapılan çalışmalarda birçok ülke arasında bağlantı olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

Son zamanlarda en çok dikkat çeken ve önemsenen bir kavram olan iklim değişikliği, işletmelere ve dolayısıyla muhasebe süreçlerine olan etkisiyle iklim değişikliği muhasebesi adlı yeni ve kapsayıcı bir kavramın doğmasına sebebiyet vermiştir. İklim değişikliği muhasebesi ile geleneksel muhasebenin, çevre muhasebesi ile yeşil muhasebenin eksik kaldığı hususlarda devreye girmektedir.

İklim değişikliği muhasebesi kavramı; literatürde yer edinmeye başlaması, ulusal ve uluslararası düzeyde her geçen gün artan önemi, tartışma ve çalışmaya açık bir konu olması, daha önce bibliyometrik yöntemlerle yapılmış benzer bir çalışmanın bulunmaması sebepleriyle bu çalışmada ele alınmıştır.

Çalışmada; “iklim değişikliği muhasebesi” kavramına dair gerçekleştirilen araştırmaların son 10 yıllık süreç için (2012-2023) istatistiksel analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; yapılan bibliyometrik analizde; daha çok uluslararası akademik platformda makale, kitap, kitap bölümü, bildiri gibi farklı türlerde olmak üzere 2376 araştırmaya ulaşılmıştır. Kavrama dair yapılan araştırmalar ve bunların aldığı ortalama atıflar söz konusu yıllar itibariyle artan seyir izlemektedir. Bu temada araştırmaları en fazla yayımlayan dergi “Science of the Total Environment” isimli dergi olmuştur. En fazla çalışan yazar “Zhang Y” isimli yazar olmuştur. Söz konusu çalışmaları en fazla yapan ülke Çin, üniversitelerden ise “The University of the Chinese Academy of Sciences” olarak tespit edilmiştir. Yıllar itibariyle yazarların, üniversitelerin ve ülkelerin kavrama dair araştırma üretimlerinin artarak devam ettiği görülmüştür. Konuya olan ilgi her geçen gün artmakta ve çalışmalar artan sayılarda devam etmektedir. Araştırmalarda en sık geçen kavramlar iklim değişikliği, iklim, değişim, etki şeklinde olmuştur. Ayrıca konuya artan ilgi göz önünde bulundurularak akademik çalışmalara açık bir alan olduğu rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Söz konusu araştırma ile hem ulusal hem uluslararası akademik literatürde “iklim değişikliği muhasebesi” kavramının yeri, ele alınma düzeyi tespit edilmek suretiyle akademik literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir. Dolayısıyla bundan sonraki çalışmalarda; farklı analiz yöntemleri ve farklı zaman dilimleri ele alınarak kavram tekrar değerlendirilebilir ve yıllar itibariyle literatüre yapılan katkılar bağlamında karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Andrew, J., & Cortese, C. (2011). Accounting For Climate Change And The Self-Regulation Of Carbon Disclosures. In *Accounting Forum*, 35(3), 130-138. No longer published by Elsevier.
- Brown, A.M.; Pignatelli, I.; Hanoteau, J & Paraque, B. (2009). The Silence On Climate Change By Accounting's Top Journals. *Int. J. Clim. Chang. Impacts Account.* 1, 81-100.
- Demir, H. & Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik Bir Analiz ile Yönetim Düşünce Sisteminin İncelenmesi, *İş ve İnsan Dergisi*. 5(2), 91-114.
- Gulluscio, C., Puntillo, P., Luciani, V., & Huisingh, D. (2020). Climate Change Accounting And Reporting: A Systematic Literature Review. *Sustainability Journal*, 12(13), 5455.
- Gürbüz, C., Aracı, Ö. N. K., & Bekci, İ. (2019). Dünya'da ve Türkiye'de Karbon Ticareti Ve Karbon Muhasebesi Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma-A Research On Carbon Trade And Carbon Accounting Applications In The World And Turkey. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 424-438.
- Hirschfeld, J.; Weiß, J.; Preidl, M. & Korbun, T. (2008). The Impact of German Agriculture on the Climate. Main Results and Conclusions; Working Paper; Schriftenreihe des IÖW: Berlin, Germany.
- Kesimli, İ. (2021). Yönetim Muhasebecilerinin İklim Değişikliğinin İş Dünyasına Etkilerinin Yönetilmesindeki Rolü: Türkiye Örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(3), 437-466.
- Kestane, A. & Çelik, N. (2023). Yeşil Muhasebenin Muhasebe Eğitimindeki Rolü: Kilis7 Aralık Üniversitesi'nde Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 356-369.
- Kırlioğlu, H. & Can, A. V. (1998) Çevre Muhasebesi, Değişim Yayınları.
- Lawani, S. M. (1981). Bibliometrics: Its theoretical foundations, methods and applications. *Libri*, 31(Jahresband), 294-315.
- Ngwakwe, C.C. (2012). Rethinking The Accounting Stance On Sustainable Development. *Sustain. Dev.*20, 28-41
- Okuba, Y. (1997). Bibliometric Indicators and Analysis of Research Systems: Methods and Examples, *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, 1997/01, OECD Publishing, (<http://dx.doi.org/10.1787/208277770603>).
- Özbirecikli, M. (2002). Çevre Muhasebesi (Kavramlar, Uygulama Alanları ve Araştırma Sonuçları), *Natürel Yayınevi*.
- Öztürk, K. (2002). Küresel İklim Değişikliği Ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 47-65.
- Schaltegger, S. & Csutora, M. (2012). Carbon Accounting For Sustainability And Management. *Status Quo And Challenges*. *J. Clean. Prod.* 36(1)16.
- Sezgin, R. (2022). Karbon Emisyon Yönetiminde Karbon Yönetim Muhasebesi. *Eğitim Yayınevi*.
- Sultanoğlu, B. & Özerhan, Y. (2020). İklim Değişikliği Raporlaması: Türkiye'deki İşletmelerin Gönüllü Karbon Saydamlık Projesi (CDP) Açıklamaları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22, 176-194.
- Türkeş, M. (2008). Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen Ve Öngörülen Değişiklikler. *İklim Değişikliği Ve Çevre Dergisi*, Su Vakfı, 1(1), 26-37.
- Yelgen, E. (2022). Yeşil Muhasebe Ve Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Çalışma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (Özel Sayı), 100-126.
- https://www.emeraldgrouppublishing.com/archived/products/journals/call_for_papers.htm%3Fid%3D8473, Erişim Tarihi: 09.02.2023.

ORTAKLIKLARDAKİ YATIRIMLARIN ÖZKAYNAK YÖNTEMİNE GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 30.03.2023
Kabul Tarihi : 01.06.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1273752

Prof. Dr. Engin DİNÇ*
Arş. Gör. Fatih YILDIRIM**

Bibliyografik Bilgiler

Diñç, E., & Yıldırım, F., (2023). "Ortaklıklardaki Yatırımların Özkaynak Yöntemine Göre Muhasebeleştirilmesi ." *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 45-68) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1273752>

ÖZ

Ortaklık yatırımları; işletmede söz sahibi olmak, karlılığı arttırmak gibi amaçlarla yapılan sermaye yatırımlarıdır. Ortaklık yatırımlarının muhasebeleştirilmesinde kullanılabilen yöntemlerden biri özkaynak yöntemidir. Türkiye’de yürürlükte olan Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standardı (TMS/TFRS), Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS), Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS) ve Vergi Usul Kanunu (VUK) açısından ortaklık yatırımlarının muhasebeleştirilmesinde farklılıklar bulunmaktadır. Özkaynak yönteminin uygulamasında iştirak payının hesaplanması, yatırım tutarını aşan zararlar, ertelenmiş vergi etkisi, aşağı ve yukarı yönlü işlemler, eliminasyon, uygulanan muhasebe politikalarındaki farklılıklar, finansal tablo tarihlerindeki farklılık gibi özellikli işlemler bulunmaktadır. Çalışmanın amacı, ortaklık yatırımlarının özkaynak yöntemine göre muhasebeleştirilmesinde özellik arz eden işlemlerin ayrıntılı ele alınması ve literatüre katkı sağlanmasıdır.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, edinc@ktu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4701-6996

** Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fatihyildirim@ktu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0868-6233

Anahtar Kelimeler: Ortaklık Yatırımı, Ortaklık Yatırımlarının Muhasebeleştirilmesi, Özkaynak Yöntemi

JEL Sınıflandırması: M40, M41, M49

ACCOUNTING OF INVESTMENTS IN PARTNERSHIP ACCORDING TO THE EQUITY METHOD

ABSTRACT

Partnership investments; These are capital investments made for the purposes of having a say in the business and increasing profitability. One of the methods that can be used in accounting for partnership investments is the equity method. There are differences in the accounting of associate investments in terms of Turkish Accounting and Financial Reporting Standards, Financial Reporting Standard for Large and Medium-sized Entities, Financial Reporting Standard for Small Micro Enterprises and Tax Procedure Law in force in Turkey. In the application of the equity method, there are specific transactions such as the calculation of participation share, losses exceeding the investment amount, deferred tax effect, up and down transactions, elimination, differences in accounting policies applied, differences in financial statement dates. The aim of the study is to discuss in detail the transactions that are special in the accounting of partnership investments according to the equity method and to contribute to the literature.

Keywords: Partnership Investment, Accounting for Partnership Investments, Equity Method

JEL Classification: M40, M41, M49

1. GİRİŞ

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanan Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS), Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları (BOBİ FRS) ve Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standartları (KÜMİ FRS), ortaklık yatırımlarının ölçüm ve muhasebeleştirilmesine ilişkin esasları belirlemiştir.

Ortaklık yatırımlarının muhasebeleştirme ve raporlanmasında, ortaklıkların türüne ilişkin kriterler, ilk kayda alma ve değerlemeler açısından finansal raporlama standartları arasında farklılıklar mevcuttur. Tüm finansal raporlama standartlarında ortaklık yatırımları, ilk edinimde maliyet bedeli ile kayıt altına alınmaktadır. Sonraki ölçümlerinde ise Maliyet Yöntemi ile Özkaynak Yöntemi alternatifler olarak sunulmaktadır. Ortaklık yatırımlarının sonraki ölçümünde, TMS/TFRS'lerde özkaynak yönteminin kullanımı zorunludur (TMS 28 madde 17'ye göre borçlanma araçları ya da özkaynak araçları borsada işlem

görmeyen şirketler için istisnai durum mevcuttur). BOBİ FRS’de özkaynak yöntemi alternatif olarak sunulmaktadır. KÜMİ FRS’de ise özkaynak yöntemine hiç yer verilmemiştir. Bu nedenle konu sadece TMS/TFRS’ler ve BOBİ FRS’ler bazında ele alınmıştır.

Özkaynak yöntemine göre yatırımcı işletme, elde etme maliyeti ile finansal tablolara alınan iştirak tutarını, iştirakteki kar/zarardan kendi payına düşen kısmı kadar düzeltmektedir. Özkaynak yönteminin uygulamasında, ortaklık payının hesaplanması, yatırımcı işletme ile iştirak arasında aşağı ve yukarı yönlü işlemlerin eliminasyonu, yatırım tutarını aşan zararlar, kapsamlı kar/zarar tablosu, ertelenmiş vergi etkisi gibi özellik arz eden işlemler bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, ortaklıklardaki yatırımların özkaynak yöntemine göre muhasebeleştirilmesinde özellik arz eden işlemlerin ayrıntılı açıklanması ve literatüre katkı verilmesidir. Çalışmada öncelikle ortaklık yatırımlarının özkaynak yöntemine göre muhasebeleştirilmesini inceleyen çalışmalara ilişkin literatür taraması yapılmış, literatürde ayrıntılı açıklanmamış konular belirlenmiştir. Literatür taramasından sonra ortaklık yatırımlarına ilişkin düzenlemelere yer verilmiş daha sonra özkaynak yöntemi açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak ortaklık yatırımlarında özkaynak yönteminin uygulanmasına ilişkin özellik arz eden konular finansal raporlama standartları çerçevesinde karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye’deki literatürde konu ile ilgili çalışmaların ilk defa 2000’li yılların başlarında yapıldığı görülmektedir. Literatürde yer alan çalışmaların genelde iştirak edinimi, kar/zarar payı, değer düşüklüğü ve ertelenmiş vergi etkisi gibi hususları konu edindikleri göze çarpmaktadır. Konuyu bir bütün olarak ele alan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Çalışmaların büyük bölümünün konuyu iştirak yatırımlarının muhasebeleştirilmesi açısından genel olarak ele aldığı, özellik arz eden işlemlerin detaylı olarak incelenmediği tespit edilmiştir.

Türkiye’deki literatürde, ortaklık yatırımları ile ilgili çok sayıda çalışma olmakla birlikte, özellikle özkaynak yöntemini ele alan çalışmalar taranmış, özkaynak yöntemine değinmeyen çalışmalar inceleme dışında tutulmuştur. Bu inceleme sonuçları aşağıdaki Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Özkaynak Yöntemini Ele Alan Çalışmalar

Konular	Yazar (Yıl)
ÇALIŞMANIN KAPSAMI	
İştiraklerin muhasebeleştirilmesi (Genel)	Saban ve Genç (2002), Gökgöz (2013), Mert ve Öcalmış (2020)
Ortaklık Yatırımlarının Muhasebeleştirilmesi (TMS/TFRS)	Fındık ve Şentürk (2014)
İştiraklerin Muhasebeleştirilmesi (Özkaynak Yöntemi Açısından)	Türel ve Şenyiğit (2005), Kaval (2013)
İştirak Yatırımlarının Muhasebeleştirilmesi -Karşılaştırma (TMS-VUK)	Altuncu (2015), Yavuz ve Özbay (2020)
İştirak yatırımlarının Muhasebeleştirilmesi -Karşılaştırma (TMS, BOBİ FRS, VUK)	Ayluçtarhan (2022)
İştirak yatırımlarının Muhasebeleştirilmesi-Karşılaştırma (Uluslararası Düzenlemeler – Türkiye)	Ayboğa (2000)
YUKARIDAKİ ÇALIŞMALARDA ELE ALININ KONULAR	
İştirak edinimi	Saban ve Genç (2002), Türel ve Şenyiğit (2005), Kaval (2013), Gökgöz (2013), Fındık ve Şentürk (2014), Altuncu (2015), Mert ve Öcalmış (2020), Yavuz ve Özbay (2020), Ayluçtarhan (2022),
İştirak payının hesaplanması	-
Muhasebe Politikalarının Farklı Olması	Gökgöz (2013)
Finansal Raporlama Tarihlerinin Farklılık Olması	Gökgöz (2013)
Yatırım tutarını aşan zararlar	Gökgöz (2013)
Eliminasyon	Gökgöz (2013), Yavuz ve Özbay (2020)
İştirakin Kar/Zarar payının muhasebeleştirilmesi	Kaval (2013), Gökgöz (2013), Altuncu (2015), Mert ve Öcalmış (2020), Ayluçtarhan (2022).
Şerefiye	Türel ve Şenyiğit (2005), Gökgöz (2013), Altuncu (2015), Yavuz ve Özbay (2020)
Değer düşüklüğü	Gökgöz (2013), Altuncu (2015), Yavuz ve Özbay (2020), Ayluçtarhan (2022),
Ertelenmiş Vergi	Kaval (2013), Gökgöz (2013), Altuncu (2015), Yavuz ve Özbay (2020)

Tablo 1 incelendiğinde doğrudan özkaynak yöntemiyle ilgili çalışmaların sayısının son derece yetersiz olduğu görülmektedir. Son yıllarda yapılmış çalışmaların ise konuları detaylı açıklamak yerine daha çok yasal mevzuatları karşılaştırmaya odaklandığı ve konuların genel olarak incelendiği göze çarpmaktadır. Konu ile ilgili mevcut çalışmalarda incelenen konular değerlendirildiğinde, iştirak edinimi, iştirak kar/zarar payı, şerefiye ve değer düşüklüğü konularının yoğun şekilde ele alındığı saptanmıştır. Yatırım tutarını aşan zararlar, eliminasyon işlemleri, muhasebe politikalarının farklı olması ve raporlama dönemlerinin farklı olmasını ele alan çalışmaların sayısı oldukça azdır. İştirak payının hesaplanması konusunu detaylı olarak ele alan çalışma hiç yoktur. Bu nedenle, bu çalışma, bahsi geçen özellikli işlemlerin mevcut düzenlemeler çerçevesinde incelenmesi, örnek olaylar yardımıyla açıklanması ve literatüre katkı sunulmasını amaçlanmaktadır.

3. ORTAKLIK YATIRIMINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

İşletmeler başka bir şirket üzerinde kontrol sağlamak, ürünlerine yeni satış pazarları bulmak, ilk madde ve malzeme temin etmek, karlı şirketlere yatırım yaparak karlılığını arttırmak gibi sebeplerle sermaye yatırımları yapabilmektedirler (Sevilengül, 2016: 409). Sermaye yatırımları kısa ve uzun vadeli olarak ikiye ayrılır. Ortaklık yatırımları uzun vadeli sermaye yatırımları arasında yer alır ve yaygın olarak görülen yatırım türlerindedir. İşletmeler; yatırım yapılan işletmede söz sahibi olmak ve denetimi altına almak, elde ettiği gelirden faydalanmak, ilişkilerini genişletmek ve devam ettirmek, faaliyetlerini çeşitlendirmek ve riski azaltmak amacıyla sermaye yatırımında bulunabilmektedir. Bu kapsamda sermaye yatırımları (Ayboğa, 2000);

- Sermayeleri, olanakları ve teknik araçları birleştirmek,
- Arzı kontrol altına almak,
- Fiyat düşüşlerini önlemek
- Yönetim, satış ve işletme giderlerinin düşürülerek kontrol altına alınmasını sağlamak
- İşletmenin nüfus alanını ve ekonomik etkisini genişletmek
- Mamul veya malzeme satışını güvenceye almak gibi faydalara sahiptir.

Yapılan ortaklık yatırımının türünün saptanmasında oy hakkı, sermayeye katılım oranı ve yatırımın amacı gibi kriterler dikkate alınmaktadır. Uzun vadeli sermaye yatırımının iştirak, bağlı ortaklık veya iş ortaklığı olarak tanımlanabilmesi için katılım oranları yanında, yönetim ve politikalar üzerinde önemli ölçüde etkili olunup olunmadığı da bir kriter olarak kullanılmaktadır (Dündar, 2013: 115-116).

3.1 Vergi Usul Kanunu (VUK) Açısından Ortaklık Yatırımları

Vergi Usul Kanunu'nda (VUK), hisse senetlerinin değerlemesi açıklanmış ve VUK 279. maddeye göre hisse senetlerinin alış bedeli ile değerlendirileceği ifade edilmiştir. Hisse senetlerinin elde etme maliyetleri ise dönem gideri olarak dikkate alınmaktadır (Altuncu, 2015: 2-3).

VUK'ta açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen, VUK'un bir tebliği olan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğinde, hisse senedi yatırımlarının iştirak olarak tanımlanabilmesi için sermaye payının (ka-

tılma oranı) yüzde 10 ile yüzde 50 arasında, bağlı ortaklık olarak değerlendirilmesi içinse yüzde 50'nin üzerinde olması gerektiği belirtilmektedir. Hisse senedi ediniminde ise edinim masrafları dönem gideri olarak değerlendirilmekte, hisse senetleri alış bedeli üzerinden aktife alınmaktadır.

3.2. Finansal Raporlama Standartları Açısından Ortaklık Yatırımları

Türkiye'de 2023 yılı itibariyle yürürlükte TMS/TFRS, BOBİ FRS ve KÜMİ FRS olarak üç farklı finansal raporlama standardı bulunmaktadır. Ancak KÜMİ FRS'de özkaynak yöntemi uygulanmadığı için bu finansal raporlama standardı çalışmada kapsam dışı bırakılmıştır.

TMS/TFRS'de ortaklık hakkı veren araçlara yapılan yatırımlar; iş ortaklığı-müşterek faaliyet, iştirak, bağlı ortaklık ve finansal varlık yatırımı olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma Tablo 2'de kısaca özetlenmiştir (Şeker, 2020: 58).

Tablo 2: Ortaklık/Özkaynak Yatırımlarının Ölçümü ve Raporlanması

Yatırım Türü	Kriter	Uygulanacak Standart	Yöntem
Bağlı Ortaklık	Kontrol Gücü (%50'den fazla)	TMS 10	Tam Konsolidasyon Yöntemi
Müşterek Faaliyet ve İş Ortaklığı	Müşterek Kontrol (Önemli Etki)	TFRS 11 TMS 28	Özkaynak Yöntemi
İştirak	Önemli Etki (%20-%50 arası)	TMS 28	Özkaynak Yöntemi
Finansal Varlık Yatırımları	Gerçeğe Uygun Değer (%20'den az)	TFRS 9	Gerçeğe Uygun Değer

TMS 28 İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar Standardında, iştirak, yatırım yapan işletmenin üzerinde önemli etkisinin bulunduğu işletme olarak tanımlanmıştır. Yatırım yapılan işletmenin faaliyet ve finansal politikalarına katılma gücü ise önemli etki olarak ifade edilmektedir (TMS 28, md.3). Yatırım yapılan işletmenin doğrudan ya da dolaylı (bağlı ortaklık aracılığıyla) olarak oy hakkının yüzde 20 ve daha fazlasının elde bulundurulması durumunda önemli etkinin bulunduğu kabul edilmektedir. Oy hakkının yüzde 20'den az olması durumunda ise önemli etki açıkça ortaya konmadığı sürece önemli etkinin bulunmadığı kabul edilmektedir (TMS 28, md.5). İşletmenin hisse alım opsiyonu, hisse senedi varantları, adi hisse senedine çevrilebilir borç veya özkaynağa dayalı finansal araçlar gibi kullanıldığı ya da dönüştürüldüğünde ilave oy gücü veren ya da başka bir tarafın gücünü azaltan araçlara (potansiyel oy hakkı) sahip olabilir. Bu durumda önemli etkinin değerlendirilmesinde potansiyel oy haklarının da dikkate alınması gerekmektedir (TMS 28, md.7).

TMS 28 iştirakler için üst sınır belirtmemiştir. Ancak TMS 10 No'lu Konsolide Finansal Tablolar Standardında bağlı ortaklık başka bir işletme tarafından kontrol edilen bir işletme olarak tanımlanmıştır. Kontrol ise yatırım yapılan işletme üzerinde güce sahip olma, değişken getirilere maruz kalma ve elde edeceği değişken getirilerin miktarını etkilemek amacıyla işletme üzerinde güce sahip olma göstergeleri ile ifade edilmiştir (TFRS 10, md.7). İlgili maddeler değerlendirildiğinde yüzde 50'nin üzerinde oy hakkına sahip olmak kontrolün göstergelerinden biridir. Bu durumda yatırım yapılan işletmede yüzde 20 ile yüzde 50 arası oy hakkına sahip olmak iştirak göstergelerinden biridir. İşletmenin yüzde 50'den fazla oy hakkına sahip olması durumunda, kontrolden söz edilemiyorsa, bu durumda ilgili yatırım iştirak olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

TMS ve BOBİ FRS' göre, ortaklık yatırımlarının ilk edinimde elde etme maliyeti (maliyet bedeli) ile muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan VUK'tan farklılaştırdığı görülmektedir. Finansal raporlama standartları ilk ölçümde maliyet bedelini kullanırken, VUK alış bedelini kullanılmaktadır. Bu durum, alış masraflarının muhasebeleştirilmesinde ertelenmiş vergi konusunun gündeme gelmesine neden olmaktadır.

Sonraki ölçümde, TMS 28 ile BOBİ FRS 10.bölüm hükümleri farklılaşmaktadır. TMS 28'e göre, yatırımcı işletme yatırım yapılan işletmenin kar veya zararındaki payını yatırımın defter değerini azaltarak veya arttırarak finansal tablolara yansıtılmalıdır (TMS 28, md.10). Bir başka deyişle, konsolide ve münferit mali tablolarda sonraki ölçümde özkaynak yönteminin kullanılması zorunludur. BOBİ FRS 10.bölüme göre, sonraki ölçümde, münferit finansal tablolarda maliyet yöntemi ya da özkaynak yöntemi tercihen kullanılabilirken, konsolide finansal tablolarda özkaynak yönteminin kullanılması zorunludur (BOBİ 10, md.9-10).

Konu KÜMİ FRS açısından incelendiğine, KÜMİ FRS 10 No'lu Finansal Araçlar ve Özkaynaklar bölümünde ele alındığı görülmektedir. KÜMİ FRS 10'a göre, bağlı ortaklık, müşterek kontrol edilen işletme veya iştiraklerdeki paylar dahil, borsa veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem gören özkaynak araçları işlem fiyatı üzerinden kayda alınmakta, işlem maliyetlerinin tamamı ise gider olarak Kar veya Zarara yansıtılmaktadır. Borsada ya da teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem görmeyen özkaynak araçları ise maliyet bedeli ile kayda alınmaktadır. KÜMİ FRS 10'a göre, özkaynak araçlarının sonraki ölçümlerinde, teşkilatlanmış piyasalarda işlem gören özkaynak araçlarının değeri, piyasa değeri üzerinden ölçülürken, teşkilatlanmış piyasalarda işlem görmeyen özkaynak araçlarının değeri, maliyet yöntemi kullanılarak ölçülmektedir. (KÜMİ FRS 10, md.28-29).

Bu açıklamalara göre, TMS/TFRS ve BOBİ FRS açısından iştiraklerin sonraki ölçümünde Özkaynak Yöntemi kullanılabiliriyorken, KÜMİ FRS'de özkaynak yönteminin kullanılmadığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın bunda sonraki kısmında özkaynak yöntemi ve özkaynak yönteminde özellikli işlemler bölümünde KÜMİ FRS'ye yer verilmemiştir.

4. ÖZKAYNAK YÖNTEMİ ve MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Özkaynak yöntemi, işletmelerin bir başka işletmenin özkaynak araçlarına önemli düzeyde yatırım yapması durumunda gündeme gelmektedir. Özkaynak yöntemini, “yatırım yapan işletmenin mali tablolarında, yapılan yatırımın değerinin daha gerçekçi gözükmesine yardımcı olan bir yöntem” şeklinde

tanımlamak mümkündür. Daha açık ifade ile, yatırım yapılan işletmenin özkaynaklarındaki değişim takip edilerek, değişimin yatırım oranı kadar kısmının yatırım yapan işletmenin mali tablolarında yatırım değerine artış ya da azalış olarak yansıtılmasıdır.

TMS 28'e göre, özkaynak yönteminin kullanılması zorunludur. Özkaynak yöntemine göre yatırım yapılan işletmenin kar ya da zarardaki payı kadar yatırımın değerini artırır veya azaltır. Yatırım yapılan işletmeden alınan kâr payı vb. dağıtımlar yatırımın defter değerini azaltır. Yatırım yapılan işletmenin defter değeri, iştirakin kapsamlı karındaki değişikliklere göre pay oranında düzeltilir. Bu değişiklikler, MDV yeniden değerlendirme ya da yabancı para çevrim farklarından kaynaklanan değişimleri içerir (TMS 28, md.10).

İlk edinimde, ister maliyet yöntemi isterse özkaynak yöntemine göre izlensin, yapılan yatırımın niteliğine göre, 210 İştiraklerdeki Yatırımlar Hesabı, 211 İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar Hesabı ya da 212 Bağlı Ortaklar Hesabı kullanılmaktadır. Sonraki ölçümlerde ise, yatırımın değerindeki artış ya da azalış 210, 211 ve 212 no'lu hesaplardan ilgili olanının defter değerine yansıtılır. Bunun karşılığında, yatırımın değerinde artış ya da azalışın doğrudan Kar/Zarara mı yoksa önce özkaynaklara mı aktarılacağı sorusu önemlidir. Eğer, işletme yönetimi buradaki değer artış ya da azalışlarının doğrudan Kar/Zarar hesabına aktarılmasına karar verirse, hem TMS'lerde hem de BOBİ FRS'leri kullanan işletmelerde, kazanç durumunda "645 Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Kârlarından Paylar" hesabı, kayıp durumunda "655 Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Zararlarından Paylar (-)" hesabı kullanılır. Eğer, değer artış ve azalışlarının önce özkaynaklarda izlenmesine karar verilirse, bu durumda farklı seçenekler devreye girmektedir. Bu durumda, BOBİ FRS'yi kullanan işletmeler ile TMS'yi kullanan ancak Kar Zararları ile Diğer Kapsamlı Gelirlerini tek tabloyla sunmayı tercih eden işletmeler, 557 Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Özkaynaklarında Kaydettikleri Gelirlerden (Giderlerden) Kar veya Zararda Sınıflandırılmayacak Paylar hesabı ya da 567 Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Özkaynaklarında Kaydettikleri Gelirlerden (Giderlerden) Kar veya Zararda Sınıflandırılacak Paylar Hesabını kullanır. Yönetim politikası olarak kar veya zararda sınıflandırılmayacaklar içerisinde izlenmesi seçildiyse, işletme yönetimi ilgili ortaklığı satışa çıkarsa bile bu fonları dağıtım konusu yapmak istemediği, satış kazancının hesaplanmasında bu fonları dikkate almayacağı anlamına gelir. Eğer, tercih K/Z'da sınıflandırılacak yönünde olursa, işletme yönetimi ortaklık satışa çıkarıldığında bu fonları dağıtım konusu yapacağı, satış kazancının hesaplanmasında bu fonları dikkate alacağı anlamına gelir.

TMS'yi kullanıp Kar Zararları ile Diğer Kapsamlı Gelirlerini iki ayrı tabloda sunmayı tercih eden işletmeler ise yatırımlardaki kayıp ve kazançlarını "807 Özkaynak Yöntemi ile Değerlenen Yatırımların Dönemde Diğer Kapsamlı Gelirinde Kaydettikleri Gelirlerden (Giderlerden) Kar veya Zararda Sınıflandırılmayacak Paylar" ya da "817 Özkaynak Yöntemi ile Değerlenen Yatırımların Dönemde Diğer Kapsamlı Gelirlerinde Kaydettikleri Gelirlerden (Giderlerden) Kar veya Zararda Sınıflandırılacak Paylar" hesabına kaydedeceklerdir. Bu hesapların kapatılmasındaki uygulama 567 ve 557 no'lu hesaplarla aynıdır.

□ **Münferit Finansal Tablolarda Sunum**

TMS/TFRS'leri kullanan işletmeler, bireysel finansal durum tablosunda iştiraklerdeki yatırımlarını "Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımlar" başlığı altında sunarlar. Değer artış ya da azalışlarını ise

özkaynaklarda “Birlikmiş Diğer Kapsamlı Gelir” bölümünde “Kar/Zararda Yeniden Sınıflandırılacaklar” adı altında sunarlar. Değer artış ya da azalışları, Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosunda, Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler ve Giderlerden sonra “Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Karlarından (zararlarından) Paylar” adı altında sunulur.

BOBİ FRS’yi kullanan işletmeler ise, münferit finansal durum tablosunda iştiraklerdeki yatırımlarını aynı TMS/TFRS’leri kullanan işletmeler gibi “Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımlar” başlığı altında ayrı olarak sunarlar. Değer artış ya da azalışlarını ise özkaynaklarda “Bağlı Ortaklıkların, İştiraklerin, Müşterek Girişimlerin Kazanç Kayıplarından Paylar” adı altında sunarlar. Münferit Kar veya Zarar Tablosunda, değer artışları “Diğer Faaliyetlerden Gelirler” altında “Bağlı Ortaklık, İştirak ve Müşterek Girişimlerin Kazançlarından Paylar” başlığı altında, değer azalışları ise “Diğer Faaliyetlerden Giderler” altında “Bağlı Ortaklıklar, İştirakler ve Müşterek Girişimlerin Kayıplarından Paylar” başlığı altında sunumu yapılır.

□ **Konsolide Finansal Tablolarda Sunum**

Konsolide finansal durum tablosunun hazırlanmasında TMS/TFRS’leri kullanan işletmeler, finansal durum tablosunda özkaynak yöntemine göre izlediği yatırımlarını “İştirakler, İş Ortaklıkları ve Bağlı Ortaklıklardaki Yatırımlar” başlığı altında sunarlar. Değer artış ya da azalışlarını ise özkaynaklarda “Birlikmiş Diğer Kapsamlı Gelir” başlığı altında “Kar/Zararda Yeniden Sınıflandırılacaklar” adı altında sunarlar. Değer artış ya da azalışlar Konsolide Kar veya Zarar ve Diğer Kapsamlı Gelir Tablosunda, Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler ve Giderlerden sonra, Finansman giderlerinden önce “Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Karlarından (zararlarından) Paylar” adı altında sunumu yapılır.

BOBİ FRS’de özkaynak yöntemiyle takip edilen yatırımlar konsolide finansal durum tablosunda “Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımlar” başlığı altında ayrıca sunulur. Ancak, değer artış ya da azalışları Özkaynaklarda gösterilirken konsolidasyona tabi bağlı ortaklıklarınki elimine edilir sadece konsolidasyon dışı bağlı ortaklıklar, iştirak ve müşterek girişimlerden kazanç ve kayıplara ilişkin paylar “İştirakler ve Müşterek Girişimlerin Kazanç ve Kayıplarından Paylar” başlığı altında sunulur. Konsolide Kar veya Zarar Tablosunda da konsolidasyona tabi bağlı ortaklık yatırımlarının değerindeki artış ve azalışlar elimine edilir sadece iştirak ve müşterek girişimlerin kazanç ve kayıplarındaki paylar gösterilir. Gösterimde kayıplar, diğer faaliyetlerden giderler başlığı altında “İştirakler ve Müşterek Girişimlerin Kayıplarından Paylar” adı altında, kazançlar ise diğer faaliyetlerden gelirler başlığı altında “İştirak ve Müşterek Girişimlerin Kazançlarından Paylar” adı altında sunulur.

Konsolidasyon işlemlerinde, işletmeler kendi yevmiye defterlerinde herhangi bir kayıt yapmazlar. Konsolidasyon işlemleri ve konsolide düzeltme kayıtları, ayrı bir defterde çalışma kâğıdı olarak tutulur. Ortaklıkların özkaynak yöntemine göre konsolide finansal tablolarda yer alması istendiğinde, bu işlemlerde konsolidasyon işlemleri çalışma kâğıdında yer alır. Bu çalışma kâğıtları, her türlü denetimde, kanıt olması açısından önemlidir.

□ **Bağlı Ortaklıklar**

BOBİ FRS’de bağlı ortaklık yatırımları, bazı istisnai durumların oluşması halinde iştiraklerdeki yatırımlar gibi değerlendirilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Buna göre, BOBİ FRS 22.bölüme göre, orta boy

işletmeler konsolide mali tablo hazırlamak zorunda değildirler. Konsolide mali tablo hazırlamak istemeyen orta boy işletmeler bağlı ortaklıklarını İştiraklerdeki Yatırımlar bölümü uyarınca maliyet ya da özkaynak yönteminden birine göre muhasebeleştirirler. (BOBİ FRS 22.10-12). Büyük boy işletmelerin konsolide mali tablo hazırlamaları zorunludur. Ancak, BOBİ FRS 22.18'e göre, büyük boy işletmelerin bağlı ortaklıkları önemsiz büyüklükte ise, gerekli bilgilerin elde edilmesinin aşırı maliyetli olması ya da ciddi kısıtlamaların olması durumunda büyük boy işletme konsolide mali tablo hazırlamak zorunda değildir. Bu durumda, bağlı ortaklık maliyet ya da özkaynak yöntemlerinden birine göre muhasebeleştirilecektir. Yine BOBİ FRS 22.23'e göre münferit mali tabloların hazırlanmasında bağlı ortaklıklar, maliyet ya da özkaynak yöntemlerinden birine göre muhasebeleştirilmek zorundadır.

TMS 10.4.(ii)'e göre, ana ortaklığın borçlanma araçlarını ya da özkaynağa dayalı finansal araçlarının kamuya açık bir piyasada işlem görmüyor olması halinde konsolide mali tablolarını hazırlamak zorunda değildir. Bu durumda, bağlı ortaklıklarını konsolide etmek istemeyen işletmeler TMS 27'yi uygulayacaklardır. TMS 27'ye göre işletmeler bağlı ortaklıklarını, iştiraklerini ve müşterek kontrol edilen işletmelerini (iş ortaklıklarını) maliyet, gerçeğe uygun değer ya da özkaynak yöntemlerinden birine göre muhasebeleştirirler. Özkaynak yöntemi tercih edilirse, uygulama TMS 28'e göre kıyasen yapılır.

□ İş Ortaklıkları

TMS 28 ve BOBİ FRS bölüm 11'e göre, yatırım yapılan işletme, müşterek kontrol edilen işletme konusunda ise sonraki ölçümler maliyet ya da özkaynak yöntemlerine göre yapılabilir. Eğer, özkaynak yöntemi tercih edilirse, uygulama iştiraklerdeki yatırımlarla birebir aynıdır. Bu nedenle, çalışmanın bundan sonraki bölümünde, konsolidasyona tabi olmayan bağlı ortaklıklar, müşterek kontrol edilen işletmeler ve iştirakler, bir bütün olarak iştiraklerdeki yatırımlar kavramı adı altında ortak olarak anlatılmıştır.

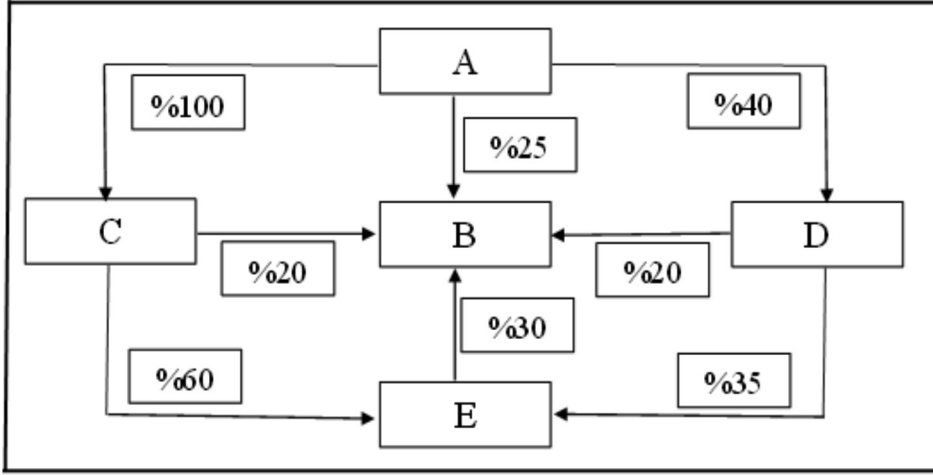
Özkaynak yönteminin uygulaması BOBİ FRS 10 No'lu İştiraklerdeki Yatırımlar bölümünde de benzer olarak ele alınmıştır. Ancak özkaynak yönteminin uygulamasında özellikle iştirak payının hesaplanmasında iki standart birbirinden ayrılmaktadır. Bu hususlar çalışmanın özellikli işlemler başlığı altında ele alınmıştır.

5. ÖZKAYNAK YÖNTEMİNDE ÖZELLİK ARZ EDEN İŞLEMLER

5.1. İştirak Payının Hesaplanması

TMS/TFRS açısından iştirak veya iş ortaklığı payının hesaplanmasında ana ortaklığın ve ana ortaklığın sahip olduğu bağlı ortaklıkların iştirak veya iş ortaklıklarındaki paylarının toplamı dikkate alınır. Ana ortaklığın iştirak veya iş ortaklıklarının sahip olduğu paylar ise göz ardı edilir (TMS 28, md.27). Bu hüküm BOBİ FRS 10 İştiraklerdeki Yatırımlar bölümünde daha geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. BOBİ FRS'de pay hesaplamasında doğrudan veya dolaylı bağlı ortaklıkların söz konusu iştirakteki payı dikkate alınmaktadır (BOBİ 10, md.21a). Buna göre, TMS/TFRS ve BOBİ FRS açısından iştirakteki payın hesaplanmasında ana ortaklık ve bu ana ortaklığın bağlı ortaklıklarının payı dikkate alınmakta fakat ana ortaklığın iştiraklerinin, ilgili iştirakteki payı dikkate alınmamaktadır. Ayrıca, BOBİ FRS'de iştirak payının hesaplanmasında dolaylı bağlı ortaklıklarının da mevcut iştirakteki payı dikkate alınmaktadır.

Örnek 1: A ana ortaklığına ait iştirak ve bağlı ortaklıkların durumu Şekil 1’de verilmiştir. B işletmesi A işletmesinin iştiraki durumundadır ve 100.000 TL kar elde ettiği saptanmıştır. A işletmesi özkaynak yöntemini kullanmaktadır.

Şekil 1: A Ana Ortaklığı Yatırımlarına İlişkin Bilgiler

Şekil 1’e göre A Ana Ortaklığı B işletmesinin paylarının yüzde 25’ine sahiptir. Aynı zamanda C işletmesinin paylarının tamamına ve D işletmesinin paylarının yüzde 40’ına sahiptir. C işletmesi A işletmesinin doğrudan bağlı ortaklığı iken D işletmesi A işletmesinin doğrudan iştiraki konumundadır. E İşletmesi, C işletmesinin doğrudan bağlı ortaklığı aynı zamanda da A işletmesinin dolaylı bağlı ortaklığı konumundadır.

Bu açıklamalar çerçevesinde TMS/TFRS’ye göre A işletmesinin (ana ortaklık) B işletmesindeki iştirak payı $(0,25 + (0,20 \times 1,00)) =$ yüzde 45 şeklinde hesaplanır. Bu hesaplama göre, B işletmesinin elde ettiği 100.000 TL’lik net karın 45.000 TL’si A işletmesine ait olup, özkaynak yöntemine göre muhasebeleştirilmesi gerekir.

BOBİ FRS Bölüm 10 madde 21’e göre A işletmesinin B iştirakindeki payının hesaplanmasında; C işletmesinin B işletmesi üzerindeki payları dikkate alınır. Çünkü C işletmesi A işletmesinin doğrudan bağlı ortaklığı konumundadır. Aynı zamanda C işletmesinin bağlı ortaklığı olan E işletmesinin B işletmesindeki payı da A işletmesinin iştirak payının hesaplanmasında dikkate alınır. E işletmesi dolaylı olarak A işletmesinin bağlı ortaklığı konumundadır. Dolayısıyla, D işletmesinin B işletmesinde sahip olduğu paylar, A işletmesinin iştirak payının hesaplanmasında dikkate alınmaz. Burada D işletmesi iştirak konumundadır.

Bu açıklamalar çerçevesinde BOBİ FRS’ye göre A ana ortaklığının B iştirakindeki payı $(0,25 + (0,20 \times 1,00)) + (0,30 \times 0,60 \times 1,00) =$ yüzde 63 şeklinde hesaplanır. B işletmesinin elde ettiği 100.000 TL’lik net karın 63.000 TL’si A işletmesine aittir.

Bu açıklamalara göre, iştirak payının hesaplanmasında BOBİ FRS'nin TMS 28'e göre konuyu daha geniş çerçeveden ele aldığı görülmektedir.

5.2. Özkaynak Yönteminde Eliminasyon

TMS 28'e göre, bir işletme (konsolide edilen bağlı ortaklar dahil) ile iş ortaklığı veya iştiraki arasında meydana gelen işlemlerden (aşağı yönlü-yukarı yönlü) kazanç ve kayıplarını yalnızca ilişkili olmayan yatırımcıların payı ölçüsünde finansal tablolarına dahil eder. Yukarı yönlü işlemler yatırımcı işletmeye yapılan varlık satışlarını ifade etmektedir. Aşağı yönlü işlemler ise yatırım yapan işletmenin iş ortaklığı veya iştirakine yaptığı varlık satışları veya aynı sermaye katkılarını ifade etmektedir. Yatırımcı işletme iştirak veya iş ortaklığının aşağı veya yukarı yönlü işlemlerden elde ettiği kar veya zararı elimine eder (TMS 28, md.28). Bu hüküm BOBİ FRS 10 İştiraklerdeki Yatırımlar bölümünde ise 21. Maddenin e bendinde benzer şekilde düzenlenmiştir (BOBİ 10, md. 21e).

Aşağı Yönlü İşlem

TMS 28, md. 28'e göre aşağı yönlü işlemler, yatırımcı işletmenin iştiraki veya iş ortaklığına yapmış olduğu varlık satışı veya aynı sermaye katkılarını ifade etmektedir. Yatırım yapan işletmenin iştiraki veya iş ortaklığına yaptığı varlık satışlarının veya aynı sermaye katkılarının elimine edilmesi gerekmektedir.

Örnek 2: A işletmesi B işletmesinin oy haklarının yüzde 30'unu 01.06.2021 tarihinde satın almıştır. A işletmesi 2022 yılında iştiraki olan B işletmesine maliyeti 50.000 TL olan ticari malı 80.000 TL'ye satmıştır. A işletmesi, ortaklık yatırımlarındaki paylarını Kar/Zarara yansıtılmayacak Özkaynak unsuru olarak kabul etmektedir.

1.durum: B işletmesi aldığı ticari malı henüz satmamıştır.

2.durum: B işletmesi aldığı ticari malın yarısını 60.000 TL'ye başka bir işletmeye satmış, 20.000 TL net kar mali tabloya yansıtmıştır.

3.durum: B işletmesi aldığı ticari malın tamamını 120.000 TL'ye başka bir işletmeye satmış ve 40.000 TL net kar mali tabloya yansıtmıştır.

1.durumun yorumu: B işletmesi aldığı ticari malı henüz satmadığı için, grup içinde A işletmesinin elde ettiği 30.000 TL satış karı henüz gerçekleşmemiş kar niteliğindedir. B işletmesi dışarıya gerçekleştirmediği için, A işletmesinin gerçekleşmemiş karı elimine etmesi gerekir. Buna göre, A işletmesi B işletmesinin net karından gerçekleşmemiş karı düşer ($0 - 30.000 = - 30.000$ TL) bulunan 30.000 TL zararın yüzde 30'u A işletmesinin kayıtlarına yansıtılır. Bu durumda, 567 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Gelirlerinden (Giderlerinden) Paylar Hesabı 9.000 TL borçlandırılır, karşılığında 210 İştiraklerdeki yatırımlar hesabı 9.000 TL alacaklandırılır.

2.durumun yorumu: B işletmesinin A'dan aldığı ticari malın sadece yarısını grup dışına satması nedeniyle, A işletmesinin elde ettiği karın yarısı gerçekleşmemiş kar niteliğindedir. Bu durumda, B işletmesinin net karından gerçekleşmemiş kar olan 15.000 TL'nin elimine edilmesi gerekir. Buna göre, A işletmesi, B işletmesinin net karından gerekli eliminasyonu yaptıktan sonra kalan ($20.000 - 15.000 =$

5.000 TL'yi iştirak payı ölçüsünde ($5.000 * 0,30 = 1.500$ TL) kendi kayıtlarına yansıtır. Bu durumda, 210 İştiraklerdeki Yatırımlar hesabı 1.500 TL borçlandırılırken, 557 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Gelirlerinden (Giderlerinden) Paylar Hesabı 1.500 TL alacaklandırılır.

3.durumun yorumu: B işletmesi A'dan aldığı malın tamamını grup dışına satmıştır. Bu durumda, A işletmesi için gerçekleşmemiş kar yoktur. Buna göre, A işletmesi B işletmesinin net karının iştirak payı kadar (0,30'unu) kısmını yani $20.000 * 0,30 = 6.000$ TL'yi kendi kayıtlarında özkaynak yöntemine göre muhasebeleştirir. Bunun için, 210 İştiraklerdeki Yatırımlar hesabı 6.000 TL borçlandırılırken, 557 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Gelirlerinden (Giderlerinden) Paylar Hesabı 6.000 TL alacaklandırılır.

Yukarıda anlatılan her üç durumun muhasebeleştirilmesi BOBİ FRS ve TMS açısından aynıdır.

Yukarı Yönlü İşlem

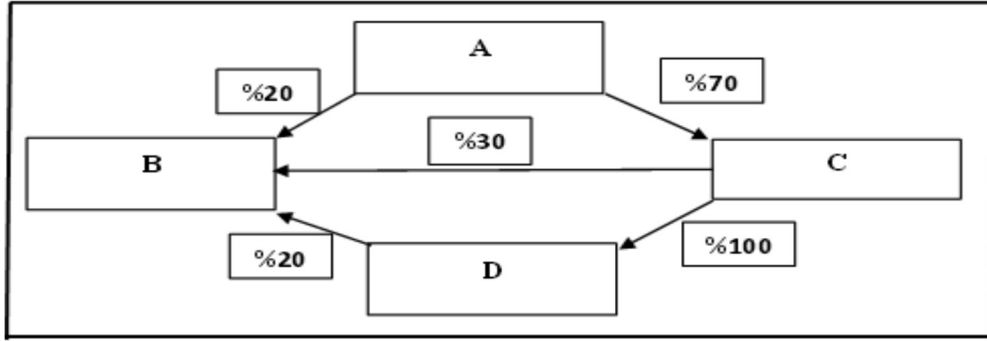
TMS 28, md. 28' e göre yukarı yönlü işlem, iştirak veya iş ortaklığının yatırımcı işletmeye yaptığı varlık satışlarını ifade etmektedir. İştirak veya iş ortaklığının yatırım yapan işletmeye yaptığı varlık satışlarının elimine edilmesi gerekmektedir.

Örnek 3: A işletmesi B işletmesinin oy haklarının yüzde 30'unu 2021 yılında satın almıştır. B işletmesi A işletmesinin iştiraki konumundadır. İştirak B 2022 yılında, A işletmesine elinde bulunan demirbaş 100.000 TL'ye satmıştır. Demirbaşın net defter değeri 90.000 TL'dir. A işletmesi aldığı demirbaş işletmede kullanmaktadır. B işletmesinin 2022 yılında dönem net karı 30.000 TL'dir. Özkaynak yöntemini tercih eden A işletmesi aşağıdaki durumlarda nasıl hareket etmesi gerektiğini yorumlayınız.

İştirak B, 2022 yılı sonunda 30.000 TL net kar elde etmiştir. Bu net karın 9.000 TL'si ($30.000 * 0,30$) A işletmesinin payıdır. Bu karın içerisinde iştirakin A işletmesine demirbaş satışı sonucu oluşan 10.000 TL'lik kar rakamı da bulunmaktadır. Demirbaş halihazırda A işletmesinde kullanıldığı için bu demirbaş a ait satış karının elimine edilmesi gerekir. B işletmesinin karı olan 30.000 TL'den demirbaş a ait 10.000 TL'lik satış karı düşüldüğünde 20.000 TL'lik kalacaktır. Bu kalan kar iştirak payı ölçüsünde ($20.000 * 0,30 = 6.000$) A işletmesinin kayıtlarına özkaynak yöntemine yansıtılacaktır.

Yukarıdaki olayda, A işletmesi, 210İştiraklerdeki Yatırımlar hesabını 6.000 TL borçlandırırken, 557 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Gelir ve Giderlerinden Paylar Hesabı 6.000 TL alacaklandırılır. Bu kayıt hem BOBİ FRS hem de TMS açısından aynıdır.

Örnek 4: A işletmesi B işletmesinin hisse senetlerinin yüzde 20'sini 2021 yılında satın almıştır. Aynı tarihte A işletmesi C işletmesinin yüzde 70'ini satın almıştır. C işletmesi B işletmesinin paylarının yüzde 30'una, D işletmesinin yüzde 100'üne sahiptir. D işletmesi ise B işletmesinin paylarının yüzde 20'sine sahiptir. Bu ilişki şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: A Ana Ortaklığı Yatırımları

A işletmesi 2022 yılında B işletmesine maliyeti 70.000 TL olan ticari malı 90.000 TL'ye satmıştır. B işletmesi ise aldığı ticari malın yarısını 60.000 TL'ye başka bir işletmeye satmış diğer yarısı ise 2022 dönemi sonunda stoklarında kalmıştır. B işletmesinin 2022 yılı dönem sonu karı 40.000 TL'dir. A işletmesi politika gereği iştirak yatırımlarından doğan gelirleri doğrudan K/Z hesaplarına aktarmaktadır.

TMS 28'e göre yorum:

A işletmesi maliyeti 70.000 TL olan ticari malı 90.000 TL'ye iştiraki olan B işletmesine satarak 20.000 TL kar elde etmiştir. İştiraki olan B işletmesi ise aldığı ticari malların yarısını başka bir işletmeye satarak 15.000 TL kar elde etmiştir. Ancak iştirak B, A işletmesinden aldığı ticari malın yarısını henüz satmamıştır. Bu ticari malların iştirakin stoklarında bulunduğu için A işletmesi açısından gerçekleşmemiş kar barındırmaktadır. Bu durumda A işletmesinin iştirake yaptığı satış sonucu elde ettiği 20.000 TL'lik karın 10.000 TL'si gerçekleşmemiş kar sayılıp bu tutarın ana ortaklığa düşen kısmının elimine edilmesi gerekmektedir. Burada önemli olan husus A işletmesinin B iştirakindeki pay oranının hesaplanmasıdır. TMS/TFRS'ye göre A işletmesinin iştirak payı, kendi payı olan yüzde 20 ile bağlı ortaklığı C'nin sahip olduğu paydan kendine düşen kısım olan yüzde 21'in (0.70×0.30) toplamı kadar olacaktır. Dolayısıyla TMS/TFRS'ye göre iştirak B'nin 40.000 TL olan net karından gerçekleşmemiş kar olan 10.000 TL elimine edildikten sonra kalan 30.000 TL iştirak payı ölçüsünde ($30.000 \times 0,41 = 12.300$ TL) A'nın kayıtlarına özkaynak yöntemine göre yansıtılacaktır.

TMS'ye göre yapılacak kayıta, 210 İştiraklerdeki Yatırımlar Hesabı 12.300 TL borçlandırılırken, 645 Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Karlarından Paylar Hesabı 12.300 TL alacaklandırılır.

BOBİ FRS 10'a göre yorum:

BOBİ FRS'ye göre iştirak payı, A işletmesinin kendi payı ile bağlı ortaklıklarının doğrudan ya da dolaylı sahip olduğu iştirakteki payını toplanarak hesap edilir. A işletmesinin iştirak payı, kendi payı olan yüzde 20, bağlı ortaklığı C'nin sahip olduğu paydan kendine düşen kısım olan yüzde 21 (0.70×0.30) ve dolaylı olarak bağlı ortaklığı olan D işletmesinin sahip olduğu paydan kendine düşen kısım olan yüzde 14'tür ($0.70 \times 0.20 \times 1,00$). Buna göre, A işletmesinin iştiraki olan B işletmesindeki iştirak payı yüzde 55 olmaktadır. Dolayısıyla BOBİ FRS'ye göre gerçekleşmemiş kar olan 10.000 TL'nin eliminasyonu

sonucunda bulunan 30.000 TL'nin yüzde 55'i ($30.000 * 0,55 = 16.500\text{TL}$) A işletmesinin kayıtlarına yansıtılması gerekir.

Buna göre A işletmesi özkaynak yöntemine göre; 210 İştiraklerdeki Yatırımlar Hesabını 16.500 TL borçlandırırken, 645 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Karlarından Paylar Hesabı 16.500 TL alacaklandırılması gerekir.

Çift Yönlü İşlem

Çift yönlü işlem kavramı standartlarda yer almamaktadır. Ancak yatırımcı işletme ile iştirak veya iş ortaklığı arasında karşılıklı olarak varlık satışları gerçekleşebilmektedir. Yatırımcı işletme ile iştirak veya iş ortaklığının karşılıklı olarak birbirine yaptığı varlık satışları çalışmada çift yönlü işlem olarak adlandırılmıştır.

Örnek 5: A işletmesi B işletmesinin yüzde 30'unu 50.000 TL'ye satın almıştır. 2022 yılında, A işletmesi B işletmesine 50.000 TL maliyetli ticari malı 40.000 TL'ye satmıştır. Aynı yıl içinde B işletmesi de A işletmesine 30.000 TL maliyetli 10.000 TL birikmiş amortismanı olan demirbaş 15.000 TL'ye satmıştır. A işletmesi satın aldığı demirbaşları kullanmaya başlamıştır. B işletmesi, A işletmesinden satın aldığı ticari malların tamamını 46.000 TL'ye grup dışına satmıştır. B işletmesinin dönem sonundaki net karı 7.000 TL hesaplanmıştır. A işletmesi muhasebe politikası olarak, iştirak payı ölçüsünde gelen, özsermaye artışlarını kar dağıtımında kullanmamaktadır.

Bu olayda yukarı yönlü gerçekleşen işlemde demirbaş satışından ötürü gerçekleşmemiş 5.000¹ TL satış zararı mevcuttur. Aşağı yönlü işlemde ise malın tamamı grup dışına satılmış olduğundan gerçekleşmemiş kar/zarar yoktur. Bu durumda, iştirak B'nin net karı olan 7.000 TL'den gerçekleşmemiş zarar toplamı olan 5.000 TL elemine edilir. Kalan net kar 12.000² TL olarak hesaplanır. A işletmesi kalan 12.000 TL net karın yüzde 30'u olan 3.600 TL'yi kendi kayıtlarına özkaynak yöntemine göre yansıtması gerekir.

Buna göre, 210 İştiraklerdeki Yatırımlar Hesabı 3.600 TL borçlandırılırken, 557 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Özkaynaklarında Kaydettikleri Gelirlerden (Giderlerden) Kar veya Zararda Sınıflandırılmayacak Paylar hesabı 3.600 TL alacaklandırılması gerekir. Bu kayıt, TMS ve BOBİ FRS'yi kullanan işletmelerde aynıdır.

5.3. Yatırım Tutarını Aşan Zararlar

Özkaynak yöntemine göre ana ortaklık, iştirakinin elde etmiş olduğu kar veya zarardan kendi payına düşen kısmını finansal tablolara yansıtmaktadır. Ticaretin olağan akışı içerisinde yatırım yapılan bir iştirakin zarar etmesi de doğaldır. Bu zararların da ana ortaklık tarafından iştirakin defter değerini azaltacak şekilde finansal tablolara payı ölçüsünde yansıtılması gerekir.

1 Satılan demirbaşın net defter değeri 20.000 (30.000-10.000) TL'dir. Bu demirbaş 15.000 TL'ye satılmış ve 5.000 TL'lik gerçekleşmemiş satış zararı oluşmuştur.

2 İşletmenin dönem net karı 7.000 TL'dir. Demirbaş satışından dolayı gerçekleşmemiş 5.000 TL zararın ilave edilmesi ile net kar 12.000 TL olmuştur.

TMS 28'e göre, bir işletmenin iştiraki veya iş ortaklığının zarar etmesi durumunda işletmeye düşen pay, yatırım yapılan işletmedeki toplam payına eşit ya da bu payın üstünde ise kendi payına düşen zarar tutarını finansal tablolara yansıtmaz. Yatırım yapan işletmenin payı sifıra indikten sonra ek zarar karşılığı ayrılması ve bu borç tutarının muhasebeleştirilmesi için işletmenin yasal veya zimni kabulden doğan yükümlülüğe maruz kalmış olması gerekir (TMS 28, md.38-39).

Bu hüküm BOBİ FRS 10 İştiraklerdeki Yatırımlar bölümünde 21. Maddenin 3 bendinde benzer şekilde düzenlenmiştir. İştirakin daha sonra kâr etmesi söz konusu olursa, yatırımcı, kârdaki payını, yalnızca, kârdaki payı muhasebeleştirilmemiş zarardaki payına eşit olduktan sonra muhasebeleştirmeye devam eder (BOBİ 10, md.21ğ).

Örnek 6: A ana ortaklığı B işletmesi paylarının yüzde 40'ını 250.000 TL bedel ile 2020 yılında banka aracılığıyla satın almıştır. A ana ortaklığı B iştirakinin yükümlülüklerine karşı ek bir taahhütte bulunmamıştır. 2021 yılında B işletmesi 750.000 TL zarar etmiştir. 2022 yılında ise 500.000 TL kar elde etmiştir. 2021 ve 2022 yıllarında gerçekleşmemiş kar ya da zarar yoktur.

2021 Yılı B İşletmesi zararı: 750.000 TL

A İşletmesinin payına düşen kısım: $750.000 \times 0,40 = 300.000$ TL.

2021 yılında B işletmesinin elde etmiş olduğu 750.000 TL'lik zararın 300.000 TL'lik kısmı A işletmesine aittir. Ancak A işletmesinin finansal tablolarında iştirak yatırım tutarı 250.000 TL gözükmektedir. İşletme yükümlülüklerine karşı ek taahhütte bulunmadığı için zararın en fazla 250.000 TL'lik kısmını finansal tablolara yansıtılabilmektedir.

Bu durumda, A işletmesi 2023 yılı kayıtlarında özkaynak yöntemine göre, 655 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Zararlarından Paylar Hesabını 250.000 TL borçlandırırken, 210 İştiraklerdeki Yatırımlar Hesabı 250.000 TL alacaklandırılması gerekir. BOBİ FRS ve TMS'ler açısından kayıt aynıdır.

2022 yılı B işletmesi karı: 500.000 TL

A İşletmesinin payına düşen kısım: $500.000 \times 0,40 = 200.000$ TL.

2022 yılında iştirak 500.000 TL kar elde etmiştir. Bu durumda A işletmesinin kendi payına düşen kısım olan 200.000 TL'yi finansal tablolarda sunması gerekmektedir. Ancak 2021 yılından finansal tablolara almadığı 50.000 TL³ muhasebeleştirilmemiş zararı bulunmaktadır. Bu tutar eşitlendikten sonraki 150.000 TL finansal tablolara yansıtılması gerekir.

Bu durumda, 2022 yılı kayıtları içinde 210 İştiraklerdeki Yatırımlar Hesabı 150.000 TL borçlandırılırken, 645 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Karlarından Paylar hesabı 150.000 TL alacaklandırılması gerekir. BOBİ FRS ve TMS'ler açısından kayıt aynıdır.

Benzer örnekte işletme iştirakin yükümlülüklerine karşı 75.000 TL taahhütte bulunduğu varsayımına göre hareket edildiğinde, taahhütte bulunulan tutar A işletmesi için koşullu yükümlülüktür. Bu tutarın

3 2021 yılında A işletmesinin payına düşen zarar 300.000 TL olmasına rağmen ek taahhütte bulunulmadığı için yatırımın defter değeri olan 250.000 TL kaydedilmiştir. Aradaki fark olan 50.000 TL ise 2022 yılında dikkate alınmıştır.

TMS 37 ve BOBİ FRS Bölüm 19 ‘Karşılıklar, Koşullu Borçlar Ve Koşullu Varlıklar’ standardına göre dipnotlarda açıklanması gerekmektedir (TMS 37, md.27-28; BOBİ FRS 19, md.20). Bu durumda A işletmesi 2022 yılında elde edilen zarardan iştirakin defter değerini aşan kısım olan 50.000 TL’yi borç olarak muhasebeleştirecektir.

Buna göre, 655 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Zararlarından Paylar hesabı 300.000 TL borçlandırılırken, 210 iştiraklerdeki Yatırımlar Hesabı 250.000 TL ve 332Bağlı Ortaklıklara, İştiraklere ve Müşterek Girişimlere Borçlar Hesabı 50.000 TL alacaklandırılır.

2022 yılında ise kar edildiği için iştirake olan yükümlülüğün iptal edilmesi ile kalan tutar olan 150.000 TL’nin iştirakler hesabına alınması gerekmektedir.

Bu durumda, 210 İştiraklerdeki Yatırımlar Hesabı 150.000 TL ve 332Bağlı Ortaklıklara, iştiraklere ve Müşterek Girişimlere Borçlar Hesabı 50.000 TL borçlandırılırken, 645 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Karlarından Paylar Hesabı 200.000 TL alacaklandırılır.

5.4. İştirakin Finansal Tablo Tarihinin Farklı Olması

TMS 28, madde 34’e göre, yatırım yapan işletmenin raporlama tarihi ile iştirak veya iş ortaklığının raporlama tarihi farklı ise, iştirak veya iş ortaklığının raporlama tarihi ile yatırım yapan işletmenin finansal tablolarının hazırlandığı tarih arasında gerçekleşen önemli olay ve işlemlerin etkileri yansıtılarak gerekli düzeltmeler yapılır. Bu düzeltmeler, yatırım yapan işletme ile iş ortaklığı veya iştirakinin raporlama dönemi sonu arasındaki farkın üç aydan fazla olması durumunda önemlilik arz eder. Raporlama dönemlerinin uzunluğunun ve raporlama tarihleri arasındaki her türlü farklılığın dönemler itibariyle aynı olması gerekir. Aynı konu, BOBİ FRS 10.bölüm 21.madde f bendinde benzer şekilde yer almaktadır.

Örnek7: A işletmesinin 31.12.2023 tarihli finansal durum tablosunda özsermaye artışı 100.000 TL gözükmektedir. İş ortaklığı olan B işletmesinin en yakın zamandaki 31.06.2023 tarihli finansal durum tablosunda özsermaye artışı 50.000 TL gözükmektedir. İş ortaklığının takvim yılı ana ortaklıktan farklıdır. Bu nedenle, B işletmesinden son 6 aylık (Temmuz-Aralık 2023) önemli işlemlerle ilgili mali veriler istenmiştir. Gelen verilerde, son altı ayda B işletmesinin 20.000 TL net kar elde ettiği aynı zamanda 10.000 TL iştiraklerden yeniden değerlendirme artış fonu hesapladığı böylece özsermaye artışının 30.000 TL olarak gerçekleştiği görülmüştür. B işletmesinin ilk 6 aylık (Temmuz-Aralık 2022) ara dönem mali tablolarında özsermaye artışı 15.000 TL gözükmektedir. A’nın iştirak payı yüzde 40’tur. Muhasebe politikası olarak iştirak payından gelen özsermaye artışları, iştirakin elden çıkarılması durumunda kar dağıtımına konu edilmesi şeklindedir.

Bu durumda, A işletmesi, B işletmesinin 31.06.2023 tarihli finansal durum tablosu 31.12.2023 tarihi itibariyle düzeltilmesi gerekir.

31.06.2023 itibariyle özsermaye artışı 50.000 TL

Temmuz-Aralık 2022 özsermaye artışı -15.000 TL

Temmuz-Aralık 2023 özsermaye artışı +30.000 TL

31.12.2023 itibariyle özsermaye artışı =65.000 TL

A işletmesine düşen pay: 65.000 TL * 0,40 = 26.000 TL

Buna göre, 211 Müşterek Kontrol Edilen İşletmeler Hesabı 26.000 TL borçlandırılırken, 567 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Özkaynaklarında Kaydettikleri Gelirlerden (Giderlerden) Kar veya Zararda Sınıflandırılacak Paylar hesabı 26.000 TL alacaklandırılır. TMS ve BOBİ FRS’de kayıt aynıdır.

5.5. İştirakin Uyguladığı Muhasebe Politikasının Farklı Olması

TMS 28 madde 36’ya göre, yatırım yapan işletme ile iş ortaklığı veya iştirakin benzer işlemler ve koşullardaki olaylar için farklı muhasebe politikaları kullanması durumunda özkaynak yöntemi uygulanırken, iştirak veya iş ortaklığının muhasebe politikalarının yatırım yapan işletmenin muhasebe politikaları ile gerekli düzenlemeler yapılarak uyumlu hale getirmesi gerekir. Aynı konu BOBİ FRS 10.bölüm, 21.madde, g bendinde benzer şekilde yer almaktadır.

Örnek 8: Konsolide mali tablo hazırlamak zorunda olmayan A işletmesi bağlı ortaklıkları dışındaki tüm varlıklarını maliyet yöntemi ile izlemektedir. Bağlı ortaklıklarını ise özkaynak yöntemine göre izlemektedir. A işletmesi B işletmesinin yüzde 30’una sahiptir. B işletmesi 2022 yılı net karını 50.000 TL olarak açıklamıştır. Yapılan incelemede B işletmesinin tüm varlıklarını maliyet yöntemi ile izlediği öğrenilmiştir. B işletmesinin 2022 yılı bilançosu incelendiğinde 100.000 TL defter değerli iştirak (C İşletmesi) tespit edilmiştir. B işletmesinin C deki iştirak payı yüzde 20’dir. C işletmesinin 2021 yılı finansal durum tablosunda net kar 50.000 TL olarak tespit edilmiştir.

A işletmesi, B işletmesini özkaynak yöntemi ile izleyebilmesi için, B işletmesinin muhasebe politikalarının, A işletmesi ile uyumlu olması gerekir. Uyumlu olmayan tek hesap iştirak hesabıdır. Buna göre B işletmesi iştiraklerdeki yatırımlar için özkaynak yöntemini seçmiş olsa idi C işletmesinin 2021 yılı net karının yüzde 20’si olan 10.000 TL B işletmesinin 2022 yılı net karına artı olarak yansıtılacak böylece B işletmesinin 2022 yılı mali tablosunda iştirakler hesabı 110.000 TL, net kar 60.000 TL (50.000 + 10.000) gözükecekti. A işletmesi B işletmesinin mali tablosunu bu şekilde çalışma kâğıdı üzerinde düzelttikten sonra 60.000 TL olması gereken net karın yüzde 30’u olan 18.000 TL’yi kendi kayıtlarına yansıtacaktır.

Bu şekilde yapılacak kayıta, A işletmesi 210 İştiraklerdeki Yatırımlar hesabını 18.000 TL borçlandırırken, 645 Özkaynak Y. İzlenen Yatırımlardaki Kazançlardan Paylar Hesabını 18.000 TL alacaklandırması gerekir. TMS ve BOBİ FRS’de kayıt aynıdır.

5.6. İştiraklerde Değer Düşüklüğü

Değer düşüklüğü karşılığı genelde maliyet yönetiminin kullanılması halinde ortaya çıkmakla birlikte, özkaynak yönteminin kullanılması durumunda da iştirakin defter değerinin piyasa değerinin altına düşüp düşmediğinin kontrol edilmesi gerekmektedir. TMS’deki anlatımıyla, İştirak ve iş ortaklığı yatırımlarından kaynaklanan zararlarında finansal tablolara alınması dahil olmak üzere, Özkaynak yönteminin uygulanmasından sonra işletme, iştirak veya iş ortaklığındaki net yatırımının değer düşüklüğüne uğrayıp uğramadığını piyasa değerine göre test eder (TMS 28, md.40). İştiraklerde değer düşüklüğünün testi için TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü standardı hükümleri kullanılır. İştirak ediniminde şerefiye

ayrı olarak raporlanmamaktadır. Şerefiye net yatırımın defter değerinin bir bölümünü oluşturur ve ayrı olarak değer düşüklüğü testine tabi tutulmaz (TMS 28, md.42). TMS 36 hükümlerine göre yatırımın geri kazanılabilir tutarı (gerçeğe uygun değerden satış maliyeti düşülmesi sonucu bulunan tutar ile kullanım değerinden büyük olanı) ile defter değeri karşılaştırılarak değer düşüklüğü testi yapılmaktadır. Bu hükmün BOBİ FRS’de de benzer şekilde ele alınmıştır.

Örnek 9: A işletmesi 31.06.2022 tarihinde, B işletmesinin hisse senetlerinin yüzde 35’ini 150.000 TL’ye satın almıştır. İştirakin defter değeri (özkaynak yöntemi uygulaması sonucunda) 31.12.2023 itibariyle 180.000 TL’ye çıkmıştır. Aynı tarihte, İştirakin gerçeğe uygun değeri 156.000 TL, tahmini satış masrafı 1.000 TL ve kullanım değeri 150.000 TL’dir.

Satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değer: 155.000 TL.

Kullanım Değeri: 150.000 TL.

Geri Kazanılabilir Değer: 155.000 TL⁴.

Buna göre, iştirakin defter değerine ile geri kazanılabilir değer karşılaştırıldığında iştirakin değerinde 25.000 TL’lik (180.000 TL-155.000 TL) değer düşüklüğü göze çarpar.

Bu durumda, 656 Ortaklıklardaki Yat. Kaynaklanan Gider ve Zararlar Hesabı 25.000 TL borçlandırılırken, 219 Ortaklıklardaki Yat. Değer Düşüklüğü Karşılığı Hesabı 25.000 TL alacaklandırılması gerekir. Bir sonraki dönemde değer artışı tespit edilirse, önce bu değer düşüklüğü karşılığının yok edilmesi gerekir.

5.7. Özkaynak Yönteminde Ertelenmiş Vergi Etkisi

Vergi otoritesi, vergi istismasını önlemek, bölgeler arası kalkınma farklılıklarını ortadan kaldırmak, alacağı vergiyi teminat altına almak ve bazı sektörlerin gelişimi teşvik etmek amacıyla işletmelere vergi istisnaları ve indirimleri uygulamaktadır. Benzer şekilde bazı giderleri hiç kabul etmezken bazı gelirlerinde tanınma zamanını farklı bir döneme alabilmektedir. Bu faktörler muhasebe kuralları esas alınarak saptanan muhasebe karı ile vergi kuralları esas alınarak saptanan mali kar arasında farklılıklara neden olmaktadır. Bu farklar ise geçici fark ve sürekli fark olarak tanımlanmaktadır (TMS 12, BOBİ FRS Bölüm 23). Bu farklar üzerinden hesaplanan vergi etkisi, ertelenmiş vergi olarak tanımlanmaktadır. Ertelenmiş vergi etkisinin sunumu, TMS’leri uygulayan işletmeler ile BOBİ FRS’leri uygulayan büyük işletmeler için zorunlu iken, BOBİ FRS’leri uygulayan orta boy işletmeler için isteğe bağlıdır (BOBİ FRS 23, md.3). KÜMİ FRS’yi kullanan işletmeler için ise ertelenmiş vergi etkisinin sunumu zorunlu değildir.

Vergi yasalarına göre hisse senetleri alış bedeli ile değerlendirilmesi zorunlu iken, TMS 28 ve BOBİ FRS 10’a göre iştiraklerin değerini ‘Özkaynak Yöntemi’ ile tespit etmek mümkündür. Bu durum muhasebe değeri ile vergi değerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu farklılık finansal raporlama standartlarına göre ertelenmiş vergi etkisinin doğmasına neden olur. İştirak tarafından kar dağıtım kararı alınmadığı

4 Geri kazanılabilir değer, satış maliyeti düşülmüş gerçeğe uygun değer ile kullanım değerinden büyük olandır.

sürece iştirakin özkaynaklarında değişime neden olan net kar ya da net zarar ertelenmiş vergi etkisine sebep olacaktır. Ancak, dağıtılması muhtemel net kar üzerinden ertelenmiş vergi etkisi hesaplanırken vergi oranını yüzde 10 almak gerekir (GVK mad.94). Bunun nedeni, kar dağıtımının yüzde 10 oranında stopaja tabi olması, kurum vergisi açısından ise istisna gelir kapsamında olmasıdır (KV madde 5(1)).

Bir başka özellik arz eden durumda iştiraklerin elden çıkarılması durumudur. İştiraklerin elden çıkarılması durumunda muhasebe değeri ile vergi değeri farklılaşmaktadır. Kurumlar Vergisi Kanunu madde 5(1)'de en az 2 yıl süre ile elde tutulan iştirak yatırımlarının koşulları sağlaması durumunda satıştan elde edilen kazançların yüzde 75'inin istisna kapsamında olduğu belirtilmiştir. Bu durumda ana şirket iştirak yatırımlarını 2 yıldan daha az süredir elde tutuluyorsa vergi etkisi özsermaye değişiminin tamamı üzerinden, 2 yıldan daha fazla süredir elde tutuluyorsa vergi etkisi özsermaye değişiminin yüzde 25'i üzerinden hesaplanması gerekir. Ayrıca, iştirakin özkaynaklarındaki değişim hem net kar hem de yeniden değerlendirme artışlarından kaynaklanıyorsa vergi etkisinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir.

Örnek 10: A işletmesi, B işletmesinin yüzde 60'ını Temmuz 2018'de satın almıştır. B işletmesi önemsiz büyüklükte bir işletmedir. Bu nedenle, A işletmesi ortaklıklardaki yatırımlarını özkaynak yöntemiyle izlemekte ve özsermaye artışlarından gelen payları dağıtım konusu yapmaktadır. 2023 yılı sonunda iştirakin net varlıklarında 150.000 TL artış meydana gelmiştir. Bu artışın 100.000 TL'lik kısmı net kar, 50.000 TL'lik kısmı ise Maddi Duran Varlık yeniden değerlendirme artışıdır. 2023 yılında Kurumlar Vergisi oranı yüzde 23, kar dağıtımında stopaj oranı yüzde 10'dur.

Bu örnek olayda, toplam 150.000 TL net karın A işletmesine düşen payı 90.000 TL'dir. Bunun 60.000 TL'si net kardan, 30.000 TL'si yeniden değerlendirme artışından kaynaklanmaktadır. Bu durumda, net kar TMS 12 madde 2 uyarınca yüzde 10 oranında ($60.000 * 0,10 = 6.000$ TL), yeniden değerlendirme artışları yüzde 25'lik kısmı yüzde 23 oranında ertelenmiş vergi yükümlülüğü taşırlar ($30.000 * 0,25 * 0,23 = 1.725$ TL).

Buna göre, 212 Bağlı Ortaklıklar Hesabı 90.000 TL borçlandırılırken 557 Özkaynak Y. Değerlenen Yatırımların Özkaynaklarında Kaydettikleri Gelirlerden (Giderlerden) Kar veya Zararda Sınıflandırılmayacak Paylar hesabı 90.000 TL alacaklandırılır. Bunun yanında ayrıca vergi etkisi ile ilgili kaydın da yapılması gerekir. Buna göre, 559 Kar veya Zararda Yeniden Sınıflandırılmayacak Özkaynaklarda Kaydedilen Birikmiş Gelirlere (Giderlere) İlişkin Vergiler hesabı 7.725 borçlandırılırken, 489 Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü Hesabı 7.725 alacaklandırılır.

Eğer, muhasebe politikası, özkaynak değişiminden gelen payların dağıtılmaması ve sermayeye ilave edilmesi yönünde olursa, yukarıdaki kayıta, vergi etkisi ortaya çıkmayacaktır. Çünkü, bu paylar hiçbir zaman vergilendirilmeyecektir. Ayrıca, ortaklık yatırımı ileri yıllarda elden çıkarılması durumunda, daha önce kayıtlara alınmış ertelenmiş vergi yükümlülüklerinin iptali gerekir.

6. SONUÇ

Ortaklık yatırımlarının özkaynak yöntemine göre muhasebeleştirilmesi son derece karmaşık ve hata yaptırılmaya müsaittir. Özkaynak yöntemi, iştiraklerdeki yatırımların yanında iş ortaklıkları (müşterek kontrol edilen işletmeler) ve istisnai hallerde bağlı ortaklıklar için kullanılabilir. Uygulayıcı ve eğitimcilerin bu konuyu ele alırken son derece dikkat etmeleri, ayrıntılı düşünceleri ve ayrıntı birçok hükmü dikkate almaları gerekmektedir. Dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, özkaynak yönteminin uygulanmasında TMS/TFRS ile BOBİ FRS arasında farklılıklar bulunmasıdır. Bir başka nokta ise hem muhasebeleştirmede kullanılan hesap planında hem de sunumda kullanılan finansal tablo şablonlarında farklılıkların olmasıdır.

Özkaynak yönetiminde, iştirak paylarının hesaplanması TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye göre farklılık göstermektedir. İştirak paylarının farklı esaslara göre hesaplanması karışıklığa neden olabilmektedir. BOBİ FRS'de iştirak payının hesaplanması daha kapsamlıdır. Bu durum, ortaklık yatırımlarının defter değerinin BOBİ'ler ile TMS'ler arasında farklı çıkmasına neden olmaktadır. Oysa, aynı ölçekteki iki büyük firmanın birinin Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluş (KAYİK) kapsamında, diğerinin BOBİ kapsamında olması ortaklık yatırımlarının defter değerinin farklı olmasına yol açacaktır. Defter değerinin farklı olması hem gerçeğe uygunluğu hem de karşılaştırılabilirliği bozmaktadır. KGK'nın iştirak paylarının hesaplanmasında kullanılan esasları, her iki FRS'de benzer yapması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

İştirak payının hesaplanmasındaki farklı hükümlere karşın, birçok konuda da TMS/TFRS'ler ile BOBİ FRS'lerin aynı hükümleri kabul ettiği görülmektedir. Aşağı ve yukarı yönlü işlemlerin elimine edilmesinde, gerçekleşmiş kar/zarar ile gerçekleşmemiş kar/zararların belirlenmesinde, ana şirket ile iştirakin farklı muhasebe politikaları kullanmasında, farklı hesap dönemlerine sahip olmalarında, ertelenmiş vergi etkisinin hesaplanmasında ve değer düşüklüklerinin belirlenmesinde benzer hükümler mevcuttur. Özkaynak yönteminin uygulanmasında birçok hükmün benzer olmasına rağmen, sadece iştirak payının hesaplanmasında farklılık olmasının nedeni anlaşılamamaktadır.

Özkaynak yönteminin uygulanmasında, karmaşa yaratan konulardan biri de iştirakin özsermayesinde meydana gelen artışların ya da azalışların kar ya da zararda mı yoksa özkaynakta mı izleneceğidir. Bu konu her iki FRS'de de işletme yönetiminin tasarrufuna bırakılmıştır. İşletme yönetiminin iştiraklerden gelen payları ortaklar arasında hemen dağıtım konusu yapıp yapmama kararına göre muhasebeleştirme ve sunum değişmektedir. Dağıtım kararı alan işletmeler bu payları doğrudan K/Z hesaplarına yansıtacaklardır. Dağıtım kararı almayıp bunları özkaynaklara ilave etme kararı alanlarda bu payları daha sonra K/Z hesaplarına aktarıp aktarılmayacağına göre farklı sunum yapabilmektedirler.

Özkaynak yönteminin uygulanmasında karmaşa yaratan bir başka konu ise, KGK tarafından yayınlanan hesap planı taslağında yer alan hesaplarla, finansal tablo şablonlarında yer alan kalem isimlerinin farklı olmasıdır. Bu durum, finansal tablo hazırlarken hata yapılmasına neden olabilmektedir. Karmaşa yaratan konulardan biri de, özkaynak yönteminin uygulanmasında ertelenmiş vergi etkisinin hesaplanmasında ve sunumunda ortaya çıkmaktadır. Gelir vergisi ve kurumlar vergisi kanunlarında yer alan bazı istisna hükümleri, burada yapılacak ertelenmiş vergi etkisi hesaplamalarında azami dikkati gerektirmek-

tedir. Buna göre, iştirak payları ölçüsünde elde edilen özkaynak artış ya da azalışlarının finansal durum tablosunda nerede sunulmuşlar ise ertelenmiş vergi etkisinin de orada sunumunun yapılması gerekir.

Bu çalışma, özkaynak yönteminin uygulanması ve sunumu ile ilgili literatürde yer alan açığı bir nebze olsun kapatmaya odaklanmıştır. Konunun ele alınmasında özellik arz eden hususların üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durulmaya çalışılmıştır. Ancak, konu özellikle münferit finansal tablolar yönünden ele alınmıştır. Özsermaye yönteminin yatırım işletmelerinde ve konsolide finansal tablolarda nasıl ele alınacağı konusu üzerinde durulmamıştır.

KAYNAKÇA

- Altuncu, H. (2015). İştiraklerdeki yatırımlara ilişkin muhasebe standardı ve vergi düzenlemeleriyle karşılaştırılması. *Vergi Raporu*, 190, 123-144.
- Ayboğa, H. (2000). İştiraklerle ilgili uluslararası ve Türkiye'deki mevzuatın kapsamı ve karşılaştırılması. *Mali Çözüm Dergisi*, 53.
- Ayluçtarhan, A. (2022). İştiraklerde özkaynak metodu ve vergi uygulamasında kullanılabilirliği üzerine bir değerlendirme. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, 67, 15-25.
- Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı, <https://www.kgk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.03.2023).
- Dündar, E. (2013). Yeni Türk Ticaret Kanunu Çerçevesinde Çok Uluslu Şirketler (Doktora Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fındık, H. & Şentürk, F. (2014). Ortaklık yatırımlarının IAS/IFRS'e göre finansal tablolarda sunulması. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (597), 73-84.
- Gökgez, A. (2013). İştirak yatırımlarının muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 58, 1-20.
- Kaval, H. (2013). Özkaynak yöntemine göre değerlendirilen iştiraklerin özkaynaklarında gösterilen gelir ve gider unsurları ve diğer kapsamlı gelirler tablosu. *Vergi Sorunları Dergisi*, 296.
- Kurumlar Vergisi Kanunu (2006). T.C. Resmî Gazete, (Sayı: 26205), 21 Haziran 2006 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11219&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 15.03.2023).
- Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standardının Yayımlanmasına İlişkin Kurul Kararı https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/KUMI/KUMI_FRS_Kurum_Sitesi_Duyuru_Metni.pdf (Erişim Tarihi: 10.03.2023).
- Mert, H. & Öcalmış, Y. (2020). İştirak ve bağlı ortaklık yatırımlarının finansal tablolarda raporlanmasının BOBİ FRS ve TFRS kapsamında incelenmesi. *PressAcademia Procedia*, 11(1), 22-27.
- Saban, M. & Genç, M. (2002). Firmalar arası yatırımların muhasebeleştirilmesinde uluslararası düzenlemeler ve Türkiye uygulamaları. *Mali Çözüm Dergisi*, (60).
- Sevilengül, O. (2014). Genel muhasebe (9. Baskı). Gazi Kitabevi.
- Şeker, Y. (2020). Karşılıklı iştirak durumunda konsolidasyon. *Muhasebe Enstitüsü Dergisi*, (63), 53-65.
- TFRS 10 Konsolide Finansal Tablolar Standardı, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Kirmizi_Kitap/TFRS/TFRS%2010.pdf (Erişim Tarihi: 15.03.2023).
- TMS 12 Gelir Vergileri Standardı, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Kirmizi_Kitap/TMS_/TMS%2012.pdf (Erişim Tarihi: 15.03.2023).
- TMS 28 İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar Standardı https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Kirmizi_Kitap/TMS_/TMS%2028.pdf. (Erişim Tarihi: 13.03.2023).
- TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Kirmizi_Kitap/TMS_/TMS%2036.pdf (Erişim Tarihi: 17.03.2023).
- TMS 37 Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar Standardı, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Kirmizi_Kitap/TMS_/TMS%2037.pdf. (Erişim Tarihi: 17.03.2023).
- Türel, A. & Şenyiğit, Y. B. (2005). İştiraklerin muhasebeleştirilmesi ve raporlanmasında örneklerle özkaynak yöntemi. *Mali Çözüm*, 15, 203-219.

Vergi Usul Kanunu. (1961). T.C. Resmî Gazete, (Sayı: 10703), 10 Ocak 1961. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10703.pdf> (Erişim Tarihi: 10.03.2023).

Yavuz, İ. & Özbay, F. (2020). Türkiye muhasebe standardı 28 iştiraklerdeki ve iş ortaklıklarındaki yatırımların vergi usul kanunu tek düzen muhasebe sistemi çerçevesinde incelenmesi ve finansal raporlama standartlarına uygun hesap planı taslağına göre muhasebe kayıtlarının yapılması. Kırılı, M., Yatbaz, A. ve Aka, K. (Ed.), Çivi Yazısından Dijital Kodlamaya Muhasebe Çalışmaları (103-128) içinde. Ekin Yayınevi.

MUHASEBE MANİPÜLASYONUNU ETKİLEYEN ŞİRKETE ÖZGÜ FAKTÖRLERİN ANALİZİ: BİST SİNAİ ŞİRKETLERİNDE BİR UYGULAMA

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 19.01.2023
Kabul Tarihi : 12.05.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbakis.1239522

Prof. Dr. İsrail ZOR*
Evren YANYA**

Bibliyografik Bilgiler

Zor, İ., & Yanya, E. (2023). "Muhasebe Manipülasyonunu Etkileyen Şirkete Özgü Faktörlerin Analizi: BİST Sınai Şirketlerinde Bir Uygulama" *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 69-88) <https://doi.org/10.55322/mbakis.1239522>

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, muhasebe manipülasyonunu etkileyen şirkete özgü faktörlerin analiz edilmesidir. Çalışmanın örneklemini, Borsa İstanbul (BİST) Sınai Endeksi'nde işlem gören ve 2011-2021 yılları arasında finansal verilerine kesintisiz olarak ulaşılabilen 100 şirket oluşturmaktadır. Çalışmanın bağımlı değişkeni olan muhasebe manipülasyonu Beneish (1999) modeli ile hesaplanmıştır. Çalışmanın bağımsız değişkenleri; cari oran, alacak devir hızı oranı, finansal kaldıraç oranı, aktif karlılık oranı, aktif büyüme oranı ve şirket büyüklüğü şirkete özgü faktörler olmak üzere kullanılmıştır. Çalışmanın analizi, tesadüfi etkili panel lojistik regresyon yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Analiz bulguları, muhasebe manipülasyonu ile alacak devir hızı oranı ve aktif büyüme oranı arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu, şirket büyüklüğü ile ise arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Manipülasyonu, Beneish (1999) Modeli, Panel Lojistik Regresyon Modeli.

Jel Sınıflandırması: M41, G30.

* Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0001-6073-7571, israfilzor@kku.edu.tr.

** Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Finansman Bölümü, Doktora öğrencisi, ORCID:0000-0001-5275-833X, evrenyanya@gmail.com.

ANALYSIS OF COMPANY-SPECIFIC FACTORS AFFECTING ACCOUNTING MANIPULATION: AN APPLICATION IN BIST INDUSTRIAL COMPANIES**ABSTRACT**

The purpose of this study is to analyze company-specific factors that affect accounting manipulation. The sample of the study consists of 100 companies that are traded in the Borsa Istanbul (BIST) Industrial Index and whose financial data can be accessed continuously between the years 2011-2021. Accounting manipulation, which is the dependent variable of the study, was calculated with the Beneish (1999) model. The independent variables of the study are current ratio, receivables turnover ratio, financial leverage ratio, return on assets ratio, asset growth rate and company size as company-specific factors. The analysis of the study was carried out with the random effect panel logistic regression method. The findings of the analysis show that there is a positive and statistically significant relationship between accounting manipulation and receivables turnover ratio and asset growth rate, while there is a negative and statistically significant relationship with company size.

Keywords: Accounting Manipulation, Beneish (1999) Model, Panel Logistic Regression Model.

Jel Classification: M41, G30.

1. GİRİŞ

Yaratıcı muhasebe ve hileli finansal raporlama gibi muhasebe manipülasyon yöntemleri şeklinde ortaya çıkmış olan muhasebe skandalları Antik Mezopotamya'dan günümüzde Enron ve Parmalat'a kadar uzanmaktadır (Jones M. J., 2011, s. 3). Muhasebe skandalları neticesinde, bazı büyük ticari şirketlerin beklenmedik bir şekilde iflası hissedarların, servetinde büyük kayıplara yol açmış ve şirketlerin finansal bilgilerine olan güvenlerini azaltmıştır. Sonuç itibarıyla, küresel ölçekte denetleyici kurumlar, finansal bilgilerin manipülasyonu ve bir şirketin finansal performansı hakkındaki gerçeklerin kasıtlı olarak çarpıtılması konusunda ihtiyatlı duruma gelmişlerdir. Muhasebe skandallarının ardındaki temel gerekçe muhasebe manipülasyonudur. Bu nedenle, muhasebe manipülasyonu son dönemlerde akademik araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından bir inceleme alanı haline gelmiştir (Kara, 2022; Rakshit & Paul, 2020; Rely, 2022; Zor & Korga, 2020).

Muhasebe manipülasyonu, muhasebe bilgilerinin kasıtlı olarak çarpıtılması suretiyle şirketin performansını olduğundan farklı göstererek şirketle ilgili tarafları yanıltmak üzere gerçekleştirilmektedir.

Muhasebe bilgileri, şirketin finansal durumu, finansal performansı ve finansal durumundaki değişiklikleri yansıtmak üzere oluşturan finansal tablolar aracılığıyla yatırımcılara ve diğer ilgililere rapor edilmektedir (Bayazıtlı, Çelik & Gürdal, 2015, s. 28). Şirketlerin finansal durumu kötüye gittiğinde, yöneticiler şirketin mevcut performansını abartılı bir şekilde artırmak için muhasebe bilgilerinin kullanarak yatırımcıları yanlış yönlendirme eğiliminde olabilirler. Yöneticiler, çeşitli yönetim çıkarlarına hizmet etmek üzere kârı artırmak veya aktifleri büyütme gibi muhasebe esnekliğini kullanmak isteyebilirler.

Bu durumda, yasal sınırlar içinde kalınarak muhasebe esnekliğinden yararlanmak için yaratıcı muhasebe uygulamaları kullanılmaktadır. Alternatif olarak yöneticiler, yasal olmayan muhasebe tekniklerini de şirketin ciddi finansal zorluklara girmesini ve şirketin iflasını ertelemek için kullanabilmektedirler (Jones M. J., 2011).

Diğer taraftan, şirket yönetiminden sorumlu olanlar ekonomik koşullardaki belirsizlik ve piyasadaki rekabetten kaynaklı şirkete özgü finansal verileri değiştirmek üzere yatırımcıları çekebilmek amacıyla finansal raporları iyileştirerek muhasebe manipülasyonuna yönelebilirler. Söz konusu gerekçeler esas alındığında, muhasebe manipülasyonunu etkileyen şirkete özgü faktörlerin incelenmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2 .MUHASEBE MANİPÜLASYONU

Manipülasyon kavramına ilişkin olarak Türk Dil Kurumu tarafından; “yönlendirme, yönlendirim” ve “seçme, ekleme ve çıkarma yoluyla bilgileri değiştirme” ifadelerini içeren tanımlamalar yapılmıştır. Muhasebe, bir işletmenin kaynaklarının oluşumunu, bu kaynakların kullanılma şeklini, işletmenin mali nitelikteki işlemleri sonucunda söz konusu kaynaklarda ortaya çıkan artış veya azalışları ve işletmenin finansal durumuna ilişkin bilgileri üreten ve bu bilgileri erişim sağlayan ilgili taraflara ve kurumlara aktaran bir “bilgi sistemi” olarak tanımlanmaktadır (Sevilengül, 2003, s. 9). Muhasebe, mali nitelikteki işlemleri, kaydetme, sınıflandırma, özetleme, analiz etme ve yorumlama süreci olarak tanımlanabilir (Jonick, 2017). Söz konusu tanımlamalar çerçevesinde muhasebe manipülasyonu, muhasebe bilgilerinin değiştirilmesi suretiyle muhasebe bilgilerine erişim sağlayan kullanıcıları yönlendirmek amacıyla gerçekleştirilen eylemler olarak ifade edilebilir.

Trussel (2003) muhasebe manipülasyonunu, bir kuruluşun yöneticilerinin kurumun finansal performansını ve durumunu olumlu bir şekilde göstermek için finansal bilgilerini kasıtlı olarak yanlış beyan etmeleri şeklinde tanımlamaktadır.

Muhasebe manipülasyonu, Stolowy & Breton (2004) tarafından, “şirket ile toplum, fon sağlayıcılar veya yöneticiler arasında servet transferi olasılıklarını etkileyecek şekilde muhasebe tercihleri yapmak veya işlemleri tasarlamak için yönetimin takdir yetkisini kullanması” olarak tanımlanmaktadır (Stolowy & Breton, 2004, s. 6).

Schilit & Perler (2010)’e göre muhasebe manipülasyonu, “finansal uyanıklık” olarak ifade edilmiş ve bir şirketin finansal performansı veya ekonomik sağlığı hakkında yatırımcıları yanıltmak amacı ile genellikle şirketin kazançlarının gerçekte olduğundan daha güçlü, nakit akışlarının daha sağlam ve bilanço pozisyonunun gerçekte olduğundan daha güvenli olduğuna inanmaları hususunda yönetim tarafından gerçekleştirilen eylemler olarak tanımlanmıştır (Schilit & Perler, 2010, s. 24).

Mulford & Comiskey (2002) çalışmalarında, muhasebe manipülasyonunu “finansal sayılar oyunu” olarak nitelendirmişler. Bu oyunu oynayanların kazanması gereken ödüllerin, bir şirketin hisse senedi fiyatının yukarı yönlü olması dışında çeşitli ödüllerin de olacağını ifade etmişlerdir. Çalışmada, muhasebe manipülasyona teşvik eden unsurlar; hisse senedi fiyat oynaklığının azaltılması, şirket değerinin artırılması, sermaye maliyetinin düşürülmesi olarak belirtilmiştir. Borç derecelendirmelerini iyileştirme ve borçlanılan miktarlar üzerindeki faiz maliyetlerini azaltma veya ilave esneklik yaratma ve borç söz-

leşmelerinden kaynaklanan kısıtlamaları azaltma isteği manipülasyona teşvik eden borçlanmaya ilişkin nedenler olarak ifade edilmektedir. Diğer yandan, yöneticilerin raporlanan kâra dayalı teşvik primlerini artırma isteği de manipülasyona teşvik etmektedir. Şirketler için daha düşük politik maliyetler dikkate alındığında manipülasyona teşvik eden unsurlar, daha fazla düzenleme veya daha yüksek vergiden kaçınma şeklinde olabilmektedir.

3. MUHASEBE MANİPÜLASYONUNA İLİŞKİN YÖNTEMLER

Muhasebe manipülasyonu literatürde; kazanç yönetimi, kârın istikrarlı hale getirilmesi, büyük temizlik muhasebesi, yaratıcı muhasebe ve bilanço makyajlama gibi çeşitli isimler ile ifade edilmektedir (Stolowy & Breton, 2004, s. 5). Dolayısıyla, muhasebe manipülasyonuna ilişkin yöntemler hususunda literatürde, temel olarak dikkate alınması gereken ortak bir sınıflandırmanın yapılmadığı ifade edilebilir.

Mulford & Comiskey (2002) çalışmalarında, muhasebe manipülasyonu yöntemlerini; agresif muhasebe, kazanç yönetimi, kârın istikrarlı hale getirilmesi, hileli finansal raporlama ve yaratıcı muhasebe uygulamaları olmak üzere ayrıntılı şekilde sınıflandırmışlardır.

Muhasebe manipülasyon yöntemlerini ayrıntılı şekilde sınıflandıran bir diğer çalışma Stolowy & Breton (2004) tarafından yapılmıştır. Söz konusu çalışmada, muhasebe manipülasyon yöntemleri yasa ve standartlar çerçevesinde yer alıp almadığına göre sınıflandırılmıştır. Buna göre, yasa ve standartlar çerçevesinde yer almayan muhasebe manipülasyon yöntemi hile olarak değerlendirilmiştir. Geniş anlamda kazanç yönetimi ve yaratıcı muhasebe uygulamaları ise yasa ve standartlar çerçevesinde yer alan muhasebe manipülasyon yöntemleri olarak iki başlık altında ele alınmıştır.

3.1. Kazanç Yönetimi

Kazanç yönetimi kavramına ilişkin spesifik bir tanım bulunmamakla birlikte önceki çalışmalarda farklı tanımlar yapıldığı gözlemlenmektedir. Schipper (1989)'a göre kazanç yönetimi, "... bazı özel kazançlar elde etmek amacıyla dış finansal raporlama sürecine yapılan kasıtlı müdahale" olarak tanımlanmaktadır.

Kazanç yönetimine ilişkin daha kapsamlı bir tanım sunan Healy & Wahlen (1999), "yöneticilerin finansal raporlamada ve işlemlerin yapılandırılmasında muhakeme kullanarak, şirketin temel ekonomik performansı hakkında bazı hissedarları yanıltmak veya raporlanan muhasebe rakamlarına bağlı olan sözleşme sonuçlarını etkilemek için finansal raporları değiştirmesi durumunda" kazanç yönetiminin ortaya çıkacağını belirtmişlerdir. Healy & Wahlen (1999) tarafından yapılan tanımın devamında Leuz, Nanda & Wysocki (2003) kazanç yönetimini, "bazı hissedarları yanıltmak veya sözleşme sonuçlarını etkilemek için içeriden öğrenenler tarafından şirketlerin rapor edilen ekonomik performansının değiştirilmesi" olarak tanımlamışlardır.

3.2. Agresif Muhasebe

Doğru ve gerçeğe uygun sunumdan ziyade, yönetsel hedefe ulaşmak üzere kârın yüksek gösterilmesini sağlayacak muhasebe kalemlerinin kasıtlı olarak seçimini içeren muhasebe kurallarının ve düzenlemelerin kullanılmasıdır (Jones M. J., 2011, s. 10). Şirketlerin muhasebe ilkelerini agresif bir şekilde uygulamasındaki amaç, faaliyet performansı hususunda yanıltıcı bir izlenim oluşturmak üzere şirketin finansal sonuçlarını ve durumunu değiştirmektir (Mulford & Comiskey, 2002, s. 26).

3.3. Kârın İstikrarlı Hale Getirilmesi

Kârın istikrarlı hale getirilmesi, şirket kârının yüksek olduğu dönemden daha az başarılı olunan dönemlere geçiş yaparak kârdaki yıldan yıla dalgalanmaların hafifletilmesini sağlamaktır (Copeland, 1968, s. 101). Kârın istikrarlı hale getirilmesindeki amaç, istikrarlı bir şekilde büyüyen bir kâr akışı üretmek olduğu kadar kârın elde edilme riskini de azaltmaktır (Stolowy & Breton, 2000, s. 18).

3.4. Büyük Temizlik Muhasebesi

“Büyük temizlik” muhasebe hipotezini araştıran en eski makalelerden biri, yeni yönetimin belirli varlıkların değerleri konusunda çok kötümser olma eğiliminde olduğunu ve bunun sonucunda bu değerlerin sıklıkla düzeltildiğini fark eden Moore (1973)’ a aittir.

Moore, yönetimdeki bir değişiklikten sonra alınan gelir azaltıcı ihtiyari muhasebe kararlarını incelemiştir. Yeni yönetimin, cari geliri azaltan ihtiyari muhasebe kararlarından en az iki şekilde faydalanabileceğini belirtmiştir. İlk olarak, rapor edilen düşük gelirden eski yönetim sorumlu tutulmak suretiyle gelecekteki gelir karşılaştırmaları için tarihsel dayanaklar azaltılabilir. İkincisi, düşük rapor edilen gelire ilişkin suçlamalardan aklanmış olarak gelecekte iyileştirilmiş kazanç eğilimleri raporlanabilecektir. Bu çalışmanın sonucunda, yönetim değişikliği olan şirketler tarafından alınan gelir azaltıcı ihtiyari muhasebe kararlarının, yönetim değişikliği olmayan şirketlere göre önemli ölçüde daha yüksek olduğunu tespit edilmiştir (Moore, 1973, s. 100-101).

3.5. Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları

Yöneticilerin yaratıcı muhasebe uygulamalarını kullanarak, şirketin faaliyet performansına yönelik izlenimleri değiştirebileceğini ifade eden Mulford & Comiskey (2002), yaratıcı muhasebe uygulamalarını agresif muhasebe, hileli finansal raporlama, kazanç yönetimi veya kârın istikrarlı hale getirilmesi de dahil olmak üzere geniş kapsamda ele almışlardır.

Diğer taraftan, Stolowy & Breton (2004) yaratıcı muhasebe uygulamalarını, yasalar ve standartlar çerçevesinde gerçekleştirilen ve bu hususta hileli finansal raporlamadan ayrı tutulan bir manipülasyon yöntemi olduğunu ifade etmişlerdir. Jones (2011) yaratıcı muhasebe uygulamalarını, “finansal tablo hesaplarının ölçümünü ve sunumunu, finansal tablo kullanıcılarından ziyade söz konusu tabloları hazırlayanların çıkarlarına öncelik verecek şekilde yönetmek için düzenleyici çerçeve dâhilindeki muhasebe esnekliğini kullanmak” olarak tanımlamıştır.

4. MUHASEBE MANİPÜLASYONUNU TESPİT ETMEYE YÖNELİK MODELLER

Muhasebe manipülasyonunun tespit edilmesinde düzenleyici ve denetleyici kurumların denetimi öncelikli yöntemdir. Bunun dışında, muhasebe manipülasyonunun tespitine ilişkin yapılan akademik çalışmalarda (Healy P. M., 1985; DeAngelo, 1986; Jones J. J., 1991; Dechow, Sloan & Sweeney, 1995; Kothari, Leone & Wasley, 2005; Beneish, 1999; Spathis, 2002) farklı modeller geliştirildiği gözlemlenmektedir. Söz konusu çalışmalarda, şirketlerin kamuya açıklanan finansal tablolarına ilişkin belirli oranlar ve tahakkuklar kullanılmakta ve kurulan istatistiksel modeller üzerinden muhasebe manipülasyonunun varlığına ilişkin tahminler gerçekleştirilmektedir.

Healy Modeli: Öncelikli olarak Healy (1985), ikramiye planlarının, yöneticilerin ikramiye ödülleri için değerini en üst düzeye çıkarmak için muhasebe prosedürleri ve tahakkukları kullanmak suretiyle manipülasyona teşvik edici olduğunu ileri sürmüştür ve bunu tahakkuk esasına dayalı model ile test etmiştir. Test sonucuna göre, yöneticilerin tahakkuk politikalarının, ikramiye sözleşmelerinin manipülasyona ilişkili olduğu ve yöneticiler tarafından muhasebe prosedürlerinde yapılan değişikliklerin, ikramiye planlarının benimsenmesi veya değiştirilmesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

De Angelo Modeli: DeAngelo (1986), halka açık şirketlerin hisse senetlerinin geri satın alınması suretiyle halka kapalı özel şirket konumuna getirilmesi esnasında, yöneticilerin satın almadan önceki dönemlerde rapor edilen kârları sistematik olarak olduğundan daha düşük göstermek için kâr yönetimi manipülasyonuna başvurduklarını test ettiği bir model geliştirmiştir. Ampirik kanıtlar, örnek şirketlerin yöneticilerinin satın almadan önce sistematik olarak kârları olduğundan daha düşük gösterdiği ve toplam tahakkuklarda sistematik bir azalma ile uygun bir şekilde ölçüldüğü ortak hipotezini desteklemektedir.

Jones Modeli: Jones (1991) çalışmasında, gümrük tarifelerinin artırılması ve kota kısıtlaması gibi ithalat korunma uygulamalarından yararlanacak olan şirketlerin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Uluslararası Ticaret komisyonu tarafından yapılan soruşturma esnasında kazanç yönetimi yoluyla gelirlerini düşürmeye çalışıp çalışmadığını test etmiştir (Jones, 1991, s. 193). Ampirik test sonuçları, ithalat korunma soruşturmaları dönemlerinde yöneticilerin gelir düşürücü tahakkuklar yaptığını öne süren kazanç yönetimi hipotezini desteklemektedir (Jones, 1991, s. 223).

Düzeltilmiş Jones Modeli: Dechow vd. (1995) çalışmalarında, Jones (1991) modeli, kazanç yönetiminin yapıldığı dönemde gelirlerdeki değişiklikten alacaklardaki değişiklik (t yılındaki net alacaklardan t-1 yılındaki toplam varlıklara göre ölçeklendirilen alacaklar) çıkartılmak suretiyle değiştirilmiştir.

Kothari Modeli: Kothari vd., (2005) çalışmalarında, Jones & Düzeltilmiş Jones modellerini genişleterek tahmin etmiş oldukları modele performans ölçüsünün göstergesi olarak aktif kârlılık oranını dahil etmişlerdir. Böylece, tahakkuk regresyonunda bir performans ölçüsünün dahil edilmesiyle performans eşleştirmenin etkinliğinin bir karşılaştırması sağlanmıştır.

Beneish Modeli: Beneish (1999), kazançlarını manipüle eden şirketleri manipüle etmeyen şirketlerden ayırt etmek üzere istatistiksel bir model önerisi sunmuştur. Modelin değişkenleri, manipülasyondan kaynaklanabilecek finansal tablo bozulmalarını veya şirketleri bu tür faaliyetlerde bulunmaya teşvik edebilecek önkoşulları tespit etmek için tasarlanmıştır. Manipülasyon yapma olasılığı M-skor ile hesaplanmış ve modelin etkinliğine ilişkin probit analizi uygulanmıştır. Çalışmanın örneklemini, Securities and Exchange Commission (SEC) tarafından 1982-1992 dönemine ilişkin kazançlarını manipüle ettiği belirlenen 74 şirket verisi oluşturmaktadır. Manipülatör şirketlerle aynı sektörde yer alan ancak manipülatif hareketlerde bulunduğu tespit edilemeyen 2.332 şirket kontrol şirketi olarak değerlendirilmiştir. Model çerçevesinde uygulanan probit analiz bulgularında, manipülatör şirketlerin manipülatör olmayan şirketlere göre alacaklarında önemli ölçüde artışa, brüt kâr marjlarında ve aktif kalitesinde bozulmalara, daha yüksek satış büyümesine ve daha yüksek tahakkuklara sahip oldukları gözlemlenmiştir.

Spathis Modeli: Spathis (2002), gerçeğe aykırı sunulan finansal tabloları tespit etmek üzere geliştirmiş olduğu modelde lojistik regresyon analizi uygulamıştır. Gerçeğe aykırı finansal tablo sunan ve sunmayan şirketlerin finansal tablolarından elde edilen on adet finansal oranın gerçeğe aykırı finansal tablolar ile ilişkisi analiz edilmiştir. Lojistik regresyon sonuçlarına göre, stokların satışlara oranı, toplam borçların toplam aktiflere oranı ve Altman Z Score'ü gerçeğe aykırı finansal tablo sunan şirketlerin belirlenmesinde önemli ölçüde etkili bulunmuştur.

5. LİTERATÜR

Muhasebe manipülasyonu yöntemleri ile kurumsal yönetim, kurumsal performans, bağımsız denetim kalitesi, şirkete özgü faktörler vb. değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların literatürde yer aldığı görülmektedir. Muhasebe manipülasyonu yöntemleri ile ilişkili değişkenleri inceleyen çalışmalar bu bölümde özetlenmiştir.

Wuryani (2012), şirket büyüklüğünün kazanç yönetimi ve kurumsal performans üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmanın örnekleme, 2004-2008 döneminde Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören ve Kurumsal Yönetim Algı Endeksi'ndeki 69 şirketten oluşmaktadır. Regresyon analiz sonuçları, şirket büyüklüğünün kazanç yönetimi üzerinde önemli ve olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, büyük ölçekli şirketlerin kazanç yönetimi yapmaktan kaçındığına işaret etmektedir. Diğer bir bulgu, şirket büyüklüğünün şirket performansı üzerinde önemli ve pozitif bir etkisi olduğu yönündedir.

Memiş & Çetenak (2012), kurumsal yönetimin kazanç yönetimi uygulamaları üzerinde etkili olup olmadığını tespit etmek üzere çalışmalarında, 2004-2009 döneminde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'de işlem gören 118 sanayi şirketi verisi incelemişlerdir. Regresyon analizi sonuçlarında, kazanç yönetimi ile şirket büyüklüğü arasında negatif yönde ilişki, finansal kaldıraç oranı ve yatırım harcamaları ile pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, şirketlerin dört büyük denetçi tarafından denetleniyor olmasının ve yönetim kurulu büyüklüğünün kazanç yönetimi uygulamalarını azaltıcı yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Varıcı & Er (2013), muhasebe manipülasyonunun belirlenmesinde Beneish (1999) modelini uygulamış oldukları çalışmalarında, örneklem olarak 2010 yılı için İMKB'de işlem gören 39 imalat şirketi verisini belirlemişlerdir. Model sonucuna göre 39 şirketten 20'sinin manipülasyon yapma olasılığı olduğu tespit edilmiştir. Lojistik regresyon analiz sonuçlarına göre, bir şirketin manipülasyon yapma olasılığı üzerinde aktif devir hızının negatif yönde etkili olduğu, finansman oranı ile faaliyet kâr marjının pozitif yönde etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Charfeddine, Riahi & Omri (2013), gelişmekte olan ülkelerde kazanç yönetimini belirleyen faktörleri incelemiş oldukları çalışmalarında, 2003-2009 yılları arasında Tunus Borsası'nda işlem gören 19 şirketin verilerine regresyon analizi uygulamışlardır. Analiz sonucunda, borç-öz kaynak oranı, şirket büyüklüğü, performans, yönetici ve yönetim kurulu başkanı rollerinin toplamı, yönetsel uygunluk ve temettü politikası değişkenlerinin kazanç yönetimini önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir. Ek olarak, şirket büyüklüğünün kazanç yönetimi üzerinde pozitif yönde etkili olduğu bulunmuştur.

Ghazali, Shafie & Sanusi (2015), kazanç yönetimine yönelik serbest nakit akışı, kârlılık, kaldıraç ve finansal sıkıntı arasındaki ilişkiyi analiz etmiş oldukları çalışmalarının örneklemini, 2010'dan 2012'ye kadar Malezya'daki halka açık şirketler oluşturmaktadır. Çoklu regresyon analizi bulgularında, kârlılığı ve finansal kaldıraç yüksek olan şirketlerin kazanç yönetimini pozitif yönde etkilediği; finansal sıkıntının ve şirket büyüklüğünün ise kazanç yönetimini negatif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Uwuigbe, Uwuigbe & Bernard (2015) çalışmalarında, şirket özelliklerinin kazanç yönetimi üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla, 2006-2010 yılları arasında Nijerya Borsası'nda işlem gören 20 şirket verisini örneklem olarak belirlemişlerdir. Regresyon analizi sonucunda, şirket büyüklüğünün ve şirket kurumsal stratejisinin kazanç yönetimi üzerinde pozitif yönde etkili ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Ali, Noor, Khurshid & Mahmood (2015) çalışmalarında, şirket büyüklüğünün kazanç yönetimi üzerindeki etkisini tespit etmek üzere, 2004-2013 yılları arasında Karachi Menkul Kıymetler Borsası'nda tekstil sektöründe yer alan 50 şirket verisi analiz edilmiştir. Panel veri analizi sonucunda, şirket büyüklüğünün kazanç yönetimi üzerinde pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Aslanoğlu, Cengiz, Dinç & Dilsiz (2016) çalışmalarında, yaratıcı muhasebe uygulamalarının bağımsız denetim kalitesi üzerinde etkili olup olmadığını tespit etmek amacıyla panel veri analizi uygulamışlardır. BİST imalat sektöründe işlem gören 60 şirketin 2010-2013 yılları arasındaki finansal verileri analiz kapsamına dâhil edilmiştir. Şirketlerin aktif kârlılıkları arttığında yaratıcı muhasebe uygulamalarına pozitif yönde etki etmesinin, beklentilerin tersine sonuç verdiği ancak modele önemli katkı sunduğu ifade edilmiştir. Önceki yıllara göre kârlarında değişim yaşayan şirketlerin yaratıcı muhasebe uygulamalarına yönelme olasılıklarının artacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Şirketlerin büyümesine paralel olarak yaratıcı muhasebe uygulamalarının da artmasının beklenen sonucu destekler nitelikte olduğu belirtilmiştir.

Bassiouny (2016) şirket özelliklerinin kazanç yönetimi üzerindeki etkisini, 2007-2011 yılları arasında Mısır Borsası'nda işlem gören 60 şirket verisinden oluşan örneklem ile incelemiştir. Regresyon analizi bulgularında, şirketlerin finansal kaldıraç ile kazanç yönetimi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki olduğu görülmekte iken, şirket büyüklüğü, şirket yaşı ve şirketlerin denetim kalitesi ile kazanç yönetimi arasında anlamsız bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Körpi, Civan & Kara (2016), hileli finansal raporlama riskini belirleyen faktörleri ortaya koymak amacıyla, 2009-2013 yılları arasında BİST'te işlem gören şirketleri incelemişlerdir. Lojistik regresyon analizinin uygulandığı çalışmada, hile riski olan 32 şirket ve hile riski olmayan 20 şirket örneklem olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda, hile riski olan şirketlerin hile riski olmayan şirketlere göre; alacak devir hızının, brüt kâr marjının, piyasa değeri/defter değerinin, şirket büyüklüğünün ve finansal başarısızlığı temsil eden Z skorun daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir sonuç, dört büyük denetim şirketi tarafından denetime tabi olunması, yüksek finansal kaldıraç ve borsada işlem görme süresinin artması ile birlikte hile riskinin düştüğüne ilişkin olduğunu göstermektedir.

Cengiz, Gör & Terzi (2016) çalışmalarında, kazanç yönetimi ile kurumsal yönetim arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla, BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde 2009-2014 dönemlerinde sürekli faaliyet gösteren 35 şirket verisinden yararlanmışlardır. Kurumsal yönetimi temsil etmek üzere; yönetim kuru-

lunun üye sayısı, bağımsız üye sayısı, üyelerinin sahiplik oranı ve kurumsal yatırımcı yüzdesi, denetim komitesinin bağımsızlığı ile denetim komitesinin büyüklüğü değişkenleri seçilmiştir. Panel veri analizi bulgularına göre, kurumsal yönetime ilişkin değişkenler ile kâr yönetimi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kontrol değişkeni olarak öz kaynak kârlılığı ile kâr yönetimi arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur.

Alexander & Hengky (2017), kazanç yönetimini etkileyen faktörleri analiz etmeyi amaçladıkları çalışmanın örneklemini, 2013-2015 yılları arasında Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören farklı sektörlerdeki 103 finansal olmayan şirket oluşturmaktadır. Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre, aktif kârlılık oranı kazanç yönetimi üzerinde pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Khanh & Khuong (2018), denetim kalitesinin ve şirket özelliklerinin reel kazanç yönetimi üzerindeki etkisini 2010-2016 yılları arasında Vietnam Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 241 şirket verisi üzerinden incelemiştir. Analiz sonuçlarında, şirket büyüklüğünün reel kazanç yönetimi üzerinde negatif, aktif kârlılık oranı ve şirket yaşının ise pozitif etkileri olduğunu tespit etmişlerdir. Denetim kalitesinin ise reel kazanç yönetimi üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Cuong & Ha (2018), finansal oranların kazanç yönetimi üzerindeki etkisini 2008-2016 döneminde Vietnam Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 320 şirket verisi için incelemiştir. Panel regresyon analizi bulguları, cari oran, toplam varlık devir hızı, faaliyetten elde edilen nakit akışı oranı ve şirket büyüklüğü değişkenlerinin kazanç yönetimi ile istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, aktif kârlılık oranı, aktiflerin büyüme oranı ve şirket yaşı kazanç yönetimi ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

Rakshit & Paul (2020), kazanç yönetimi ve finansal sıkıntı arasındaki ilişkiyi incelemiş oldukları çalışmalarında, 2010-2019 yılları arasında Hindistan'da finansal açıdan sıkıntılı 30 tekstil şirketine ilişkin örneklemi kullanmışlardır. Belirli kontrol değişkenlerini dikkate alarak kazanç yönetimi ile finansal sıkıntı arasındaki ilişkiyi tespit etmek üzere çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, finansal olarak sıkıntılı şirketlerin bile geliri azaltan kazanç yönetimi uygulamalarıyla ilgili oldukları tespit edilmiştir. Aynı zamanda, şirketlerin aktif kârlılık oranının, cari oranın ve büyüme fırsatlarının kazanç yönetimi üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğu, faaliyetlerden nakit akışının ve kaldıraç ise kazanç yönetimi ile önemli bir negatif ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Zor & Korga (2020) çalışmalarında, Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları'nın (TMS-TFRS) kazanç yönetimi uygulamaları üzerinde etkili olup olmadığını incelemiştir. Çalışmanın örneklemini olarak BİST imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren 37 şirketin 2000- 2008 yılına ilişkin verileri seçilmiştir. Analiz sonucunda, TMS-TFRS uygulamasına ilişkin zorunluluğun şirketlerin kazanç yönetimi uygulamalarını azaltıcı yönde etkilediği ifade edilmiştir. Benzer şekilde büyük şirketlerin kâr yönetimi uygulamalarını kısıtladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yüksek kaldıraçlı şirketler ile satışlarındaki değişimin yüksek olduğu şirketlerin ise kazanç yönetimi uygulamalarına daha fazla eğilim gösterdikleri analizin diğer bir sonucu olarak raporlanmıştır.

Saleh, Afifa & Haniah (2020) kazanç yönetimini ve kazanç kalitesini etkileyen finansal faktörleri incelemiş oldukları çalışmalarında, 2009-2018 yılları arasında Ürdün Borsası'nda işlem gören 20 sigorta şirketini örneklem olarak belirlemişlerdir. Panel veri analizi sonuçlarında, şirket büyüklüğü, aktiflerin büyüme oranı ve aktif kârlılık oranı kazanç yönetimi ile pozitif yönde ilişkili, nakit oran ise kazanç yönetimi ile negatif yönde ilişkili ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Diğer taraftan, kazanç yönetimi finansal faktörlerin kazanç kalitesi üzerindeki etkisine aracılık etmekte ve kazanç kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Marchellina & Firmanti (2021) finansal oranlar ve şirket özelliklerinin kazanç yönetimine etkisini incelemiş oldukları çalışmanın örnekleme, 2016-2018 yılları arasında Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 118 şirketten oluşmaktadır. Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, aktiflerin büyüme oranının kazanç yönetimi ile pozitif yönde ilişkili ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlemlenmiştir.

Suadiye (2021) çalışmasında, halka açık şirketlerin kurumsal yönetim yapıları ile kazanç yönetimi uygulamaları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla çoklu regresyon modellerini kullanmıştır. Çalışmanın örnekleme, 2005-2018 dönemi arasında BİST'te faaliyetine kesintisiz olarak devam eden 178 halka açık şirketten oluşmaktadır. Regresyon analizi sonuçlarında, aktif kârlılığı, borçlanma düzeyleri ve sermaye artırımını kazanç yönetimi üzerinde pozitif yönde etkili, şirket büyüklüğü ise negatif yönde etkili bulunmuştur.

Gozali, Hamzah, Chomsah & Octari (2021), şirket özelliklerinin kazanç yönetimi ile ilişkisini incelemiş oldukları çalışmalarında, 2017-2018 yılları arasında Singapur Borsası'nda işlem gören 852 şirket-yılı gözlemi için panel veri regresyon analizi kullanmışlardır. Analiz sonuçları, şirket büyüklüğü ile kazanç yönetimi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde ilişki olduğunu göstermektedir. Şirket yaşı ise kazanç yönetimi ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

Rely (2022), şirket büyüklüğünün, kaldıraç oranının ve sahiplik yapısının kazanç yönetimine etkisini incelemiş olduğu çalışmasında, 2015-2017 dönemi için Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 54 imalat şirketini örneklem olarak kullanmıştır. Çoklu regresyon analizi sonucu, şirket büyüklüğünün kazanç yönetimi üzerinde pozitif ve anlamlı olmayan bir etkiye sahip olduğu yönündedir. Kaldıraç oranı, kazanç yönetimi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Yönetim sahipliği, kazanç yönetimini olumsuz etkilemektedir.

Kara (2022), şirketlerin likidite oranları ile kazanç yönetimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla çalışmasında, 2010-2020 yılları arasında BİST 30 Endeksinde işlem gören 16 şirket verisi için regresyon analizi uygulamıştır. Analiz sonuçlarında, cari oran ile kazanç yönetimi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Diğer taraftan, nakit oran ve likidite oranı ile kazanç yönetimi arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

6. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

6.1. Araştırmanın Amacı ve Örneklemi

Bu araştırmanın amacı, muhasebe manipülasyonunu etkileyen şirkete özgü faktörlerin; likidite oranları, faaliyet etkinliği oranları, finansal durum oranları ve kârlılık oranları esas alınarak analiz edilmesidir. Araştırmanın amaca yönelik çalışmanın örnekleme, BİST Sınai Endeksi'nde 2011-2021 yılları arasında kesintisiz olarak işlem gören 100 şirketin verisine ilişkin 11 dönem ve 1100 şirket/yıl gözleminden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan veriler yıllık olup, Finnet Mali Analiz programı üzerinden temin edilmiştir.

6.2. Araştırmanın Hipotezleri

Cari oran: şirketin cari aktiflerinin cari borçlarının kaç katı olduğunu gösteren cari oran likidite oranları arasında ele alınmaktadır. Cari oranın yüksek olması şirketin vadesi gelen borçlarını ödeyebilme kabiliyetinin de yüksek olmasını ifade etmektedir (Okka, 2009, s. 105). Cari oran ile muhasebe manipülasyonu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar (Cuong & Ha, 2018; Kara, 2022; Rakshit & Paul, 2020) literatürde yer almaktadır. Söz konusu çalışmalarda, cari oran ile muhasebe manipülasyonu arasında pozitif yönde ilişki olduğunu (Kara, 2022; Rakshit & Paul, 2020) tespit etmişlerdir. Cuong & Ha (2018) ise aksine cari oran ile muhasebe manipülasyonu arasında negatif yönde ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda bu araştırmanın hipotezi;

H₁: Cari oran ile muhasebe manipülasyonu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Alacak devir hızı oranı: belirli hesap dönemindeki kredili satışlar tutarının, yılsonundaki ortalama ticari alacaklar tutarına oranlanması suretiyle hesaplanan alacak devir hızı oranı, ticari alacakların kalitesine ve likiditesine ilişkin bir göstergedir (Akdoğan & Tenker, 2007, s. 662). Literatürde alacak devir hızı ile muhasebe manipülasyonu arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit eden çalışma Körpi vd., (2016) tarafından ortaya konulmuştur. Çalışmada, fiktif satış gelirlerinin kaydedilmesi suretiyle yapılan hileli işlemler sonucunda alacak devir hızı oranının artırılması ile muhasebe manipülasyonunun da artacağı ifade edilmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın hipotezi;

H₂: Alacak devir hızı oranı ile muhasebe manipülasyonu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Finansal kaldıraç oranı: kaldıraç, bir şirketin varlıklarını ve ticari faaliyetlerini finanse etmek için öz kaynak dışında kullanılan borç miktarını ifade eder (Ghazali vd., 2015, s. 194). Kaldıraç oranı ne kadar yüksekse, şirket borcunun değeri de o kadar yüksek olacaktır. Yüksek kaldıraç oranına sahip şirketler tarafından kazanç yönetimi uygulanabilir, çünkü kreditorlerden ek fon temininde sıkıntı yaşayan ve hatta borç ödeme yükümlülüklerini zamanında yerine getiremeyeceği tehdidi altında olan şirket, finansal tablolarını süslemeye çalışacaktır (Marchellina & Firnanti, 2021, s. 179). Finansal kaldıraç ile muhasebe manipülasyonu arasında literatürde pozitif yönde ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Bassiouny, 2016; Ghazali vd., 2015; Memiş & Çetenak, 2012; Rely, 2022; Suadiye, 2021; Zor & Korga, 2020) yer almaktadır. Diğer taraftan, Rakshit & Paul (2020) finansal kaldıraçın muhasebe manipülasyonunu negatif yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Bu bağlamda bu araştırmanın hipotezi;

H₃: Finansal kaldıraç oranı ile muhasebe manipülasyonu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Aktif kârlılık oranı: kârlılık oranları, şirketin belirli bir dönem boyunca kâr elde etme kabiliyetini ölçmek için kullanılmaktadır (Alexander & Hengky, 2017, s. 10). Kârlılık, yönetimin kârı yönetme kabiliyetini gösterdiğinden, büyük tutarda kâr elde eden şirketlerin, şirkete ve yatırımcılara fayda sağlamanın yanı sıra kazanç miktarını korumak ve artırmak için de gayret etmesi beklenmektedir (Marchellina & Firnanti, 2021, s. 179). Aktif kârlılık oranının muhasebe manipülasyonu ile pozitif yönde ilişkili olduğunu belirleyen çalışmalar (Alexander & Hengky, 2017; Cuong & Ha, 2018; Ghazali vd., 2015; Khanh & Khuong, 2018; Rakshit & Paul, 2020; Saleh vd., 2020; Suadiye, 2021) literatürde yer almaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın hipotezi;

H₄: Aktif kârlılık oranı ile muhasebe manipülasyonu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Aktif büyüme oranı: şirketin kurulduğu andan itibaren günümüze kadar ne kadar büyüdüğünü gösteren değerlemedir (Saleh vd., 2020, s. 202). Şirketin aktiflerindeki büyüme istikrarlı ise, yatırımcılar şirkete yatırım yapmak için güven duyma eğiliminde olacaklardır. Dolayısıyla, büyüme göstermeye devam eden bir şirket, yatırımcıların şirkete yatırım yapmaları hususunda devamlılık sağlamak amacıyla kazanç yönetimi stratejisini kullanan şirket kâr elde etme eğiliminde olduğunu gösterecektir (Marchellina & Firnanti, 2021). Aktif büyüme oranı ile muhasebe manipülasyonu arasında pozitif ilişki olduğunu (Cuong & Ha, 2018; Marchellina & Firnanti, 2021; Saleh vd., 2020) ortaya koyan çalışmalardır. Bu bağlamda bu araştırmanın hipotezi;

H₅: Aktif büyüme oranı ile muhasebe manipülasyonu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Şirket büyüklüğü: bu çalışmada şirket büyüklüğü göstergesi olarak toplam aktiflerin doğal logaritması alınmıştır. Watts & Zimmerman (1990) politik maliyet hipotezi kapsamında, küçük şirketlerden ziyade büyük şirketlerin rapor edilen kârları azaltan muhasebe seçeneklerini kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu öngörmektedir. Literatürde şirket büyüklüğü ile muhasebe manipülasyonu arasında pozitif yönde ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar (Ali vd., 2015; Aslanoğlu vd., 2016; Charfeddine vd., 2013; Körpi vd., 2016; Saleh vd., 2020; Uwuigbe vd., 2015) yer almaktadır. Diğer taraftan, (Cuong & Ha, 2018; Ghazali vd., 2015; Gozali vd., 2021; Khanh & Khuong, 2018; Memiş & Çetenak, 2012; Suadiye, 2021; Swastika, 2013; Wuryani, 2012; Zor & Korga, 2020) şirket büyüklüğü ile muhasebe manipülasyonu arasında negatif yönde ilişki olduğunu tespit eden çalışmalardır. Bu bağlamda bu araştırmanın hipotezi;

H₆: Şirket büyüklüğü ile muhasebe manipülasyonu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

6.3. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Araştırmanın bağımlı değişkeni, muhasebe manipülasyonunun göstergesi olan M-skor değerine göre belirlenmiştir. M-skor değeri, hem tahakkuk esasına ilişkin verileri hem de finansal tablo verilerini esas alan Benish (1999) modeli ile hesaplanmaktadır. Buna göre; -1,78 M-skor değerinden yüksek değere sahip şirketler manipülatör, şayet bu değerden düşük değere sahip şirketler manipülatör olmayan şirket olarak değerlendirilmektedir (Beneish, 1999, s. 32). Bağımlı değişken; M-skor değerinin -1.78'den büyük değer aldığı şirketler için 1, M-skor değerinin -1.78'den küçük değer aldığı şirketler için 0 değerini alan kategorik bir değişkendir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri; cari oran, alacak devir hızı oranı, kaldıraç oranı, aktif kârlılık oranı, aktif büyüme oranı ve şirket büyüklüğü olmak üzere analize dâhil edilmiştir. Araştırmadaki değişkenler, analizde yer alan kısaltmalarıyla ve hesaplanma metodlarıyla bir-

likte Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Kısaltmalar ve Hesaplanma Metodu

Değişkenler	Kısaltmalar	Hesaplanma Metodu
<i>Bağımlı Değişken</i>		
Muhasebe Manipülasyonu	M-skor	Manipülasyon var ise 1; manipülasyon yok ise 0 değerini alan kukla değişken
<i>Bağımsız Değişkenler</i>		
Cari Oran	CO	Dönen Varlıklar/ Kısa Vadeli Borçlar
Alacak Devir Hızı Oran	ALCDH	Kredili Satışlar/ Ortalama Ticari Alacaklar
Kaldıraç Oranı	KLD	Toplam Borçlar/ Toplam Varlıklar
Aktif Kârlılık Oranı	AKO	Net Kâr/ Ortalama Toplam Aktifler
Aktif Büyüme Oranı	AKTFBO	(Toplam Aktifler- Bir Önceki Dönem Aktif)/ Bir Önceki Dönem Aktif
Şirket Büyüklüğü	BYKL	Toplam Aktiflerin Doğal Logaritması

6.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, kesit birim sayısının zaman serisi birim sayısından daha büyük olması nedeniyle tesadüfi etkili modelin kullanılması öngörülmüştür. Aynı zamanda, araştırmanın bağımlı değişkeni kategorik özellik gösterdiği için analiz yöntemi olarak tesadüfi etkili panel lojistik modeli kullanılmıştır.

Bağımlı değişkenin iki seçenekten oluştuğu, ikili tercih modelleri de denilen bu modellerde amaç, bir durumun gerçekleşme olasılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesidir (Demirhan, 2019, s. 344). Panel veri kullanılması durumunda, bir durumun gerçekleşme olasılığı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki doğrusal olarak incelenecekse en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilen panel doğrusal olasılık modeli kullanılması mümkündür. Ancak en küçük kareler yöntemine ilişkin varsayımların sağlanması hususundaki sorunları gidermek amacıyla panel lojistik modelleri tercih edilmektedir (Akay, 2018).

Panel veri modelinde, kesit birim sayısının zaman serisi birim sayısından büyük olması durumunda tesadüfi etkili modelin tahmin edicileri sabit etkiler modeline göre daha etkindir. Dolayısıyla, tesadüfi etkili modelin kullanımı daha uygun olmaktadır (Gujarati, 2003, s. 651).

7. ANALİZ VE BULGULAR

Araştırmada, muhasebe manipülasyonunu belirleyen şirkete özgü faktörleri tespit etmek üzere Stata-15 ve EViews-10 paket programları ile ekonometrik analizler gerçekleştirilmiştir. Tablo 3’te değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	M-Skor	CO	ALCDH	KLD	AKO	AKTFBO	BYKL
Ortalama	0.192	2.081	7.043	55.353	4.987	26.744	19.594
Maximum	1.000	43.863	174.73	867.432	571.478	1071.742	25.389
Minimum	0.000	0.073	0.000	1.742	-119.326	-46.526	13.874
Std. Sapma	0.394	2.563	11.308	47.122	20.885	49.779	1.729
Çarpıklık	1.558	9.336	9.026	8.783	17.898	10.264	0.191
Basıklık	3.427	136.443	106.000	119.399	495.475	188.463	3.055
Jarque-Bera	453.399	832139.6	501188.5	635126.0	111	1595834.	6.851
P-değeri	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.032
Gözlem	1100	1100	1100	1100	1100	1100	1100

Tanımlayıcı istatistikler değerlendirildiğinde, iki serbestlik dereceli dağılımına uyan Jarque-Bera testi ile gerçekleştirilen hata terimlerinin normal dağılım sınamasına göre, her bir değişkene ait Jarque-Bera istatistik değerleri yüzde 5 güven düzeyindeki 5.991 değerinden büyük değere sahip olmalarından dolayı hipotezi reddedilmektedir (Tatoğlu, 2020, s. 263). Sonuç itibarıyla hata terimlerinin normal dağılım göstermediği ifade edilebilir. Lojistik regresyon modelinin tahmini en çok olabilirlik yöntemi kullanılarak elde edilir ve asimptotik olarak normal dağıldığı varsayılır (Cameron & Triverdi, 2009, s. 447). Dolayısıyla, lojistik regresyon modelinin tahmini sonuçlarına göre normal dağılım gösterdiği ve tutarlı olduğu varsayımı geçerli olmakla birlikte, bu araştırmanın analizinde kullanılmasını anlamlı kılmaktadır.

Değişkenler arasındaki ilişkinin ölçüsü olan korelasyon için normal dağılım göstermeyen veriler olduğunda ve doğrusal olmayan ilişkilerin analiz edilmesinde Spearman korelasyon testi kullanılabilir (Schober, Boer & Schwarte, 2018). Tablo 4'te değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi Spearman korelasyon katsayısı ile gösterilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Matrisi

	M-Skor	CO	ALCDH	KLD	AKO	AKTFBO	BYKL
M-Skor	1						
CO	-0.018	1					
ALCDH	0.18	-0.229**	1				
KLD	0.003-	-0.682**	0.043	1			
AKO	0.027	0.384**	0.035	0.359-**	1		
AKTFBO	0.102**	-0.028	0.026	0.097**	0.263**	1	
BYKL	-0.051*	-0.052*	0.155**	0.100**	0.306**	0.155**	1

Not: ** %1 ve * %10 güven düzeyini göstermektedir.

Bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkisi olduğunda lojistik regresyon sonuçları olumsuz etkilenmekle birlikte, çoklu bağlantı sorunu da ortaya çıkmaktadır (Şen, 2016). Çoklu bağlantı, bağımsız değişkenler arasındaki karşılıklı korelasyondan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, çoklu bağlantı sorununu tespit etmek üzere değişkenler arasındaki korelasyon katsayısından yararlanılmaktadır. Korelasyon katsayısının değeri 0.90 değerinin üzerindeyse, çoklu bağlantıdan kaynaklı sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Asteriou & Hall, 2011, s. 101). Korelasyon matrisi incelendiğinde, değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının 0.90 değerinin üzerinde olmadığı görülmekle birlikte çoklu bağlantı sorununun olmadığı gözlemlenmektedir.

Muhasebe manipülasyonunu belirleyen şirkete özgü faktörlerin tespit edilmesinde kullanılan tesadüfi etkili panel lojistik regresyon modelinin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Tesadüfi Etkili Panel Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p değeri	Marjinal Etkiler
CO	-0.0487	0.0423	0.273	-0.0743
ALCDH	0.0110	0.0063	0.077	0.0016
KLD	0.0007	0.0018	0.690	0.0001
AKO	0.0102	0.0070	0.144	0.0015
AKTFBO	0.0035	0.0015	0.019	0.0005
BYKL	-0.1372	0.0420	0.004	-0.0209
Wald chi2 (6): 15.67 Prob>chi2: 0.0156 Insig2u: -14.19833 Log likeelihood: -529.3752				

Lojistik regresyon modellerinde bağımsız değişkenler ile bir olayın gerçekleşme olasılığı arasındaki ilişkinin doğrusal olmaması nedeniyle marjinal etkilerden yararlanılarak katsayılar yorumlanmaktadır. Aynı zamanda katsayıların yorumlanmasında fark oranları da hesaplanabilmektedir (Akay, 2018, s. 218).

Tablo 5 değerlendirildiğinde, tesadüfi etkili lojistik regresyon modelinin genel olarak anlamlılığını sınanan Wald test istatistik değerinin 15.67 ve p değerinin 0.0156 ile anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Wald istatistik değeri değişken sayısına (6) eşit serbestlik derecesi olan ki-kare dağılımına uymaktadır. Modelde yer alan AKTFBO değişkeninin katsayısının 0.01 güven düzeyinde anlamlı olduğuna ilişkin sonuç H_1 hipotezini destekler niteliktedir. BYKL değişkeninin katsayısı 0.01 güven düzeyinde anlamlı olarak bulunmuş olup araştırmanın H_5 hipotezini desteklemektedir. ALCDH değişkeninin katsayısı ise 0.10 güven düzeyinde anlamlı olduğu görülmekle birlikte araştırmanın H_2 hipotezini desteklemektedir. Araştırmanın diğer bir sonucu, modelde yer alan diğer bağımsız değişkenlerin katsayılarının istatistiksel olarak anlamsız olduğu yönündedir.

Tesadüfi etkili lojistik modelin marjinal etkilerine ilişkin değerler incelendiğinde; diğer değişkenlerin etkisi sabitken, AKTFBO değişkenindeki bir birimlik değişimin şirketlerin M- skor değerinin artma olasılığını 0.0005 artırdığı görülmektedir. Aktif büyüme oranının muhasebe manipülasyonu ile pozitif yönde ilişkili olduğunu tespit eden bu araştırmanın sonucu; Cuong & Ha (2018), Saleh vd., (2020) & Marchellina & Firmanti (2021) tarafından yapılan çalışmalar ile benzerlik göstermektedir.

BYKL değişkenindeki bir birimlik değişimin M-skor değerinin artma olasılığını 0.0209 azalttığı belirlenmiştir. Şirket büyüklüğünün muhasebe manipülasyonunu negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Wuryani (2012), Memiş & Çetenak (2012), Swastika (2013), Ghazali vd., (2015), Cuong & Ha (2018), Khanh & Khuong (2018), Zor & Korga (2020), Suadiye (2021) ve Gozali vd., (2021) tarafından yapılan çalışmalar bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

ALCDH değişkenindeki bir birimlik değişimin M-skor değerinin artma olasılığını 0.0016 artırdığı görülmektedir. Alacak devir hızının muhasebe manipülasyonunu artırıcı yönde etkisi Körpi vd., (2016)'nin çalışmasında elde edilen sonuçlar ile tutarlılık göstermektedir.

8. SONUÇ

Muhasebe manipülasyonu, şirket yöneticileri tarafından finansal tablo bilgilerinin kasıtlı olarak değiştirilmesi suretiyle finansal performansın olduğundan farklı yansıtılmasına ilişkin işlemleri içermektedir. Söz konusu durum, şirketin finansal tablolarına dayalı bilgi edinen ve yatırım kararı alma potansiyeli olan bazı çıkar grupları açısından olumsuz etki oluşturmaktadır. Finansal tablolardaki bilgilerin manipüle edilip edilmediğini tespit etmeye araştırmacılar (Healy P. M., 1985; DeAngelo, 1986; Jones J. J., 1991; Dechow, Sloan & Sweeney, 1995; Kothari, Leone & Wasley, 2005; Beneish, 1999; Spathis, 2002) tarafından bazı tahmin modelleri ortaya konulmuştur. Çalışmada, BİST Sınai Endeksi'nde 2011-2021 yılları arasında işlem gören 100 şirket örneklemini için Beneish (1999) modeli kullanılmış ve muhasebe manipülasyonu üzerinde etkili olması muhtemel faktörler tesadüfi etkili panel lojistik regresyon ile analiz edilmiştir.

Analiz sonuçları, aktif büyüme oranı yüksek olan şirketlerin muhasebe manipülasyonu gerçekleştirme eğilimlerinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Yüksek büyüme gösteren bir şirket, yatırımları için daha fazla sermayeye sahip olma eğilimi göstermekle birlikte büyümesini istikrarlı hale getirmeye çalışır. Eğer bir şirketin aktifleri istikrarlı bir şekilde büyüme gösteriyorsa, yatırımcılar fonlarını şirkete yatırma eğiliminde olacaklardır. Şirketin büyümesi ne kadar yüksekse, kârını yüksek göstererek muhasebe manipülasyonu gerçekleştirme olasılığı da o kadar yüksek olacaktır (Marchellina & Firmanti, 2021).

Büyük şirketlerin küçük şirketlere nazaran muhasebe manipülasyonunu daha düşük düzeyde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Uzun bir geçmişe sahip olan ve kurumsal yönetim konusunda daha deneyimli olan büyük şirketlerin, yatırımcılar nezdinde önemli bir itibara sahip olmaları nedeniyle muhasebe manipülasyonu gerçekleştirme olasılıkları da azalmaktadır. Yatırımcıların dışında, kamuoyu, kreditorler, analistler ve devletin ilgisini çeken büyük şirketlerin yöneticileri şirketin itibarının korunması amacıyla muhasebe manipülasyonu uygulamasından kaçınacaklardır (Wuryani, 2012).

Çalışmanın diğer bir sonucu, alacak devir hızı oranı yüksek olan şirketlerin muhasebe manipülasyonu gerçekleştirme olasılığının daha yüksek olduğu yönündedir. Fiktif olarak satış geliri kaydedilerek gerçekleştirilen aldatici işlemler ile gerçekte olmayan alacak hesapları oluşturulduğunda alacak devir hızı oranının artması beklenmektedir. Söz konusu orandaki artış muhasebe manipülasyonu gerçekleştirildiğine yönelik bir algı oluşturmaktadır (Körpi vd., 2016, s. 286). Örneğin, bir şirket, ürünlerinin zamanında sevk edildiği, ancak sevkiyat sırasında alıcının sevk edilen ürünleri satın alacağına ve ödeme yapacağına ilişkin makul bir beklentisi olmadığında fiktif satış geliri kaydını gerçekleştirecektir. Bu du-

rumda gerçekleştirilen muhasebe manipülasyonunda, rapor edilen satış hasılatı en azından kısa vadede gelirleri olumlu yönde etkileyerek daha yüksek gelir yaratılmasını sağlayacaktır (Mulford & Comiskey, 2002, s. 10).

Muhasebe manipülasyonunu etkileyen şirkete özgü faktörlerin belirlenmesine ilişkin yapılması muhtemel çalışmalarda farklı sektör ve dönem aralığı üzerinden bir inceleme yapılabilir. Ayrıca, muhasebe manipülasyonunun tespit edilmesine yönelik farklı modellerin hesaplanması suretiyle karşılaştırma yapılarak değerlendirilmede bulunulabilir. Bu çalışmanın, özellikle denetleyici kurumlar açısından şirkete özgü faktörler aracılığıyla muhasebe manipülasyonu ile gerçekleştirilen işlemlerin tespit edilmesi ve yanlış beyan edilebilecek finansal tabloların değerlendirmesi hususunda katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akay, E. Ç. (2018). Panel ikili nitel tercih modelleri. S. Güriş (Ed.). *Uygulamalı panel veri ekonometrisi* (s. 203-223). Der Yayınları.
- Akdoğan, N., & Tenker, N. (2007). *Finansal tablolar ve mali analiz teknikleri*. Gazi Kitabevi.
- Alexander, N., & Hengky, H. (2017). Factors affecting earnings management in the Indonesian stock exchange. *Journal of Finance and Banking Review*, 2(2), 8-14.
- Ali, U., Noor, M. A., Khurshid, M. K., & Mahmood, A. (2015). Impact of firm size on earnings management; a study of textile sector of Pakistan. *European Journal of Business and Management*, 7(28), 47-56. doi:10.2139/ssrn.2698317
- Aslanoğlu, S., Cengiz, S., Dinç, Y., & Dilsiz, M. (2016). Yaratıcı muhasebe uygulamalarının bağımsız denetim kalitesi üzerine etkisi: BİST’de bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(69), 1-24. doi:10.25095/mufad.396655
- Asteriou, D., & Hall, S. G. (2011). *Applied econometrics*. Palgra& Macmillan.
- Bassiouny, S. W. (2016). The impact of firm characteristics on earnings management: an empirical study on the listed firms in Egypt. *Journal of Business and Retail Management Research (JBRMR)*, 10(3), 34-45.
- Bayazıtlı, E., Çelik, O., & Gürdal, K. (2015). *Genel muhasebe*. Siyasal Kitabevi.
- Beneish, M. D. (1999). The detection of earnings manipulation. *Financial Analysts Journal*, 55(5), 24-36. doi:10.2469/faj.v55.n5.2296
- Cameron, A. C., & Triverdi, P. K. (2009). *Microeconometrics using stata* . Stata Press Publication .
- Cengiz, S., Gör, Y., & Terzi, S. (2016). Kurumsal yönetim ve kazanç yönetimi arasındaki ilişki: borsa istanbul’da işlem gören şirketler üzerine uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi (ICAFR 16 Özel Sayısı)*, 756-770.
- Charfeddine, L., Riahi, R., & Omri, A. (2013). The determinants of earnings management in developing countries: a study in the Tunisian context. *The IUP Journal of Corporate Governance*, 12(1), 35-49.
- Copeland, R. M. (1968). Income smoothing. *Journal of Accounting Research*, 6, 101-116. doi:10.2307/2490073.
- Cuong, N. T., & Ha, T. (2018). Influence of financial ratios on earnings management: evidence from Vietnam stock exchange market. *Journal of Insurance and Financial Management*, 4(1), 57-77.
- DeAngelo, L. E. (1986). Accounting numbers as market valuation substitutes: a study of management buyouts of public stockholders. *The Accounting Review*, 61(3), 400-420.
- Dechow, P. M., Sloan, R. G., & Sweeney, A. P. (1995). Detecting earnings management. *The Accounting Review*, 70(2), 193-225.
- Demirhan, A. (2019). Panel logit modelleri: bankacılık sektörü üzerine bir uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*(111), 341-356. doi:10.33203/mfy.525586.
- Ghazali, A. W., Shafie, N. A., & Sanusi, Z. M. (2015). Earnings management: an analysis of opportunistic behaviour, monitoring mechanism and financial distress. *Procedia Economics and Finance*, 28, 190-201. doi:10.1016/S2212-5671(15)01100-4 .
- Gozali, E. O., Hamzah, R. S., C. N., & Octari, M. (2021). Firm characteristics and earnings management in listed Singaporean corporations. *Jurnal Riset Akuntansi Kontemporer*, 13(2), 72-81. doi:10.23969/jrak.v13i2.4102
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic econometrics*. McGraw- Hill/Irwin.

- Healy, P. M. (1985). The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 7, 85-107.
- Healy, P., & Wahlen, J. (1999). A review of the earnings management literature and its implications for standard setting. *Accounting Horizons*, 13(4), 365-383.
- Jones, J. J. (1991). Earnings management during import relief investigations. *Journal of Accounting Research*, 29(2), 193-228.
- Jones, M. J. (2011). *Creative accounting, fraud and international accounting scandals*. John Wiley & Sons.
- Jonick, C. (2017). *Principles of financial accounting*. University of North Georgia Press.
- Kara, M. (2022). Kazanç yönetimi ile likidite oranları arasındaki ilişki: BİST 30 uygulaması. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 139-154. doi:10.54282/inijoss.1069291.
- Khanh, H. T., & Khuong, N. V. (2018). International journal of economics and financial issues audit quality, firm characteristics and real earnings management: the case of listed Vietnamese firms. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 8(4), 243-249.
- Kothari, S., Leone, A. J., & Wasley, C. E. (2005). Performance matched discretionary accrual measures. *Journal of Accounting and Economics*, 39, 163-197. doi:10.1016/j.jacceco.2004.11.002.
- Körpi, M., Civan, M., & Kara, E. (2016). Hileli finansal raporlama riskini ortaya çıkaran faktörler: BIST’da bir uygulama. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(3), 271-291.
- Leuz, C., Nanda, D., & Wysocki, P. D. (2003). Earnings management and investor protection: an international comparison. *Journal of Financial Economics*, 69(3), 505-527. doi:10.1016/S0304-405X(03)00121-1.
- Marchellina, V., & Firnanti, F. (2021). Financial ratio and company characteristics effect on earnings management. *Proceedings of the Ninth International Conference on Entrepreneurship and Business Management (ICEBM 2020)*. 174, s. 178-183. Atlantis Press. doi:10.2991/aebmr.k.210507.027.
- Memiş, M. Ü., & Çetenak, E. H. (2012). Kurumsal yönetimin kazanç yönetimi uygulamaları üzerine etkisi İMKB de işlem gören şirketler üzerine uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 205-224.
- Moore, M. L. (1973). Management changes and discretionary accounting decisions. *Journal of Accounting Research*, 11(1), 100-107.
- Mulford, C. W., & Comiskey, E. E. (2002). *The financial numbers game: detecting creative accounting practices*. John Wiley & Sons, Inc.
- Okka, O. (2009). *Analitik finansal yönetim: teori ve problemler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Rakshit, D., & Paul, A. (2020). Earnings management and financial distress: an analysis of Indian textile companies. *Nmims Journal of Economics and Public Policy*(5), 40-53.
- Rely, G. (2022). The effect of firm size and leverage on profit management with ownership structure as a moderating. *International Journal of Economics, Social Science, Entrepreneurship and Technology (IJESSET)*, 1(2), 108-134. doi:10.55983/ijeset.v1i2.121.
- Saleh, I., Afifa, M. A., & Haniah, F. (2020). Financial factors affecting earnings management and earnings quality: new evidence from an emerging market. *ACRN Journal of Finance and Risk Perspectives*, 9(1), 198-216. doi:10.35944/jofrp.2020.9.1.014.
- Schilit, H. M., & Perler, J. (2010). *Financial shenanigans: how to detect accounting gimmicks & fraud in financial reports* (3. b.). McGraw-Hill.
- Schipper, K. (1989). Commentary on earnings management. *Accounting Horizons*, 3(4), 91-102.

- Schober, P., Boer, C., & Schwarte, L. A. (2018). Correlation coefficients: appropriate use and interpretation. *Anesthesia and Analgesia*, 126(5), 1763-1768. doi:10.1213/ANE.0000000000002864.
- Sevilengül, O. (2003). *Genel muhasebe*. Gazi Kitabevi.
- Spathis, C. T. (2002). Detecting false financial statements using published data: some evidence from Greece. *Managerial Auditing Journal*, 17(4), 179-191. doi:0.1108/02686900210424321.
- Stolowy, H., & Breton, G. (2000, Haziran 28). *A framework for the classification of accounts manipulations*. HEC Accounting and Management Control Working Paper No. 708/2000. doi:10.2139/ssrn.263290.
- Stolowy, H., & Breton, G. (2004). Accounts manipulation: a literature review and proposed conceptual framework. *Review of Accounting and Finance*, 3(1), 5-92. doi:10.1108/eb043395.
- Suadiye, G. (2021). Kazanç yönetiminin motivasyon kaynakları ve kurumsal yönetim: borsa İstanbul'da işlem gören şirketler üzerine ampirik bir inceleme. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 21(63), 223-248.
- Swastika, D. L. (2013). Corporate governance, firm size, and earning management: evidence in Indonesia stock exchange. *IOSR Journal of Business and Management*, 10(4), 77-82. doi:10.9790/487X-1047782.
- Şen,S.(2016,Kasım10).Kategorik veri analizi. <https://sedatsen.files.wordpress.com/2016/11/10-sunum.pdf>
- Tatoğlu, F. Y. (2020). *Panel veri ekonometrisi: stata uygulamalı*. Beta Basım Yayım.
- Trussel, J. (2003). Assessing potential accounting manipulation: the financial characteristics of charitable organizations with higher than expected program-spending ratios. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(4), 616-634. doi:10.1177/0899764003257459.
- Uwuigbe, U., Uwuigbe, O. R., & Bernard, O. (2015). Assessment of the effects of firms' characteristics on earnings management of listed firms in Nigeria. *Asian Economic and Financial Review*, 5(2), 218-228. doi:10.18488/journal.aefr/2015.5.2/102.2.218.228.
- Varıcı, İ., & Er, B. (2013). Muhasebe manipülasyonu ve firma performansı ilişkisi: İMKB uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 43-52.
- Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. (1990). Positive accounting theory: a ten year perspective. *The Accounting Review*, 65(1), 131-156.
- Wuryani, E. (2012). Company size in response to earnings management and company performance. *Journal of Economics, Business, and Accountancy Ventura*, 15(3), 491-506.
- Zor, İ., & Korga, S. (2020). Türkiye muhasebe ve finansal raporlama standartlarının kazanç yönetimi uygulamalarına etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 86, 1-24. doi:10.25095/mufad.710060.

KOBİ'LER İÇİN UFRS'DE İKİNCİ KAPSAMLI GÖZDEN GEÇİRME TASLAĞINA GENEL BAKIŞ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 03.03.2023
Kabul Tarihi : 12.05.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1259931

Doç. Dr. Can ÖZTÜRK*
Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN**

Bibliyografik Bilgiler

Öztürk, C., & Akdoğan, N. (2023). "KOBİ'ler İçin UFRS'de İkinci Kapsamlı Gözden Geçirme Taslağına Genel Bakış" *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 89-110)
<https://doi.org/10.55322/mdbakis.1259931>

ÖZ

Bu araştırma, Küçük ve Orta Boy İşletmeler için Uluslararası Finansal Raporlama Standardının (KOBİ'ler için UFRS) ikinci kapsamlı gözden geçirme sonucunda Eylül 2022'de yayınlanan taslak metnine odaklanmıştır. Çalışmada taslak metin incelenerek muhasebeleştirmeye, ölçüme, sunuma ve açıklamaya yönelik muhasebe politikaları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, ikinci kapsamlı gözden geçirme neticesinde KOBİ'ler için UFRS'ye yansıtılan anahtar konumdaki muhasebe politikaları standardın önceki sürümleri ile veya tam set UFRS ile karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur. Taslak metinde (a) KOBİ'ler için UFRS'nin UMS 39 standardına yaptığı atfın kaldırılması ve KOBİ finansal raporlama standardının tamamen bağımsız kılınması, (b) gerçeğe uygun değer ölçümü için yeni bir bölümün oluşturulması ve (c) tam set UFRS'deki bazı muhasebe politikalarının KOBİ'ler için UFRS'nin bazı bölümlerine entegre edilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ'ler için UFRS, İkinci Kapsamlı Gözden Geçirme, Taslak Metin

Jel Sınıflandırması: M41, M48

* Çankaya Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, cozturk@cankaya.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-1587-4707>

** Başkent Üniversitesi, TBF, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, nakdogan@baskent.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-8168-6152>

AN OVERVIEW OF THE EXPOSURE DRAFT OF THE SECOND COMPREHENSIVE REVIEW OF IFRS FOR SMES**ABSTRACT**

This research focuses on the exposure draft of the International Financial Reporting Standard for Small and Medium-sized Entities (IFRS for SMEs) published as of September 2022 in the context of the second comprehensive review. In the study, the accounting policies for recognition, measurement, presentation, and disclosure were analyzed by examining the exposure draft. In this context, the key accounting policies reflected in IFRS for SMEs because of the second comprehensive review, have been compared with previous versions of the standard or with the full IFRSs. In this exposure draft, the following issues have been proposed: (a) The reference given to IAS 39 should be removed to make the IFRS for SMEs as a fully independent financial reporting standard, (b) a new section for the measurement of fair value should be prepared, and (c) some of the accounting policies of the full IFRS should be integrated into some sections of IFRS for SMEs.

Keywords: IFRS for SMEs, Second Comprehensive Review, Exposure Draft

Jel Classification: M41, M48

1. GİRİŞ

Küçük ve Orta Boy İşletmeler için Uluslararası Finansal Raporlama Standardı (IFRS for SMEs-KOBİ'ler için UFRS), Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB-UMSK) tarafından kamuya hesap verme yükümlülüğü (KHVY) bulunmayan işletmelerin finansal tablo ve dipnotlarını küresel ölçekte anlaşılabilirlik ve karşılaştırılabilirlik adına düzenlemek üzere hazırlanan bir muhasebe standardıdır. Önceki sürümleri 2009 ve 2015 yıllarında yayınlanmıştır (IASB, 2009; 2015).

Temmuz 2022 tarihi itibarıyla UFRS Vakfı (IFRS Foundation) internet sayfasından edinilen verilere göre küresel ölçekte beyan edilen 167 ülkenin yasal düzenleyici otoritesinin 86'sında standardın uygulanması zorunludur veya uygulanmasına izin verilmiştir ("IASB", 2022, 28 Aralık). Örneğin; Azerbaycan, Brezilya, Şili, Kolombiya, Gürcistan, Gana, Makedonya, Güney Afrika ve Venezuella'da uygulama zorunluyken, Arjantin, Filipinler, İsrail, Kenya, Kosova ve Malta'da ise uygulamaya izin verilmiştir ("IASB", 2022, 29 Aralık).

Standardı doğrudan uygulamayan veya standardı uygulamayı tercih etmeyen ülke sayısı ise 70'tir ("IASB", 2022, 28 Aralık). Örneğin; standardı uyarlayarak uygulayan İngiltere FRS 102'yi, Türkiye ise eski adı Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi olan Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardını (BOBİ FRS) hazırlamıştır (Collis ve diğerleri, 2017; Öztürk, 2017).

KOBİ standardı, gelişmelere bağlı olarak güncellenen bir standarttır. 2015 yılında tamamlanan birinci kapsamlı gözden geçirme (BKGG) neticesinde standarda yansıtılan en önemli muhasebe politikası mad-

di duran varlıklarda (MDV) ilk muhasebeleştirilmeden sonra yeniden değerlendirme modeline göre de raporlama yapılabilme imkanının tanınmış olmasıdır (Öztürk, 2016b). Aynı doğrultuda, standardın ikinci kapsamlı gözden geçirme (İKGG) süreci ise 2019 yılında başlamış olup 2022 yılı Eylül ayında İKGG'ye ilişkin taslak metin yayınlanmıştır (IASB, 2022a, s. 6; 2022b, s. 6).

Bu makale, KOBİ standardının İKGG taslağını analiz etmesi açısından önem arz etmektedir; çünkü, bu standart Türkiye'de uygulanan BOBİ FRS'nin temelini oluşturduğundan bu standarttaki güncellemele- rin takip edilmesi finansal raporlamanın iyileştirilmesi adına dikkate değer bir konudur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: İkinci bölümde KOBİ standardına ilişkin kuramsal bir literatür incelemesine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde KOBİ standardının İKGG taslağı genel bir bakışla ince- lenmiştir. Dördüncü bölümde ise İKGG üzerine bir değerlendirme yapılmış ve taslak ile ilgili yeni bir araştırma konusu önerilmiştir.

2. KOBİ'LER İÇİN UFRS ÜZERİNE LİTERATÜR İNCELEMESİ

KOBİ'ler için UFRS ile ilgili kuramsal literatürde yerli ve yabancı birçok çalışma bulunmaktadır. Bu makalenin literatürü ise aşağıdaki çalışmalardan oluşturulmuştur.

KOBİ'ler için UFRS'de sıklıkla karşılaşılan ilk çalışmalar, standart ile tam set UFRS hükümlerinin kar- şılaştırılması olmuştur. Bu bağlamda, Parlakkaya (2009), Akdoğan (2010) ve Demirel Utku ve Gürsöy (2011) KOBİ standardının ilk sürümünü tam set UFRS ile karşılaştırarak her iki standart arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri açıklamıştır.

Öztürk (2016a) ise standardın ikinci sürümü ile tam set UFRS hükümlerini karşılaştırmış ve aradaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymuştur. Aynı çalışmada, KOBİ standardı ile İngiltere'nin FRS 102 standardının ve Kanada'nın halka açık olmayan işletmeler muhasebe standardının karşılaştırılma- sına da rastlanmıştır.

Bununla birlikte, Öztürk (2016b) KOBİ standardının BKGG neticesinde getirdiğı muhasebe politikala- rını değerlendirmiştir.

KOBİ standardı AB'nin 2013/EU/34 yönergesi ile karşılaştırıldığında Demir ve Bahadır (2014) yönerge ile standardın ilk sürümünü bireysel finansal tablolar açısından, Öztürk (2016a) ise standardın ikinci sürümünü yönerge ile birlikte ele almıştır.

Ayrıca, Kaufhold (2015), standardın BKGG'ye ilişkin taslağını (a) şerefiye ve diğer maddi olmayan duran varlıklarda faydalı ömrün belirlenmesi, (b) MDV'larda yeniden değerlendirme, (c) ertelenmiş vergi- nin raporlanması, (d) olağandışı kalemler, (e) finansal tablolar seti ve (f) hasılat kavramı gibi hususlar açısından hem AB yönergesi hem de Alman mevzuatı ile uyumluluk açısından incelemiştir.

Diğer taraftan, Marina (2021)'de ise KOBİ'ler için UFRS'de İKGG açısından UMSK'na standardın tam set UFRS ile uyumlu hale getirilmesi noktasında büyük bir bölümü muhasebe meslek mensuplarının iletilen görüşler analiz edilmiştir. Çalışmaya göre görüşlerin yüzde 80'i KOBİ standardının tam set UFRS ile uyumlu hale getirilmesinden yanadır. Ancak, karmaşık konularda muhasebe politikalarının sadeleştirilmesi önerilmiş ve muhasebe politikalarında yapılacak olan değişikliklerde paydaşların yüzde

83'ü KOBİ'ler için ihtiyaca uygunluk (relevance to SMEs), sadelik (simplicity) ve gerçeğe uygun sunum (faithful representation) ilkelerinin dikkate alınmasını talep etmiştir.

Yukarıda sözü edilen çalışmalardan farklı olarak bu çalışmanın amacı; KOBİ'ler için UFRS'ye ait İKGG taslağını önerilmekte olan anahtar konumdaki muhasebe politikaları açısından karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelemek ve değerlendirmektir.

3. KOBİ'LER İÇİN UFRS'NİN İKGG TASLAĞININ İNCELENMESİ

3.1. Genel Hususlar

İkinci sürümü itibarıyla KOBİ'ler için UFRS, Öztürk (2016b, s. 17-18) tarafından aşağıdaki 6 özelliğe sahip kendine özgü bir muhasebe standardı olarak tanımlanmıştır.

1. KOBİ standardı, UMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardına yaptığı atfı dışında tam set UFRS'den bağımsızdır.
2. KOBİ standardının tam set UFRS'ye oranla sunuma, muhasebeleştirmeye, ölçüme ve açıklamaya ilişkin hükümleri sadeleştirilmiştir.
3. KOBİ standardı, tam set UFRS'deki seçimlik muhasebe politikalarını MDV'larda yapılan yeniden değerlendirme düzenlemesi dışında doğrudan kabul etmez.
4. KOBİ standardı, seçimlik muhasebe politikalarının olduğu hususlarda bu seçimlik muhasebe politikalarını "aşırı maliyet veya çaba" ilkesi çerçevesinde koşullu olarak değerlendirmeye alır.
5. KOBİ standardı, KOBİ'lerde görülmeyen tam set UFRS'deki bazı konulara değinmez.
6. KOBİ standardı, tam set UFRS'deki değişikliklerden doğrudan etkilenmez ve tam sette yapılan değişikliklerin KOBİ setine yansıtılmasının uygun olup olmayacağı UMSK tarafından tartışılır.

İKGG taslağı yukarıda ifade edilen özellikler çerçevesinde değerlendirildiğinde taslakta birinci özellik açısından yeni bir düzenlemenin önerildiği görülmüştür. Standartta halihazırda finansal araçların muhasebeleştirilmesi ile ilgili olarak sunulan seçimlik muhasebe politikasına göre işletmeler (a) Bölüm 11 *Temel Finansal Araçlar* ve Bölüm 12 *Diğer Finansal Araçlar* kapsamındaki muhasebe politikalarını veya (b) tam set UFRS'deki UMS 39 standardını uygulamaktadır (IASB, 2009, s. 54; 2015, s. 55). Böylece, standartta tam set UFRS'ye sadece UMS 39 açısından atfı yapılmıştır. Ancak, İKGG taslağında KOBİ standardının her zaman bağımsız ve kendine özgü bir standart olması istendiği, muhasebe politikalarında seçimlik yaklaşımın karmaşık durumlara neden olabileceği, KOBİ standardını uygulayan işletmelerin büyük bölümünün doğrudan Bölüm 11 ve 12'yi uyguladığı gibi gerekçeler dikkate alınarak UMS 39'a yapılan atfın kaldırılması ve böylece, finansal araçların sadece KOBİ standardına göre muhasebeleştirilmesi önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 98; 2022b, s. 25-26).

Ayrıca, mevcut durumda olduğu gibi İKGG taslağı da toplam 35 bölümden oluşmakta olup taslakta Bölüm 11 ve Bölüm 12'de ele alınan finansal araçların Bölüm 11 çatısı altında toplanması ve Bölüm 12'nin gerçeğe uygun değer ölçümüne rehberlik eden bir bölüme dönüştürülmesi önerilmiştir (IASB, 2009, s. 3-4; 2015, s. 3-4; 2022a, s. 3-4).

3.2. Bölüm 1 Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

KOBİ standardında halihazırda KHVY bulunmayan KOBİ'leri KHVY bulunan işletmelerden ayırma-bilmek amacıyla işletmelerin hangi faaliyetlerinin neticesinde "kamuya hesap verir" konuma geleceği tanımlanmıştır (IASB, 2009, s. 10; 2015, s. 10). Tanımlanan bu faaliyetler, İKGG taslağında da sürmektedir (IASB, 2022a, s. 35).

Buna karşılık; İKGG taslağında standardın uygulandığı ülkelerdeki yasal düzenleyici otoriteler tarafından daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla KHVY'ne ilişkin rehberliğin finansal tablo kullanıcıları ve onların bilgi ihtiyaçları açısından da açıklığa kavuşturulması önerilmiştir (IASB, 2022b, s.10).

Yapılan düzenleme ile KHVY bulunan bir işletmenin finansal tablo kullanıcıları açısından şu özelliklere sahip olması gerekmektedir (IASB, 2022a, s. 35-36): (a) Hem işletmenin dış dünya ile yüksek derecede bir çıkarının bulunması hem de işletmenin finansal tablolarını kullanarak işletme ile doğrudan bir finansal çıkarı veya işletmeye karşı önemli bir hak talebi bulunan işletme dışından (sahip-yöneticiler dışında) geniş bir kullanıcı kitlesinin bulunması (mevcut ve potansiyel yatırımcılar, borç verenler ve diğer alacaklılar); ve (b) Söz konusu bu finansal tablo kullanıcılarının, işletme hakkında finansal bilgi edinme aracı olarak öncelikle işletmenin dışarıya sunduğu finansal raporlamadan faydalanarak bilgi ihtiyacını gidermesi ancak bu bilgiyi kendilerinin işletmelerden doğrudan talep etme gücüne sahip olmaması.

Böylece, standartta KHVY kavramı iki farklı açıdan ele alınmış ve nasıl anlaşılması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır.

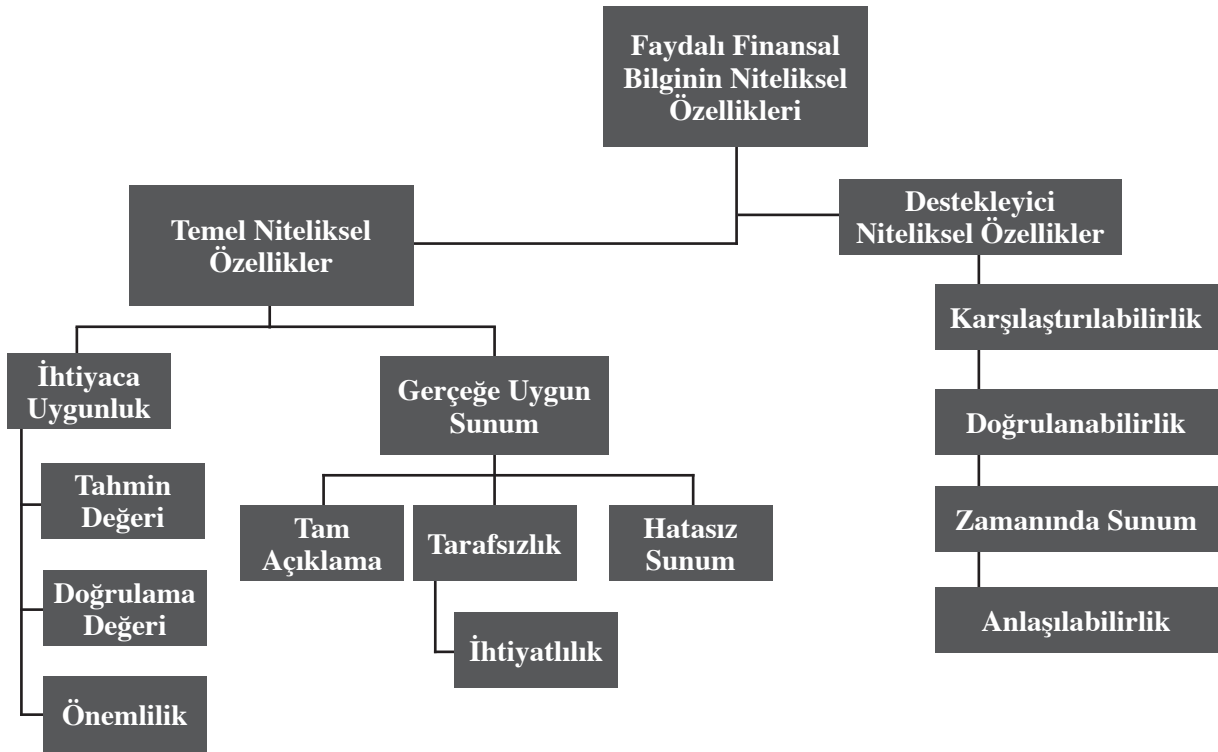
3.3. Bölüm 2 Kavramlar ve Genel İlkeler

KOBİ standardında bu bölüm tam set UFRS'nin 1989 yılında yayınlanan Kavramsal Çerçevesine dayanmaktadır (IASB, 2022b, s. 14). Bu bölüme, daha sonra "aşırı maliyet veya çaba" ilkesi eklenmiştir (IASB, 2015, s. 14-15). İKGG taslağında da bu ilke korunarak Bölüm 2'nin tam set UFRS'nin 2018 yılında yürürlüğe giren Kavramsal Çerçevesi ile uyumlu hale getirilmesi hedeflenmiştir (IASB, 2022b, s. 14). Bu çerçevede, yapılan önermelerden bazıları aşağıdaki gibidir:

Standartta halihazırda finansal tabloların amacı, kendi özel bilgi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak hazırlanmış raporlar talep edebilme imkânı bulunmayan geniş bir kullanıcı kitlesine, bir işletmenin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında alacakları ekonomik kararlarında faydalı olacak bilgiler sağlamak olarak tanımlanmıştır (IASB, 2009, s. 12; 2015, s. 12; TMSK, 2010, s. 11). Buna karşılık, İKGG taslağında finansal tablolar, genel amaçlı finansal tablolar olarak ifade edilmiş ve bu tablolara iki görev tanımı yapılmıştır (IASB, 2022a, s. 37-38): (a) Raporlayan işletmenin varlıkları ve kaynakları ile kaynakların varlıkları finanse etmek için nasıl kullanıldığına dair bilgiler sunmak ve (b) işletme yöneticilerinin kendilerine emanet edilen ekonomik kaynaklara karşı sorumluluklarını ne derece etkin ve verimli şekilde yerine getirdiklerini göstermek. Böylece, finansal bilgi kullanıcılarına işletmenin finansal durumu hakkında bilgi verilmiş olmaktadır.

Standartta ifade edilen finansal bilgiye dair geniş kullanıcı kitlesi, İKGG taslağında mevcut ve potansiyel yatırımcılar, borç verenler ve kredi veren diğer taraflar olarak açıkça ifade edilmiştir (IASB, 2009, s. 12; 2015, s. 12; 2022a, s. 37).

Finansal tablolarda yer alan bilginin niteliksel özellikleri standartta herhangi bir sınıflandırma yapılmadan belirtilmiştir (IASB, 2009, s. 12-14; 2015, s. 12-14). Söz konusu niteliksel özellikler (a) anlaşılabilirlik, (b) ihtiyaca uygunluk, (c) önemlilik, (d) güvenilirlik, (e) özün önceliği, (f) ihtiyatlılık, (g) tam açıklama, (h) karşılaştırılabilirlik ve (ı) zamanında sunum olarak sıralanmıştır. Buna karşılık; İKGG taslağında “finansal tablolardaki bilginin niteliksel özellikleri” ana başlığı altında “faydalı finansal bilginin niteliksel özellikleri” alt başlığına yer verilerek bilginin hangi özelliklere sahip olması gerektiği temel ve destekleyici niteliksel özellikler olarak sıralanmıştır (Şekil 1) (IASB, 2022a, s. 38-40). Böylece, tam set UFRS’deki Kavramsal Çerçeve’de yer alan “faydalı finansal bilginin niteliksel özellikleri” aynen benimsenmiştir (IASB, 2022j).

Şekil 1. Finansal Bilgi Kullanıcısının Faydalı Bilgide Arayacağı Özellikler

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Ayrıca, standartta Bölüm 3 *Finansal Tabloların Sunuluşu* kapsamında yer alan “işletmenin sürekliliği” kavramına İKGG taslağında Bölüm 2’de de yer verilmiştir. Böylece, Bölüm 2’de işletmenin sürekliliğinin işletmenin tasfiye edilmesi veya iflas etmesi durumunda sona ereceğine değinilirken (IASB, 2022a, s. 43), Bölüm 3’te ise işletmenin sürekliliğinin ortadan kalkması ihtimaline karşı raporlama tarihinden sonraki 12 ayın dikkate alınması ile işletmenin sürekliliği üzerinde şüphe uyandıracak olaylar veya koşullarla ilgili önemli belirsizliklerin olup olmadığının değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (IASB, 2009, s. 23; 2015, s. 23; 2022a, s. 59; TMSK, 2010, s. 22).

3.4. Finansal Tablolar ve Sunuluşu ile İlgili Bölümler (Bölüm 3, 4, 5, 6, 7 ve 8)

İKGG taslağı incelendiğinde finansal tablolar ve sunuluşu kapsamındaki muhasebe politikalarında yapılan önermelerden bazıları aşağıdaki gibidir:

(1) Bölüm 3 ve Bölüm 8 *Finansal Tablo Dipnotları* kapsamında geçen dipnotlarda açıklanması istenen “önemli muhasebe politikaları” ifadesi İngilizce’de “significant accounting policies” olarak ifade edilmiştir (IASB, 2009, s. 25, 41; 2015, s. 25 ve 41). Burada “önemli” kelimesi finansal tablo hazırlayıcılarının kendilerince önemli kabul ettikleri muhasebe politikaları anlamına gelmektedir. Buna karşılık; İKGG taslağında finansal tablo hazırlayıcılarının dipnotlarda sunacakları muhasebe politikalarında mevcut olan taraflı yaklaşımdan ziyade önemliliğin tarafsız bir şekilde sağlanması amacıyla “significant accounting policies” yerine “material accounting policy information” ifadesinin kullanılması önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 61 ve 80). Böylece, KOBİ standardında UMS 1’de olduğu gibi finansal tablo dipnotlarında açıklanacak muhasebe politikalarında “önemlilik (materiality)” kavramı yatırımcı ve kredi verenlerin finansal kararlarını değiştirecek nitelikteki bir önemlilik cephesinden ele alınmıştır (IASB, 2009, s. 13; 2015, s. 12; 2022a, s. 38; 2022c). Örneğin; ticari mal satan bir işletmenin ilk giren ilk çıkar yöntemine veya ağırlıklı ortalama yöntemine göre raporlama yapmasının gelir tablosuna yansıtacak satışların maliyeti kalemi açısından ve de bütüncül bir yaklaşımla fonksiyon esasına göre gelir tablosunda domino etkisi ile brüt kârın, faaliyet kârının, vergi öncesi kârın ve dönem net kârının belirlenmesi noktasında dikkate değer bir etkisi söz konusudur. Dolayısıyla, hangi yöntemin tercih edildiğinin açıklanması aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelerin gelir tabloları arasındaki karşılaştırılabilirliğin ne derece sağlandığına ilişkin bir bildirim sağlamaktadır.

(2) Bölüm 4 *Finansal Durum Tablosu* kapsamında bu tabloda raporlanması istenen kalemler açıkça belirtilmiştir. Bu kalemler, (a) Nakit ve nakit benzerleri, (b) Ticari ve diğer alacaklar, (c) Finansal varlıklar, (d) Stoklar, (e) MDV, (ea) Maliyetinden, birikmiş amortismanları ve değer düşüklüğü tutarları çıkarılarak bulunan tutar üzerinden izlenen yatırım amaçlı gayrimenkuller, (f) Gerçeğe uygun değer farkı kâr veya zarara yansıtılarak izlenen yatırım amaçlı gayrimenkuller, (g) Maddi olmayan duran varlıklar (MODV), (h) Maliyetinden, birikmiş amortismanları ve değer düşüklüğü tutarları çıkarılarak bulunan tutar üzerinden izlenen canlı varlıklar, (i) Gerçeğe uygun değer farkı kâr veya zarara yansıtılarak izlenen canlı varlıklar, (j) İştiraklerdeki yatırımlar, (k) Müştereken kontrol edilen işletmelerdeki yatırımlar, (l) Ticari ve diğer borçlar, (m) Finansal borçlar, (n) Dönem vergisi ile ilgili borçlar ve varlıklar, (o) Ertenilmiş vergi borçları ve ertelenmiş vergi varlıkları, (p) Karşılıklar, (r) Kontrol gücü olmayan paylar ve (s) Ana ortaklığın pay sahiplerine ait özkaynak tutarından oluşmaktadır (IASB, 2009, s. 27; 2015, s. 27; TMSK, 2010, s. 26). Söz konusu finansal durum tablosu kalemleri ile ilgili olarak İKGG taslağı değer-

lendirildiğinde (e) MDV'lar kalemi ile ilgili olarak Bölüm 34 *Özellikli Faaliyetler* kapsamında düzenlenen tarımsal faaliyetler ile ilgili bir önermenin bu tabloya yansımaları göze çarpmıştır (IASB, 2022a, s. 309). Bu bağlamda; taşıyıcı bitkilerin üzerlerindeki ürünlerden aşırı maliyete veya çabaya katlanmadan ayrı olarak ölçülebilmesi durumunda bu taşıyıcı bitkilerin finansal durum tablosunda MDV'larda sınıflandırılması önerilmiştir (4.2) (IASB, 2022a, s. 64).

(3) Bölüm 5 *Kapsamlı Gelir Tablosu ve Gelir Tablosu* kapsamında giderlerin sınıflandırılmasında fonksiyon veya çeşit esasına göre raporlama güvenilir ve ihtiyaca bilginin sunulması açısından önem arz etmektedir (IASB, 2009, s. 33; 2015, s. 33). Bu bağlamda, hangi esasın tercih edilmesi gerektiği UMS 1'de geçmiş deneyimler, sektörel nedenler ve işletmenin türüne bağlı olarak hangi esasın ihtiyaca uygun ve güvenilir bilgi sağlayacağı ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır (IASB, 2022c). Bu çerçevede, seçilen esasa göre raporlamanın güvenilir ve ihtiyaca uygunluğunu güçlendirmek amacıyla İKGG taslağında giderlerin analizinin kapsamlı gelir tablosunda veya dipnotlarda yapılması önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 70). Böylece, KOBİ standardının uygulandığı bir ülkedeki yerleşik uygulama gereği işletmenin gelir tablosunda fonksiyon esasını tercih ediyor olması karşılığında içinde bulunduğu sektör açısından ihtiyaca uygun ve güvenilir bilgi giderlerin çeşit esasına göre raporlanması ile sağlanabiliyorsa o zaman o işletmenin giderleri çeşit esasına göre de dipnotlarda açıklaması gerekmektedir.

(4) Bölüm 6 *Özkaynak Değişim Tablosu ile Gelir ve Dağıtılmamış Kârlar Tablosu* kapsamında İKGG taslağında özkaynak değişim tablosunda raporlanması istenen kalemlere ek olarak bir işletmenin birden fazla hisse senedi sınıfına sahip olduğu durumda bu işletmenin adi hisse senetleri ile diğer hisse senetlerine ayrı ayrı ödediği kâr paylarını hem toplam tutarları hem de hisse başına tutarları üzerinden açıklaması önerilmiştir (IASB, 2009, s. 34; 2015, s. 34; 2022a, s. 73).

(5) Bölüm 7 *Nakit Akış Tablosu* kapsamında bu tabloya ilişkin dipnotlarda finansman faaliyetlerden kaynaklanan borçlara ilişkin değişikliklerin açıklanmasına yönelik bir dipnot düzenlemesi ile işletmenin finansman faaliyetlerinden kaynaklanan borçları açısından finansal durum tablosunda raporladığı bu borçların açılış ve kapanış bakiyeleri arasındaki mutabakatı UMS 7'de olduğu gibi açıklaması önerilmiştir (7.19A) (IASB, 2009, s. 39; 2015, s. 38; 2022a, s. 77-78; 2022k). Bu noktada belirtmek gerekir ki finansman faaliyetlerinden kaynaklanan borçlar, işletmenin nakit akış tablosunda finansman faaliyetlerinden nakit akışlarında sınıflandırılmış ve sınıflandırılacak nakit akışlarını temsil ettiğinden finansman faaliyetleri açısından finansal durum tablosu ile nakit akış tablosu arasında bir köprü kurulmasının hedeflendiği görülmüştür. Böylece, KOBİ'lerin finansman faaliyetleri açısından finansal bilgi kullanıcılarına daha faydalı bilgi sunulmasına odaklanılmıştır (IASB, 2022b, s. 50).

3.5. Bölüm 9 Konsolide ve Bireysel Finansal Tablolar

İKGG taslağı hazırlanırken gerçeğe uygun sunum açısından UFRS 10'un uygulanmasına yönelik yeterli tecrübe kazanıldığı değerlendirilmiş ve Bölüm 9'un konsolide finansal tablolara ilişkin hükümlerinin UFRS 10 ile uyumlu hale getirilmesi önerilmiştir (IASB, 2022b, s. 17; 2022n). Bu çerçevede, yapılan önermelerden bazıları aşağıdaki gibidir:

(1) Standartta kullanılan ana ortaklık – bağlı ortaklık ilişkisi (parent – subsidiary relationship) yerine yatırımcı – yatırım yapılan ilişkisi (investor – investee relationship) önerilmiştir (IASB, 2009, s. 43; 2015,

s. 44; 2022a, s. 83; 2022b, s. 19; 2022n). Bu husus, Bölüm 19'daki işletme birleşmelerinde edinilen – edinilen (acquirer – acquiree) ilişkisi açısından da anlamlı olmuştur (IASB, 2022a, s. 175; 2022b, s. 19).

(2) *Kontrol tanımının güncellenmesi*: Standartta “kontrol” kavramı “faaliyetlerinden fayda sağlamak amacıyla bir işletmenin finansal ve faaliyet politikalarını yönetme gücü” olarak tanımlanmıştır (IASB, 2009, s. 43; 2015, s. 44; TMSK, 2010, s. 42). Bir ana ortaklığın bir işletme üzerinde somut olarak kontrolünün bulunup bulunmadığı “ana ortaklığın, doğrudan veya bağlı ortaklıkları vasıtasıyla dolaylı olarak, bir işletmedeki oy haklarının yarısından fazlasına sahip olduğu durumda, ilgili işletme üzerinde kontrolünün bulunduğu” şeklinde kabul edilmiştir (IASB, 2009, s. 43; 2015, s. 44; TMSK, 2010, s. 42). Buna karşılık; İKGG taslağında ana ortaklığın işletme üzerinde kontrolü bulunması hususunun “yatırımcı – yatırım yapılan” açısından ele alınması ve “oy haklarının yarısından fazlası” ifadesi yerine “oy haklarının büyük bir bölümü” ifadesi kullanılarak güncellenmesi ve böylece, UFRS 10'da olduğu gibi ana ortaklığın işletme üzerinde kontrolü bulunması hususunun “yatırımcının, doğrudan veya bağlı ortaklıkları vasıtasıyla dolaylı olarak, bir yatırımdaki oy haklarının büyük bir bölümüne sahip olduğu durumda, ilgili yatırım üzerinde kontrolünün bulunduğu” şeklinde ifade edilmesi önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 84; 2022n). Bu noktada belirtmek gerekir ki yatırımcının yatırım üzerindeki oy haklarının büyük bir bölümüne sahip olması kontrol açısından çürütülemez ve kolaylaştırıcı bir varsayımdır (IASB, 2022b, s.18).

(3) UFRS 10'da kontrolün tespiti için yargıda bulunmayı gerektiren aşağıdaki hükümler yer almaktadır (IASB, 2022b, s. 18; 2022n). Bu hükümler, aynı zamanda İKGG taslağına da yansıtılmıştır (IASB, 2022a, s. 83-84).

(a) Bir yatırımcının, yatırım yapılanı kontrol edebilmesi için üç şartın aynı zamanda yerine gelmesi gerekmektedir (9.4B): (1) Yatırımcı yatırım yapılan üzerinde güce sahip olmalıdır; (2) Yatırımcı yatırım yapılan üzerinden sağlanacak değişken getiriler üzerinde hak sahibi olmalıdır ve (3) Yatırımcı kendisine olacak getirileri etkilemek amacıyla yatırım yapılan üzerindeki gücünü kullanma kabiliyetine sahip olmalıdır.

(b) Yatırımcının birinci ve ikinci kriteri sağlayabilmesi için yatırım yapılan işletmenin getirilerini önemli ölçüde etkileyecek mal veya hizmet alımı ve satımı, işletmenin varlıklarının seçimi, edinimi ve elden çıkarılması, yeni ürün veya süreçlerde araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunulması ve fon yönetimi gibi konularda yatırım yaptığı işletme üzerinde söz sahibi olması gerekmektedir (9.4D).

(c) Karar verici konumundaki yatırımcının üçüncü kriteri sağlayabilmesi için asil-vekil ilişkisini (principle-agent relationship) dikkate alması gerekmektedir (9.4I).

Buna karşılık; İKGG taslağında bir yatırımcının bir yatırımı konsolide finansal tablolara alıp almaması durumunu belirlerken yukarıdaki kontrol tanımını dikkate alması ve yatırım üzerinde kontrolünün olup olmadığını bu şekilde tespit etmesi önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 84). Böylece, UFRS 10'daki gibi yargıda bulunmak yerine kontrolün tespiti için tek bir kriter önerilerek standart sadeleştirilmiştir (IASB, 2022b, s. 18; 2022n).

(4) Standartta mevcut durumda bağlı ortaklığın bağlı ortaklık olma niteliğini kaybettiği ancak yatırımcının (eski ana ortaklığın) söz konusu eski bağlı ortaklık üzerindeki yatırımını sürdürdüğü durumlarda,

söz konusu yatırımın, iştirak veya müştereken kontrol edilen işletme niteliği kazanmadığı sürece bağlı ortaklık niteliğini kaybettiği tarihten itibaren Bölüm 11 veya 12 uyarınca finansal varlık olarak muhasebeleştirileceği belirtilmiştir (9.19) (IASB, 2009, s. 46; 2015, s. 46-47; TMSK, 2010, s. 45). Bu noktada belirtmek gerekir ki yatırımın, işletmenin bağlı ortaklığı olma niteliğini kaybettiği tarihteki defter değeri, finansal varlığın ilk ölçümünde maliyet bedeli olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, yatırımın iştirake dönüşmesi durumunda Bölüm 14 *İştiraklerdeki Yatırımlar*, müştereken kontrol edilen işletmeye dönüşmesi durumunda ise Bölüm 15 *Müşterek Antlaşmalar* hükümleri uygulanmaktadır. Buna karşılık; İKGG taslağında ise yatırımın işletmenin bağlı ortaklığı olma niteliğini kaybetmesinin “önemli bir ekonomik olay” olduğu belirtilerek (IASB, 2022b, s. 18), UFRS 10’da olduğu gibi yatırım yapılan işletmenin yatırımcının bağlı ortaklığı olma niteliğini kaybettiği tarihteki defter değeri yerine o tarihteki gerçeğe uygun değerinin tespit edilerek bu tutarın yatırımın finansal varlığa dönüşmesi durumunda ilk muhasebeleştirilmede finansal varlığın gerçeğe uygun değeri olarak kullanılması veya yatırımın iştirake veya müştereken kontrol edilen işletmeye dönüşmesi durumunda ise bu gerçeğe uygun değerinin ilk muhasebeleştirmede maliyet bedeli olarak kullanılması önerilmiştir (9.19) (IASB, 2022a, s. 88; 2022n).

3.6. Bölüm 11 Finansal Araçlar

İKGG taslağında bu bölüme ilişkin en önemli öneri finansal varlıklarda değer düşüklüğünün tespitinde UFRS 9 ile uyumun sağlanmasıdır (IASB, 2022a, s. 107-110).

KOBİ standardında finansal varlıklarda değer düşüklüğünün tespit edilmesinde “gerçekleşen zarar modeli (incurred loss model)” kullanılmaktadır (IASB, 2022b, s. 20). Bu yöntemle göre her bir raporlama dönemi sonunda, maliyeti veya itfa edilmiş maliyeti üzerinden ölçülen tüm finansal varlıklar, değer düşüklüğüne ilişkin tarafsız bir kanıt olup olmadığı açısından değerlendirilerek değer düşüklüğüne dair tarafsız bir kanıt bulunduğu, değer düşüklüğü zararı, kâr veya zararda muhasebeleştirilmektedir (11.21) (IASB, 2009, s. 61; 2015, s. 62; TMSK, 2010, s. 60). Buna karşılık; İKGG taslağı hazırlanırken finansal varlıklarda değer düşüklüğüne ilişkin mevcut muhasebe politikasının yanında UFRS 9’daki “beklenen kredi zararları modelinin (expected credit loss model)” standarda yansıtılması konusu da tartışılmıştır (IASB, 2022b, s. 20-23; 2022d). Bu çerçevede, İKGG taslağının Karar Gereçekçeleri’nde aşağıdaki tespitler görülmüştür.

(1) UFRS 9’daki yaklaşımın özellikle uzun vadeli kredi alacakları (long-term loan receivables) veya tahvil yatırımları (investment in bonds) bulunan işletmeleri ilgilendirdiği belirtilmiştir (IASB, 2022b, s. 22). Halbuki, KOBİ’lerdeki finansal varlıklar ağırlıklı olarak kısa vadeli ve faizsiz finansal varlıklar yani ticari alacaklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, bu modelin bütüncül olarak kabul edilmesiyle sadece ticari alacakları olan bir işletmenin bu modeli uygulamasıyla belirleyeceği değer düşüklüğü tutarında önemli bir değişiklik olmaması ancak kredi zararının tespitinin önemli bir uygulama maliyetine neden olması beklenmektedir (IASB, 2022b, s. 22).

(2) “Beklenen kredi zararları modelinin” uzun vadeli finansal varlıkları (long-term financial assets) bulunan KOBİ’lerin finansal tablo kullanıcılarına daha kaliteli bilgi sunmasının söz konusu olması ile fayda-maliyet dengesi de dikkate alınarak (IASB, 2022b, s. 22), İKGG taslağında sadece kısa vadeli ve faiz getirmeyen varlıkları yani ticari alacakları, sözleşme varlıkları ve maliyet bedeliyle ölçülen finansal varlıkları bulunan KOBİ’lerin “gerçekleşen zarar modelini” uygulaması, diğer taraftan; ticari alacaklar

ve sözleşme varlıkları kapsamında olmayan itfa edilmiş maliyetinden ölçülen diğer finansal varlıkları (uzun vadeli finansal varlıklar – long-term financial assets) “beklenen kredi zararları modelini” uygulaması önerilmiştir (IASB, 2022a, 107-110).

(3) Her iki modelin uygulamada olmasının Bölüm 11’de karmaşıklığa neden olmaması beklenmektedir çünkü işletmelerin sadece uzun vadeli finansal varlıkları olması durumunda “beklenen kredi zararları modeli” devreye girecektir (IASB, 2022b, s. 23).

3.7. Bölüm 12 Gerçeğe Uygun Değerin Ölçümü

İKGG taslağında gerçeğe uygun değer ölçüm hükümlerinin Bölüm 12’de düzenlenmesi ve UFRS 13 ile uyumlu kılınması önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 128-133; 2022e).

KOBİ standardının UFRS 13 ile uyumlu bir gerçeğe uygun değer tespit bölümüne sahip olması konusu BKGG dönemine dayanmaktadır (IASB, 2022b, s. 29). Bu dönemde UFRS 13’ün uygulamasına henüz başlanmış olması ve uygulamada karşılaşılan sorunların henüz bilinmiyor olması nedenleriyle Bölüm 2’de yer alan gerçeğe uygun değer ile ilgili hükümler BKGG’de birkaç açıklığa kavuşturma dışında standardın ilk sürümü ile oldukça benzer nitelikte kalmıştır (Öztürk, 2016b, s. 35). Bu çerçevede, yürürlükte olan hükümler aşağıdaki gibidir (IASB, 2015, s. 64; TMSK, 2010, s. 61):

İlk kademedeki gerçeğe uygun değer; işletmenin özdeş veya benzer varlıklarının aktif piyasalardaki kotasyon fiyatları olarak ifade edilmiştir (11.27a). İkinci kademedeki gerçeğe uygun değer olarak kotasyon fiyatlarının olmaması durumunda özdeş veya benzer bir varlık için pazarlık ortamında bilgili ve istekli taraflar arasında yapılan bağlayıcı bir anlaşmanın veya gerçekleşmiş yakın tarihli bir işlemin fiyatı, ekonomik durumun ciddi bir şekilde değişmemiş olması kaydıyla, dikkate alınmıştır (11.27b). Üçüncü ve son kademe, gerçeğe uygun değer hem birinci kademeye hem de ikinci kademeye göre belirlenemediği durumlarda devreye girer ve gerçeğe uygun değer başka bir değerlendirme tekniği kullanılarak tahmin edilir (11.27c).

Buna karşılık; İKGG sürecinde UFRS 13’ün uygulamasına yönelik olumlu sonuçların elde edildiği sonucuna varılarak İKGG taslağında halihazırdaki “gerçeğe uygun değer güvenilir bir şekilde ölçülmesi (reliable measure of fair value)” hükümleri (IASB, 2015, s. 64-65; 2022a, s. 131; TMSK, 2010, s. 62-63) ile UFRS 13 hükümlerine bağlı kalınarak ihtiyaca uygunluk ilkesi çerçevesinde tek bir gerçeğe uygun değer bölümü oluşturulmuştur (IASB, 2022b, s. 30-31). Bu çerçevede, Bölüm 12’ye ilişkin olarak yapılan bazı tespitler aşağıdaki gibidir.

(1) Bölüm 12’de gerçeğe uygun değer tespitine yönelik olarak UFRS 13’tekine paralel bir hiyerarşik düzen söz konusudur (IASB, 2022a, s. 131-132; 2022e). Bu hiyerarşik düzen, gerçeğe uygun değer tarafsız bir şekilde belirlenebilmesi açısından azami ve asgari tarafsızlık arasında üç kademe olarak kurgulanmıştır (Kieso ve diğerleri, 2020, s. 2-17).

Birinci kademe, “seviye 1 girdileri” olarak ifade edilmiştir (IASB, 2022a, s.132; 2022e). Bu girdiler, işletmenin sadece özdeş varlıklarının veya borçlarının aktif piyasalardaki kotasyon fiyatları olarak tanımlanmış olup seviye 1 girdilerinde mevcut uygulamadan farklı olarak sadece özdeş varlık ve borçlara

odaklanılmıştır. Bu girdi, gerçeğe uygun değerın tespiti açısından en güvenilir kanıt olarak kabul edilmiştir (12.23).

İkinci kademe, “seviye 2 girdileri” olarak ifade edilmiştir (IASB, 2022a, s.132; 2022e). Bu girdiler, varlığa veya borca ilişkin doğrudan veya dolaylı şekilde gözlemlenebilir olan, Seviye 1 içerisindeki kotasyon fiyatları dışındaki girdiler olarak tanımlanmıştır (12.25). Seviye 2 girdilerinde (a) benzer varlık veya borçların aktif piyasalardaki kotasyon fiyatlarına, (b) özdeş ya da benzer varlık veya borçların aktif olmayan piyasalardaki kotasyon fiyatlarına, (c) varlık veya borca ilişkin kotasyon fiyatları dışındaki gözlemlenebilir girdilere ve (d) piyasa verilerince desteklenmiş girdilere odaklanılmış olup seviye 2 girdileri mevcut uygulamadan farklı olarak benzer ve özdeş varlıkların yanı sıra benzer ve özdeş borçları da içermektedir.

Üçüncü kademe ise “seviye 3 girdileri” olarak ifade edilmiştir (IASB, 2022a, s.132; 2022e). Bu girdiler; varlığa veya borca ilişkin gözlemlenebilir olmayan girdilerdir. İşletme, gözlemlenebilir olmayan girdileri kullanacaksa işletmeye ait verileri de kapsayabilecek şekilde içinde bulunulan koşullardaki mevcut en iyi bilgiyi kullanarak gözlemlenebilir olmayan girdileri oluşturabilir (12.27). Bu kapsamda da odak noktası mevcut uygulamadan farklı olarak hem varlıklar hem de borçlardır.

(2) Standartta üçüncü kademe için gerekli mevcut değerlendirme teknikleri, herhangi bir sınıflandırma yapılmadan sunulmuştur (IASB, 2009, s. 63; 2015, s. 64; TMSK, 2010, s. 62). Buna karşılık; İKGG taslağında UFRS 13 ile uyum sağlanarak değerlendirme teknikleri (a) piyasa yaklaşımı, (b) maliyet yaklaşımı ve (c) gelir yaklaşımı çatısı altında toplanmıştır (IASB, 2022a, s. 130; 2022e). Değerleme tekniklerinin kapsamı biraz genişlemiştir. Bu doğrultuda, (aa) *Piyasa yaklaşımı*, özdeş veya karşılaştırılabilir (başka bir ifadeyle benzer) olan varlıklara, borçlara ya da varlıklardan ve borçlardan oluşan bir gruba ilişkin piyasa işlemleri sonucu oluşan fiyatları ve diğer ilgili bilgileri kullanmaktadır (12.15a). (bb) *Maliyet yaklaşımı*, bir varlığın hizmet kapasitesini yenilemek için gerekli olan cari tutarı yansıtmaktadır (12.15b). (cc) *Gelir yaklaşımı* ise, gelecekteki tutarları (örneğin, nakit akışları veya gelir ve giderleri) tek bir cari (iskonto edilmiş) tutara dönüştüren yöntemdir (12.15c). Bu kapsamdaki değerlendirme yöntemleri; (a) Bugünkü değer yöntemleri, (b) Opsiyon fiyatlama modelleri ve (c) Bazı maddi olmayan duran varlıkların gerçeğe uygun değerini ölçmekte kullanılan çok dönemli “artık kazanç yöntemi”dir.

3.8. Bölüm 13 Stoklar

İKGG taslağında bu bölüme Bölüm 23 *Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat* kapsamında yapılan güncellenmenin bir yansıması olarak yeni bir stok kaleminin eklenmesi önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 137). İade edilmesi beklenen ürünleri temsil etmekte olan bir stok kalemi olarak iade edilen varlıklar (refund assets) UFRS 15’te olduğu gibi Bölüm 23’e göre muhasebeleştirilmektedir (IASB, 2022a, s. 230-231; 2022h). Ancak, iade edilmesi beklenen ürünler satılan stok kalemlerinin iadesini temsil ettiğinden bu kalem Bölüm 13’ün sunum ve açıklamaya ilişkin hükümlerine de tabidir.

3.9. Bölüm 15 Müşterek Anlaşmalar

Standardın BKGK sürecinde bu bölüm UFRS 11’in henüz yürürlüğe girmiş olması ve standarda ilişkin uygulama deneyiminin kazanılmamış olması sebebiyle UFRS 11 ile uyumlu hale getirilememiştir

(IASB, 2022b, s. 31). Buna karşılık; İKGG'de Bölüm 15'in çeşitli açılardan UFRS 11 ile uyumlu hale getirilmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda, yapılması önerilen işlemlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

(1) İKGG taslağında "iş ortaklıklarındaki paylar" olan bölüm adının "müşterek anlaşmalar" olarak değiştirilmesi önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 147; 2022f).

(2) "Müşterek kontrol" kavramı standartta "bir ekonomik faaliyet üzerindeki kontrolün sözleşmeye dayalı olarak paylaşılması" olarak tanımlanmıştır. Söz konusu kontrolün sadece, ekonomik faaliyetle ilgili stratejik finansal ve faaliyetle ilgili kararların, kontrolü paylaşan tarafların (ortak girişimciler) oy birliği ile mutabakatını gerektirdiği durumlarda var olduğu taktirde kabul edileceği ifade edilmiştir (IASB, 2009, s. 85; 2015, s. 88; TMSK, 2010, s. 84). Buna karşılık; İKGG taslağında UFRS 11'deki "müşterek kontrol" tanımı benimsenmiştir (IASB, 2022a, s.147; 2022f). Bu tanıma göre "müşterek kontrol" kavramı "sadece ilgili faaliyetlere ilişkin kararların kontrolünü paylaşan tarafların oy birliği ile mutabakatını gerektirdiği bir anlaşma üzerindeki kontrolün sözleşmeye dayalı olarak paylaşılması" olarak tanımlanmıştır (15.2). Dolayısıyla, işletmenin, ilgili faaliyetler üzerinden alınacak kararlarda sözleşmedeki tüm taraflarla birlikte müştereken hareket edip edemediğini değerlendirmesi gerekmektedir (15.2A).

(3) UFRS 11'de müşterek anlaşmalar, müşterek faaliyet veya iş ortaklığı olarak ifade edilmekle birlikte aynı zamanda müşterek anlaşmanın, müşterek faaliyet veya iş ortaklığı olup olmadığı değerlendirilirken yargıda bulunulması gerekmektedir (IASB, 2022f; 2022b, s. 32). Buna karşılık; İKGG taslağında müşterek anlaşmalar düzenlenirken hem yargıda bulunmaktan kaçınmak hem de standardın sade olması ilkesini karşılamak için mevcut sınıflandırmanın müşterek anlaşmalar çatısı altında (a) müştereken kontrol edilen varlıklar, (b) müştereken kontrol edilen faaliyetler ve (c) müştereken kontrol edilen işletmeler olmak üzere korunması önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 148-149; 2022b, s. 32).

3.10. Bölüm 16 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller

İKGG taslağında bu bölüme UMS 40 ile uyum açısından aşağıdaki iki muhasebe politikasının eklenmesi önerilmiştir:

(1) Bölüm 16 ile Bölüm 19 *İşletme Birleşmeleri ve Şerefiye* arasında yatırım amaçlı gayrimenkuller açısından bir köprü kurulması amacıyla bir işletmenin, bir yatırım amaçlı gayrimenkul ediniminin bir varlık veya varlık grubu edinimi olup olmadığına veya Bölüm 19 ile ilgili bir işletme birleşmesi olup olmadığına karar verebilmesi için muhakemede bulunması (16.3A) ve belirli bir işlem hem işletme birleşmesi tanımını karşılıyor hem de yatırım amaçlı gayrimenkul içeriyorsa bunun UMS 40'taki gibi Bölüm 19 ve Bölüm 16 açısından ayrı ayrı muhasebeleştirilmesi önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 152; 2022o).

(2) Yatırım amaçlı gayrimenkullerden MDV'lara veya MDV'lardan yatırım amaçlı gayrimenkullere yapılacak transfer işlemlerinin gerçekleştirilmesi için standartta transferi ifade etmesi açısından "gayrimenkulün kullanım amacının değişmiş olması yani gayrimenkulün yatırım amaçlı olma özelliğinin başlaması veya sona ermesi" hükmü bulunmaktadır. Buna karşılık; İKGG taslağında transfer işlemini somutlaştırmak adına UMS 40'taki gibi "gayrimenkulün kullanım amacının değişimi ile ilgili bir kanıtın var olması" şeklinde amaç değişimini doğrulamaya odaklı bir açıklama yapılması önerilmiştir (16.9) (IASB, 2009, 90; 2015, s. 93; 2022a, s. 153; 2022o).

3.11. Bölüm 17 Maddi Duran Varlıklar

İKGG taslağında bu bölüme UMS 16 ile uyum açısından aşağıdaki iki muhasebe politikasının eklenmesi önerilmiştir:

(1) Aşırı maliyete veya çabaya katlanılmadan üzerlerindeki ürünlerden ayrı olarak ölçülebilen taşıyıcı bitkiler UMS 16'daki gibi MDV olarak muhasebeleştirilmek üzere Bölüm 34 kapsamında çıkarılmıştır (IASB, 2022a, s. 155; 2022i). Taşıyıcı bitkilerin ürünleri UMS 16'da olduğu gibi Bölüm 17 kapsamında da değildir.

(2) Standartta kullanılacak amortisman yöntemleri doğrusal amortisman, azalan bakiyeler ve üretim miktarları olarak belirtilmiştir ancak bu yöntemlere kısıt getirilmemiştir (IASB, 2009, s. 95; 2015, s. 99). Dolayısıyla, finansal tablo hazırlayanların standardı uygularken duruma göre yukarıda belirtilen “zaman esaslı amortisman yöntemlerini (time-based depreciation methods)” veya “üretim veya faaliyet esaslı amortisman yöntemlerini (units of production or activity based depreciation methods)” uygulaması beklenmektedir. Buna karşılık; İKGG sürecinde finansal tablo hazırlayanların zaman veya üretim/faaliyet esaslı amortisman yöntemlerinden farklı olarak “hasılat esaslı (revenue-based)” bir amortisman yöntemini kullanmasına UMS 16'da olduğu gibi izin verilmemesi önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 159; 2022i). Böylece, bir MDV'nin kullanımı yoluyla gerçekleşen bir faaliyetin sonucunda ortaya çıkan hasılat odaklanan bir amortisman yönteminin kullanımı söz konusu değildir. (17.22)

3.12. Bölüm 18 Şerefiye Dışındaki Maddi Olmayan Duran Varlıklar

İKGG taslağında bu bölümde UMS 38 ile uyum açısından itfa hesaplama yöntemi ile ilgili olarak bir öneri yapılmıştır:

Standartta ve İKGG taslağında MODV'larda kullanılan itfa yönteminin, varlıktan gelecekte beklenen ekonomik faydaların işletme tarafından kullanılma şekline göre belirleneceği ancak söz konusu kullanım şeklinin güvenilir bir şekilde belirlenememesi durumunda, doğrusal yöntemin kullanılacağı belirtilmiştir (18.22) (IASB, 2009, s. 101; 2015, s. 105, 2022a, s. 166; TMSK, 2010, s. 100). Buna karşılık; İKGG taslağında “zaman esaslı” itfa yönteminin yanısıra “hasılat odaklı” bir itfa yönteminin de aşağıdaki iki durumundan birinin sağlanması durumunda kullanılabilmesi UMS 38'de olduğu gibi önerilmiştir (18.22A) (IASB, 2022a, s. 166; 2022m):

(a) MODV'nin bir hasılat ölçüsü olarak ifade edilmesi durumunda, bir başka deyişle; MODV'nin kullanımına ilişkin hakların, elde edilecek sabit bir toplam hasılat tutarı olarak ifade edildiği durumda veya (b) hasılat ile MODV'nin gelecekteki ekonomik faydalarının tüketilmesinin yüksek oranda birbiriyle ilişkili olması durumunda.

3.13. Bölüm 19 İşletme Birleşmeleri ve Şerefiye

İKGG taslağında bu bölümde kapsamlı bir değişiklik yapıldığı görülmüştür (IASB, 2022a, s. 169-192). Bölüm 19'un UFRS 3 ile uyumlu hale getirilmesine bu standardın uygulamasında yeterli deneyimin kazanılmış olması sonucunda karar verilmiştir (IASB, 2022b, s. 33-34). Yapılan önerilerden bazıları aşağıdaki gibidir:

(1) Standartta yer alan “işletme” tanımının UFRS 3’teki “işletme” tanımı ile uyumlu hale getirilmesi önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 330; 2022g). Bu bağlamda, KOBİ finansal tablo kullanıcılarının “işletme” kavramından ne anlaması gerektiğinin açık ve anlaşılır kılınması ve bunun kararlarına olacak etkisi, işletme birleşmeleri bölümünü uygulayan işletmelerin finansal tabloları arasında karşılaştırılabilirliğin ve tutarlılığın sağlanması bu değişime gerekçe olarak gösterilmiştir (IASB, 2022b, s. 34).

Mevcut tanımda “işletme, (a) yatırımcıya bir getiri sağlamak veya (b) hissedarlara ve katılımcılara düşük maliyetler sağlamak veya benzer şekillerde doğrudan ve orantılı ekonomik faydalar sağlamak için yönetilen faaliyet ve varlıklar bütünü” olarak ifade edilmiştir (IASB, 2009, s. 210; 2015, s. 221; TMSK, 2010, s. 221). Buna karşılık; UFRS 3’teki “işletme” tanımı her ne kadar KOBİ standardındaki tanımla benzerlik gösterse de “işletme” denildiğinde ne anlaşılması gerektiğini açıkça ortaya koyan bir özelliğe sahiptir. Bu tanıma göre “işletme” kavramı “müşterilere mal veya hizmet sunma, yatırım geliri elde etme (temettü veya faiz gibi) veya olağan faaliyetlerden diğer gelirleri elde etme amacıyla yürütülebilen veya yönetilebilen faaliyetler ve varlıklar bütünü” olarak ifade edilmiştir (IASB, 2022a, s. 330; 2022g).

(2) İşletme birleşmeleri “satın alma yöntemine (purchase method)” göre muhasebeleştirilmektedir (IASB, 2009, s. 104; 2015, s. 107). Bu yöntem; UFRS 3’ün 2004 sürümüne ait olup yöntemin adı 2008 sürümünde “edinme yöntemi (acquisition method)¹ olarak değiştirilmiştir (BC4) (IASB, 2005, s. 7; 2022b, s. 33; 2022g). Bu yeni adın, “edinilen işletmenin net varlıklarının veya özkaynak paylarının kontrolünün edinen işletme tarafından satın alımdan başka yollarla elde edildiği durumları daha iyi yansıtması”, bir başka deyişle; bir satın alma olmadan da bir işletme birleşmesinin gerçekleşebileceği ad değişiminin gerekçesi olarak gösterilmiştir (BC33) (IASB, 2005, s. 15). Dolayısıyla, UFRS 3 (2004)’ten UFRS 3 (2008)’e bir yöntem değişikliği yoktur (IASB, 2019, s. 16). Bu çerçevede, İKGG taslağında da mevcut yöntemin UFRS 3’teki adıyla benimsenmesi önerilmiştir (IASB, 2022a, s. 171; 2022g).

(3) *Edinme ile ilgili maliyetler*: Standartta edinme ile ilgili maliyetler işletme birleşmesinin bir parçası olarak kabul edilmekte ve maliyete eklenmektedir (19.11). Dolayısıyla, edinen işletme, birleşmenin maliyetini hesap ederken (a) Edinen işletmenin, edinilen işletmenin kontrolünü elde etmek için işlem tarihinde elden çıkardığı varlıklar, gerçekleşen veya üstlenilen yükümlülükler ile edinen işletme tarafından ihraç edilen özkaynağa dayalı finansal araçların gerçeğe uygun değerleri ile (b) İşletme birleşmesiyle doğrudan ilişkilendirilebilen edinme maliyetlerini toplamaktadır (IASB, 2009, s. 105; 2015, s. 108; TMSK, 2010, s. 104). Buna karşılık; İKGG taslağında UFRS 3 ile paralel olarak işletme birleşmesiyle doğrudan ilişkilendirilebilen edinme maliyetlerinin (acquisition-related costs) işletme birleşmesine bir maliyet kalemi olarak yazılmayıp doğrudan gider yazılması önerilmiştir (19.19A) (IASB, 2022a, s. 178; 2022g). Bu öneri için üç gerekçe gösterilmiştir: (a) İşletme birleşmesinin iktisadi durumunu gerçeğe uygun bir şekilde yansıtacak bir şerefiye tutarının tespitinin mümkün olması, (b) Bu maliyetlerin alıcı ve satıcı arasında işletme birleşmesine ilişkin gerçeğe uygun değer değişiminde kullanılmıyor olması ve (c) KOBİ standardında sadeleştirme ilkesinin dikkate alınması (IASB, 2022b, s. 40-41).

1 Yöntemin adı değişmekle birlikte UFRS 3’ün Türkçe sürümü olan TFRS 3’te bu yöntem “satın alma yöntemi” olarak ifade edilmeye devam edilmektedir (KGK, 2023).

3.14. Bölüm 23 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat

İKGG taslağında bu bölümün UFRS 15 ile önemli ölçüde uyumlu hale getirilmesi ile ilgili önerilerden bazıları aşağıdaki gibidir:

(1) UFRS 15'te hasılatın muhasebeleştirilmesi süreci ile ilgili olarak benimsenen beş adımlık yaklaşım İKGG taslağına (a) müşteri ile yapılan sözleşmenin tanımlanması, (b) sözleşmedeki edim yükümlülüklerinin tanımlanması, (c) işlem fiyatının belirlenmesi, (d) sözleşmedeki işlem tutarının edim yükümlülüklerine dağıtılması ve (e) işletmenin edim yükümlülüğünü yerine getirmesi olmak üzere aynen yansıtılmıştır (IASB, 2022a, s. 221; 2022h).

(2) UFRS 15'te farklı veya benzer malların veya hizmetlerin müşteriye devredilmesine dair müşteriyle yapılan sözleşmedeki taahhüt "edim yükümlülüğü (performance obligation)" olarak ifade edilirken İKGG taslağında sadeleştirme adına "taahhüt (promise)" kelimesi kullanılmıştır (IASB, 2022a, s. 224; 2022b, s. 42; 2022h).

(3) UFRS 15'te vade farklı satış işlemlerinin ilk muhasebeleştirilmesinde vade farklı tutarın işlemin olduğu günkü değerine indirgenmesi yani faiz gelirinin ayrıştırılarak hasılatın bugünkü değeri ile kaydedilmesi esastır (15.60) (IASB, 2022h). Bununla ilgili istisnai bir durum ise vade farklı satışta satışın olduğu tarihle müşteriden tutarın tahsil edileceği tarih arasında azami bir yıllık bir süre varsa burada ortaya çıkan önemli bir finansman unsurunun yani satış tutarı içerisinde yer alan vade farkının veya faiz gelirinin ayrıştırılmadan kaydedilebilmesi olanağıdır (15.63). UFRS 15'te bu hüküm kolaylaştırıcı bir hüküm olarak geçmektedir (IASB, 2022h). Buna karşılık; İKGG taslağında UFRS 15'ten farklı olarak vade farklı satış işlemlerinde vadesi bir yılı aşmayan vade farklı satış işlemlerinde vade farklı satış tutarlarının ilk muhasebeleştirmede bugünkü değere indirgenmeden yani faiz geliri ayrıştırılmadan dolayısıyla paranın zaman değeri dikkate alınmadan kaydedilmesi önerilmiştir (23.59) (IASB, 2022a, s. 231). Bu bağlamda, UFRS 15'teki kolaylaştırıcı uygulama, İKGG taslağında zorunlu uygulamaya dönüşmüştür. Ayrıca; müşteri cephesinden bakıldığında ödeme zamanı normal iş şartlarının ötesine ertelenmiş vade farklı satış işlemlerinde ise ilk muhasebeleştirmede vade farklı tutarların işlem tarihindeki bugünkü değerlerine indirgenerek kaydedilmesi önerilmiştir (23.58). Ticari faaliyetlerde tahsilat ve ödemelerin genellikle bir yıl içerisinde gerçekleşmesi öngörüldüğünden buradaki "normal iş şartlarının ötesi" ifadesi tarafımızca ödeme zamanının "bir yılı aşan" bir süre olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

(4) UFRS 15'te "sözleşme yapılması için katlanılan ek maliyetler" başlığı altında işletmenin bir müşterisiyle sözleşme yapması için katlandığı ek maliyetleri geri kazanması bekleniyorsa, bu maliyetlerin varlık olarak finansal tablolara alınması hükme bağlanmıştır (IASB, 2022h). Buna karşılık; İKGG taslağında, sözleşme yapılması maliyetlerinin geri kazanılabilirliğinin "aşırı maliyet veya çabaya" katlanılmadan tespiti mümkünse bu maliyetlerin finansal tablolara alınması önerilmiştir (23.102) (IASB, 2022a, s. 239). Aksi takdirde, bu maliyetler doğrudan gider yazılacaktır (23.103). Bu muhasebe politikasına karar verilirken fayda-maliyet dengesi göz önünde bulundurularak sözleşme yapılması maliyetlerinin varlık olarak muhasebeleştirilmesi maliyetinin finansal tablo kullanıcılarına sunulacak bilginin sağlayacağı faydadan daha fazla olabileceği dikkate alınmıştır (IASB, 2022b, s. 44).

3.15. Bölüm 30 Yabancı Para Çevrim İşlemleri

İKGG taslağında bu bölümde yabancı paralı işlemlerin fonksiyonel para birimine göre raporlanması başlığı altına UFRS Yorum 22 ile uyum adına yeni bir muhasebe politikası eklenmesi önerilmiştir. Bu bağlamda, İKGG taslağında yabancı paralı olarak düzenlenen mal edinimlerinde malın tedarikçiden sipariş verilmesiyle kısmen veya tamamen ödenen ve “verilen sipariş avansları” hesabına kaydedilen yabancı paralar ile mal satışlarında malın sipariş verilmesi esnasında müşteriden kısmen veya tamamen tahsil edilen ve “alınan sipariş avansları” hesabına kaydedilen yabancı paraların UFRS Yorum (IFRIC) 22’de olduğu gibi işlemlerin gerçekleştiği günkü kurdan fonksiyonel para birimine çevrilerek kayıtlara alınmasına ilişkin bir düzenleme önerilmiştir (30.8A) (IASB, 2022a, s. 293; 2022ö). Böylece, avans olarak ödenen veya alınan bedellerin, parasal olmayan bir varlık veya borç hesabına kaydedilmesine yönelik bir rehberlik sağlanmıştır.

3.16. Bölüm 33 İlişkili Taraf Açıklamaları

İKGG taslağında bu bölümün UMS 24 ile uyumu kapsamında yapılan önerilerden biri aşağıdaki gibidir (IASB, 2022a, s. 306; 2022ı):

İlişkili taraf işlemlerine ilişkin açıklamalarda standartta ilişkili taraf işlemleri olması durumunda bu işlemlerin koşul ve hükümlerinin, teminat altına alınmış olup olmadıklarının, ödeme için belirlenen bedelin niteliğinin ve de verilen veya alınan teminatların ayrıntıları ile bu işlemlere ilişkin mevcut tutarların açıklanması istenmiştir (33.9) (IASB, 2009, s. 198; 2015, s. 206; TMSK, 2010, s. 197). Buna karşılık; İKGG taslağında tüm bu istenenlere ek olarak UMS 24’te olduğu gibi “taahhütlerin” de açıklanması önerilmiştir (33.9b) (IASB, 2022a, s. 306; 2022ı).

3.17. Bölüm 34 Özellikli Faaliyetler

İKGG taslağında bu bölüme ilişkin en önemli öneri tarımsal faaliyetleri UMS 41 ile uyumlu kılmak ile ilgilidir. Bu bağlamda, standartta tarımsal faaliyetler açısından her bir canlı varlık sınıfına ilişkin muhasebe politikaları düzenlenmiştir (IASB, 2009, s. 200; 2015, s. 208). Buna karşılık; İKGG taslağında taşıyıcı bitkilerin üzerlerindeki ürünlerden “aşırı maliyete veya çabaya” katlanmadan ayrı olarak ölçülebilmesi durumu dışındaki canlı varlıklar Bölüm 34 kapsamında tutulmuştur (IASB, 2022a, s. 309). Dolayısıyla, ilk muhasebeleştirmede taşıyıcı bitkilerin üzerlerindeki ürünlerden “aşırı maliyete veya çabaya” katlanmadan ayrı olarak ölçülebilmesi durumunda Bölüm 34 yerine Bölüm 17’ye başvurulması gerekmektedir (34.2A). Diğer taraftan, ilk muhasebeleştirmede taşıyıcı bitkilerin üzerlerindeki ürünlerden aşırı maliyete veya çabaya katlanmadan ayrı olarak ölçülebilmesinin mümkün olmaması durumunda Bölüm 34 bitkinin bütününe uygulanacaktır (34.2A). Böylece, koşullu/şartlı bir yaklaşımla da olsa tarımsal faaliyetler, UMS 41 ile uyumlu kılınmıştır (IASB, 2022b, s. 51; 2022i).

3.18. Bölüm 35 KOBİ’ler için UFRS’ye Geçiş

İKGG taslağında KOBİ’ler için UFRS’ye geçişe ilişkin muhasebe politikalarında göze çarpan önerilerden bazıları hasılat bölümünün yeni hükümlerine geçişte kolaylık sağlanmış olmasıdır. Bu hükümler aşağıdaki gibidir:

(1) KOBİ standardına geçişten önce tamamlanmış sözleşmelerin Bölüm 23'teki yeni hasılat hükümlerine göre uyarlanması gerekmemektedir (35.9g) (IASB, 2022a, s. 317).

(2) Bölüm 23'teki yeni hasılat hükümlerini ilk defa uygulayacak işletmelere Bölüm 35'te geriye veya ileriye dönük uygulama seçeneği sunulmuştur (35.10o) (IASB, 2022a, s. 320).

4. SONUÇ

KOBİ'ler için UFRS'de İKGG sonucunda ortaya çıkan taslak metnin analizi makalenin konusunu oluşturmuştur. İKGG'ye ilişkin anahtar konumdaki muhasebe politikaları standardın mevcut hükümleri ile veya tam set UFRS ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda, standardın çeşitli bölümlerindeki muhasebe politikalarının önemli ölçüde tam set UFRS'deki hükümlerle yakınsaması İKGG'nin ana noktasını oluşturmuştur. Böylece, her iki standart arasındaki farklar azaltılmaya çalışılmıştır.

Gerek 32 maddeli yeni gerçeğe uygun değer bölümünün 28 maddesinin UFRS 13'te karşılık bulması gerekse Bölüm 23'te UFRS 15'in sadeleştirilerek benimsenmesi ile hem tam set UFRS'yi hem de KOBİ'ler için UFRS'yi uygulayan bir muhasebe meslek mensubunun uygulamada ek bir maliyete katlanmaması beklenmektedir. Buna karşılık; İKGG taslağındaki bütün yakınsamalar tam set UFRS'den KOBİ standardına doğrudan yansıtma değildir. Dolayısıyla, KOBİ standardının sadeliğinin korunması adına "aşırı maliyet veya çaba" ilkesi gerektiğinde devreye girmiştir.

Bu çerçevede, KOBİ standardının 2009, 2015 ve 2022 taslak sürümü muhasebeleştirilmeye yönelik anahtar muhasebe politikaları açısından karşılaştırıldığında mevcut durum Tablo 1'de özetlenmiştir (IASB, 2009; 2015; 2022a; 2022b).

KOBİ'ler için UFRS'nin İKGG taslağına ilişkin bu çalışmadan sonra paydaş görüşlerinin teslim süresinin 7 Mart 2023'te sona ermesiyle bu görüşlerin derlenerek taslak metinde önerilen muhasebe politikaları ile gelen görüşlerin birlikte değerlendirilmesi üzerine bir makale yazılması önerilmektedir.

Tablo 1. KOBİ'ler için UFRS Sürümlerinin Muhasebeleştirilmeye Yönelik Anahtar Muhasebe Politikaları Açısından Karşılaştırılması

2009 sürümü	2015 sürümü	2022 taslak sürümü
Bağlı ortaklığı, iştiraki veya müştereken kontrol edilen işletmeyi bireysel finansal tablolara alınırken kullanılacak yöntemler, (a) değer düşüklüğü tutarı düşülmüş maliyet bedeli veya (b) gerçeğe uygun değerdeki değişimlerin kâr veya zarara yansıtıldığı gerçeğe uygun değer yöntemi olabilir.	(a) ve (b)'de ifade edilen yöntemlere alternatif olarak (c) özkaynak yöntemi eklenmiştir.	Değişiklik yok
İştirak ve müştereken kontrol edilen işletmeler (a) maliyet modeline, (b) özkaynak yöntemine veya (c) gerçeğe uygun değer yöntemine göre izlenebilir.	Değişiklik yok	Değişiklik yok
Vade farklı satış işlemleri vadeye bakmaksızın bugünkü değeri üzerinden muhasebeleştirilir.	Değişiklik yok	Vade farklı satış işlemlerinde bir yıla kadar vade farkının ayrıştırılmaması, bir yılı aşan vade farkının ayrıştırılması söz konusudur.
Finansal varlıklarda değer düşüklüğünün tespit edilmesinde “gerçekleşen zarar modeli” uygulanır.	Değişiklik yok	Finansal varlıkların vadesi bir yıla kadar ise “gerçekleşen zarar modeli”, vadesi bir yılı aşarsa “beklenen kredi zararları modeli” uygulanır.
MDV'larda amortisman ayrıırken kullanılabilen yöntemler: Doğrusal, azalan bakiyeler, üretim miktarı	Değişiklik yok	Zaman veya üretim/faaliyet odaklı yöntemleri kullanmak mümkündür. Ancak, hasılat odaklı yöntem izin verilmeyecektir.
MDV'larda ilk muhasebeleştirmeden sonra sadece maliyet modeli uygulanır.	MDV'larda ilk muhasebeleştirmeden sonra maliyet veya yeniden değerlendirme modeli uygulanabilir.	Değişiklik yok
İtfa yöntemi, işletmenin MODV'tan gelecekte beklediği ekonomik faydanın tüketim şekline göre belirlenir. Bu güvenilir şekilde olmazsa, doğrusal yöntem seçilir.	Değişiklik yok	Değişiklik yok ancak hasılat odaklı bir itfa yönteminin de kullanılabilmesi için iki durum mümkün kılınmıştır.
MODV'larda ilk muhasebeleştirmeden sonra sadece maliyet modeli uygulanır.	Değişiklik yok	Değişiklik yok

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1 (Devamı). KOBİ'ler için UFRS Sürümlerinin Muhasebeleşirmeye Yönelik Anahtar Muhasebe Politikaları Açısından Karşılaştırılması

2009 sürümü	2015 sürümü	2022 taslak sürümü
MODV'lerde Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) maliyetleri dönem gideri olarak muhasebeleştirilir.	Değişiklik yok	Değişiklik yok ancak AR-GE içindeki geliştirme maliyetlerinin aktifleştirilmesi konusu müzakere edilmektedir.
Şerefyenin itfa süresinin güvenilir bir şekilde tespit edilememesi durumunda bu süre 10 yıldır.	Şerefiye itfa süresi 10 yılı aşamaz ancak süre yönetimin en iyi tahminine dayanır.	Değişiklik yok
Yatırım amaçlı gayrimenkuller, aşırı maliyet ve çabaya katlanmadan mümkünse gerçeğe uygun değeri üzerinden muhasebeleştirilir yoksa MDV olarak maliyet modeline göre muhasebeleştirilir.	Yatırım amaçlı gayrimenkuller, muhasebeleştirme yönteminden bağımsız olarak yatırım amaçlı gayrimenkul olarak muhasebeleştirilir.	Değişiklik yok
Borçlanma maliyetleri dönem gideri olarak muhasebeleştirilir.	Değişiklik yok	Değişiklik yok
Kiralama işlemlerinde finansal kiralama işlemleri aktifleştirilir, faaliyet kiralaması işlemleri dönem gideri olarak muhasebeleştirilir.	Değişiklik yok	Değişiklik yok ancak tüm kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesi konusu müzakere edilmektedir.
Devlet teşviklerinde sadece gelir yaklaşımı mevcuttur.	Değişiklik yok	Değişiklik yok
Tarimsal faaliyetler kapsamında tüm canlı varlıklar aşırı maliyet ve çabaya katlanmadan mümkünse gerçeğe uygun değeri üzerinden yoksa maliyet modeli üzerinden muhasebeleştirilir.	Değişiklik yok	İlk muhasebeleşirmede taşıyıcı bitkilerin üzerlerindeki ürünlerden "aşırı maliyete veya çabaya" katlanmadan ayrı olarak ölçülebilmesi durumunda bu bitkiler MDV olarak muhasebeleştirilir. Bu mümkün olmazsa, mevcut politika tüm canlı varlıklar için geçerlidir.
İşletme birleşmesinde "satın alma yöntemi (purchase method)" kullanılır.	Değişiklik yok	Yöntemin adı değişmiş olup yeni ad "edimme yöntemi (acquisition method)" olmuştur.
İşletme birleşmesi ile doğrudan ilişkilendirilebilen maliyetler, işletme birleşmesinin bir parçası olarak kabul edilir ve maliyete eklenir.	Değişiklik yok	İşletme birleşmesi ile doğrudan ilişkilendirilebilen edimme maliyetleri (acquisition-related costs) doğrudan gider yazılır.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. (2010). KOBİ finansal raporlama standardına genel bakış ve tam set IAS/IFRS'lerden farklılığı. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 2010(30), 1-26. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1869445>.
- Collis, J., Jarvis, R. ve Skerratt, L. (2017). The role and current status of IFRS in the completion of national accounting rules—Evidence from the UK. *Accounting in Europe*, 14(1-2), 235-247. Doi: 10.1080/17449480.2017.1300673.
- Demirel Utku, B. ve Gürsoy, K. (2011). KOBİ'ler için Türkiye finansal raporlama standartlarının (KOBİ TFRS) tam set TFRS ile karşılaştırılarak değerlendirilmesi. *Mali Çözüm*, 21(103), 19-42. Erişim adresi: <https://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/103malicozum/2%20burcu%20demirel.pdf>.
- Demir, V. ve Bahadır, O. (2014). Yeni avrupa birliği yönergesi (2013/34/EU) kapsamında bireysel finansal tablolar. *Mali Çözüm*, 24(121), 13-33.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2005). Basis for conclusions on exposure draft of proposed amendments to IFRS 3 business combinations. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2009). First edition of the IFRS for SMEs. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2015). Second edition of the IFRS for SMEs. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2019). Agenda ref 30A: Project comprehensive review of the IFRS for SMEs standard—Paper topic IFRS 3 business combinations. Erişim adresi: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2019/july/iasb/ap30a-smes-review.pdf>
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022a). Exposure draft - third edition of the IFRS for SMEs. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022b). Basis for conclusions on exposure draft - third edition of the IFRS for SMEs. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022c). International accounting standard 1: Presentation of financial statements. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022d). International financial reporting standard 9: Financial instruments. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022e). International financial reporting standard 13: Fair value measurement. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022f). International financial reporting standard 11: Joint arrangements. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022g). International financial reporting standard 3: Business combinations. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022h). International financial reporting standard 15: Revenue from contracts with customers. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022i). International accounting standard 24: Related party disclosures. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022i). International accounting standard 41: Agriculture. London: IFRS Foundation.
- International Accounting Standards Board (IASB). (2022j). Conceptual Framework for Financial Reporting. London: IFRS Foundation.

International Accounting Standards Board (IASB). (2022k). International accounting standard 7: Statement of cash flows. London: IFRS Foundation.

International Accounting Standards Board (IASB). (2022l). International accounting standard 16: Property, plant and equipment. London: IFRS Foundation.

International Accounting Standards Board (IASB). (2022m). International accounting standard 38: Intangible assets. London: IFRS Foundation.

International Accounting Standards Board (IASB). (2022n). International financial reporting standard 10: Consolidated financial statements. London: IFRS Foundation.

International Accounting Standards Board (IASB). (2022o). International accounting standard 40: Investment property. London: IFRS Foundation.

International Accounting Standards Board (IASB). (2022ö). IFRIC 22: Foreign currency transactions and advance consideration. London: IFRS Foundation.

International Accounting Standards Board (IASB). (2022, 28 Aralık). Analysis of the IFRS profiles for the IFRS for SMEs accounting standard. Erişim adresi: <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/#analysis-of-the-use-of-the-ifrs-for-smes-accounting-standard>.

International Accounting Standards Board (IASB). (2022, 29 Aralık). Who uses IFRS accounting standards?. Erişim adresi: <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/#use-of-ifrs-accounting-standards-by-jurisdiction>.

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (KGK). (2023). TFRS 3 İşletme birleşmeleri. Erişim adresi: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Mavi_Kitap/TFRS/TFRS%203.pdf

Kaufhold, G. (2015). Compatibility of the IFRS for small and medium-sized entities and the new EU-accounting directive. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 63(6), 1945-1951. Doi: 10.11118/actaun201563061945.

Kieso, D. E., Weygandt, J. J. ve Warfield, T. D. (2020). *Intermediate accounting IFRS 4th edition*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Marina, A. G. (2021). Perspectives of different stakeholder groups about the alignment of IFRS for SMEs with IFRS standard. *Studies in Business and Economics*, 16(3), 109-122. Doi: <https://doi.org/10.2478/sbe-2021-0048>.

Öztürk, C. (2016a). Halka açık olmayan işletmelerce uygulanan muhasebe ve finansal raporlama standartları çerçevesinde KOBİ'ler için UFRS ile Avrupa Birliği yönergesinin, İngiltere, Kanada ve Türkiye uygulamalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Ankara: Gazi Kitabevi

Öztürk, C. (2016b). KOBİ'ler için UFRS'de ilk kapsamlı gözden geçirme: Muhasebe politikalarında meydana gelen başlıca değişiklikler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 9(1), 15-44. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muvu/issue/59846/864911>.

Öztürk, C. (2017). The role and current status of IFRS in the completion of national accounting rules—Evidence from Turkey. *Accounting in Europe*, 14(1-2), 226-234. Doi: 10.1080/17449480.2017.1304647.

Parlakkaya, R. (2009). Kobiler için uluslararası finansal raporlama standartları ve kapsamlı uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarından farklılıkları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12(1-2), 343-360. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/selcuksbmyd/issue/11300/135122>.

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK). (2010). Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler Türkiye finansal raporlama standardı (KOBİ TFRS). Ankara: Fersa Matbaası

ESG SKORUNUN FİRMAYA ÖZGÜ BELİRLEYİCİLERİ, BORSA İSTANBUL ÖRNEĞİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 18.01.2023
Kabul Tarihi : 13.06.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbakis.1238294

Doç. Dr. Arzu ŞAHİN*

Dr. Elif ACAR**

Bibliyografik Bilgiler

Şahin, A., & Acar, E. (2023). "ESG Skorunun Firmaya Özgü Belirleyicileri, Borsa İstanbul Örneği" *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 111-128) <https://doi.org/10.55322/mbakis.1238294>

ÖZ

Bu çalışma, son yıllarda kurumsal sürdürülebilirlik performansının bir ölçütü olarak yaygınlaşan çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim (Environmental, Social, and Corporate Governance [ESG]) uygulamalarına etki eden firma düzeyindeki dinamikleri araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Borsa İstanbul'da listelenen 222 finansal olmayan şirketin 2014-2021 dönem verileri panel probit ve panel logit modelleri kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz bulguları, faaliyet nakit akışı ve nakit dönüşüm süresi açısından likiditesi yüksek olan ve varlık hacmi bakımından nispeten büyük olan şirketlerin ESG skoruna sahip olma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. ESG bilgisi raporlama performansının, daha güçlü likiditeye ve daha büyük varlıklara sahip olmakla pozitif bir ilişkisinin bulunması, meşruiyet teorisi, paydaş teorisi ve atıl kaynaklar teorisi ile uyumludur.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sürdürülebilirlik, ESG Belirleyicileri, Meşruiyet Teorisi, Atıl Kaynaklar Teorisi, Paydaş Teorisi

JEL Kodları: G30, M14, Q01, C33

* Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü, asahin@atu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9944-1791

** Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, eacar@atu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0107-5517

FIRM SPECIFIC DETERMINANTS OF ESG SCORE, BORSA ISTANBUL EXAMPLE**ABSTRACT**

This study aims to investigate the firm-level dynamics that affect environmental, social, and corporate governance (ESG) practices, which have gained widespread recognition as a measure of corporate sustainability performance in recent years. For this purpose, using panel probit and panel logit models, we analyze the data from 222 non-financial companies listed on Borsa Istanbul between 2014 and 2021. The analysis findings indicate that companies with higher liquidity in terms of operating cash flow and cash conversion cycle, as well as larger in asset volume are more likely to have an ESG score. This positive relationship of ESG reporting performance with stronger liquidity and larger assets is consistent with legitimacy theory, stakeholder theory, and slack resource theory.

Keywords: Corporate Sustainability, ESG Determinants, Legitimacy Theory, Slack Resource Theory, Stakeholder Theory.

JEL Codes: G30, M14, Q01, C33

1. GİRİŞ

1970'li yılların başından itibaren, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınmanın önüne geçen bir yaklaşım olarak şirketlerin kurumsal sürdürülebilirliğe odaklanmalarını öncelikli hale getirmiştir (Coşkun Arslan & Özkan, 2018: 32-33). Kurumsal sürdürülebilirlik, “işletmelerin faaliyetlerinde ve karar mekanizmalarında çevresel (environment), sosyal (social) ve kurumsal yönetim (governance) (ÇYS veya ESG) faktörlerini birlikte dikkate alarak uzun vadeli değer yaratma ve bu faktörlere ilişkin riskleri etkin bir şekilde yönetme” olarak tanımlanmaktadır (BIST, 2014: 5-6). Dolayısıyla kurumsal sürdürülebilir bir firma, paydaşların ve genel olarak toplumun beklentilerini karşılamayı hedefleyerek faaliyetlerinde ekonomik, çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim başarısını dengeleyen firmadır.

2008 küresel finansal krizi ve 2019 pandemisi sonrasında, kurumsal sürdürülebilirlik ve ESG konuları daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır (Danışman & Tarazi, 2022: 3; Şahin, 2022a: 133). Son yıllarda, kurumsal sürdürülebilirlik performansının bir göstergesi olarak yaygınlaşan ESG skorları, sürdürülebilirlikle ilgili bilgi paylaşımı ve şeffaflığın ölçüsü olmuştur. ESG skorları, firmalar arasında önemli ölçüde değişkenlik gösterir (Abdul Rahman & Alsayegh Homayoun, 2021: 10; Salah & Salama, 2016: 55) ve bu farklılığı etkileyen faktörler son yıllarda araştırmaların odak noktası olmuştur (Dyduch & Krasodomka, 2017: 5-6; El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023: 2; Sharma, Panday & Dangwal, 2020: 209). Firma düzeyinde yapılan araştırmalar genellikle ESG uygulamalarının finansal performansa etkisini veya firmanın finansal ve finansal olmayan özelliklerinin ESG uygulamalarına etkisini incelemiştir. Bu çalışmaların birinci grubunda, kurumsal sürdürülebilirlik uygulamalarının firma performansına olumlu bir etkisi olduğu konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır (Aras vd., 2020). İkinci gruptaki çalışmalar ise firma karakteristik özelliklerinin ESG uygulamaları ve raporlaması konularında firmalar arası farklılıkları açıklamakta etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Bu çalışmada, BIST’te listelenen 222 finansal olmayan firmanın 2014-2021 dönemi panel verileri kullanılarak, firmaların ESG bilgisi raporlama motivasyonlarına etki eden firma-düzeıyı karakteristiklerinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, firmaya özgü itici güçlerin analiz edilmesi için ikili tercih modelleri kullanılmıştır. Bu çalışmada, ESG üzerinde etkisi araştırılan bağımsız değişkenler, meşruıyet teorisi (legitimacy theory), atıl kaynaklar teorisi (slack resource theory) ve paydaş teorisi (stakeholder theory) kapsamında belirlenmiştir. Meşruıyet teorisi, bir firmanın toplumun beklentilerini karşılamaya yönelik çabalarının ESG bilgisi raporlamasına olan etkisini açıklamakta faydalı olmaktadır. Atıl kaynaklar teorisi, firmanın ESG uygulamaları ve raporlaması için yeterli kaynaklara sahip olup olmamasının etkisini incelemek için bir çerçeve sunmaktadır. Paydaş teorisi ise, firmaların ESG uygulamaları ve raporlamasında paydaşların beklentilerini gözetmelerinin önemine dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın literatüre birkaç açıdan katkı sağlaması beklenmektedir. İlk olarak, Türkiye’de ESG performansının belirleyicilerini inceleyen sınırlı sayıda çalışma (Özçelik, Avcı Öztürk & Gürsakal, 2014; Yıldırım, Uzun Kocamış & Kuzu, 2018) olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Türkiye’ye özgü verilerle yapılan mevcut çalışmalarda kullanılmayan, ancak gelişmekte olan ülkelerde önemli olduğu düşünülen likidite ve varlık kullanım verimi gibi değişkenlere yer verilmiştir. Uluslararası literatürde genellikle likidite oranı veya nakit akışları gibi likidite göstergeleri kullanıldığı fark edilmiş, ancak dinamik bir likidite göstergesi olan nakit dönüşüm süresine yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu çalışmada, ESG skoru üzerinde etkisi araştırılan likidite değişkenleri arasında nakit dönüşüm süresine de yer verilmektedir. Son olarak, bu çalışmada ESG uygulamalarına dair bilgi paylaşımı ile firma-düzeıyı değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlayan bağımsız değişkenler, mevcut teorilere uygun bir şekilde oluşturulmuş ve bulguların bu teorilerle uyumlu olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu şekilde, çalışmanın literatüre teorik ve metodolojik açıdan katkı sağlaması hedeflenmektedir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ VE HİPOTEZLER

Bu bölümde, firma düzeyinde kurumsal sürdürülebilirlik uygulamalarındaki farklılıkları açıklayan teorilere değinilmiştir. Bu teoriler, ESG skorunu etkileyen firmaya özel faktörleri belirlemek için hipotezlerin oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca, bu alanda yapılan önceki çalışmalar da özetlenmiştir.

2.1. Firma Düzeyi ESG Belirleyicilerine İlişkin Teorileri

ESG bilgisi yayınlayan firmaların firma düzeyinde özelliklerini açıklayan teoriler; meşruıyet teorisi (legitimacy theory), atıl kaynaklar teorisi (slack resource theory) ve paydaş teorisidir (stakeholder theory).

Meşruıyet Teorisi (The Legitimacy Theory): Meşruıyet teorisi, ESG uygulamaları hakkında gönüllü bilgi paylaşımını açıklamak için yaygın olarak başvuru olan bir teoridir (El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023: 4; Dyduch & Krasodomska, 2017:5-6). Meşruıyet¹, şirket normlarının toplumda gelişen normlarla uyumlu hale getirilmesidir (Indrianingsih & Agustina, 2020: 117). Firmalar, ürün ve hizmetlerinin farklı paydaş grupları için fayda sağladığını ve tercih sebebi olduğunu kanıtlamak üzere sürdürülebilirlik uygulamalarına dair açıklamalarda bulunur ve böylece toplumda meşru bir statü elde etmeyi hedefler.

1 Suchman (1995) tarafından kurumsal meşruıyet, bir kurumun eylemlerinin sosyal olarak inşa edilmiş bazı normlar, değerler, inançlar ve tanımlar sistemi içinde arzu edilir, uygun veya yerinde olduğuna dair genelleştirilmiş bir algı veya varsayım olarak tanımlanmıştır (Suchman, 1995: 574).

Özellikle, daha fazla sosyal görünürlüğe sahip olan firmalar medya, düzenleyiciler ve toplumun geneli tarafından çeşitli baskılara maruz kalma eğilimindedir. Bu nedenle, bu tür firmalar yalnızca paydaşların beklentilerini karşılamak için değil, aynı zamanda sosyal açıdan bilinçli ve toplum tarafından kabul edilebilir davranışlar sergilediklerini göstermek ve söz konusu baskıları azaltmak için ESG bilgisi yayınlamayı bir araç olarak kullanabilmektedir (Abdul Rahman & Alsayegh, 2021: 10; Baldini vd. 2018: 94). Meşruiyet teorisine göre finansal performans, kârlılık, kaldıraç, büyüklük, çapraz kotasyon, ortaklık yapısı, yabancı sermaye payı, borsada listelenme süresi, analist kapsamı gibi faktörlerin güçlü olması firma görünürlüğünü ve meşruiyet ihtiyacını artırmakta ve bu ihtiyaç da ESG raporlamasına yansımaktadır.

Atıl Kaynaklar Teorisi (Slack Resources Theory): Atıl kaynaklar teorisine göre nakit akışı ve birikmiş kâr gibi finansal kaynaklara sahip olan firmalar, ESG aktiviteleri için daha fazla kaynağa sahiptir ve bu nedenle ESG aktivite düzeyleri daha yüksektir. Finansal atıl kaynaklardaki artışlar veya finansal atıl kaynakları artıran durumlar firmaları ESG uygulamalarına daha fazla yatırım yapmaya teşvik etmektedir (Chen vd., 2021: 4-5; DuqueGrisales & AguileraCaracuel, 2021: 322; El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023: 4; Özçelik, Avcı Öztürk & Gürsakal, 2014: 192-193).

Paydaş Teorisi (Stakeholder Theory): Firmaların başarılı ve sürdürülebilir bir şekilde pazarda var olabilmeleri, tüm paydaşlarının ihtiyaçlarını dikkate almalarını ve paydaşlara gerekli bilgileri, özellikle sürdürülebilirlik raporlarını sunmalarını gerektirir. Bu nedenle, paydaş teorisi, bir şirketin ESG raporlamasının temel motivasyon kaynağının paydaşlara bilgi sağlamak olduğunu savunur. Bir şirketin olumlu bir itibar oluşturması ve paydaşlardan destek alması, sürdürülebilirlik gibi bilgilerin açıklanması ile sağlanabilir. Bu durum genellikle finansal olarak güçlü şirketler tarafından gerçekleştirildiği için paydaş teorisi, güçlü finansal yapı ile sürdürülebilirlik raporlaması arasında pozitif bir ilişki öngörür (Sharma, Panday & Dangwal, 2020: 209; Indrianingsih & Agustina, 2020: 117).

2.2. Literatür Özeti

Bu araştırmanın bağlamında incelenen çalışmaların özeti örneklem kapsamına göre düzenlenmiş bir akışla sunulmuştur. İlk olarak, tek bir ekonomiye odaklanan çalışmalar (Chen vd., 2021; Dyduch & Krasodomska, 2017; Indrianingsih & Agustina, 2020; Özçelik, Avcı Öztürk & Gürsakal, 2014; Salah & Salama, 2016; Sharma, Panday & Dangwal, 2020; Vitezić, Vuko & Mörec, 2012; Yıldırım, Uzun Kocamış & Kuzu, 2018) özetlenmiştir. İkinci olarak, bölgesel uygulamalara odaklanan araştırmaların (Abdul Rahman & Alsayegh, 2021; El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023) özeti sunulmuştur. Son olarak, örneklemin bir ülke veya bölge ile sınırlı olmadığı, daha geniş kapsamlı örneklem üzerinde çalışan araştırmaların (Del Bosco & Misani, 2016; Baldini vd. 2018; Crespi & Migliavacca, 2020) özetlerine yer verilmiştir.

Özçelik, Avcı Öztürk ve Gürsakal (2014), BIST 100 endeksine dahil olan 81 firmanın 2010-2012 dönemine ait verilerini analiz ederek, firma büyüklüğü dışındaki finansal özelliklerin kurumsal sosyal sorumluluk raporu yayınlama üzerinde önemli bir etkisi olmadığını ve büyük firmaların sosyal ve çevresel sorumluluk taşıma olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yıldırım, Uzun Kocamış ve Kuzu (2018) ise BIST 100 endeksinde yer alan 91 işletmenin 2004-2016 döneminde sürdürülebilirlik

raporlaması yapma olasılığının finansal performans göstergeleri arasında büyüklükle pozitif bir ilişki olduğunu, ancak kârlılık ile ilişkili olmadığını bulmuştur.

Vitezić, Vuko ve Mörec (2012), Hırvatistan gibi gelişmekte olan bir ekonomide örneklem olarak seçtikleri 42 girişimin 2002-2010 dönemine ait 9 yıllık verileriyle yaptıkları analizde, finansal performansı yüksek olan büyük ölçekli girişimlerin sosyal sorumluluk bilincine sahip olma ve sosyal ve çevresel faaliyetlerini ve stratejilerini raporlama olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Salah ve Salama (2016) Mısır Borsası'nda listelenen 7 işletmenin 2007-2014 yılları arasındaki sosyal performansı ve finansal performansı arasındaki ilişkiyi inceleyerek, olumlu finansal özelliklerin (pay başına kazanç, varlık ve maddi duran varlık büyüklüğü) kurumsal sürdürülebilirlik raporu paylaşımını artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Dyduch ve Krasodomska (2017) ise Polonya Borsası'ndan 60 şirketin 2014 yılındaki sosyal sorumluluk açıklamaları üzerinde sektörün çevre duyarlılığı, firma büyüklüğü, borsada listelenme süresi, firmanın saygınlığı ve yabancı sermaye payının etkili olduğunu ve sonuçların özellikle meşruiyet teorisi ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

Indrianingsih ve Agustina (2020) tarafından yapılan araştırmada, 2013-2017 yılları arasında Endonezya Borsası'nda listelenen 17 finansal olmayan firma verileri ile analiz yapılmış; sürdürülebilirlik raporu yayınlama konusunda likiditenin ve denetim komitesi değişkenlerinin pozitif etkisi olduğu ve kaldıraç ise negatif etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Sharma, Panday ve Dangwal (2020) ise Bombay Borsasında işlem gören Hindistan şirketleri için 2013-2016 döneminde ESG yayınlama endeksi oluşturarak, finansal ve pazar performansının bu endeks üzerinde pozitif etkisi olduğunu ve kaldıraç ise negatif etkisi olduğunu göstermiştir. Chen ve diğerleri (2021) ise 2008-2019 döneminde Anakara Çin, Hong Kong, ABD ve Singapur'da işlem gören 311 Çin firmasının ESG'ye uyumu ile finansal performansları arasındaki kısa ve uzun vadeli karşılıklı etkileşimi inceleyerek, finansal performans iyileşmelerinin firmaların ESG kapsamındaki aktivitelere daha fazla yatırım yapmalarını teşvik ettiğini kanıtlamıştır.

Abdul Rahman ve Alsayegh (2021) tarafından yapılan araştırmada, Türkiye'nin de dahil olduğu 20 Asya ülkesinde 2005-2017 döneminde halka açık firmalar üzerinde yapılan analizde, firma özelliklerinin ESG raporlaması ile ilişkili olduğu ve ekonomik sürdürülebilirlik performansı, kârlılık, kaldıraç ve firma büyüklüğü daha yüksek olan firmaların ESG bilgisi yayınlama olasılığının daha fazla olduğu gösterilmiştir. El Khoury, Nasrallah ve Alareeni (2023) ise Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinde yer alan 38 bankanın 2011-2019 dönemine ait ülke ve firma düzeyi verilerini (kârlılık, firma büyüklüğü ve kaldıraç, vb.) analiz etmiş, ESG skorunun kârlılık ile negatif ve firma büyüklüğü ile pozitif ilişkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Del Bosco ve Misani (2016) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, 30 ülkeden S&P Global 1200 endeksinde listelenen 1141 firmaya odaklanılmış ve çapraz kotasyonun kurumsal sosyal sorumluluk performansını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Baldini ve diğerleri (2018) ise 26 ülkeden firmaların 2005-2012 dönemine ait 14.174 adet gözlemini analiz ederek, ESG skoru paylaşma uygulamalarının ülke ve firma düzeyinde belirleyicilerini araştırmışlardır. Bu çalışmada, kaldıraç, firma büyüklüğü, çapraz kotasyon ve analist kapsamı gibi firma düzeyi özelliklerin yanı sıra ülke düzeyinde bazı kurumsal faktörlerin ESG paylaşımını pozitif etkilediği bulunmuştur. Crespi ve Migliavacca (2020) tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise dünya genelinde 22 ülkeden 727 finansal kuruluşun 2006-2017

döneminde kurumsal sosyal sorumluluk (MSCI ESG skoru) öncülleri incelenmiştir. Bu çalışmada, ESG skorunun zamanla lineer olarak büyüdüğü ve bu eğilimin firma büyüklüğü, kârlılık ve ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimi ile arttığı sonucuna varılmıştır.

2.3. Hipotez Oluşturma

Meşruiyet teorisi, atıl kaynaklar teorisi ve paydaş teorisi, firmaların ESG performansını etkileyen faktörleri açıklamak için kullanılmaktadır. Bu teorilerin genel olarak, güçlü finansal özelliklerin ESG uygulamalarına ilişkin bilgi paylaşımını artırdığına dair önermeleri bulunmasına rağmen, bazı çalışmalarda etkileme yönü konusunda farklı bulgular elde edilmiştir. Bu bağlamda, aşağıda belirtilen hipotezler, söz konusu üç teoriye dayanarak oluşturulmuştur.

Paydaş teorisi, yüksek likiditeye sahip firmaların paydaşlar nezdinde güven ve olumlu imaj oluşturacak sürdürülebilirlik raporlarını daha fazla paylaşma eğiliminde olacaklarını önermektedir (Indrianingsih & Agustina, 2020: 117). Atıl kaynaklar teorisi ise finansal atıl kaynakların genellikle firmaların harcamalarını ve sosyal harcamaları, örneğin bağışları artırdığını önermektedir (Seifert, Morris & Bartkus, 2004: 135, 136, 154). Bu bağlamda, finansal atıl kaynak kapasitesine sahip olan firmaların sürdürülebilirlik uygulamalarına daha fazla yatırım yapma eğiliminde oldukları belirtilmektedir (Chams, García-Blandón & Hassan, 2021: 5). Ayrıca, likiditesi güçlü olan firmalar, daha görünür olacaklarından toplumda meşruluk kazanma amacıyla ESG yayınlama eğiliminde olabilirler. Bu üç teori ile uyumlu olarak, likidite ile sürdürülebilirlik raporlaması arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne süren aşağıdaki H1 hipotezi oluşturulmuştur.

H1. Likidite gücü arttıkça ESG bilgisi raporlama olasılığı artar.

Borç yükü yüksek olan firmalar genellikle kredi verenlerin desteğine bağımlıdır ve kredi anapara ve faiz ödemelerini yapabilmek için yeterli kâr bildirimini yapmaya çalışırlar. Bu nedenle, sürdürülebilirlik uygulamalarına bütçe ayırmak, kredi verenlerin geri ödeme riskini artırabilir. Dolayısıyla, paydaş teorisine göre, yüksek borçluluk durumunda, alacaklılara geri ödeme güvencesi vermek öncelikli hale gelir ve borçluluk düzeyi sürdürülebilirlik raporlarının açıklanması üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir (Indrianingsih & Agustina, 2020: 120-121; Sharma, Panday & Dangwal, 2020: 210).

Ayrıca, ESG bilgi paylaşımı ile borçluluk arasında negatif bir ilişki öneren başka bir açıklama, firmaların kreditorleriyle yakın ilişkileri olduğu için ESG bilgisini sürdürülebilirlik raporları dışında başka yollarla iletebileceği şeklindedir (Dyduch & Krasodomska, 2017: 8). Öte yandan, daha fazla denetlenen yüksek borçlu firmaların, temsil maliyetlerini düşürmek amacıyla kreditorlerine daha fazla ESG bilgisi aktarma eğiliminde olduklarını ileri süren bir görüş de bulunmaktadır. Bu görüşe dayanarak, ESG bilgisi yayınlaması ile borçluluk arasında pozitif bir ilişki öneren (El Khoury, Nasrallah & Alareeni 2023: 5) veya pozitif bir ilişki bulan (Baldini vd. 2018) çalışmalar da vardır. Bu çalışmada, ilk görüş (paydaş teorisinin önerdiği görüş) kabul edilerek, kaldıraç ile ESG bilgi paylaşımı arasında aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H2. Kaldıraç düzeyi ESG bilgisi yayınlama olasılığını düşürür.

Sürdürülebilirlik uygulamaları raporlama kavramının gelişiminden bu yana, çevresel ve sosyal faktörlerle birlikte dengelenmesi gereken ilk faktör kârlılıktır (Indrianingsih & Agustina, 2020: 116). Bu nedenle, kârlılık ESG bilgisi yayınlamanın temel belirleyicisidir (Sharma, Panday & Dangwal, 2020). Kârlı firmalar, sürdürülebilirlik uygulamalarını paydaşlarına daha kapsamlı bir şekilde açıklama özgürlüğüne ve esnekliğine sahip olabilir (Dyduch & Krasodomska, 2017: 7), bu da kamu denetiminde olan kârlı faaliyetlerini meşrulaştırma olanağı sağlar (El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023: 4). Meşruiyet teorisine göre, kâr-ESG bilgisi paylaşımı arasında pozitif bir ilişki beklenir. Aynı zamanda kârlılık, sürdürülebilirlik uygulamalarına kaynak sağlama yeteneğini artırır (atıl kaynaklar teorisi) ve paydaşlara finansal olmayan bilgi aktarma imkanı sunar (paydaş teorisi). Bu pozitif ilişkiyi destekleyen çalışmalar (Abdul Rahman & Alsayegh, 2021; Salah & Salama, 2016; Vitezić, Vuko & Mörec, 2012) mevcuttur. Bununla birlikte, bazı çalışmalarda anlamlı olmayan veya negatif ilişkiler elde edilmiştir (Dyduch & Krasodomska, 2017: 7; El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023: 4; Sharma, Panday & Dangwal, 2020: 210). Meşruiyet teorisi ve diğer iki teoriye göre aşağıdaki H3 hipotezi önerilmiştir.

H3. Kârlılık, ESG bilgisi açıklanma olasılığını olumlu etkiler.

Varlıkların işletmenin sürekliliğine katkı sağlayacak şekilde etkin kullanımı varlık kontrol gücüne ve faaliyet etkinliğine işaret eder. Paydaş teorisine göre varlık kullanımının etkin olması daha geniş kapsamlı bilgi paylaşma yeteneğini artırır ve sürdürülebilirlik raporlarını olumlu etkiler (Indrianingsih & Agustina, 2020: 117). Faaliyet verimliliği, varlık devir hızı (Indrianingsih & Agustina, 2020) veya stok devir hızı (Wulanda, Hasan & Ilham, 2017) gibi faktörlerle ifade edilebilir. Bu çalışmada, faaliyet verimliliğinin sürdürülebilirlik raporlaması üzerinde pozitif bir etkisi olduğu varsayılarak aşağıdaki H4 hipotezi kurulmuştur.

H4. Faaliyet Verimliliği ESG raporlamasını olumlu etkiler.

Büyük şirketlerin, sürdürülebilirlik raporlaması yapma ve meşruiyet kazanma konusunda ölçek faktörüyle önemli pozitif ilişkiler gösterdiği literatürde tespit edilmiştir (El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023: 2). Firma büyüklüğü (ölçek) ile sürdürülebilirlik raporlaması arasında pozitif ilişkiler elde eden çalışmalar (Abdul Rahman & Alsayegh, 2021; Crespi & Migliavacca, 2020; Dyduch & Krasodomska, 2017:7; Sharma, Panday & Dangwal, 2020) çeşitli sebeplerle bu ilişkiyi açıklamıştır.

Büyük şirketler, ölçek ekonomisinden faydalanabilen, finansal kaynaklara daha kolay erişebilen (özellikle gelişmekte olan ekonomilerde), sosyal sorumluluklara daha fazla kaynak ayırabilen, toplumu ve çevreyi daha fazla etkileyebilen, hissedar ve paydaş sayısı daha fazla olan işletmelerdir. Meşruiyet teorisine göre, bu özellikleriyle daha görünür olan ve kamu baskısına daha fazla maruz kalan büyük işletmelerin faaliyetlerinin toplum kurallarına uygun olduğunun, yani meşru olduğunun sürdürülebilirlik raporları yoluyla teyit edilme ihtiyacı daha yüksektir. Paydaş teorisine göre ise büyük işletmeler, daha fazla ve çeşitli paydaş grubuyla daha çok ESG bilgisi paylaşmaya eğilimlidir (Chen vd., 2021: 4-5; Drempetic, Klein & Zwergel, 2020: 348; Dyduch & Krasodomska, 2017:7; Indrianingsih & Agustina, 2020: 117). Bu yaygın görüşü dayanarak aşağıdaki H5 hipotezi önerilmiştir.

H5. Ölçek, ESG bilgi paylaşımı ile pozitif ilişkilidir.

Sürdürülebilirlik raporlaması düzeyinde sektör ve dönem etkisini birlikte kontrol eden (Abdul Rahman & Alsayegh, 2021), sadece sektör etkisini (Baldini vd, 2018; Sharma, Panday ve Dangwal, 2020: 211) veya yıl etkisini kontrol eden (Crespi & Migliavacca, 2020; El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023; Özçelik, Avcı Öztürk & Gürsakal, 2014) araştırmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar, firmanın faaliyet gösterdiği sektörün ve analiz yıllarının ESG düzeyiyle ilişkisini incelemiştir. Bu bağlamda, sektör ve analiz yıllarının ESG düzeyi ile ilişkisini test etmek üzere aşağıdaki H6 hipotezi önerilmiştir.

H6. Sektör ve Yıl, ESG bilgisi açıklaması ile ilişkilidir.

3. VERİ SETİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Bu bölümde, ikinci bölümde oluşturulan hipotezlerin test edildiği analizin veri seti, yöntemi ve bulguları detaylı olarak sunulmuştur.

3.1. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada, 2014-2021 yıllarını kapsayan 8 yıllık bir dönemde Borsa İstanbul'da listelenen finansal olmayan firmalar arasından analiz için uygun olan 222 firma seçilerek, firma düzeyine ait elde edilen panel veri seti üzerinde ESG uygulamalarına yönelik bilgi paylaşımını etkileyen firmaya özgü faktörler incelenmiştir. Analiz için kullanılan veriler, Refinitiv veritabanından temin edilmiştir. ESG skoru bulunan firmaları skoru bulunmayan firmalardan ayıran özelliklerinin incelenmesi amacıyla diğer bazı çalışmalarda (Dyduch & Krasodomska, 2017; Özçelik, Avcı Öztürk & Gürsakal, 2014; Vitezić, Vuko & Mörec, 2012; Wulanda, Hasan & Ilham, 2017; Yıldırım, Uzun Kocamış & Kuzu, 2018) olduğu gibi bu çalışmada da ikili tercih modelleri olan logit modeli ve probit modeli kullanılmıştır.

Modellerde bağımlı değişken olarak ESG skoru kullanılmıştır. ESG skoru, Refinitiv veri tabanında ilgili dönemde mevcut ise "1", değilse "0" değerini almaktadır. ESG skoruna etkisi incelenen bağımsız değişkenler ise likidite, kaldıraç, kârlılık, verimlilik ve ölçek gibi temel değişkenler ile sektör ve yıl kontrol değişkenleridir. Likidite değişkeni, iki gösterge kullanılarak temsil edilmektedir. İlk gösterge, faaliyetlerden elde edilen nakit akımlarının varlıklara oranı (FANA)'dır. Nakit akımının ESG aktivitelere yönelik harcamaları etkileyen bir likidite faktörü olduğu çeşitli çalışmalarda belirtilmiştir (Chams, García-Blandón & Hassan, 2021: 9; Seifert, Morris & Bartkus, 2004). İşletme sermayesi yönetiminde zafiyetleri bulunan firmalar, nakit dengesinde bozulma, yetersiz çalışma sermayesi, kısa vadeli borç ödeme sorunları gibi likidite sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır. İkinci likidite göstergesi, işletme sermayesinin etkinliğini ölçen dinamik bir likidite ölçütü olan NDS'dir (Şahin, 2022b: 115-116). NDS'nin kısılması, işletme sermayesi yönetim etkinliğini veya likidite gücünün artışı göstermektedir ve ESG ye dair bir skor bulunması olasılığını artırması beklenmektedir.

Kaldıraç-ESG ilişkisini inceleyen birçok çalışmada (Abdul Rahman & Alsayegh, 2021; Baldini vd, 2018; Chen vd., 2021; Crespi & Migliavacca, 2020; Dyduch & Krasodomska 2017; Özçelik, Avcı Öztürk & Gürsakal, 2014) olduğu gibi finansal kaldıraç düzeyi toplam borçların toplam varlıklar içindeki payı (BORÇ) ile ifade edilmiştir. Kârlılık ölçütü olarak, faiz ve vergi öncesi kârdan faydalanan çalışmalarla (Salah & Salama, 2016; Sharma, Panday & Dangwal, 2020) benzer olarak faiz ve vergi

öncesi kârın varlıklara oranı (FVÖK) bir başka ifade ile yatırım kârlılığı oranı kullanılmıştır. Verimlilik değişkeninin temsilcisi, Indrianingsih ve Agustina'nın (2020) çalışmasına benzer şekilde dikkate alınan toplam varlıkların satışa dönüşme etkinliğini gösteren varlık devir hızıdır (VDH). Şirket ölçeğini temsil eden, uygulamalı çalışmalarda (Abdul Rahman & Alsayegh, 2021; Chen vd., 2021; El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023; Özçelik, Avcı Öztürk & Gürsakal, 2014; Salah & Salama, 2016; Wulanda, Hasan & Ilham, 2017) yaygın olarak faydalanılan varlık büyüklüğünün logaritması (ÖLÇEK) kullanılmıştır. Yıl ve sektör etkisini kontrol etmek amacı ile 8 yıllık dönemde ilgili yılı (YIL) ve 30 sektörde ilgili sektörü (SEKTR) ifade eden kukla değişkenler oluşturulmuştur.

Tablo 1'de, analizde kullanılan değişkenlerin açıklamaları ve hesaplama şekilleri yer almaktadır. ESG Skoru (ESG), Refinitiv TRESGS verisinde skor bulunması durumunda "1", bulunmaması durumunda "0" değerini alan kukla değişkendir. Likidite değişkeninin iki temsilcisinden ilki faaliyetlerden elde edilen nakit akımının varlıklara oranı (FANA) ve ikincisi nakit dönüşüm süresi (NDS)'dir. Kaldıraç değişkeni toplam borçlanma oranı (BORÇ)'dir. Kârlılık değişkeni, faiz ve vergi öncesi kârın varlıklara oranını (FVÖK)'dir. Verimlilik değişkeni ise varlık devir hızını (VDH) yani net satışların varlıklara oranını gösterir. Şirket ölçeğini temsil etmek için logaritma alınmış varlık büyüklüğü (HACİM) kullanılır. Yıl (YIL) ve sektör (SEKTR) kukla değişkenleri ise analizde yıl ve sektör etkisini kontrol etmek amacıyla kullanılan kukla değişkenlerdir.

Tablo 1. Analiz Değişkenleri Açıklaması

Değişken	Değişken Temsilci	Formül	Kısaltması
ESG Skoru	Refinitiv TRESGS	Kukla Değişken (ESG varsa 1, yoksa 0)	ESG
Likidite	Faaliyet Nakit Akımı	Faaliyet Nakit Akımı/Varlık	FANA
Likidite	Nakit Döngü Süresi	ATS+SBS-BÖS	NDS
Kaldıraç	Borçlanma Oranı	Borç/Varlık	BORÇ
Kârlılık	Yatırım Kârlılığı	Faiz Vergi Öncesi Kâr/Varlık	FVÖK
Verimlilik	Varlık Devir Hızı	Net Satışlar/Varlık	VDH
Ölçek	Varlık Hacmi	Log(Varlık)	HACİM
Yıl	2014-2021 yılları	Kukla Değişken(İlgili yıl 1, diğer 0)	YIL
Sektör	30 sektör	Kukla Değişken(İlgili sektör 1, diğer 0)	SEKTR

Tablo 2'de analiz değişkenlerinin tanımlayıcı istatistikleri verilmektedir. ESG'nin gözlem sayısı GS sütununda gösterildiği gibi 1776'dır ve bu, analize dahil edilen 222 firmanın 8 yıllık gözlemini yansıtmaktadır. Bağımsız değişkenlerin gözlem sayıları, kayıp gözlemler ve aykırı değerlerin dışlanması nedeniyle farklılaşmaktadır. 2014-2021 döneminde 1776 gözlemin 180'inde ESG skoru bulunmaktadır. ESG skoru bulunan 180 gözleme ait değişken ortalamaları EOrt. başlıklı sütun ile verilmiştir ve genel

örneklem ortalamalarından önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Örneklemin tipik bir firması ortalama olarak %5 faaliyet nakit akımı, 110 gün nakit döngü süresi, %44 borçlanma, %7 faiz vergi öncesi kârlılık, 0,9 varlık devir hızı ve 5,72 varlık büyüklüğü (logaritması) ile faaliyet göstermektedir. ESG skoru bulunan ortalama bir firmanın ise finansal açıdan daha güçlü olduğu görülmektedir. Örneğin, ESG skoru bulunan firmalar genellikle daha yüksek faaliyet nakit akımı (%11), daha düşük nakit döngü süresi (47 gün) ve daha büyük varlık büyüklüğü (7,09) sergilemektedir. ESG skoru bulunan firmaların ortalama kaldıraç oranının %41 ile genel ortalamaya (%44) göre daha düşük olduğu da gözlenmektedir. Yine ESG skoruna sahip firmalarda ortalama karlılık (%10) genele göre (%7) daha yüksek ve ortalama varlık verimliliği (1.05) genele göre (0,9) daha fazladır. Değişkenlerin ortalamadan sapması yüksektir.

Tablo 2. Analiz Değişkenleri Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişken	Değişken Temsilci	Kısaltma	GS.	Ort.	SS.	Min.	Max.	EOrt.
ESG Skoru	Refinitiv TRESGS	ESG	1776					
Likidite	Faaliyet Nakit Akımı	FANA	1628	0,05	0,15	-1,08	1,98	0,11
Likidite	Nakit Döngü Süresi	NDS	1435	110	145	-618	1135	47
Kaldıraç	Borçlanma Oranı	BORÇ	1644	0,44	0,31	0,01	4,19	0,41
Kârlılık	Yatırım Kârlılığı	FVÖK	1618	0,07	0,18	-3,45	0,92	0,10
Verimlilik	Varlık Devir Hızı	VDH	1641	0,88	0,75	0	7,51	1,05
Ölçek	Varlık Hacmi	ÖLÇEK	1644	5,72	0,90	1,58	9	7,09
Yıl	2014-2021 yılları	YIL						
Sektör	30 Sektör	SEKTR						

Kaynak: Refinitiv veri tabanından temin edilen veriler analize uygun olarak düzenlenmiştir.

Not: ESG: ESG skoru bulunması halinde “1”, bulunmaması halinde “0” değerini alan kukla değişkendir. FANA: Faaliyetlerden Elde Edilen Nakit Akımı / Varlıklar. NDS: Alacak Tahsil Süresi + Stok Bulundurma Süresi – Borç Ödeme Süresi. BORÇ: Borçlar / Varlıklar. FVÖK: Faiz Vergi Öncesi Kâr / Varlıklar. VDH: Net Satışlar / Varlıklar. ÖLÇEK: Logaritma (Varlıklar). YIL: 2014-2021 yılları için kukla değişkenidir. SEKTR: 30 sektörün kukla değişkenidir. GS.: Gözlem Sayısı. Kayıp gözlemler olması ve aykırı değerlerin elenmesi nedeni ile değişkenlerin gözlem sayıları farklılaşmıştır. Ort.: ortalama. SS.: Standart Sapma. Min.: Minimum. Max: Maksimum. EOrt.: ESG skoru bulunan 180 gözleme ait ortalamaları içeren sütundur.

Tablo 3 ile izlenen korelasyon ilişkisi, bağımsız değişkenler arasında %5 anlam düzeyinde korelasyonlar bulunduğunu ancak katsayıların 0,42 ve altında olması sebebi ile çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açmayacağını göstermektedir.

Tablo 3. Analiz Değişkenleri Korelasyon Katsayıları

Değişken	FANA	NDS	BORÇ	FVÖK	VDH	HACİM
FANA	1					
NDS	-0,17**	1				
BORÇ	-0,14**	-0,17**	1			
FVÖK	0,33**	-0,03	-0,30**	1		
VDH	0,12**	-0,29**	0,42**	0,07**	1	
ÖLÇEK	0,11**	-0,18**	0,01	0,04	0,06**	1

Not: FANA: Faliyetlerden Elde Edilen Nakit Akımı / Varlıklar. NDS: Alacak Tahsil Süresi + Stok Bulundurma Süresi – Borç Ödeme Süresi. BORÇ: Borçlar / Varlıklar. FVÖK: Faiz Vergi Öncesi Kâr / Varlıklar. VDH: Net Satışlar / Varlıklar. ÖLÇEK: Varlık Logaritması/Varlıklar. ***: p<0,01, **: p<0,05, *: p<0,1.

3.2. Bulgular ve Tartışma

ESG skoru bulunan firmaların özellikleri, ikili tercih modellerinden logit modeli ve probit modeli ile tahmin edilmiş ve tahminlere ilişkin istatistikler Tablo 4 ile sunulmuştur. Analizde kullanılan ikili tercih modelleri aşağıdaki 4 eşitlik ile gösterilmiştir. Birinci eşitlik genel ikili tercih modelini temsil etmektedir ve diğer eşitlikler bu eşitlikten türetilmiştir.

$$Y_{it} = \beta X'_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (Y_{it} = 1, y_{it}^* \geq 0, Y_{it} = 0, \text{diğer}), \quad (1. \text{Eşitlik, Genel ikili tercih modeli})$$

Genel olarak panel ikili tercih modelini içeren 1. eşitlikte X' : bağımsız değişkenler vektörü ve ε_{it} : hata terimidir. Y : iki sonuçlu bağımlı değişkendir. y_{it}^* : gözlemlenemeyen gizli değişkendir. y_{it}^* 'nin gözlemlenen Y_{it} değişkeniyle ilişkisi “ $Y_{it} = 1, y_{it}^* \geq 0, Y_{it} = 0, \text{diğer}$ ” şeklindedir. 1. eşitliğin analiz değişkenleri ile düzenlenmesi sonucunda 2., 3. ve 4. eşitlikler oluşturulmuştur.

$$ESG_{it} = \beta FANA_{it} + \beta NDS_{it} + \beta BORÇ_{it} + \beta FVÖK_{it} + \beta VDH_{it} + \beta ÖLÇEK_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (2. \text{Eşitlik})$$

$$ESG_{it} = \beta FANA_{it} + \beta NDS_{it} + \beta BORÇ_{it} + \beta FVÖK_{it} + \beta VDH_{it} + \beta ÖLÇEK_{it} + \beta YIL_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (3. \text{Eşitlik})$$

$$ESG_{it} = \beta FANA_{it} + \beta NDS_{it} + \beta BORÇ_{it} + \beta FVÖK_{it} + \beta VDH_{it} + \beta ÖLÇEK_{it} + \beta SEKTR_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (4. \text{Eşitlik})$$

2., 3. ve 4. eşitliklerde bağımlı değişken olan ESG, i firmasının t döneminde ESG skoru bulunması halinde “1”, ESG skoru bulunmaması halinde “0” değerini almaktadır. Firmanın ESG skoru bulunma olasılığına etkisi incelenen değişkenlerden likidite, kaldıraç, kârlılık, verimlilik ve ölçek temel değiş-

kenleri temel eşitlik olan 2. eşitliği oluşturmuştur. 2. eşitliğe yıl kukla değişkeninin eklenmesi ile 3. eşitlik, sektör yapay değişkeninin eklenmesi ile 4. eşitlik elde edilmiştir. Her 3 eşitliğin probit ve logit tahmincileri ile tahmin edilmesi sonucunda 6 model ($3 \times 2 = 6$) kurulmuştur.

ESG skoru bulunma olasılığını etkileyen faktörlerin tahmin sonuçlarını içeren Tablo 4'te probit ve logit modellerine ait 3'er regresyon versiyonu bulunmaktadır. 1. ve 4. modeller kontrol değişkenleri hariç değişkenleri içeren temel probit model (1. Model) ve temel logit model (4. Model) istatistiklerini sunmaktadır. Yıl kontrol değişkenlerinin (8 kukla değişkeni) topluca probit modelde bağımsız değişken olarak yer alması ile 2. model, logit modelde yer alması ile 5. model versiyonları oluşmuş ve ilgili model istatistikleri ilgili sütunlarda raporlanmıştır. Söz konusu modellerin parametrelerine göre yıl etkisi bulunmaktadır ve yıl değişkeni temel model değişkenlerinin anlamlılığında değişikliğe yol açmamıştır.

Analize dahil olan 222 firmanın faaliyet gösterdiği 30 sektör için oluşturulan yapay değişkenlerin her birinin ayrı ayrı bağımsız değişken olarak modele eklenmesi ile ilave 30 probit regresyon versiyonu ve 30 logit regresyon versiyonu oluşmuştur. Tablo 4'te 60 regresyon katsayılarının raporlanamaması² nedeni ile 3. ve 6. sütunlar boş bırakılmış sadece 60 regresyonda da sektör değişkeninin istatistiki olarak anlamlı olmadığı (yok ifadesi ile) belirtilmiştir. Söz konusu regresyonlarda da temel değişkenlerin istatistiki önemi değişmemiştir.

Probit ve logit tahmincileri istatistiklerine göre ESG skorunun raporlanmasını etkileyen firma özellikleri likidite ve ölçektir. Likiditesi daha yüksek olan nispeten daha büyük ölçekli şirketlerin ESG skoruna sahip olma olasılığı daha yüksektir.

2 Söz konusu regresyonlara ait istatistikler istenildiği takdirde sunulabilir.

Tablo 4. Tahminci İstatistikleri

Bağımlı Değişken: ESG	Probit Tahmini			Logit Tahmini		
	1	2	3	4	5	6
FANA (likidite)	1.56** (2.36)	2.21** (2.36)		2.77** (2.27)	3.91** (2.19)	
NDS (likidite)	-0.00** (-2.46)	-0.00** (-2.31)		-0.00** (-2.51)	-0.01** (-2.26)	
BORÇ (kaldıraç)	-0.76 (-1.40)	-0.61 (-0.81)		-1.37 (-1.37)	-1.47 (-1.00)	
FVÖK (kârlılık)	0.46 (0.46)	0.19 (0.14)		1.05 (0.55)	1.05 (0.40)	
VDH (verimlilik)	0.18 (1.21)	0.18 (0.77)		0.35 (1.26)	0.40 (0.91)	
ÖLÇEK (ölçek)	1.13*** (9.66)	1.48*** (8.79)		2.08*** (9.02)	2.91*** (8.20)	
YIL (kontrol)		var***			var***	
SEKTR (kontrol)			yok			yok
N	1403	1403		1403	1403	
Wald X ²	107***	117***		95***	94***	
LR X ²	58***	101***		59***	90***	

Not: Bağımlı değişken ESG, skor varsa "1" yoksa "0" değerini alan kukla değişkendir. FANA: Faaliyetlerden Elde Edilen Nakit Akımı / Varlıklar. NDS: Alacak Tahsil Süresi + Stok Bulundurma Süresi – Borç Ödeme Süresi. BORÇ: Borçlar / Varlıklar. FVÖK: Faiz Vergi Öncesi Kâr / Varlıklar. VDH: Net Satışlar / Varlıklar. ÖLÇEK: Logaritma (Varlıklar). YIL: 2014-2021 yılları kukla değişkenidir. SEKTR: 30 sektör için kukla değişkenidir. Var: 8 yıla ait kukla değişkenlerinin bulunduğu probit ve logit model versiyonlarında her bir yılın etkisi bulunmaktadır. Yok: 30 sektör kukla değişkeninin ayrı ayrı dahil olduğu 30 probit ve 30 logit modelde sektör etkisi bulunmadığını ifade etmektedir. 60 model parametreleri raporlanmadığı için 3. ve 6.sütunlarda diğer değişken istatistikleri boş bırakılmıştır. GS.: Gözlem Sayısı. ***: p<0,01, **: p<0,05, *: p<0,1.

Likidite ile ESG raporlama arasındaki anlamlı ilişki, iki likidite göstergesi olan FANA ve NDS ile doğrulanmıştır. Varlıklarına nispetle faaliyetlerinden daha fazla nakit akışı üreten ve nakit döngü süresi daha kısa olan işletmelerin ESG uygulamalarına yatırım yapma ve ESG uygulamalarına ilişkin bilgi paylaşımında bulunma olasılıkları daha yüksektir. Yüksek likidite veya etkin çalışma sermayesi yönetimi ile ESG raporlama arasındaki pozitif ilişki meşruiyet, atıl kaynaklar ve paydaş teorilerinin üçü ile uyumludur. Likiditenin kurumsal sürdürülebilirlik performansını artırdığı yönündeki bulgular Chams, García-Blandón ve Hassan (2021), Indrianingsih ve Agustina (2020) ve Seifert, Morris ve Bartkus (2004) çalışmalarının bulguları ile paraleldir.

Ölçek göstergesi olan varlık büyüklüğü ile ESG bağımlı değişkeni arasındaki anlamlı pozitif ilişki, büyük girişimlerin kurumsal sürdürülebilirlik bilgisi paylaşma olasılığının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Büyük işletmelerin ESG raporlama motivasyonlarının daha yüksek olması meşruiyet ve paydaş

teorisi ile uyumludur. Ölçek ve ESG arasındaki pozitif anlamlı ilişki birçok çalışma (Abdul Rahman & Alsayegh, 2021; Baldini vd., 2018; Crespi & Migliavacca, 2020; Drempetic, Klein & Zwergel, 2020; Dyduch & Krasodomska, 2017; El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023; Özçelik, Avcı Öztürk & Gürl sakal, 2014; Salah & Salama, 2016; Sharma, Panday & Dangwal, 2020, Vitezić, Vuko & Mörec, 2012; Wulanda, Hasan & Ilham, 2017; Yıldırım, Uzun Kocamış & Kuzu, 2018) bulgusu ile örtüşmektedir.

Analizde ESG bilgisi yayınlama olasılığı üzerinde anlamlı etkisi olmayan değişkenler kaldıraç, kârlılık, faaliyet verimliliği temel değişkenleri ile sektör kontrol değişkenidir. Borçlanma düzeyinin ESG skoru ile beklenen yönde negatif olan ilişkisi istatistiki açıdan anlamlı değildir ve literatürde buna benzer bulgular elde eden araştırmalar (Crespi & Migliavacca, 2020; Dyduch & Krasodomska, 2017; El Khoury, Nasrallah & Alareeni, 2023) bulunmaktadır. Dyduch ve Krasodomska (2017), Indrianingsih ve Agustina (2020), Salah ve Salama (2016) ve Yıldırım, Uzun Kocamış ve Kuzu (2018) kârlılık ile sürdürülebilirlik raporlaması arasında anlamlı ilişki elde etmemiştir. Verimlilik değişkeninin etkili olmaması Indrianingsih ve Agustina (2020) çalışma bulgusu ile benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak likidite yönünden güçlü büyük ölçekli işletmeler çevresel, sosyal ve kurumsal yönetimle ilgili alanlara yatırım yapmaya ve bu faaliyetlerini açıklamaya daha çok eğilimlidir.

4. SONUÇ

Sürdürülebilirlik ve ESG faktörleri, günümüz şirketlerinin rekabetçi olabilmeleri için odaklandığı diğer konular kadar önem taşımaktadır. Uzun vadeli başarıya ulaşmak için şirketlerin büyüme stratejilerinde ESG faktörlerine öncelik vermesi gerekmektedir (BIST, 2020: 2-3).

Bu çalışmada Türkiye'deki halka açık finansal olmayan şirketlerin ESG skorunu etkileyen faktörler araştırılmıştır. BIST'te listelenen 222 finansal olmayan firmanın 2014-2021 dönemi panel verileri ikili tercih modellerinden probit ve logit modelleri ile analiz edilmiştir. ESG bilgisi yayınlama olasılığı ile ilişkisi incelenen değişkenler meşruiyet teorisi, paydaş teorisi ve atıl kaynaklar teorisine göre belirlenen; likidite, kaldıraç, kârlılık, verimlilik ve ölçek değişkenleridir.

Analiz sonuçlarına göre, likidite ve ölçek faktörleri, ESG bilgisi yayınlama olasılığını artıran önemli faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Likidite gücü daha yüksek olan ve daha büyük ölçekli olan şirketler sürdürülebilirlik uygulamalarına yatırım yapmaya ve bu uygulamalarını raporlamaya daha meyillidir. ESG bilgisi raporlamanın likidite ve varlık hacmi ile olan pozitif ilişkisi meşruiyet teorisi, paydaş teorisi ve atıl kaynaklar teorisi ile uyum göstermektedir.

Faaliyet nakit akışı bakımından likiditesi güçlü olan ve nakit dönüşüm süresi açısından işletme sermayesi yönetiminde etkinlik gösteren firmalar ile ESG skorunun pozitif ilişkisi meşruiyet teorisi, paydaş teorisi ve atıl kaynaklar teorisi ile uyumludur. Yüksek likidite, firma görünürlüğünü artırması yönü ile meşruiyet teorisini, paydaşlar nezdinde olumlu imajın oluşumuna teşvik etmesi yönü ile paydaş teorisini ve atıl finansal kaynakları artırması yönü ile de atıl kaynaklar teorisini teyit etmektedir.

Ayrıca, büyük işletmeler ile ESG bilgisi raporlama olasılığı arasındaki pozitif ilişki, paydaş teorisi ve meşruiyet teorisi ile uyumludur. Büyük işletmelerin, paydaşlarını finansal olmayan bilgiler de dahil olmak üzere daha kapsamlı bir şekilde bilgilendirmeye yönelik bir eğilim göstermesi paydaş teorisini

desteklemektedir. Büyük işletmelerin toplumda meşru bir statü kazanma motivasyonuna sahip olması ise meşruiyet teorisini doğrulamaktadır.

Genel olarak Türkiye'deki halka açık finansal olmayan firmaların kurumsal sürdürülebilirlik performanslarını raporlamaları, firma likiditesi ve büyüklüğü ile doğrudan ilişkilidir. ESG uygulamalarına yatırım yapabilen veya yatırım yapmayı tercih eden firmalar likidite avantajına sahip ve nispeten büyük firmalardır.

Bu sonuçlar, şirketlerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için likidite yönetimi ve büyüme stratejilerinde ESG faktörlerine yer vermesi gerektiğini göstermektedir. Bu çalışmanın sonuçları, Türkiye'deki şirketlerin ESG performanslarını değerlendirmek ve sürdürülebilirlik stratejilerini geliştirmek isteyen yöneticilere rehberlik edebilir. Ayrıca, ESG faktörlerini göz önünde bulunduran yatırımcılar ve paydaşlar için de önemli bir bilgi kaynağı olabilir.

KAYNAKÇA

- Abdul Rahman R. & Alsayegh M.F. (2021). Determinants of Corporate Environment, Social and Governance (ESG) Reporting among Asian Firms. *Journal of Risk and Financial Management*, 14, 167. <https://doi.org/10.3390/jrfm14040167>
- Aras, G., Tezcan, N., Kutlu Furtuna, Ö. & Hacıoğlu Kazak, E. (2020). Sürdürülebilirlik Değerlemesinde Yeni Yaklaşım: Çok Boyutlu Kurumsal Sürdürülebilirlik Modeli – Bankacılık Sektörü Değerlemesi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Finans Kurumsal Yönetim ve Sürdürülebilirlik Merkezi (CFGs) Yayınları.
- Baldini, M., Dal Maso, L., Liberatore, G., Mazzi, F. & Terzani, S. (2018). Role of Country and Firm-Level Determinants in Environmental, Social, and Governance Disclosure. *Journal of Business Ethics*, 150 (1), 79-98.
- BİST (2014). Şirketler İçin Sürdürülebilirlik Rehberi. <https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-rehberi.pdf>, 23.12.2022
- BİST (2020) https://www.borsaistanbul.com/files/Surdurulebilirlik_Rehberi_2020.pdf, 23.12.2022
- Chams, N., García-Blandón, J. & Hassan, K. (2021). Role Reversal! Financial Performance as an Antecedent of ESG: The Moderating Effect of Total Quality Management. *Sustainability* 13, 7026. <https://doi.org/10.3390/su13137026>
- Chen, L., Yuan, T., Cebula, R.J., Shuangjin, W. & Foley, M. (2021). Fulfillment of ESG Responsibilities and Firm Performance: A Zero-Sum Game or Mutually Beneficial. *Sustainability*, 13, 10954. <https://doi.org/10.3390/su131910954>
- Coşkun Arslan, M. & Özkan, O. (2018). Entegre Raporlamaya Evrilme Süreci ve Durum Tespiti – BİST Örneği. *Mali Çözüm Dergisi*, 28 (148), 36.
- Crespi, F. & Migliavacca, M. (2020). The Determinants of ESG Rating in the Financial Industry: The Same Old Story or a Different Tale?. *Sustainability* 12 (16), 6398. <https://doi.org/10.3390/su12166398>
- Danışman, G.O. & Tarazi, A. (2022). ESG Activity and Bank Lending During Financial Crises. Working Papers HAL- fihal 03547104.
- Del Bosco, B. & Misani, N. (2016). The Effect of Cross-Listing on the Environmental, Social, and Governance Performance of Firms. *Journal of World Business*, 51, 977–990
- DuqueGrisales, E. & AguileraCaracuel, J. (2021). Environmental, Social and Governance (ESG) Scores and Financial Performance of Multinationals: Moderating Effects of Geographic International Diversification and Financial Slack. *Journal of Business Ethics*, 168, 315-334. <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04177-w>
- Drempetic, S., Klein, C. & Zwergel, B. (2020). The Influence of Firm Size on the ESG Score: Corporate Sustainability Ratings Under Review. *Journal of Business Ethics*, 167, 333–360 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04164-1>
- Dyduch, J. & Krasodomska, J. (2017). Determinants of Corporate Social Responsibility Disclosure: An Empirical Study of Polish Listed Companies. *Sustainability*, 9 (11), 1934. <https://doi.org/10.3390/su9111934>
- El Khoury, R., Nasrallah, N. & Alareeni, B. (2023). The Determinants of ESG in the Banking Sector of MENA Region: A Trend or Necessity?. *Competitiveness Review*, 33 (1), 7-29. <https://doi.org/10.1108/CR-09-2021-0118>
- Indrianingsih, I. & Agustina, L. (2020). The Effect of Company Size, Financial Performance, and Corporate Governance on the Disclosure of Sustainability Report. *Accounting Analysis Journal*, 9(2), 116-122. <https://doi.org/10.15294/aa.v9i2.31177>
- Özçelik, F., Avcı Öztürk, B. & Gürsakal, S. (2014), Investigating the Relationship between Corporate Social Responsibility and Financial Performance in Turkey. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (3), 189-203

- Salah, W. & Salama, M.A. (2016). A Quantitative Analysis for the Correlation Between Corporate Financial and Social Performance. *International Journal of Recent Contributions from Engineering, Science & IT (iJES)*, 4 (4), 55–62. <https://doi.org/10.3991/ijes.v4i4.6551>
- Seifert, B., Morris, S.A. & Bartkus, B.R. (2004). Having, Giving, and Getting: Slack Resources, Corporate Philanthropy, and Firm Financial Performance. *Business and Society*, 43 (2), 135-161.
- Sharma, P., Panday, P. & Dangwal, R.C. (2020). Determinants of Environmental, Social and Corporate Governance (ESG) Disclosure: A Study of Indian Companies. *International Journal of Disclosure and Governance*, 17, 208–217. <https://doi.org/10.1057/s41310-020-00085-y>
- Suchman, M. C. (1995). Managing Legitimacy: Strategic and Institutional: Approaches. *The Academy of Management Review*, 20 (3), 571–610.
- Şahin, A. (2022a). Kurumsal Sürdürülebilirlik Ölçütü Olarak ESG Skoru ile Finansal Performans ve Finansal Risk İlişkisi, BİST Örneği, Sinan Sönmez (Ed.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Yeni Trendler I* içinde (s.131-143). İzmir: Duvar Yayınları. ISBN: 978-625-8261-65-3
- Şahin, A. (2022b). Nakit Dönüşüm Süresi Finansal Başarısızlık İlişkisi: Borsa İstanbul Örneği. Kadir Aydın, Zafer Dönmez (Ed.), *Türkiye Ekonomisi Üzerine Güncel Araştırmalar* içinde (s. 113-132). Ankara: İksad Publishing House. ISBN: 978-625-6380-61-5
- Vitezić, N., Vuko, T., & Mörec, B. (2012). Does Financial Performance Have an Impact on Corporate Sustainability and CSR Disclosure - A Case of Croatia Companies. *Journal of Business Management*, (5), 40-47
- Wulanda, R.D.P., Hasan, A. & Ilham, E. (2017). Pengaruh Karakteristik Perusahaan dan Corporate Governance terhadap Publikasi Sustainability Report (Studi Empiris pada Perusahaan LQ45 yang Terdaftar di BEI Tahun 2011-2014). *JOM Fekon*, 4 (1), 120–132.
- Yıldırım G., Uzun Kocamış, T. & Kuzu, S. (2018). Finansal Performansın Sürdürülebilirlik Raporlaması Üzerine Etkisi: BİST100 Şirketleri Üzerinde Bir İnceleme. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 10. Yıl Özel Sayısı, 625-635. DOI: 10.29067/muvu.384990.

BANKA DENETİM RAPORLARININ YETERLİLİĞİ VE BEKLENTİ BOŞLUĞU

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 21.11.2022
Kabul Tarihi : 07.07.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1208057

Doç. Dr. Fikret KARTAL*

Bibliyografik Bilgiler

Kartal, F. (2023). “Banka Denetim Raporlarının Yeterliliği ve Beklenti Boşluğu” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 129-148) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1208057>

ÖZ

Ekonomik krizlerin negatif etkilerini azaltmak amacıyla bankacılık otoriteleri bazı tedbirler almakta ve bankaların görünümü ile doğrudan ilişkili olan kredi sınıflandırması, sorunlu krediler için ayrılan karşılıklar, sermaye yeterliliği, zorunlu karşılıklar ve likidite konularında raporlama standartlarını değiştirmektedir. Bu değişiklikler bankaların finansal verileri üzerinde büyük etki doğurmakta ve bundan dolayı bağımsız denetim raporları daha fazla önem kazanmaktadır. Yatırımcılar denetlenen hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak amacıyla denetim raporlarının ilave bilgi ve analizler içermesini beklemektedir. Bu çalışma, beklenti boşluğu ve özellikle performans açığı bağlamında, denetim raporlarının etkinliği ve yeterliliğini değerlendirmektedir. Çalışmanın işaret ettiği sonuçlar, kredi kalitesi ve risk bileşenleri alanlarında denetim raporlarının denetimin amaçlarını ve yatırımcıların ihtiyaçlarını karşılayamadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Denetim Raporu, Finansal Tablolar, Bankacılık, Kilit Denetim Konuları

Jel Sınıflandırması: G2, M40, M41, M42

* Ostim Teknik Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi, SMMM, kartal.fikret@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2354-8621>

EFFICIENCY OF BANKS' AUDITOR REPORTS AND EXPECTATION GAP**ABSTRACT**

In order to reduce the negative effects of economic crises, banking authorities take some measures and change rules as to how banks implement financial reporting standards regarding loan classification, provisioning for loan losses, capital adequacy, reserve requirements and liquidity which are directly related to the outlook of the banking sector. These changes have great impact on banks' financials and therefore independent auditor reports gain more importance. Investors expect auditor's reports to provide more information and analysis for the purpose of having more insight into the auditee. The aim of this study is to evaluate effectiveness and efficiency of external auditor reports on banks in the context of expectation gap and specifically performance gap. According to the results of the study, reports do not meet audit objectives and the need of investors in the areas of asset quality and the risk components.

Keywords: Auditor's Report, Financial Tables, Banking, Key Audit Issues

Jel Classification: G2, M40, M41, M42

1. GİRİŞ

Kurumsal ve büyük yatırımcılar kamuya açıklanan denetim raporlarının yanı sıra, sahip oldukları olanaklar doğrultusunda ulaştıkları ve ürettikleri analizlerden yararlanarak veya danışmanlık hizmeti aldıkları kurumlar üzerinden işletmeler hakkında detaylı bilgiler temin ederek yatırım kararlarına yön verebilmektedir. Ancak paydaşların önemli bir bölümü ve küçük yatırımcılar için kamuya açıklanan genel içerikli finansal tablo ve denetim raporları tek kaynak niteliğindedir.

Kendine özgü bir işleyişi bulunan, sadece denetimleri değil, faaliyetlerinin kapsamı da geniş bir çerçevede düzenleme ve sınırlamalara konu edilen, piyasa risklerine süratle ve büyük ölçüde maruz kalabilen bankalar bakımından bağımsız denetim raporları farklı bir önem taşımaktadır. Denetim raporlarının hazırlanmasında bazı standart form ve bilgiler kullanılmakla birlikte, uluslararası standartların altını çizdiği 'önemlilik' ve 'kilit konular' gibi noktalarda denetçi raporlarının beklentileri karşılamaktan uzak kaldığı belirtilebilir.

Bankalar için aynı formatta denetim raporları hazırlanmakta olup, bazı büyük bankaların denetim raporları üzerinden hazırlanan çalışmada; denetim raporlarının, bankacılık faaliyetlerine özgü temel verileri, cari ve gelecek döneme ait finansal performansı değerlendirme imkânı veren bilgileri ve taşınan riskleri sunma işlevini yerine getirme derecesini ele alırken, literatürde yer edinen beklenti boşluğu ve performans açığından hareketle raporların içeriğinin zenginleştirilmesine dönük önerilerde bulunmaktadır.

2. DENETİM RAPORLARI VE BEKLENTİ BOŞLUĞU

Bağımsız denetim standartları (BDS 200, Paragraf 3), “*finansal tabloların tüm önemli yönleriyle geçerli finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığına ilişkin denetçi tarafından verilen görüşü*” finansal tablo denetiminin amacı olarak tanımlamıştır. Büyük ölçüde uluslararası standartlara uygun olarak hazırlanan denetim raporlarının doğru ve yeterli bilgi sunabilme ve ihtiyaçlara cevap verebilme kapasitesinin sorgulanması zaman içinde standartlarda değişikliklere yol açmıştır.

Uluslararası ticaret, sermaye akımları, hızla değişen teknoloji gibi nedenlerle iş dünyasının ve yatırımcıların değişen ihtiyaçları denetim şirketlerinin çalışmalarını etkilemekte olup, denetim stratejilerindeki değişmelerin henüz iş dünyasındaki dinamiklerle örtüşmediği yönünde görüşler bulunmaktadır. Söz konusu örtüşmeme, denetimde kullanılan örneklem modellerinden, bilgisayar destekli denetim tekniklerindeki yetersizliklerden, gerçek zamanlı veri kullanımındaki başarısızlıktan, potansiyel şüpheli işlem, suistimal ve uygunsuzlukların tespitindeki zayıflıklardan kaynaklanabilmektedir.(Olojede ve diğ., 2020: 1)

Bağımsız denetim raporlarının önemli bir işlevi bilgi asimetrisini azaltmak, bu suretle işletme yönetimi ve işletme dışı kesimler (özellikle mevcut ve potansiyel küçük yatırımcılar ve finansal-ticari borç verenler) arasındaki bilgi farkını makul seviyelere düşürmektedir. Finansal bilgi kalitesindeki artışın bilgi asimetrisiyle birlikte sermaye maliyetini de düşürdüğüne ve karar alma sürecine katkıda bulunduğu dönük araştırmalar mevcuttur.(Cohen, 2003: 2) Finansal tablo kullanıcılarının değer vermekle birlikte denetim raporlarını tam olarak okumadıkları, paydaşların denetim raporlarının geliştirilmesi için çok sayıda öneri dile getirdikleri, bu önerilerin denetçinin risk analizine katkı sunmakla birlikte, denetim ücretini de artırdığı yönünde çalışma sonuçları bulunmaktadır.(Gray ve diğ., 2011: 659)

Çalışma açısından, bağımsız denetim raporlarını gündeme getiren esas nokta; denetçilerin raporlarında yer verdiği konu ve bilgilerin, rapor kullanıcılarının beklentilerini karşılayamaması ve literatürde ‘*beklenti boşluğu (the expectation gap)*’ olarak ifade edilen durumun meydana gelmesidir. Beklenti boşluğunun önemli bir bölümü; denetçilerin standart bir mevzuat denetimi yapmasının ve klasik hale gelmiş tablo ve bilgileri sunmasının yeterli olmadığı, işletmenin mevcut ve özellikle gelecekteki faaliyet ve sonuçları adına önemli konuların sunulmadığı ya da analiz edilmediği yönündeki düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, denetim raporlarında yer verilmeyen denetlenen işletmenin her türlü başarısızlığı ya da suiistimaller gibi her türlü olumsuzluk denetçilerin yetersizliğine bağlanabilmekte; denetçinin görev, sorumluluk ve sınırlarının tam olarak bilinmemesi de beklenti boşluğuna yol açabilmektedir.

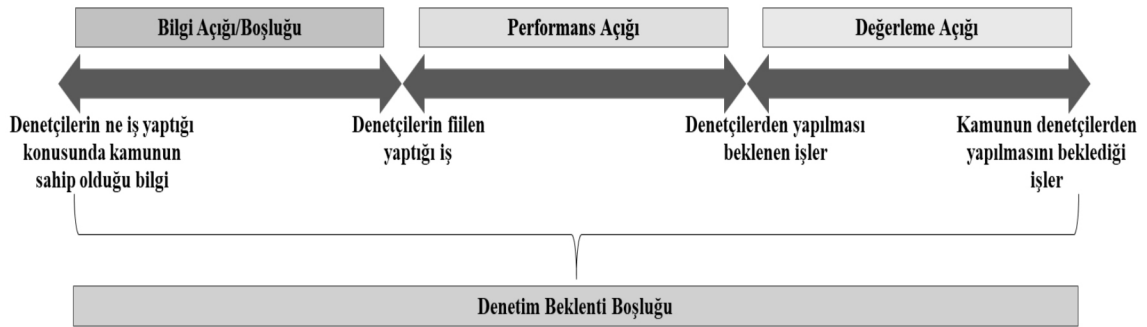
Finansal tablolara ilişkin denetçi görüşlerine önem ve değer veren yatırımcıların denetim raporlarının daha fazla bilgi içermesine dönük talepleri her daim var olmuş, bu ihtiyaç özellikle bankalar için 2008 küresel krizi sonrasında artmıştır. Yatırımcı ve diğer paydaşlar, denetçilerin bilgileriyle beraber sahip oldukları izlenimleri de paylaşmaları yönünde beklentiler taşıdıklarından zaman içinde raporların içeriklerine yönelik yeni düzenlemeler yapılmıştır.(PwC, 2013: 2) Diğer yandan, işletme yönetimi ve denetçinin sorumlulukları arasında bir ayırım yapılması adına, denetim raporlarının işletme hakkında temel bilgi kaynağı olmaması ve raporlara konu hususlar hakkında fikir/yorum sunmak gibi bir sorumluluğun denetçiye verilmemesi gerektiği yönünde genel bir mutabakat mevcuttur. Ancak denetim raporlarının daha

fazla bilgi sunması ve kilit konulara daha fazla odaklanması, 'diğer' başlığı altında sınıflandırılan kelimeler hakkında daha fazla bilgi verilmesi ve bağımsızlığa vurgu yapılması gibi hususlarda uluslararası standartlarda ilerlemeler kaydedildiği belirtilmektedir. (PwC, 2013: 3)

Finansal tablo ve denetim raporu kullanıcılarının ihtiyaçları ve beklentileri ile bağımsız denetçilerin kendi işlerinin gereği olarak yaptıklarını düşündükleri ya da kendileri açısından başarı ölçütü olarak gördükleri faktörler farklı olabilmektedir. 1974'den itibaren gündeme gelen beklenti boşluğu, ACCA (Tescilli Ruhsatlı Muhasebeciler Birliği/The Association of Chartered Certified Accountants) tarafından, geniş manada, kamunun bağımsız denetçilerin ne yaptığı ile ne yapması gerektiği hakkındaki düşünceleri arasındaki fark olarak tanımlanmıştır.(ACCA, 2019: 7) 1970'lerden itibaren yaşanan makroekonomik krizler veya şirket bazında karşılaşılan olumsuzluklar raporlama ve denetim standartlarında değişime yol açmış, her zaman beklenti boşluğu tartışmalara konu edilmiştir.(ACCA, 2019: 7) Zamanla bir ölçüde de olsa giderilen beklenti boşluğunun uzun yıllar devam edeceğine dönük görüşler bulunmaktadır.(Koh & Woo, 1998: 152) Denetim işinin doğası gereği, beklenti boşluğunun her daim var olacağı, ancak bu boşluğun azaltılabileceği yönünde çalışmalar mevcuttur.(Ojo, 2006: 4)

Denetçilerden beklentinin oldukça yüksek tutulması da söz konusu beklenti boşluğunu artırmakta, hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, her türlü eksiklik ya da yetersizlik denetimin başarısızlığına bağlanmakta, bu ise denetçinin kredibilitesine zarar vermektedir.(Olojede ve diğ., 2020: 2)

Beklenti boşluğunun, bilgi boşluğu/açığı (knowledge gap), performans açığı (performance gap) ve değerlendirme açığı (evolution gap) bileşenlerinden oluştuğu, her bir bileşene ayrı bir yaklaşımla cevap verilmesi gerektiği belirtilmektedir.(ACCA, 2019: 7-10) Söz konusu üç bileşen ve bu bileşenlerin kaynakları aşağıda gösterilmektedir.

Kaynak: ACCA, 2019: 9.

Şekil 1. Denetim Beklenti Boşluğu

Bilgi açığı; denetçinin ne yaptığı hakkında kamunun sahip olduğu bilgi ile denetçinin fiilen yaptığı iş arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Bir şirketin başarısızlığını önleme konusunda denetçilerin taşıdığı sorumluluk, yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve sahip olduğu kısıtlamalar konusunda kamu

nezdinde bilgi açığı bulunabilmektedir. *Performans açığı*; denetçilerin yaptıkları ile kendilerinden yapmaları beklenen işler arasındaki farktır. Bu durum mevzuat ve standartlara uygun denetimin yapılmasından, dolayısıyla denetim kalitesindeki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. *Değerleme açığı* ise; denetçilerin yapmaları gereken ile kamunun onlardan yapmalarını bekledikleri işler arasındaki faktir. Bilgi açığı ve performans açığına yönelik atılacak iyileştirici adım ve düzenlemeler doğrudan değerlendirme açığını azaltmada etkili olacaktır.

Türkiye’de finans kurumlarında beklenti boşluğunun varlığına yönelik olarak, Sermaye Piyasası Kurulu’ndan onay almış bağımsız denetim kuruluşlarında çalışan denetçiler ve bu kuruluşların hazırladıkları denetim raporlarının kullanıcıları olan bankacı ve yatırım analistleri ile yapılan ankete dayanılarak ulaşılan sonuçlar, performans boşluğunun mevcut olduğunu ve bunun eğitim ve tecrübenin artırılması suretiyle azaltılabileceğini göstermiştir.(Köse & Erdoğan, 2015)

Rapor kullanıcılarının sıradan bilgi ihtiyacını karşılamanın ötesinde, denetlenen işletmenin taşıdığı risklere ve bu risklerin neden olabileceği zararlara işaret ederek başta küçük yatırımcılar olmak üzere tüm paydaşları bilgilendirmek denetim raporları için kritik önemdedir. Denetçinin, şirket yönetimi ya da yatırımcı yerine geçerek analiz veya yorum yapması beklenemez; ancak taşınan risk ve potansiyel zarar ilgili şirket ya da sektör bakımından olağan koşullarda tanımlanabiliyorsa, yorum ve analiz katılmasa da, bu riske sadece verilerle işaret edilmesi bir gerekliliktir. Ulaşılabilecek rakamsal gösterimin yorumundan denetçinin bir ölçüde kaçınması makul karşılanabilecektir; çünkü yönetimde ve icrai görevde bulunanlar ile denetçi arasındaki sınırın çizilmesi önemlidir; ancak objektif rakamsal bir verinin paydaşların yorumuna sunulması da değerlidir.

Çalışmanın sınırları açısından, banka denetim raporlarında yetersizliğe sebebiyet veren performans açığı, kamunun beklentilerine konu olan değerlendirme açığının ana nedeni olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle, denetçilerin yapmaları gereken işler ile yaptıkları işler arasında oluşan farkın (performans açığı) kamu nezdinde denetçilerin kredibilitesi hakkında oluşturduğu soru işaretleri çalışmanın alanını oluşturmaktadır. Denetçilerin yaptıkları işler ve taşıdıkları sorumluluklar konusunda kamu nezdinde sahip olunan yanlış/eksik bilgiden kaynaklı bilgi açığı değil, yapmaları gerektiği hâlde yapmadıkları işlerden kaynaklanan performans açığı ilerleyen başlıklarda değinilecek eksiklik ve yetersizliklerin kaynağı olarak gösterilebilir.

Çalışmaya konu edilen denetim yetersizlikleri; denetçilerin bildikleri (bilmek zorunda oldukları) ve ölçtükleri (ölçmek zorunda oldukları) temel riskler ve mevzuat değişikliklerinden kaynaklanmaktadır. Raporlama ve denetim standartlarının denetçiyi uymakla yükümlü kıldığı önemlilik ilkesi ve kilit denetim konuları bağlamında, bilinen ya da hesaplanan risk ve sahip olunan bilgilerin bir bölümüne denetim raporlarında yer verilmesi gerekliliğine işaret edilmektedir.

3. DENETİM RAPORLARININ AMACINA İLİŞKİN STANDARTLAR

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC-International Federation of Accountants) bünyesinde oluşturulan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB-International Accounting Standards Board) ve Uluslararası Bağımsız Denetim ve Güvence Denetimi Standartları Kurulu (AASB-International Auditing and Assurance Standards Board) ile iş birliği hâlinde Kamu Gözetim Kurumu’nun (KGK)

yayımladığı Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ve Bağımsız Denetim Standartları (BDS) muhasebe, finansal raporlama ve denetimde uluslararası standartların uygulanması hakkındadır. Banka finansal tablolarının ve denetim raporlarının hazırlanmasında izlenen standartlar işaret edilen uluslararası standartlar kapsamında kalmakla birlikte, kredilerin sınıflandırılması ve karşılıklar gibi yüksek finansal etkiye sahip sınırlı konuda düzenleyici otorite Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) düzenlemeleri de belirleyicidir. Kriz dönemlerinde bankaların finansal görünümelerini olumlu yönde desteklemek adına uluslararası standartlardan sapmaya cevaz veren düzenlemeler hayata geçirilebilmektedir.

BDDK tarafından yayımlanan “Bankaların Bağımsız Denetimi Hakkında Yönetmelik” bankaların bağımsız denetiminin, “*bankaların hesap ve kayıt düzeni ile finansal tablolarının doğruluğu, güvenilirliği, Kanun uyarınca yürürlüğe konulan düzenlemelere ve TMS'ye uygunluğu hakkında makul güvence sağlayacak şekilde görüş oluşturulması*” amacıyla yürütüleceğini belirtmektedir.

İlgili standartlar, genel amaçlı finansal tabloların, “*Kendi özel bilgi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik raporlar hazırlanmasını talep edebilme imkânı bulunmayan finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik*” olarak hazırlandığını ifade etmektedir.(TMS 1, Paragraf 7) Ayrıca, işletmeden doğrudan bilgi talep edemeyen ve genel amaçlı finansal tablolara güvenmek zorunda olan, “*mevcut ve potansiyel yatırımcılar, borç verenler ve kredi veren diğer tarafların birçoğu*” finansal tabloların sunulduğu asli kullanıcılar olarak gösterilmiştir.(TMS 1, Paragraf 7)

Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve’de finansal tabloların amacı; raporlayan işletmenin varlıkları, yükümlülükleri, özkaynakları, gelir ve giderleri, gelecekte beklenen net nakit girişleri, işletmenin ekonomik kaynakları ve yönetimin idare etme sorumluluğu hakkında değerlendirme yapılmasında finansal tablo kullanıcılarına faydalı olacak finansal bilginin sağlanması olarak tanımlanmıştır.(KÇ, Paragraf 3.2)

Çalışmanın kapsamı bakımından, standartlarda yer alan tanımlara uygun olarak, ‘varlık, yükümlülük, özkaynak, gelir ve giderlerin raporlanması’ ve ‘gelecekte beklenen net nakit girişleri’ konusunda bilgi sağlanması denetim raporlarının amacı bakımından önemlidir. Dolayısıyla raporlama konusu işletmenin, sadece rapor tarihi itibarıyla cari görünüm ve finansal profilinin doğru olarak gösterilmesi değil, aynı zamanda beklenen net nakit girişleri üzerinden geleceğe dönük faaliyetleri etkileyebilecek hususlara da yer verilmesinin raporlamanın amaçları arasında bulunduğu standartlarda belirtilmektedir.

Çalışmanın amaçlarını ilgilendiren diğer bir husus ise, finansal raporların gerçeğe uyumu kapsamında, uygulanan standart ve değerlendirme yöntemlerini içeren muhasebe politikalarındaki değişikliklerin geriye yönelik olarak da uygulanarak finansal tabloların dönemler itibarıyla karşılaştırılabilmesine olanak tanınmasıdır.(TMS 8, Paragraf 14-15) Amaç; dönemler arasında yapılan mukayeselerde rapor kullanıcılarının doğru bilgi ve analizlere ulaşabilmesidir. Aksi takdirde, basit bir karşılaştırmanın ötesinde, finansal tablolarda ve finansal performansta meydana gelen değişimin ne kadarının olağan faaliyetlerden, ne kadarının mevzuat ve standart güncellemelerini içeren politika değişikliklerinden kaynaklandığı anlaşılacaktır.

Diğer yandan, denetçi raporunun kalitesini ve iletişim gücünü artırmak amacıyla ‘kilit’ denetim konularının denetim raporuna aktarılması denetçinin sorumluluğuna alınmış, kilit denetim konularının bildirilmesi, “denetçinin mesleki muhakemesine göre, cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konuların anlaşılmasında finansal tabloların hedef kullanıcılarına ilave bilgiler sağlaması” olarak tanımlanmıştır.(BDS 701, Paragraf 2) İlgili standartta, denetçinin azami dikkat göstereceği konular ise; “(-) Önemli yanlışlık riski daha yüksek olarak değerlendirilen veya ciddi riskli olarak belirlenen alanlar, (-) Yüksek derece bir tahmin belirsizliğine maruz kalan muhasebe tahminleri dâhil, yönetimin önemli yargularını içeren finansal tablo alanlarına ilişkin önemli denetçi yargıları, (-) Dönem içinde gerçekleşen önemli olay veya işlemlerin denetime olan etkileri” olarak tanımlanmıştır. (BDS 701, Paragraf 9) Kilit denetim konuları ve bulgular raporlarda ayrı bir alt başlıkta yer almaktadır.

Finansal raporlama standartları ‘önemlilik’ kavramına özel önem vermektedir. Önemli olarak sınıflandırılan her bilgi denetim raporlarında ayrı olarak sunulmaktadır.(TMS 1, Paragraf 7, 29) Böylece, denetimin alanına giren çok sayıda ve çok farklı konu içinde yer alan önemli bilgiler, faaliyetlerin bir özeti olan finansal tablo ve denetim raporlarının kullanıcılarına uygun formatta sunulmaktadır. Hangi bilgilerin finansal tablolarda ayrı bir kalem olarak yer alacağı veya dipnotlarda açıklanacağı raporlama standartlarına konu edilmiştir. Raporlarda yer alacak bilginin önemli olması; “Bilgilerin verilmemesinin, yanlış verilmesinin veya gizlenmesinin; genel amaçlı finansal tabloların asli kullanıcılarının belirli bir raporlayan işletme hakkında finansal bilgi sağlayan finansal tablolara dayanarak verecekleri kararları etkilemesinin makul ölçüde beklenmesi hâli” olarak tanımlanmış ve “Önemlilik, bilginin niteliğine veya büyüklüğüne ya da her ikisine bağlıdır. İşletme; bilginin, tek başına ya da başka bilgilerle birlikte bir bütün olarak finansal tablolar bağlamında önemli olup olmadığını değerlendirir.” ifadesiyle bilginin niteliği ve/veya büyüklüğüne atıf yapılmıştır.(TMS 1, Paragraf 7)

Raporlama standartlarına uygun olarak gerçekleştirilen finansal tablo denetimine ilişkin bağımsız denetim standartları denetim faaliyetinin ve denetim raporlarının hedef ve içeriğini düzenlemektedir. Finansal tabloların denetiminde denetçinin yasal ve düzenleyici mevzuatı dikkate alma sorumluluğu denetim standartlarında belirtilmektedir.(BDS 250, Paragraf 1, 13-14) “Finansal tabloların tüm önemli yönleriyle gerçeğe uygun bir biçimde sunulup sunulmadığı veya doğru ve gerçeğe uygun bir görünüm sağlayıp sağlamadığı hakkında bağımsız denetimin yapıldığı (BDS 200, Paragraf 3)”, “bir bütün olarak finansal tabloların hata veya hile kaynaklı önemli bir yanlışlık içerip içermediği konusunda denetçinin, vereceği görüşe dayanak oluşturacak makul bir güvence elde etmesinin zorunlu olduğu (BDS 200, Paragraf 5)” ilkeleri denetim standartlarına konu edilmiştir. Denetim standartlarında da ‘önemlilik’ kavramına atıf yapılarak, “Genel olarak eksiklik ve yanlışlıkların -tek başına veya toplu olarak- finansal tablo kullanıcılarının bu tablolara istinaden alacakları ekonomik kararları etkilemesi makul ölçüde bekleniyorsa, söz konusu yanlışlıklar önemli olarak kabul edilir.” hükmüne yer verilmiştir.(BDS 200, Paragraf 6) Denetçinin finansal tablolara ilişkin görüş oluşturmasında ise; “finansal tabloların tüm önemli yönleriyle geçerli finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı” dikkate alınmaktadır. (BDS 700, Paragraf 10) Raporlara ilişkin denetçi görüşü; “finansal tabloların önemli yanlışlık içerip içermediği veya yeterli ve uygun denetim kanıtının elde edilemediği durumlar ile ilgili hususların finansal tablolar üzerindeki etkilerinin veya muhtemel etkilerinin yaygınlığına ilişkin denetçinin muhakemesi” sonucu şekillenmektedir.(BDS 705, Paragraf 2)

Denetçinin sorumlulukları arasında; “Önceki bir veya daha fazla döneme ilişkin olarak finansal tablolarda yer alan tutar ve açıklamalara” yer verilmesi ve “Karşılaştırmalı bilgilerde yansıtılan muhasebe politikalarının cari dönemde uygulanan politikalarla tutarlı olup olmadığının veya muhasebe politikalarında değişiklikler olması durumunda, bu değişikliklerin uygun bir biçimde uygulanıp uygulanmadığının, yeterli şekilde sunulup sunulmadığının ve yeterli şekilde açıklanıp açıklanmadığının” kontrol edilmesi bulunmaktadır.(BDS 710, Paragraf 6-7)

4. DENETİM RAPORLARINA YÖNELİK ANA ELEŞTİRİLER

Cari duruma ilişkin tespitlere ve geleceğe dair öngörülere zemin hazırlaması bağlamında, denetim raporlarının asli kullanıcıların ihtiyaçlarına cevap verebilmesinde dile getirilebilecek iki kritik eleştiri konusu bulunmaktadır.

4.1. Gelecekteki Muhtemel Gelişmelerin Değerlendirilmesi

Finansal tabloların sunumuna ilişkin standartta, finansal tabloların içermesi gereken bilgilerin dipnotlarla birlikte, “finansal tablo kullanıcılarının işletmenin gelecekteki nakit akışlarını ve özellikle bu nakit akışlarının zamanlamasını ve kesinliğini tahmin etmelerine yardımcı olması” yönünde açıklamasına yer vererek, gelecekteki nakit akışını etkileyecek bilgilere yer verilmesi gereğine işaret edilmektedir.(TMS 1, Paragraf 9)

Finansal raporlamaya ilişkin Kavramsal Çerçeve’de; “Raporlama dönemindeki varlık-yükümlülükler-öz kaynaklarla veya gelir ve giderlerle ilişkili olması” ve “Finansal tablo kullanıcıları için faydalı olması” durumunda gelecekteki muhtemel işlemler ve gelecekteki muhtemel diğer olaylar hakkındaki bilgilerin finansal tablolara yansıtılması gereğine işaret edilmektedir.(KÇ, Paragraf 3.6) Diğer yandan, “Gelecekteki belirsiz olayların varlık ve yükümlülükler üzerindeki etkilerinin tahmini (TMS 1, Paragraf 126)”, “İşletme, varlık ve yükümlülüklerin defter değerinde bir sonraki hesap döneminde önemli bir düzeltme yapılmasını gerektirebilecek önemli bir risk taşıyan geleceğe yönelik olarak yaptığı varsayımlar ve raporlama dönemi sonunda mevcut olan tahminlerdeki belirsizliğin diğer ana kaynakları hakkındaki bilgilerin açıklanması (TMS 1, Paragraf 125)”, “Finansal performansın bileşenlerinin açıklanması, finansal tablo kullanıcılarının ulaşılan finansal performansı anlamalarına ve işletmenin gelecekteki finansal performansını tahmin etmelerine yardımcı olacağı (TMS 1, Paragraf 86)” ilkeleriyle ulaşılan finansal performansın anlaşılmasının yanı sıra, gelecekteki finansal performansın tahminine yardımcı olacak bilgilerin sunulması, gelecekte önemli düzeltme ve değer düşüklüğüne yol açabilecek konularda varsayım ve tahminlerin ifade edilmesi de muhasebe standartlarının aradığı şartlar arasında yer bulmuştur.

İşletme yönetiminin faaliyetlerini yorumlama ya da tercihlerini değerlendirme anlamında değil, ancak piyasa koşullarında belirli senaryolar dâhilinde meydana gelecek değişimlerin finansal performansı hangi yönde ve hangi ölçüde etkileyeceğine dönük sayısal verilerin, yorum yapılmaksızın, ortaya konulması ve rapor kullanıcılarının bilgisine sunulması değerli olduğu kadar, raporlama standartlarının denetçiye yüklediği bir görevdir. Çünkü işletmenin varlıkları, yükümlülükleri, özkaynakları ve gelir-giderleri ile doğrudan ilintili risk ve gelişmelere işaret edilmesi söz konusudur. Genelde denetim raporlarının geleceğe ilişkin risk analizlerinden kaçındığı, kabul edilebilir koşul ve değişikliklerin yer aldığı senaryo ve

varsayımlara dayalı olarak finansal performansta meydana gelebilecek değişimlerin değerlendirilmediği görülmektedir. İlerleyen başlıklarda bankalar açısından bu durum somut örneklerle açıklanmaktadır.

4.2. Önemli ve Kilit Konuların Raporlara Yansıtılması

Mevzuatın üzerinde dikkatle durduğu önemli ve kilit konuların bazı açılardan denetçinin takdir ve muhakeme alanına bırakılması, özel durumlarda, düzenleyici otorite ya da denetlenenin tepkileri göz önünde tutularak bilgi sunumundan kaçınılmasına yol açmaktadır. Örneğin, finansal raporlarda görece düşük tutarlara tekabül eden amortismanla konu varlıkların değerlemesi ve muhasebeleştirilmesi hakkında cari dönemde bir değişiklik yapılması hâlinde, söz konusu değişikliğin etkisi cari ve önceki dönem verileri üzerinden hesaplanarak rapor kullanıcılarına mukayese yapabilmek ve mevzuat değişikliğinin etkilerini görebilmek imkânı sunulurken, bankaların finansal yapısı üzerinde büyük etkiye sahip olan kredilerin sınıflandırılması konusunda geçici olarak radikal değişiklikler yapıldığında, bu değişikliğin olağan dönemde geçerli uluslararası standartlara göre yarattığı sayısal etki sunulmamaktadır. İlerleyen kısımlarda değinileceği üzere, denetçi raporlarında mevzuat değişikliği ve değişen hükümler belirtilirken, bu değişikliklerin kârlılığa ve yasal rasyolara etkisi net olarak ortaya konulmamaktadır. Bankalar bu tür mevzuat değişikliklerinin etkisini yönetime ve hâkim hissedarlara sunarken, denetim raporlarının asli kullanıcıları olan mevcut ve potansiyel yatırımcılar bu bilgilerden mahrum şekilde yatırım kararlarını şekillendirmektedir.

Bağımsız denetim raporları sadece mevcut finansal durumu standart formlarda resmeden, finansal tabloların standartlara uygun hazırlanıp hazırlanmadığını ortaya koyan bir nitelikte değil, aynı zamanda, rapor konusu dönemde meydana gelen önemli standart değişikliklerinin ‘geriye dönük’ işletilerek, en azından bir önceki dönemle mukayese yapılmasına, ayrıca gelecekte önemli etkiler doğurabilecek ve nakit akışını, özkaynakları ve kârlılığı etkileyebilecek hususlara dikkat çekilmesine dair ‘ileriye dönük’ ölçümlerin yapılmasına imkân tanıma sorumluluğu taşımaktadır.

5. DENETİMİN BAĞIMSIZLIĞI

Denetimin ya da denetçinin bağımsızlığı; denetleyen denetlenenden bağımsız olması gibi dar bir kapsamda ya da denetleyen hiçbir kimsenin görüş ve yönlendirmesinden etkilenmeden ve çıkar çatışmasına girmeden objektif ve dürüst şekilde görevini yerine getirmesi gibi geniş bir anlamda tanımlanabilmekte; kamu yararının gözetilmesine özellikle atıfta bulunmaktadır.(Ulusoy, 2005: 285-286) Özellikle halka açık şirketler ve bankalar için denetim standartları ve tarafsızlık konusunda önemli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, en az bu düzenlemeler kadar önemli olan bir faktör ise, denetçi, denetlenen ve kamu nezdinde yerleşik olan denetim kültürünün niteliğidir.

Bağımsızlığa dönük tartışmanın merkezi noktalarından biri; bağımsız denetim şirketlerinin denetlenen banka ile aralarına net bir çizgi çizerek, standartların ve raporlamanın asıl gayesinin çizdiği sınırlar içinde hareket edebilmesinin hangi ölçüde ideale yakın olduğu hakkındadır. Çünkü, düzenleyici otoriteden yetki alarak faaliyet gösteren bağımsız denetim şirketleri, denetledikleri bankadan denetim işini almak için, sıradan bir şirketin hizmet satmasına benzer olarak iletişim kurmakta ve yerine göre denetim ücreti pazarlığı yapmaktadır. Neticede denetim şirketinin geliri denetlenenden tahsil edilen denetim ücretinden oluşmaktadır.

Çalışmanın sınırları içinde düşünüldüğünde, denetim raporlarında zayıflığa neden olan temel nokta; denetlenen ile ihtilaf yaratabileceği veya düzenleyici otoritenin hoş karşılamayacağı düşünülen bilgi ve değerlendirmelerden kaçınılmasından kaynaklanmaktadır. Karşılaşılabilecek her durumu somut olarak belirtmek gibi bir misyonu bulunmayan raporlama standartlarının net olarak tanımlamadığı, ancak 'önemlilik' ve 'kilit konu' kapsamında işaret ettiği bazı konular denetçinin 'takdirine' bırakılmış gibi yorumlanarak belirtilen nedenlerle denetim raporlarında kapsam dışı bırakılabilmektedir. Dolayısıyla denetim raporlarının yeterliliğine ve denetçinin bağımsızlığa gölge düşüren nokta; denetçinin şekli olarak takdirine bırakılan, ancak aşağıda belirtilen somut durumlarda görüleceği üzere, önemlilik ve kilit konular kapsamında bankanın cari ve gelecek dönem finansal performansını ciddi şekilde etkileyen konuların denetim raporuna aktarılmasından kaynaklanmaktadır.

Otosansüre benzer şekilde, denetleneni ya da düzenleyici otoriteyi rahatsız edebileceği düşünülen bilgi sunumu ve değerlendirmelerden kaçınmak amacıyla, finansal tablo ve denetim raporu kullanıcıları açısından önem taşıyan bilgilerin denetçinin kendi oluruyla sunulmaması, bu suretle finansal tablo ve denetim raporu hazırlanmasının özüne ve ruhuna dayanak olan 'önemlilik' ve 'kilit konu' kriterlerinin takdir yetkisiyle sınırlanması gündeme gelmektedir. Bu durum bağımsız denetimin otosansürü olarak nitelendirilebilir. Bazı önemli ve kilit konulardaki ilave bilgi sunumunun genellikle denetlenen bankanın finansal görünümüne ilişkin bakışı olumsuz yönde etkileyebilecek nitelikte olabilmesi, bankacılık sektörünün pozitif görünüme sahip olmasını tercih eden düzenleyici otoriteyi ve denetleneni rahatsız edebilmektedir.

Denetçi bağımsızlığına katkı sunacak bir öneri; bankaların kendilerini denetleyecek denetim şirketini seçmemesi, düzenleyici otorite BDDK'nın doğrudan ilgili denetim şirketini ataması veya bir puanlama sistemiyle ya da kurayla bu atamayı yapmasıdır. Ayrıca, sahip oldukları kadro, organizasyon ve tecrübe ile denetim şirketleri bir puanlamaya tabi tutulmalı, denetleyebilecekleri azami banka sayısı saptanmalı ve belirlenecek usullerde BDDK tarafından denetim için görevlendirilmelidir. Bu suretle, denetlenen ile denetleyen arasında denetim ücreti pazarlığına ya da uluslararası önde gelen denetim kuruluşlarından biri olma durumuna dayalı olarak denetlenenin kendisini denetleyeni seçtiği mevcut sistem sonlandırılacaktır.

Düzenleyici otoritenin denetimin bağımsızlığı ve kalitesine yönelik olarak sunacağı diğer bir katkı ise, raporların içeriğinin zenginleştirilmesi ve yatırımcı ihtiyaçlarına daha fazla hitap edecek bir formatta düzenlenmesi için yönlendirme yapmasıdır. Bu suretle, denetçinin denetlenenin beklenti ve düşüncelerini dikkate alarak sebebiyet verdiği otosansür veya standart formatları aşamayan dar bakış açısı problemlerinin bir ölçüde giderilmesi sağlanacaktır.

Diğer yandan, halka açık bankaların ortaklık/borçlanma araçlarını edinen veya bu araçları alma potansiyeli bulunan yatırımcı grubunun korunması gayesiyle Sermaye Piyasası Kurumu'nun da belirtilen noktalarda hassasiyet göstermesi önemlidir.

6. DENETİM RAPORLARINDA SUNULMAYAN KİLİT KONULAR

Yaşanan deneyimler ışığında, banka yönetimine bağlı iç denetimin ve özerk olduğu iddia edilse de, pratikte siyasi otoritenin müdahale alanında bulunan kamusal denetimin taşıdığı zafiyetler bağımsız de-

netime farklı bir rol vermiştir.(Kartal, 2012: 61-67) Düzenlemeler asgari bir standardı şeklen sağlamakla birlikte, etkinlik, yeterlilik ve amaçlanan bakımından esas olan yerleşik iş yapış biçimi ve kültürüdür.

Denetim raporlarının, aşağıda alt başlıklar hâlinde yer verilen kritik konularda yeterli açıklama ve dipnotları içermemesi bankalar hakkında sağlıklı bilgi edinilmesini engellemektedir. Beklenti boşluğunun nedenleri arasında yer alan performans boşluğuna, başka bir ifadeyle denetçilerin kendilerine yüklenen görevleri yerine getirmemesinden kaynaklanan noktalara aşağıda işaret edilmektedir.

Çalışmada seçilmiş bankaların bağımsız denetim raporları kullanılmış olup, ancak tüm banka raporlarının aynı formatta olduğu hatırd tutulmalıdır. Akbank T.A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş. ve Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.’nin 2020 ve 2021 yılı solo bağımsız denetim raporları ve ara çeyrek dönemler için hazırlanan sınırlı denetim raporlarına örnek olması açısından Haziran 2022 solo denetim raporları kullanılmıştır.

6.1. Kredilerin Sınıflandırılması ve Karşılıklar

Banka aktiflerinin en büyük kalemi ve olağan dönemlerde en riskli varlık grubu olan kredilerin sınıflandırılmasında izlenen yöntem bankaların performansını doğrudan ve yüksek boyutta etkilemektedir. Aktif kalitesinin en önemli bileşeni olan kredilere dönük sınıflandırma; takipteki kredi miktarını, takipteki kredi rasyosunu, ayrılan ve ayrılmayan karşılıkları, karşılıklar üzerinden dönem kârını, kâr üzerinden özkaynakları, özkaynaklar üzerinden sermaye kârlılığını ve sermaye yeterliliğini, özkaynaklara bağlı hesaplanan yasal rasyoları etkilemektedir. Manşetlere ve söylentilere duyarlı olan yatırımcılar ve medya için dönem kârı ve aktif-özkaynak kârlılığı göstergeleri öne çıkarken, bu göstergeler arka planda kredi sınıflandırmasından önemli ölçüde etkilenmektedir.

Pandemi krizinin etkileriyle mücadele etme adına, çoğu ülke gibi, Türkiye’de son dönemde kredilerin sınıflandırılması ile ilgili keskin ve önemli değişiklikler yapılmış; bu değişikliklerin önemli bir kısmı 2022 yılı başı itibarıyla ortadan kaldırılmıştır. Örneğin, bankacılıkta olağan koşullarda, 90 gün ve üzeri gecikmeye tabi olan krediler sorunlu olarak sınıflandırılmakta, ayrıca 90 gün gecikmesi olmasa dahi, standartlarda yer alan ‘*kredi riskinde önemli artış*’ kapsamında kredi ödeme yükümlülüğünü yerine getiremeyeceği anlaşılan, kredibilitesi zedelenen veya yeniden yapılandırma için başvuran kişi ve şirketlere ait krediler sorunsuz krediler (birinci grup krediler) altında değil, yakın izlemedeki krediler (ikinci grup) veya sorunlu olarak nitelenen krediler (üçüncü grup) altında izlenmektedir.(BDDK, Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik; TFRS 9-Finansal Araçlar standardı) Kredi grupları arasında aktarım sorunlu kredi miktarını, karşılıkları ve yukarıda işaret edildiği üzere özkaynakları etkilemektedir.

BDDK pandemi döneminde yaptığı düzenlemelerle 90 günlük gecikme şartını 180 güne çıkarmış ve pratikte yeniden yapılandırma da dâhil olmak üzere kredibilite kaybını sorunlu kredi altında sınıflandırma gerekçesi olmaktan çıkarmıştır. Yeni düzenleme kapsamında finansal tabloların hazırlanması doğaldır. Ancak, bu durum yeniden yapılandırılan ve ödeme sıkıntısına düşen müşteri portföyü hakkında finansal tablo kullanıcılarına doğru bilgilerin sunulmasını engellememelidir. Muhasebe standartlarına uygun finansal tabloların hazırlanması ayrı bir husus, bu tablolarda yer alan kalemlere ilişkin açıklayıcı notlarda doğru bilgilerin sunulması farklı bir konudur. Örneğin, 100 TL’lik sorunsuz kredi portföyünde

20 TL'lik veya 40 TL'lik yeniden yapılandırılan kredi bulunması finansal durum ve performans hakkında farklı sinyaller vermektedir. Mesele; yeniden yapılandırılan kredilerin mevzuat değişikliğine uygun olarak sınıflandırılması değil, detay açıklamalarda sorunsuz kredilerin ayrıştırmaya tabi tutulmasıdır. Bunun ötesinde, uluslararası standartlara göre 90 gün olan gecikme süresinin 180 güne çıkarılmasının, sorunlu kredi miktarında, karşılıklarda ve dolayısıyla kâr ve özkaynaklarda, sermaye yeterliliği rasyosunda yarattığı etki de sunulmalıdır. Çünkü karşılaştırmaya konu önceki dönem finansal tablolarının hazırlanmasında kullanılan standartlar cari dönemde farklılaşmış olup, bu farklılığın rakamsal etkilerinin finansal tablo kullanıcılarına sunulması bir zorunluluk olarak değerlendirilmelidir.

Tüm bankalar için geçerli olmakla birlikte, incelenen bankaların 2020 yılı bağımsız denetim raporlarında (örneğin, Akbank, 2021; 17); “*COVID-19 sebebiyle BDDK kararı uyarınca kredilerin sınıflandırılması amacıyla temerrüt tanımında kullanılan ‘90 günden fazla gecikme’ koşulu 17 Mart 2020 tarihi itibarıyla ‘180 günden fazla gecikme’ şeklinde uygulanmaya başlanmıştır.*” ifadesine yer verilmiştir. Raporda, değer düşüklüğüne uğramamış (sorunsuz) krediler içinde bulunan tahsili gecikmiş alacaklar 30-60 gün, 60-90 gün ve 90 gün üzeri olarak sınıflandırılmış, bu suretle 90 günü aştığı hâlde sorunlu olarak sınıflandırılmamış kredilere de raporda yer verilmiştir. Ancak olağan hâllerde özel karşılığa tabi tutulması gereken 90 günden fazla gecikmeye sahip krediler için bir önceki dönem geçerli olan uluslararası standardın cari dönemde uygulanması hâlinde, ne kadarlık bir karşılık ayrılacağı ve bunun dönem kârı, özkaynaklar ve rasyolarda yaratacağı tesir sunulmamıştır.

Diğer yandan, sorunsuz krediler altında yer alan, ancak yeniden yapılandırma yoluyla gecikme gün sayısı sıfırlanan veya 30 gün altına düşürülen kredi miktarı 2020 ve 2021 yılı raporlarında sunulmamıştır. Sadece sorunlu ya da yakın izlemeye olan krediler içindeki yeniden yapılandırılan kredi miktarı sunulmuştur. Olağan dönemlerde, yeniden yapılandırılan kredilerin veya ödeme güclüğü nedeniyle temdit, tecdit, erteleme yapılan kredilerin bir yıl süresince sorunlu krediler altında izlenmesi gerekirken, bu durum 2020 ve 2021 yıllarında uygulanmamış, ancak bu farklı uygulamanın sonuçları denetim raporlarına konu edilmemiştir. Ayrıca olağan dönemlerde de sorunsuz krediler altında yer alabilecek yeniden yapılandırılan kredilere ilişkin tutar bilgisi sunulmamaktadır.

Denetim raporlarında, ‘*COVID salgınının kredi portföyüne ve karşılıkların hesaplanmasına etkilerinin*’ değerlendirildiği, yapılan hesaplama ve hazırlanan finansal tabloların doğru ve gerçeği yansıttığı gibi tek tip ifadeler kullanılmaktadır. Denetim raporlarında, ‘*Kilit Denetim Konuları*’ başlığı altında, denetlenen bankada kredilerin sınıflandırılması ve değer düşüklüğünün (karşılık) hesaplanması prosedürlerinin, kullanılan modellerin, temerrüt olasılıklarının ve temerrüt hâlinde kayıpların belirlenmesinin değerlendirildiği belirtilmekte, örneklem bazında kontrol ve testlerin yapıldığı vurgulanmaktadır. Denetimler ilgili mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilmekte, kredi sınıflandırılmasında kullanılan TFRS 9-Finansal Araçlar standardının, “*uygulamada önemli derecede yargı ve yorum gerektiren karmaşık bir muhasebe standardı*” olduğuna denetim raporlarında işaret edilmektedir. (Akbank, 2022a; Garanti Bankası, 2022a, Yapı ve Kredi bankası, 2022a raporlarında “Kilit Denetim Konuları” başlığı) Kredilere yönelik mevzuat değişiklikleri ve yapılan işlerin genel nitelikleri çok genel ifadelerle sunulurken, işaret edilen kritik konularda sayısal bilgi verilmemektedir.

Raporlarda yer alması gereğine işaret edilen hususlar, finansal raporlama ve denetim standartlarına konu olan, genel anlamda finansal raporların doğru olması ve gerçeği yansıtmasıyla, özeldense ‘önemlilik, kilit konu, muhasebe politikasındaki değişikliğin etkileri, kredi riskinde önemli artış’ konusu’ gibi temel standartların tatbik edilmesiyle ilgilidir. Her türlü etkinin kredi kalitesi, dönem kârı, özkaynaklar ve sermaye yeterliliği gibi temel göstergeler üzerinden sayısal gösterimi zorunlu tutulmalıdır.

6.2. Faiz ve Döviz Riskine İlişkin Analizler

Bir bankanın izlediği büyüme ya da risk stratejisinin sorgulanması, bilanço yönetiminin değerlendirilmesi denetçinin görevi değildir; ancak bankaların taşıdığı risklerin kabul edilebilir senaryolar bağlamında yaratabileceği sonuçların ölçülerek rapor kullanıcılarına sunulması denetçinin en önemli görevleri arasındadır. Bankalar, gerçekleşmesi muhtemel olumsuz durum veya olayların potansiyel etkisinin ileriye dönük bir değerlendirmeye tabi tutulmasını sağlamak amacıyla stres testleri uygulamak, bu kapsamda tutarlı bir kurgu çerçevesinde olayların eş zamanlı gerçekleşmesini içeren senaryo analizleri ve herhangi bir nedene dayanmaksızın meydana gelen aşırı veya yüksek düzeydeki değişimlerin etkisini ölçmek amacıyla duyarlılık analizleri yapmak zorundadır. (BDDK, Bankaların Sermaye ve Likidite Planlamasında Kullanacakları Stres Testlerine İlişkin Rehber)

Piyasa faiz oranlarında (tahvil-kredi-mevduat faizleri gibi) meydana gelen değişimlerin, bankaların bilanço içi ve bilanço dışı hesaplarda buldukları faize duyarlı aktif ve pasif kalemleri üzerinde yaratabileceği olumlu-olumsuz etkiler faiz oranı riski kapsamındadır. BDDK tarafından yayımlanan “Bankacılık Hesaplarından Kaynaklanan Faiz Oranı Riskinin Standart Şok Yöntemiyle Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” kapsamında faiz oranı riski standart rasyosuna üst sınır getirilmiştir.

Kur riski ise, döviz kurlarında meydana gelebilecek değişiklikler sonucu bilanço içi ve dışı döviz varlık ve yükümlülüklerinde oluşacak etkilerin yaratabileceği kayıpları kapsamaktadır. BDDK tarafından yayımlanan “Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Özkaynak Standart Oranının Bankalarca Konsolide ve Konsolide Olmayan Bazda Hesaplanması ve Uygulanması Hakkında Yönetmelik” kur riskini sınırlamaktadır.

Bankacılık sektörü faiz oranları ve döviz kurlarındaki değişimden büyük oranda ve hızlı şekilde etkilenmektedir. Varlık ve yükümlülüklerin büyük ölçüde faize duyarlı olması, farklı vadeler içermesi ve önemli miktarda döviz varlık ve yükümlülüğünün bulunması söz konusu değişimlerin etkilerini önemli kılmaktadır. Örneğin, Eylül 2022 verilerine göre, bankalarda ve TCMB’de tutulan tutarlar, zorunlu karşılıklar, iştirakler, maddi duran varlıklar gibi kalemler haricindeki faize duyarlı kalemler aktiflerin yüzde 78’ini; vadesiz mevduat (ki bir bölümü faizdeki değişimin yarattığı fırsat maliyetine duyarlıdır) ve özkaynak gibi kalemler haricinde kalan faize duyarlı kalemler pasiflerin yüzde 74’ünü oluşturmaktadır. Aktiflerin yüzde 46’sı, pasiflerin yüzde 51’i, özkaynak hariç pasiflerin yüzde 57’si yabancı para üzerindedir. (BDDK, Aylık Bülten, Eylül 2022)

Özellikle 2021 sonundan itibaren izlenen para politikası nedeniyle enflasyon ve faiz oranları arasındaki bağın kopması bankacılık sektörünü ciddi ölçüde faiz oranı riskine maruz bırakmıştır. Döviz kurları da yapılan müdahalelerle yapay şekilde bastırılmakta; bu durum kur riskini artırmaktadır. Örneğin, 2022

sonu itibarıyla enflasyonun yüzde 85 düzeyinde olduğu bir ortamda, mevduat ve kredi faizlerinin yüzde 20'ler düzeyinde bulunması ve alınan tedbirlerle bankaların yüzde 10-15 faiz oranı üzerinden devlet tahvili almaya zorlanması faiz riskinin ölçümünü önemli hale getirmektedir.

Denetim raporlarında standart ifadelerle, banka yönetimlerinin gelişmiş teknik ve yöntemlerle faiz oranı ve kur risklerini ölçtükleri ifade edilmektedir. Denetim raporlarında, faize duyarlı varlık ve yükümlülük kalemleri ayrı ayrı, vade dilimleri üzerinden tutar olarak sunulmakta, bu kalemlerin ortalama faiz oranları da verilmektedir. 2021 yılı denetim raporlarında, faiz oranının TL kalemler için 400 ve 500, USD ve EUR için 200 baz puan aşağı ve yukarı yönlü hareket etmesi hâlinde oluşacak kazanç ve kayıp ile bunun özkaynaklara oranı gösterilmiştir.(Akbank, 2022a: 77; Yapı ve Kredi Bankası, 2022a: 71; Garanti Bankası, 2022a: 109)

Kur riski için de bilanço içi ve dışı döviz varlık ve yükümlülüklerine ayrı ayrı, USD, EUR ve diğer para birimleri olarak, tutar bazında yer verilmektedir. Akbank ve Garanti Bankası'nın 2021 denetim raporunda kurda belirli bir orandaki değişimin yaratacağı etkiye yönelik duyarlılık analizi görülemediği olup, Yapı ve Kredi Bankası'nın 2021 denetim raporunda ise; USD ve EUR kurlarındaki aşağı ve yukarı yönlü yüzde 15'lik değişimin etkisine yer verilmiştir.(Yapı ve Kredi Bankası, 2022a: 74)

2022 ilk çeyreğinde hazırlanan 2021 bağımsız denetim raporlarında, TL faizlerin 4-5 puan artabileceği gibi, dönemin koşullarından oldukça kopuk bir senaryo rapor kullanıcılarına sunulurken, faiz ve kur riskinin giderek arttığı 2022 yılı içinde hazırlanan çeyrek dönemlere ait sınırlı denetim raporlarında ise faiz oranı ve kur risklerine ilişkin herhangi bir stres testi görülemediği. Sınırlı denetim raporlarında bu konuda, "*Bankalarca Risk Yönetimine İlişkin Kamuya Yapılacak Açıklamalar Hakkında Tebliğ*" uyarınca hazırlanmamıştır." ifadesi yer almaktadır. Söz konusu Tebliğ'de (Md. 15), "*faiz oranlarındaki dalgalanmalardan doğan ekonomik değer farklarının yıl sonu itibarıyla açıklanacağı*" belirtilmektedir. Bu hüküm dalgalanmaları dikkate alan faiz oranı riskine konu stres testinin yıllık denetim raporlarında yer almasını zorunlu kılmakla birlikte, ara dönemler için hazırlanan raporlarda faiz oranı riskine ilişkin benzer hesaplamaların yapılmasına bir mâni yaratmamaktadır. Ayrıca piyasada dalgalanmaların arttığı ve risklerin yayıldığı bir dönemde uluslararası standartların işaret ettiği yönde, önemlilik ve kilit konular kriterleri doğrultusunda hareket edilmesi esastır. Bunun tek istisnası düzenleyici otoritenin yazılı olarak aksi yönde bir talepte bulunmasıdır.

Düzenleyici otorite farklı duyarlılık analizlerini içeren stres testlerinin yıllık ara dönem raporlarında yer almasını zorunlu tutmalıdır. Örneğin, faizin enflasyon oranında ya da enflasyonun birkaç puan üzerinde olması gibi senaryolar stres testlerine konu edilmeli, değişimlerin finansal etkisi sunulmalıdır.

Denetçiler olağanüstü dalgalanmaları ve artan riski içeren bir yaklaşımla değil, standart hale gelen bir formatta, muhasebe standartlarının kontrolüne dayalı dar bir bakış açısıyla hareket etmektedir. Bu durum, beklenti boşluğuna ve performans zayıflığına yol açan, finansal tablo/denetim raporu kullanıcılarının haklı eleştirilerine neden olan bir yaklaşımın ürünüdür.

6.3. Aşgari İçsel Sermaye Yeterlilik Rasyosunun Açıklanması

Bankaların mali yapılarının sağlamlığına ilişkin yapılan değerlendirmelerde kullanılan en önemli birkaç göstergeden biri olan sermaye yeterlilik rasyosu sıklıkla yanlış yorumlara konu edilebilmektedir. Ser-

maye yeterliliği, bir bankanın sahip olduğu özkaynaklar karşılığında taşıyabileceği risk tutarını veya ters bir okumayla taşıdığı riski karşılayabilecek tutarda özkaynak bulundurmasını ifade etmekte; sermaye yeterlilik rasyosu ise ‘riske esas tutar / risk ağırlıklı varlık’ ve ‘yasal özkaynak’ değerleri üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin, Eylül 2022 tarihli konsolide sektör bilançosuna göre, bankaların özkaynakları 1,2 trilyon TL, aktifleri 13,1 trilyon TL iken, sermaye yeterlilik rasyosuna konu hesaplamalarda kullanılan yasal özkaynak tutarı takriben 1,5 trilyon TL, risk ağırlıklı kalemler toplamı takriben 8,1 trilyon TL ve sermaye yeterlilik rasyosu yüzde 18,8’dir.(BDDK, Aylık Bülten, Eylül 2022)

Bankacılık Kanunu’na göre asgari sermaye yeterlilik rasyosunun yüzde 8 olduğu ve bankaların asgari gerekliliğin iki katını aşan bir rasyoya sahip olduğu, taşınan riske göre son derece yüksek özkaynak bulundurduğu gibi yorumlar bazı eksiklikler içermektedir. Çünkü asgari sermaye yeterlilik rasyosu tüm bankalar için standart tek bir oran (yüzde 8 gibi) değil, her bir bankanın bünyesine ve risk yapısına uygun olarak hesaplanan, dolayısıyla her bir banka için BDDK tarafından farklı oranlarda saptanan ve pratikte yüzde 8’lik orandan çok daha yüksek düzeylere ulaşabilen bir rasyodur. BDDK tarafından yayımlanan “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” ve “Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik (İç Sistemler ve İSEDES Yönetmeliği)” banka bazında asgari sermaye rasyosu saptanmasına ilişkin prosedüre yer vermektedir.

Büyük ve sistemik riske sahip bankalar için daha yüksek tamponlar konularak yüksek sermaye rasyoları talep edilebildiği gibi, sermayedarı zayıf, mali yapısı olumsuz sinyaller veren ve gelecek projeksiyonları riskli görülen bankalardan da daha yüksek asgari sermaye rasyoları istenebilmektedir.(Kartal, 2021: 225-226)

Banka bazında saptanan ve tutturulması zorunlu olan asgari sermaye rasyoları kamuya açıklanmadığı gibi, denetim raporlarında da yer almamaktadır. Denetim raporlarında denetlenen bankanın ulaşılan sermaye yeterlilik rasyosu gösterilirken, İSEDES kapsamında saptanan asgari rasyo belirtilmemektedir. Bu ise bazı değerlendirmelerin yapılmasını zorlaştırmaktadır. Asgari sermaye rasyoları, büyük ölçüde bankanın finansal yapısına ait verilerin belirlenmiş bir metodoloji üzerinden hesaplanmasına dayanırken, bir ölçüde de düzenleyici otoritenin ilgili bankaya bakış açısını yansıtmaktadır. Örneğin, benzer finansal yapıya sahip iki bankanın asgari sermaye rasyolarındaki farklılık, banka sermayedarlarının gücü, bankaların büyümesinin ileride sorun yaratıp yaratmayacağı, bankaların risk politikasından rahatsız olunup olunmadığı gibi konularda düzenleyici otoritenin bakışından da kaynaklanabilmektedir. Düzenleyici otoritenin koyduğu kural nedeniyle İSEDES kapsamında saptanan asgari içsel sermaye rasyosu raporlarda belirtilmediğinden, rapor kullanıcıları bu tür bir değerlendirme yapamamaktadır.

Denetim raporlarının yeterliliğine ilişkin vurgulanması gereken diğer önemli bir husus; zaman zaman ekonomik konjonktüre bağlı olarak, düzenleyici otoritelerin uluslararası standartlardan sapacak şekilde sermaye yeterlilik rasyosunun hesaplanmasına konu metodolojiyi değiştirerek rasyonun olması gerekenden daha yüksek çıkmasını sağlaması ve bankaların görünümünü iyileştirerek verilebilecek kredi miktarını artırmaya çalışabilmesidir. Bu durumda metodoloji değişikliğinin sermaye rasyosu üzerinde neden olduğu değişimin denetim raporlarında belirtilmesi zorunlu tutulmalıdır. Aksi hâlde, cari ve önceki dönem rasyo hesaplamaları farklı metodolojilerle yapılmış olacağından mukayese yapılamayacağı

gibi, bankaların finansal yapısı için kritik önemde olan bir rasyonun analiz yapmaya ve yol göstericiliğe yönelik işlevi kaybolacak; uluslararası standartlardan sapmanın yarattığı etki görülemeyecektir.

Örneğin, Garanti Bankası'nın 2021 yılı solo denetim raporunda, COVID salgını nedeniyle BDDK'nın aldığı tedbirler sonucu yapılan metodoloji değişikliğine değinilerek, "31.12.2021 tarihi itibarıyla hesaplanan sermaye yeterliliği oranının yüzde 18,31 olduğu, alınan tedbirlerin dikkate alınmaması hâlinde söz konusu rasyonun yüzde 15,69 seviyesine gerilediği" belirtilmektedir. (Garanti Bankası, 2022a: 49-50) Faaliyetler veya alınan/alınmayan riskler nedeniyle değil, mevzuattaki değişiklik dolayısıyla sermaye yeterlilik rasyosunda meydana gelen 2,6 puanlık artış oldukça büyük bir etkiyi yansıtmaktadır. **Çalışmada** kullanılan Akbank ve Yapı ve Kredi Bankası'nın denetim raporlarında ise, alınan tedbirlerin etkilerini dikkate almayan bir sermaye rasyosu hesaplaması bulunmamaktadır.

Banka bazında saptanan asgari sermaye rasyosunun denetim raporunda sunulmaması düzenleyici otoritenin yaklaşımından kaynaklanırken, metodoloji değişikliğinin yarattığı etkinin denetim raporuna yansıtılmaması ise önceki başlıklarda işaret edilen denetçinin otosansüründen kaynaklanmaktadır. İSEDES kapsamında saptanan asgari içsel sermaye rasyolarının ve ilgili dönemde uluslararası standartlardan sapmaya neden olan metodoloji değişikliklerinin sermaye rasyosunda yarattığı etkinin sunulması sağlanmalıdır.

6.4. Bilanço Kalemleri ve Rasyoların Dönem Ortalamalarının Sunulması

Finansal tablo ve raporlama standartları kapsamında bilanço tarihi itibarıyla veriler sunulmakta, bu nedenle yatırımcılar dönem sonu tarihlerine dayalı değişimleri ve rasyoları kullanmaktadır. Bazı durumlarda yıl sonunda ulaşılan büyüklükler yılın genelini ya da yıl ortalamasını yansıtmaktan uzak kalabilmektedir. Bankalar genelde dönem sonlarında mevduat ve kredi gibi kalemlerini büyütme için daha aktif çalışmaktadır. Piyasada dönem sonları arasındaki değerler karşılaştırılmakta; kârlılığı yıla yaygın ortalama değerlerin sağlanmasına karşın, dönem sonlarında bilanço kalemlerinde geçici süreliğine elde edilen kazanımlar ya da kayıplar finansal tablo kullanıcısı nezdinde yanılgılara sebebiyet verilebilmektedir. Örneğin, aktif kârlılığı hesaplanırken, dönem kârının yıl sonu aktif tutarına değil, yıla yaygın ortalama aktif tutarına bölünmesi daha anlamlıdır. Benzer şekilde, kredi ve mevduat gibi önemli kalemler için ilgili dönemin ortalamasını yansıtan büyüklüklerin de sunulması daha sağlıklı çıkarımlara katkı sunacaktır. Bu sorunun giderilmesi için çeyrek dönem sonları verilerinin ortalaması değil, günlük değerlerin ortalaması kullanılmalıdır.

Benzer durum, sermaye yeterliliği ve likidite rasyoları için de geçerlidir. Dönem sonu tarihi ile birlikte yıla yaygın ortalama rasyolar ve yıl içinde ulaşılan en yüksek ve en düşük rasyolar raporlarda sunulmalıdır.

7. SONUÇ

Banka bağımsız denetim raporlarının cari ve gelecek döneme ait finansal performansla ilişkin ciddi bir tespit içermemesi, bazı senaryolar ışığında stres testi sonuçlarının sunmaması, sıklıkla meydana gelen mevzuat ve raporlama standartlarındaki değişikliklerin finansal veriler üzerindeki etkilerini istenen düzeyde göstermemesi nedeniyle bu raporlar şekilsel kalmakla, standart form ve tek tip açıklamaların ötesine geçememekle eleştirilmektedir. Literatürde yer alan denetim faaliyetine dönük beklenti boşluğu

ve bunun bileşenlerinden olan performans açığının, büyük ölçüde uluslararası standartların denetçilere yüklediği sorumluluğun yerine getirilmemesinden kaynaklandığı çalışmada belirtilmektedir.

Bankalar açısından kritik önemde bulunmasına ve finansal performansın ölçülmesinde belirleyici olmasına karşın bağımsız denetim raporlarında yer verilmeyen bazı kilit konulara çalışmada yer verilmiştir. Bankalardan bilgi talep etme yetkisi bulunmayan yatırımcıların (özellikle küçük yatırımcılar) banka faaliyetleri ve riskleri hakkındaki bilgi ihtiyacının karşılanması, ancak banka yönetiminin alanına giren değerlendirmelerden de kaçınılması denetçinin sağlaması gereken bir dengedir.

Çalışmada denetçilerin sahip olduğu otosansür ve dar bakış açısına temas edilerek, denetim raporlarının yeterliliğini ve saygınlığını artıracak önerilerde bulunulmuştur. Kredi, faiz ve kur riski ile bu risklerle bağlantılı aktif kalitesi, sermaye yeterliliği ve kârlılık gibi konular denetim raporlarında istenen şekilde sunulmamaktadır. Belirtilen konulardaki yetersizlik performans açığından kaynaklanmakta ve bu kanal üzerinden beklenti boşluğuna sebebiyet verilmektedir. Çalışmada işaret edilen konulara ve belirtilebilecek diğer kritik hususlara raporlarda yer verilmesi suretiyle performans açığının azaltılabileceği kanaati taşınmaktadır.

Bu doğrultuda, Türkiye’de geçerli olan uluslararası denetim ve raporlama standartlarının içeriğine uygun olarak;

- 1) Raporlama tarihi itibarıyla bilançoda taşınan risklerden kaynaklı gelecekteki muhtemel finansal gelişmelere veya finansal verilerde yüksek olasılıklı değişmelere raporlarda daha geniş ve net şekilde yer verilmesi,
- 2) Uluslararası standartlarda yer bulan ‘önemli ve kilit konuların’ çok dar şekilde ele alınmaması ve özellikle olağanüstü koşulların geçerli olduğu dönemlerde standart rapor formatının geliştirilerek bu konuların daha geniş bir açıdan değerlendirilmesi,
- 3) 2020 salgın krizi sonrasında olduğu üzere, sorunlu krediler ve sermaye yeterliliği gibi bankaların finansal yapısı üzerinde önemli tesirler yaratan ve aynı zamanda rapor kullanıcıları için rehber niteliği taşıyan veri ve rasyoları olduğundan daha pozitif göstermeyi amaçlayan geçici mevzuat değişikliklerinin yapıldığı dönemlerde, değişen geçici mevzuatın öngördüğü yeni metodolojilerle elde edilen finansal sonuçlara ilaveten, olağan raporlama ve değerlendirme standartlarının tatbik edilmesi hâlinde ulaşılabilecek veri ve rasyoların da mukayeseli olarak sunulması,
- 4) Enflasyon, faiz ve döviz kurunun çok yüksek ya da dalgalı olduğu dönemlerde veya son iki yıldır gözlemlendiği üzere geleneksel olmayan düzenlemelerle banka faaliyetlerinin yönlendirildiği/sınırlandırıldığı zamanlarda, istikrarlı dönemlere uygun standart rapor formatlarının zenginleştirilmesi, sorunlu kredi, faiz oranı, döviz kuru gibi finansal piyasa fiyatlarındaki muhtemel değişmelerin farklı senaryolar üzerinden finansal sonuçlara etkisinin özet tablolarında sunulması, piyasadaki gelişmelere dönük beklentiler ışığında performansın hangi yönde ve hangi boyutta değişebileceğinin rapor kullanıcılarına tahmini olarak gösterilmesi

gibi husus ve konular bağımsız denetim raporlarının içerik ve kalitesinin artırılması ve performans açığının giderilmesi bakımından kritik önemdedir.

Diğer yandan, bankacılık alanında düzenleyici otorite olan BDDK'nın banka bazında bağımsız denetimi yapacak şirketi seçmesi ya da bir puanlama sistemi veya kurayla bu atamayı yapması, dolayısıyla denetlenen bankanın denetleyeni seçtiği cari sistemin sonlandırılması yararlı olacaktır. Rapor içeriğinin zenginleştirilmesi ve yatırımcı ihtiyaçlarına daha fazla hitap edecek bir formatta düzenlenmesi için düzenleyici otoritenin yönlendirme yapması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ACCA. (2019). Closing the Expectation Gap in Audit. https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/professional-insights/Expectation-gap/pi-closing-expectation-gap-audit.pdf
- Akbank. (2021). Bağımsız Denetim Raporu 2020.
- Akbank. (2022a). Bağımsız Denetim Raporu 2021.
- Akbank. (2022b). Sınırlı Denetim Raporu 30 Haziran 2022.
- BDDK. (2022). Aylık Bülten, Eylül 2022.
- BDDK. (2006). Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Özkaynak Standart Oranının Bankalarca Konsolide ve Konsolide Olmayan Bazda Hesaplanması ve Uygulanması Hakkında Yönetmelik.
- BDDK. (2011). Bankacılık Hesaplarından Kaynaklanan Faiz Oranı Riskinin Standart Şok Yöntemiyle Ölçülmesi ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik.
- BDDK. (2014). Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik.
- BDDK. (2015). Bankalarca Risk Yönetimine İlişkin Kamuya Yapılacak Açıklamalar Hakkında Tebliğ.
- BDDK. (2015). Bankaların Bağımsız Denetimi Hakkında Yönetmelik.
- BDDK. (2015). Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik.
- BDDK. (2016). Bankaların Sermaye ve Likidite Planlamasında Kullanacakları Stres Testlerine İlişkin Rehber.
- BDDK. (2016). Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.
- BDS 200: Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartlarına Uygun Olarak Yürütülmesi.
- BDS 250: Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Mevzuatın Dikkate Alınması.
- BDS 700: Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama.
- BDS 701: Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi.
- BDS 705: Bağımsız Denetçi Raporunda Olumlu Görüş Dışında Bir Görüş Verilmesi.
- BDS 710: Karşılaştırmalı Bilgiler-Önceki Dönemlere Ait Karşılık Gelen Bilgiler ve Karşılaştırmalı Finansal Tablolar.
- Cohen, D.A. (2003). Quality of financial reporting choice: determinants and economic consequences. SSRN Working Paper Series.
- Dünya Gazetesi. (13 Ağustos 2022). Borsa şirketleri son 2 yıldır borçla büyüyor. <https://www.dunya.com/ekonomi/borsa-sirketleri-son-2-yildir-borcla-buyuyor-haberi-666236>
- Gray, G.L., Turner, J.L., Coram, P.J., & Mock, T.J. (2011). Perceptions and Misperceptions Regarding the Unqualified Auditor's Report By Financial Statement Preparers, Users, and Auditors. American Accounting Association, Accounting Horizons, Cilt: 25, No: 4, 659-684.
- Kartal, F. (2021). Bankacılıkta Finansal Yönetim. Efe Akademi Yayınevi.
- Kartal, F. (2012). Türkiye'de Banka Denetimi. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 49, Sayı: 565, 55-69.
- KÇ: Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve.
- Koh, H.C. & Woo, E. (1998). The Expectation Gap in Auditing. Managerial Auditing Journal, 13/3, 147-154.

Köse, Y. & Erdoğan, S. (2015). The Audit Expectations Gap in Turkey. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 67, 193-214.

Ojo, M. (2006). Eliminating the Audit Expectations Gap: Myth or Reality. *Munich Personal RePEc Archive*, No: 232, https://mpira.ub.uni-muenchen.de/232/1/MPRA_paper_232.pdf

Olojede, P., Erin, O., Asiriwa, O., & Usman, M. (2022). Audit Expectation Gap: an Empirical Analysis. *Future Business Journal*, 6(1):10.

PwC (PricewaterhouseCoopers). (2013). Auditor Reporting-An Overview of Global Developments. <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/publications/assets/pwc-auditor-reporting-an-overview-of-global-developments.pdf>

TFRS 9: Finansal Araçlar Standardı

TMS 1: Finansal Tabloların Sunuluşu.

TMS 8: Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar.

Türkiye Garanti Bankası. (2021). Bağımsız Denetim Raporu 2020.

Türkiye Garanti Bankası. (2022a). Bağımsız Denetim Raporu 2021.

Türkiye Garanti Bankası. (2022b). Sınırlı Denetim Raporu 30 Haziran 2022.

Ulusoy, Y. (2005). Halka Açık Anonim Ortaklıklarda Bağımsız Dış Denetimin Fonksiyonları ve Denetçi Bağımsızlığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 265-300.

Yapı ve Kredi Bankası. (2021). Bağımsız Denetim Raporu 2020.

Yapı ve Kredi Bankası. (2022a). Bağımsız Denetim Raporu 2021.

Yapı ve Kredi Bankası. (2022b). Sınırlı Denetim Raporu 30 Haziran 2022.

IFRS 16 (TFRS 16)'NİN FİNANSAL TABLOLAR VE FİNANSAL ORANLARA ETKİSİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 27.02.2023
Kabul Tarihi : 24.04.2023
Türü : İnceleme Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbakis.1256944

Doç. Dr. Oğuzhan BAHADIR*

Bibliyografik Bilgiler

Bahadır, O. (2023). “IFRS 16 (TFRS 16)’nın Finansal Tablolar ve Finansal Oranlara Etkisi” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 149-160) <https://doi.org/10.55322/mbakis.1256944>

ÖZ

Bu çalışma IFRS 16 (TFRS 16) Kiralamalar standardının finansal tablolar ve finansal analizde kullanılan oranlar üzerindeki etkilerini incelemekte ve literatürdeki önceki çalışmaların sonuçlarını açıklamaktadır. Kiralama işlemlerinde finansal kiralama ve faaliyet kiralaması ayrımını kaldırarak bilançoda faaliyet kiralamalarına ilişkin varlık ve yükümlülük; kar veya zarar tablosunda ise amortisman gideri ve faiz gideri raporlanmasını zorunlu kılan IFRS 16 (TFRS 16), özellikle faaliyet kiralaması işlemlerini yoğun şekilde yürüten işletmelerin finansal tablo kalemlerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. IFRS 16 (TFRS 16) ile birlikte EBITDAR (Faiz, Vergi, Amortisman, ve Kira Öncesi Kar) ölçüsüne olan ihtiyaç ortadan kalmıştır. Ayrıca, IFRS 16 (TFRS 16)’yı uygulayan işletmelerin faaliyet karlılıklarında artış gerçekleşmesine rağmen likidite oranları azalmış, kaldırma oranları artmıştır.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası finansal raporlama standartları, kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi, kiralamaların aktifleştirilmesi, finansal oranlar

JEL Sınıflandırması: M41

* Galatasaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, obahadir@gsu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5721-9498

EFFECTS OF IFRS 16 (TFRS 16) ON FINANCIAL STATEMENTS AND FINANCIAL RATIOS**ABSTRACT**

This study examines the impact of IFRS 16 (TFRS 16) Leases on financial statements financial ratios and explains the results of previous research in the literature. IFRS 16 (TFRS 16) which mandates accounting of assets and liabilities in the balance sheet and depreciation expense and interest expense in the profit or loss statement related to operating leases, has caused significant changes in the financial statement items and financial ratios of the companies that carry out intensive operating leasing transactions. With IFRS 16 (TFRS 16), the need for the EBITDAR (Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation, and Lease) measure has disappeared. In addition, although the operating profitability of the companies applying IFRS 16 (TFRS 16) has increased, the liquidity ratios have decreased and the leverage ratios have increased.

Keywords: International financial reporting standards, lease accounting, lease capitalization, financial ratios

JEL Classification: M41

1. GİRİŞ

Başlangıçta büyük nakit çıkışlarına neden olmadan makineleri kullanmayı sağlayan kiralama son yıllarda işletmeler tarafından sıkça kullanılan finansman yöntemlerinden biri haline gelmiştir (Soobrin, 2017 s.7). Finansman kolaylığının yanı sıra kiralama işlemlerinin sağladığı diğer bir fayda da kiracının eskime payı ve kalıntı değere ilişkin riskini azaltmasıdır. Ayrıca, kiralama işlemleri vergi avantajları sağlayarak işletmelerin borçlanma maliyetlerini de azaltmaktadır.

IASB (International Accounting Standards Board – Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu) kiralama işlemlerinin ölçümü ve raporlanmasına ilişkin muhasebe ilkelerini ilk defa IAS 17 (TMS 17) Kiralama İşlemleri standardında düzenlemiştir. IAS 17 (TMS 17), kiralama işlemlerini finansal kiralama ve faaliyet kiralaması olarak ikiye ayırarak finansal kiralamaların bilançoda yükümlülük olarak muhasebeleştirilmesini; faaliyet kiralamalarının ise dönem gideri olarak kar veya zararda muhasebeleştirilerek bilanço dışı yükümlülük olarak dipnotlarda açıklanmasını zorunlu kılmıştır.

Faaliyet kiralamalarının bilançoda muhasebeleştirilmesine izin vermeyen IAS 17 (TMS 17), yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir çok açıdan eleştirilmiştir:

- IAS 17 (TMS 17) faaliyet kiralamasına ilişkin işlemlerin bilançoda muhasebeleştirilmesine izin vermediği için yüksek tutarlarda faaliyet kiralaması işlemleri gerçekleştiren işletmelerin bilanço dışı yükümlülükleri önemli boyutlara ulaşmıştır.

- IAS 17 (TMS 17), yüksek tutarda kiralama yükümlülüğü bulunan işletmeler ile düşük tutarda kiralama yükümlülüğü bulunan işletmelerin finansal tablolarının karşılaştırılmasını zorlaştırmıştır (Öztürk ve Serçemeli, 2016, s. 144).

Bryan, Lilien ve Martin (2013), S&P Compustat veritabanında yer alan ve 2009 yılı itibariyle özkaynakları ve faaliyet karı pozitif olan işletmelerin 2000-2008 yılları arasında gerçekleştirdikleri kiralama işlemlerini incelemişler ve bu dönemde gerçekleştirilen kiralama işlemlerinin % 88'inin faaliyet kiralamaları, % 12'sinin finansal kiralama işlemleri olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durum, kiralama işlemlerinin yalnızca % 12'lik kısmının bilançoya yansıtıldığı; % 88'lik kısmının ise bilanço dışı yükümlülük olarak dipnotlarda açıklandığını ortaya koymuştur. Beattie, Goodacre ve Thomson (2000) ise Birleşik Krallık'taki halka açık şirketlerin faaliyet kiralamalarından kaynaklanan ancak muhasebe standartları izin vermediği için raporlayamadıkları uzun vadeli yükümlülüklerinin toplam uzun vadeli yükümlülüklerinin % 39'unu oluşturduğunu tespit etmişlerdir. Benzer sonuçlar 2005 yılında SEC'in (Securities Exchange Commission – ABD Sermaye Piyasası Kurulu) yaptığı çalışmada da elde edilmiştir. Söz konusu çalışmaya göre bilançoda raporlanan kiralama yükümlülüklerin tutarı 45 milyar \$ olmasına rağmen bilanço dışı yükümlülükler 1,25 trilyon \$ değerindedir (Securities Exchange Commission, 2005, s. 64). Diğer taraftan, IASB'nin uluslararası finansal raporlama standartlarını veya Amerikan genel Kabul görmüş muhasebe ilkelerini kullanan halka açık 1.022 şirketin 2014 yılı finansal raporlarını incelediği araştırmada, bu şirketlerin 3 trilyon \$ değerindeki faaliyet kiralama işlemleri olduğu ve bu işlemlerin bilanço dışı yükümlülük olarak dipnotlarda açıklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu araştırma bilanço dışı faaliyet kiralaması yükümlülüklerinin toplam yükümlülükler içindeki payının Afrika/Orta Doğu ülkelerinde % 27, Asya/Pasifik ülkelerinde % 32, Avrupa ülkelerinde % 26, Latin Amerika ülkelerinde % 45 ve Kuzey Amerika ülkelerinde % 22 olduğunu ortaya çıkarmıştır (IASB, 2014, s.3). 2005 yılında SEC yatırımcılar ve diğer bilgi kullanıcılarından gelen talepler üzerine faaliyet kiralamalarına uygulanan raporlama ilkelerinin şeffaf olmadığı konusunda endişelerini açıklamıştır. SEC'e göre, bilançoda faaliyet kiralamalarına ilişkin bilginin yer almaması yatırımcılar ve analistlerin varlıkları satın almak için borçlanan işletmelerle faaliyet kiralaması kapsamında varlıkları kiralayan işletmelerin finansal durumlarını, bir takım düzeltme işlemleri yapmadan karşılaştırmalarını engellemektedir.

Faaliyet kiralamalarının muhasebeleştirilmesine yönelik bu eleştirilerden sonra IASB ve FASB (Financial Accounting Standards Board – ABD Finansal Muhasebe Standartları Kurulu) ortak bir proje başlatarak bu alanda iyileştirmeye gidilmesi yönünde karar almıştır. Ortak çalışmalarda, kiracıların faaliyet kiralaması sonucunda varlık edindikleri ve yükümlülüğe katlandıkları konusunda anlaşma sağlanmış; IASB Ocak 2016'da IFRS 16 (TFRS 16) Kiralamalar standardını yayınlarak kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde yeni bir dönemi başlatmıştır. IAS 17 (TMS 17) yerine geçen IFRS 16 (TFRS 16) 1 Ocak 2019 tarihi ile başlayan raporlama dönemlerinden itibaren yürürlüğe girmiştir (IASB, 2014, s.1).

IFRS 16 (TFRS 16) kiracıların, kiralama işlemlerini finansal kiralama ve faaliyet kiralaması olarak sınıflandırmaları gerekliliğini ortadan kaldırmış ve tüm kiralamalar için ortak bir muhasebe yaklaşımı geliştirmiştir. Bu modele göre, kiracılar 12 aydan uzun süreli tüm kiralamaları için bilançoda varlık ve yükümlülük raporlamak zorundadırlar. Kar veya zarar tablosunda ise kiralanan varlıklar için amortisman gideri ve kira yükümlülüğü için faiz giderinin ayrı kalemlerde muhasebeleştirilmesi gerekmektedir.

IFRS 16 (TFRS 16) tarafından benimsenen yaklaşım, IAS 17 (TMS 17)'nin bilanço dışı bıraktığı ve yalnızca finansal tablo dipnotlarında açıklanmasına izin verdiği faaliyet kiralamalarına ilişkin varlık ve yükümlülüklerin bilançoda raporlanmasını sağlamıştır. Başta perakende, iletişim, bankacılık, havayolları, madencilik ve lojistik sektörlerinde faaliyet gösterenler olmak üzere bir çok işletmenin finansal tabloları IFRS 16 (TFRS 16)'nın yürürlüğe girmesinden etkilenmiştir (Ernst & Young, 2016, s. 8). Ayrıca, IFRS 16, cari oran, aktif devir hızı, faiz karşılama oranı, EBITDA (Earnings Before Interest Tax Depreciation and Amortization - Faiz Amortisman ve Vergi ncesi kar), EBIT (Earnings Before Interest and Tax - Faiz ve Vergi Öncesi Kar), faaliyet karı, dönem net karı, hisse başına kar, özkaynak karlılığı ve işletme faaliyetlerinden nakit gibi analistlerin sıklıkla kullandığı finansal performans ölçütlerini de etkilemiştir. Söz konusu değişiklikler, bir çok işletmeyi varlıkları kiralama ve satın alma seçenekleri arasında tekrar değerlendirme yapmaya itmiştir.

Bu çalışmanın amacı, IFRS 16 (TFRS 16) Kiralamalar standardının finansal tablolar ve finansal analizde kullanılan oranlar üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmanın 2. bölümünde; IAS 17 (TMS 17) ve IFRS 16 (TFRS 16)'da yer alan muhasebe ilkeleri karşılaştırılmıştır. 3. bölümde IFRS 16 (TFRS 16)'nın uygulanmasıyla birlikte işletmelerin finansal tablolarında ve finansal analizlerinde kullandıkları oranlarda meydana gelen değişim incelenmiş; 4. bölümde ise literatürdeki önceki çalışmaların sonuçları açıklanmıştır.

2. KİRALAMA İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

IAS 17 (TMS 17) kiralama işlemlerini, finansal kiralama ve faaliyet kiralaması olarak ikiye ayırmıştır. Finansal kiralama, varlığa sahip olmaktan kaynaklanan tüm risk ve getirilerin kiracıya devredildiği kiralama olarak tanımlanmaktadır (IAS 17, paragraf 4). Finansal kiralamada, her ne kadar varlığın yasal mülkiyeti kiralayana ait olsa da, varlık faydalı ömrü boyunca kiracı tarafından kullanılmakta ve kira sözleşmesi sonunda el değiştirmektedir. Özün önceliği ilkesine göre, varlığa ilişkin risk ve getiri kira sözleşmesi başında kiracıya devredildiği için, varlığın faydalı ömrü boyunca kiracının finansal tablolarında muhasebeleştirilmesi gerekir. Bu ilkeyi esas alan IAS 17 (TMS 17), finansal kiralamalarda varlığın gerçeğe uygun değeri ile gelecekteki kira ödemelerinin bugünkü değerinden küçük olanı üzerinden bilançoda varlık ve yükümlülük olarak muhasebeleştirilmesini zorunlu kılmıştır (IAS 17, paragraf 20). Faaliyet kiralamalarında ise, varlığa ilişkin risk ve getirilerin kiracıya devredilmediğini gerekçe gösteren IAS 17 (TMS 17) kiracının kiralama işlemlerini varlık ve yükümlülük yerine kira sözleşmesi boyunca gider olarak muhasebeleştirilmesini öngörmüştür.

Faaliyet kiralamalarına ilişkin bilginin bilançoda yer almaması, bir taraftan yatırımcı ve analistlerin işletmelerin finansal durumunu tüm yönleriyle görmelerini engellemekte; diğer taraftan da önemli düzeltmeler yapmaksızın satın alma yoluyla varlık edinen işletmeler ile faaliyet kiralaması yoluyla varlık edinen işletmelerin finansal tablolarının karşılaştırılmasını imkansız hale getirmektedir. Oysa, genel amaçlı finansal raporlamanın amacı, finansal bilgi kullanıcılarına raporlayan işletmeye kaynak sağlama kararlarını verirken faydalı olacak finansal bilgiyi sağlamaktır (IASB Kavramsal Çerçeve, paragraf A2). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları kullanarak hazırlanan finansal tabloların finansal bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duydukları bilgiye erişimlerini kolaylaştıracağı ve işletmeler arasında karşılaştırma yapma olanağı sağlayarak sermaye maliyetini azaltacağı düşünülmektedir (Leuz ve Verrecchia,

2000; Daske, 2006; Barth Landsman ve Lang, 2008; Hail, Leuz ve Wysocki, 2010). 2016 yılında IASB, kiralama işlemlerine ilişkin bilginin kalitesini ve karşılaştırılabilirliğini iyileştirmek amacıyla bu işlemlerin muhasebeleştirilmesi, raporlanması ve finansal tablo dipnotlarında açıklanmasıyla ilgili yeni kurallar getiren IFRS 16 (TFRS 16) Kiralamalar standardını yayınlamıştır.

3. IFRS 16’NİN FİNANSAL TABLOLARA VE FİNANSAL ORANLARA ETKİSİ

IFRS 16 (TFRS 16), faaliyet kiralaması ve finansal kiralama ayırımını kaldırarak tüm kiralama işlemlerine uygulanacak ortak muhasebe ilkeleri belirlemiştir. IFRS 16 (TFRS 16) kiraya verenlerin uyguladığı muhasebe işlemlerini değiştirmemiş; ancak IAS 17 (TMS 17)’nin kiracı için bilanço dışı kalem olarak kabul ettiği faaliyet kiralamalarına ilişkin varlık ve yükümlülüklerin bilançoda raporlanmalarını zorunlu kılmıştır. Doğal olarak IFRS 16 (TFRS 16)’nın getirdiği değişikliklerden yoğun olarak faaliyet kiralaması işlemleri yürüten perakende, telekomünikasyon, bankacılık, havacılık, madencilik ve ulaşım gibi sektörler daha fazla etkilenmiştir (E & Y, 2016, s.8). Bu işletmelerde tahakkuk esasına göre dönem gideri olarak kaydedilen faaliyet kiralaması giderinin yerini, kira varlığı için amortisman gideri ve kira yükümlülüğüne ilişkin faiz gideri almıştır.

IFRS 16 (TFRS 16)’nın getirdiği yaklaşıma göre, kiracı kiralama başladıktan sonra kullanım hakkı varlığı muhasebeleştirir ve kira sözleşmesi boyunca kullanım hakkı varlığını maliyet yöntemini kullanarak ölçer. Ayrıca kiracı, kiralama süresi boyunca ödenecek kira ödemelerinin, kiralama sözleşmesinde zımni oran üzerinden iskonto edilmiş bugünkü değeri üzerinden ölçerek kira yükümlülüğünü bilançoya yansıtır. Raporlama dönemi sonunda kullanım hakkı varlığı üzerinden amortisman gideri; kiralama yükümlülüğü üzerinden faiz gideri muhasebeleştirilir. Amortisman gideri sözleşme boyunca eşit olarak muhasebeleştirilse de, finansman gideri, kiralama süresi boyunca, kira ödemeleri yapıldıkça azalır. Bu durum kira sözleşmesinin vadesine yaklaştıkça toplam giderin azalmasına neden olmaktadır (IASB, IFRS 16: Leases, Effects Analysis, 2016).

Diğer taraftan, kira gideri (faaliyet gideri) yerine amortisman gideri ve finansman giderinin muhasebeleştirilmesi kar veya zarar tablosundaki kar basamaklarını da değiştirmiştir. IFRS 16 (TFRS 16)’nın uygulanmasıyla daha az faaliyet gideri muhasebeleştirilen işletmelerin FAVÖK (Faiz Vergi ve Amortisman Öncesi Kar) düzeyleri ve faaliyet karı düzeyleri artmıştır. Tablo 1 IFRS 16 (TFRS 16)’nın kar veya zarar tablosu üzerindeki etkisini göstermektedir.

Tablo 1. IFRS 16 (TFRS 16)'nın Kar veya Zarar Tablosuna Etkisi

	IAS 17		IFRS 16
	Finansal kiralamalar	Faaliyet kiralamaları	Tüm kiralamalar
Hasılat	XXX	XXX	XXX
Faaliyet giderleri (amortisman hariç)	...	Gider	...
FAVÖK			Artış
Amortisman gideri	Amortisman	...	Amortisman
FaaGliyet Karı			Artış
Finansman giderleri	Faiz	...	Faiz
Vergi Öncesi Kar			Değişim yok

Kaynak: IASB, IFRS 16: Leases, Effects Analysis, 2016

IFRS 16 (TFRS 16)'nın uygulanmasıyla birlikte, faaliyet kiralaması yoluyla katlanılan kullanım hakkı varlığı ve buna bağlı yükümlülükler bilançoda muhasebeleştirilmeye başlanmıştır. Kullanım hakkı varlığı başlangıçta, kiralama yükümlülüğü artı kiracı tarafından katlanılan herhangi bir başlangıç maliyeti üzerinden; raporlama dönemi sonunda ise maliyet modeli kullanılarak ölçülmektedir (IFRS 16, paragraf 22). Maliyet modelinde kullanım hakkı varlığı faydalı ömür boyunca amortisman tabi tutulartak giderleştirilmektedir (IFRS 16, paragraf 32). Kiralama yükümlülüğü ise başlangıçta, kiralama süresi boyunca ödenecek kira ödemelerinin, kiralamadaki zımni oran üzerinden iskonto edilmiş bugünkü değeri üzerinden ölçülür (IFRS 16, paragraf 26).

IFRS 16 (TFRS 16)'nın muhasebe ilkeleri çok sayıda faaliyet kiralaması işlemine giren işletmelerin aktif ve finansal yükümlülüklerinde önemli bir artışa neden olmuştur. Ancak, kullanım hakkı varlığının amortisman yoluyla azaltılması, yükümlülüklerin ödeme yoluyla azaltılmasından daha hızlı olduğu için, zamanla varlıkların tutarı yükümlülük tutarının altına düşmekte ve bu dengesizlik sonucunda öz-kaynaklarda azalış meydana gelmektedir. Tablo 2 IFRS 16 (TFRS 16)'nın bilanço üzerindeki etkisini göstermektedir.

Tablo 2. IFRS 16 (TFRS 16)'nın Bilançoya Etkisi

	IAS 17 (TMS 17)		IFRS 16 (TFRS 16)
	Finansal kiralamalar	Faaliyet kiralamaları	Tüm kiralamalar
Varlıklar	XXX	...	XXX
Yükümlülükler	XXX	...	XXX
Bilanço dışı yükümlülükler		XXX	

Kaynak: Ernst&Young, A Summary of IFRS 16 and Its Effect, May 2016

Bilanço ve kar veya zarar tablosu kalemlerini değiştiren IFRS 16 (TFRS 16), bu finansal tablolardan hesaplanan oranları da etkilemiştir. Bilançoda raporlanan dönen varlıkların tutarı değişmemiştir; ancak kiralama yükümlülüklerinin kısa vadeli kısmı nedeniyle bilançoda gösterilen kısa vadeli yükümlülükler artmıştır. Bu da cari oran ve diğer likidite oranlarında düşüşe neden olmuştur. Ayrıca, özkaynakların azalması ve yükümlülüklerin artması nedeniyle finansal kaldıraç oranı artmıştır. Aktif toplamının artması ise aktif devir hızını azaltmıştır. Tablo 3 IFRS 16 (TFRS 16)'nın finansal oranlar üzerindeki etkisini göstermektedir.

Tablo 3. IFRS 16 (TFRS 16)'nın Finansal Oranlar Üzerindeki Etkisi

Finansal Oran	IFRS 16 Etkisi
Cari Oran	Azalış
Likidite Oranı	Azalış
Nakit Oran	Azalış
Finansal Kaldıraç Oranı	Artış
Özkaynak Oranı	Azalış
Aktif Devir Hızı	Azalış
Aktif Karlılığı	Azalış
Faaliyet Karlılığı	Artış

IAS 17 (TMS 17)'nin yürürlükte olduğu dönemde, önemli ölçüde faaliyet kiralaması işlemi yürüten işletmelerin finansal performanslarını karşılaştırmak için EBITDAR (Faiz, Vergi, Amortisman, ve Kira Öncesi Kar) ölçüsü geliştirilmiştir. EBITDAR, faaliyet giderlerinde raporlanan kira giderinin FAVÖK'e

eklenmesiyle hesaplanmaktadır. Ne var ki IFRS 16'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, kira giderleri yerine amortisman giderleri kar veya zarar tablosunda raporlandığından, finansal analiz için EBITDAR'ın gerekliliği ortadan kalkmıştır. Artık FAVÖK kullanarak, işletmeler arası karşılaştırmalar yapmak mümkün hale gelmiştir.

IFRS 16 (TFRS 16), işletmelerin net nakit akışlarının tutarları üzerinde bir değişikliğe neden olmamıştır. Ancak nakit akış sınıflarında raporlanan tutarlar değişmiştir. Faaliyet kiralamaları için yapılan ödemeler IAS 17 (TMS 17)'ye göre "işletme faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışları" altında muhasebeleştirilirken, IFRS 16 (TFRS 16) anapara ödemelerinin "finansman faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışları" olarak sınıflandırılmasını gerektirmektedir.

4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Faaliyet kiralamalarının aktifleştirilmesinin finansal tablolar ve oranlar üzerindeki etkisini inceleyen araştırma sayısı sınırlıdır (Bennet ve Bradbery, 2003, s. 101). Bu alandaki araştırmaların çoğu, ABD'deki işletmelerden alınan veriler kullanılarak yapılmıştır.

Varlıkların satın alınmasının veya kiralanması seçeneklerinin finansal tablolar üzerindeki etkilerine odaklanan ilk araştırma Shillinglaw (1958) tarafından yürütülmüştür. Shillinglaw (1958) uzun vadeli kiralamalarda kira yükümlülüğünün bilançodan çıkarılmasının, şirketin borç pozisyonunun eksik gösterilmesine yol açtığı ve farklı varlık finansmanı yöntemlerini seçen işletmelerin finansal durumlarını karşılaştırmayı zorlaştırdığını iddia etmiş ve bu durumu ortadan kaldırmak için kiracının, gelecekteki kira ödemelerinin bugünkü değerinin ölçülerek bilançoya yükümlülük olarak yansıtılmasını önermiştir (Shillinglaw, 1958, s. 591). Shillinglaw (1958)'in önerisi bir süre sonra APB'nin (Accounting Principles Board - Muhasebe İlkeleri Kurulu), uzun vadeli bir yükümlülük raporlanmasına ilişkin görüşünü yayınlamasıyla hayata geçirilmiştir (APB Görüşü No. 5, s. 32). Ayrıca kiralamaları faaliyet kiralaması ve finansal kiralama olarak ikiye ayıran bu APB Görüşünün yayınlanmasından sonra, literatürdeki birçok araştırma, kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesinin işletmelerin sermaye yapısında ve borç/özkaynak oranları üzerindeki etkilerine incelemeye yönelmiştir.

Gritta (1974), kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesinin Amerikan havacılık endüstrisindeki finansal kaldıraç oranı üzerindeki etkisini incelemiş ve bu etkinin özellikle büyük işletmeler için çarpıcı olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Gritta (1974), uzun vadeli kiralama varlıklarının, incelenen işletmelerin çoğunun mevcut borç yüklerini önemli ölçüde artırdığı ve bu nedenle sektör içi analizleri olumsuz etkilediğini belirtmiştir (Gritta, 1974, s. 50).

Elam (1975), iflas tahmini için kiralama işlemlerinin finansal oranların öngörülebilirliği üzerindeki etkisini analiz eden bir çalışma yapmıştır. Bulguları, aktifleştirilen kiralama işlemlerinin finansal oranların firma iflasını tahmin etme gücünü artıracığı iddiasını desteklememiştir. Altman (1976) ise, Elam (1975)'in bu çalışmasını, başarısız olan ve olmayan işletmeler tarafından kiralamaların göreceli kullanımını titizlikle araştırmadığı ve tahmin modelinin potansiyel olarak yararlı finansal oranları kapsamadığı için eleştirmiştir.

Ingberman (1979), Gritta (1974)'ün kiralama işlemlerinin finansal tablolar üzerindeki etkisine ilişkin çalışmasını genişletmiştir. Ingberman (1979)'un sonuçları, kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesinin,

faiz ve amortisman için daha yüksek tutarda giderlerin muhasebeleştirilmesi nedeniyle, kiralamanın ilk yıllarında karın azalmasına neden olduğunu; kiralama sözleşmesinin sonuna yaklaştıkça, kiralama süresine ve faiz oranlarına bağlı olarak bu durumun tersine döndüğünü göstermiştir. Ayrıca Ingerman (1979) kar ve işletme sermayesinden etkilenen finansal oranların kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesinden de önemli ölçüde etkilendiğini bulmuştur.

Finansal kiralama sözleşmelerinin standart düzenleyici otoriteler tarafından faaliyet kiralaması ve finansal kiralama olarak ayrıştırılmasının ardından, büyük finansal kiralama işlemleri gerçekleştiren işletmeler ile büyük faaliyet kiralaması olan işletmelerin finansal tabloları arasındaki farklılık giderek artmıştır. Imhoff, Lipe ve Wright (1991) farklı kiralama yöntemlerini kullanan işletmeler arasındaki finansal tablo farklılıklarına odaklanarak finansal tablo kullanıcılarının, faaliyet kiralamalarını finansal kiralamalar gibi finansal tablolara yansıtarak bu farkı ortadan kaldıracaklarını iddia etmişlerdir. Imhoff vd. (1991) önerdikleri yaklaşımda, finansal tablo dipnotlarında yer alan gelecekteki faaliyet kiralamasına ilişkin ödemelerin iskonto edilmesiyle net borç hesaplanmakta ve brüt borç ile net borç arasındaki fark faiz gideri olarak muhasebeleştirilmektedir. Imhoff vd. (1991), bu dönüşümün faaliyet kiralaması kullanan işletmelerin net karını değiştirmemesine rağmen faaliyet karını artırdığı sonucuna varmıştır. Bu yaklaşım daha sonra Beattie, Edwards ve Goodacre (1998), Bennett ve Bradbury (2003), Duke ve Hsieh (2006), Duke Hsieh ve Su (2009), Branswijck, Longueville ve Everaert (2011) ve Wong ve Joshi (2015) tarafından da kabul görmüştür.

Beattie vd. (1998), kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesinin Birleşik Krallık'taki işletmelerin finansal oranları üzerindeki etkilerini incelemek için Imhoff vd. (1991)'in çalışmasını genişletmişlerdir. Sonuçlar, kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesinin borçluluk oranlarını artırdığına işaret etmiştir. Örneğin, kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesi uzun vadeli borç/sermaye oranını %92,8, borç/öz kaynak oranını %48,7, net borç/ öz kaynak oranını %260 oranında artmıştır. Benzer sonuçları, Bennett ve Bradbury (2003)'nin, Yeni Zelanda Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 38 firma üzerinde yaptığı çalışmada da elde edilmiştir. Bennett ve Bradbury (2003) kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesinin bilançoda raporlanan yükümlülükler ve finansal oranlar üzerinde önemli bir etkisi olduğunu; kaldıraç oranlarını artırdığını ancak likidite ve karlılık oranlarını azalttığını göstermiştir.

Duke ve Hsieh (2006), ise faaliyet kiralamaları aktifleştirilmiş olsaydı, ortalama borç/öz sermaye oranının iki kattan fazla artacağını ve ortalama aktif karlılık oranının yaklaşık yüzde 38 azalacağını belirlemiştir. Diğer taraftan Duke vd. (2009), 2003 yılında S&P 500 endeksinde listelenen işletmeleri pozitif ve negatif kara sahip iki gruba ayırmış ve kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesinin en üst çeyrekteki pozitif alt grubun karında %18'lik bir artışa; üstteki negatif alt grubun karında %11'lik düşüş yaşadığını göstermiştir. Likidite ve kaldıraç oranlarında ise olumsuz etki olduğu gözlemlenmiştir.

Branswijck vd. (2011), 2008 yılı için Belçika ve Hollanda'da halka açık şirketler için kiralama işlemlerinin aktifleştirilmesinin etkisini araştırmıştır. Sonuçları, borç/öz sermaye oranı, aktif karlılığı ve cari oranın faaliyet kiralamalarının aktifleştirilmesinden önemli ölçüde etkilendiğini göstermiştir. Avustralya Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören işletmeleri inceledikleri çalışmada da, Wong ve Joshi (2015) benzer sonuçlara ulaşmıştır.

5. SONUÇ

IFRS 16 (TFRS 16), karşılaştırılabilir, şeffaf ve güvenilir finansal raporların ortaya çıkmasına yardımcı olurken, sermaye piyasasında derinlik sağlanmasına ve yatırımcıların piyasalara güven duymasına da katkı sağlamıştır. Kiralama işlemlerindeki finansal kiralama ve faaliyet kiralaması ayrımının kaldırılması kiralama işlemlerinin finansal bilgi kullanıcıları tarafından daha iyi anlaşılması ve kafa karışıklıklarının giderilmesi adına önemli bir adımdır. Ayrıca IFRS 16 (TFRS 16), faaliyet kiralaması işlemlerini ağırlıklı olarak yürüten işletmelerin finansal tablolarını ve bu finansal tablolardan yola çıkılarak hesaplanan ve hem yatırım hem de kredi analizlerinde kullanılan finansal oranları önemli ölçüde etkilemiştir.

KAYNAKÇA

- Accounting Principles Board (1964). Accounting Principles Board Opinion No. 5: Reporting of Leases in Financial Statements of Lessees.
- Altman E. (1976). Capitalization of Leases and the Predictability of Financial Ratios: A Comment. *Accounting Review*, 51 (2), 408-412
- Barth, M.E., Landsman, W.R. ve Lang M. (2008). International Accounting Standards and Accounting Quality. *Journal of Accounting Research*, 46, 467-498.
- Beattie, V., Edwards, K. ve Goodacre, A. (1998). The Impact of Constructive Operating Lease Capitalization on Key Accounting Ratios. *Accounting and Business Research*, 28 (4), 233-254.
- Beattie, V.A., Goodacre, A. ve Thomson, S. (2000). Recognition versus Disclosure: An Investigation of the Impact on Equity Risk Using Operating Lease Disclosure. *Journal of Business, Finance and Accounting*, 27 (9), 1185-1224.
- Bennett, B. ve Bradbury, M. (2003). Capitalizing Non-Cancelable Operating Leases. *Journal of International Financial Management and Accounting*, 14 (2), 101-114.
- Branswijck, D., Longueville, S., ve Everaert, P. (2011). The Financial Impact of the Proposed Amendments to IAS 17: Evidence from Belgium and The Netherlands. *Accounting and Management Information Systems*, 10 (2), 275-294.
- Bryan, S.H., Lilien, S. v Martin, D.R. (2010). The Financial Statement Effects of Capitalising Operating Leases: Assessing the Right of Use Model. *The CPA Journal*, 80(8), 36-41
- Daske, H. (2006). Economic Benefits of Adopting IFRS or US-GAAP - Have the Expected Costs of Equity Capital Really Decreased?. *Journal of Business & Finance*, 33 (3), 329-37.
- Duke, J. C., ve Hsieh, S.J (2006). Capturing the Benefits of Operating and Synthetic Leases. *The Journal Corporate Accounting & Finance*, 18 (1), 45-52.
- Duke, J.C., Hsieh, S.J., ve Su, Y. (2009). Operating and Synthetic Leases: Exploiting Financial Benefits in the Post-Enron Era. *Advances in Accounting, Incorporating Advances in International Accounting*, 25, 28-39
- Elam R. (1975). The Effect of Lease Data on the Predictive Ability of Financial Ratios. *The Accountig Review*, 50 (1), 25-43.
- Ernst & Young (2016). Lease: A summary of IFRS 16 and Its Effect
- Gritta R. (1974). The Impact of the Capitalization of Leases on Financial Analysis. *Financial Analysts Journal*, 30 (2), 47-52.
- Hail, L., Leuz, C. ve Wysocki, P. (2010). Global-Accounting Convergence and the Potential of Adoption of IFRS by the U.S. (Part I): Conceptual Underpinnings and Economic Analysis. *Accounting Horizons*, 24 (3), 335-394.
- International Accounting Standards Board (IASB) (2018). Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements.
- International Accounting Standards Board (2016). International Financial Reporting Standard No. 16: Leases (IFRS 16).
- International Accounting Standards Board (2016). International Accounting Standard No. 17: Leases (IAS 17).
- Imhoff E., Lipe R. ve Wright, D. (1991). Operating Leases: Impact of Constructive Capitalization. *Accounting Horizon*, 5 (1), 51-63.
- Imhoff E., Lipe R. ve Wright, D. (1997). Operating Lease: Income Effects of Constructive Capitalization. *Accounting Horizon*, 11 (2), 12-37.

Ingberman M., Ronen J. ve Sorter G. (1979).How Lease Capitalization under FASB Statement No:13 ill Affect Financial Ratios. *Financial Analyst Journal*, 35 (1), 28-31.

KPMG (2016). IFRS 16 Leases: A more Transparent Balance Sheet.

Leuz, C. ve Verrecchia, R. E. (2000). The Economic Consequences of Increased Disclosure. *Journal of Accounting Research*, 38, 91-124.

Osei E. (2017). FASB and IASB Signs Similar Tune: Comparing the Accounting Treatment of New IFRS 16 with IAS 17, and the New FASB Model on Leas. *Journal of Theoretical Accounting Research*, 13 (1), 1-22.

Öztürk M. ve Serçemeli M. (2016).Impact of New Standard “IFRS 16 Leases” on Statement of Financial Position and Key Ratios: A Case Study on an Airline Company in Turkey. *Business and Economics Research Journal*, 7 (4), 143-157.

Securities Exchange Commission (2005). Report and Recommendations Pursuant to Section 401 (c) of the Sarbanes-Oxley Act of 2002 on Arrangements with Off-balance Sheet Implications, Special Purpose Entities, and Transparency of Fillings by Issuers”, www.sec.gov/news/studies/soxoffbalancercpt.pdf.

Shillinglaw G. (1958). Leasing and Financial Statement. *The Accounting Review*, 33 (4), 581-592.

Soobrian L. (2017). Financial Impact on Companies by FASB Change in Accounting for Leases. 7th Annual International Conference on Accounting and Finance (AF 2017), 7-16.

Wong K. ve Joshi M. (2015).The Impact of Lease Capitalization on Financial Statement and Key Ratios: Evidence from Australia. *Australian Accounting Business & Finance Journal(AABFJ)*, 9 (3), 27-44.

ULUSLARARASI KAMU SEKTÖRÜ MUHASEBE STANDARTLARI: MADDİ DURAN VARLIKLAR (IPSAS 17) STANDARDININ İNCELENMESİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 29.04.2023
Kabul Tarihi : 04.07.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbbakis.1289875

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZYİĞİT*
Prof. Dr. Sait Yüksel KAYGUSUZ**

Bibliyografik Bilgiler

Özyiğit, H., & Kaygusuz, S., Y. (2023). "Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları: Maddi Duran Varlıklar (IPSAS 17) Standardının İncelenmesi" *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 161-182) <https://doi.org/10.55322/mbbakis.1289875>

ÖZ

Ülkeler arasındaki kamu sektörü muhasebe uygulamaları birbirinden farklı olabilmektedir. Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları (IPSAS); kamu kuruluşlarının mali raporlamasında kaliteyi artırmak, tutarlılığı sağlamak ve kamu maliyesinde hesap verebilirliği ve şeffaflığı artırmak için tasarlanmıştır. IPSAS; Avrupa, Afrika ve Asya'daki birçok ülke de dahil olmak üzere dünya genelinde hükümet ve kamu sektörü kuruluşu tarafından kullanılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı; IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardı hakkında açıklamalar yapmak, örnekler vermek ve kamu kuruluşlarında IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardının farkındalığını artırarak kullanılabilirliğine yardımcı olmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, ilgili konunun anlaşılmasına, keşfedilmesine, geliştirilmesine ve belirsizliklerinin giderilmesine imkân vermektedir. Sonuç olarak; finansmana, ilk muhasebeleştirme ve maliyet unsurlarına, amortismanlara, yeniden değerlemeye ve yetkililerin profesyonel yaklaşımlarına önem verilmesi durumunda, IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardının kamu kuruluşları tarafından uygulanabilirliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, huseyinozyigit@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0632-7931.

** Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, skaygusuz@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9035-2047.

Anahtar Kelimeler: IPSAS, Maddi Duran Varlıklar.

Jel Kodları: M40, M41.

INTERNATIONAL PUBLIC SECTOR ACCOUNTING STANDARDS: EXAMINATION OF THE PROPERTY, PLANT AND EQUIPMENT (IPSAS 17) STANDARD

ABSTRACT

The public sector accounting practices of the countries may be different from each other. International Public Sector Accounting Standards (IPSAS) are designed to improve the quality, ensure consistency and increase accountability and transparency in public finance in the financial reporting of public organizations. IPSAS is used by government and public sector organizations around the world, including many countries in Europe, Africa and Asia. In this context, the purpose of the study is to make explanations about the IPSAS 17 Property, Plant and Equipment standard, to provide examples and to help the availability of the IPSAS 17 Property, Plant and Equipment standard in public organizations by increasing awareness. Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study. Document analysis allows the understanding, discovery, development and elimination of ambiguities of the relevant subject. As a result, it is believed that if attention is paid to finance, initial accounting and cost elements, depreciation, revaluation and professional approaches of the authorities, it will contribute to the applicability of the IPSAS 17 Property, Plant and Equipment standard by public institutions.

Keywords: IPSAS, Property Plant and Equipment.

Jel Codes: M40, M41.

1. GİRİŞ

Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları (IPSAS) gibi muhasebe reformları, hükümetlere finansal şeffaflığı, hesap verebilirliği ve performansı artırma fırsatı sunmaktadır. IPSAS; ulusal yönetimler, il yönetimleri, yerel yönetimler, bakanlıklar, devlet kurulları, devlet komisyonları, kamu sektörü sosyal güvenlik fonları, yasal makamlar ve uluslararası hükümet kuruluşları için geçerli olmaktadır (Jorge vd., 2019: 451). IPSAS, karşılaştırılabilir finansal bilgiler oluşturarak, ülkelerin genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri arasındaki farklılıkları azaltmaktadır. Böylece IPSAS; varlıklar, yükümlülükler ve harcamalar hakkında güvenilir bilgi sağlayarak karar verme sürecini geliştirmektedir (Biondi, 2017: 119). Halka açık şirketler için tahakkuk esaslı kayıtlar, muhasebe ve raporlamanın temel ilkesi olmasından dolayı hükümetler için önemlilik arz etmektedir. Bu nedenle, tahakkuk muhasebesinin kamu sektörü kuruluşları tarafından benimsenmesi, finansal duruma ilişkin daha detaylı bilgiler sunulmalı ve kuruluşlarının hesap verebilir ve şeffaf olmasını sağlamalıdır (Schmidhuber vd., 2022: 124). Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları Kurulu (IPSASB), Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu'nun (IFAC) bünyesinde bulunan bağımsız bir standart belirleme kuruldur (IPSASB, 2022).

IPSASB tarafından hazırlanan IPSAS, muhasebesi alanında (kamu sektörü) uluslararası standardizasyon ve rehberlik sağlamaktadır. Maddi duran varlıklara yönelik raporlama ve muhasebe esasları, Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları 17 Maddi Duran Varlıklar standardında açıklanmaktadır. Genellikle kamu sektörü kuruluşlarının finansal durum tablolarında, maddi duran varlıkların önemli mülkiyetleri yer almaktadır. IPSAS 17 standardında ele alınan başlıca muhasebe konuları; varlıkların muhasebeleştirilmesi, ölçülmesi, defter değerlerinin belirlenmesi ve amortismanların kaydedilmesidir (Kartiko vd., 2018). Kamu yöneticileri, ülke içi ve ülke dışı muhasebe sistemleri arasındaki farklılıkları azaltma noktasında zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum, kamu sektöründeki muhasebe uygulamalarının uyumlaştırılmasına yönelik bir süreci ve dolayısıyla uygun bir muhasebe ve finansal raporlama standartları setini gerektirmektedir (Vaidya, 2020). Bu bağlamda çalışmanın amacı, pratik örneklerle ve yorumlara odaklanarak IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardının uygulanması noktasında genel bir bakış açısı kazandırmaktadır. Çalışmada, IPSAS 17 standardıyla uyumlu, hükümetler ve kamu sektörü kuruluşları tarafından uygulanan örnekler verilmektedir. Çalışma ile ilgili literatür taraması yapılarak benzer araştırmalar ve bu çalışmanın diğer araştırmalardan farkı belirtilmektedir. Bununla birlikte, tahakkuk esaslı IPSAS 17 standardının kapsamı, standardın sunduğu ölçüm ve muhasebeleştirme seçenekleri ve standartta hangi muhasebe politikalarının kullanıldığı konularına yönelik açıklamalar yapılmaktadır. Ayrıca maddi duran varlıkların kullanımına, ilk muhasebeleştirilmesine, finansmanına, aktifleştirilme eşiğine, türlerine, maliyet unsurlarına ve amortismanlarına yönelik bilgiler verilmektedir. Son olarak IPSAS 17 standardı kapsamında maddi duran varlıklar sonuç kısmında değerlendirilmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Araştırmayla ilgili olarak IPSAS ve IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardı üzerine yapılan çalışmalar incelenerek kronolojik sıra ile sunulmuştur. Grossi ve Pepe (2009) çalışmalarında, konsolidasyon standartlarına sahip altı ülkenin (İsveç, Birleşik Krallık, ABD, Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya) konsolide yıllık hesaplarını analiz ederek ülkeler arası bir karşılaştırma yapmıştır. IPSAS 6 Konsolide ve Bireysel Finansal Tablolar standardı bağlamında, kamu muhasebesi standartlarının özel sektör uygulamalarına yakınsadığını ve standartların kamu sektörünün özelliklerine göre uyarlandığını tespit etmiştir. EY (2012) çalışmasında, Avrupa Birliği üye devletlerinin kamu muhasebesi ve denetim uygulamalarına ilişkin ayrıntılı bir rapor hazırlayarak karşılaştırmalı bir analiz yapmıştır. IPSAS standartlarını değerlendirirken mali tabloların sunumu, muhasebe olaylarının kayıt zamanı, sabit varlıkların ve karşılıkların muhasebeleştirilmesi şeklinde dört tane kriter belirlemiştir. Karşılaştırmalı analizin sonucunda, muhasebe sistemleri arasında büyük heterojenliğin ve hükümetlere ait kamu kuruluşlarında önemli farklılıklar olduğunu ifade etmiştir.

Christiaens ve diğerleri (2015) çalışmalarında hem merkezi hem de yerel yönetim düzeylerinde kamu muhasebe sistemlerinin IPSAS'a bakış açısını araştırmıştır. Çalışma bulguları, önceki çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, tahakkuk esaslı muhasebenin benimsenmesine yoğun ilginin olduğu saptanmıştır. Ayrıca, IPSAS'a yönelik ülkeler ile hükümet seviyeleri arasında önemli farklılıkların olduğunu ifade etmiştir. Grossi ve Steccolini (2015) çalışmalarında, IPSAS'ın konsolidasyon uygulamalarında raporlama yapan İtalya yerel yönetimlerinin uygunluğunu araştırmıştır. Sonuç olarak, IPSAS gerekliliklerinin hesap verebilirlik amaçlarını karşılamayabileceğini ve kamu hizmetlerini sağlayan kuruluşların finansal konularda hükümetler tarafından yeterli seviyede kontrol edilmediğini ifade etmiştir. Goddard

ve diğerleri (2016) çalışmalarında, Tanzanya yerel yönetimlerinde IPSAS'ın resmi olarak benimsenmesi ile fiilen uygulanması arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sonuç olarak, uygulama sürecini karakterize eden temel faktörün finansman sağlama açısından yasaya uygunluk olduğunu söylemiş ve resmi olarak IPSAS'ın benimsenmesi ile pratik uygulamalar arasında tutarsızlık olduğunu tespit etmiştir. Bergmann ve diğerleri (2016) çalışmalarında, OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) üye devletlerinin konsolidasyon uygulamalarını araştırmıştır. Tahakkuk muhasebesi uygulayan Avustralya, Kanada, Şili, Danimarka, Estonya, İsrail, Yeni Zelanda, Slovakya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD ülkelerini incelemiştir. Sonuç olarak, büyük bilançolara sahip işletmelerin konsolidasyonu için genellikle özkaynak yönteminin kullanıldığını ve uluslararası muhasebe standartlarını takip eden ülkelerde kontrol kriterlerinin yer aldığını tespit etmiştir.

Adhikari ve Gårseth-Nesbakk (2016) çalışmalarında, raporlama ve bütçeleme ile ilgili temel zorluklar ve IPSAS'ın uygulanabilirliği açısından OECD üye devletlerinde kamu sektörü tahakkuklarını araştırmıştır. IPSAS'ın uygulanmasının esas olarak siyasi faktörler, teknik faktörler ve ekonomik faktörler tarafından engellendiğini tespit etmiştir. Sonuç olarak, IPSAS'ın benimsenmesinde zorlayıcı baskıların kilit rolünü vurgulamış ve uygulama sürecini engelleyen yargı yetkisine yönelik açıklamalar yapmıştır. Baskerville ve Grossi (2019) çalışmalarında, ülkelerin yerel yönetimlerinde IPSAS'ın fiili uygulama sürecini araştırmıştır. Yerel yönetimlerin belirli uyarlamalara izin vererek IPSAS standartlarının daha geniş bir şekilde yayılmasına katkıda bulunabileceğini ve daha esnek bir benimseme sürecine ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. Umut ve Öztürk (2019) çalışmalarında, tahakkuk esasına dayanan IPSAS setinin kapsamı, hazırlanmasında izlenen yol ve IPSAS benzeri standartları benimseyen ülkeleri araştırmıştır. Sonuç olarak, kamu sektörüne özel hükümler dışında IFRS'ye benzer hükümler benimsenmesi neticesinde finansal tablo hazırlayıcıların yükünün azaltılmasını önermiştir. Brito ve Jorge (2020) çalışmalarında, IPSAS'a yönelik Yeşil Burun Adaları'nı ve Güney Asya'daki gelişmekte olan ülkeleri araştırmıştır. Tahakkuk esaslı muhasebenin doğrudan benimsenmesinin sorunlu olabileceği, IPSAS'ın daha az demokratik ve yüksek oranda dış finansmana bağlı ekonomilerle de kullanılabilirliği ve nakit bazında yinelenmeleri gerektireceği gibi tespitler yapmıştır.

Lokuwaduge ve Silva (2020), Sri Lanka'da IPSAS benimseme sürecinin farklı aşamalarını etkileyen bağlamsal değişkenleri incelemiştir. Sonuç olarak, IPSAS'ın uygulamasında önemli faktörler arasında kamu bürokrasisi, istikrarsız ekonomik koşullar, yüksek dış borç ve ülkedeki siyasi krizler olduğunu ifade etmiştir. Haijaa ve diğerleri (2020) çalışmalarında, Ürdün'de IPSAS'ı benimsemenin temel başarı faktörlerini araştırmıştır. Otuz dokuz soruluk bir anket hazırlamış ve kamu kurumlarında çalışan beş yüz kişiye göndermiştir. Ankete üç yüz yirmi altı katılımcı cevap vermiştir. Sonuç olarak, en önemli faktörlerin yerel mevzuat ve altyapı, en önemsiz faktörün ise personel eğitiminin olduğunu söylemiştir. Polzer ve diğerleri (2021), IPSAS standartlarının tam olarak uygulanmama sebeplerini araştırmıştır. İsveç, Avusturya ve İspanya gibi IPSAS'ı ilk olarak benimseyen ülkelerin, ulusal muhasebe kurallarının IPSAS gelişmelerine hızlı bir şekilde uyarlanmadığını ve bu sebeple IPSAS'ın kısmi ölçüde uygulandığını ifade etmiştir. Abdulkarim ve diğerleri (2022) çalışmalarında, Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları'nın uygulanmasında kültür ve dilin oynadığı rolü araştırmıştır. 101 katılımcıdan oluşan bir örneklemden alınan veriler üzerinde t-testi, regresyon ve faktör analizleri yapılmıştır. Sonuç olarak, Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları'nın yaygın olarak benimsenme olasılığı göz önüne alındığında, muhasebecilerin ve denetçilerin kültür ve dilin etkilerinin bilincinde olması gerektiğini

ifade etmiştir. Mkasiwa (2022) çalışmasında, Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları uygulamalarını araştırmıştır. Veri toplamak için görüşmeler yapmış ve belgeler incelemiştir. Sonuç olarak, IPSAS standartlarının nakit esasıyla birlikte kullanılmaması ve kamu görevlilerinin geniş bir düşünce perspektifine sahip olması gerektiğini ifade etmiştir.

Literatür taraması değerlendirildiğinde; IPSAS ve IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardı üzerine yapılan çalışmaların uygulanabilirlik, uygulanabilirliği etkileyen faktörler, kültür ve dilin rolü, uygulanmama sebepleri, finansal bilgilerin olasılık teorisiyle bağlantısı, benimsenme süreci değişkenleri, benimsenmesindeki başarı faktörleri, finansal bilgilerin uyumlaştırılması, konsolidasyon, karşılaştırmalı analiz, kamu muhasebe sistemlerinin farkındalığı, resmi olarak benimsenmesi, fiilen uygulanması, raporlama ve bütçeleme sorunları gibi konulara yönelik olduğu tespit edilmiştir. IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardına ilişkin kısıtlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Bu bağlamda IPSAS standartlarının geniş bir kamu uygulama alanına hitap etmesi ve IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardının kullanılabilirliğine yönelik çeşitli örneklerle birlikte açıklamalar yapılması bakımından bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışma nitel araştırma yöntemlerden doküman analizi desenine göre gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın kapsamını, kamu sektörü kuruluşları ve diğer ilgili kişiler oluşturmaktadır. Doküman analizi; metin (basılı veya elektronik makale, kitap, rapor vb.), resim, ses ve video kayıtları dahil olmak üzere çeşitli türdeki dokümanları inceleme ve yorumlama sürecidir. Ayrıca karar verme, araştırma ve problem çözme gibi çeşitli amaçlar için kullanılacak dokümanlardan da ilgili bilgileri ve öngörülerini sağlamaktadır. Belgenin niteliğine ve biçimine bağlı olarak doküman analizinde farklı yöntem ve teknikler yer almaktadır (Sayer & Crawford, 2017). Metin belgelerine yönelik kalıpları, temaları ve anlamları belirlemek için içerik analizi, söylem analizi ve tematik analiz gibi teknikler kullanılmaktadır. Doküman analizi gerçekleştirilirken sırasıyla; araştırma amacının belirlenmesi, amaca yönelik belgelerin temin edilmesi, temin edilen belgelerin incelenmesi, incelenen belgelerin sınıflandırılması ve sınıflandırılan belgelerin yorumlanması adımları izlenmektedir. Doküman analizi, ilgili konunun anlaşılmasına, keşfedilmesine, geliştirilmesine ve belirsizliklerinin giderilmesine yardımcı olmaktadır (Tight, 2019).

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, online web tabanlı aracı ile IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardına yönelik; örnek uygulamalara, yönetmeliklere, raporlara, kullanıcılara, ulusal ve uluslararası süreli yayınlara, kitaplara ve konu ile alakalı diğer kaynaklara ulaşmak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda; Web of Science, Elsevier, Academic Search Complete, ProQuest, PsychInfo, ERIC, Google Scholar, ScienceDirect, Emerald Insight ve TR Dizin gibi veri tabanlarında elde edilen bilgiler bütünleştirilerek doküman analizi gerçekleştirilmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Doküman analizinde, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak için doğru bir planlamanın yapılması, uygun analiz tekniklerinin kullanılması ve verilerin dikkatlice değerlendirilmesi gerekmektedir. İçerik analizi, kalıpları, temaları veya eğilimleri belirlemek için yazılı, sözlü veya görsel verilerin içeriğini sistematik olarak analiz etmeyi içeren bir araştırma yöntemidir (Tight, 2019). Ayrıca yazılı metinlerin içerdiği ve ilettiği mesajlar, imajlar, temsiller ve bunların kapsamlı anlam ve önemleri hakkında bir şeyler söyleyebilme ihtiyacına yardımcı olmaktadır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli temalar ve kavramlar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Sayer & Crawford, 2017). Çalışmada, içerik analizine konu olan verilerin toplanması, kategorize edilmesi, incelenmesi ve yorumlanması aşamaları gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda, IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardına yönelik bulgular açıklanmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Maddi Duran Varlıkların Finansmanı

IPSAS 17 standardı kapsamındaki maddi duran varlıkların finansmanı, öz kaynak finansmanı da dahil olmak üzere çeşitli yollarla yapılabilmektedir. Özkaynak finansmanı, maddi duran varlıkların finansmanı için cazip bir seçenek olabilir çünkü kamu kuruluşlarının borç finansmanında olduğu gibi düzenli faiz ödemeleri yapmasını gerektirmez. Ayrıca, kamu kuruluşlarına maddi duran varlıkları elde etmek için kullanılacak uzun vadeli bir finansman kaynağı sağlayabilmektedir (Ada, 2018). IPSAS 17 kapsamındaki maddi duran varlıkların özkaynak yoluyla finansmanı, kamu sektörü kuruluşları için geçerli bir seçenek olabilir, ancak bu durum, kamu kuruluşlarının genel mali stratejisi ve hedefleri bağlamında dikkatle değerlendirilmelidir. IPSAS 17 standardı kapsamında maddi duran varlıkların yabancı kaynaklarla finanse edilmesi, yeterli özkaynağına sahip olmayan kamu sektörü kuruluşları için yaygın bir durumdur (Vaidya, 2020). Yabancı kaynaklarla finansman; büyük sermaye havuzlarına erişim, düşük faiz oranları ve daha uzun geri ödeme süreleri gibi çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Ancak, yabancı kaynaklardan sağlanan finansman belirli riskler (döviz kuru dalgalanmaları, ekonomik krizler vb.) taşımaktadır. Maddi duran varlıklarını yabancı kaynaklarla finanse etmeyi planlayan kamu sektörü kuruluşları, ilgili riskleri dikkatle değerlendirmeli ve bunları azaltmak için stratejiler geliştirmelidir (Jorge, 2015).

Maddi duran varlıkların finansmanı, öncelikle IPSAS 17 standardını uygulayan hükümet veya kamu sektörü kuruluşlarının bütçeleriyle sağlanmaktadır. Bunun nedeni, kamu sektörü kuruluşlarının uymak zorunda olduğu düzenleyici kurallardır (Kartiko vd., 2018). Finansman kaynağına bakılmaksızın IPSAS 17 standardı; maddi duran varlıkların yönetim tarafından amaçlanan şekilde kullanımı için gerekli konuma ve duruma getirilmesiyle doğrudan ilişkilendirilebilen tüm maliyetlerin (satın alma maliyeti, teslimat ve işlem maliyetleri, ithalat vergileri, diğer vergiler, kurulum ve test maliyetleri) ölçülmesini gerektirmektedir (Hepworth, 2017: 146). Bu nedenle, maddi duran varlıkları finanse ederken kamu kurumları, varlıkların satın alınması veya inşası ile ilgili tüm maliyetlerin uygun şekilde tanımlanmasını ve kaydedilmesini sağlamalıdır. IPSAS 17 kapsamında kamu kurumları, maddi duran varlıkların satın alınmasını veya inşa edilmesini aşağıda belirtilen çeşitli kaynaklar aracılığıyla finanse edebilmektedir (Schmidhuber vd., 2022: 130-133):

- Devlet Teşvikleri: Kamu kurumları, maddi duran varlıkların satın alınmasını veya inşa edilmesini finanse etmek için devletten hibe alabilir. Bu tür teşvikler, teşviğin alınacağına dair makul bir güvence olduğunda finansal tablolara gelir olarak kaydedilmektedir.
- Sermaye Finansmanı: Maddi duran varlıkları satın almak veya inşa etmek için devlet ödeneklerinin veya diğer sermaye finansmanı kaynaklarının kullanılmasını içermektedir. Sermaye finansmanı hükümet bütçelerinden, hibelerden veya diğer finansman kaynaklarından oluşabilmektedir.
- Bütçe Tahsisi: Kamu kurumları; hükümet veya diğer finansman kuruluşları tarafından sağlanan bütçe tahsisleri yoluyla maddi duran varlıkları finanse edebilir. Bu finansman kaynağı herhangi bir borçlanma veya faiz ödemesi gerektirmemektedir.
- Borçlanma: Kamu kurumları, maddi duran varlıkların satın alınmasını veya inşa edilmesini finanse etmek için bankaları, finansal kuruluşları veya diğer borç verenleri kullanabilmektedir. Burada borçlanma maliyetleri; varlığın edinilmesi veya inşa edilmesiyle doğrudan ilişkilendirilebiliyorsa aktifleştirilmelidir. Aktifleştirilen borçlanma maliyetleri; dönem içinde gerçekleşen fiili borçlanma maliyetlerinden bu borçlanmalardan elde edilen yatırım gelirlerinin düşülmesi suretiyle bulunmaktadır.
- Bağışlar: Kamu kurumları, maddi duran varlıkların satın alınmasını veya inşa edilmesini finanse etmek için bireylerden, özel kuruluşlardan veya yabancı hükümetlerden bağış veya hediye alabilir. Bağışlar nakdi veya aynı katkı olarak sağlanabilmektedir.
- Kiralama: Kamu kurumlarının, maddi duran varlıkları belirli bir süre için kiralaması esnek bir finansman seçeneği sunmaktadır. Kiralama, kiralama süresi boyunca düzenli ödemeleri içermektedir.
- Kamu-Özel Ortaklıkları: Kamu-Özel ortaklıkları, maddi duran varlıkları finanse etmek ve işletmek için özel sektör kuruluşlarıyla ortaklık kurmayı içermektedir. Bu ortaklık, varlığın ürettiği gelirden bir pay karşılığında varlığı finanse eden özel sektör kuruluşlarını kapsamaktadır.

Maddi duran varlıklar elde edildikten sonra kamu kurumları, bu varlıkların maliyet değerinden birikmiş amortisman ve değer düşüklüğü zararlarını düştükten sonra finansal tablolarda göstermelidir. Ayrıca amortisman, varlığın faydalı ömrü boyunca sistematik olarak hesaplanmalı ve gelir tablosuna yansıtılmalıdır. Kamu kurumlarının maddi duran varlıkları finanse ederken her bir finansman yöntemiyle ilişkili maliyet ve faydaları dikkatle değerlendirmesi gerekmektedir (Müller, 2018). Bu değerlendirme; kurumun mali durumu, nakit akışları, borçlanma kapasitesi ve döviz kuru gibi riskleri kapsamaktadır. IPSAS 17 standardına göre uygun muhasebe işlemleri; paydaşlar, yatırımcılar ve alacaklılar için önemli olan varlık ve yükümlülüklerin değerinin doğru raporlanmasını sağlamaktadır (Polzer vd., 2021). Genel olarak kamu kurumları, maddi duran varlıklar için finansman seçeneklerini dikkatli bir şekilde değerlendirmeli ve varlıkların mali tablolarda uygun bir şekilde muhasebeleştirilmesini sağlamak için IPSAS 17 standardı tarafından sunulan bilgileri gerektiği gibi kullanmalıdır.

4.2. Maddi Duran Varlıklarda İlk Muhasebeleştirme ve Maliyet Unsurları

Maddi duran varlıklar ilk olarak, bir işletmenin finansal durum tablosunda maliyetleri üzerinden muhasebeleştirilmektedir. Maliyetler, varlığın satın alınması veya inşası sırasında ödenen nakit ve nakit benzeri ile verilen diğer tüm bedellerin gerçeğe uygun değeridir. Maliyetler aşağıdaki unsurları içermektedir (IPSASB, 2022):

- Alış fiyatı
- Varlığın mevcut konumuna ve durumuna getirilmesiyle doğrudan ilişkilendirilebilen her türlü maliyetler ve
- Zorunlu olması durumunda; varlığın sökülmesi, kaldırılması veya eski haline getirilmesine ilişkin ilk tahmin değeri

Varlıklarla doğrudan ilişkilendirilemeyen maliyetler, maddi duran varlıkların bir parçası olarak kabul edilmemektedir. Bu tür maliyetlerin, başka bir muhasebe standardına göre muhasebeleştirilmesi uygun değilse, gerçekleştirildikçe giderleştirilmelidir. Örnek olarak gerçekleştirildikçe giderleştirilmesi gereken maliyetlere; yeni bir tesisin açılması, yönetsel ve genel giderler, yeni bir hizmetin sunumu ve yeni bir varlığı kullanabilmek için personel eğitimi verilebilir (Baskerville & Grossi, 2019: 96). IPSAS'ı benimseyen kamu sektörü kurumları tarafından, yeni alınan bir yedek parçanın ne zaman katma değer sağlayacağı belirlenmesi önemli ve zor bir durumdur. Genellikle yedek parçalar stoklarda izlenmektedir ve kullanıldıklarında giderleştirilmektedir. Ancak, bazı yedek parçalar stok olarak değil, maddi duran varlık olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma; birden fazla dönem kullanılması beklenen ve sadece belirli bir maddi duran varlık ile bağlantılı olarak kullanılabilen yedek parçalar için geçerlidir (IPSASB, 2022). Yedek parçaların stoklarda izlenmemesi için çok önemli olması gerekmektedir. Kamu sektörü kuruluşları, maddi duran varlık olarak nitelendirilen yedek parçaların bireysel yorumlanmasını önlemek için, finansal tablolar üzerinde önemli etkisi olan temel ve stratejik yedek parçalar listesini dikkate almaktadır. Diğer yedek parçaların da stoklarda izlenmesine karar vermektedir. Kamu kuruluşları; aktifleştirmeyi sadece maddi kalemlerle sınırlayarak, satın alınan mallar (katma değer sağlayan) için önemlilik yaklaşımını benimseyebilmektedir. Bu durum kurum içi muhasebe rehberlerinde ve finansal tablo dipnotlarında açıklanabilmektedir (Patrick vd., 2017: 14).

4.2.1. Takas Dışı İşlem Yoluyla Edinilen Bir Varlığın Tanınması

Takas dışı bir işlem (bir varlığın ücretsiz olarak veya nominal bir maliyet karşılığında edinilmesi) yoluyla elde edilen varlık, ilk olarak satın alma tarihindeki gerçeğe uygun değerinden ölçülmektedir (IPSASB, 2022). Farklı veya benzer varlıkların takas edilmesi durumunda, maliyet; alınan varlığın gerçeğe uygun değerinden (herhangi bir nakit miktarına göre devredilen varlığa eşdeğer) belirlenmektedir (Baskerville & Grossi, 2019: 99).

Tablo 1: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (International Atomic Energy Agency- IAEA) Aynı Mallar

IAEA'ya bağışlanan malların değeri 3.000 Euro veya daha fazla ise gelir olarak kabul edilmektedir. Bu tür bağışlar IAEA tarafından alındığında ilgili varlıkta buna karşılık gelen bir artış olmaktadır. Gelirler, malların bağışlandığı tarih itibariyle ölçülen gerçeğe uygun değer üzerinden muhasebeleştirilmektedir. Gerçeğe uygun değer, genellikle aynı veya benzer malların aktif bir piyasadaki fiyatlarına göre belirlenmektedir.

Kaynak: IAEA, 2021.

Tablo 1'de, IPSAS 17 standardı kapsamında IAEA'nın aynı malları nasıl tanımladığı açıklanmaktadır. IAEA, değeri 3.000 Euro veya daha fazla olan varlıkların, maddi duran varlık olarak tanınmasını sınırlayan bir eşik uygulamaktadır. Eşiğin uygulanması, önemlilik kavramının bir gereğidir, yani eşiğin altındaki varlıklar önemsiz olarak kabul edilmektedir. Bu durumun; finansal durum tablosunda varlık olarak muhasebeleştirilmemesi (finansal performans tablosunda bir gelir olması), finansal tablo okuyucuları için hiçbir etkisinin olmadığı anlamına gelmektedir (IAEA, 2021).

4.2.2. Aktifleştirme Eşiği

Aktifleştirme eşiği; 12 aydan uzun (cari olmayan) gelecekte ekonomik faydalar sağlayan harcamaların bir varlık olarak aktifleştirildiği eşik noktasını belirlemektedir. Belirlenen eşiğin altındaki harcamalar giderleştirilerek, işletme gideri veya bakım gideri olarak adlandırılmaktadır. Aktifleştirme eşiği; kullanımına ilişkin kurallar, varlığın türüne, doğasına ve kuruluşun kapsamına bağlı olarak oldukça karmaşık hale gelebilmektedir. Bu durum varlığın, su şebekesi gibi gelecekte ekonomik fayda sağlayan bir ağına parçası olup olmadığına da bağlı olabilmektedir (Brusca vd., 2018). Önemlilik, maliyet ve fayda değerlendirilmesine dayalı olarak her bir varlık sınıfı için aktifleştirme eşiğinin belirlenmesi daha uygun olacaktır. Altyapı varlıklarının muhasebeleştirilmesi esnasında karmaşıklık olmaktadır. Bu karmaşıklığı en aza indirmek için varlık yönetimi çerçevesinin geliştirilmesi (hangi faaliyetlerin sermaye işlemlerini temsil ettiğinin tespit edilmesi ve daha düşük maliyetle bakım faaliyetlerinin belirlenmesi gibi) gerekmektedir (Jorge vd., 2016: 981).

4.2.3. İnşa Edilen Bir Varlığın Maliyetlendirilmesi

İnşa edilen bir varlığın maliyeti, satın alınan varlıktaki prensipler kullanılarak belirlenmektedir. Bu nedenle, varlığın inşa maliyetinin bir parçası olarak herhangi bir tahsisin sağlanması (dahili kâr için) uygun değildir. Tasarım hataları, israf veya endüstriyel anlaşmazlıklar gibi işletmenin katlandığı her türlü anormal maliyet giderleştirilmelidir ve varlık, maddi duran varlığın aktifleştirilmiş maliyetinin bir parçasını oluşturmamaktadır. IPSAS 5 Borçlanma Maliyetleri uyarınca özellikli bir varlığın üretimi, satın alınması veya inşası ile doğrudan bağlantı kurulabilen borçlanma maliyetlerinin aktifleştirilmesine izin verilmektedir, ancak zorunluluk yoktur (IPSASB, 2022). Maliyetlerin maddi duran varlığın bir parçası olarak muhasebeleştirilmesi; varlık, yönetimin amaçladığı şekilde işlev görebildiğinde sonlandırılmalı-

dır. İnşa edilen varlıklar için bu durum, varlık henüz kullanıma alınmamış olsa bile tamamen inşa edildiğinde, test edildiğinde ve amaçlanan yere kurulduğunda gerçekleşmektedir. Bir varlık inşa edildikten sonra oluşan işletme kayıpları, varlığın bir parçası olarak muhasebeleştirilmemelidir. Maliyet, varlığın muhasebeleştirilmesi sırasındaki nakit fiyatı olarak belirlenmektedir. Ödeme; normal kredi koşullarının dışına çıkılırsa, muhasebeleştirilen maliyet, paranın zaman değeri dikkate alınarak iskonto edilmektedir. Aradaki fark faiz olarak muhasebeleştirilmektedir (IPSASB, 2022). İşletme, nakit ödeme yapmaksızın bir varlığı elde etmek için varlıklarından birini değiştirirse, elde edilen yeni varlık gerçeğe uygun değer üzerinden muhasebeleştirilmektedir. Gerçeğe uygun değer, bir varlığın taraflar arasında karşılıklı pazarlık ortamında takas edilebileceği tutar olarak tanımlanmaktadır. Bu işlem, takas işleminin ticari bir öze sahip olduğunu ve gerçeğe uygun değer doğru bir şekilde belirlenebilir olduğunu göstermektedir. Aksi takdirde maliyeti, varlığın defter değeri üzerinden ölçülmektedir (IPSASB, 2022).

4.2.4. Miras Varlıkları

IPSAS 17, belirli örnekler ve özellikler sağlayarak bazı varlıkların tarihi, kültürel veya çevresel önemleri sebebiyle miras varlıkları olarak tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. IPSAS 17’de, bir kuruluşun, maddi duran varlık kriterlerine karşılık gelen miras varlıklarını tanımına gerek yoktur. Bununla birlikte, bir işletmenin miras varlıklarını tanıması durumunda, IPSAS 17’de belirtilen açıklama gerekliliklerini uygulaması gerekmektedir ve zorunlu olmamakla birlikte IPSAS 17’nin ölçüm özelliklerini kullanabilmektedir. Miras varlıkları mali tablolarında muhasebeleştirilmemektedir, ancak hesap dipnotlarında miras varlıklarına ilişkin açıklamalar yapılmaktadır (Makaronidis, 2017: 156). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)’nün hükümetler, sanatçılar ve diğer kişiler tarafından bağışlanan tablolar, heykeller ve çeşitli nesnelere dahil olmak üzere önemli sayıda miras varlıkları olarak adlandırılan sanat eserleri vardır (UNESCO, 2021). Önemli bir değere sahip olan bu varlıklarda kaza sonucu oluşan hasarları karşılamak için bir iç fon oluşturulmaktadır. Ayrıca bu varlıkların değeri, UNESCO’nun IPSAS 17’ye uygun mali tablolarında gösterilmemektedir (Brusca vd., 2018). Aversano ve Ferrone (2012), kültürel miras varlıklarının muhasebeleştirilmesine neden olan sebepleri belirtmektedir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Kültürel, çevresel, eğitimsel veya tarihi varlıkların değerini tam olarak yansıtan piyasa fiyatlarına dayalı bir defter değerinin belirlenmesinin zor olması (satışı yasaklayan veya sınırlayan yasal veya kanuni kısıtlamalar)
- Genellikle varlıkların yeri doldurulamaz olması ve fiziksel durumları kötüleşse bile değerlerinin zamanla artması
- Varlıkların sınırsız da olabilen faydalı ömrünün tahmin edilmesinin zor olması

4.2.5. Altyapı Varlıkları

Altyapı; ekonomik olarak halkın hizmetlere ve sosyal tesislere erişim ihtiyacını karşılamak için gerekli olan varlıklardan oluşmaktadır. IPSAS 17 standardı, altyapı varlıklarının evrensel bir tanımı olmasa da bu varlıkların genellikle aşağıdaki unsurların bir kısmını veya tamamını karşıladığını ifade etmektedir (IPSASB, 2022):

- Bir sistemin veya ağıın parçası olmaları
- Uzman gereksinimine ihtiyaç duymaları
- Alternatif kullanımlarının olmaması
- Taşınmaz olmaları
- İmha kısıtlamalarına tabi olmaları

Altyapı varlıkları, temsil ettikleri vatandaşlar adına kamu sektörü kuruluşları (genellikle hükümetler) tarafından yönetilen önemli bir ekonomik kaynağını temsil etmektedir. Altyapı varlıklarına yol ağları, kanalizasyon sistemleri, su sistemleri, güç sağlama sistemleri ve iletişim ağları örnek olarak verilebilir. Altyapı varlıkları muhasebesinin son derece karmaşık olması, kamu sektörü kuruluşlarının varlık yönetimi sistemlerinde önemli iyileştirmeler yapmasını gerektirmektedir. Altyapı varlıklarını yeterli şekilde korumak, değiştirmek ve dolayısıyla kullanım ömürlerini belirlemek için varlığın, fiziksel durumunu tanımlama ve raporlama konusunda resmi yönergeler oluşturulmalıdır (Jorge, 2015).

4.2.6. Sonraki Maliyetler

Sonraki maliyetler; mülk, fabrika ve ekipmandaki büyük yenilemeler ve iyileştirmelerden oluşmaktadır. Bu durumun, varlığın gelecekteki ekonomik faydalarını veya hizmet potansiyelini artırdığı kabul edilmektedir. Sonraki maliyetler, varlığın mevcut durumunu (tahmini faydalı ömrünü, performansı vb.) iyileştirmelidir. Sonraki maliyetler, varlığın değerini işletmeye ekonomik yarar sağlayacak şekilde artırır, ek maliyetler varlığın maliyetinin bir parçası olarak muhasebeleştirilmektedir. Uygulamada, sonraki maliyetleri aktifleştirmek için (Heald & Hodges, 2015: 998);

- Maddi duran varlığın, giderin tamamlanmasından sonra kalan tahmini faydalı ömrü bir yıldan fazla olmalıdır ve
- Sonraki maliyetler, varlık sınıfı için geçerli olan maliyet eşiğini aşmalıdır.

Sonraki maliyetlerin, ilk maliyetler gerçekleştiğinde muhasebeleştirilmesi gereken onarım, bakım ve hizmet maliyetlerinden farklı olduğu IPSAS 17’de belirtilmektedir (IPSASB, 2022). Varlık, birçok farklı parçadan oluşuyorsa, bunların ayrı ayrı olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu nedenle, bir varlığın parçası düzenli aralıklarla değiştirildiğinde oluşan ek maliyet, varlığın orijinal parçasının maliyetinin yerini alacaktır. Bu duruma çatı, kapı, pencere ve bunlar gibi donanımlara sahip binalar örnek olarak verilebilir. Yani binanın temel yapısı değiştirilmeden donanımları değiştirilecektir (IPSASB, 2022). IPSAS 17, büyük revizyonların gerçekleştiği durumlarda, revizyonun muhasebeleştirme kriterlerini karşıladığını varsayarak, revizyon maliyetinin maddi duran varlık kaleminin defter değerinin bir parçası olarak muhasebeleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bir uçağın belirli bir uçuş saatinden sonra ya da nükleer santralde bulunan teçhizatın belirli bir süre kullanımından sonra büyük bir revizyona tabi tutulması bu duruma örnek olarak verilebilir (Brusca vd., 2018). Revizyon olmadan uçağın uçmasına veya nükleer santralin çalışmasına izin verilmeyecektir. Bir varlığın bilançodaki defter değeri geri kazanılabilir tutarını aşarsa, defter değerinin bunu yansıtacak şekilde azaltılması gerekmektedir. Değer

düşüklüğü ve kayıpları, IPSAS 21 Nakit Yaratmayan Varlıklarda Değer Düşüklüğü ve IPSAS 26 Nakit Yaratıcı Varlıklarda Değer Düşüklüğü kapsamında yer almaktadır (IPSASB, 2022).

4.3. Maddi Duran Varlıklarda Amortisman

Amortisman, bir varlığın maliyetinin faydalı ömrü boyunca kalan değer düşüldükten sonra sistematik olarak dağıtılması olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, varlığın net maliyetinin bir kısmının her dönemde işletmeye yüklenmesinin bir yoludur, böylece varlığın faydalı ömrünün sonunda işletmeye net maliyeti açık bir şekilde muhasebeleştirilmektedir (Baskerville & Grossi, 2019: 101). Ayrıca her yıl, varlığın finansal durum tablosundaki defter değeri, ayrılan amortisman tutarı kadar azaltılmaktadır. Varlığın kalıntı değeri; varlığın kullanım süresi ve yararlı ömrünün sonunda, işletme tarafından varlığın elden çıkarıldığında (çıkarma maliyetleri düşüldükten sonra) halihazırda elde edilebilecek tahmini tutarı ifade etmektedir (IPSASB, 2022). Tablo 2’de IPSAS 17 standardı kapsamında doğrusal amortisman yöntemine yönelik örnek verilmektedir.

Tablo 2: Amortisman Hesaplama Örneği

Bir işletme, toplam maliyeti 20.000 TL olan bir araba satın almaktadır. Arabanın faydalı ömrünün dört yıl olduğu ve bu sürenin sonunda kalıntı değerinin 4.000 TL olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca araç, ikinci el araç piyasasında da satılabilmektedir. İşletme, doğrusal amortisman yöntemini kullanmaktadır.

- Amortisman tabi tutar $20.000 \text{ TL} - 4.000 \text{ TL} = 16.000 \text{ TL}$ ’dir.

Amortisman tabi tutar, varlığın faydalı ömrü boyunca sistematik olarak dağıtılmaktadır. Doğrusal olarak, her yıl eşit bir maliyet alınmaktadır. Bu süreç, aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

- Yıllık amortisman bedeli = Amortisman tabi tutar / Kullanılabilir faydalı ömür

- Yıllık amortisman bedeli = $16.000 / 4 = 4.000 \text{ TL}$ (Yıllık)

- Her yıl varlığın defter değeri 4.000 TL azalır ve 4 000 TL’lik bir amortisman gideri oluşur.

Kaynak: Ranjani ve Neba, 2016.

Doğrusal amortisman yönteminde, varlığın faydalı ömrü boyunca sabit bir amortisman gideri ayrılmaktadır. Diğer önemli amortisman yöntemleri, üretim birimleri yöntemi ve azalan bakiyeler yöntemidir (IPSASB, 2022). Azalan bakiyeler yönteminde, amortisman gideri varlığın faydalı ömrü boyunca azaltılmaktadır. Üretim birimleri yöntemi, varlığın faydalı ömrü boyunca geçen zamanını göz ardı ederek üretim birimine göre amortisman giderini hesaplamaktadır. Kuruluşlar, varlığın gelecekteki ekonomik faydalarını (beklenen tüketim modelini) en iyi şekilde yansıtan bir amortisman yöntemi seçmelidir. Amortisman yöntemi en az yılda bir kez gözden geçirilmeli ve gerekli görülürse değiştirilmelidir (IPSASB, 2022). Tablo 3’te, IPSAS 17 standardı kapsamında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumunun maddi duran varlık sınıfları için faydalı ömürler gösterilmektedir.

Tablo 3: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Maddi Duran Varlıklar

Amortisman; varlıkların maliyetlerinin, tahmini faydalı ömürleri boyunca doğrusal amortisman yöntemi kullanılarak dağıtılması için ayrılmaktadır. Farklı maddi duran varlık (yıllık incelemeye tabi tutulan) sınıfları için tahmini faydalı ömürler aşağıdaki gibidir:	
Varlık Sınıfı	Kullanım Ömrü (Yıl)
İletişim ve Bilgi Teknolojisi Ekipmanı	4
Araçlar	5
Mobilya ve Demirbaşlar	12
Binalar	Prefabrikte ve konteynerli yapılar için 5 yıl diğerleri için 15 ile 100 yıl
Kiralanan Binalar ve İlaveleri	Kiralama süresi
Denetim Ekipmanı	5
Laboratuvar Ekipmanları	5
Diğer Ekipmanlar	5

Kaynak: IAEA, 2021.

IAEA, diğer kuruluşlar tarafından da çoğunlukla tercih edilen doğrusal amortisman yöntemini kullanmaktadır. Ayrıca IAEA, prefabrikte ve konteynerli yapılar için beş yıla, diğer binalar içinde 100 yıla kadar kullanım süresini dikkate almaktadır. IPSAS'a göre, maddi duran varlık kalemlerinin önemli parçaları birbirinden bağımsız olarak amortismanına tabi tutulmalıdır. Yol sistemi içinde bulunan köprüler, bordürler, kaplamalar, oluşumlar, kanallar, yaya yolları ve aydınlatma, farklı kullanım sürelerine sahip olduklarında ayrı ayrı amortismanına tabi tutulması gerekmektedir (Lowensohn & Kidwell, 2019: 183). Arazi ve binaların ayrılabilir varlıklar olması sebebiyle, birlikte edinilmiş olsalar bile ayrı ayrı muhasebeleştirilmelidir. Taş ocakları ve depolama sahaları gibi bazı istisnalar dışında araziler genellikle sonsuz bir kullanım ömrüne sahiptir ve amortismanına tabi değildirler. Binaların sınırlı faydalı ömrü olduğu için amortismanına tabi tutulmaktadır (IPSASB, 2022).

4.4. Maddi Duran Varlıklarda Yeniden Değerleme Modeli

Bir işletme IPSAS 17 kapsamında, varlıklarını gerçeğe uygun değerine göre yeniden değerlendirebilir. Binalar ve araziler için bu değerlendirme, profesyonel değerlendirme uzmanları tarafından piyasa değerlerine dayalı olarak belirlenmektedir. Miras varlıkları (ofis olarak kullanılan) gibi bazı özel mülkler için hazır bir alım/satım pazarı yoktur. Bu durumda standart, gerçeğe uygun değer; gelir veya amortismanına tabi tutulmuş yenileme maliyeti yaklaşımı kullanılarak tahmin edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Gomez-Villegas vd., 2020: 493). Amortismanına tabi yenileme maliyeti yaklaşımı, bir varlığın yenileme maliyetini hesaplayarak varlığın kullanım ömrü için hesaplanan değeri amortismanına tabi tutmaktadır

(IPSASB, 2022). Tablo 4'te, IPSAS 17 standardı kapsamında amortisman tabi yenileme maliyeti yaklaşımının kullanılabilirliği durumlarına yönelik bir örnek verilmektedir.

Tablo 4: Yeniden Değerleme Modeli Yaklaşımı

Bir işletme, 2.000.000 TL'ye teknolojik bir ekipman satın almıştır. Ekipmanın özelliği nedeniyle, aktif bir yeniden satış piyasası yoktur. İşletme ekipmanını yeniden değerlemektedir. Ekipman şu anda faydalı ömrünün yarısındadır ve bu nedenle, bir maliyet modeli kullanılarak (kalıntı değeri olmayan doğrusal amortisman yöntemi) defter değeri 1.000.000 TL olacaktır. Varlığın yenisiyle değiştirilmesinin maliyeti 2.600.000 TL'dir. Bu nedenle tahmini amortisman tabi yenileme maliyeti, 2.600.000 TL'nin yüzde 50'si, yani 1.300.000 TL olacaktır.

Kaynak: Gomez-Villegas vd., 2020.

Yeniden değerlendirme modelinin kullanılması, düzenli olarak değerlendirme yapılması gerektiğinin karşılığıdır. Yeniden değerlendirme modeli bir varlığa uygulanıyorsa, aynı maddi duran varlık sınıfındaki diğer tüm varlıklara da uygulanmalıdır (IPSASB, 2022). Örneğin, yeniden değerlendirme modelini bir binaya uyguluyorsanız geri kalan tüm binalara da uygulanması gerekmektedir. Yeniden değerlendirme modeli kullanıldığında, maddi duran varlıklar amortisman tabi tutulmalıdır. Yeniden değerlendirilen tutar, varlığın kalan faydalı ömrü üzerinden amortisman dahil edilmektedir (Caruana & Grima, 2019: 116). Yeniden değerlendirme modelinde, maddi duran varlıkların gerçeğe uygun değerinde bir yükseliş varsa, bu durum değer artışı olarak kabul edilmektedir. Tablo 5'te, IPSAS 17 standardı kapsamında maddi duran varlıkların değer artışına yönelik örnek verilmektedir.

Tablo 5: Maddi Duran Varlıklarda Değer Artışı Örneği

Kamu kurumu, maliyeti 1.000.000 TL olan bir binaya sahiptir. Birkaç yıl sonra kamu kurumu, binayı gerçeğe uygun değerini yansıtacak şekilde yeniden değerlendirmeye karar vermiştir. Nitelikli bir bağımsız değerlendirme uzmanı tarafından binanın gerçeğe uygun değeri 1.200.000 TL olarak belirlenmiştir. Bu durumda değer artışı, yeniden değerlemeden sonraki gerçeğe uygun değer ile binanın yeniden değerlemeden önceki defter değeri arasındaki fark olarak hesaplanmaktadır.

Değer Artışı = Yeniden değerlemeden sonraki gerçeğe uygun değer - Yeniden değerlemeden önceki defter değeri

Değer Artışı = 1.200.000 TL - 1.000.000 TL

Değer Artışı = 200.000 TL

Kaynak: Polzer vd., 2021.

Tablo 5'teki kamu kurumu; 200.000 TL'lik değer artışını, finansal tablolarının özkaynaklar bölümünde yeniden değerlendirme fazlası olarak kayıt altına alması gerekmektedir. Maddi duran varlıklar; varlıkların elden çıkarma sırasında veya kullanımlarından gelecekte hiçbir ekonomik fayda (hizmet potansiyeli) beklenmediğinde finansal durum tablosundan çıkarılmaktadır. Tablo 6'da, IPSAS 17 standardı kapsamında maddi duran varlıkların finansal tablo dışı bırakılmasına yönelik örnek verilmektedir.

Tablo 6: Maddi Duran Varlıkların Finansal Durum Tablosu Dışı Bırakılması Örneği

X işletmesinin defter değeri 2.000 TL olan bir ekipmanı vardır. Bu ekipman 5.000 TL'ye satılmıştır. Bu işlem nasıl gerçekleştirilmelidir? İşletme elden çıkarma esnasında $5.000 - 2.000 = 3.000$ TL kazanç elde etmiştir. Bu kazanç, hesap fazlası (aktif ile pasif arasındaki pozitif fark) veya hesap açığı olarak kabul edilmektedir. Böylece varlık, finansal durum tablosundan çıkarılmaktadır.

Y işletmesinin defter değeri 2.000 TL olan bir ekipmanı vardır. İşletme bu ekipmanı yenisiyle değiştirmeye karar vermiştir. Bu nedenle, varlığın kullanımından veya elden çıkarılmasından gelecekte herhangi bir ekonomik fayda beklememektedir. Bu durumda, işletme 2.000 TL'lik satış zararı yapmıştır. Bu zarar hesap fazlası veya hesap açığı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca varlık, elden çıkarıldığı tarihte finansal durum tablosundan da çıkarılmaktadır.

Kaynak: Grossi & Steccolini, 2015.

4.5. Maddi Duran Varlıklar Üzerinde Profesyonel Yargı

IPSAS kapsamında, önemli yargıların kullanıldığı alanların belirtilmesi gerekmektedir (IPSASB, 2022). Maddi duran varlıklar açısından, profesyonel (uzman) muhakemenin gerekli olduğu birçok durum vardır. Maddi duran varlıkların faydalı ömürlerini tahmin ederken muhakeme yapılmalıdır. Kuruluşlara, üreticiler tarafından varlık için beklenen bir kullanım ömrü sunulması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Ancak bu durum, bir dizi faktörden etkilenebilmektedir (Mattei vd., 2020: 154). Örneğin, kamu sektörü kuruluşu, farklı hava ve yol koşullarına sahip bir ülkede faaliyet göstermektedir. Bu kuruluş, maddi değeri yüksek olan çok sayıda araca sahiptir. Bazı araçlar şehir bölgelerinde bulunurken, diğerleri kırsal alanlarda bulunmaktadır. Araç filosunun analizine dayanarak ilgili kamu kuruluşu, şehir bölgelerindeki araçların (aynı marka ve tipteki), kırsal bölgelerdeki araçlardan yaklaşık üç yıl daha uzun ömürlü olduğunu tespit etmiştir. Bu durum, aynı türdeki araçların farklı kullanım ömürlerine sahip olduğu anlamına gelmektedir. İklim ve yol koşulları, kırsal alanlarda daha fazla zorluklara neden olduğu için kırsal alandaki araçların faydalı ömürleri şehirdeki araçlara göre daha kısadır (Mnif ve Gafsi, 2020: 1095). Varlığın bazen bir kısım maliyetinin belirlenmesi, muhakeme yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Örneğin, borçlanma maliyetlerinin doğrudan ilişkili olmadığı durumlarda, özellikli varlıklara ilişkin uygun faiz tutarının aktifleştirilmesi muhakeme gerektirmektedir (Schmidhuber vd., 2022: 138). Tablo 7'de, IPSAS 17 standardı kapsamında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE) genel merkez binasının vaka analizi örneği verilmektedir.

Tablo 7: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Genel Merkez Binası Örneği (Vaka Analizi)

OSCE genel merkezi, Avusturya'nın Viyana kentinde, Wallnerstrasse'deki eski Palais Palfi binasında bulunmaktadır. 7 Aralık 2002 tarihinde Porto MC'de gerçekleştirilen Bakanlar Konseyi'nde OSCE, Avusturya Hükümeti'nin kendisine Viyana'da yeni bir temsilcilik binası bağışlama teklifini kabul etmiştir. Wallnerstrasse'den önce OSCE genel merkezi; şehir merkezinde ve alışveriş mağazalarının bulunduğu ticari bir binada yer almaktaydı. Wallnerstrasse'deki eski Palais Palfi'nin inşası, yenilenmesi ve bina düzenlemesinin toplam maliyetinin 30 milyon Euro olduğu tahmin edilmektedir. Avusturya Hükümeti bu miktarın yüzde 90'ını ödemeyi kabul ederek OSCE'den güvenlik düzenlemeleri maliyetleriyle birlikte kalan miktar için fon ayırmasını istemiştir. Bu durumda ilgili bina OSCE varlığı mıdır?

2007 yılında Avusturya hükümeti ile OSCE arasında akdedilen sözleşme; binanın kullanımından kaynaklanan önemli risk ve getirilerin OSCE'ye devredilip devredilebileceğini belirlemek için analiz (binanın aktifleştirilmesine temel oluşturan) edilmiştir. IPSAS 13 Kiralamalar standardı, kiralamanın finansal kiralama olarak nitelendirilmesine yol açacak koşullara yönelik bilgiler sağlamaktadır. Bu koşullar aşağıdaki gibidir:

- Mülkiyetin kiralama süresinin sonunda kiracıya devredilmesi
- Pazarlık yapılarak satın alma opsiyonunun oluşturulması
- Kiralama süresi, mülkiyet devri olmaksızın varlığın ekonomik ömrünün büyük bir kısmını kapsamaması
- Varlığın özel niteliği sebebiyle, büyük değişiklikler yapılmaksızın sadece kiracı tarafından kullanılması

OSCE'ye Wallnerstrasse'deki binayı kullanma hakkı teklif edilmiştir ve anlaşmanın ticari bir niteliği yoktur. Yukarıdaki koşullar; kullanıcı sözleşmesine dayalı olarak bina mülklerinin aktifleştirilmesi sürecinin analizi için karşılaştırma yapma imkânı da sunmaktadır. Avusturya hükümeti ile OSCE arasındaki sözleşme hükümleri incelendiğinde aşağıdaki tespitler yapılmıştır:

- Soru: Anlaşmanın sonunda binanın mülkiyeti OSCE'ye devredilecek mi?

Cevap: Hayır. Avusturya hükümeti, mülkün yasal olarak sahibidir. Kullanım ilişkisinin sona ermesi üzerine bina; tüm demirbaşlar ve teçhizatlarla birlikte, normal aşınma ve yıpranma veya mücbir sebeplerden kaynaklanan hasarlar dışında, Avusturya hükümetine iade edilecektir.

- Anlaşma pazarlık yapılan satın alma opsiyonunu içeriyor mu?

Cevap: Hayır.

- Sözleşme, varlığın ekonomik ömrünün büyük bir kısmını kapsıyor mu?

Cevap: Hayır. Sözleşme, binanın kullanılmak üzere OSCE'ye ücretsiz olarak verildiğini belirtmektedir ancak, binanın (saray) tarihi 19. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. OSCE ise 2007 tarihinden itibaren bu binayı merkezi ofis olarak kullanmaktadır.

- Varlık sadece kiralayana yönelik özellikler mi taşımaktadır?

Cevap: Hayır. OSCE binaya taşınmadan önce zorunlu olarak iyileştirmeler yapılmıştır. Dolayısıyla, OSCE'nin binayı Avusturya hükümetine geri vermesi durumunda, başka şirketler, kuruluşlar veya kurumlar tarafından da çok rahat kullanılabilir.

Yukarıdaki tespitlere ek olarak, binanın kullanımına ilişkin risklerin ve getirilerin daha ayrıntılı analizi aşağıdaki bilgileri ortaya çıkarmıştır:

- Bina, sadece OSCE'nin merkezi ofisi olarak kullanılabilir ve hiçbir şekilde Avusturya hükümetinin yazılı onayı olmadan üçüncü şahıslara devredilemez.
- Avusturya hükümeti binanın yangın, fırtına, su hasarı ve üçüncü şahıs sorumluluğu risklerine karşı sigorta hizmetlerini karşılarken OSCE sadece cam kırılmasına karşı sigorta hizmeti vermektedir.
- Bina, koruma altındaki tarihi mülk olarak sınıflandırılmıştır. Bu nedenle, tüm temellere, sütunlara, kirişlere, çatılara, duvarlara, cephelere, merdivenlere, dış cephe boya işlerine, malzeme bakımına ve bina servis ekipmanına ait masraflar Avusturya hükümeti tarafından karşılanmaktadır.
- OSCE, tesislerde herhangi bir değişiklik yapılmadan önce, Avusturya hükümetini bilgilendirmelidir.
- Tüm demirbaşlar, iyileştirmeler ve eklemeler sadece Avusturya hükümetinin mülkiyetinde kalmaktadır.

Yapılan değerlendirmeler neticesinde, Wallnerstrasse binasının (koruma altındaki tarihi bir bina) kullanımıyla ilgili risklerin ve getirilerin tamamen OSCE'ye devredilemeyeceği ve binanın Avusturya hükümetine kalması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Özel Maliyetler

15 Aralık 2005 tarihli kanun gereğince Wallnerstrasse fonu, belirlenen binaların güvenlik, yenilenme ve düzenleme maliyetleri için OSCE'nin payını finanse etmek amacıyla kurulmuştur. Bu amaçla 2004 yılının nakit fazlasından Wallnerstrasse fonuna 3.96 milyon Euro tahsis edilmiştir. 21 Aralık 2006 tarihinde fon, 1.1 milyon Euro daha artırılmıştır. Artırılan fon, OSCE'nin Kaertner Ring'den Wallnerstrasse'e taşınma, eski binaları restorasyon, yeni demirbaş ve donanım maliyetlerinin finansmanına tahsis edilmiştir. Wallnerstrasse fonu kapsamında tahakkuk eden maliyetlerin, özel mülk iyileştirmeleri olarak aktifleştirme koşullarını karşılayıp karşılamadığı analiz edilmiştir. Wallnerstrasse fonuna tahsis edilen toplam 5 milyon Euro'nun yüzde 82'si özel mülk iyileştirmeleri için kullanılmıştır. Bu iyileştirmeler; teknik altyapı (elektrik, ısıtma ve soğutma sistemi), iletişim altyapısı, güvenlik sistemleri ve bilgi teknolojilerinden (internet ağı, optik kablolama, optik fiber kurulum vb.) oluşmaktadır. İyileştirmeler kapsamındaki işlemler farklı kullanım sürelerine sahip olduğundan, çeşitli kategorilerde toplanmıştır. Aktifleştirilenin etkisiyle iyileştirmeler, mevcut net defter değerine eşdeğer, IPSAS rezerv (Net Varlıklar/Özkaynaklar) artışı olarak yansıtılmıştır. Özel maliyetlerde Wallnerstrasse fonuna yansıtılmıştır ancak aktifleştirmeye uygun değildir. Özel maliyetler mali tablolara ilişkin dipnotlarda ayrı bir sınıf olarak raporlanmıştır. Taşınma, yeni mobilya, yeni ekipman, sarf malzeme, yazılım ve baskı maliyetleri özel maliyetleri oluşturmaktadır.

Kaynak: Ada, 2018; Müller, 2018; Schmidhuber vd., 2022.

Varlıklar hakkında bilgi toplamak zor olduğu için IPSAS 17 standardının ilk kez uygulanması noktasında, kuruluşlara maddi duran varlıkları finansal durum tablosuna eklemeleri için beş yıllık bir süre tanıyarak esneklik sağlamaktadır (IPSASB, 2022). IPSAS 17 standardı, bedelsiz veya nominal maliyetle edinilen bir altyapı varlığı maliyetinin, satın alma tarihindeki gerçeğe uygun değeri olduğunu kabul etmektedir. Satın alma maliyetinin belirsizliği söz konusu olursa, satın alma tarihindeki gerçeğe uygun değer referans alınarak maliyet tahmin edilebilmektedir (Bergmann vd., 2016: 768). IPSAS'ı ilk kez uygulayan bir kuruluş, mali tabloları 1 Ocak 2017'de veya sonrasında başlayan bir dönem içinse; IPSAS 33 Tahakkuk Esasının İlk Kez Uygulanması Standardını uygulayacağına dikkat etmesi gerekmektedir. IPSAS 33 standardı, varlıkların muhasebeleştirilmesi veya ölçülmesi için üç yıllık bir muafiyete ve varlıkları ölçmek için muhasebe politikasının değiştirilmesine izin vermektedir. Bu durum, IPSAS 33 standardının geçiş hükmünü, beş yıldan üç yıla indirdiği anlamına gelmektedir (Polzer vd., 2019: 16).

5. SONUÇ

Dünya genelinde kamu sektörü muhasebe sistemlerinin uyumlaştırılması önemli bir noktaya gelmektedir. IFAC, kamu sektörü finansal yönetiminin şeffaflık ve hesap verebilirliğini artırmaya odaklanmaktadır. Kamu sektörü de dahil olmak üzere küresel finansal krizlerin yarattığı sorunlara; uluslararası, tutarlı ve güvenilir finansal ve finansal olmayan bilgilerle karşılık verilmesi önemlilik arz etmektedir. IFAC, özellikle şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliğinin sermaye piyasalarının etkinliğine, küresel finansal istikrara ve uzun vadeli yatırımlara getirdiği riske dikkat çekerek, kamu sektöründe gelişmiş şeffaflık ve hesap verebilirlik ihtiyacını vurgulamaktadır. Ayrıca IFAC, devlet borç ve yükümlülüklerinin gerçek değerlerine göre izlenmesini sağlayan tahakkuk esaslı muhasebe sistemine (hükümetler ve kamu sektörü kurumları tarafından kullanılan) dikkat çekmektedir. IPSASB, IFAC bünyesinde bulunan bağımsız bir standart belirleme kuruluştur. IPSASB tarafından hazırlanan IPSAS, muhasebe alanında (kamu sektörü) uluslararası standardizasyon ve rehberlik sağlamaktadır. IPSAS standartlarının hükümetler tarafından uygulanması; yatırımcılar, vergi mükellefleri ve genel kamuoyu için hükümetlerin finansal performansları ile ilgili olarak aldıkları kararların tam etkisini anlamalarını sağlamaktadır. Ülkelerde IPSAS standartlarının kabul görmesi henüz başlangıç aşamasındadır. Ancak son yıllarda IPSAS standartlarına ilgi artmaktadır ve bu standartların benimsenmesine yönelik güçlü bir eğilim olmaktadır. Maddi duran varlıklara yönelik raporlama ve muhasebe esasları, Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları 17 Maddi Duran Varlıklar standardında açıklanmaktadır. IPSAS 17, IPSASB tarafından yayınlanan ve kamu sektöründeki maddi duran varlıkların muhasebeleştirilmesi ve raporlanması için yönergeler sağlayan bir muhasebe standardıdır. Bu standart; arazi, binalar ve altyapı da dahil olmak üzere maddi duran varlıkların muhasebeleştirilmesi, ölçülmesi ve açıklanmasına ilişkin ilkeleri belirlemektedir. IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar çerçevesi, birçok ülkede duran varlıkların modernizasyonu ve finansal tablolara aktarımını kolaylaştırmak için önemli bir araç haline gelmektedir. Genellikle kamu sektörü kuruluşlarının finansal durum tablolarında, maddi duran varlıkların önemli mülkiyetleri yer almaktadır. IPSAS 17 standartların benimsenmesi, maddi duran varlıklara ait bilgilerin küresel bazda karşılaştırılabilirliğini kolaylaştıracak ve kaynak tahsisi (planlama ve bütçeleme), izleme, hesap verebilirlik ve uzun vadeli sürdürülebilirlik konularında hükümetlerin yönetim kararlarına yardımcı olacağı düşünülmektedir. IPSAS 17 standardı, kamu sektörü kuruluşları için finansal raporlamanın kalitesini ve karşılaştırılabilirliğini iyileştirdiği için önemlilik arz etmektedir. IPSAS 17 Maddi Duran Varlıklar standardı;

- Kamu kaynaklarının kullanımında şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırması,
- Yetkililere; altyapı yatırımı, kiralama, bakım planlaması ve benzeri önemli konular hakkında güvenilir bilgiler sağlaması,
- Maddi duran varlıklara yönelik bilgilerin raporlanması için finansal tabloların farklı kamu kuruluşlarıyla karşılaştırılabilirliğini sağlayan tutarlı bir çerçeve sunması ve
- Maddi duran varlıkların yönetim riskini azaltması bakımından kamu kuruluşlarına çeşitli faydalar sağlayacaktır.

Çalışmada, tahakkuk esaslı IPSAS 17 standardının kullanılabilirliğine dair açıklamalar yapılarak, IPSAS 17 standardının kullanıcıları için pratik örnekler sunulmaktadır. IPSAS 17 standardının tahakkuk esasına göre muhasebeleştirilmesi noktasında herhangi bir aksaklık olmaması için ilgili personelin konuyla alakalı eğitim alması da gerekebilir. IPSAS 17 standardının uygun bir şekilde kullanılması, kamu görevlilerine ve diğer gruplara hükümetler tarafından alınan maddi duran varlıklara ilişkin kararları değerlendirme imkânı verecektir. Genel olarak araştırmanın bulguları, literatür bölümünde bahsedilen çalışmalarla karşılaştırıldığında IPSAS 17 standardının önemliliği ve kullanılabilirliği bakımından benzer sonuçlar vermektedir. Çalışma da yapılan açıklamalar ve verilen örnekler, kamu kurumlarına, maddi duran varlıklar kapsamında tahakkuk esaslı muhasebe sisteminin uygulanma sürecine faydalı olacağı ve çalışmanın IPSAS 17 standardı kapsamında maddi duran varlıkları değerlendirerek ister merkezi ister yerel yönetim düzeyinde olsun, daha kapsamlı makro veya mikro muhasebe araştırmalarına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulkarim, M. E., Umlai, M. I. & Al-Saudi, L. F. (2022). Culture, language, and accounting reform: a new perspective on IPSAS implementation. *Journal of Accounting and Organizational Change*, 1832-5912.
- Ada, S. S. (2018). *The Implementation Process of IPSAS*. Ghent University.
- Adhikari, P. & Gårseth-Nesbakk, L. (2016). Implementing public sector accruals in OECD member states: major issues and challenges. *Accounting Forum*, 40(2), 125-142.
- Adhikari, P., Kuruppu, C., Wynne, A. & Ambalangodage, D. (2015). Diffusion of the cash basis international public sector accounting standard (IPSAS) in less developed countries (LDCs) – the case of the Nepali Central government. *Research in Accounting in Emerging Economies*, 15, 85-108.
- Aversano, N. & Ferrone, C. (2012). The accounting problems of heritage assets. *Advanced Research in Scientific*, 574-578.
- Baskerville, R. & Grossi, G. (2019). Glocalization of accounting standards: observations on neo-institutionalism of IPSAS. *Public Money & Management*, 39(2), 95-103.
- Benito, B., Brusca, I. & Montesinos, V. (2007). The harmonization of government financial information systems: the role of the IPSASs. *International Review of Administrative Sciences*, 73(2), 293-317.
- Bergmann, A., Fuchs, S. & Schuler, C. (2019). A theoretical basis for public sector accrual accounting research: current state and perspectives. *Public Money & Management*, 39(8), 560-570.
- Bergmann, A., Grossi, G., Rauskala, I. & Fuchs, S. (2016). Consolidation in the public sector: methods and approaches in organization for economic co-operation and development countries. *International Review of Administrative Sciences*, 82(4), 763-783.
- Biondi, Y. (2017). Harmonising European public sector accounting standards (EPSAS): issues and perspectives. *Accounting, Economics, and Law: A Convivium*, 7(2), 117-123.
- Brito, J. R. & Jorge, S. (2020). The institutionalization of a new accrual-based public sector accounting system: the case of Cape Verde. *International Journal of Public Administration*, 44(5), 372-389.
- Brusca, I., Caperchione, E., Cohen, S. & Manes-Rossi, F. (2018). *IPSAS, EPSAS and other challenges in European public sector accounting and auditing*. The Palgrave Handbook of Public Administration and Management in Europe, Springer.
- Caruana, J. & Grima, L. (2019). IPSAS, ESA and the fiscal deficit – a question of calibration. *Public Money and Management*, 39(2), 113-122.
- Christiaens, J., Vanhee, C., Manes Rossi, F., Aversano, N. & Van Cauwenberge, P. (2015). The effect of IPSAS on reforming governmental financial reporting: an international comparison. *International Review of Administrative Sciences*, 81(1), 158-177.
- EY. (2012). Overview and comparison of public accounting and auditing practices in the 27 EU member states. EY final report prepared for Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/1015035/4261806/study-on-public-accounting-and-auditing-2012.pdf/5ad43e2b-2ba7-4b05-afab-d690fc2ad9dd>, (Erişim Tarihi: 14.02.2023).
- Gomez-Villegas, M., Brusca, I. & Bergmann, A. (2020). IPSAS in Latin America: innovation, isomorphism or rhetoric? *Public Money and Management*, 40(7), 489-498.
- Goddard, A., Assad, M., Issa, S., Malagila, J. & Mkasiwa, T.A. (2016). The ‘two publics’ and institutional theory – a study of public sector accounting in Tanzania. *Critical Perspectives on Accounting*, 40, 8-25.
- Grossi, G. & Pepe, F. (2009). Consolidation in the public sector: a cross-country comparison. *Public Money and Management*, 29(4), 251-256.

- Grossi, G. & Steccolini, I. (2015). Pursuing private or public accountability in the public sector? Applying IPSASs to define the reporting entity in municipal consolidation. *International Journal of Public Administration*, 38(4), 325-334.
- Hajjaa, A., Alaa, M., Laith, A. & Mohammad, J. (2021). Key success factors in implementing international public sector accounting standards. *Accounting*, 7, 239-248.
- Heald, D. & Hodges, R. (2015). Will austerity be a critical juncture in European public sector financial reporting? *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 28, 993-1015.
- Hepworth, N. (2017). Is implementing the IPSASs an appropriate reform? *Public Money and Management*, 37(2), 141-148.
- IAEA. (2021). The agency's financial statements for 2021. <https://www.iaea.org/sites/default/files/gc/gc66-3.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.01.2023)
- IPSASB. (2022) Handbook of international public sector accounting pronouncements. <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IPSASB-Handbook-2022-Volume-1-Web.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.01.2023).
- Jorge, S. (2015). Public sector accounting and auditing in Portugal. *Public sector accounting and auditing in Europe: The challenge of harmonization*, Hampshire.
- Jorge, S., Brusca, I. & Nogueira, S. P. (2019). Translating IPSAS into national standards: an illustrative comparison between Spain and Portugal. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 21(5), 445-462.
- Jorge, S. M., Jesus, M. A. & Laureano, R. M. (2016). Governmental accounting maturity toward IPSASs and the approximation to national accounts in the European Union. *International Journal of Public Administration*, 39(12), 976-988.
- Kartiko, S. W., Rossieta, H., Martani, D. & Wahyuni, T. (2018). Measuring accrual-based IPSAS implementation and its relationship to central government fiscal transparency. *BAR – Brazilian Administration Review*, 15(4).
- Lokuwaduge, C.S. & Silva, K. (2020). Determinants of public sector accounting reforms: a case study of Sri Lanka in rapidly developing Asia. *International Journal of Public Sector Management*, 33(3), 191-205.
- Lowensohn, S. & Kidwell, L. A. (2019). Participation in the process of setting public sector accounting standards: the case of IPSASB. *Accountancy Europe*, 16, 177-194
- Makaronidis, A. (2017). European public sector accounting standards (EPSAS). *Accounting, Economics and Law*, 7(2), 155-160.
- Mattei, G., Jorge, S. & Grandis, F. G. (2020). Comparability in IPSASs: lessons to be learned for the European standards. *Accounting in Europe*, 17(2), 152-158.
- Mkasiwa, T. A. (2022). The magic of IPSAS accrual: the real without reality. *International Journal of Public Sector Management*, 35(6), 692-706.
- Mnif, Y. & Gafsi, Y. (2020). A contingency theory perspective on the analysis of central government accounting disclosure under international public sector accounting standards (IPSAS). *Meditari Accountancy Research*, 28(6), 1089-1117.
- Müller-Marqués Berger, T. (2018). *IPSAS explained: a summary of international public sector accounting standards*. John Wiley & Sons.
- Patrick, E. A., Danladi, O. A., Caleb, A. J. & Linda, J. U. (2017). Accountants' perceptions of IPSAS application in Nigerian public sector financial management and reporting. *Journal of Economics, Management and Trade*, 1-22.
- Polzer, T., Gårseth-Nesbakk, L. & Adhikari, P. (2019). Does your walk match your talk? Analysing IPSASs diffusion in developing and developed countries. *International Journal of Public Sector Management*, 33, 1-23.

- Polzer, T., Grossi, G. & Reichard, C. (2021). The harmonization of public sector accounting and diffusion of IPSAS. Palgrave Pivot, Cham.
- Ranjani, R. & Neba, A. A. (2016). The relationship between governmental performance and participation in public sector accounting and financial processes: the case of IPSAS implementation in Nigeria. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 7(1), 13-21.
- Sayer, P. & Crawford, T. (2017). Developing a collaborative qualitative research project across borders: issues and dilemmas. *The Qualitative Report*, 22(6), 1580-1588.
- Schmidhuber, L., Hilgers, D. & Hofmann, S. (2022). International public sector accounting standards (IPSASs): a systematic literature review and future research agenda. *Financial Accountability and Management*, 38, 119-142.
- Tight, M. (2019). *Documentary research in the social sciences*. Sage.
- Umut, E. & Öztürk, C. (2019). Uluslararası kamu sektörü muhasebe standartları (IPSAS): genel bakış ve IFRS'lerden farklılığı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 445-478.
- UNESCO. (2021). Financial statements. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00003_83707?posInSet=1&queryId=3145d538-b6c0-4acb-9c5f-72e008457ec8, (Erişim Tarihi: 13.01.2023).
- Vaidya, S. (2020). IPSAS: the right track. *AB Magazine*. <https://abmagazine.accaglobal.com/global/articles/2020/ab-nov-2020/public/ipsas-the-right-track.html>, (Erişim Tarihi: 24.01.2023).

DENETİMDE GÜÇLÜ BİR ARAÇ “BENFORD YASASI”: KAMU İDARESİ HESAPLARINDA BİR UYGULAMA¹

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 05.01.2023
Kabul Tarihi : 10.03.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbakis.1229872

Dr. Öğr. Üyesi Merve KIYMAZ KIVRAKLAR
Reyhan ERSOY CAN

Bibliyografik Bilgiler

Kıymaz Kıvraklar, M., & Ersoy Can, R. (2023). “Denetimde Güçlü Bir Araç “Benford Yasası”: Kamu İdaresi Hesaplarında Bir Uygulama” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 183-208)
<https://doi.org/10.55322/mbakis.1229872>

ÖZ

Geleneksel denetim yöntemleri, dijital çağın gereksinimlerini, tek başına karşılayamamaktadır. Denetimde çağın hızına yetişilmesi ve dijitalleşme sonucu daha da yetkin hale gelen hilekarların bir adım önünde durulması önem arz etmektedir. Benford Yasası, temelde sayısal bir analiz tekniğidir ve bilişim teknolojileri ile birleştirildiğinde güçlü bir denetim aracına dönüşmektedir. Denetçiyi hedefe hızlıca yönlendirerek usulsüzlüklere karşı elini güçlendirmekte bu da denetçinin; zaman, dikkat ve maliyet gibi sınırlı kaynaklarını doğru alanlara sarf etmesine hizmet etmektedir. Denetim araçları üzerine yapılan her bir uygulama çalışması usulsüzlük örneklerini çeşitlendirmekte, her bir vaka incelemesi de sinyalleri öngörmemize yardımcı olacak ipuçları derlemektedir. Güncel denetim araçları ile yapılan uygulamalar sayesinde denetim araçlarının kullanılabilirliği artmaktadır. Bu amaçla çalışmada, bir kamu idaresi hesaplarına ait veriler analiz edilmiş, Benford Yasasından sapan değerlerin ilişkili olduğu kayıtlar incelenmiş ve olası makul gerekçeleri araştırılmıştır. Sonuç olarak

1 2023 yılında Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde sunulan “Hile Denetiminde Benford Yasasının Rolü: Ardahan Üniversitesinde Bir Uygulama” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mervekiymaz@ardahan.edu.tr ORCID: 0000-0002-4953-9555

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, reyhanersoycan@ardahan.edu.tr ORCID: 0000-0001-9598-8952

Benford Yasası ile kamu idarelerine has, olası usulsüzlük ve ihmallere örnek niteliğinde hedef bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Denetim, Benford Yasası, Kamu İdaresi.

Jel Sınıflandırması: M40, M42, M48

A STRONG TOOL IN AUDIT “BENFORD’S LAW”: AN IMPLEMENTATION IN PUBLIC ADMINISTRATION ACCOUNTS

ABSTRACT

Traditional audit methods can't satisfy the need of the digital age alone. It is important to keep up with the speed of the era in auditing and to stay one step ahead of the fraudsters who have become more competent with digitalization. Benford's Law is basically a numerical analysis technique and turns into a powerful auditing tool when combined with information technologies. It strengthens auditor's hand against irregularities by directing her to the target quickly thus serving to spend her limited resources such as time, attention and cost in the right areas. Each practice on audit tools diversifies examples of fraud, and each case study compiles clues to help us anticipate signals. Thanks to the implementations made with current audit tools, the usability of audit tools is increasing. In accordance with this purpose, in this study, the data of a public administration accounts were analyzed, the records related to the values deviating from Benford's Law were examined and possible reasonable justifications were investigated. As a result, target findings were obtained with the Benford's Law, which are examples of possible irregularities and omissions specific to public administrations.

Keywords: Audit, Benford's Law, Public Administration.

JEL Classification: M40, M42, M48

1. GİRİŞ

Ekonomilerin yapı taşları işletmeler ve kamu idareleri, emek artı sermaye ile yarattıkları değerleri suiistimaller sebebiyle kaybetmektedir. İşletmelerin karlılığını, kurumların da verimliliğini tehdit eden bu kayıplar, nadiren büyük vurgunlar, yaygın olarak da uzun yıllar süren hileli eylemler yoluyla gerçekleşmektedir. Bu eylemler sadece işletme ve kurumları değil tüm finansal bilgi paydaşlarını mağdur etmekte ve denetim mesleğiyle sağlanan güvence hizmetine ihtiyaç artmaktadır.

Dijitalleşmenin bir nimeti olarak finansal hareketlerin kolayca kaydedilmesi ve depolanması sayesinde, işletmeler ve kurumlar finansal hafızalarını inşa edebilmektedir. Denetim sürecinde, önceki dönem miras alınır, ilgili dönem raporlanır ve geleceğe miras bilgi üretilir. Kayıtlı bilgi denetim mesleğinin güvenilirliğini arttırmıştır ancak kayıtlı verilerin büyük yığınlar ve sistemlerin karmaşık yapılar dönüşmesi ile hilelerin tespit edilmesi zorlaşmıştır. 2000'li yıllardan itibaren patlak veren ve ülke ekonomilerini

sarsan hile vakaları sebebiyle de hem finansal bilgi hem de denetim mesleği olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır.

Denetçinin yükümlüğü, finansal bilginin hızla aktığı dijital ortamda, yığınlar içinde gömülü hata ve hileye işaret eden işlemleri yakalayıp makul güvence oluşturacak şekilde bilgi üretmektir. Bu sebeple denetçinin çağın hızına uygun, dijital teknik ve sayısal analiz yöntemleri ile kendini donatması gerekmektedir. Bu araçlardan biri olan Benford Yasası, gücünü matematik biliminden alan, denetim alanında da 90'lı yıllardan bu yana uygulama alanı artan sayısal bir kanun ve dijital analiz tekniğidir (Çakır, 2004, s. 62). Denetçinin, denetim sürecinde ilk kullanacağı araçlardan biri Benford Yasasıdır ve denetimin planlanmasına kaynak niteliğindedir. Uygulaması oldukça pratik ve herhangi bir profesyonel matematik eğitimi olmayanlara bile açıklanabilecek kadar sade bir tekniktir (K. Tam Cho ve Gaines, 2007, s. 218). Özellikle büyük veri kümeleri oluşturan, işlemsel devir hızı yüksek, suiistimale meyilli sektörler için oldukça değerli bir araçtır (Nigrini, 1996, s. 72). Bugün, Microsoft Excelin herhangi bir sürümü kullanılarak hemen hemen her veri kümesi incelenebilir, Benford Yasası değerleriyle karşılaştırılabilir (Collins, 2017, para.4). Benford Yasası denetçinin zaman, dikkat ve maliyet gibi sınırlı kaynaklarını sarf etmesinde verimliliği artırıcı bir rol üstlenir. Denetimde fayda maliyet dengesini pozitif yönde etkiler. Bu sayede denetçi, mesleki kabiliyetiyle ilerleyeceği denetim sürecinde, daha derinlemesine inceleme yapılması gereken noktalara yoğunlaşabilecektir.

Bu çalışmada, Benford Yasasının denetimin etkinliği üzerindeki rolünü araştırmak amacıyla kamu idaresi hesaplarıyla bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Uygulamada, 2022 yılı “800 Bütçe Gelirleri” ve “830 Bütçe Giderleri” hesaplarına ait gözlenen frekanslarla Benford Yasası değerleri “Ortalama Mutlak Sapma (Mean Absolute Deviation)” yöntemi ile analiz edilmiştir. Benford Yasasının, kamu idarelerine has anormallik bulgularının tespit edilmesinde ve denetim hedefi oluşturacak nitelikte numune alınmasında, denetim etkinliğini arttıran bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.

2. BENFORD YASASI

Benford Yasası, rastgele olduğu düşünülen sayıların, aksine ilişkili olduğu, evrende gözlemlenebilen verilerin, doğru kesit alındığında, sade bir düzene işaret eden geçerliliği birbirinden farklı alanlarda sınanmış matematiksel ifadedir (Nigrini, 1996, s. 73). Her ne kadar temeli 1881 yılına dayansa da uzunca yıllar rağbet görmemiş ancak dijital çağ ile birlikte önemi artmıştır.

Sıfır noktasını Simon Newcomb'un (1881) tuttuğu Benford Yasasının bir asrı aşan tarihsel gelişimi içerisinde, birbirini doğuran üç döneme işaret ettiği görülmektedir. Bunlar:

Savın Ortaya Çıkışı: “Sıfır Noktası” Simon Newcomb (1881)

Yasalaşma Evresi: “Yasanın Sahibi” Frank Benford (1938)

“Ölçekten Bağımsızlık Teoremi” Roger Pinkham (1961)

“Matematiksel Kanıt” Ted Hill (1990)

Yasanın Kullanımı: “Denetimde Benford Yasası” Mark Nigrini (1992)

Bilim insanı Simon Newcomb Amerika Birleşik Devletleri Donanma Rasathanesinde görev yaparken, rasathanenin kütüphanesindeki logaritma kitaplarını incelediğinde başta gelen sayfaların takip eden sayfalara nispeten daha çok yıprandığını ve dolayısıyla bu sayfalardaki logaritmalara daha çok başvurulduğunu gözlemlemiştir. Bu gözlem hesap makinasının olmadığı o yıllarda, logaritma kitaplarına başvuranların, ilk haneleri küçük sayılardan oluşan veriler üzerinde, yoğun bir şekilde çalıştığını göstermekteydi. Öyle ki, araştırmacılar adeta, hesap makinasının yalnızca birkaç tuşunu kullanıyor gibiydi (Nasser, 2020). Newcomb gözlemlerine dayanarak keşfettiği rakamların ilk hanelerde görülme sıklığını logaritmik formül ile hesaplamış ve iki sayfalık bir makale ile yayımlamıştır (Newcomb, 1881, s. 40). Gelecek de evrenin parmak izi olarak nitelendirilecek bu yasa o dönem sezgisel bir keşif niteliğinde kalmıştır.

1938 yılında, General Electric Laboratuvarlarında görev yapan Frank Benford 57 yıl sonra tekrar keşfettiği bu örüntüyü geniş veri kümeleri üzerindeki çalışmaları ile somutlaştırarak geçerli bir yasaya dönüştürmüştür. Denetim alanında kullanımı ise 1992 yılında, Mark Nigrini'nin doktora tezi için birçok muhasebe kaleminde Benford Yasasını uygulaması ile başlamıştır (Alagöz ve Ay, 2002, s. 69).

Newcomb'un savı ile başlayıp Benford'un büyük kapsamdaki çalışmaları ile somutlaşan Benford Yasası matematiksel olarak da kanıtlanmış ve Nigrini'nin çalışmaları ile de denetim alanındaki tahtına kavuşmuştur.

2.1. Benford Yasasının Matematiksel Temeli

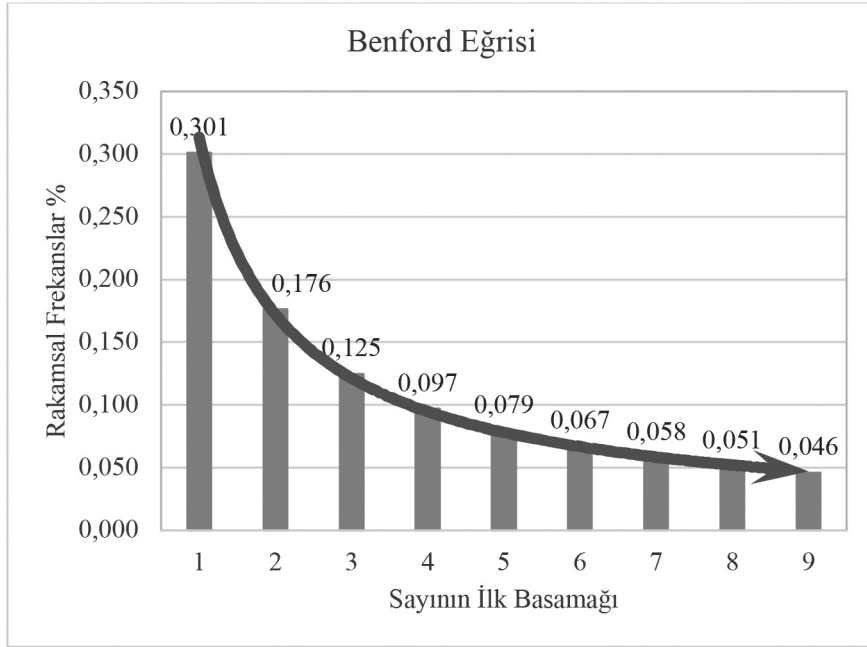
Yaygın kaniya göre rastlantısal veri kümelerinde her rakamın oluşum şansı eşittir. Oysa Newcomb küçük rakamların, sayıların ilk hanelerinde görülme olasılığının daha popüler olduğunu iddia ediyordu. Gerçekte, rakamların basamaklarda görülme sıklığının rastgele oluşmadığını, sade bir örüntüyü takip ettiğini düşünüyordu. Bu örüntüyü, 1881 yılında Amerikan Matematik Dergisinde yayımlanan makalesinde göstermiş birinci ve ikinci haneler için hesapladığı frekanslar Tablo 1'de gösterilmektedir (Türkyener, 2007, s. 112).

Tablo 1. Bir Doğal Sayının Anlamlı İlk İki Basamağının Oluşum Olasılığı

Rakam	İlk Rakam	İkinci Rakam
0	-	0,1197
1	0,3010	0,1139
2	0,1761	0,1088
3	0,1249	0,1043
4	0,0969	0,1003
5	0,0792	0,0967
6	0,0669	0,0934
7	0,0580	0,0904
8	0,0512	0,0876
9	0,0458	0,0850

Kaynak: (Newcomb, 1881, s. 39)

Benford'un benzer bir sezgiye dayanan savı ise dünyada, ilk haneleri düşük rakamlardan oluşan daha fazla sayı olduğuydu. Bu sava göre 1 rakamının ilk basamakta görülme olasılığı 2 rakamının ilk basamakta görülme olasılığına göre daha fazlaydı. Aynı şekilde 2 rakamının 3'e, 3 rakamının 4'e göre azalarak devam eden bir üstünlüğü vardı. Benford bu iddiasını; nehirlerin yüzölçümü, nüfus verileri, maddelerin özgül ısı değerleri, Amerikan Beyzbol Ligi, basınç değerleri, gazete tirajları gibi 20 farklı alanda uzun yıllar yaptığı çalışmalardan topladığı 20.229 veri ile test etmiştir (Benford, 1937, s. 553).

Şekil 1. Benford Eğrisi

Kaynak: (Collins, 2017)

Literatürde “Benford Eğrisi” olarak anılan, sayıların doğal oluşumunun sonucu, rakamların ilk basamakta görülme sıklığının ortaya çıkardığı eğri, Şekil 1’de görüldüğü üzere önce keskin sonra hafif eğimli logaritmik bir yol izlemektedir. Yanardağların yüksekliğinden, gezegenlerin uzaklıklarına; şehirlerin nüfuslarından, nehirlerin boyuna; klasik müzik notalarından, adli dijital kayıtlara kadar, sayıların oluşumu bu eğriyi takip etmektedir (Nasser, 2020).

Tablo 2. Benford Yasasına Göre Rakamların Sayı İçerisinde Ortaya Çıkış Frekansları

Rakam	Sayı İçerisindeki Pozisyonu				
	1. Hane	2. Hane	3. Hane	4. Hane	5. Hane
0	-	0,11968	0,10178	0,1002	0,1000
1	0,30103	0,11389	0,10138	0,1001	0,1000
2	0,17609	0,10882	0,10097	0,1001	0,1000
3	0,12494	0,10432	0,10057	0,1001	0,1000
4	0,09691	0,10031	0,10018	0,1000	0,1000
5	0,07928	0,09668	0,09979	0,1000	0,1000
6	0,06695	0,09337	0,09940	0,0999	0,1000
7	0,05799	0,09035	0,09902	0,0999	0,1000
8	0,05115	0,08757	0,09864	0,0999	0,1000
9	0,04576	0,08499	0,09827	0,0998	0,1000

Kaynak: (Nigrini, 1996; Yanık ve Samancı, 2013)

Tablo 2’de yer alan rakamların birinci basamakta ortaya çıkış frekansında, keskin bir fark gözlemlenirken bu fark ikinci basamakta azalmakta ve diğer basamaklara doğru azalarak beşinci basamakta eşit konuma gelmektedir. Bu sebeple sayıların oluşumunda ilk basamaklar daha anlamlı olmaktadır (Newcomb, 1881, s. 2).

2.2. Benford Yasası ile Analiz Edilecek Verilerin Özellikleri

Denetimde, belirli özellikleri taşıyan hemen hemen tüm veri setleri Benford Yasası ile analiz edilebilir. Genel olarak Benford Yasası ile denetlenebilecek veri kümesine sahip hesaplardan bazıları ise; satışlar, gelirler, giderler, ticari alacaklar, ticari borçlar vb. hesaplardır. Analize tabi veri setinin aşağıda sıralanan özellikleri taşıması gerekmektedir (Nigrini, 2012, s. 21):

- Gerçek verilerden oluşmalı. Yapay yani üretilmiş sayılar uygun veri seti değildir.
- Minimum veya maksimum değerler olmamalı. Sınırlandırılmış veriler yığılma oluşturacağından uygun veri seti değildir.
- Kodlanmış sayılar olmamalı. Örneğin kimlik numaraları sadece kelimelerin yerine ifade edilmiş rakamlardır.
- Kümelenme eğilimine sahip veriler olmamalı. Kira, harç, aidat vb.
- Lineer değil geometrik devamlılık takip etmeli.
- Ortak birime sahip olmalı.

2.3. Benford Yasası Temelli Analiz Testleri

Benford Yasası temelli analiz testleri dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar; ilk basamak, ikinci basamak, ilk iki basamak ve ilk üç basamak testidir. Rakamların birinci basamakta görülme olasılıkları küçük sayılar lehine eğilim göstermektedir. Bu eğilim de Benford eğrisini oluşturan çarpıklığı meydana getirmektedir. İkinci ve üçüncü basamakta çarpıklık azalmakta diğer basamaklarda ise farklar belirsizleşmektedir. Bu sebeple Benford Yasası ile analizde ilk haneler değerli olmaktadır (Çakır, 2004, s. 62). İlk ve ikinci basamak testleri incelenen veri setinin makullüğü hakkında bir fikir vermektedir. Küçük farklılıklar, verilerin makullük testinden geçtiğini gösterirken, büyük farklılıklar olası finansal tablo yanlış beyanlarının sinyalini verir (Drake ve Nigrini, 2000, s. 127). Ancak bu genel düzeydeki tespit ile elde edilen anormallik bulgularının çok sayıda işlem içermesi nedeniyle, denetim hedefi belirlemek için diğer testlerle desteklemeye ihtiyaç duyulmaktadır. İlk iki basamak ve ilk üç basamak testi ile daha hassas düzeyde bir tarama yapılarak anormallik bulguları ayrıntılı incelenebilecek düzeye indirgenmektedir. Ancak ilk üç basamak testi ile 10.000 adedin altında işleme sahip veriler analize uygun yeterlilikle işlem sunmamaktadır.

2.3.1. İlk Basamak Testi

Veri setini, iz düşüm bir bakış açısıyla genel bir tarama yapmak için kullanılır. Verilerin uygunluğu ve dikkat çekici düzeyde anormallikler bu test ile belirlenebilir. Denetçiye genel bir fikir vermektedir ancak örneklem boyutu ile önemlilik düzeyinin belirlenmesi aşamalarında verimli olmamaktadır. Denetim

hedefinin seçimi için daha ileri ve odaklanmış testler uygulamak gerekmektedir (Erdoğan, Elitaş, Erkan ve Aydemir, 2014, s. 33).

2.3.2. İkinci Basamak Testi

Verilerin ikinci basamağında yer alan rakamların dağılımını göstermektedir. İkinci basamak testi ile denetçi incelenen verilerdeki temel problemleri kolayca tespit edebilir. Ancak ilk basamak testi gibi ikinci basamak testi de oldukça genel seviyeli bir uygunluk testidir ve denetim hedefinin belirlenmesinde yeterli olmamaktadır (Akkaş, 2007, s. 199).

2.3.3. İlk İki Basamak Testi

Sayının soldan anlamlı ilk iki hanesinde rakamların dağılımı temeline göre uygulanan, tek basamak ile yapılan testlere nazaran daha fazla odaklanmış bir analiz testidir. İlk iki basamakta görülebilecek, 10'dan 99'a kadar toplam 90 adet kombinasyon, verileri oldukça verimli bir şekilde süzerek denetçiyi hedefe yönlendirmektedir (Alagöz ve Ay, 2002, s. 60; Çubukçu, 2009, s. 113).

2.3.4. İlk Üç Basamak Testi

Genel olarak veri seti 10.000'den fazla kayıt içerdiğinde tercih edilen ayrıntılı bir testtir. Denetçinin, diğer analiz testlerinin işaret ettiği hedefe paralel alt küme araştırmaları yapmasına imkân tanır. İlk üç basamak testi, denetçinin dikkatini, hedef numuneye yoğunlaştırabilir (Smith, 2001, s. 3).

2.4. Benford Yasası Analiz Aşamaları

Benford Yasası testlerinin amacı, belirlenen anormalliklerin kesin bir usulsüzlük içerdiğini ileri sürmek değildir. Sapmaların altında yatan nedenlerin analizi için işaretler koymaktır (Pimbley, 2014, s. 5). Denetimde Benford Yasası ile analizin aşamaları ise şu şekildedir (Erdoğan, Elitaş, Erkan ve Aydemir, 2014, s. 84):

- Uygulama gerçek veriler üzerinde yapılacağından öncelikle ilgili hesaplara ait verilerin ve kayıtların temin edilmesi.
- Temin edilen kayıtlara ait veri kümesine Benford Yasası uygulanması için gerekli özellikleri taşıyıp taşımadığının ortaya konması.
- Veri kümesine Benford Yasası temelli testlerin uygulanması.
- Mükerrer ve yuvarlanan tutarların tespit edilmesi.
- Sonuçların Benford Kanunu ile karşılaştırılması.
- Testlerin işaret ettiği önemli derecedeki sapmaların altında yatan nedenlerin incelenmesi.
- Sonuçların değerlendirilmesi.

Denetçi Benford Yasası ile tespit edilen önemli düzeyde sapmalar için aşağıda belirtilen alanlarda inceleme düzeyi derinleştirmelidir:

- a) **Hata:** Özünde kasıt unsuru olmayan ancak sonucu itibari ile yanlışlık içeren işlemlerdir. Hata bilinçsizce yapıldığından tekrar etmeye meyillidir. Tekrar eden bu hatalı işlemlerin üreteceği veriler Benford Yasasından sapacağı için tespit edilebilir.
- b) **Hile:** Bilinçli ve kasıtlı olarak yapılan yanlışlık içeren işlemlerdir. Benford Yasasına göre kasıtlı üretilmiş sayılar yasanın doğal dağılımından sapacakları için tespit edilebilir.
- c) **İhmal/Bilgisizlik:** Standartlara ve yasalara tamamen uygun olduğu halde bilgisizlik veya ihmalden kaynaklanan ve kurumu zarara uğratacak nitelikteki gereksiz tekrarlayan işlemlere ait veriler Benford Yasasından sapacağı için tespit edilebilir.

Benford Yasası, öncelikle kayıtlı işlemlere gereksinim duymaktadır ve bu açıdan, ekonomilerde büyük bir sorun teşkil eden kayıt dışılığı tespit etmede, zayıf kalabilmektedir (Akkaş, 2007, s. 198). Bu noktada denetçi analizde elde ettiği sapmalardan yola çıkarak mesleki muhakeme gücüyle bazı verilerin bilinçli olarak kayıt dışı bırakıldığını tespit edebilir. Bunun için denetçinin doğrulama düzeyini arttırması gerekecektir. Kayıt dışılığın Benford Yasası ile tespit edilebileceğine dair Karagün ve Taşdemir (2019) çalışmasında, Türkiye çapında birçok mağazası olan ev tekstili firmasının hesapları Benford Yasası ile incelenmiş, ilk iki basamak testinde belirgin sapmalar görülmüştür. İncelenen dönemin fiziki sayımı ile stok kayıtları karşılaştırılmış ve herhangi bir usulsüzlüğe rastlanmamıştır. Ancak denetçinin dönemsel incelemesi ile önceki dönemden cari döneme açılıştaki belli ürünlerin aktarılmadığı kayıt dışı bırakılarak satış yapıldığı anlaşılmıştır. Sorumlu 3 personel güvenlik kamerası görüntüleri ile de tespit edilmiştir (Karagün ve Taşdemir, 2019, s. 135).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Newcomb'un (1881), *The Journal of General Psychology*'de yayımlanan "Note on the Frequency of Use of the Different Digits Natural Numbers" başlıklı makalesi, rakamların basamaklarda bulunma sıklığı üzerine literatürde karşılaştığımız ilk kaynaktır. Sezgisel bir çalışma niteliğinde kalmasına rağmen sonraki yıllarda değeri artmış bir keşfin kaynağı bu iki sayfalık makale olmaktadır (Newcomb, 1881, s. 1).

Aynı sezgi ve gözlem ile hareket eden ve yasanın ismini aldığı Benford (1937), uzun yıllar süren çalışması ile sayısal bir kanunun ispatını gerçekleştirmiş ve "The Law of Anomalous Numbers" başlıklı makale ile yayımlanmıştır (Benford, 1937, s. 1).

Yasaya önemli bir katkı da Hill'in (1996) *Statistical Science*'ta yayımlanan "A Statistical Derivation of the Significant-Digit Law" başlıklı makalesi olmuştur. Matematik profesörü Hill bu çalışmada Benford Yasasının matematiksel kanıtını ortaya koymaktadır (Hill, 1996, s. 356).

Muhasebe verileri üzerinde ilk uygulama ise Carslaw'ın (1988) Yeni Zelanda'da şirketlerin net gelirleri üzerine yaptığı incelemedir. İncelediği şirketlerin, karlarını, yatırımcıların algısını pozitif etkileme yönünde yuvarladıklarını tespit etmiştir (Carslaw, 1988, s. 327).

Kendini Benford Yasasının Eksperi olmaya adanmış biri olarak tanıtan (Tutton, 1995, s. 7), "Journal of Accountancy Lawler" ödüllü Nigrini, 1992 yılında tamamladığı doktora tezinde mükelleflerin vergi beyanları üzerinde çalışmış, aynı çalışmada genel muhasebe verilerinin Benford Yasasına uyum gös-

terdiğini tespit etmiş, olası sapmaların analizi için kullanılabilir istatistiksel testlerin kullanımını da göstermiştir (Nigrini, 2012, s. 57).

Ülkemizde Benford Yasası ile ilgili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında zaman, Erdoğan'ın (2001), Benford Yasasının muhasebe hilelerinin ortaya çıkartılmasında kullanılabilirliğini irdelediği çalışması ile literatüre girdiği görülmektedir (Erdoğan, 2001, s. 3).

Elitaş (2002), çalışmasında 192 ülkeye ait nüfus, yüz ölçümü ve Gayri Safı Milli Hasıla verilerini Benford Yasası ile analiz etmiş ve veri kümelerinin yasaya uygun dağılım gösterdiği sonucuna varmıştır (Elitaş, 2002, s. 142).

Alagöz ve Ay (2002), İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören şirketlerin aylık alış- satış tutarlarına ait veri setine Benford Yasasının birinci, ikinci ve ilk iki basamak testlerini uygulamış incelenen veri seti sıklık değerleri ile Benford değerlerinin uyumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır (Alagöz ve Ay, 2002, s. 66).

Akkaş (2007), Benford Yasası ile bir özel şirketin ticari mallar hesabını Ki-Kare Testi ile analiz etmiş, analiz edilen veriler ile Benford Yasası değerleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna varmıştır. Benford Yasası ile tespit ettiği önemli düzeydeki sapmaların bir örneklem niteliği taşıdığını hileye işaret edip etmediğinin ayrıntılı incelenmesi gerekliliğini vurgulamıştır (Akkaş, 2007, s. 204).

Ulucan Özkul ve Pektekin (2009), çalışmasında adli muhasebecilerin yolsuzlukları tespit etmede ve önlemede yararlanabileceği Benford Yasası ile birlikte oldukça sık kullanılan veri madenciliği değerlendirilmiştir (Ulucan Özkul ve Pektekin, 2009, s. 57).

Yanık ve Samancı (2013), kamu kurumu olan bir şeker fabrikasına ait 2012 yılı genel yönetim giderleri hesabının Benford Yasası ile analizini gerçekleştirmiş ve işletme kayıtlarının Benford Yasası ile uyumlu seyrettiği sonucuna varmışlardır (Yanık ve Samancı, 2013, s. 347).

Boztepe (2013), Bursa Yıldırım Belediyesi'nin Aralık 2011 dönemi "800 Bütçe Gelirleri Hesabı" ve "830 Bütçe Giderleri Hesabı" kayıtlarını Benford Yasası ile incelemiş, gelir rakamlarının dağılımının Benford Yasası ile oldukça uyumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak gider kalemlerinde bazı rakamlarda kabul edilebilir değerlerden sapmalar tespit etmiştir. İnceleme düzeyi derinleştirdiğinde, tüm cari döneme ait hatalı kayıtların düzeltilmesinin Aralık 2011 döneminde yapıldığını, gider rakamlarının dağılımının Benford Yasasından sapmasının makul gerekçesinin bu düzeltme müdahalesinin olduğunu tespit etmiştir. (Boztepe, 2013, s. 82).

Çalış, Keleş ve Engin (2014), sağlık sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın satın alma verileri ile Benford Yasası uygulaması gerçekleştirmiş, sonuç olarak yüksek hile riski tespit etmiştir (Çalış, Keleş ve Engin, 2014, s. 93).

Ertikin (2017), bir hizmet işletmesine ait adisyon fişleri tutarlarını Benford Yasası ile analiz etmiş ve benzer hizmetlerin tutarlarının sebep olduğu anlamlı farklılıklar tespit etmiştir (Ertikin, 2017, s. 724).

Kıymaz Kıvraklar ve Demirci (2019), bir inşaat şirketinin 2016 yılına ait 120 Alıcılar, 15 Stoklar grubu, 320 Satıcılar ve 600 Yurtiçi Satışlar hesaplarına Benford Yasasının ilk basamak, ikinci basamak ve ilk

iki basamak testlerini uygulamış ve anlamlı farklılığın olup olmadığını görebilmek için Ki-Kare Testi ile analiz etmişlerdir. Birinci basamak testinin hata ve hile tespitinde tek başına yeterli olmadığı, diğer sayısal testler ile desteklenmesi gerektiği sonucuna varmışlardır (Kıymaz Kıvraklar ve Demirci, 2019, s. 312).

Karagün ve Taşdemir (2019), ev tekstili firmasına ait denetimde Benford Yasası ilk iki basamak testi ile tespit ettiği sapmalardan yola çıkarak hileli işlem tespit etmiştir (Karagün ve Taşdemir, 2019, s. 135).

Candan (2021), Türkiye’de faaliyet gösteren bir KOBİ’ye Benford Yasası ve Göreceli Tutarsızlık araçları ile Sürekli Denetim Uygulaması gerçekleştirmiş, Benford Yasasının, sürekli denetimde insan katılımına olan ihtiyacı azalttığı ve denetim kalitesini arttırdığı yönünde bulgulara ulaşmıştır (Candan, 2021, s. 38).

Özevin, Yücel ve Öncü (2020), Nigrini’nin “Ortalama Mutlak Sapma Uyum Derecesi Aralıkları”na alternatif, yeni bir uyum ölçüsü geliştirmek için, BİST’te işlem gören 347 şirketin, 2013-2017 dönemine ait 34.700 adet finansal tabloyu Benford Yasası testleri ile analiz etmişlerdir. Sonuç olarak BİST şirketlerinin mali tablolarına dayalı yeni bir kritik değerler tablosu önermişlerdir (Özevin, Yücel ve Öncü, 2020, s. 121).

4. UYGULAMA

4.1. Uygulamanın Amacı

Uygulamanın amacı, sayısal analiz yöntemlerinden Benford Yasası ile muhasebe kayıtlarının analiz edilmesi ve elde edilen anlamlı sonuçların, denetimin etkinliği ve verimliliğindeki rolünün araştırılmasıdır. Bu kapsamda bir kamu idaresinin, 2022 yılına ait “800 Bütçe Gelirleri” ve “830 Bütçe Giderleri” hesapları incelenmiştir. Kamu idarelerinin özel sektöre nispeten kayıt dışılığı engelleyen devlet organizasyon yapısı, veri paylaşımında şeffaflık politikasının etkisi ve Kamu Maliyesi Bütünleşik Sistemlerinin hile riskini minimize etmeye katkısından dolayı, uygulamada kamu idaresi hesapları tercih edilmiştir.

4.2. Kapsam ve Yöntem

Uygulamada analiz edilen veriler 2022 yılının “800 Bütçe Gelirleri” ve “830 Bütçe Giderleri” yardımcı defter kayıtlarından elde edilmiştir. Uygulamanın gerçekleştirildiği tarih itibarıyla Aralık ayı henüz tamamlanmadığı ve diğer 800’lü hesapların işlem sayısı Benford Yasası ile analiz edilebilecek yeterlilikte olmadığı için; 2022 yılı Aralık ayı ve 800 Bütçe Gelirleri” ve “830 Bütçe Giderleri” dışındaki hesaplar kapsam dışı bırakılmıştır. Veri setindeki ikinci basamak testine uygun olmayan 10 liranın altındaki değerler, yüksek tekrar içerip içermediği kontrol edildikten sonra çıkartılmıştır. “800 Bütçe Gelirleri” hesabına ait 825 adet ve “830 Bütçe Giderleri” hesabına ait 3.912 adet kayıttan oluşan veri setine, Benford Yasasının birinci, ikinci ve ilk iki basamak testleri uygulanmıştır. Elde edilen bulguların Benford Yasası ile uyum derecesi, veri seti büyüklüğünden etkilenmeyen, denetimde en iyi uyum derecesi testi olarak görülen Ortalama Mutlak Sapma (OMS) ile analiz edilmiştir (Erdoğan, Elitaş, Erkan ve Aydemir, 2014, s. 59).

Ortalama Mutlak Sapma ile analiz şu dört aşamadan oluşmaktadır (Erdoğan, Elitaş, Erkan ve Aydemir, 2014, s. 59; Drake ve Nigrini, 2000, s. 133):

1. İlk olarak, incelenen veri setinde, rakamların basamakta görülme sıklıkları hesaplanarak her bir rakamın frekansı ile Benford Yasası değerleri arasındaki farklar alınmaktadır.
2. Sapmanın aşağı yönlü olduğu rakamlar negatif, yukarı yönlü olduğu rakamlar pozitif değer alır ancak bu önemsizdir çünkü ikinci aşamada farkların mutlak değerleriyle işleme devam edilmektedir.
3. Üçüncü aşamada farkların mutlak değerleri toplamının aritmetik ortalaması hesaplanmaktadır. Örneğin birinci basamak testinde farklar toplamı 9'a ikinci basamak testinde 10 bölünmektedir.
4. Son olarak hesaplanan ortalama değerler Tablo 3'teki uyum derecesi aralıkları ile karşılaştırılarak yorumlanmaktadır.

Tablo 3. Ortalama Mutlak Sapma Uyum Derecesi Aralıkları

	Birinci Basamak Testi	İkinci Basamak Testi	İlk İki Basamak Testi
Yakın Uyumlu	0,000 — 0,006	0,000 — 0,008	0,0000 — 0,0012
Kabul Edilebilir Uyumlu	0,006 — 0,012	0,008 — 0,010	0,0012 — 0,0018
Marjinal Kab. Ed. Uyumlu	0,012 — 0,015	0,010 — 0,012	0,0018 — 0,0022
Uyumsuz	0,015'den yukarı	0,012'den yukarı	0,0022'den yukarı

Kaynak: (Nigrini, 2012; Öncü, Yücel ve Özevin, 2018)

4.3. Bulgular

“800 Bütçe Gelirleri” hesabının gözlenen frekansları, OMS uyum derecesi aralıklarına göre, birinci basamakta **0,027** ile 0,015'in, ikinci basamakta **0,016** ile 0,012'nin, ilk iki basamakta **0,0060** ile 0,0022'nin üzerinde değer almış ve Benford Yasası değerleri ile “**Uyumsuz**” olarak tespit edilmiştir.

Literatürde yer alan uygulamalarda, Benford Yasası ile analiz edilen veri setlerinin büyüklüğü arttıkça uyumun derecesinin arttırdığı görülmektedir. Bu açıdan incelenen “800 Bütçe Gelirleri” hesabına ait veri adedinin uyumu olumsuz etkilediği söylenebilir. Öte yandan “800 Bütçe Gelirleri” hesabına ait işlemleri, büyük oranda yasal sınırlarla belirlenmiş, birinci ve ikinci öğretim harçları, lojman kiralari, basılı evrak satışları gibi gelir kalemleri oluşturmaktadır. Bilindiği üzere kamu idareleri, mevzuatların öngördüğü sınırlar ve yönergeler dahilinde işlemlerini gerçekleştirmek durumundadırlar. Örneğin kira gelirleri; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının her yıl yayımladığı “*Milli Emlak Genel Tebliği*” ile belirlenen katsayılar üzerinden hesaplanmaktadır (Milli Emlak Genel Tebliği, 2021). Bu sebeple 2022 yılı için aylık lojman kiralari çokça mükerrer sayı oluşturduğu ve kümelenmeye sebep olduğu görülmektedir.

“830 Bütçe Giderleri” hesabının gözlenen frekansları, OMS uyum derecesi aralıklarına göre, birinci basamakta **0,011** ile 0,006—0,012, ikinci basamakta **0,008** ile 0,008—0,010 aralığında değer almış ve Benford Yasası değerleri ile “**Kabul Edilebilir Uyumlu**” olarak tespit edilmiştir. Ancak gözlenen fre-

kanslar, ilk iki basamakta **0,0023** ile “**Marjinal Kabul Edilebilir Uyumlu**” eşliğine çok yakın bir değerle 0,0022’nin üzerinde değer almış ve Benford Yasası değerleri ile “**Uyumsuz**” olarak tespit edilmiştir.

İşlem sayısı açısından gider kalemlerine ait veriler (3912 adet), gelir kalemlerine göre (825 adet), Benford Yasası ile analize daha uygun veri seti oluşturmaktadır. Öte yandan kamu idarelerinin mevzuatlar kapsamında işlem yürütmesi esası gereği, işlemsel ve finansal sınırlar, kanun, yönetmelik, genelge, toplu sözleşme vb. ile belirlenmektedir. Bu da işlemlerin bloklar halinde değil ilgisine göre sınıflandırılmış kalemlerden oluşmasını sağlamaktadır. Örneğin maaş ödemeleri ile ilgili; temel maaşlar, tazminatlar, ödenekler, sosyal yardımlar, aidatlar, devlet katkıları gibi birçok kalem işlem görmektedir. Kaynaktan kesinti niteliğindeki yasal ödemeler (sgk, vergi vb.) ve kişiler adına emanet hesaplarına alınarak ilgili kurumlara gönderilen kesintiler de (sendika, bireysel emeklilik, icra vb.) gider kalemlerini çeşitlendirmekte, veri setini organik bir yapıya dönüştürmektedir.

4.3.1. 800 Bütçe Gelirleri Hesabı Analizi

Bu bölümde “800 Bütçe Gelirleri” hesabına ait 825 adet veriye Benford Yasasının birinci, ikinci ve ilk iki basamak testleri uygulanmış, OMS’ye göre analiz edilmiştir.

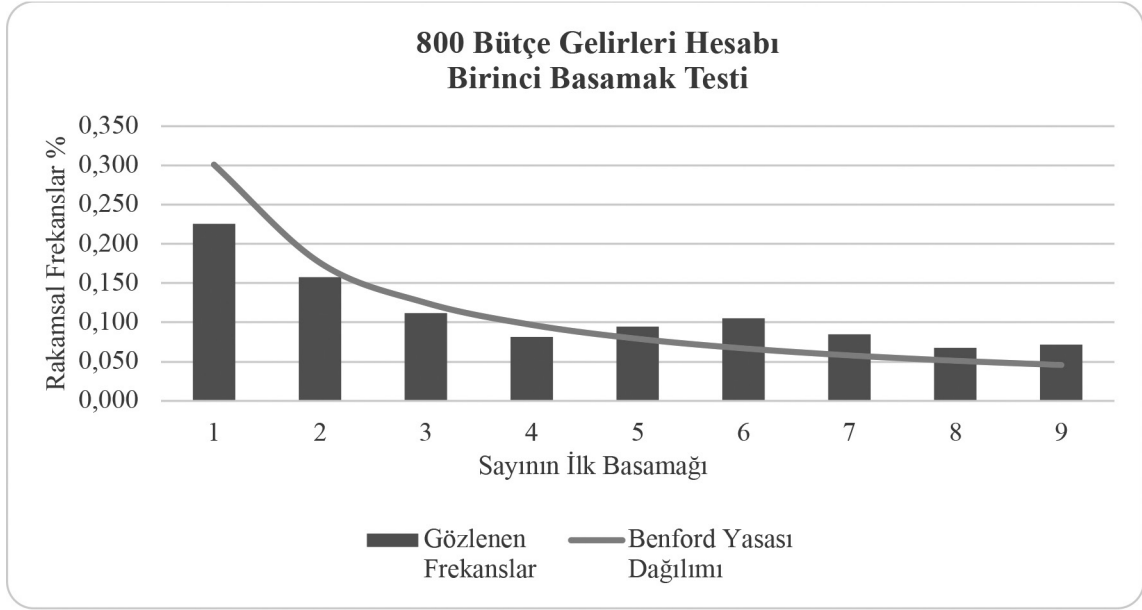
Tablo 4. 800 Bütçe Gelirleri Hesabı Birinci Basamak Analizi

Birinci Basamak	Birinci Basamak Sıklıkları	Gözlenen Frekanslar %	Benford Yasası Dağılımı	Fark	Mutlak Fark	OMS
1	186	0,225	0,301	-0,076	0,076	
2	130	0,158	0,176	-0,019	0,019	
3	92	0,112	0,125	-0,013	0,013	
4	67	0,081	0,097	-0,016	0,016	
5	78	0,095	0,079	0,015	0,015	
6	87	0,105	0,067	0,039	0,039	
7	70	0,085	0,058	0,027	0,027	
8	56	0,068	0,051	0,017	0,017	
9	59	0,072	0,046	0,026	0,026	
Toplam	825	1,000	1,000	0,000	0,246	

0,246 / 9 = 0,027

Uyumsuz
(0,015’den yukarı)

Tablo 4’te yer alan, “800 Bütçe Gelirleri” hesabının birinci basamak testi sonucu gözlenen frekanslar, OMS uyum derecesi aralıklarına göre **0,027** ile 0,015’in üzerinde değer almış ve Benford Yasası değerleri ile “**Uyumsuz**” olarak tespit edilmiştir. Birinci basamak testi ile tespit edilen uyumsuzluğa sebep olan sapmalar, veri setinin makul güvence oluşturmadığı, inceleme düzeyinin derinleştirilmesi gerektiği sinyalini vermektedir.

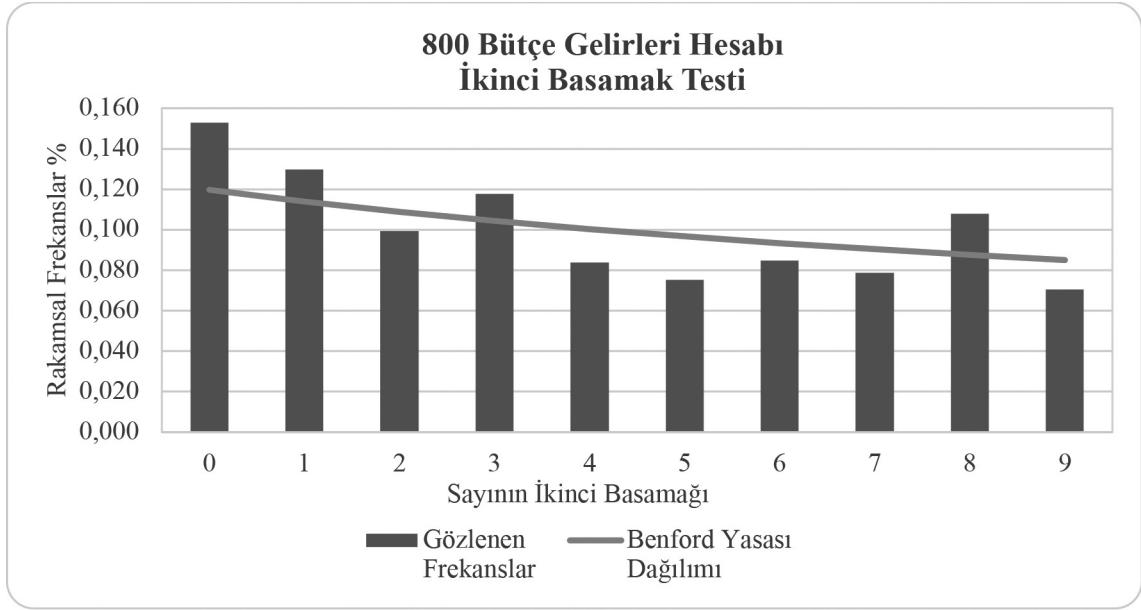
Şekil 2. 800 Bütçe Gelirleri Hesabı Birinci Basamak Analiz Grafiği

Şekil 2’de “800 Bütçe Gelirleri” hesabı birinci basamak test sonuçlarına göre orta değer 5 rakamından öncesi için aşağı yönlü uyumsuz, 5 rakamından sonrası için yukarı yönlü uyumsuz olarak değerlendirdiğimiz sapmalar gözlemlenmektedir. Yukarı yönlü sapma gözlemlenen 6, 7, 8 ve 9 rakamlarındaki yığılmanın kaynağını, mükerrer kayıtlar incelemesi ile tespit edilen benzer gelir kalemlerine ait kayıtlar oluşturmaktadır. Bu yığılmalara ait yüksek frekanslar veri setinin doğal dağılım dengesini bozmakta 1, 2, 3, ve 4 rakamlarının dağılımını da etkilemektedir (Nigrini, 2022, para.11). Bu aşamada her ne kadar genel uyumsuzluk tespit edilebilse de denetçiye, inceleme konusu oluşturabilecek numune sunmamaktadır. İnceleme düzeyinin derinleştirilmesi, diğer test sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 5. 800 Bütçe Gelirleri Hesabı İkinci Basamak Analizi

İkinci Basamak	İkinci Basamak Sıklıkları	Gözlenen Frekanslar %	Benford Yasası Dağılımı	Fark	Mutlak Fark	OMS	
0	126	0,153	0,120	0,033	0,033	0,165 / 10 = 0,016	Uyumsuz (0,012'den yukarı)
1	107	0,130	0,114	0,016	0,016		
2	82	0,099	0,109	-0,009	0,009		
3	97	0,118	0,104	0,013	0,013		
4	69	0,084	0,100	-0,017	0,017		
5	62	0,075	0,097	-0,022	0,022		
6	70	0,085	0,093	-0,009	0,009		
7	65	0,079	0,090	-0,012	0,012		
8	89	0,108	0,088	0,020	0,020		
9	58	0,070	0,085	-0,015	0,015		
Toplam	825	1,000	1,000	0,000	0,165		

Tablo 5'te yer alan, "800 Bütçe Gelirleri" hesabının ikinci basamak testi sonucu gözlenen frekanslar, OMS uyum derecesi aralıklarına göre **0,016** ile 0,012'in üzerinde değer almış ve Benford Yasası değerleri ile "**Uyumsuz**" olarak tespit edilmiştir. İkinci basamak testi ile tespit edilen uyumsuzluğa sebep olan sapmalar, veri setinin makul güvence oluşturmadığı, inceleme düzeyinin derinleştirilmesi gerektiği sinyalini vermektedir.

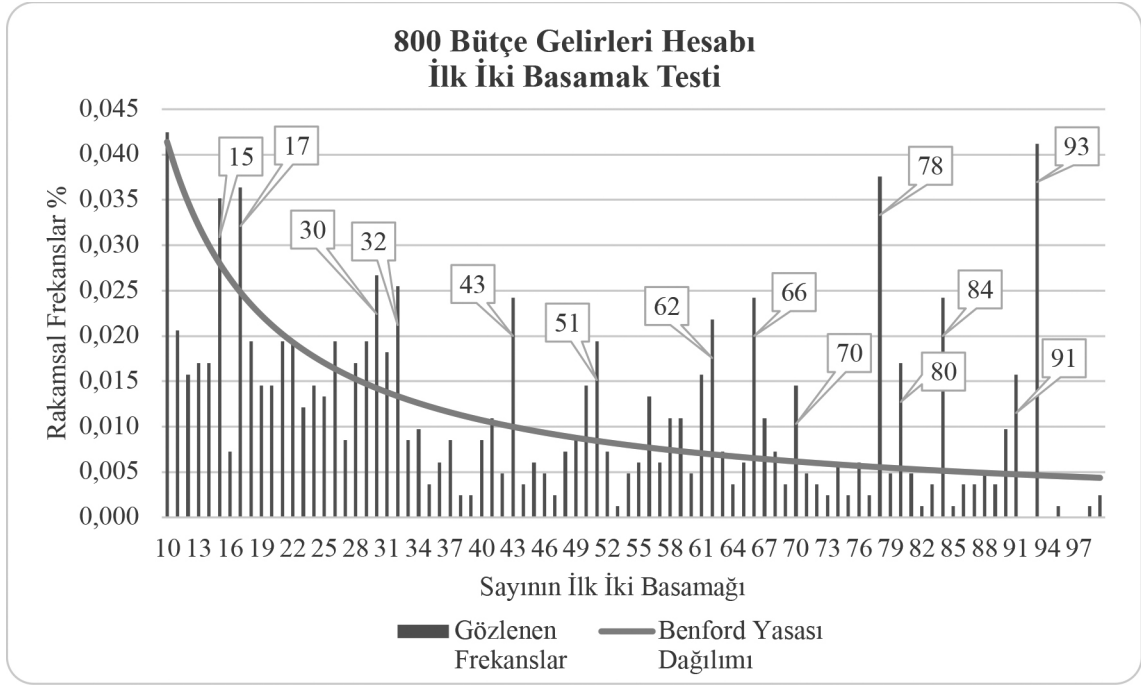
Şekil 3. 800 Bütçe Gelirleri Hesabı İkinci Basamak Analiz Grafiği

Şekil 3'te, "800 Bütçe Gelirleri" hesabı ikinci basamak test sonuçlarına göre 1,4 ve 9 rakamlarında yüksek frekans gözlenmektedir. Bu rakamlarda meydana gelen sapmaların ilişkili olduğu kayıtlar veri setinden çekildiğinde birinci basamak testinde sapma meydana getiren aynı sayılara işaret ettiği görülmektedir. Bu aşamada da bulgular denetçiyi hedefe yöneltecek düzeyde bilgi sunmamaktadır.

Tablo 6. 800 Bütçe Gelirleri Hesabı İlk İki Basamak Analizi

İlk İki Basamak	İlk İki Basamak Sıklıkları	Gözlenen Frekanslar %	Benford Yasası Dağılımı	Fark	Mutlak Fark	OMS
10	35	0,042	0,041	0,001	0,001	0,548 / 90 = 0,0060 Uyumsuz (0,0022'den yukarı)
11	17	0,021	0,038	-0,017	0,017	
12	13	0,016	0,035	-0,019	0,019	
13	14	0,017	0,032	-0,015	0,015	
14	14	0,017	0,030	-0,013	0,013	
15	29	0,035	0,028	0,007	0,007	
...	
96	0	0,000	0,005	-0,005	0,005	
97	0	0,000	0,004	-0,004	0,004	
98	1	0,001	0,004	-0,003	0,003	
99	2	0,002	0,004	-0,002	0,002	
Toplam	825	1,000	1,000	0,000	0,548	

Tablo 6’da yer alan, “800 Bütçe Gelirleri” hesabının ilk iki basamak testi sonucu gözlenen frekanslar, OMS uyum derecesi aralıklarına göre **0,0060** ile 0,0022’in üzerinde değer almış ve Benford Yasası değerleri ile “**Uyumsuz**” olarak tespit edilmiştir. İlk iki basamak testi ile tespit edilen uyumsuzluğa sebep olan sapmalar, veri setinin makul güvence oluşturmadığı, inceleme düzeyinin derinleştirilmesi gerektiği sinyalini vermektedir.

Şekil 4. 800 Bütçe Gelirleri Hesabı İlk İki Basamak Analiz Grafiği

Şekil 4’te, “800 Bütçe Gelirleri” hesabı ilk iki basamak test sonuçlarına göre, 15, 17, 30, 32, 43, 51, 62, 66, 70, 78, 80, 84, 91 ve 93 ile başlayan sayılarda yüksek frekans gözlenmektedir. İlk iki basamak testi ile kolayca elde edilen 14 adet sapma ile veri seti %70 oranında daraltılmıştır. Sonraki adımda, Benford Yasası testlerine destek aşama niteliğindeki mükerrer tutarlar incelemesi ile, sapma gözlenen rakamlara ait kayıtlardan mükerrer tutarlar çekilerek incelenmiştir. Bu sayıların önemli bir kısmının işaret ettiği kayıtların kümelenme özelliği taşıyan aylık düzenli tekrarlayan gelir kalemleri olduğu görülmüştür. Ancak, Benford Yasası ilk iki basamak testi ile tespit edilen sapmalardan 51 ve 70 sayılarıyla ilişkili 5.133,51 TL ve 7.083,40 TL şeklindeki tekrarlı işlemlerin kişi borçlarının taksitli bir şekilde tahsil edilmesi dolayısıyla oluşan mükerrer sayılar olduğu görülmektedir. Oysa Kamu İdarelerinde kişilerden alacakların takibi, tahsili ve terkinine ilişkin işlemler Muhasebat Genel Müdürlüğü’nün Kişilerden Alacaklar Genel Tebliğine göre yapılmaktadır. Bu tebliğe göre “*Kişilerden alacakların sürüncemede bırakılmadan ve zaman aşımına uğratılmadan takip edilerek, kanuni faizi ile birlikte tahsil edilmesi esastır.*” Alacakların taksitle tahsili hem alacağın konusuna göre belirlenmekte hem de borçların yapılandırılması ve taksitle bağlanması için bakanlık onayı gerekmektedir (Kişilerden Alacaklar Genel Tebliği, 2004). İlk

iki basamak testi ile tespit edilen bu işlemler yalnızca mali tarafıyla değil usul yönünden de incelemeye değer sinyaller vermektedir. Bu bulgu, işlemler usulüne uygun yapılmadığında da Benford Yasası ile tespit edilebildiğine önemli bir örnektir. Bu açıdan söz konusu tutarlara ilişkin alacakların taksitle tahsil edilme gerekçesi ve onay durumu, denetim sürecinde inceleme konusu oluşturacaktır.

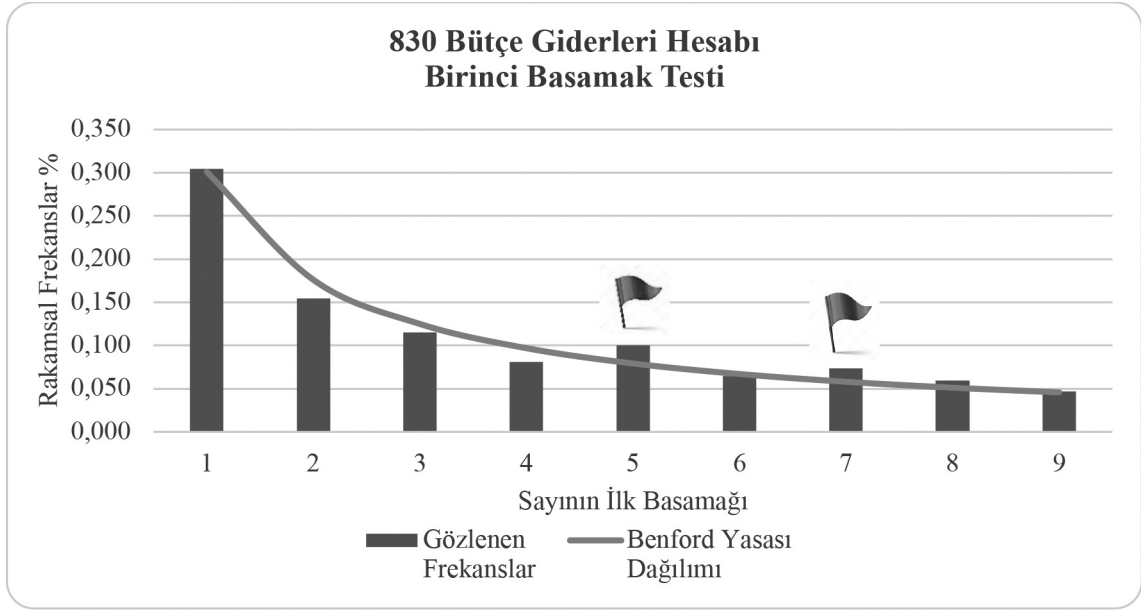
4.3.2. 830 Bütçe Giderleri Hesabı Analizi

Bu bölümde “830 Bütçe Giderleri” hesabına ait 3.912 adet veriye Benford Yasasının birinci, ikinci ve ilk iki basamak testleri uygulanmış, OMS’ye göre analiz edilmiştir.

Tablo 7. 830 Bütçe Giderleri Hesabı Birinci Basamak Analizi

Birinci Basamak	Birinci Basamak Sıklıkları	Gözlenen Frekanslar	Benford Yasası Dağılımı	Fark	Mutlak Fark	OMS
1	1190	0,304	0,301	0,003	0,003	0,098 / 9 = 0,011 Kabul Edilebilir Uyumlu (0,006 – 0,012)
2	605	0,155	0,176	-0,021	0,021	
3	451	0,115	0,125	-0,010	0,010	
4	317	0,081	0,097	-0,016	0,016	
5	391	0,100	0,079	0,021	0,021	
6	254	0,065	0,067	-0,002	0,002	
7	287	0,073	0,058	0,015	0,015	
8	233	0,060	0,051	0,008	0,008	
9	184	0,047	0,046	0,001	0,001	
Toplam	3912	1,000	1,000	0,000	0,098	

Tablo 7’de yer alan “830 Bütçe Giderleri” hesabının birinci basamak testi sonucu gözlenen frekanslar OMS uyum derecesi aralıklarına göre **0,011** ile 0,006—0,012 aralığında değer almış ve Benford Yasası değerleri ile “**Kabul Edilebilir Uyumlu**” olarak tespit edilmiştir.

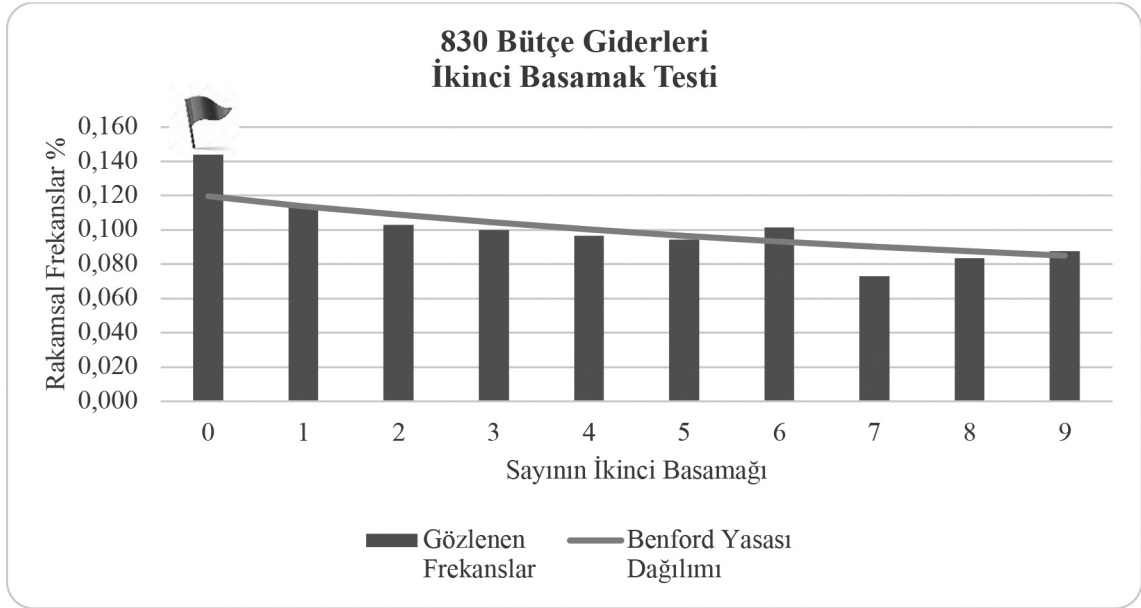
Şekil 5. 830 Bütçe Giderleri Hesabı Birinci Basamak Analiz Grafiği

Şekil 5'te, "830 Bütçe Giderleri" hesabı birinci basamak test sonuçlarına göre genel görünümde bir uyum söz konusu olsa da 5 ve 7 rakamlarında yüksek frekans gözlenmektedir. Ancak sapma gözlenen rakamlarla ilişkili çok fazla sayıda kayıt mevcut olduğundan denetçiye incelemeye değer numune sunmakta verimsiz kalmaktadır. Bu sebeple, sapmalara ait bulgular, diğer testlerin uygulama sonuçlarıyla birlikte göz önünde bulundurulmak üzere işaretlenmiştir.

Tablo 8. 830 Bütçe Giderleri Hesabı İkinci Basamak Analizi

İkinci Basamak	İkinci Basamak Sıklıkları	Gözlenen Frekanslar	Benford Yasası Dağılımı	Fark	Mutlak Fark	OMS
0	578	0,148	0,120	0,028	0,028	0,077 / 10 = 0,008 Kabul Edilebilir Uyumlu (0,008 — 0,010)
1	443	0,113	0,114	-0,001	0,001	
2	402	0,103	0,109	-0,006	0,006	
3	391	0,100	0,104	-0,004	0,004	
4	378	0,097	0,100	-0,004	0,004	
5	369	0,094	0,097	-0,002	0,002	
6	397	0,101	0,093	0,008	0,008	
7	286	0,073	0,090	-0,017	0,017	
8	326	0,083	0,088	-0,004	0,004	
9	342	0,087	0,085	0,002	0,002	
Toplam	3912	1,000	1,000	0,000	0,077	

Tablo 8’de yer alan “830 Bütçe Giderleri” hesabının ikinci basamak testi sonucu gözlenen frekanslar OMS uyum derecesi aralıklarına göre **0,008** ile 0,008—0,010 aralığında değer almış ve Benford Yasası değerleri ile “**Kabul Edilebilir Uyumlu**” olarak tespit edilmiştir.

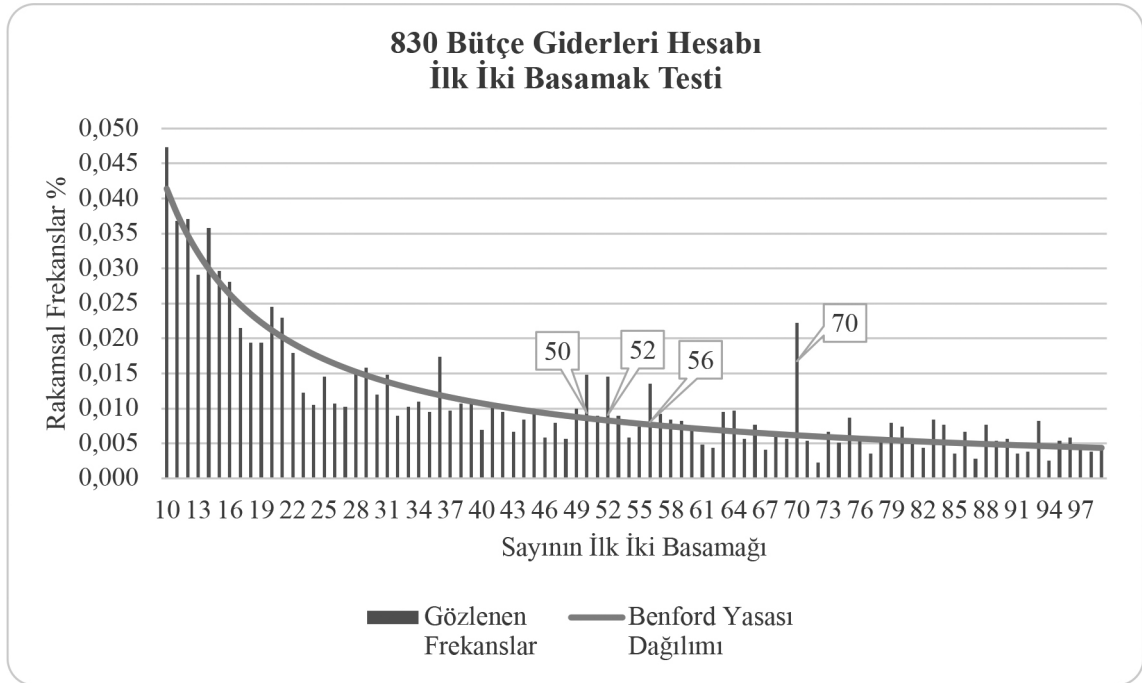
Şekil 6. 830 Bütçe Giderleri Hesabı İkinci Basamak Analiz Grafiği

Şekil 6, “830 Bütçe Giderleri” hesabı ikinci basamak test sonuçlarında OMS’ye göre kabul edilebilir derecede bir uyum söz konusu olsa da “0” rakamının incelemeye değer düzeyde yüksek frekans aldığı gözlenmektedir. Bu bulgu diğer testlerin uygulama sonuçlarıyla birlikte göz önünde bulundurulmak üzere işaretlenmiştir.

Tablo 8. 830 Bütçe Giderleri Hesabı İlk İki Basamak Analizi

İlk İki Basamak	İlk İki Basamak Sıklıkları	Gözlenen Frekanslar	Benford Yasası Dağılımı	Fark	Mutlak Fark	OMS
10	185	0,047	0,041	0,006	0,006	0,211 / 90 = 0,0023 Uyumsuz (0,0022'den yukarı)
11	144	0,037	0,038	-0,001	0,001	
12	145	0,037	0,035	0,002	0,002	
13	114	0,029	0,032	-0,003	0,003	
14	140	0,036	0,030	0,006	0,006	
15	116	0,030	0,028	0,002	0,002	
...	
96	23	0,006	0,005	0,001	0,001	
97	16	0,004	0,004	0,000	0,000	
98	15	0,004	0,004	-0,001	0,001	
99	16	0,004	0,004	0,000	0,000	
Toplam	3912	1,000	1,000	0,000	0,211	

Tablo 8’de yer alan “830 Bütçe Giderleri” hesabının ilk iki basamak testi sonucu gözlenen frekanslar OMS uyum derecesi aralıklarına göre **0,0023** ile 0,0022’nin üzerinde değer almış ve Benford Yasası değerleri ile “**Uyumsuz**” olarak tespit edilmiştir ancak marjinal kabul edilebilir uyuma oldukça yakın bir değer olduğu gözlenmektedir.

Şekil 7. 830 Bütçe Giderleri Hesabı İlk İki Basamak Analiz Grafiği

Şekil 7’de, “830 Bütçe Giderleri” hesabı ilk iki basamak test sonuçlarına göre 50, 52, 56 ve 70 ile başlayan sayılarda yüksek frekans gözlenmektedir. İlk iki basamak testi ile pratik bir şekilde elde edilen bu sapmalar, veri setinin yaklaşık %5’i kadar kayıt içermekte ve denetçiye oldukça verimli bir şekilde hedef numune sunmaktadır. Hedef numunedeki 50 ve 70 sayıları, birinci basamak testinde işaretlenen 5 ve 7 ile ikinci basamak testinde işaretlenen 0 rakamını işaret etmektedir.

70 sayısına ait numune incelendiğinde 706,34 TL’lik 50 adet Jüri Üyeliği ödemesi içerdiği görülmektedir. Jüri üyeliği ödemeleri, Yükseköğretim Kurulunun yayımladığı “Doçentlik Değerlendirmesi ile Öğretim Üyeliğine Atanma Süreçlerinde Görev Alan Jüri Üyelerine Ödenecek Ücrete İlişkin Usul ve Esaslar”a göre belirlenmektedir (Yükseköğretim Kurulu, 2019, s. 1). Bu da birçok benzer ödeme kaydı doğurmakta 70 sayısında yüksek frekansa neden olmaktadır.

50 sayısına ait numune incelendiğinde ise yurtiçi görev yolluğu olarak ödenen 500 TL tutarlı yuvarlanmış tutar sinyali veren kayıtlar yüksek tekrar ile dikkat çekmektedir. Kayıtlara ilişkin evraklardan anlaşıldığı üzere üst yönetici tarafından yurtiçi görev yolluğu için üst sınır 500 TL olarak belirlenmiştir. Yönetim Kurullarının kurumlara tahsis edilen bütçe imkanları doğrultusunda böyle bir karar alması mümkündür ve bu da sapmaya neden olan işlemlere makul gerekçe oluşturmaktadır. Ancak üst sınır olarak belirlenen 500 TL’nin 2019 yılından bu yana güncellenmediği, 2020, 2021 ve 2022 de de bu limitin geçerli olduğu görülmektedir. Enflasyonist ekonomilerde harcamalar için belirlenen limitler güncellenmediğinde harcamalar limiti her daim aşacağından tüm yurtiçi görev yolluğu ödemeleri de bu limitte birikecektir. Söz konusu bu bulgular, işlemlere limit konduğunda veya limitler güncellenmediğinde Benford Yasası ile tespit edilebildiğine örnek niteliğindedir.

5. SONUÇ

Denetimde hedefe giden yolda, nereye bakacağını bilmek önemli bir aşamadır ve Benford Yasası bu açıdan oldukça hızlı ve pratik bir araçtır (Karabınar ve Akyel, 2009, s. 698). Denetim açısından en değerli avantajı ise, önemlilik düzeyi aranmaksızın tüm evrenin, aynı risk düzeyi ile elimine edilebilmesidir (Karagün ve Taşdemir, 2019, s. 136). Benford Yasasının temel düzeydeki, birinci ve ikinci basamak testleri ile, denetlenen evrenin makullüğü hakkında genel bir görüş oluşturulur. Daha hassas nitelikteki, ilk iki basamak ve ilk üç basamak testleri ile, inceleme düzeyinin derinleştirileceği hedef numune, kolayca elde edilir. Hedef numunenin işaret ettiği sinyaller doğrultusunda, son iki basamak ve mükerrer tutar testleri ile anormallik bulguları somutlaştırılır. Ancak müdahale gören veriler, altında yatan sebep ne olursa olsun, Benford Yasasından sapmaktadır. Bu sebeple denetçi, diğer denetim prosedürlerinde de olduğu gibi Benford Yasası ile tespit ettiği anormallik bulguları için inceleme düzeyini derinleştirmeden bir yargıya varmayacaktır. Çünkü her işlem müdahalesi hile demek değildir. Test sonuçlarına ait grafiklerde gözlemlenen sapmaların oluşturduğu her sırt veya vadi her zaman anormallik bulgusu oluşturmaz (Nigrini, 2022, para.11). Bu açıdan denetçinin; denetlediği işletme veya kurumun verilerini oluşturan işlemlerin doğasını, suiistimale yatkın hesapları ve birbiri ile ilişkili işlemleri ne kadar iyi tanıdığı, analiz sonuçlarını yorumlamasını etkileyecektir.

Bu çalışmada, bir kamu idaresinin, 2022 yılı “800 Bütçe Gelirleri” ve “830 Bütçe Giderleri” hesaplarına ait veriler üzerinde gerçekleştirilen uygulama ile, Benford Yasasının denetçiyi hedefe yöneltmedeki rolü araştırılmıştır. Elde edilen bulgular veri seti büyüklüğünden etkilenmeyen, denetimde en iyi uyum dere-

cesi testi olarak görülen Ortalama Mutlak Sapma (OMS) ile analiz edilmiştir (Erdoğan, Elitaş, Erkan ve Aydemir, 2014, s. 59). Analiz sonuçlarında, Benford Yasasından sapan değerlerin ilişkili olduğu kayıtlar için ayrıntılı inceleme başlatılarak anormallik bulgularının kaynağı araştırılmıştır. Ayrıntılı inceleme neticesinde, bulguların olası makul gerekçeleri ile kamu idarelerine has, muhtemel hata ve hilelere örnek teşkil edebilecek anormallikler tespit edilmiştir.

“800 Bütçe Gelirleri” hesabı analiz sonuçlarına göre ilk gözlenen durum, işlem adedinin bir miktar düşük olmasının Benford Yasasına uyumu olumsuz yönde etkilediği olmuştur. Benford Yasası ile incelenen evrenin veri hacmi ne kadar büyükse analiz o kadar sağlıklı olmaktadır. Hacim küçüldükçe yanlış sinyaller artmakta hedef uzaklaşmaktadır. Bu sebeple, birinci ve ikinci basamak testleri ayrıntılı incelenilecek miktarda hedef numune sunmamıştır. İlk iki basamak testi ile de veri seti %30’una indirgenebilmiştir. Bu noktada Benford Yasası için olumsuz etki yapan veri adedinin azlığı, %30’un tekabül ettiği işlemleri orantısal olarak daraltmış ve ayrıntılı incelemeye müsait numune sunmuştur. Sapmaların işaret ettiği kayıtlar incelendiğinde, her ay düzenli olarak gerçekleşen gelir kalemlerine ilişkin işlemlere ait olduğu görülmüştür. Ancak ilk iki basamak testinde yüksek frekans ölçülen “51” ve “70” sayılarına ait kayıtlar, kişi borçlarının taksitlerine ait işlemler olup inceleme düzeyinin artırılması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü kişi borçlarına ait alacakların taksitli tahsilinin şartları mevzuata bağlıdır ve borçların yapılandırılması kamu kurumlarının sekinde değil, bakanlık nezdinde yapılabilmektedir.

“830 Bütçe Giderleri” hesabı analiz sonuçlarına göre, veri adedinin Benford Yasası ile analize oldukça uygun bir hacimde olduğu gözlenmiş, her ne kadar birinci ve ikinci basamak testlerinde “kabul Edilebilir Uyum” tespit edilse de yüksek frekans ölçülen riskli değerler kırmızı bayrakla işaretlenmiştir. Birinci basamakta “5” ve “7”; ikinci basamakta “0” rakamına ait kırmızı bayraklar, ilk iki basamak testinde yüksek frekans ölçülen “50” ve “70” değerleriyle kesişmiştir. Aynı zamanda ilk iki basamak testi ile veri seti %5’e kadar indirgenmiş, ayrıntılı incelemeye müsait numune elde edilmiştir. Yüksek frekans ölçülen sapmaların işaret ettiği kayıtlar incelendiğinde, makul gerekçe kabul edilebilecek “Jüri Üyeliği” ve “Yurtiçi Görev Yolluğu” ödemeleri ile karşılaşılmıştır. Ancak yurtiçi görev yollukları için ödenen 500 TL’de yığılma gözlenmiştir. İşlemlere ait belgelerden anlaşıldığı üzere, yönetim kurulunun bütçe imkanları doğrultusunda belirlediği üst limit olan 500 TL’nin 2019 yılından bu yana güncellemediği tespit edilmiştir. Yurtiçi görevlerinde yapılan harcamalar enflasyon karşısında eriyen bu limiti aşmış ve tüm yolluk ödemeleri 500 TL limitinde yığılmıştır.

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, Benford Yasası ile seri bir şekilde tespit edilebilecek muhtemel hata ve hilelere örnek niteliğindedir. Aynı zamanda, hata ve hileye işaret etmeyen makul gerekçeli bulgular da yanlış sinyallere örnek oluşturmaktadır. Benford Yasası ile, sadece mali usulsüzlükler değil, mevzuata aykırı sevk edilen işlemler, belli tutarlarda yığılma meydana getiren güncelliğini yitirmiş limitler vb. bulgular da doğruca hedef olmaktadır. Benford Yasası uygulama çalışmaları sayesinde özellikli örnekler çoğaltılabilir. Çalışmalarda sunulan örnekler, denetimde hedefe/hileye giden yolu kısaltmaya hizmet edecektir. Bu açıdan Benford Yasası hileye doğrultulmuş bir silah ve denetçinin elini güçlendiren hızlı bir denetim aracı olmaktadır (McConville, 1995, s. 12; Çakır, 2004, s. 62). Ancak sahip olduğu mesleki yeterlilik, dikkat, özen ve profesyonel muhakeme gücü ile denetçi, bütünlük bir süreç olan denetimin her aşamasında, kilit unsur olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaş, M. (2007). Denetimde Benford Kanunu'nun Uygulanması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(9/1), 191-206.
- Alagöz, A. ve Ay, M. (2002). Muhasebe Denetiminde Benford Kanunu Temelli Dijital Analiz. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 59-76.
- Benford, F. (1937). The Law Of Anomalous Numbers. American Philosophical Society, 551-572.
- Boztepe, E. (2013). Benford Kanunu ve Muhasebe Denetiminde Kullanılabilirliği. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi(-Haziran), 73-83.
- Candan, A. (2021). A Continuous Auditing Implementation With Benford's Law And Relative Discrepancies To An Sme In Turkey, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Carslaw, C. (1988). Anomalies in Income Numbers: Evidence of Goal Oriented Behavior. Accounting Review(63), 321-327.
- Collins, J. (2017). Using Excel and Benford's Law to Detect Fraud. Journal of Accountancy(Nisan). 12 10, 2022 tarihinde <https://www.journalofaccountancy.com/issues/2017/apr/excel-and-benfords-law-to-detect-fraud.html> adresinden alındı
- Çakır, S. (2004). Muhasebe Hilelerinin Tespitinde İstatistiksel Yöntemler (Benford Yönteminin İrdelenmesi), Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çalış, Y., Keleş, E. ve Engin, A. (2014). Hilenin Ortaya Çıkarılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi Ve Bir Uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi(63), 93-108.
- Çubukçu, S. (2009). Muhasebe Hilelerini Ortaya Çıkarmada Benford Modeli'nin İlk İki Basamak Yaklaşımı İle Kullanılması. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi(3), 113-142.
- Drake, P. ve Nigrini, M. (2000). Computer Assisted Analytical Procedures Using Benford's Law. Journal of Accounting, 127-146.
- Elitaş, C. (2002). Muhasebe Denetimi'nde Benford Kanunu. Vergi Sorunları Dergisi(170), 142-152.
- Erdoğan, M. (2001). Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında Benford Yasası. Muhasebe ve Denetime Bakış(Ocak), 1-8.
- Erdoğan, M., Elitaş, C., Erkan, M. ve Aydemir, O. (2014). Muhasebe Hilelerinin Denetiminde Benford Yasası. Yalova: Gazi Kitapevi.
- Ertikin, K. (2017). Hile Denetimi: Benford Yasası'nın Bilgisayar Destekli Kullanımına Yönelik Bir Hizmet İşletmesi Örneği. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi(19), 696-726.
- Hill, T. (1996). A Statistical Derivation of the Significant-Digit Law. Statistical Science(10), 354-363.
- K. Tam Cho, W. ve Gaines, B. (2007). Breaking the (Benford) Law Statistical Fraud Detection in Campaign Finance. The American Statistician, 61(3), 218-223.
- Karabınar, S. ve Akyel, N. (2009). Hileler ve Muhasebe Denetimindeki Yeri. 1. Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi, (s. 691-704).
- Karagün, V. ve Taşdemir, E. (2019). Benford Yasası'nın Denetimde Kullanımı ve Bir Uygulama. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 120-137.
- Kişilerden Alacaklar Genel Tebliği. (2004, 02 20). (16). Maliye Bakanlığı.
- Kıymaz Kıvraklar, M. ve Demirci, Ş. D. (2019). Benford Yasası'nın Mali Denetim Alanında Kullanımı Üzerine Uygulama. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi(12), 289-316.

- McConville, D. (1995). Benford's Law Traps Check Fraud Perps. Corporate Cashflow(16).
- Milli Emlak Genel Tebliği. (2021). (407). Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı.
- Nasser, L. (Yöneten). (2020). Connected Season 4 Episode 1 [Sinema Filmi]. 11 11, 2022 tarihinde <https://www.dizigom1.com/connected-1-sezon-4-bolum-hd/> adresinden alındı.
- Newcomb, S. (1881). Note on the Frequency of Use of the Different Digits in Natural Numbers. American Journal of Mathematics, 39-40.
- Nigrini, M. (1992). The Detection of Income Tax Evasion Through An Analysis of Digital Distributions, Doktora Tezi, University of Cincinnati Department of Accounting/Business Law, Cincinnati.
- Nigrini, M. (1996). A Taxpayer Compliance Application of Benford's Law. Journal of the American Taxation Association, 72-91.
- Nigrini, M. (2012). Benford's Law Applications for Forensic Accounting, Auditing, and Fraud Detection. New Jersey, USA: John Wiley & Sons, Inc.
- Nigrini, M. (2022). Using Benford's Law to Reveal Journal Entry Irregularities. Journal of Accountancy(Eylül). <https://www.journalofaccountancy.com/issues/2022/sep/using-benford-s-law-reveal-journal-entry-irregularities.html> adresinden alındı
- Öncü, M., Yücel, R. ve Özevin, O. (2018). Benford Analizi İle Muhasebe Denetimi: Kamu Hastaneleri Üzerine Bir Uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi(80), 1-21.
- Özevin, O., Yücel, R. ve Öncü, M. A. (2020). Fraud Detecting With Benford's Law: An Alternative Approach With BDS And Critic Values. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi(22), 107-126.
- Pimbley, J. (2014). Benford's Law and the Risk of Financial Ffraud. Quant Perspectives, 1-7.
- Smith, A. (2001). Detecting Anomalies in Your Data Using Benford's Law. SAS Users Group International 27, 1-6.
- Tutton, M. (1995). Lover of The Law of Numbers. CA Magazine, 128(Mayıs), 7.
- Türkyener, C. M. (2007). Benford Yasası ve Mali Deneimde Kullanımı. Sayıştay Dergisi, 112.
- Ulucan Özkul, F. ve Pektekin, P. (2009). Muhasebe Yolsuzluklarının Tespitinde Adli Muhasebecinin Rolü Ve Veri Madenciliği Tekniklerinin Kullanılması. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi(4), 57-87.
- Yanık, R. ve Samancı, T. (2013). Benford Kanunu ve Muhasebe Verilerinde Uygulanmasına Ait Kamu Sektöründe Bir Uygulama. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 335-348.
- Yükseköğretim Kurulu. (2019). Doçentlik Değerlendirmesi ile Öğretim Üyeliğine Atanma Süreçlerinde Görev Alan Jüri Üyelerine Ödenecek Ücrete İlişkin Usul ve Esaslar.

TÜRKİYE’DE İLİŞKİLİ TARAF İŞLEMLERİNİN FİRMA DEĞERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 08.05.2023
Kabul Tarihi : 07.07.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbakis.1293966

Ayça Kutlucan ÖZÜLKEN*
Prof. Dr. Yıldız AYANOĞLU**

Bibliyografik Bilgiler

Özülken, A., K. & Ayanoğlu, Y., (2023). “Türkiye’de İlişkili Taraf İşlemlerinin Firma Değeri Üzerine Etkileri” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 209-226)
<https://doi.org/10.55322/mbakis.1293966>

ÖZ

Günümüzde işletmelerin ilişkili taraflarıyla gerçekleştirdikleri işlemler kurumsal yönetim ve şeffaflık konularında önem arz etmektedir. Yakın tarihlerde ABD ve Avrupa’da yaşanan muhasebe skandalları sonrasında bu işlemlerin firma değerine etkisi güncel yazında önemli bir yer edinmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı Türkiye’de şirketlerin ilişkili taraflarla yaptığı işlemlerin firma değerine etkisini incelemektir. Çalışma kapsamında 2013-2022 yılları arasında kurumsal yönetim endeksinde yer alan 31 şirket örneklem olarak seçilmiştir. Panel veri analizi yöntemleri kullanılarak yapılan araştırmada Türkiye’deki şirketlerin gerçekleştirdiği ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine istatistiksel olarak anlamlı bir etki gösterdiği görülmüştür. İlişkili taraf işlemlerinin türü bazında yapılan analizler sonucunda şirketlerin ilişkili taraflarından yaptıkları alımların firma değerine olumsuz yansıdığı, öte yandan ilişkili taraflarla girilen borç ve alacak işlemlerinin ise firma değerine pozitif etki ettiği gözlemlenmiştir. Şirketlerin ilişkili taraflarla yürüttükleri işlemlerin, etkin işlemler teoremi çerçevesinde, firmaların verimliliğini ve performansını artırdığı, dolayısıyla da firma değerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulgularının karar alıcılara ve politika yapıcılara karar aşamalarında önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Muhasebe ve Finansman ABD Doktora Öğrencisi, kutlucan.ayca@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-2617-9387>

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
yildiz.ayanoglu@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1024-2105>

Anahtar Kelimeler: İlişkili Taraf İşlemleri, TMS 24 İlişkili Taraf Açıklamaları, Firma Değeri, Çıkar Çatışması Teoremi, Etkin İşlemler Teoremi

JEL Sınıflandırması: M40, M41, M49, G30, G32

THE EFFECTS OF RELATED PARTY TRANSACTIONS ON FIRM VALUE IN TÜRKİYE

ABSTRACT

Today, the transactions of companies with their related parties are important in terms of corporate governance and transparency. After the recent accounting scandals in the USA and Europe, the effect of these transactions on the firm value has an important place in the current literature. In this context, the aim of this study is to examine the effect of the transactions of companies with related parties on the firm value in Türkiye. Within the scope of the study, 31 companies included in the corporate governance index between the years 2013-2022 were selected as a sample. In the research conducted using panel data analysis methods, it was seen that the related party transactions have a statistically significant effect on firm value. As a result of the analyzes made on the basis of the type of related party transactions, it has been observed that the purchases made by the companies from the related parties have a negative impact on the firm value, while the borrowing and lending transactions with the related parties have a positive effect on the firm value. It has been concluded that the transactions carried out by the companies with the related parties increase the efficiency and performance of the companies, according to efficient transactions theory, and thus increasing the value of the company. It is anticipated that the findings of the study will make important contributions to decision makers and policy makers in the decision stages.

Keywords: Related Party Transactions, IAS 24 Related Party Disclosures, Firm Value, Agency Theory, Efficient Transactions Theory

JEL Classification: M40, M41, M49, G30, G32

1. GİRİŞ

G ünümüz işletmeleri açısından şeffaflık, paydaş güvenini sağlamak ve kurumsal yönetim açısından önemli konuların başında gelmektedir (Hultman and Axelsson, 2007; Albu and Flyverbom, 2016; Schnackenberg and Tomlinson, 2016). Kurumsal yönetim açısından işletmelerin şeffaflık düzeylerinin yüksek olması, mevcut ve potansiyel hissedarları da dahil, tüm paydaşlarına, kurumsal raporlama süreçlerinde açık, şeffaf ve hesap verilebilirliği ilke olarak benimsediklerinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bilgi asimetrisini en aza indirmek, dış paydaşların işletme hakkında bilgi ihtiyaçlarını karşılamak ve güven geliştirmek için finansal olan ve olmayan bilgilerin açıklanması özellikle önemlidir (Hendratama ve Barokah, 2020). Bu aşamada, işletmelerin en çok dikkat etmesi gereken hususların başında ilişkili tarafları ve bunlarla gerçekleştirilen işlemler gelmektedir. İlişkili taraf; raporlama yapan kurumla ilişki içerisinde bulunan kişi veya kurumlar olarak tanımlanmıştır (Diab ve

diğ., 2019: 574). İlişkili taraf işlemleri olarak; sermaye artırma, üretim malzemeleri edinme, işletme çıktılarını satma, işçi kiralama, varlık kiralama, varlık satın alma ve elden çıkarma ve franchising sözleşmeleri, alacak işlemleri ve borç verme işlemleri örnek gösterilebilir içerir (Huang ve Liu, 2010).

ABD’de yaşanan ve finansal piyasalarda yıllardır gündemini koruyan Enron, WorldCom, Adelphia ve Tyco gibi şirketlerin muhasebe skandallarında ilişkili taraf işlemleri de önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştır (Bona-Sanchez ve diğ., 2017: 4). Bu şirketlerde gerçekleşen ilişkili taraf işlemlerinin her ne kadar emsallerine uygun olarak yürütüldüğü iddia edilse de ilişkili taraf işlemleri aslında işlemlere dahil olan ilgili taraflara (örneğin yöneticiler, büyük hissedarlar veya onların akrabaları) fayda sağlamıştır. Bu skandallar, Vivendi ve Parmalat gibi Avrupa dolandırıcılıklarının yanı sıra ilişkili taraf işlemlerinin ve bunların finansal piyasalar üzerindeki etkilerinin araştırılmasına olan ilgiyi artırmıştır. Konunun önemi ne kıyasla mevcut yazında çok az sayıda akademik çalışmanın ilişkili taraf işlemlerinin piyasaları nasıl etkilediğini incelediği görülmüştür.

Yapılan yazın taramasında Türkiye’de yer alan şirketlerde ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisinin neredeyse hiç araştırılmamış bir konu olduğu görülmüştür. Öte yandan ilişkili taraf işlemleri, Türkiye gibi gelişmekte olan piyasalarda özellikle önem arz etmektedir. Gelişmekte olan piyasalarda, gelişmiş piyasalara nazaran, azınlık hissedar haklarının kısıtlı olduğu, vekalet maliyetinin yüksek olduğu ve muhasebe hilelerine sıklıkla başvurulduğu muhasebe yazınında bilinen bir olgudur (Diab ve diğ., 2019: 576). Bu bağlamda, ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisinin anlaşılması, politika yapıcılara ve piyasa katılımcılarına yol göstermesi açısından önem arz etmekte ve hem bu alandaki kısıtlı yazına hem de uygulamacılara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Bu çalışmanın amacı ilişkili taraf işlemlerinin şirketlerin firma değerine olan etkisini incelemektir. Bu bağlamda, Türkiye’de kurumsal yönetim endeksinde yer alan şirketler incelenmiş ve bu şirketlerin ilişkili taraflarla girdikleri işlemlerin firma değerine etkileri hem genel bir bakışla hem de işlemin türü bazında araştırılmıştır. Firma değerinin ölçülmesi amacıyla Tobin’s Q modeli kullanılmış olup, panel veri analizi sonuçlarına göre Türkiye’de şirketlerin ilişkili tarafları ile girdikleri işlemlerin firma değerine olumlu yansıdığı görülmüştür. İlişkili taraflarla yapılan işlemlerin türü bazında yapılan araştırmada ise şirketlerin bu taraflarla giriştikleri borç ve alacak işlemlerinin firma değerine olumlu yansıdığı, öte yandan ilişkili taraflardan yapılan mal ve hizmet alımlarının firma değerini azaltıcı etki gösterdiği görülmüştür. Genel bir değerlendirme yapıldığında, şirketlerin ilişkili taraflarla yaptıkları işlemlerin verimli işlemler olduğu ve firma değerine olumlu katkı yaptığı saptanmıştır.

2. İLİŞKİLİ TARAF İŞLEMLERİ, FİRMA DEĞERİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye Muhasebe Standartları çerçevesinde ilişkili tarafların ve bu taraflarla yapılan işlemlerin tanımlamasına yer verilmiş, firma değeri konusu tartışılmış ve ilişkili taraflar - firma değeri konusunda yazında yer alan teorik tartışmalar irdelenmiştir.

2.1. İlişkili Taraflar ve İlişkili Taraf İşlemleri

İlişkili taraf kavramı kısaca kurumsal raporlamayı gerçekleştiren kurumun ilişkili olduğu kişi ve kurumlar olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, ilişkili taraf tanımı hem gerçek kişileri hem de kurumları kapsamakta ve bu iki unsur dahilinde ön plana çıkmaktadır (Varıcı ve Küçüktüfekçi, 2021: 644).

Bu çalışma gerçekleştirilirken vergi mevzuatında yer alan düzenlemeler kapsam dışında tutulmuştur. Yine TFRS 3 İşletme Birleşmeleri, TFRS 11 Müşterek Anlaşmalar, TFRS 12 Diğer İşletmelerdeki Paylara İlişkin Açıklamalar ve TMS 28 İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar standartlarında da İlişkili Taraf İşlemleri ve TMS 24 standardı ile bağlantılı düzenlemeler yer almakla beraber, incelenen konu, çalışmada sadece TMS 24 İlişkili Taraf Açıklamaları standardı üzerinden ele alınmıştır.

Türkiye’de finansal raporlamada işletmelerin ilişkili taraflarla ilgili açıklaması gereken bilgiler ve raporlama çerçevesinde görev ve sorumlulukları Türkiye Muhasebe Standardı 24 İlişkili Taraf Açıklamaları (TMS 24) kapsamında tanımlanmıştır. TMS 24’te ilişkili taraf “Finansal tablolarını hazırlayan işletmeyle ilişkili olan kişi veya işletmedir” şeklinde tanımlanmıştır. Açıklamadan da anlaşılacağı üzere, ilişkili taraflar kişi veya işletmeler olabilmektedir. Yine aynı standardın 9. Maddesi kapsamında ilişkili taraf olarak tanımlanan gerçek kişilerin: “(i) raporlayan işletme üzerinde kontrol veya müşterek kontrol gücüne sahip olması durumunda, (ii) raporlayan işletme üzerinde önemli etkiye sahip olması durumunda, (iii) raporlayan işletmenin veya raporlayan işletmenin bir ana ortaklığının kilit yönetici personelinin bir üyesi olması durumunda” kişiler ilişkili taraf olarak tanımlanmaktadır ve işletmeler bu kişiler ile girilen işlemleri açıklamak durumundadır.

Öte yandan standart ilişkili taraf olarak tanımlanan kurum ve işletmeleri de açıklamıştır. TMS 24 kapsamında aşağıdaki koşullardan herhangi birisinin varlığı durumunda ilgili kurum işletmenin ilişkili tarafı sayılmaktadır (Madde 9.b.):

Özetle; işletme ve raporlayan işletme aynı grubun üyesi ise; işletme, diğer işletmenin (veya diğer işletmenin de üyesi olduğu bir grubun üyesinin) iştiraki ya da iş ortaklığı ise; her iki işletme de aynı bir üçüncü tarafın iş ortaklığı ise; işletmelerden biri üçüncü bir işletmenin iş ortaklığı ve diğer işletme söz konusu üçüncü işletmenin iştiraki ise; işletme, raporlayan işletmenin ya da raporlayan işletmeyle ilişkili olan bir işletmenin çalışanlarına ilişkin olarak işten ayrılma sonrasında sağlanan fayda plânlarına sahip ise ya da raporlayan işletmenin kendisinin böyle bir plânının bulunmakta ise, sponsor olan işverenler de raporlayan işletme ile ilişkilidir.

Ayrıca şu koşullarda da işletme raporlayan işletme ile ilişkili kişi sayılır:

- İşletmenin raporlayan işletme üzerinde kontrol veya müşterek kontrol gücüne sahip olan ya da raporlayan işletme üzerinde önemli etkiye sahip olan ya da raporlayan işletmenin veya raporlayan işletmenin bir ana ortaklığının kilit yönetici personelinin bir üyesi olan bir kişi tarafından kontrol veya müştereken kontrol edilmesi halinde;
- Raporlayan işletme üzerinde kontrol veya müşterek kontrol gücüne sahip bir kişinin işletme üzerinde önemli etkisinin bulunması veya söz konusu işletmenin (ya da bu işletmenin ana ortaklığının) kilit yönetici personelinin bir üyesi olması halinde.
- İşletmenin veya onun bir parçası olduğu grubun başka bir üyesinin, raporlayan işletmeye veya raporlayan işletmenin ana ortaklığına kilit yönetici personel hizmetleri sunması halinde.

TMS 24’e göre yukarıda sayılan ilişkili taraflarla girilen işlemler; ilişkili taraflar arasında, hizmetlerin veya yükümlülüklerin bir bedel karşılığı veya bedelsiz şekilde transferi işlemidir (Mad. 9). Bu trans-

ferler ilişkili taraflar arasında gerçekleşen mal-hizmet alım/satımı ile varlık alım-satımları, kiralama işlemleri, AR-GE transferleri, lisans anlaşmaları, finansman anlaşmaları nedeniyle kaynak transferleri, teminat ve kefalet işlemleri, taahhütler ile ilişkili taraf adına borç ödenmesi gibi işlemleri kapsamaktadır (Mad. 24).

Yukarıda çizilen çerçeve sonucunda, işletmelerin ilişkili tarafları ve onlarla girilen işlemlerin işletmelere önemli etkileri olduğu görülmektedir. İşletmelerin ilişkili taraflarla girdikleri işlemlerin; varlık ve kaynaklarında değişim yaratan ve dolayısıyla özkaynağını etkileyen, performans göstergelerinde değişime neden olan (kârlılık, likidite vb.), nakit akışlarına etkisi bulunan işlemler olduğu görülmektedir. Bu işlemlerin kuşkusuz işletmenin değerine de etkide bulunması beklenmektedir. Dolayısıyla, ilişkili taraf işlemlerinin incelenmesi kayda değer görülerek, çalışmamızın konusu olarak belirlenmiştir.

2.2. Firma Değeri Kavramı

Günümüzün modern işletmecilik anlayışında, işletmenin kârlılığı da önemli olmakla birlikte, kâr tanımının net olmaması ve potansiyel yatırımcıların kâr dağıtımını beklentilerinin ön plana çıkması gibi sebeplerle, işletmenin amacı kâr amacından firma değerine doğru evrilmiş olup bir firmanın amacının mevcut hissedarlar için firma değerini maksimize etmek olduğu kabul edilmektedir. Firma değeri maksimizasyonu yaklaşımı kabul gördüğünden, işletme yöneticilerinin de bu doğrultuda hareket etmesi ve karar alması beklenmektedir. Teorik olarak firma değeri aşağıdaki şekilde modellenmektedir.

$$Firma\ Değeri = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{Serbest\ Nakit\ Akışı_t}{(1 + Sermaye\ Maliyet)^t} \quad (Formül\ 1)$$

Formül 1’de de sunulduğu üzere, bir işletmenin değeri o işletmenin bugünden itibaren sonsuza değin yaratacağı serbest nakit akımlarının, şirketin sermaye maliyeti kullanılarak bugüne indirgenmesi ve toplanması suretiyle elde edilmektedir. Bu bağlamda, firma değerini etkileyen iki temel bileşen olduğu görülmektedir. Bunlar; (i) işletmenin yaratacağı serbest nakit akımları ve (ii) işletmenin sermaye maliyetidir.

İşletmelerin ilişkili taraflarla gireceği işlemler bu iki bileşeni etkileyebilmektedir. Örneğin, serbest nakit akımlarının hesaplanmasında gelir ve giderlerin önemli etkisi bulunmaktadır. Şirketlerin ilişkili tarafları ile girdikleri mal ve hizmet alımlarının fiyat temelinde ve ürün adedi temelinde serbest nakit akımlarına etki etmesi beklenebilir. Benzer şekilde, ilişkili taraflardan oluşan ticari alacaklar işletme sermayesi yoluyla serbest nakit akımlarını etkileyebilir ve firma değerinde değişime neden olabilir. Farklı bir bakış açısıyla, bu değişkenlerin teorik firma değerine yansımaları olmasa dahi piyasa katılımcılarının firma değeri modellemelerinde ve beklentilerinde değişime yol açarak tekrardan piyasada oluşan firma değerine etki edebilir. Öte yandan, ilişkili taraflarla girilen uzun dönemli borçlanmaların ve bu finansman kaynaklarının maliyetlendirmesinin sermaye maliyeti yoluyla firma değerine etki etmesi mümkündür. Bu doğrultuda ilişkili taraflarla girilen işlemlerin firma değerine etki etmesi beklenmektedir.

2.3. İlişkili Taraf İşlemleri – Firma Değeri İlişkisi

Muhasebe ve finans yazını incelendiğinde, ilişkili taraf işlemleriyle ilgili yazında iki zıt görüşün hakim olduğu görülmektedir. İlk görüşe göre ilişkili taraf işlemleri potansiyel olarak işletmenin içerisindekiler (insiders) için fırsatçılığı tetiklemektedir. Bunun en büyük sebebi işletmenin içerisindekilerin bilgi asimetrisini kullanarak ilişkili taraf işlemlerini diğer hissedarların zararına olacak şekilde kendi çıkarları için kullanabilmeleridir (Gordon ve diğ., 2004; Cheung ve diğ., 2006; Kohlbeck ve Mayhew, 2010). Bununla birlikte, ikinci görüş, ilişkili taraf işlemlerinin potansiyel olarak verimli sonuçlar doğurabileceğini söylemektedir. Bu görüşü savunanların argümanı; iş süreçleriyle ilgili işletmeler arasındaki müzakere sürecinin kolaylaşması ve kurumsal bürokrasinin azalması, taraflar arasındaki işlem maliyetlerinin azalması (Gordon ve diğ., 2004), stratejik ortaklıkların kurulması, risk paylaşımı ve sözleşme kolaylaştırma (Kohlbeck ve Mayhew, 2010) gibi etkileri sebebiyle ilişkili taraf işlemlerinin işletmelere fayda sağlayabileceği görüşüdür.

Yukarıda yer verilen iki görüşten ilkinde göre: ilişkili taraf işlemleri, bir işletmenin kaynaklarının kötüye kullanılması ve işletmenin özel bilgilerinin yanlış beyan edilmesi anlamına gelmektedir (Diab ve diğ., 2019: 576). Yine bu teoriye göre ilişkili taraf işlemleri, işletmenin hâkim hissedarları ile azınlık hissedarlar arasındaki vekalet çatışmalarından kaynaklanmaktadır. İşletmenin hâkim ortakları, kurumsal yönetim ilkelerine aykırı bir biçimde davranabilmekte ve demokratik işletme yönetimi ilkelerinden saparak azınlık hissedarların refahını azaltacak şekilde ilişkili taraf işlemlerini kendi lehlerine kullanmakta ve temsil sorununa yol açmaktadır (La Porta ve diğ., 1999; Claessens ve diğ., 2000; Lemmon ve Lins, 2003). Bu bağlamda, ilişkili taraf işlemlerinin firma değerini “yok edici” etki göstermesi beklenmektedir.

Öte yandan, ilişkili taraf işlemlerine ilişkin ikinci teori ise “etkin işlemler” görüşü olarak adlandırılmaktadır (Diab ve diğ., 576). Bu görüş doğrultusunda işletmelerin ilişkili taraflarla gerçekleştireceği işlemlerin işletmelerin ekonomik performansını ve verimliliğini artıracakları ileri sürülmektedir. Örneğin, Ryngaert ve Thomas (2007) işletmelerin ilişkili taraflarla gerçekleştireceği işlemlerin, diğer işletmelerle yapacağı işlemlere göre daha düşük işlem maliyeti yaratacağını, dolayısıyla da işletme verimliliğini artıracaklarını öne sürmektedir. Bu görüşe göre ilişkili taraf işlemleri azınlık hissedarların çıkarlarına zarar vermemektedir. Aksine, işletmenin iş süreçlerinin daha verimli işlenmesine yol açacağından işletme performansını ve hisse değerini artırmaktadır. Bunun nedeni olarak ilişkili taraflarla yapılan işlemlerde koordinasyonun daha iyi sağlanması, işlerin daha kolay yürütülmesi, iş süreçlerindeki bilgi asimetrisinin minimum olması, her iki taraf için de daha uygun şartların ve koşulların belirlenmesi, hızlı ve etkili işlemlerin varlığı gibi hususlar ilişkili taraflarla yapılan işlemlerde, ilişkili olmayan taraflarla yapılmasına nazaran elde edilecek avantajlar olarak sıralanabilir (Huang ve Liu, 2010). Dolayısıyla, daha verimli yürüten iş süreçlerinin firma değerini de artırması beklenebilir.

2.4. Literatür Araştırması

Yazında yer alan çalışmalar incelendiğinde, ilişkili taraf işlemleri ile firma değeri arasındaki ilişkinin yönünün net bir biçimde ortaya konmadığı ve birbiriyle çelişen sonuçlar olduğu gözlemlenmektedir. Yazında yer alan ulusal ve uluslararası çalışmalar aşağıda sunulmaktadır.

Utama ve Utama (2013) yürüttükleri çalışmada ilişkili taraf işlemleri ile firma değeri arasındaki ilişkiyi Endonezya'lı şirketler üzerinde araştırmışlardır. Yapılan çalışmada 2005-2007 yılları arasında Endonezya'da halka açık şirketlerin ilişkili taraf işlemleri ile firma değerleri arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmanın bulguları Endonezya'da yer alan halka açık şirketlerde, ilişkili taraflara olan yükümlülüklerin firma değerini artırıcı bir etki yarattığını, öte yandan ilişkili taraflarla işlemlerden doğan alacakların firma değerine anlamlı bir etkisi bulunmadığını göstermektedir.

Downs ve diğ. (2015) Asya'da yer alan gayrimenkul yatırım ortaklıklarının ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisini tartışmışlardır. Araştırmada Çin, Malezya ve Singapur'da yer alan halka açık şirketler veri seti olarak kullanılmış ve regresyon yöntemiyle analizler gerçekleştirilmiştir. Elde ettikleri sonuçlarda ilişkili taraf işlemlerinin toplam tutarında artış yaşanmasının firma değerini de artırdığı görülmüştür.

Elkelish (2017) gelişmekte olan bir piyasada, Birleşik Arap Emirlikleri'nde, ilişkili taraf açıklamaları ile firma değerinin ilişkisini analiz etmiştir. Panel veri analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada ilişkili taraf işlemlerinin Birleşik Arap Emirlikleri'nde yer alan şirketlerin firma değerine negatif yönde etki ettiği görülmüştür. Benzer şekilde Tsai ve diğ. (2015) ise Tayvan Borsası'nda yer alan şirketler üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar, Tayvanlı halka açık şirketlerde ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisini araştırmış ve bulgular ilişkili taraflarla girilen alım ve satım işlemlerinin firma değerini pozitif yönde etkilediğini göstermiştir.

Tambunan ve diğ. (2017), ilişkili taraf işlemlerinin Endonezya Borsası'nda kayıtlı şirketler için en yaygın kurumsal eylemlerden birisi olduğunu dile getirmiş, bu bağlamda ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisini araştırmışlardır. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada, 2006-2013 yılları arasında Endonezya Borsası'nda kayıtlı şirketlerin firma değerini açıklamada ilişkili taraf işlemlerinin etkisi incelenmiştir. Sonuçlar ilişkili taraflarla yapılan gelir-gider yaratan işlemlerin firma değerini pozitif yönde etkilediğini göstermiştir. Öte yandan, şirketlerin ilişkili taraflarına borç vermeleri veya almaları durumlarının firma değerini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Pratama (2018)'ya göre firma değeri ilişkili taraf işlemlerinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Yazara göre şirketler faaliyetlerinin verimliliğini artırmak için, ilişkili taraf işlemleri ve vergiden kaçınma gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, Pratama (2018) bu hipotezi test etmek amacıyla şirketlerin vergiden kaçınma ve ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisini araştırmıştır. Endonezya Borsası'nda yer alan 184 firma üzerine 2012-2015 yıllarını kapsayan finansal bilgiler kullanılarak yapılan araştırmada regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları ilişkili taraf işlemlerinin ve vergiden kaçınma aktivitelerinin firmaların değerini artırdığı ve yatırımcılar tarafından olumsuz olarak görülmediği sonucunu ortaya koymuştur.

Diab ve diğ. (2019)'nin yaptığı çalışmada ise gelişmekte olan ülkelerden Mısır'da halka açık şirketlerin ilişkili taraf işlemleri hakkında bir açıklamada bulunup bulunmaması durumunun firma değerine etkisi regresyon analiziyle incelenmiştir. Yapılan çalışmada ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür. Öte yandan, bu çalışmada ilişkili taraf işlemleri araştırma modelinde bir kukla değişken olarak baz alınmış ve ilişkili taraf açıklamasının varlığı durumunda 1, var olmaması du-

rumunda 0 puan şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda çalışmada ilişkili taraf işlemleri tutar bazında değil, kukla değişken bazında ölçülmüştür.

Hendratama ve Barokah (2020) ilişkili taraf işlemleri ile firma değeri arasındaki ilişkiyi, kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasının da etkisini dikkate alarak incelemişlerdir. Araştırma halka açık Endonezya'lı şirketler üzerinde gerçekleştirilmiş olup 274 şirket-gözlem verisi kullanılarak ve panel regresyon yöntemi ile analizler yapılmıştır. Çalışmada şirketlerin ilişkili taraflarla olan satışlarının firma değerini negatif etkilediği, öte yandan ilişkili taraflardan alımların ve tahakkuk eden alacakların anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Fakat işletmelerin ilişkili taraflara olan borçlarında yaşanan artışın firma değerini pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Benzer analizler kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasının etkisi de göz önüne alınarak gerçekleştirildiğinde bulgular kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasının şirketlerin ilişkili taraf işlemleri ile firma değeri arasındaki ilişkiye pozitif yönde aracılık ettiğini göstermiştir. Kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasında kalite olarak daha iyi olan şirketlerin ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine pozitif bir etki yarattığı görülmüştür.

Wulandari ve diğ. (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada Endonezya'da yer alan imalat sektörü şirketlerinin ilişkili taraflarla girilen borç işlemlerinin firma değerine etkisi araştırılmış ve COVID-19 pandemisi döneminde ilişkilerde herhangi bir farklılaşma yaşanıp yaşanmadığı incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda ilişkili taraflardan borçlanmanın normal dönemlerde firma değeri üzerinde negatif etki gösterdiği, öte yandan COVID-19 dönemi ele alındığında firma değerini pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Rasheed ve diğ. (2023) ilişkili taraf işlemleri – firma değeri ilişkisini Hindistan özelinde incelemişler ve yönetim mekanizmasının bu ilişki üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Panel veri analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada Hindistan'da yer alan halka açık şirketler üzerinde 2012-2021 yıllarını kapsayan bir veri seti ile analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda ilişkili taraf işlemlerinin firma değerini artırdığı görülmüştür. Yazarlar, bu işlemlerin şirket verimliliğini artırdığını, işlem maliyetini azalttığını ve kaynakların etkin dağıtılması yoluyla şirketlerin performansını artırdığını vurgulamaktadır.

Khuong ve diğ. (2023) yürüttükleri araştırmada gelişmekte olan bir piyasa özelinde halka açık şirketlerin yaptıkları ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisini araştırmışlardır. Vietnam'da yer alan halka açık 625 şirketin 2015-2019 yıllarını kapsayan döneme ilişkin finansal tabloları incelenerek yürütülen çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları ilişkili taraf işlemlerinin firmaların değerine doğrudan etki ettiğini göstermektedir. İlişkili taraflarla yürütülen işlemlerin toplamı ile taraflar arasındaki mal ve hizmet alışlarının ve satışlarının firma değerini açıklamada istatistiki olarak anlamlı sonuç verdiği görülmüştür. Yapılan araştırma ilişkili taraflardan alımların firma değerine negatif, yapılan satışların ve toplam ilişkili taraf işlemlerinin pozitif bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Görüldüğü üzere yapılan çalışmalardan bazılarında ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine pozitif, bazılarında ise negatif etkisi olduğu ortaya konulmaktadır. Bu durumun farklı sebepleri olmakla birlikte başlıcaları; gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalardaki azınlık haklarının korunmasında ve kurumsal yönetimdeki farklılaşma, ülkelerin raporlama çerçevelerindeki ve denetim süreçlerindeki farklılıklar ile örneklemelerin seçimindeki çeşitlilik sayılabilir.

Öte yandan, yapılan yazın taramasında Türkiye özelinde gerçekleştirilen yalnızca bir çalışmaya rastlanmıştır. Varıcı ve Küçüktüfekçi (2021) yaptıkları araştırmada ilişkili taraf işlemlerinin firma değerini etkileyip etkilemediğini incelemişlerdir. Bu amaçla, BİST 100’de yer alan 41 sanayi şirketi incelenmiş ve 2019 yılı yatay kesiti bazında analizler gerçekleştirilmiştir. Yatay kesit regresyonu yöntemi kullanılan çalışmanın sonucunda şirketlerin gerçekleştirdiği ilişkili taraf işlemlerinin toplamının ve dört alt başlıklarının (borçlar, alacaklar, alışlar, satışlar) firma değeri üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle araştırmanın örnekleme ve değişkenleri tanımlanmış, araştırmada kullanılan modeller açıklandıktan sonra betimleyici istatistiklere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Örnekleme ve Değişkenlerin Tanıtılması

Araştırmanın örneklemini Türkiye’de kurumsal yönetim endeksinde (XKURY) yer alan şirketler oluşturmaktadır. İlişkili taraf işlemlerinin etkisinin araştırılmasında kurumsal yönetim ilkelerine (adilik, şeffaflık, hesap verilebilirlik, sorumluluk) yüksek düzeyde uyan şirketler seçilmiştir. Örneklemin belirlenmesinde kısıt olarak, 10 yıllık süre içerisinde kurumsal yönetim endeksinde kalan işletmeler seçilmiştir. Bu bağlamda, 2013 yılından bu yana kurumsal yönetim derecelendirme raporu yayınlayan ve her yıl 100 üzerinden 70 puan ve üzerinde kurumsal yönetim puanı alan şirketler kapsama dahil edilmiştir. Bu şirketler içerisinde mali kuruluşlar (bankalar, faktöring şirketleri vb.) bilanço farklılıkları sebebiyle analiz dışı bırakılmıştır. Nihai olarak çalışmanın yatay kesit örneklemini 31 şirket oluşturmuş ve zaman boyutu ise 2013-2022 yılları arası ile kısıtlı tutulmuştur. Dolayısıyla 31 şirkete ait 10 yıllık finansal bilgiler kullanılmış ve 310 adet şirket-gözlem verisi kullanılmıştır.

Araştırma örneklemindeki şirketlerde aşağıdaki değişkenler üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Değişkenleri

Değişken Türü	Değişken Kodu	Değişken Niteliği	Hesaplama Şekli
Bağımlı	tobins_q	Firma Değeri (Tobin's Q Skoru)	(Özkaynakların Piyasa Değeri + Borçların Defter Değeri)/(Özkaynakların Defter Değeri + Borçların Defter Değeri)
Bağımsız	rpt_satis	İlişkili taraflara yapılan toplam satışlar	İlişkili taraflara yapılan toplam satışlar / Toplam varlıklar
Bağımsız	rpt_alis	İlişkili taraflardan yapılan toplam alımlar	İlişkili taraflardan yapılan toplam alımlar / Toplam varlıklar
Bağımsız	rpt_borc	İlişkili taraflara verilen toplam borçlar	İlişkili taraflara verilen borçlar / Toplam varlıklar
Bağımsız	rpt_alacak	İlişkili taraflardan alacaklar	İlişkili taraflardan alacaklar / Toplam varlıklar
Bağımsız	rpt_toplam	İlişkili taraf işlemleri toplamı	İlişkili taraflarla yapılan işlemler toplamı / Toplam varlıklar
Kontrol	firm_age	Şirket Yaşı	Şirket yaşının doğal logaritması
Kontrol	d_ta	Finansal Kaldıraç Oranı	Toplam yükümlülükler / Toplam varlıklar

Tabloda yer alan değişkenler şirketlerin finansal tablolarından elde edilmiştir. Araştırma kapsamında bağımlı değişken olarak firma değeri baz alınmıştır. Firma değerini temsilen işletmelerin Tobin's Q skoru kullanılmıştır. Bu oran şirketlerin özkaynaklarının piyasa değerinin ve borçlarının defter değerinin toplamının varlıkların toplamına oranlanması suretiyle hesaplanmaktadır (Lin ve Chang, 2011:117, Batten ve Vo, 2019: 369, Silva ve diğ., 2019: 691).

Araştırma kapsamında bağımsız değişken olarak ilişkili taraf işlemlerinden doğan alacaklar, borçlar, satışlar ve alımlar olarak dört değişken ve bu değişkenlerin toplamı olarak toplam ilişkili taraf işlemleri değişkeni kullanılmıştır. Bu değişkenler şirketler arası büyüklük farklılıklarını elimine etmek için şirketlerin toplam varlıklarına oranlanması suretiyle kullanılmıştır. Yapılan yazın taraması sonucunda ilişkili taraf işlemleri ile firma değeri arasındaki ilişkinin araştırılmasında en sık kullanılan bağımsız değişkenlerin yukarıda söz edilen beş değişken olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, araştırmada ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisini incelerken hem toplam işlemlerin etkisini görmek hem de işlem türü bazında etkiyi incelemek adına beş adet bağımsız değişken kullanılmıştır.

Kontrol değişkenleri olarak ise yine yazında sıkça kullanılan değişkenler olan şirketlerin yaşları ve finansal kaldıraç oranı kullanılmıştır. Şirketlerin yaşının ve borç kullanım durumlarının ilişkili taraf işlemleri – firma değeri ilişkisi temelinde herhangi bir farklılık yaratıp yaratmadığı test edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Modelleri

Daha önce de değinildiği gibi çalışma kapsamında ilişkili taraf işlemleri ile firma değeri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla iki adet ekonometrik model oluşturulmuştur. Araştırma sorusunu takiben oluşturulan ilk ekonometrik model aşağıda sunulmuştur.

$$tobins_q_{i,t} = \alpha + \beta_1 * firm_age_{i,t} + \beta_2 * d_ta_{i,t} * \beta_3 * rpt_toplami_{i,t} + \varepsilon_i \quad (2)$$

Denklem 2 ile örnekleme yer alan şirketlerin ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisi araştırılmaktadır. Modelde yer alan $tobins_q_{i,t}$ değişkeni i şirketinin t zamandaki firma değerini, $firm_age_{i,t}$, $d_ta_{i,t}$ ve $rpt_toplami_{i,t}$ ise sırasıyla i şirketinin t zamandaki şirket yaşını, finansal kaldıraç oranını ve toplam ilişkili taraf işlem tutarını temsil etmekte olup ε ise modelin hata terimidir.

Araştırmada kullanılan ikinci model ise şirketlerin ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisini, işlem türü bazında incelemek ve hangi ilişkili taraf işleminin firma değerine ne düzeyde etki ettiğini saptamak amacıyla kullanılmıştır. İkinci araştırma modeli Denklem 3'te sunulmuştur.

$$tobins_q_{i,t} = \alpha + \beta_1 * firm_age + \beta_2 * d_ta * \beta_3 * rpt_satis_{i,t} + \beta_4 * rpt_alis_{i,t} + \beta_5 * rpt_borc + \beta_6 * rpt_alacak_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

Denklem 3'te sunulan modelde yer alan $tobins_q_{i,t}$ değişkeni i şirketinin t zamandaki firma değerini, $firm_age_{i,t}$ ve $d_ta_{i,t}$ i şirketinin t zamandaki şirket yaşını ve kaldıraç oranını, $rpt_satis_{i,t}$, $rpt_alis_{i,t}$, $rpt_borc_{i,t}$ ve $rpt_alacak_{i,t}$ ise sırasıyla i şirketinin t zamandaki ilişkili taraflara satışları, alımları, borçları ve alacaklarını göstermektedir. Modelde yer alan ε ise modelin hata terimidir. Denklem 2 ve 3'te sunulan modellerde parametrelerin tahmininde panel regresyon yöntemleri kullanılmıştır.

Denklem 2'de firma değerini açıklamada şirketin ilişkili taraflarla girdikleri işlemlerin toplamının etkisi incelenmektedir. Öte yandan, Denklem 3'te ise ilişkili taraf işlemlerinin tür bazında firma değerine etkisi incelenmektedir.

3.3. Betimleyici İstatistikler

Araştırma değişkenlerine ilişkin betimleyici istatistiklerin incelenmesi değişkenlerin karakteristiğine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda, değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de, korelasyon matrisi ise Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	<i>firm_age</i>	<i>d_ta</i>	<i>tobins_q</i>	<i>rpt_satis</i>	<i>rpt_alis</i>	<i>rpt_borc</i>	<i>rpt_alacak</i>	<i>rpt_toplam</i>
Ortalama	3,73	0,59	1,35	0,24	0,08	0,08	0,09	0,49
Medyan	3,78	0,63	1,13	0,02	0,01	0,01	0,01	0,07
Standart Sapma	0,45	0,21	0,79	0,62	0,14	0,47	0,27	1,11
Varyans	0,20	0,04	0,62	0,38	0,02	0,22	0,07	1,23
Min.	2,20	0,08	0,45	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Max.	4,52	0,92	6,78	3,71	0,74	6,23	3,07	10,31
Gözlem Sayısı	310	310	310	310	310	310	310	310

Betimleyici istatistikler incelendiğinde şirketin ilişkili taraflarla girdikleri işlemlerin ortalamada toplam varlıklarının yüzde 49'una tekabül ettiği görülmüştür. Örneklem kapsamındaki şirketlerde, ortalamada, ilişkili taraflara yapılan satışların ortalamada toplam varlıkların yüzde 24'ü kadar olduğu, öte yandan alımların ise görece düşük kaldığı ve toplam varlıkların yüzde 8'i kadar gerçekleştiği saptanmıştır. Benzer şekilde, ilişkili taraflara borçlanmaların ve alacakların yüzde 8-9 civarında seyrettiği gözlemlenmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Matrisi

	<i>firm_age</i>	<i>d_ta</i>	<i>tobins_q</i>	<i>rpt_satis</i>	<i>rpt_alis</i>	<i>rpt_borc</i>	<i>rpt_alacak</i>	<i>rpt_toplam</i>
<i>firm_age</i>	1,00							
<i>d_ta</i>	-0,01	1,00						
<i>tobins_q</i>	0,12	0,09	1,00					
<i>rpt_satis</i>	-0,15	-0,29	-0,06	1,00				
<i>rpt_alis</i>	-0,05	-0,16	-0,11	0,64	1,00			
<i>rpt_borc</i>	0,19	-0,04	0,17	0,12	0,02	1,00		
<i>rpt_alacak</i>	0,08	-0,18	0,15	0,50	0,25	0,66	1,00	
<i>rpt_toplam</i>	0,01	-0,25	0,06	0,81	0,55	0,65	0,83	1,00

Korelasyon matrisi incelendiğinde ise şirket yaşının, finansal kaldıraç ve firma değerinin diğer değişkenlerle anlamlı düzeyde bir korelasyonu görülmüştür. Bu değişkenlerin birbiriyle ve diğer değişkenlerle korelasyonu oldukça düşük düzeylerde seyretmiştir. Öte yandan ilişkili taraflara yapılan satışların alışlarla, toplam ilişkili taraf işlemleriyle ve alacaklarla pozitif ve yüksek korelasyon gösterdiği görülmüştür. İlişkili taraflardan borçlanmalar, alacaklarla ve işlemler toplamıyla yüksek düzeyde pozitif korelasyon sergilerken diğer değişkenlerle anlamlı bir ilişki göstermemiştir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmada kullanılan ilk modele ilişkin sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir. Bu modelde ilişkili taraflarla yapılan işlemlerin toplamının firma değerine etkisi incelenmiştir. Modelin tahmininde panel regresyon modellerinden rassal etki modeli kullanılmıştır. Sabit etki modeli ile rassal etki model arasında tercih yapmak amacıyla Haussman testi uygulanmış ve test sonuçları rassal etki modelinin daha iyi sonuç verdiğini göstermiştir.

Tablo 4. Model 1 Sonuçları

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	p-değeri
Sabit	0,333	0,385	0,700
firm_age	0,244	1,179	0,239
d_ta	0,012	0,041	0,966
rpt_toplam	0,201	2,321	0,021**
R ²	5,56%		
Haussman Testi		Ki Kare: 6,56	0,080

Not: *** Yüzde 1 seviyesinde anlamlı, ** Yüzde 5 seviyesinde anlamlı.

Model 1'den elde edilen sonuçlar rpt_toplam değişkeninin pozitif ve anlamlı sonuç verdiğini göstermektedir. Öte yandan firm_age ve d_ta değişkenleri istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır. Model sonuçlarını yorumlamak gerekirse, Türkiye'de yüksek düzeyde kurumsal yönetim uygulayan şirketlerin ilişkili taraflarıyla yaptıkları işlemlerin firma değerini artırıcı etki gösterdiği görülmektedir. Bu sonuç yazında yer alan "etkin işlemler" teorisini doğrulamaktadır. Şirketlerin ilişkili taraflarla girdikleri işlemler operasyonel verimliliği artırmakta, şirketlerin daha etkin çalışmalarına ve iş süreçlerinin daha verimli yürütülmesine etki etmektedir. Bunun bir yansıması olarak ilişkili taraflarla girilen verimli işlemler firma değerine pozitif yönde etki etmektedir. Model sonuçları kontrol değişkenleri bazında incelendiğinde ise şirket yaşı ve finansal kaldıraç firma değeri üzerinde anlamlı bir etkisi görülmemektedir. Kontrol değişkenleri özelindeki bulgular, şirketlerin yaşı ve finansal kaldıraç seviyelerinin, ilişkili taraf işlemleri özelinde kurulan ekonometrik model çerçevesinde, firma değeri üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Model 1’den elde edilen sonuçlara ek olarak ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisinin işlem türü bazında da incelenmesi gerek konunun teorik olarak aydınlatılmasıyla yazına katkı sağlayacak, gerekse de karar alıcılar açısından faydalı olacağı düşünülerek Model 2 uygulanmış olup, sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5. Model 2 Sonuçları

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	p-değeri
Sabit	0,951	0,997	0,319
firm_age	0,142	0,654	0,513
d_ta	-0,169	-0,470	0,639
rpt_satis	0,017	0,200	0,842
rpt_alis	-1,117	-2,458	0,0145**
rpt_borc	0,238	9,835	<0,000***
rpt_alacak	0,411	4,759	<0,000***
R ²	11,30%		
Hausman Testi		Ki Kare: 3,536	0,739

Not: *** %1 seviyesinde anlamlı, ** %5 seviyesinde anlamlı.

Model 2 sonuçları bir önceki model sonuçlarını doğrular nitelikte olup ilişkili taraf işlemleri – firma değeri ilişkisinin altında yatan bazı önemli noktalarda aydınlatıcı bilgiler sağlamaktadır. Öncelikle modelde yer alan firm_age ve d_ta değişkenlerine ilişkin katsayılar istatistiki olarak anlamlı olmayan sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlar şirket yaşı ile finansal kaldıraçın firma değeri üzerinde, Model 2 kapsamında, anlamlı bir etki göstermediği bulgusunu doğrulamaktadır. Bu bağlamda, Model 1’e benzer şekilde, şirketlerin yaşı ve finansal kaldıraç seviyelerinin, ilişkili taraf işlemleri alt kategorileri özelinde oluşturulan model dahilinde, firma değeri üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Model 2 bulguları rpt_satis değişkeninin firma değerini açıklamada anlamlı bir etki göstermediğini ortaya koymaktadır. Modelde yer alan bir diğer değişken olan rpt_alis değişkeninin ise bağımlı değişken üzerinde anlamlı ve negatif bir etki yaptığı görülmekte iken rpt_borc ve rpt_alacak değişkenlerinin anlamlı ve pozitif etki ettiği gözlemlenmektedir.

Model sonuçları şirketlerin ilişkili taraflara gerçekleştirdiği satışların firma değerine anlamlı bir etkisi olmadığını, öte yandan ilişkili taraflardan yapılan alımların firma değerine zarar verdiğini göstermektedir. İlişkili taraflarla girilen borç-alacak işlemlerinin ise şirketlerin değerini artırdığı görülmektedir. Şirketlerin ilişkili taraflarla gerçekleştirdiği gerek kısa dönemli işletme sermayesi finansmanı, gerekse de

uzun dönemli sermaye finansmanı hususunda verimli işlemler yürüttüğü ve bunun bir yansıması olarak da şirketlerin değerini artırıcı bir etki yarattığı söylenebilir.

Araştırma bulgularının genel bir değerlendirmesi yapıldığında ve karar alıcılar için pratik uygulamaların önerilmesi hususunda, Türkiye’de ilişkili taraf işlemlerinin şirketlerin değerini artırdığı sonucu çıkartılabilir. Şirketlerin ilişkili taraflarıyla olan işlemlerinin verimliliği artırıcı bir etki yarattığı ve firma değerine olumlu etki ettiği görülmektedir. İlişkili taraflarla yapılan işlemlerin karşılıklı olarak fayda yaratıcı temelde sürdürülmesi şirketlerin değer maksimizasyonu hedeflerinde onlara yardımcı olacaktır. Özellikle şirketlerin ilişkili taraflara borç vermeleri ve ilişkili taraflardan borçlanmaları hususunda, hızlı ve ucuz finansman kaynağı sağlaması açısından olumlu sonuç göstermekte ve dolayısıyla da firma değerini artırıcı etki yaratmaktadır. Bu hususun da karar alıcılar açısından değerlendirilmesi tavsiye edilmektedir. Son olarak, analiz sonuçlarından hareketle, şirketlerin ilişkili taraflarından gerçekleştirdiği alımların firma değerine olumsuz yansıdığı sonucuna varılmış olup, bu işlemlerin olabildiğince düşük tutulmasının şirketlerin lehine olacağı öngörülmektedir.

5. SONUÇ

Günümüzün küreselleşen dünyasında işletmeler açısından uluslararası çerçevede raporlamanın ve raporlama standartlarına uyumun önemi büyüktür. İşletmelerin kurumsal yönetim çerçevesinde finansal ve finansal olmayan raporlamada; adil, şeffaf, hesap verilebilir olmayı kendilerine ilke edinmeleri bir zaruriyet yaratmaktadır. Böylece işletmeler, bilgi asimetrisini en aza indirebilir ve paydaşlarına ihtiyaç duydukları bilgileri yüksek kalitede sunabilirler. Öncelikle ABD’de yaşanan, ardından Avrupa’da da ortaya çıkan büyük muhasebe skandalları sonrasında bu hususun önemi kendisini bir kez daha belli etmiştir. Geçmiş deneyimler göstermektedir ki şirketlerin dikkat etmesi gereken hususlardan biri de ilişkili taraflarla girilen işlemlerdir. İlişkili taraf işlemleri iki yönlüdür. İlişkili taraflarla yapılan işlemler; üst düzey yöneticiler, hakim ortaklar ve kilit personel gibi şirketin içindekiler (insiders) için kendi çıkarlarına işlem yapmalarına ve azınlık hissedarlara zarar vermelerine olanak sağlayabileceği gibi şirketlerin operasyonel süreçlerini verimli hale getirip firma değerini artırıcı etki de gösterebilir. İki yönlü bu ilişkinin araştırılması amacıyla bu çalışmada Türkiye’de ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisi incelenmiştir.

Araştırma sonucunda ilişkili taraflarla yürütülen işlemlerin firma değerini artırıcı bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bulguları yazında yer alan “etkin işlemler” teorisini desteklemektedir. Türkiye’de şirketlerin ilişkili taraflarıyla yaptıkları işlemler ile iş süreçlerini geliştirdikleri ve faaliyetlerinin verimliliğini artırdıkları sonucu çıkartılabilir. Sonuç olarak, şirketlerin kendi faydalarına olacak ilişkili taraf işlemleri, azınlık hissedarlar da dahil, firmanın değerini artıracaktır. Fakat dikkat çekilmesi gereken hususlardan bir tanesi ise ilişkili taraflardan yapılan alım işlemlerinin firma değerine negatif yönlü etkisi olduğundan yöneticilerin ve karar alıcıların bu hususa dikkat etmesi gerekliliğidir.

Yazında yer alan çalışmalar ilişkili taraf işlemlerinin firma değeri üzerine olan etkisi hususunda net bir uzlaşıya varamamıştır. Öte yandan bu çalışmada, ilişkili taraf işlemlerinin etkin işlemler teorisi bağlamında firma değerine pozitif etki yarattığı gösterilmiştir. Bu durumun sebebi, araştırmada seçilen örneklemin yüksek düzeyde kurumsal yönetim performansı gösteren şirketlerden oluşması olabilir. Çıkar çatışması teorisine göre şirketin hâkim ortakları ve kilit konumdaki yöneticiler, ilişkili taraf işlemlerini

kullanarak azınlık hissedarların refahından çalmak suretiyle kendilerine fayda sağlamaktadır. Fakat kurumsal yönetişimi yüksek olan şirketlerde bu durum önlenabilir. Kurumsal yönetim düzeyi yüksek olan şirketlerde, yönetişim ve denetim mekanizmalarının doğru çalışması neticesinde, ilişkili taraf işlemlerinin azınlık hissedarların zararına olacak şekilde kullanılması mümkün olmamaktadır. Bu durumda, ilişkili taraf işlemlerinin çoğunlukla şirketlerin etkinliğini ve verimliliğini artırdığı ve etkin işlemler teorisi çerçevesinde firma değerini pozitif etkilediği sonucuna varılabilir.

Bu araştırmada örneklem olarak kurumsal yönetim performansı düzeyi yüksek olan şirketler seçilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, kurumsal yönetişimi düşük olan şirketler üzerinde ilişkili taraf işlemlerinin ne amaçla gerçekleştirildiği ve sonucunda nasıl bir etki görüldüğü araştırılabilir. Bir başka muhtemel araştırma alanı ise ilişkili taraf işlemlerinin farklılaşması olarak gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda, bazı kukla değişkenler kullanılarak yüksek-düşük düzeyde kurumsal şirketlerde ilişkili taraf işlemlerinin etkisi ayrıştırılmak yapılmak suretiyle incelenebilir. Benzer bir çalışma çeşitli yatay kesitler veya zaman boyutunda tekrarlanabileceği gibi sektörel bazda bir inceleme de yapılabilir. Böylece ilişkili taraf işlemlerinin firma değerine etkisi farklı örneklemeler üzerinden de test edilebilir ve muhasebe ve finans yazınına katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Abdul Rasheed, P. C., Thonse Hawaldar, I., and Mallikarjunappa, T. (2022). Related Party Transactions and firm value: the role of governance mechanism, *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, 36(1): 3478-3498.
- Albu, O. B., and Flyverbom, M. (2019). Organizational transparency: Conceptualizations, conditions, and consequences, *Business & Society*, 58(2), 268-297.
- Bona-Sánchez, C., Fernández-Senra, C. L., and Pérez-Alemán, J. (2017). Related-party transactions, dominant owners and firm value, *BRQ Business Research Quarterly*, 20(1), 4-17.
- Cheung, Y. L., Rau, P. R., and Stouraitis, A. (2006). Tunneling, propping, and expropriation: Evidence from connected party transactions in Hong Kong, *Journal of Financial Economics*, 82(2), 343-386.
- Claessens, S., Djankov, S., and Lang, L. H. (2000). The separation of ownership and control in East Asian corporations, *Journal of financial Economics*, 58(1-2), 81-112.
- Diab, A. A., Aboud, A., and Hamdy, A. (2019). The impact of related party transactions on firm value: Evidence from a developing country, *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 17(3), 571-588.
- Downs, D. H., Ooi, J. T., Wong, W. C., and Ong, S. E. (2016). Related party transactions and firm value: evidence from property markets in Hong Kong, Malaysia and Singapore, *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 52, 408-427.
- Elkelish, W. W. (2017). IFRS related party transactions disclosure and firm valuation in the United Arab Emirates emerging market, *Journal of Accounting in Emerging Economies*, 7(2): 173-189.
- Gordon, E. A., Henry, E., and Palia, D. (2004). Related party transactions and corporate governance, *Advances in Financial Economics*, 9, 1-27.
- Hendratama, T. D., and Barokah, Z. (2020). Related party transactions and firm value: The moderating role of corporate social responsibility reporting, *China Journal of Accounting Research*, 13(2), 223-236.
- Huang, D. T., and Liu, Z. C. (2010). A study of the relationship between related party transactions and firm value in high technology firms in Taiwan and China, *African Journal of Business Management*, 4(9), 1924.
- Hultman, J., and Axelsson, B. (2007). Towards a typology of transparency for marketing management research, *Industrial marketing management*, 36(5), 627-635.
- Khuong, N. V., Trung Kien, T., Bang, L. O. T., Anh, D. H. T., Danh, V. C., Hung, P. X., and Ngan, N. A. (2023). Related party transactions and firm value in an emerging market: Does corporate social responsibility matter?, *Cogent Economics & Finance*, 11(1), 2186036.
- KGK (2022). TMS 24 İlişkili Taraf Açıklamaları. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContent-Files/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TMS/TMS_24_2018.pdf. (Erişim Tarihi: 05. 05. 2023).
- Kohlbeck, M., and Mayhew, B. W. (2010). Valuation of firms that disclose related party transactions, *Journal of Accounting and Public Policy*, 29(2), 115-137.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., and Shleifer, A. (1999). Corporate ownership around the world, *The journal of finance*, 54(2), 471-517.
- Lemmon, M. L., and Lins, K. V. (2003). Ownership structure, corporate governance, and firm value: Evidence from the East Asian financial crisis, *The journal of finance*, 58(4), 1445-1468.

- Pratama, A. (2018). Do related party transactions and tax avoidance affect firm value?, *Review of Integrative Business and Economics Research*, 7, 106-116.
- Ryngaert, M. and Thomas, S. (2007). Related party transactions: their origins and wealth effects. Erişim Linki: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=970689 (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2023).
- Schnackenberg, A. K., and Tomlinson, E. C. (2016). Organizational Transparency: A New Perspective on Managing Trust in Organization-Stakeholder Relationships, *Journal of Management*, 42(7), 1784–1810.
- Tambunan, M. E., Siregar, H., Manurung, A. H., and Priyarsono, D. S. (2017). Related party transactions and firm value in the business groups in the Indonesia stock Exchange, *Journal of Applied Finance and Banking*, 7(3), 1.
- Tsai, C. C., Chang, L. E., and Chang, Y. L. (2015). Related party transactions and corporate value, *Journal of Economics, Business and Management*, 3(10), 924-928.
- Utama, C. A., and Utama, S. (2014). Corporate governance, size and disclosure of related party transactions, and firm value: Indonesia evidence, *International Journal of Disclosure and Governance*, 11, 341-365.
- Varıcı, İ., and Küçüktüfekçi, A. B. (2021). İlişkili Taraf İşlemlerinin Firma Değeri Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul (BIST)'da Bir Uygulama, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14 (2), 641-664.
- Wulandari, T. R., Setiawan, D., and Widagdo, A. K. (2022). Related Party Transactions and Firm Value in Indonesia: Opportunistic vs. Efficient Transactions, *Risks*, 10(11), 210.

GENEL SUNUM VE AÇIKLAMALAR STANDARDI'NA İLİŞKİN TASLAK METİN'DE İSTISNAİ GELİR VE GİDERLERİN RAPORLANMASI

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 10.05.2023
Kabul Tarihi : 05.07.2023
Türü : İnceleme Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1295168

Begüm HAZAR*
Prof. Dr. Serap S. YANIK**

Bibliyografik Bilgiler

Hazar, B., & Yanık, S., S. (2023). “Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı’na İlişkin Taslak Metin’de İstisnai Gelir Ve Giderlerin Raporlanması” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 227-246) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1295168>

ÖZ

IASB’nin 2019 yılında Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı’na İlişkin Taslak Metni yayımlamasıyla istisnai gelir ve giderlerin dipnotlarda finansal tablo kullanıcılarına sunulması gündeme gelmiştir. Her ne kadar istisnai gelir ve giderler ile ilgili olarak IASB tarafından getirilen öneriler şu an için askıya alınmış olsa da bu konuyla ilgili görüş alışverişleri ve paydaşlar arasındaki tartışmalar devam etmektedir. Dolayısıyla bu konu hâlâ güncelliği korumaktadır.

Bu çalışmanın amacı istisnai gelir ve giderlerin sunulmasının önemini ortaya koymaktır. Bu bağlamda IASB’nin konuyla ilgili çalışmaları, paydaş görüşleri ve literatürde yer alan çalışmalar sunulmaktadır. Bu çalışma, istisnai kalemlerin sunulmasıyla ilgili yerli literatürdeki ilk çalışma olması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstisnai gelir, istisnai gider, Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı

Jel Sınıflandırması: M40, M41

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Muhasebe-Finansman Doktora Öğrencisi, begum.ugur@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5075-8416

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İşletme Bölümü, serap.yanik@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7525-8717

REPORTING UNUSUAL INCOME AND EXPENSES ACCORDING TO EXPOSURE DRAFT OF GENERAL PRESENTATION AND DISCLOSURES**ABSTRACT**

The publication of The Exposure Draft of General Presentation and Disclosures Standard has brought up the definition of unusual income and expenses and the presentation of these items in financial performance statement footnotes. Although IASB's proposals on unusual income and expenses are currently suspended, the ongoing discussions and debates among stakeholders about this issue make it worth examining.

The purpose of this study is to highlight the importance of presenting unusual income and expenses. In this context, the aim is to provide a comprehensive perspective on unusual items by presenting the IASB's work, stakeholder opinions in comment letters and studies in the accounting literature. This study is significant in terms of being the first work in the domestic literature on the presentation of unusual items.

Keywords: Unusual income, unusual expense, General Presentation and Disclosures Standard

Jel Classification: M40, M41

1. GİRİŞ

Finansal tablolar, işletme ile finansal tablo kullanıcıları arasındaki bilgi akışını sağlayan en önemli iletişim kaynağıdır. Bu iletişimin etkili olabilmesi, finansal tablolar ve dipnotlarının içerdiği bilgilere ve bu bilgilerin sunumuna bağlıdır.

IASB'nin finansal tablo iletişimini güçlendirme yolunda attığı önemli adımlardan biri Temel Finansal Tablolar Projesi'dir. Bu projenin amacı, temel finansal tablolarda yer alan bilgilerin anlaşılabilirliğini ve karşılaştırılabilirliğini arttıracak düzenlemeler yapılarak etkili bir finansal tablo iletişimi kurulmasını sağlamaktır. Bu proje kapsamında 2019 yılında Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin yayımlanmış olup bu standardın IAS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı'nın yerini alması beklenmektedir.

Taslak Metin'de kâr veya zarar tablosunun sunumuyla ilgili yenilikler dikkat çekmektedir. Bu yeniliklerden biri de istisnai gelir ve giderlerin tanımlanması ve sunumudur. İstisnai gelir ve giderlerle ilgili Taslak Metin'de yer alan hususlar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

İşletmelerin faaliyetleri, işletmeler tarafından gerçekleştirilen olay ve işlemler çeşitlendikçe; bunların nasıl raporlanacağı ve sunulacağına yönelik tartışmalar da artmaktadır. İstisnai kalemlerin nasıl sunulacağı da bir tartışma konusudur. Finansal tablo kullanıcıları işletmeleri değerlendirirken işletme faaliyet-

lerinden kaynaklanan kayıp ve kazançları diğer kayıp ve kazanç unsurlarından ayırıştırma eğilimi göstermektedir. IASB bunun için kâr veya zarar tablosunda esas faaliyetler, yatırım faaliyetleri ve finansman faaliyetleri gibi kategoriler sunulmasını önermektedir. Ancak buna ek olarak sınırlı tahmin değerine sahip; tür ve tutar olarak gelecekteki birkaç raporlama döneminde tekrar ortaya çıkması beklenmeyen istisnai gelir ve giderlerin de dipnotlarda sunulmasını önermektedir. Böylece finansal tablo kullanıcılarına karar almada daha faydalı bilgi sunulmuş olacaktır.

2. GENEL SUNUM VE AÇIKLAMALAR STANDARDI

IASB 2017-2021 yılları arasındaki beş yıllık çalışma planında finansal raporlamada daha iyi iletişim temasına odaklanmıştır. Finansal bilgilerin finansal tablolarda nasıl gruplandırıldığı ve sunulduğunu incelemek ve bu iletişimi daha etkili hale getirmek için bu tema benimsenmiştir (IASB, 2016). Finansal raporlamada daha iyi iletişim çatısı altında yürütülen projeler aşağıdaki gibidir (Sultanoğlu, 2020):

- Temel Finansal Tablolar
- Açıklama Girişimi
- Yönetim Yorumu
- IFRS Taksonomisi

Bu projelerden ilk üçü içerik projesi, dördüncüsü ise sunum projesi olarak tanımlanmaktadır (Sultanoğlu, 2020). Temel Finansal Tablolar Projesi finansal tabloların, Açıklama Girişimi Projesi finansal tablo dipnotlarının ve Yönetim Yorumu Projesi ise finansal tablolar dışında yönetim değerlendirmelerinden sağlanan bilgilerin içeriğinin iyileştirilmesi ile ilgiliyken; IFRS Taksonomisi Projesi ise IFRS'ler kullanılarak raporlanan bilgilerin elektronik ortamda iletilmesiyle ilgilidir (IASB, 2018a).

Finansal tabloların sunumuna dair IASB'ye iletilen eleştiri ve geri bildirimler sonucunda Temel Finansal Tablolar Projesi'ne başlanmıştır. Bu geri bildirimler iki başlık altında toplanmıştır (IASB, 2008, 2018a):

- Ayırıştırma ve ara toplamlara yönelik eleştiriler: Finansal tablolarda yeterince alt başlığa yer verilmemekte ve bilgiler yeterince ayırıştırılmamaktadır. Standartlar tarafından sunulması beklenen ara toplam sayısının az olması, bilgilerin fazla toplu şekilde sunulmasına ya da işletmelerin kendi belirledikleri ara toplamları sunmasına yol açmaktadır.
- Karşılaştırılabilirlik ve tutarlılıkla ilgili eleştiriler: Standartların finansal tablo kalemlerinin sunumunda yeterince rehberlik sağlayamaması, sunum formatlarında çeşitliliğe ve tutarsızlığa yol açmaktadır. Bu durum işletmelerin finansal tablolarının karşılaştırılabilirliğini ve anlaşılabilirliği olumsuz etkilemektedir.

Bu eleştiriler ışığında Temel Finansal Tablolar Projesi'nin bir parçası olarak hazırlanan Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin 2019 yılında yayımlanmıştır. Taslak Metin'de kâr veya zarar tablosunun sunumuna yönelik öneriler dikkat çekmektedir. Bu öneriler şu şekilde özetlenebilir:

a) Kâr veya zarar tablosunda yeni kategoriler ve ara toplamlar: Kâr veya zarar tablosunda aşağıdaki kategorilerin sunulması önerilmektedir (IASB, 2019b, par. 45):

- Esas faaliyetler
- Yatırım faaliyetleri
- Finansman faaliyetleri
- Ayrılamaz nitelikteki iştirakler ve iş ortaklıkları
- Gelir vergisi
- Durdurulan faaliyetler

Yukarıdaki kategorilerden ilk dördü, IASB'nin yeni önerileridir ve işletme faaliyetlerinin ve performansının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu kategorilerle birlikte sunulması önerilen ara toplamalar ise aşağıda sunulmuştur (IASB, 2019b, par. 60):

- Faaliyet kârı veya zararı
- Faaliyet kârı veya zararı ve ayrılamaz nitelikteki iştirakler ve iş ortaklıklarından gelir ve giderler
- Finansman ve gelir vergisi öncesi kâr veya zarar
- Kâr veya zarar

Karşılaştırılabilirliğin artırılması ve etkili bir finansal tablo iletişimi kurulabilmesi için kâr veya zarara ek olarak IASB tarafından üç yeni ara toplam önerilmiştir.

Her ne kadar Taslak Metin'de ayrılamaz nitelikteki iştirakler ve iş ortaklıklarına ilişkin ayrı bir kategorinin yer alması ve faaliyet kârı veya zararı ve ayrılamaz nitelikteki iştirakler ve iş ortaklıklarından gelir ve giderler ara toplamının sunulması önerilse de IASB şimdilik bu önerileri zorunlu hale getirmemiştir.

b) Finansal tabloların ve dipnotların rolü, birleştirme ve ayrıştırma: İşletmeler, her bir önemli kalemi finansal tablolarda sunmakta ya da dipnotlarda açıklamaktadır. İşlem ve olaylar, sahip oldukları ortak özelliklere göre birleştirilebilirler; ancak ortak özellikleri olmayan kalemler birleştirilmemelidir. Bu durumun istisnası önemli olmayan kalemlerdir. Önemli olmayan kalemlerin, ortak özelliği olmasa da, birleştirilerek sunulmasına izin verilmiştir. Ancak “diğer” gibi tanımlayıcı olmayan bir başlık altında sunulmamalıdır (IASB, 2019b, par. 25–27).

Ayrıca işletmeler faaliyet giderlerini niteliğine ya da fonksiyonuna göre ayrıştırarak sunmalıdır. Bununla ilgili olarak IAS 1'deki düzenlemeler korunmuştur. İstisnai gelir ve giderler hakkındaki bilgiler de ayrıştırılarak sunulmalıdır (IASB, 2019b, par. BC12). İstisnai gelir ve giderler¹ sınırlı tahmin değeri olan gelir ve giderlerdir. İşletmelerin bu kalemlerle ilgili bilgileri kâr veya zarar tablosu dipnotlarında sunması önerilmiştir.

1 Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin'in dili İngilizce'dir ve Taslak Metin'de bu kavram *unusual income and expenses* olarak geçmektedir. KGK tarafından yayımlanan görüş taslağında “istisnai gelir ve giderler” olarak Türkçe'ye çevrildiğinden bu çalışma kapsamında da “istisnai gelir ve giderler” olarak kullanılmaktadır.

c) Yönetim performans ölçütleri: Birçok işletme, finansal tablolarının dışında bir işletmenin nasıl yönetildiğine ve yönetimin işletmenin finansal performansı hakkındaki görüşüne dair bilgiler sunmaktadır. Finansal tablo kullanıcıları finansal tablolar dışında açıklanan bu alternatif performans ölçütlerinin karşılaştırılabilir, şeffaf ve IFRS'lerle tutarlı hâle getirilmesini talep etmiş; yönetim performans ölçütleri kavramı böylece Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'nda yerini almıştır. Yönetim performans ölçütleri; finansal tablolar dışında sunulan, IFRS'lerde belirtilen toplamları tamamlayıcı nitelikte olan ve işletmenin finansal performansına ilişkin olarak yönetimin görüşünü ileten gelir ve giderlerin ara toplamalarından oluşmaktadır (IASB, 2019b, par. 103). İşletmeler, yönetim performans ölçütleri hakkındaki bilgileri tek dipnotta açıklamalıdır (IASB, 2019b, par. 105–106).

Yukarıda da açıklandığı gibi Taslak Metin'de kâr veya zarar tablosunun ve dipnotlarının sunumuna ilişkin kapsamlı düzenlemelere yer verilmiştir. İstisnai gelir ve giderlerin sunumu da bu düzenlemelerden biridir.

3. İSTISNAİ GELİRLER VE GİDERLER

Finansal tablo kullanıcıları, tekrarlanmayan, istisnai veya seyrek olarak ortaya çıkan kalemleri işletmelere dair analizlerinin dışında tutma eğilimi göstermektedir. Bu kalemlerin diğerlerinden ayrı şekilde sunulması, finansal tablo kullanıcılarının yaptıkları değerlendirmelerde faydalı olacaktır (IASB, 2018b, par. 4–5). Bu sebeple istisnai kalemlerin diğer gelir ve gider unsurlarından ayrıştırılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Bu bölümde IASB'nin istisnai gelir ve giderlerin sunulmasına yönelik çalışmalarına yer verilmiştir. Ayrıca literatürde yer alan çalışmalar ise istisnai ya da benzer nitelikteki kalemlerin ayrıştırılmasının ve bu kalemlerin sunum şeklinin önemini inceleyen çalışmalar şeklinde ikiye ayrılarak sunulmuştur.

3.1. İstisnai Gelir ve Giderlerle İlgili Olarak IASB'nin Çalışmaları

İstisnai kalemlerin sunumuna dair çalışmalar, Taslak Metin'den öncesine dayanmaktadır. Öztürk, Akdoğan, Özerhan & Sultanoğlu (2022) Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'nı kendinden önceki iki çalışmaya dayandırmaktadır. Bunlar; Finansal Tabloların Sunuluşuna İlişkin İlk Görüşler Tartışma Metni (2008) ve IFRS X Finansal Tabloların Sunuluşu'na İlişkin Taslak Metin (2010)'dir. 2008 yılındaki Tartışma Metni'nde işletmelerin istisnai veya seyrek olay ya da işlemlerle ilgili bilgileri kapsamlı gelir tablosunda sunması önerilmiştir (IASB, 2008, par. 4.52). Bu olay ve işlemler ise şu şekilde tanımlanmıştır:

- İstisnai nitelik: İşletmenin faaliyet gösterdiği çevre dikkate alındığında, bir olay veya işlem, işletmenin olağan ve tipik faaliyetleriyle açıkça ilgili değilse veya tesadüfi olarak ilgili ise bu olay veya işlem istisnai niteliktedir (IASB, 2008, par. 4.51). Örneğin; bir işletmenin kendi faaliyetleriyle ilgili temizlik ve hijyen giderleri olağan nitelikteyken Covid-19 pandemisinin getirdiği tedbirler kapsamında katlandığı hijyen giderleri istisnai niteliktedir.
- Seyrek olarak ortaya çıkma: İşletmenin faaliyet gösterdiği çevre dikkate alındığında, bir olay ya da işlemin tekrarlanması öngörülebilir gelecekte makul ölçüde beklenmiyorsa, bu olay veya işlem seyrek olarak ortaya çıkmaktadır (IASB, 2008, par. 4.51). Örneğin; elindeki atıl nakdi döviz hesa-

bında tutan bir işletme, kurun düşmesi nedeniyle bu nakdi altın olarak tutmayı tercih etmiştir. Yakın gelecekte kurun yükselmesi beklenmiyorsa, bu seyrek bir işlemdir.

2008'deki tanımlar, 2010'da yayımlanan IFRS X Finansal Tabloların Sunuluşu'na İlişkin Taslak Metin'de korunmuştur. 2017 yılında Açıklama Girişimi'nin Açıklama İlkeleri Taslak Metni'nde bu konu yeniden ele alınmıştır. IASB, bu kalemlerin finansal performans tablosunda ne zaman ve nasıl sunulabileceğinin bir genel açıklama standardında açıklanması gerektiği konusunda ön görüşünü bildirmiştir (IASB, 2017, par. 5.25).

Bu ön görüşün ardından, 2019 yılında Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin yayımlanmış ve Taslak Metin'de istisnai gelir ve giderler; sınırlı tahmin değeri olan gelir ve giderler olarak tanımlanmıştır. Tür ve tutar olarak benzer gelir veya giderlerin gelecekteki birkaç yıllık raporlama döneminde ortaya çıkmaması makul ölçüde bekleniyorsa, gelir ve giderlerin tahmin değeri sınırlıdır (IASB, 2019b, par. 100).

İstisnai gelir ve giderlerin gelecekteki birkaç yıllık raporlama döneminde ortaya çıkması beklenmemektedir (IASB, 2019c, s. 11). Örneğin; A şirketi Türkiye'de faaliyette bulunan B şirketinin bağlı ortaklığıdır. Türkiye'de kurumlar vergisi oranı 1 Ocak 2023 tarihinden itibaren yüzde 25'ten yüzde 20'ye düşecektir. Bu azalış, kurumlar vergisi üzerinden ertelenmiş vergi yükümlülüklerinin hesaplanmasını etkilemekte ve yükümlülüklerde 4.000 TL'lik bir azalışa yol açmaktadır. Bu azalış nedeniyle A şirketi 2022 yılı sonunda 4.000 TL tutarında vergi geliri muhasebeleştirmiştir. Grup, bu tür büyük bir vergi reformunun gelecekteki birkaç yıllık raporlama döneminde tekrar ortaya çıkmasını beklemediğinden vergi gelirini istisnai gelir olarak tanımlamıştır (IASB, 2019c, s. 13).

3.2. İstisnai Gelir ve Gider Tanımının Unsurları

İstisnai gelir ve gider kavramının anlaşılması için bir gelir veya giderin hangi açılardan istisnai olabileceği, sınırlı tahmin değerinin ne anlama geldiği ve gelecekteki birkaç yıllık raporlama dönemi ile hangi yılların kastedildiğini incelenmelidir.

a) İstisnai bir gelir ya da gider tutar, tür ya da sıklık açısından istisnai olabilir. (IASB, 2019d, par. 13):

İstisnai tutarda olması: Bir gelir veya gider tür olarak istisnai nitelikte olmasa da tutar itibarıyla istisnai olabilir. Örneğin; tümü benzer tutarda olan düzenli dava masraflarına katlanan bir işletme, bu masraflarını istisnai gider olarak sınıflandırmamaktadır. Ancak bu işletme bir raporlama döneminde, belirli bir dava nedeniyle makul olarak beklenenden daha yüksek dava masrafına katlandıysa ve gelecekteki birkaç yıllık raporlama dönemindeki dava masraflarının aynı tutarda olmasını beklemiyorsa, bu davadan kaynaklanan masrafları istisnai gider olarak sınıflandırmalıdır (IASB, 2019b, par. B69).

İstisnai nitelikte (türde) olması: Bir gelir veya gider kaleminin istisnai olup olmadığını değerlendirirken, gelir veya gidere yol açan işlem veya olayların niteliğini dikkate almak yararlı olabilir. Örneğin; bir deprem nedeniyle bir işletmenin maddi duran varlıklarında değer düşüklüğü ortaya çıkmıştır. Bu durum nitelik açısından istisnai bir olaydan kaynaklanmaktadır ve gelecekteki birkaç yıllık raporlama döneminde tekrar ortaya çıkması beklenmeyeceği için istisnai olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak bu gider, ürün fiyatlarındaki düşüş gibi nitelik açısından olağan bir işlemde kaynaklanıyorsa, gelecekteki birkaç

yıllık raporlama döneminde tekrar ortaya çıkması bekleneneği için istisnai gider olarak sınıflandırılmaz (IASB, 2019d, par. 19).

İstisnai sıklıkta olması: Bir gelir veya giderin gelecekteki birkaç yıllık raporlama döneminde ortaya çıkmaması bekleniyorsa, bu gelir veya gider istisnai sıklıktadır. Örneğin; A İşletmesi, atıklarını yakınındaki dereye boşaltması sebebiyle para cezasına çarptırılmıştır. İşletme, bu durumun gelecekte tekrar ortaya çıkmasını beklemiyorsa, para cezası nedeniyle katlandığı gideri istisnai gider olarak değerlendirecektir.

b) İstisnai gelir ve giderlerin tahmin değeri sınırlıdır: İstisnai gelir ve giderler tekrarlanması beklenmeyen işlem ve olaylardan kaynaklandığı için tahmin değeri sınırlıdır. Ayrıca IASB özellikle “sınırlı tahmin değeri” kavramını kullanmaktadır. Çünkü finansal tablolarda ya da dipnotlarında yer alan bilgilerin sınırlı da olsa tahmin değerine sahip olması beklenmektedir (IASB, 2019d, par. 14–17).

c) İstisnai gelir ve giderlerin, gelecekteki birkaç yıllık raporlama döneminde tekrar ortaya çıkmaması beklenir: İşletmelerin hangi kalemlerin istisnai olduğunu belirlemek için gelecekteki tüm raporlama dönemlerini değerlendirebilmeleri mümkün değildir. Bu durum pratik olmamakla birlikte çok az kalemin istisnai olarak sınıflandırılması ile sonuçlanabilir (IASB, 2019d, par. 22). Ancak çok kısa bir sürenin dikkate alınması ise aslında tahmin değeri olan gelir ve giderlerin, istisnai gelir ya da gider olarak tanımlanmasına yol açabilir. (IASB, 2019a, par. 132). Bu yüzden gelecek birkaç yıllık raporlama dönemi kavramı kullanılmıştır. Dolayısıyla işletmelerin hangi gelir ve giderlerin istisnai olduğuna karar verebilmesi için muhakemede bulunması gerekmektedir (IASB, 2019a, par. 124).

İşletmeler istisnai gelir ve giderlerle ilgili muhakemede bulunurken geleceğe ilişkin beklentileri dikkate almalıdır. Geleceğe dair beklentiler, bir işletmenin gerçeklerine ve koşullarına bağlıdır. Örneğin, birkaç raporlama dönemini kapsayan bir yeniden yapılandırma programını üstlenen işletme, yeniden yapılandırma giderlerine katlanmayı beklediği için bunları istisnai gider olarak sınıflandıramaz. Ancak bir yeniden yapılandırma programı üstlendiği halde sonraki birkaç raporlama döneminde benzer tür ve tutarda giderlere katlanmayı beklemeyen bir işletme, bu giderleri istisnai giderler olarak sınıflandırabilir (IASB, 2019b, par. B71)

d) İstisnai gelir ve giderlerle ilgili bilgiler dipnotlarda sunulmalıdır: İstisnai gelir ve giderlere ilişkin bilgileri dipnotlarda sunmanın iki sebebi vardır. Bunlardan ilki, finansal tablo kullanıcılarına bu unsurlarla ilgili analiz yapabilmelerini sağlayacak eksiksiz bilgiyi sunabilmektir. İkincisi ise bazı paydaşların istisnai gelir ve giderlere finansal performans tablosunda yer verilmesi durumunda, bu kalemlere diğer bilgilerden daha fazla önem verilebileceği konusundaki endişelerini gidermektir. Tek dipnotta sunumun önerilmesi ise finansal tablo kullanıcılarının bu istisnai gelir ve giderler ile ilgili bilgiyi daha kolay bulabilmelerini sağlamaktır (IASB, 2019a, par. 125)

Sunumla ilgili olarak IASB tarafından dikkat çekilen bir diğer husus ise tarafsızlıktır. İşletmelerin giderleri istisnai olarak tanımlaması, gelirleri tanımlamasından daha yaygındır. Finansal tablolarda yer alan bilgilerin tarafsız şekilde sunulması bekleniyorsa, hem istisnai gelirlerin hem de istisnai giderlerin sunumunda işletmelerin tarafsız olması beklenmektedir (IASB, 2019d, par. 29).

3.3. İstisnai Gelir ve Giderler ile Olağandışı Gelir ve Giderler Ayrımı

Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin'de olağandışı kalemlere yer verilmiştir. IASB, olağandışı kalemler ile istisnai kalemlerin birbirinden farklı olduğunu belirtmiş ve Taslak Metin'de sadece istisnai kalemlere ilişkin düzenlemelere yer vermiştir.

1993 yılında yayımlanan IAS 8 Dönem Net Kâr veya Zararı, Temel Hatalar ve Muhasebe Politikalarındaki Değişiklikler Standardı'na göre olağandışı kalemlerin kâr veya zarar tablosunda olağan faaliyetlerden elde edilen kâr veya zarardan ayrı olarak açıklanması gerekmektedir. Ayrıca bu standartta olağandışı gelir ve giderler, işletmenin olağan faaliyetlerinden açıkça farklı olan ve bu nedenle sık veya düzenli bir şekilde tekrar etmesi beklenmeyen olay veya işlemlerden kaynaklanan gelir veya giderler olarak tanımlanmıştır. 2002 yılında IASB, olağandışı gelir ve giderler kavramını IAS 8'den çıkarmış ve herhangi bir gelir veya giderin, kâr veya zarar tablosunda veya dipnotlarda olağandışı olarak sunulmasını yasaklamıştır. IASB'ye göre olağandışı kalemler bir işletmenin karşı karşıya kaldığı normal iş riskinden kaynaklanmakta ve ayrı şekilde sunulmasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Bunun sonucunda IAS 1'e göre hiçbir gelir veya gider kalemi olağandışı olarak sunulamaz (IASB, 2010, par. BC60-63).

FASB²'a göre olağandışı kalemler istisnai nitelikte olan ve seyrek olarak ortaya çıkan gelir ve giderlerden oluşmaktadır. Ayrıca olağandışı bir kalem olarak sınıflandırmasını açıkça destekleyen kanıtlar olmadığı sürece, bir olay veya işlemin, işletmenin olağan bir faaliyeti olduğu varsayılmalı ve bunun sonuçları olağan faaliyetlerden elde edilen gelire dahil edilmelidir (APB 30, 1973, par. 19–24)"type": "article-journal", "label": "paragraph", "locator": "19-24", "uris": ["http://www.mendeley.com/documents/?uuid=c0cfc774-e5c3-42c4-b7b7-90de1019e4eb"}], "mendeley": {"formattedCitation": "(APB 30, 1973, par. 19–24. IASB ile yakınsama çalışmaları kapsamında 2002 yılında FASB da olağandışı kalemlerin raporlanmasından vazgeçilmesini geçici olarak kabul etmiştir. 2014 yılında FASB, kâr veya zarar tablosunu sadeleştirmek ve finansal raporlamanın maliyetlerini ve karmaşıklığını azaltmak için bir girişimde bulunmuş ve bu kapsamda 2015 yılında olağandışı gelir ve giderlerin sunumunu kaldırmıştır (Hoyle, Paik, & Shi, 2017).

Finansal raporlama ve muhasebe standartlardaki değişiklikler, Türkiye'de de hesap planının güncellenmesi ihtiyacını doğurmuş ve bu değişikliklerin etkisiyle Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı hazırlanmıştır (Akdoğan, 2019). Bu Hesap Planı Taslağı'nda olağandışı gelir ve giderlere ilişkin bölüme yer verilmemiştir.

Her ne kadar olağandışı kalemlerin raporlanmasından vazgeçilse de seyrek olarak ortaya çıkan, istisnai nitelikteki olay ve işlemlerin sunumuna ilişkin düzenlemelere ihtiyaç duyulmasıyla istisnai gelir ve giderler, Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin'de yerini almıştır. İstisnai gelir ve giderler tanımlanırken ise olağandışı kalemlerdeki gibi işletme faaliyetlerinin olağan ve olağandışı olarak ikiye ayrılması söz konusu değildir. Ayrıca istisnai gelir ve giderlerin, olağandışı kalemlerin aksine kâr veya zarar tablosunda ayrı bir kategori olarak değil; dipnotlarda sunulması önerilmiştir (IASB, 2019a, par. 128).

2 Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (*Financial Accounting Standards Board*) Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılan muhasebe ve finansal raporlama standartlarını hazırlamak ve geliştirmekle sorumlu olan bağımsız bir kuruluştur.

3.4. Literatürdeki Çalışmalar

Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı henüz nihai halini alıp yürürlüğe girmediği için bu standart kapsamında yer alan şekliyle istisnai gelir ve gider kalemleriyle ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak bu yeni standarda ilişkin Taslak Metin'deki düzenlemeleri inceleyen çalışmalar arasında istisnai gelir ve giderlere yer veren çalışmalar bulunmaktadır.

Ayrıca her ne kadar Taslak Metin'deki haliyle istisnai gelir ve giderleri inceleyen çalışmalar bulunmasa da istisnai gelir ve giderlere benzer nitelikteki kalemlere ilişkin çalışmalar mevcuttur; bunlar istisnai kalemler gibi geçici nitelikte olan ve gelecekteki birkaç raporlama döneminde ortaya çıkması beklenmeyen kalemlerle ilgilidir (IASB, 2021, par. 42). Bu çalışmalar ise ayrıştırmanın (geçici nitelikteki kalemlerin ayrı sunulmasının) ve sunum şeklinin önemi olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur.

3.4.1. Taslak Metin'deki İstisnai Kalemlerle İlgili Hususları İçeren Çalışmalar

Genel Sunum ve Açıklamalara İlişkin Taslak Metin'deki düzenlemeleri inceleyen çalışmalarda istisnai gelir ve giderlerle ilgili hususlara yer verenler aşağıda sunulmuştur. Ancak bu çalışmalarda istisnai kalemlere ilişkin detaylı bilgi sunulmamaktadır.

Bertoni & De Rossi (2020) Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı Taslak Metni'ne göre kâr veya zarar tablosunda sunulacak yeni kategoriler ve bunların içerdiği bilgileri incelemiştir. Yazarlara göre bugüne kadar işletme faaliyetlerinden gelir ve giderler ile finansman faaliyetlerinden gelir ve giderlerin birbirinden ayrıştırılmasının önemi vurgulansa da bu ayrımın nasıl yapılacağına dair bir rehber sunulmamıştır. Yeni standardın önerdiği kategoriler, bu soruna bir çözüm getirmiştir. Yazarlar istisnai gelir ve giderler ile ilgili olarak ise bu kalemlerin olağandışı gelir ve giderlerden farklı olduğunu ancak istisnai kalemlerin tekrarlanmasının beklenmemesi, sınırlı tahmin değerine sahip olması gibi hususlarla olağandışı kalemlere atıfta bulunulduğunu belirtmiştir.

Sultanoğlu (2020) finansal tablolarındaki açıklama sorununu ve bu sorunun çözümü için geliştirilen Finansal Raporlamada Daha İyi İletişim temalı projeleri incelediği çalışmasında, Temel Finansal Tablolar Projesi'ne de yer vermiş ve IASB'nin bu proje kapsamında finansal tablo sunumlarıyla ilgili önerdiği düzenlemeleri açıklamıştır. İstisnai gelir ve giderler ile ilgili olarak ise paydaşların ihtiyaca daha uygun bilgi talebi ve bu kalemlerin tanımı, sunumu ve hangi kalemlerin istisnai gelir ve gider kapsamına gireceğine ilişkin bir netlik getirilmesi ihtiyacına yönelik geri bildirimde bulunduğunu belirtmiştir.

Kaval (2021) diğer kapsamlı gelir unsurlarının ve kapsamlı gelir tablosunun özelliklerini incelediği çalışmasında Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin'deki kâr veya zarar tablosu ile ilgili düzenlemelere de diğer kapsamlı gelirler ile ilgili olduğunu belirterek yer vermiştir. Yazara göre istisnai gelir ve giderlerin yakın gelecekte ortaya çıkması beklenmediği için geleceğe yönelik tahminlerde bu kalemlere yer verilmemelidir. Ayrıca bu kalemler arızı nitelikte olduğu ve gelecekte tekrarlanmayacağı için kârın kaynağı olarak irdelenmemeli ve kârın kaynaklarına ilave edilmemelidir.

Öztürk vd. (2022) göre Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin'de yer alan düzenlemeler, 2008 yılında yayımlanan Finansal Tabloların Sunuluşuna İlişkin İlk Görüşler Tartışma Metni ve 2010 yılında yayımlanan IFRS X Finansal Tabloların Sunuluşu'na İlişkin Taslak Metin'e da-

yanmaktadır. Çalışmada, 2019 yılındaki Taslak Metin’de yer alan düzenlemeler ve öneriler 2008 ve 2010 yılındakilere kıyaslanarak açıklanmaktadır. Yazarlar, istisnai gelir ve giderler ile ilgili olarak ise “makul ölçüde beklenmemesi” ifadesinin muhakeme yapmayı gerektirdiğine dikkat çekmektedir. Muhakeme yaparken işletmenin içinde bulunduğu koşullar ve gerçekler ile işletmenin faaliyet gösterdiği ortam dikkate alınmalıdır.

3.4.2. İstisnai veya Benzer Olarak Nitelendirilebilecek Kalemler ile İlgili Çalışmalar

İstisnai kalemler, tekrar etmesi beklenmeyen veya seyrek olarak ortaya çıkan ve kalıcı nitelikte olmayan unsurlardır. Olağandışı kalemler, özel kalemler veya istisnai kalemler gibi unsurların ortak özelliği geçici olmaları ve tekrar ortaya çıkmalarının beklenmemesidir. İstisnai kalemlerin raporlanmasının öneminin anlaşılabilmesi için literatürdeki istisnai veya benzer nitelikteki kalemlerin işletmenin olağan faaliyet sonuçlarından ayrı şekilde sunulması ile ilgili çalışmalar ile bu kalemlerin sınıflandırma şekline ilişkin çalışmalar bu bölümde sunulmuştur.

3.4.1.1. Ayrı Şekilde Sunumun Önemini İnceleyen Çalışmalar

İşletmelerin finansal tablolarında yer alan kayıp ve kazanç unsurları, işletme değerinin anlaşılabilmesi için kullanılmaktadır. Finansal bilgilerin, işletme değerini açıklamada ne kadar faydalı olduğu, değer-ilişkililiği (*value relevance*) olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca işletmelerin mevcut kazanç unsurları, gelecekteki işletme performansını tahmin etmek için kullanılmaktadır. Geçici nitelikteki unsurları işletmelerin olağan faaliyetlerinden elde ettiği sonuçlardan ayırıştırmanın finansal tablo kullanıcılarına hem işletmenin değerini anlamak hem de gelecek performansını tahmin etmek için daha faydalı bilgi sağlayacağı görüşü literatürde desteklenmektedir.

Strong & Walker (1993) kazançları üçe ayırmıştır. Bunlar; olağan kazançlar, istisnai kazançlar³ ve olağandışı kazançlardır. Yazarlar, olağan kazançların diğer kazanç unsurlarından daha kalıcı olduğunu ve hisse senedi fiyat hareketleri ile ilişkisinin istatistiksel olarak daha anlamlı olduğunu tespit etmiştir. Bir başka ifade ile olağandışı ve istisnai kazançlar ayırıştırıldığında, işletmenin olağan kazançları ile getirisi arasındaki ilişki daha güçlü hale gelmektedir.

Previts, Bricker, Robinson & Young’a (1994) göre finansal analistler, işletme performansını değerlendirirken işletmenin olağan kazançları ile geçici nitelikteki kazançlarını ayırştırmaktadır. Analistler, işletmenin faaliyet gelirlerinin içinde yer alan tekrar etmeyen unsurları bulmaya ve bunların kazançlara etkisini anlamaya çalışmaktadır. Ayrıca hisse başına kârı incelerken de olağandışı unsurların etkisinden arındırarak değerlendirmektedir.

Fairfield, Sweeney & Yohn’a (1996) göre kazançların ayırştırılması kârlılık tahmini açısından önemlidir. Kazançların esas faaliyet kazançları, faaliyet dışı kazançlar, özel kalemler, olağandışı kalemler ve durdurulan faaliyetler olarak sınıflandırılması, kârlılık tahmini açısından faydalıdır; ancak bundan

3 Çalışmada “*exceptional*” olarak geçen kavram da tıpkı Taslak Metin’deki “*unusual*” kavramı gibi Türkçe’ye “istisnai” olarak çevrilmiştir. Çalışmanın örneklemini 1987 yılında Birleşik Krallık’taki sanayi işletmelerinden oluşmaktadır ve 1987 yılında Birleşik Krallık’ta yerel muhasebe standartları kullanılmaktadır. Bu standartlardan biri olan SSAP 6’ya göre istisnai (*exceptional*) kalemler olağan faaliyetlerden kaynaklanan ve tutarı veya ortaya çıkma sıklığı nedeniyle, hesapların doğru ve gerçeğe uygun bir görünüm vermesi için ayrı olarak açıklanması gereken kalemlerdir.

daha fazla ayırıştırma, daha iyi bir tahmin sağlamayacaktır. Her kazanç unsurunun, tahmindeki ağırlığı farklıdır. En önemli ağırlık faaliyet gelirlerine, ardından faaliyet dışı gelirlere⁴ sonra özel kalemlere⁵ verilmektedir. Olağandışı kalemler ve durdurulan faaliyetler ise gelecekteki kârlılık hakkında bilgi vermemektedir; bu durum olağan işlemleri temsil etme veya gelecekte tekrarlama olasılığının daha düşük olmasıyla açıklanmaktadır.

Ballas (1999) çalışmasında istisnai⁶ ve olağandışı kalemlerin, işletmelerin piyasa değeri üzerindeki etkisini inceleyerek bu iki unsurun olağan faaliyetlerden elde edilen gelirlerle birleştirilip birleştirilemeyeceğini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre piyasa, olağandışı kalemlere olağan faaliyet gelirlerinden daha düşük bir değer atfetmektedir. Ancak, istisnai kalemlerle olağan faaliyet gelirleri arasında değerleme ilişkisi önemli bir fark tespit edilmemiştir. Bu sebeple, net kâr hesaplanırken olağandışı kalemlerin olağan faaliyetlerden elde edilen gelirden ayırıştırılması gerekir; ancak hisse başına kâr hesaplanırken istisnai kalemler de dahil edilebilir.

Barker (2004) işletme faaliyetleri ile doğrudan ilgili olmayan, tekrarlanmayan ve yönetimin kontrolü dışında gerçekleşen kalemlerin, işletme kazançlarından ayırıştırılması gerektiğini söylemektedir. İhtiyacı uygun bilginin iki özelliği hem tahmin değerinin hem de geri bildirim değerinin olmasıdır. Tekrarlanmayan kalemlerin hem tahmin hem geri bildirim değeri sınırlıdır. Örneğin; işletmenin satış performansına yönelik bilginin hem tahmin hem geri bildirim değeri vardır. Çünkü hem gelecekteki satış performansını tahmin etmede kullanılır hem de önceki tahminlerin doğruluğunu test ederken geri bildirim sağlar. Ancak tekrar etmeyen kalemler işletmenin gelecekteki performansının tahmin edilmesiyle doğrudan ilgili değildir. Ayrıca doğal afetler ya da enflasyon veya döviz kurlarındaki değişiklikler gibi beklenmedik ya da tahmin edilmesi zor olan olaylardan kaynaklanmaları olasıdır. Dolayısıyla tahmin ve geri bildirim değerleri sınırlıdır.

Penman & Zhang'e (2006) göre bir kazancın kalıcı olması gelecekte tekrar edip etmeyeceği ile ilgilidir. Yazarlara göre yatırımcılar, işletmenin gelecekteki kazançlarını değerlendirirken bugünkü kazançlarını göz önünde bulundurmaktadır. Yatırımcılar, kazançların gelecekte sürdürülüp sürdürülemeyeceği ile ilgilenmekte ve bunun için geçici ve kalıcı kazanç unsurlarını birbirinden ayırarak değerlendirmektedir.

4 Faaliyet dışı kazançlar, bir işletmenin ana faaliyet konusu dışındaki diğer faaliyetlerinden sağladığı kazançlardır. Kambiyo kazançları, işletmenin yatırım yaptığı diğer işletmelerden elde ettiği kazançlar bunlara örnek olarak gösterilebilir (FASB, 1985, par. 86).

5 Özel kalemler, IFRS'lerde yer almayan ancak ABD Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'ne göre işletmelerin raporlayabildiği kalemlerdir. FASB'a göre olağandışı unsurlar istisnai nitelikte olan ve seyrek olarak ortaya çıkan gelir ve giderlerden oluşmaktadır. Ancak istisnai nitelikte olan veya nadiren meydana gelen (her iki kriteri aynı anda karşılamayan ve bu nedenle olağandışı bir kalem olarak sınıflandırılmayan) önemli bir olay veya işlem, devam eden faaliyetlerden elde edilen gelirin ayrı bir bileşeni olarak raporlanmalıdır (APB 30, 1973, par. 26). Bu tip unsurlar, özel kalemler olarak tanımlanmaktadır. Duran varlık satışından veya bir davanın sonuçlanmasından kaynaklanan kayıp veya kazançlar, özel kalemlere örnek olarak verilebilir (DeAngelo, DeAngelo, & Skinner, 1992).

6 Türkçe'ye "istisnai kalem" olarak çevrilmiş olsa da çalışmada geçen kavramın esası Taslak Metin'deki gibi "unusual" değil "exceptional item"dir. Çalışmanın örneklemini 1980-1990 yılında Londra Borsası'nda işlem gören emlak ve finans sektörü dışındaki işletmelerden oluşmaktadır ve bu yıllar arasında Birleşik Krallık'ta Uluslararası Muhasebe Standartları değil, yerel muhasebe standartları kullanılmakta olup Strong ve Walker'ın (1993) çalışmasında olduğu gibi istisnai (exceptional) kalemler SSAP 6 standardına göre ayrı olarak sunulmaktadır.

Hevas & Siougle (2011) kâr eden ve zarar eden işletmelerde farklı kâr kalemlerinin işletmelerin piyasa değeri ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Kâr eden işletmelerde işletmenin net kârı, zarar eden işletmelerde ise faaliyet kârı piyasa değerini açıklamada daha faydalı bulunmuştur. Çeşitli kalemlerin işletmelerin piyasa değeri ile ilişkisinin incelendiği çalışmada olağan ve olağandışı kazançların birbirinden ayrıştırılmasının işletme değerini açıklamak için ortaya konan modelin açıklama gücünü arttırdığını, yani bu ayrıştırmanın işletmenin piyasa değerini açıklamada daha faydalı bilgi sunduğunu ortaya koymuştur.

Pane (2021) kâr veya zarar tablosunda tekrar etmeyen unsurlar olarak belirlediği üç unsur olan amortisman giderleri, araştırma ve geliştirme giderleri ile istisnai kalemlerin⁷, işletmenin değeri ile ilgisi olup olmadığını incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre amortisman giderleri işletme değeri üzerinde etkili iken araştırma ve geliştirme giderleri ile istisnai kalemler işletme değeri ile ilişkili değildir, yani bu iki değişken hisselerin piyasa fiyatlarını etkilememektedir.

Bu çalışmalar özetlenecek olursa;

- İşletmenin değerini anlayabilmek ya da gelecekteki kârlılığını tahmin edebilmek için istisnai gelir ve giderler gibi geçici nitelikte olan veya tekrar etmesi beklenmeyen kalemlerin, diğer kalemlerden ayrıştırılması ihtiyaca daha uygun bilgi sunulmasına yardımcı olacaktır.
- Geçici nitelikte, tekrar etmesi beklenmeyen unsurlar, işletmenin gelecekteki performansını öngörmeye diğer unsurlardan daha zayıf kalmıştır. Bu durum, istisnai gelir ve gider tanımında da belirtildiği üzere sınırlı tahmin değeri olarak ifade edilmektedir.
- Finansal tablo kullanıcıları, değerlendirmelerinde daha kalıcı unsurlarla ilgilendirilir ve sürdürülebilir olmayan kalemlere daha az ağırlık verirler. Finansal tablo kullanıcıları için, raporlanan kalemlerin gelecekte de devam edip etmeyeceği önemlidir.

3.4.1.2. Sunum Şeklinin Önemi İnceleyen Çalışmalar

Gerçeğe uygun sunum tam, hatasız ve tarafsız olmalıdır. Tarafsız sunum gereğince finansal bilgi finansal tablo kullanıcılarının kararlarını yönlendirme maksadıyla taraflı, vurgulu ya da manipüle edilmiş şekilde sunulmamalıdır. Ancak bilgilerin sunum şekline esneklik tanımlanabilen durumlarda bilgilerin manipüle edildiği görülmektedir. Özellikle istisnai kalemler gibi tekrarlanması beklenmeyen kalemlerin sunumu konusunda yapılan tercihlerle işletme performansı olduğundan farklı yansıtılabilmektedir.

Barnea, Ronen & Sadan (1976) kâr veya zarar tablosunda tekrar etmesi beklenmeyen kalemlerin, yönetim tarafından olağan ya da olağandışı kalemler içerisinde sunulabildiğini belirtmiştir. İşletme yönetimi bu raporlama esnekliğini kullanarak sınıflandırma değişiklikleri yoluyla gelirin zaman içinde daha az dalgalandığı bir görüntü sunulduğunu tespit etmiştir.

7 Çalışmanın örneklemini 2015-2020 yılları arasında Endonezya'da imalat sektöründeki işletmelerden oluşmaktadır. Endonezya her ne kadar kendi ulusal muhasebe standartlarını IFRS'ler ile yakınlaştırmakta olan bir ülke olsa da IFRS'leri tam olarak benimseme planı bulunmamaktadır. Hem yerli hem de Endonezya piyasalarında işlem gören yabancı şirketler, finansal raporlarını bu ülkenin ulusal muhasebe standartlarına göre hazırlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan istisnai kalemlerin IASB'nin Taslak Metni'nde yer alan istisnai kalem tanımıyla benzer nitelik taşıyıp taşımadığı bilinmemektedir.

Jaggi & Baydoun (2001), istisnai⁸ ve olağandışı kalemlerin işletme yönetimi tarafından bir kazanç yönetimi unsuru olarak kullanıldığını tespit etmiştir. Yöneticiler bu kalemlerin raporlanması hususunda takdir yetkilerini kullanarak işletmenin kazançlarını piyasanın beklentileri ile uyumlu hale getirmektedir. Örneğin; piyasanın kazanç beklentisi işletmenin gerçekleşen kazançlarından yüksek ise pozitif, beklenti gerçekleşenin altındaysa negatif istisnai ve olağandışı kalemler raporlayarak piyasanın beklentileri ile raporlanan kâr arasındaki farkı azaltmaktadır. Yukarı ya da aşağı yönlü yapılan bu ayarlamalar, şirketin ekonomik performansını tam olarak yansıtmamakta ve bu nedenle yatırımcılara yanıltıcı finansal bilgiler sunmaktadır. Bu durum finansal bilgilerin gelecekteki kârları ve nakit akışlarını tahmin etmedeki faydasını olumsuz etkilemektedir.

McVay'e (2006) göre kâr veya zarar tablosundaki kalemlerin sınıflandırılma şekli, bir kazanç yönetimi aracı olarak kullanılabilir. Yazar, yöneticilerin bazı giderleri faaliyet giderleri olarak değil; özel kalemler olarak sınıflandırdığını tespit etmiştir. Tablo içerisindeki bu dikey hareket her ne kadar tablonun en altında yer alan nihai kazanç tutarını değiştirmese de işletmenin temel faaliyetlerinden sağladığı kazançların olduğundan fazla gözükmeye yol açacaktır. İlgili çalışmada, işletmenin daha az öngörülebilir olan temel kazançlarının özel kalemler içerisinde raporlandığı, böylece özel kalemlerin içerisinde temel kazançların payının arttığı ve işletme performansının yüksek gözüktüğü anlaşılmıştır. Fan, Barua, Cready ve Thomas'ın (2010) bulguları da sınıflandırma değişikliği (yanlış sınıflandırma) yoluyla kazanç yönetimi yapıldığını destekler niteliktedir.

Athanasakou, Strong & Walker (2009) yaptıkları çalışmada işletmelerin istisnai⁹ kalemleri kazanç yönetimi aracı olarak kullandığını tespit etmiştir. İşletmeler, bazı faaliyet giderlerini tekrar etmesi beklenmeyen bir kalem gibi göstererek istisnai unsurlar altında raporlayabilmekte ve sınıflandırma değişikliği yoluyla kazanç yönetimi yapabilmektedir.

Finansal tablo kullanıcıları, aldıkları kararlarda kalıcı nitelikteki kazanç unsurlarına daha fazla ağırlık vermektedir (Bhattacharya, Black, Christensen, & Larson, 2003; Bradshaw & Sloan, 2002). Bunu bilen işletmelerin manipülasyon güdüsüyle finansal tablo kalemlerini daha farklı sınıflandırabildiği görülmektedir. Ancak Penno & Stetcher (2020) işletmelerin sınıflandırma kararları aracılığıyla piyasayı manipüle etmeyi değil, piyasaya işletme performansları hakkında sinyaller iletmeyi amaçladığı sonucuna ulaşmıştır. Sunumun etkisini inceleyen çalışmaların bulguları şu şekilde özetlenebilir:

- 8 İlgili çalışmada "*exceptional items*" olarak geçen kavramın Türkçe karşılığı da IASB'nin Taslak Metni'ndeki "*unusual items*" gibi istisnai kalemlerdir. Çalışmanın örnekleme 1989-1993 yılları arasında Hong Kong'daki işletmelerden oluşmaktadır. Belirtilen yıllarda Hong Kong'da kullanılan muhasebe standartları olağandışı ve istisnai kalemler arasında ayırım yapmamıştır ve bu kalemler, işletmenin olağan faaliyetleri dışındaki olay veya işlemlerden kaynaklanan; ancak sık veya düzenli olarak tekrarlanması beklenmeyen kalemler olarak tanımlanmıştır. İşletmenin normal faaliyetleri ile ilgili olmayan kalemler, olağandışı veya istisnai olarak sınıflandırılabilir. İşletmenin normal faaliyetleri ile ilgili olmayan kalemler, olağandışı veya istisnai olarak sınıflandırılabilir.
- 9 Walker ve Strong (1993) ile Ballas'ın (1999) çalışmalarında olduğu gibi bu çalışmada da her ne kadar Türkçe'ye "istisnai" olarak çevrilmiş olsa da kavramın esası Taslak Metni'deki gibi "*unusual*" değil "*exceptional*"dır. Çalışmanın örnekleme 1994-2002 yılları arasında Birleşik Krallık'taki işletmelerden oluşmaktadır ve bu yıllarda Birleşik Krallık'ta FRS 3 Finansal Performansın Raporlanması Standardı kullanılmaktadır. Bu standart, sürdürülen faaliyetler, durdurulan faaliyetler, istisnai kalemler ve olağandışı kalemlerin ayrıştırılarak sunulmasını gerektirmektedir. İlgili standartta istisnai kalemler işletmenin olağan faaliyetleri kapsamına giren olay veya işlemlerden kaynaklanan ve finansal tabloların doğru ve gerçekçi görünüm vermesi için ayrı şekilde açıklanması gereken kalemlerdir (FRS 3, 1992, par. 5).

- Piyasanın kazanç beklentileri, istisnai kalemlerin hangi sınıfta sunulacağını etkilemektedir.
- Yöneticiler seyrek olarak ortaya çıkan kalemlerin sunumuna ilişkin takdir yetkilerini finansal tablo kullanıcılarına gerçeğe uygun bilgi sunmak için kullanabilecekleri gibi kazanç yönetimi amacıyla da kullanabilmektedir.

4. İstisnai Gelir ve Giderlerin Raporlanmasında Son Durum

IASB, paydaşların Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin'deki düzenlemelerle ilgili görüşlerini 2020 yılı aralık ayına dek iletebileceğini belirtmiştir. Paydaşlardan gelen görüşlere yine IASB tarafından yayımlanan gündem metinlerinde yer verilmiştir.

4.1. Paydaş Görüşleri

Finansal tablo kullanıcıları, hazırlayıcıları, piyasa otoriteleri, finansal kuruluşlar, ülkelerdeki standart koyucu kurumlar, meslek odaları ve çok uluslu şirketler gibi çok geniş yelpazeden toplam 216 görüş mektubu IASB'ye iletilmiştir. Bu mektuplar IASB'nin web sitesinde kamuya açık şekilde sunulmaktadır¹⁰. İstisnai gelir ve giderlere ilişkin paydaş görüşleri, IASB tarafından bir gündem metninde açıklanmıştır. Bu metinde yer alan görüşler aşağıda sunulmaktadır (IASB, 2020):

a) IASB'nin istisnai gelir ve giderleri tanımlaması gerekliliği ile ilgili görüşler: Neredeyse tüm katılımcılar, istisnai kalemlerin tanımlanması gerektiği konusunda hem fikir olmuştur. Bu unsurların tanımlanmasının faydalı bilgi sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu öneriyi desteklemeyen katılımcılar ise aşağıdaki noktalara değinmiştir:

- İstisnai kalemleri tanımlamak, kısıtlayıcı olacaktır. Ayrıca sadece istisnai gelir ve giderler değil, önemli olan tüm gelir ve giderler açıklanmalı, ayırtırmaya yönelik ilkeler güçlendirilmelidir.
- İstisnai gelir ve giderlerin tanımı muhakeme yapmayı gerektirmektedir.
- Herhangi bir unsurun istisnai olarak sınıflandırılması, işletmelerin kazanç yönetimi uygulamalarına yol açabilir.

b) IASB'nin yapmış olduğu tanımın içeriğine ilişkin görüşler: Neredeyse tüm katılımcılar, IASB'nin istisnai kalemleri tanımlaması gerektiğini belirtse de bu tanımın nasıl olması gerektiği konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Bu tanımı uygun bulan katılımcılar, bu sayede istisnai unsurlar belirlenerek gelecekteki nakit akışlarının değerlendirilmesinde yardımcı olacak bilgi sunulacağını belirtmiştir. Ayrıca IASB tarafından önerilen tanımın, bir disiplin getireceği düşünülmektedir.

10 Tüm görüşlere IASB web sitesinden ulaşılabilir: <https://www.ifrs.org/projects/work-plan/primary-financial-statements/ed-primary-financial-statements/#view-the-comment-letters> (erişim tarihi: 10.05.2023)

Bu tanımı uygun bulmayanların sunduğu sebepler ise oldukça çeşitlidir:

- Sınırlı tahmin değeri ve birkaç yıllık raporlama dönemi ifadeleri belirsizdir.
- Tanım, önemli kalemlere odaklanmalıdır. Önemli olmayan kalemlerin de dahil edilmesi maliyeti arttıracaktır.
- Tanım, gelecekteki olaylar kadar, geçmişteki olaylara da atıfta bulunmalıdır.
- Yöneticiler, kendi işletmeleri için nelerin istisnai olacağını açıklamalıdır.
- IASB daha fazla rehberlik ve örnek sunmalıdır.

c) İstisnai gelir ve giderlerin tek dipnotta sunulmasına ilişkin görüşler: Bu konuda bir görüş birliği oluşmamıştır. Bazı paydaşlar IASB'nin önerisini desteklerken, bazıları doğrudan kâr veya zarar tablosunda gösterilmesini önermiş; bazı paydaşlar ise aksine, istisnai kalemlerin bu tabloyla ilişkilendirilmemesi gerektiğini iletmiştir.

IASB'nin önerisine katılanlara göre tek dipnotta sunum; şeffaflık ve bilgiye kolay erişim sağlayacaktır. Ayrıca hangi unsurların istisnai olduğunun takip edilmesi ve böylece tekrarlanıp tekrarlanmadığının kontrolünün sağlanması da kolaylaşacaktır. Kâr veya zarar tablosu yerine dipnotlarda sunum işletmelerin istisnai kalemleri kullanarak finansal performansını taraflı bir şekilde sunmasının da önüne geçecektir. Ayrıca tablodaki karışıklığı önleyecek ve IASB tarafından kurulmaya çalışılan esas faaliyet, yatırım faaliyetleri ve finansman faaliyetleri şeklindeki yapının da korunmasını sağlayacaktır.

Bazı katılımcılar istisnai gelir ve giderlerin ayrı bir dipnotta sunulmasının yerine, bu gelir ve giderlere yol açan işlem ve olaylara ilişkin dipnotlara (Örneğin; IAS 36 Değer Düşüklükleri) dahil edilmesini önermiştir. Ayrıca bazı katılımcılar ise ayrı bir dipnotta sunma zorunluluğunun, aynı bilginin tekrarlanmasına yol açacağını (Örneğin; aynı bilginin hem istisnai kalemler dipnotunda hem de yönetim yorumunda sunulabileceğini) belirtmiştir.

Kâr veya zarar tablosunda sunulmasını talep eden taraflar ise bu şekilde bilginin daha kolay bulunacağını ve şeffaflığın artacağını; ek bir ara toplam olarak sunulmasının faydalı olacağını belirtmiştir.

4.2. IASB'nin Kararı

Her ne kadar bir tanım yapılması önerisi katılımcılar tarafından desteklense de tanımda yer alan unsurların açıklığa kavuşturulması için de yoğun bir talep oluşmuştur. Tanımdaki unsurlar IASB tarafından incelenmiş ve yeni öneriler sunulmuştur.

Bu önerilerden ilki sınırlı tahmin değeriyle ilgilidir. Sınırlı tahmin değerinin istisnai gelir ve giderlerin tek özelliği gibi anlaşılması ya da sınırlı tahmin değerine sahip tüm gelir ve giderlerin istisnai gelir ve giderler olarak tanımlanabileceği şeklinde yorumlanması sebebiyle tanımdan, sınırlı tahmin değerine yapılan referansın kaldırılması ve bunun istisnai gelir ve giderlerin tek özelliği değil, sahip olması gereken özelliklerden biri olduğunun standartta açıklığa kavuşturulması önerilmiştir (IASB, 2022a, par. C40).

Tanımdaki ikinci unsur ise tür ve tutar olarak benzer gelir ve giderler kavramıdır. Tanım, tür ve tutar olarak benzer gelir ya da giderlerin gerçekleşmesinin beklenmemesi şeklinde yorumlanmıştır. Fakat tür olarak benzer ancak tutar olarak farklı (veya tam tersi) gelir ve giderler olması durumunda nasıl yorumlanacağı ise anlaşılabilir değildir. IASB bununla ilgili olarak istisnai unsurların gelecekte beklenen gelir veya giderlerden tür veya tutar olarak farklı olabileceğini belirtmiştir (IASB, 2022a, par. C40).

Tanımda yer alan ve açıklık getirilmesi beklenen üçüncü husus ise gelecekte benzer gelir ve giderlerin ortaya çıkmasının makul ölçüde beklenip beklenemeyeceğidir. Buradaki sorun gelecek birkaç yıllık raporlama dönemi ile belirtilen sürenin yoruma açık olması ve gelecekte benzer tür ve tutarda gelir ve giderlerin ortaya çıkıp çıkmayacağına işletmelerin muhakemesine bırakılmasıdır. Bu durumun karşılaştırılabilirliği zedeleyebileceğine yönelik endişeler sebebiyle IASB tarafından bir uygulama rehberi hazırlanması önerilmiştir (IASB, 2022a, par. C40).

Benzer gelir ve giderlerin gelecekteki birkaç yıllık raporlama döneminde ortaya çıkıp çıkmayacağına değerlendirilmesinde IASB'nin önerisi IAS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardı gibi benzer muhakemeleri içeren standartlardaki tanımları değerlendirmek olmuştur. Bu bakış açısından hareketle, bir değerlendirmenin yapılabilmesi için IASB tarafından “onaylanmış bütçe ve tahmin dönemi” kavramının kullanılması önerilmiştir (IASB, 2022d, par. 37–39). Benzerliği değerlendirirken ise gelir ve giderlerin özelliklerine, bunların doğmasına yol açan işlem ve olayların niteliğine ve sebebine dikkat edilmesi önerilmektedir (IASB, 2022a, par. C40).

Önemlilik kavramı tanımda yer almasa da katılımcılar tarafından tanıma eklenmesi önerilmiş; istisnai gelir ve gider tanımının önemli kalemlerle sınırlandırılması gerektiği, aksi halde bu unsurları sunmanın maliyetinin faydasından daha fazla olacağı ve raporları karmaşık hale getireceği belirtilmiştir. Ancak IASB istisnai gelir ya da giderler tanımına önemlilik ile ilgili herhangi bir eklemede bulunmayı uygun görmemiş, muhasebe standartlarındaki tüm düzenlemelerin zaten önemli kalemler için geçerli olduğunu ve uygulanması gerektiğini belirtmiştir (IASB, 2021, par. 40–41).

Sınırlı tahmin değerinin tanımdan çıkarılması, gelecek raporlama dönemindeki belirsizliğin kaldırılması için onaylanmış bütçe ve tahmin dönemleri gibi hususların dikkate alınması şeklindeki önerilerden sonra IASB'nin istisnai gelir ve giderlere ilişkin önermiş olduğu yeni tanım şu şekildedir (IASB, 2022b, par. C46): Gelir ve giderler, benzer tür ve tutardaki gelir veya giderlerin değerlendirme dönemi bitmeden sona ereceğinin ve bir kez sona erdikten sonra tekrar ortaya çıkmayacağına makul ölçüde beklendiği durumlarda sınırlı tekrara sahiptir.

Bu tanıma bakıldığında artık istisnai gelir ve giderler değil, sınırlı tekrara sahip gelir ve giderlerin tanımlandığı görülmektedir. Ayrıca değerlendirme döneminin nasıl belirleneceği hususunda ise onaylanmış bütçe ve tahmin dönemleri ya da işletme veya IASB tarafından belirlenen minimum veya maksimum yıl sayıları kullanılabilir (IASB, 2022b, par. C46).

IASB ilerleyen toplantılarda bu tanım ve uygulama rehberi ile ilgili görüş ve önerilerde bulunmaya devam etmiştir. 2020 yılından başlayan süreçte 2022 yılı Eylül ayına gelindiğinde, IASB istisnai gelir ve giderlere ilişkin önerilerini geri çekme kararı almıştır. IASB'nin önerdiği yeni tanım da tartışmaların sona ermesi için yeterli olmamıştır. Sınırlı tekrardan ziyade bir gelir veya gideri istisnai yapan nitelik ve

özellikleri içeren bir tanıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bir yandan tartışmalarda görüş birliğine varılamaması, alternatif bir tanım geliştirmenin ise zaman alacağıın anlaşılması diğer yandan Temel Finansal Tablolar Projesi'nin mümkün olan en kısa sürede tamamlanmasına ilişkin talep sebebiyle IASB geçici olarak istisnai gelir ve giderlerle ilgili herhangi bir özel gereklilik uygulamamaya karar vermiştir (IASB, 2022c, par. 32).

5. SONUÇ

IASB, istisnai kalemlerin tanımlanması ve sunulması ile ilgili hususları 2008, 2010, 2017 yıllarında yayımladığı çalışmalarında gündeme getirmiş ve son olarak 2019 yılındaki Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'na İlişkin Taslak Metin'de finansal tablo kullanıcılarının görüşüne sunmuştur.

IASB'nin istisnai gelir ve giderlerin sunumuna ilişkin düzenlemeler getirmesi tarafsızlığı ve şeffaflığı sağlayacak, sunuma bir disiplin getirecek ve karşılaştırılabilirliği arttıracaktır. Ayrıca istisnai kalemlerin kâr veya zarar tablosuna ilişkin tek bir dipnotta sunulması bu bilgiye ihtiyaç duyan kullanıcıları bu bilgileri nerede bulacaklarına ilişkin belirsizlikten kurtaracaktır. Bu tablo, işletmenin finansal performansının sunulduğu tablodur ve işletmelerin istisnai gelir ve giderleri ile ilgili bilgilerini bu tablonun dipnotlarında sunması, bu unsurların işletme performansı ile ilişkisinin anlaşılmasını da sağlayacaktır.

Paydaş görüşlerine bakıldığında birçok paydaşın da istisnai gelir ve giderlerin tanımlanması ve sunulmasına yönelik bu çabayı desteklediği görülmektedir. Ancak tanımdaki unsurların belirsiz olması, yapılan yeni tanımın ise paydaşlar açısından yeterli olmaması; buna ek olarak ayrı bir dipnotta mı yoksa başka bir dipnotta diğer bilgilerle birlikte mi sunulması konusundaki kafa karışıklığı ve bu sorunların çözümü için gereken zamanın Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı'nın yürürlüğe girmesini geciktirecek olması sebebiyle şimdilik istisnai gelir ve giderle ilgili çalışmalar geçici olarak askıya alınmıştır.

Her ne kadar IASB ve FASB, sonrasında ise yeni hesap planı taslağının sunumuyla KGK, olağandışı gelir ve giderlerin raporlanmasından vazgeçmiş olsa da finansal tablo kullanıcılarının işletmeye yönelik kararlar alabilmesi için seyrek olarak ortaya çıkan ve işletmelerin öngörülebilir gelecekte tekrar ortaya çıkmasını beklemediği gelir ve giderlerin ayrıştırılıp sunulmasına ihtiyaç vardır.

İstisnai gelir ve giderlerin niteliğini ve tahmin periyodunu da içeren bir tanım geliştirilmesi ve bir uygulama rehberi hazırlanarak uygulama konusundaki endişelerin giderilmesi ile Genel Sunum ve Açıklamalar Standardı kapsamında bu konudaki çalışmalara devam edilebileceği kanaatindeyiz. Ayrıca istisnai gelir ve giderlerin öneminin anlaşılması için bu konunun ampirik çalışmalarla desteklenmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. (2019). Finansal Raporlama Standartları'yla uyumlu olması amacıyla Tekdüzen Hesap Planı'nın güncellenmesine yönelik KGK tarafından yayımlanan Taslak Metnin değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(3), 745–785.
- APB 30. (1973). Reporting the results of operations - Reporting the effects of disposal of a segment of a business, and extraordinary, unusual and infrequently occurring events and transactions. *Opinions of the Accounting Principles Board*.
- Athanasakou, V. E., Strong, N. C., & Walker, M. (2009). Earnings management or forecast guidance to meet analyst expectations? *Accounting and Business Research*, 39(1), 3–35. <https://doi.org/10.1080/00014788.2009.9663347>
- Ballas, A. A. (1999). Valuation implications of exceptional and extraordinary items. *British Accounting Review*, 31(3), 281–295.
- Barker, R. (2004). Reporting financial performance. *Accounting Horizons*, 18(2), 157–172.
- Barnea, A., Ronen, J., & Sadan, S. (1976). Classificatory smoothing of income with extraordinary items. *The Accounting Review*, 51(1), 110–122.
- Bertoni, M., De Rosa, B., & Rossi, P. (2020). Is “operating profit” set in stone? A commentary on the new IASB's Exposure Draft “General Presentation and Disclosures”. *The 20th Management International Conference*, 101–111.
- Bhattacharya, N., Black, E. L., Christensen, T. E., & Larson, C. R. (2003). Assessing the relative informativeness and permanence of pro forma earnings and GAAP operating earnings. *Journal of Accounting and Economics*, 36, 285–319.
- Bradshaw, M. T., & Sloan, R. G. (2002). GAAP versus the street: an empirical assessment of two alternative definitions of earnings. *Journal of Accounting Research*, 40(1), 41–66.
- DeAngelo, H., DeAngelo, L., & Skinner, D. J. (1992). Dividends and losses. *The Journal of Finance*, 47(5), 1837–1863.
- Fairfield, P. M., Sweeney, R. J., & Yohn, T. L. (1996). Accounting classification and the predictive content of earnings. *The Accounting Review*, 71(3), 337–355.
- Fan, Y., Barua, A., Cready, W. M., & Thomas, W. B. (2010). Managing earnings using classification shifting: Evidence from quarterly special items. *Accounting Review*, 85(4), 1303–1323.
- FASB. (1985). Statement of Financial Accounting Concepts No. 6: Elements of Financial Statements. *Financial Accounting Standards Board*, 3(6).
- FRS 3. (1992). Reporting Financial Performance. *Accounting Standards Board*.
- Hevas, D., & Siougle, G. (2011). The differential information content of loss components under a conservative accounting regime. *Managerial Finance*, 37(4), 316–333.
- Hoyle, J. B., Paik, G. H. D., & Shi, R. C. (2017). Extraordinary items — an elusive concept. *The Accounting Historians Journal*, 44(2), 139–156.
- IASB. (2008). Discussion Paper: Preliminary Views on Financial Statement Presentation.
- IASB. (2010). Basis for Conclusions: IAS 1 Presentation of Financial Statements.
- IASB. (2016). Work Plan 2017-2021 : Feedback Statement on the 2015 Agenda Consultation.

- IASB. (2017). Discussion Paper: Disclosure Initiative - Principles of Disclosure.
- IASB. (2018a). Disclosure Initiative: Principles of Disclosure - Better Communication in Financial Reporting Projects. *Agenda Paper 11A*, IFRS Staff Paper.
- IASB. (2018b). Primary Financial Statements - Unusual or Infrequent Items. *Agenda Paper 21C*, IFRS Staff Paper.
- IASB. (2019a). Basis for Conclusions on Exposure Draft: General Presentation and Disclosures, IFRS Standards Exposure Draft ED/2019/7.
- IASB. (2019b). Exposure Draft: General Presentation and Disclosures, IFRS Standards Exposure Draft ED/2019/7.
- IASB. (2019c). Illustrative Examples on Exposure Draft: General Presentation and Disclosures, IFRS Standards Exposure Draft ED/2019/7.
- IASB. (2019d). Primary Financial Statements - Unusual Items. *Agenda Paper 21B*, IFRS Staff Paper.
- IASB. (2020). Primary Financial Statements - Feedback Summary - Disaggregation - Unusual Expenses. *Agenda Paper 21G*, IFRS Staff Paper.
- IASB. (2021). Primary Financial Statements - Unusual Income and Expenses. *Agenda Paper 21A*, IFRS Staff Paper.
- IASB. (2022a). Primary Financial Statements - Cover Note and Summary of Feedback Redeliberations. *Agenda Paper 21*, IFRS Staff Paper.
- IASB. (2022b). Primary Financial Statements - Cover Note and Summary of Feedback Redeliberations. *Agenda Paper 21*, IFRS Staff Paper.
- IASB. (2022c). Primary Financial Statements - Outreach Information, IFRS Staff Paper.
- IASB. (2022d). Primary Financial Statements - Unusual Income and Expenses (Income and Expenses with Limited Recurrence). *Agenda Paper 21B*, IFRS Staff Paper.
- Jaggi, B., & Baydoun, N. (2001). Evaluation of extraordinary and exceptional items disclosed by Hong Kong companies. *Abacus*, 37(2), 217–232. <https://doi.org/10.1111/1467-6281.00084>
- Kaval, H. (2021). Diğer kapsamlı gelirler ve kârın kaynaklarının işletme performans analizine etkisi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(3), 397–436.
- McVay, S. E. (2006). Earnings management using classification shifting: an examination of core earnings and special items. *The Accounting Review*, 81(3), 501–531.
- Öztürk, C., Akdoğan, N., Özerhan, Y., & Sultanoğlu, B. (2022). UMS 1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardının yerini alması beklenen UFRS X Genel Sunum ve Açıklama Standardı Taslağı (ED/2019/7) üzerine bir değerlendirme. İçinde N. Akdoğan, D. U. Doğan, & Ö. Sezgin Alp (Ed.), *Muhasebe Standart ve Uygulamalarını Etkileyen Değişiklikler ve Güncel Konular* (ss. 105–145). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Pane, Z. I. (2021). Amortization, research and development expense, unusual/exceptional item relevance for street earnings. *Journal of Social Science*, 2(6), 863–869.
- Penman, S. H., & Zhang, X.-J. (2006). Modeling sustainable earnings and P/E ratios with financial statement analysis. *SSRN Electronic Journal*.
- Penno, M., & Stecher, J. (2020). A theory of classification shifting. *Hawai'i Accounting Research, HARC 2020*(20 Theory).
- Previts, G., Bricker, R., Robinson, T., & Young, S. (1994). A content analysis of sell-side financial analyst company reports. *Accounting Horizons*, 8(2), 55.

Strong, N., & Walker, M. (1993). The explanatory power of earnings for stock returns. *The Accounting Review*, 68(2), 385–399.

Sultanoğlu, B. (2020). “Finansal raporlamada daha iyi iletişim”: Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu’nun yaptığı çalışmalar. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 20(60), 229–250.

LOJİSTİK MALİYETLER VE YEŞİL LOJİSTİK: DIŞSAL MALİYETLERİN ANALİZİ¹

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 15.03.2023
Kabul Tarihi : 22.05.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1265919

Kaan Ali AYAN*
Doç. Dr. Seçil SİGALI**

Bibliyografik Bilgiler

Ayan, K., A., & Sigalı, S. (2023). "Lojistik Maliyetler ve Yeşil Lojistik: Dışsal Maliyetlerin Analizi"
Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 247-270)
<https://doi.org/10.55322/mdbakis.1265919>

ÖZ

Yeşil lojistik, lojistik faaliyetlerin yarattığı dışsal (çevresel) maliyetleri inceleyerek, nasıl ölçülebileceğine ve azaltılabileceğine yönelik yolları araştırır. Sürdürülebilirlik raporlamasının da en önemli sorunlarından biri olan dışsal maliyetlerin ölçümü, bu çalışmanın ana motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, şehir lojistiğinde dışsal maliyetlerin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kargo ve kurye operatörlerinin şehir içi taşımalarının maliyet analizi yapılmıştır. Seçilen istatistiksel tam maliyet modeli, kargo ve kurye operatörlerinin taşıma sistemine uygun hale getirilmiş ve literatüre göre oluşturulan senaryo baz alınarak, matematiksel yöntem ile analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, intermodal karayolu/demiryolu taşıma, kargo ve kurye hizmetlerinin sadece dışsal maliyetlerini değil, tam (içsel ve dışsal) maliyetlerini de önemli ölçüde azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Maliyetler, Sürdürülebilirlik Raporlaması, Dışsal Maliyetler, Yeşil Lojistik

JEL Sınıflandırması: M41, R4, Q51, L91

¹ Bu çalışma, 2021 yılında, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "ŞEHİR LOJİSTİĞİNDE DIŞSAL MALİYETLERİN ÖLÇÜMÜ: KARGO VE KURYE HİZMETLERİNİN MALİYET ANALİZİ" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, kaanayans@gmail.com, 02323018801, orcid: 0000-0003-2113-7818

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, secil.sigali@deu.edu.tr, 02323018816, orcid: 0000-0002-8037-6619

LOGISTICS COSTS AND GREEN LOGISTICS: AN ANALYSIS OF EXTERNAL COSTS**ABSTRACT**

Green logistics research, evaluates and measures the external-environmental costs caused by the logistics activities. The main motivation of this study relates to Sustainability Reporting external cost measurement issues. The purpose of this study is to measure external costs in city logistics. For this purpose, a cost analysis is performed for the operations of Courier/Express/parcel service providers. The statistical full cost model which is chosen for this study has been applied to the transportation system of Courier/Express/parcel operators and the scenario that is constituted with the help of literature is analysed with mathematical method. Used model allows to analyse full costs (sum of internal and external costs) for different transportation systems when related parameters are detected. According to the findings of the study, intermodal roadway/railway transportation reduces not only external costs but also full costs of service providers.

Keywords: Logistics Costs, Sustainability Reporting,

Jel Codes: M41, R4, Q51, L91

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir bir gelecek yaratmak amacıyla, 1994 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve 2015 yılında Paris Anlaşması imzalanması sonrası, 2050 yılına kadar Avrupa'yı sera gazlarından arındırmayı amaçlayan Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2019 yılında yayımlanmıştır. Yeşil mutabakat, karayolu üzerinde yoğunlaşan yük akışını azaltarak, mevcut veya yeni denizyolu ve demiryolu hatlarına kaydırarak, sürdürülebilir bir ulaştırma politikasını hedeflemektedir.

Bu çalışmalar kapsamında literatürde yerini sağlamlaştıran “yeşil lojistik”, Mckinnon vd. (2015) tarafından; “fiziksel eşyaların tedarik zincirindeki ileri ve geri yönlü hareketleri boyunca taşınması, depolanması ve elleçlenmesine yönelik faaliyetlerin çevresel etkilerine yönelik çalışmalar” olarak tanımlanır. Bugün yeşil lojistik olarak tanımlanan araştırma alanı, 1960’lardan beri taşımacılıktaki dışsal (çevresel) maliyetlerin azaltılması, şehir lojistiği, tersine lojistik ve yeşil tedarik zinciri yönetimine ilişkin kurumsal çevreci stratejiler başlıklarına ait çalışmaların bir sonucudur (Mckinnon vd., 2015). Günümüzde sürdürülebilirlik raporlamasının da en önemli sorunlarından biri olan dışsal maliyetlerin ölçümünde ve değerlendirilmesinde, yeşil lojistik alanında yapılan çalışmalar önemli bir rol oynamaktadır. Dışsal maliyetler, trafik sıkışıklığı, kazalar, sera gazı salınımı, vb. gibi; bedelini kendini oluşturanlar yerine, toplumun ve çevrenin ödediği maliyetlerdir (CE Delft, 2008; Rodrigue, 2013).

Kargo ve kurye hizmetleri, özellikle nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu şehirsiz bölgelerde son kilometre lojistiği hizmeti sağlayan, lojistiğin hem içsel (operasyonel) hem de dışsal maliyet açısından en pahalı uygulamalarından biridir ve doğası gereği yüksek oranda karayolu taşımacılığına dayanmaktadır (Rodrigue, 2013; DFT, 2013).

Karayolu taşıma modu, diğer modlara göre en fazla dışsal maliyete sahip taşıma modu olup, CO² salınımının en büyük etmenlerinden biri olmasına rağmen (CE Delft, 2008) yurtiçi yük taşımacılığının Türkiye’de %90, AB’de %75’lik kısmını oluşturmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018). Alternatif taşıma modlarına yönelerek karayolu taşımasının azaltılması, oluşturduğu dışsal maliyetlerin de azaltılmasına olanak sağlayacaktır (Kordnejad, 2014). Dışsal maliyetlerin kendisini oluşturan lojistik operatörler tarafından göz önünde bulundurulması için ilave yaptırımlar gerekmekte, firmaların yeni stratejilere dair motivasyonları ise maliyet faktörü ile şekillenmektedir (CE Delft, 2008).

Kargo ve kurye sektörü kapıdan kapıya teslimat, diğer bir deyişle son kilometre lojistiği hizmeti verdiği için doğası gereği karayolu taşıma moduna bel bağlamaktadır. Bununla birlikte demiryolu taşıma modu, karayoluna göre çok daha yeşil ve sürdürülebilir, belli koşullarda daha düşük maliyetli bir taşıma modu olup (Janić, 2007) büyük şehirlerdeki demiryolu taşıma altyapısı göz önünde bulundurulduğunda, intermodal karayolu/demiryolu taşıma seçeneği hem kentsel bölgelerde hizmet veren kargo ve kurye sektörü için, hem de şehir lojistiği için yeşil lojistik stratejisi olarak potansiyel fırsat teşkil etmektedir. Buradan yola çıkarak çalışmanın amacı; yalnızca karayolu taşıma modu kullanan kargo ve kurye operatörlerinin intermodal karayolu/demiryolu taşıma modu kullanmaları halinde maliyetlerinin nasıl değişeceğini araştırmak olarak belirlenmiştir.

Literatürde taşımacılığın dışsal maliyet faktörleri sıkça tartışılmış olsa da ölçülebilmesi için gereken model ve sayısal değerlere ait yeterli bulgu bulunmamaktadır. Bu çalışma, karayolu ve intermodal demiryolu/karayolu taşıma modu kullanan yük taşıyıcıların tam (içsel ve dışsal maliyetler toplamı) maliyetlerini ölçebilmeleri ve dolayısıyla yönetebilmeleri için gereken parametreleri ve hesapları, seçilen model ve oluşturulan senaryo çerçevesinde ortaya koymaktadır. Böylelikle, büyük metropollerin şehir merkezinde hizmet veren kargo ve kurye firmalarının günlük operasyonlarına dair çevresel istatistikler paylaşarak değişken parametreler için senaryo yaratılabilmelerine ve dışsal maliyetlerini ölçerek, sürdürülebilirlik raporlaması kapsamında raporlayabilmelerine olanak sağlamak da amaçlanmıştır.

2. LOJİSTİK MALİYETLER

Zeng ve Rossetti (2003) lojistik maliyet kategorilerini taşıma, depolama, sipariş işleme, yönetimsel giderler, envanter tutma maliyetleri, gümrükleme maliyetleri ile risk ve hasar maliyetleri olarak belirlemiş ve uluslararası lojistik operasyonları da kapsayan bir sınıflandırma yapmıştır. Engblom vd. (2012), lojistik maliyetleri taşıma, depolama, envanter tutma, yönetimsel, paketleme ve dolaylı lojistik maliyetler olarak sınıflandırmıştır. Silva vd. (2014)’nin yaptığı çalışmanın sonuçları, lojistik maliyet kategorileri olarak depolama, taşıma, paketleme, envanter tutma, sipariş işleme ve bilgi teknolojileri, vergiler ve lojistik yönetimsel giderleri önermektedir. Bu çalışmada temel olarak, lojistik maliyetler içerisindeki taşıma maliyetlerine odaklanılmıştır.

2.1. Taşıma Maliyetleri

Taşıma maliyetleri; içsel (operasyonel) maliyetler, zaman maliyeti ve dışsal (çevresel) maliyetler olarak sınıflandırılabilir (İzadi vd., 2020). Lojistiğin temel amacı maliyetleri, başta da taşıma maliyetlerini azaltmaktır. Taşıma maliyetleri, en çok dikkat çeken lojistik maliyet kalemidir (Rodrigue, 2013).

2.1.1. İçsel (Operasyonel) Taşıma Maliyetleri

İzadi vd., (2020)'nin çalışmasına göre içsel maliyetler, sabit ve değişken maliyetler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sabit maliyetler; yatırım, eskime, sigorta ve tescil giderleridir. Değişken maliyetler ise yakıt, yakıt vergileri, yağ, tekerlek ve amortisman giderleri, bakım ve tamir giderleri, eleman masrafları ile park ve otoyol masrafları olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışmaya göre dışsal maliyetlerden çevresel olanlar da iklim değişikliği, gürültü kirliliği, hava kirliliği ve su kirliliği olmak üzere 4 başlıkta toplanmıştır (İzadi vd., 2020:16-17).

NCFRP (2013) raporuna göre içsel (operasyonel) taşıma maliyetleri, şirketin günlük işleyişi esnasında ortaya çıkan maliyetlerdir ve bileşenleri, İzadi vd. (2020)'nin araştırmasına paralel şekilde değişken ve sabit olmak üzere ikiye ayrılır: Değişken maliyetler yakıt, yakıt vergisi, yağ, lastik ve yıpranma, bakım ve onarım, personel maaşları, zaman maliyeti ve park ve otoyol ücretleri olarak sınıflandırılırken sabit maliyetler yatırım sermayesi, eskime maliyeti, sigorta ve kayıt ve tescil ücretleridir.

Hooper ve Murray (2018), içsel (operasyonel) maliyetleri marjinal maliyetler üzerinden analiz etmişlerdir. Marjinal maliyetler, taşıma kapasitesine her bir ilave birimin eklenmesi durumunda toplam maliyetteki değişim olarak ifade edilebilir ve genel olarak ölçek ekonomisine sahip olma eğilimindedir (Teodorović ve Janić, 2017). Hooper ve Murray (2018), marjinal operasyonel maliyetleri araç ve personel temelli olarak üzere ikiye ayırmıştır; Araç temelli marjinal maliyetler; Yakıt, Araç satın alma masrafları, Tamir ve bakım masrafları, Araç sigorta prim masrafları, özel izin ve lisanslar ve otoyol ücretleridir. Personel temelli marjinal maliyetler ise sürücü masrafları ve sürücü sosyal hakları olarak sınıflandırılmıştır (Hooper ve Murray, 2018:18)

2.1.2. Dışsal (Çevresel) Taşıma Maliyetleri

Dışsal maliyetler taşımacılık faaliyetlerini gerçekleştirenler tarafından tam olarak karşılanmazlar ve genelde taşıma kararı verirken hesaba katılmazlar (Digiesi vd., 2016). Kapıdan kapıya teslimat, hangi modun kullanıldığından bağımsız bir şekilde toplum üzerinde yük oluşturur. Oluşan bu yük, sürekli ve yoğun olup fiyatlara yansıtılmıyor ise dışsal maliyetler olarak kabul edilirler (Janić, 2007). CE Delft (2008), taşımacılıkta dışsal maliyetler üzerine yapmış olduğu çalışmada dışsal maliyetleri, politika müdahalesi olmadığında taşıma işini yapanlar tarafından hesaba katılmayan, topluma ait maliyetler olarak tanımlamıştır. Bu çalışmada üzerinde durulan temel maliyet kategorileri trafik sıkışıklığı, altyapı yetersizliği (gecikmeli ulaşım), trafik kazaları, hava kirliliği, gürültü, doğal hayat ile yukarı ve aşağı yönlü süreçler olmuştur (CE Delft, 2008). Move (2014), dışsal maliyet faktörü olarak trafik kazaları, gürültü, iklim değişikliği, trafik sıkışıklığı, hava kirliliği, altyapı aşınması ve yolcu/yük taşımacılığının diğer yukarı ve aşağı yönlü çevresel etkilerini ele almıştır (Move, 2014).

Beuthe vd. (2002), trafik sıkışıklığının taşımaya ilişkin maliyetlerinin nakliye şirketleri tarafından fiyatlara yansıtıldığını, bu sebeple dışsal maliyet olarak değerlendirilemeyeceğini tartışmıştır. Ancak yol ağına dahil olan her ilave araç, ağda halihazırda bulunan araçlar için ilave gecikme yaratacaktır (Sansom vd. 2001). Ayrıca trafik hızı 20 km/s altında seyrettiğinde araçların yakıt tüketimi ve CO² salınımında ciddi bir artış oluşmaktadır (SMMT, 2005). Piecyk ve McKinnon (2007), Birleşik Krallık 'daki karayolu yük taşınması kaynaklı dışsal maliyetlere ait yaptığı çalışmada dışsal maliyetlerin %40'ının trafik sıkışık-

lığı, %23'ünün altyapı, %19'unun trafik kazası, %8'inin sera gazı salınımı, %7'sinin diğer hava kirliliği etmenleri ve %2'sinin gürültü kirliliği kaynaklı olduğu sonucuna varmışlardır.

Trafik sıkışıklığı, karayoluna ait dışsal maliyetlerin en büyük payını oluşturan faktördür (CE Delft, 2011; Piecyk ve McKinnon, 2007). Matsuoka vd. (2011), trafik sıkışıklığının kurye ve şoförler için önemli bir stres kaynağı olduğundan ve artan sürüş süresinin yüksek egzoz kirliliğine daha uzun süre maruz kalma anlamına geldiğinden bahsetmiştir. Smith vd. (2005), dışsal maliyetlerin yaklaşık %50'sini otomobillerin, %27'sini ise ticari araçların oluşturduğunu hesaplamıştır.

CE Delft (2019:34) raporunda dışsal (çevresel) maliyet kategorilerinin dışsallık seviyeleri şu şekilde ifade edilmiştir;

Tablo 1. Dışsal maliyet kategorilerinin sosyal maliyetleri

Maliyet Kategorisi	Sosyal Maliyetler
Trafik sıkışıklığı ve kıtlık maliyetleri	Mevcut altyapı kapasitesinde oluşan yüksek trafik yoğunluğunun trafik kullanıcıları ve toplum üzerindeki tüm maliyetler (gecikme, güvenilir olmayan seyahat süresi, ek operasyonel maliyetler)
Trafik kazası maliyetleri	Kazaların tüm direkt ve dolaylı maliyetleri (malzeme maliyeti, medikal maliyetler, üretim kayıpları, hayati kayıplar ve acılar)
Çevresel Maliyetler	Çevresel hasarlara ait tüm zararlar (ör. Sağlık maliyetleri, malzeme zararları, biyosfer hasarları, uzun vadeli riskler)

Kaynak: CE Delft, 2019

3. İNTERMODAL TAŞIMACILIK

İntermodal taşıma, yükün tek bir yükleme birimi ya da aracı ile, mod değişimi esnasında elleçlenmeden art arda iki ya da daha çok taşıma modu kullanarak taşınmasıdır (United Nations, 2001). İntermodal taşımacılık, birçok kaynak tarafından tek modlu karayolu taşımacılığına kıyasla çok daha çevreye duyarlı bir taşıma yöntemi olarak gösterilmekte olup, karayolu taşımacılığına karşı oldukça önemli bir alternatiftir (European Commission, 2010).

Ticari araçların sınıflandırılmasına ilişkin literatürde belirgin bir terminoloji farkı bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu, yük taşıma amaçlı kullanılan ve brüt ağırlığı 3.5 tonu geçmeyen araçları hafif hizmet aracı (light duty vehicle; LDV) ya da Van tipi araç olarak isimlendirir (EU, 2007). ABD ise 3.8 ton (8.5 lbs) altında kalan araçları hafif hizmet kamyonu (light duty truck; LDT) olarak sınıflandırmaktadır (EPA, 2002). Taşıdığı yük ile toplam ağırlığı 3.5 ton üzerindeki ticari araçlar ise çeşitli kaynaklarda ağır yük aracı (heavy goods vehicle; HGV), ağır hizmet aracı (heavy duty vehicle; HDV), ağır ticari taşıt (heavy commercial vehicle; HCV) ya da ve geniş ticari araç (large goods vehicle; LGV) olarak geçmektedir

(EC, 2007). Bu çalışmada, karışıklığa yer vermemek adına hafif ticari araçlar LDV, ağır ticari araçlar ise HGV olarak anılacaktır. Şehir lojistiğinde en çok kullanılan araç sınıfı olan LDV, demiryolu taşımacılığına kıyasla yaklaşık 18 kat daha fazla dışsal maliyet oluşturmaktadır (Allen vd., 2016). OECD (2015) raporuna göre 2050 yılında karayolu taşıma modunun demiryolu taşıma moduna kıyasla 20 kattan fazla CO² salınımına sebep olması beklenmektedir.

Smokers vd. (2014) CO² salınımı azaltmak adına yapılacak yeşil lojistik stratejilerinden biri olarak intermodal taşımacılığı önermiştir. Lojistik verimliliği arttırmanın CO² salınımını %10'a kadar azaltma potansiyeli olduğuna değinen araştırma, sürdürülebilir ve maliyeti düşürme hedeflerinin aynı anda gerçekleşmediği stratejiler için lojistik operatörlerin gönüllü olarak girişimde bulunmayacağını tartışmıştır. Notteboom vd. (2020) araştırmasında yaptığı anket araştırmasına göre taşıma modu değişimi/intermodal taşıma, firmalar tarafından %15 ile dördüncü en çok bahsedilen yeşil lojistik seçeneği olmuştur. Mostert vd. (2017) yaptığı çalışmada yalnızca karayolu ile karayolu/demiryolu ve karayolu/iç su yolu intermodal taşımacılık seçeneklerini karşılaştırmış, sonuçta dışsal maliyetlerin intermodal taşımacılıkta çok daha düşük olduğu sonucuna varmıştır.

İncelenen çalışmalar ve raporlar göz önüne alındığında intermodal taşımacılığın tercih edilmesine yönelik bulguları 3 maddede özetlemek mümkündür;

1. Artan popülasyon ve büyüyen ekonomilerin bir çıktısı olarak lojistik ve taşımacılık sektörü büyümektedir. Buna bağlı olarak şehirlerdeki karayolu ağı yetersiz kaldığından trafik sıkışıklığı maliyetleri artmakta, tek modlu karayolu taşımacılığına alternatif geliştirmek gerekmektedir (Matsuoka vd., 2011).
2. Artan sera gazı salınımına bağlı olarak küresel ısınma, global hava kirliliği ve gürültü kirliliği gibi çevresel faktörleri azaltmak için daha yeşil taşıma modlarına ağırlık verilmesi gerekmektedir (Move, 2014).
3. Dışsal maliyetler konusunda politik müdahaleler arttıkça lojistik operatörleri tarafından dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi gerekeceği için firmaların daha az dışsal maliyete sahip taşıma modu seçeneklerine yönelmesi beklenmektedir (CE Delft, 2008).

4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, kargo ve kurye operatörlerinin diğer tüm aktiviteleri aynı kalmak kaydıyla, kullandığı taşıma modunu değiştirmesi durumunda içsel ve dışsal maliyet değişimlerini hesaplamaktır.

Janić (2007)'in geliştirmiş olduğu istatistiksel tam maliyet modeli, 2. bölümde değinilmiş olan içsel ve dışsal taşıma maliyetlerini kapsamaktadır. Çok değişkenli fonksiyonlar toplamından oluşan bu sistem, taşıma maliyetlerine ait ilgili parametrelerin bilinmesi halinde sistemin tam maliyetini hesaplamaya olanak tanır. Sonraki bölümde bu model detayları ile incelenecek, ardından Allen vd. (2018)'in Londra'nın merkezindeki kargo ve kurye operatörleri ile gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçları kullanılarak, Janić (2007)'in çok değişkenli modeli matematiksel yöntemle çözülecektir.

4.1. Tam Maliyet Modeli

Janić (2007), oluşturmuş olduğu tam maliyet modelinde tek modlu karayolu taşıma sistemi ile intermodal karayolu-demiryolu taşıma sisteminin içsel (operasyonel) ve dışsal (çevresel) maliyetlerinin toplamını karşılaştırmıştır. Bu çalışmada intermodal uzun taşıma için 26 vagonluk tren ve tek modlu karayolu uzun taşıma için 20'lik 2 konteyner kapasitesine sahip kamyon önerilmiştir. Önerilen tam maliyet modeli uygulamasına ait senaryoya göre toplama bölgesi K ile 1. İntermodal terminal arasında ve dağıtma bölgesi L ile 2. İntermodal terminal arasında kamyon, 1. ve 2. İntermodal terminal arasında demiryolu, kısa mesafe K ve L bölgesinde kullanılan aracın içsel (operasyonel) ve dışsal (çevresel) maliyet fonksiyonları, karayolu uzun taşıma (K-L arasında) için kullanılan kamyon ile aynı kabul edilmiştir. İçsel (operasyonel) maliyet, yolun fonksiyonu olarak hesaplanmıştır. Dışsal maliyet fonksiyonu ise Avrupa Komisyonu (2002) raporundaki değerlerden türetilmiş ve yine yolun fonksiyonu olarak verilmiştir. Modele ait fonksiyonlar aşağıda sırasıyla verilmiştir.

İntermodal taşıma sistemine ait maliyet fonksiyonları (Janić 2007):

Toplama/dağıtma (kısa mesafe) kısmı:

- İçsel (Operasyonel) Maliyetler;

$$C_{1(toplama)} = (Q_k/\lambda_k \times M_k)c_{ik}(d_k) \quad \forall k \in N \quad (1)$$

- Zaman Maliyeti;

$$C_{2(toplama)} = Q_k \times \alpha_{bk} \times t_k \quad \forall k \in N \quad (2)$$

- Elleçleme maliyeti;

$$C_{3(toplama)} = Q_k \times t_{hk} \times c_{hk} \quad \forall k \in N \quad (3)$$

- Dışsal (Çevresel) Maliyetler;

$$C_{4(toplama)} = (Q_k/\lambda_k \times M_k)c_{ek}(d_k) \quad \forall k \in N \quad (4)$$

- Toplama/dağıtma toplam maliyeti;

$$C_{toplama} = \sum_{i=1}^4 \sum_{k=1}^K C_{i/k} \quad \forall k \in N \quad (5)$$

Demiryolu (uzun mesafe) kısmı;

- Zaman ve elleçleme maliyeti dahil içsel (operasyonel) maliyetler:

$$c_1(W, d, q) = (4,60 \times n_l + 0,144 \times n_w + 0,3) \times d + 12,98 \times (n_l + n_w) + 5,6 \times q + 0,0019 \times W \times d + \quad \forall k \in N \quad (6)$$

$$\sum_{l=1}^k (0,227 \times \frac{10^{-6}v^2}{\ln d_l} + 0,000774) \times W \times d + 33 \times n_d(t_{dp} + d/v + D)$$

- Dışsal (Çevresel) Maliyetler;

$$C_{4(tren)} = Q \times (c_{e1} + c_{e2}) + \frac{\sqrt{2}}{2} \times c_d(w, s) \times \left[\frac{QT \times [(\alpha_{b1} + \alpha_{b2})]}{c_i(w, s) + c_d(w, s)} \right]^{0,5} \quad (7)$$

- Demiryolu toplam maliyeti;

$$C_T = c_i(W, d, q) + C_{4(tren)} \quad \forall W, d, w, s \in \mathbb{N} \quad (8)$$

L (dağıtma) bölgesindeki maliyetler K bölgesindeki paraleldir ve fonksiyonlara uygun parametreler uygulanarak hesaplanabilir. İntermodal taşıma sistemine ait tam maliyet, demiryolu kısmına ait maliyet ile toplama ve dağıtma kısmına ait maliyetlerin toplamıdır.

$$C_{inter\ modal\ (tam)} = C_{toplama} + C_{dağıtma} + C_T \quad (9)$$

Tek modlu karayolu taşıma sistemine ait toplama/dağıtma kısmı maliyetleri intermodal sistemdeki ile aynıdır. Karayolu uzun mesafe taşımaya ait maliyet fonksiyonları şu şekilde ifade edilmiştir;

- İçsel (operasyonel) maliyetler:

$$C_{1/kl} = (Q_{kl}/\lambda_{kl} \times M_{kl})c_{i/kl}(d_{kl}) \quad \forall k, l \in \mathbb{N} \quad (10)$$

- Zaman maliyeti;

$$C_{2/kl} = Q_{kl} \times \alpha_{b/kl} \times \left(\frac{d_{kl}}{v_{kl}} + D_{kl} + 2t_{s/kl} \right) \quad \forall k, l \in \mathbb{N} \quad (11)$$

- Elleçleme maliyeti;

$$C_{3/kl} = Q_{kl} \times t_{h/kl} \times c_{h/kl} \quad \forall k, l \in \mathbb{N} \quad (12)$$

- Dışsal (Çevresel) Maliyetler;

$$C_{4/kl} = (Q_{kl}/\lambda_{kl} \times M_{kl})c_{e/kl}(d_{kl}) \quad \forall k, l \in \mathbb{N} \quad (13)$$

- Tek modlu Karayolu taşıma sistemi toplam maliyeti;

$$C_{karayolu(tam)} = \sum_{i=1}^4 \sum_{k,l=1}^{K,L} C_{i/kl} \quad \forall k, l \in \mathbb{N} \quad (14)$$

Fonksiyonlara ait parametreler ve değerleri aşağıdaki tablo verilmiştir:

Tablo 2. İçsel ve Dışsal maliyet fonksiyonlarının parametre ve referans değerleri

Sabit Parametre	Tanım	Değer	Birim	Kaynak
λ_T	Tren Yükleme Faktörü	0,75		Janić (2008)
w_w	Her vagonun boş ağırlığı	24	ton	Janić (2008)
n_l	Lokomotif sayısı	1	adet	Janić (2008)
w_l	Lokomotif ağırlığı	100	ton	Janić (2008)
α_d	Birim yük değeri	0,32	€/saat.ton	Janić (2007)
v_{LT}	Karayolu Uzun mesafe araç ortalama hızı	60	km/s	Janić (2007)
D_{LT}	Karayolu gecikme süresi	0	km/s	Janić (2007)
t_{LT}	Karayolu araç yükleme bekleme süresi	0	saat	Janić (2007)
D	Trenin ortalama gecikme süresi (h)	0,5	saat	Janić (2007)
v_T	Trenin ortalama hızı	40	km/s	Janić (2007)
t_{dp}	Makinistin hazırlık süresi	0	saat	Janić (2008)
n_d	Makinist sayısı	1	adet	Janić (2008)
λ_{LDV}	Karayolu kısa mesafe yükleme faktörü (LDV)	0,6		Janić (2007)
λ_{LT}	Karayolu uzun mesafe yükleme faktörü (LT)	0,85		Janić (2007)

Kaynak: Janić, (2007); Janić,(2008)

Janić (2007) tarafından oluşturulmuş olan model, 837 ton yükün yukarıda belirtilmiş olan intermodal demiryolu-karayolu ve tek modlu karayolu sistemi ile taşınması durumunda tam maliyetin başa baş noktasını hesaplamayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre belirtilen miktardaki yükün taşınmasında 1050 km'de, 4 €/cent/t-km birim maliyette 2 sistem başa baş noktasına erişmekte, bundan sonra tam maliyet intermodal taşıma sisteminde daha uygun olmaktadır.

Bu çalışmada, Janić (2007) tarafından geliştirilmiş olan tam maliyet modeli, Allen vd. (2018), Aljohani ve Thompson (2020) ve Avrupa Komisyonu'nun (CE Delft, 2019) raporu ışığında senaryo oluşturularak analiz edilmiştir.

4.2. Dışsal Maliyet Fonksiyonunun Belirlenmesi

Janić (2007)'in çalışmasında karayoluna ait dışsal maliyet fonksiyonu, alınan yol d'ye bağlı olarak belirlenmiştir. Bu fonksiyon, Janić (2007)'in kendi ifadeleri ile Avrupa Komisyonu (2001 a,b) kaynaklarına göre hesaplanmıştır (Janić, 2007:40) ve karayolu taşımada için önerilen 20'lik 2 konteyner kapasitesine sahip kamyon için hesaplanmış olduğundan sonraki bölümde anlatılacak olan senaryoya uygun değildir. Bu fonksiyonunun hesaplamalarda kullanılmamasının bir diğer sebebi, araştırmacının işaret ettiği 2001 yılına ait kaynağın artık güncel olmaması dolayısıyla senaryo sonuçlarını günümüz maliyetlerine uygun hesaplayamayacak olmasıdır.

Janić (2007)'in demiryolu için önermiş olduğu dışsal maliyet fonksiyonu ise olup trenin toplam ağırlığı w ile aldığı yol s'ye bağlıdır. Bu maliyet 26 vagonlu blok tren için hesaplanmış olup şehir içi lojistiği sağlayan kargo ve kurye operatörleri için söz edilen günlük yükün çok üzerinde bir kapasite sağlamaktadır.

Dışsal maliyet fonksiyonlarını belirlemek için referans olarak Avrupa Komisyonu'nun (CE Delft, 2019) raporu alınmıştır. Bu rapor, taşımacılığa ait dışsal maliyetleri 7 başlık altında sınıflandırılmıştır; Trafik kazaları, Hava kirliliği, İklim, Gürültü, Trafik sıkışıklığı, Yakıtların üretimden tüketimine kadar olan sera gazı salınımı (well-to-tank) ve Doğaya verilen zarar.

Bu raporda dışsal (çevresel) maliyetlerden hava kirliliği, trafik kazaları, gürültü hasar maliyeti yaklaşımı ile, iklim değişikliğini hesaplamak için kullanılan CO² fiyatları kaçınma maliyeti yaklaşımı, doğaya verilen zararlara ait dışsal maliyetler ise yerine koyma yaklaşımı kullanılarak belirlenmiştir.

Maliyet fonksiyonlarını saptamak için seçilen CE Delft, (2019) raporu, tüm AB-28 ülkeleri ve her taşıma modu için ayrı ayrı incelenmiş olsa da bu çalışmanın kapsamına demiryolu ile karayolu için LDV ve HGV tipi araçlar girdiğinden, yalnızca bunlara ait maliyetler göz önünde bulundurulmuştur. Maliyetler tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Karayoluna ait LDV ve HGV ile Trenin toplam dışsal maliyetleri

Yük Taşımacılığa ait ortalama dışsal Maliyetler			
2016 – AB-28			
Maliyet Kategorisi	LDV	HGV	Tren
	€-cent/araç-km	€-cent/ton-km	€-cent/ton-km
Trafik Kazası	4,14	1,25	0,07
Hava Kirliliği	3,37	0,76	0,16
İklim	2,77	0,53	0,06
Gürültü	1,14	0,50	0,60
Trafik sıkışıklığı	11,61	0,80	-
Well-To-Tank	0,79	0,20	0,15
Doğaya verilen zarar	0,93	0,19	0,24
Total	24,75	4,23	1,28

Kaynak: CE Delft, (2019)

Tablo 3'ten görülebileceği gibi demiryolu için trafik sıklığı olmadığı varsayılmıştır (CE Delft, 2019:33-160).

Senaryoya ait hesaplamalarda kullanılacak dışsal maliyet fonksiyonları, bu tablodaki değerler esas alınarak şu şekilde belirlenmiştir;

Demiryolu Dışsal Maliyet Fonksiyonu:

$$c_{e(tren)}(d) = (1,28 \text{ € cent/t. km}) \times w \times d_{uzun} \quad (15)$$

HGV Tipi Araç Dışsal Maliyet Fonksiyonu:

$$c_{e(HGV)}(d) = (4,23 \text{ € cent/t. km}) \times Q / (\lambda_{HGV} \times M_{HGV}) \times d_{uzun} \quad (16)$$

LDV Tipi Araç Dışsal Maliyet Fonksiyonu

$$c_{e(LCV)}(d) = (24,75 \text{ € cent/araç. km}) \times q_{TDM} / (\lambda_{LCV} \times M_{LCV}) \times d_{kısa} \quad (17)$$

Dışsal maliyet fonksiyonlarına ait parametreler şu şekilde sıralanabilir; w , trenin toplam ağırlığı; d , gidilen uzun yol mesafe; Q , toplam taşınan yük ağırlığı; λ_{HGV} , HGV tipi aracın yükleme faktörü; M_{HGV} , HGV tipi aracın yararlı yük kapasitesi; q_{TDM} , her TDM'ne dağıtılan günlük ortalama yük ağırlığı; λ_{LCV} , LDV tipi aracın yükleme faktörü; M_{LCV} , LDV tipi aracın yararlı yük kapasitesi ve $d_{kısa}$, TDM'lere ait LDV'lerin her çıktıkları seferde gittikleri ortalama mesafe.

4.3. İçsel Maliyet Fonksiyonunun Belirlenmesi

Trene ait içsel (operasyonel) maliyet fonksiyonu için 6. Fonksiyon kullanılacaktır. Bu fonksiyona ait daha detaylı bilgi için Janić (2008) incelenebilir (Janić, 2008:1335).

Karayolu yük taşımada kullanılacak LDV ve HGV tipi araçların içsel (operasyonel) maliyet fonksiyonları için AK (2006) raporuna başvurulmuştur. Bu raporda içsel maliyetler hesaplanırken şu maliyet bileşenleri göz önünde bulundurulmuştur: Yıpranma ve eskime maliyeti, Araç sermaye maliyeti, eleman maliyeti, yakıt maliyeti, sigorta maliyeti, Vergiler ve Diğer giderler. Spesifik maliyetler olarak adlandırılan bu maliyetler toplamı, LDV ve HGV tipi araçlar için ülkelere göre Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. LDV ve HGV tipi araçlar için araç başına toplam içsel maliyetler

	LDV Spesifik Maliyetler (€/araç-km)	HGV Spesifik Maliyetler (€/araç-km)
Belçika	1,11	1,34
Çek Cumhuriyeti	0,40	0,52
Danimarka	1,17	1,39
Almanya	0,89	1,10
Estonya	0,29	0,39
Yunanistan	0,50	0,62
İspanya	0,68	0,84
Fransa	1,04	1,26
İrlanda	0,75	0,92
İtalya	0,75	0,94
Güney Kıbrıs	0,62	0,77
Litvanya	0,21	0,30
Letonya	0,24	0,34
Lüksemburg	1,24	1,40
Macaristan	0,36	0,50
Malta	0,56	0,70
Hollanda	1,14	1,35
Avusturya	1,15	1,39
Polonya	0,32	0,43
Portekiz	0,58	0,75
Slovenya	0,50	0,63
Slovakya	0,30	0,43
Finlandiya	1,23	1,36
İsveç	1,25	1,43
Birleşik Krallık	0,94	1,18
ABD	0,87	1,00
İsviçre	1,07	1,61
AB 25	0,85	1,03
Batı AB	0,89	1,11
Doğu AB	0,34	0,46

Kaynak: AK, (2006:19)

Tablonun en altında gözüken Batı AB, AB-15 ülkelerini ve Doğu AB, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Slovakya'yı kapsamaktadır. Türkiye'de kişi başına düşen gayri safi milli hasıla (GSMH)'ya bakıldığında, Doğu Avrupa ülkelerinin kişi başı GSMH'sine daha yakın olduğu görülmektedir (Worldbank, 2021). Bu sebeple LDV ve HGV tipi araçlara ait içsel (operasyonel) maliyetler şu şekilde belirlenmiştir;

LDV tipi araç içsel maliyet fonksiyonu

$$c_{i(LDV)} = (0,34 \text{ €/araç.km}) \times q / (\lambda_{LCV} \times M_{LCV}) \times d_{kisa} \quad (18)$$

HGV tipi araç içsel maliyet fonksiyonu:

$$c_{i(HGV)} = (0,46 \text{ €/araç.km}) \times q / (\lambda_{LCV} \times M_{LCV}) \times d_{kisa} \quad (19)$$

0,34 €/araç.km LDV içsel maliyet birim değeri, LDV'lerin maliyetlerini araştıran Prevedouros ve Mitropoulos (2016)'un çalışmasında, ortalama 10,6 yıl araç ömrü ile yıllık 18 bin km mesafe gittiği varsayılan LDV'lere ait 0,33 \$/araç.km bulgularıyla paralellik gösterdiği için güncellik kaygısı duyulabilecek AK (2006) raporunun referans alınmasında bir sakınca görülmemiştir.

4.4. Senaryo Oluşturulması ve Analiz

İncelenmiş olan tam maliyet modelini uygulamak için oluşturulan senaryoda Allen vd. (2018)'nin araştırması esas alınmıştır. Bunun öncelikli nedeni, Allen vd. (2018)'nin çok yoğun nüfusa sahip bir metropol olan Londra merkezinde e-ticaret'in son kilometre lojistiğine olan etkilerini araştırmış olmasıdır. Bu araştırmayı bizzat KK operatörleriyle yapmıştır ki bu tezin hedef kitesini oluşturmaktadır. Araştırma sonuçları, Janić (2007)'nin tam maliyet modelinde gereken parametreleri kapsamlı bir şekilde vermektedir.

Allen vd. (2018)'nin Londra'nın merkezindeki KK sektörüne ilişkin yaptığı çalışma, bu operasyonların karakteristiklerinin şehir altyapısı ile çatıştığına işaret etmektedir. Bu çalışmanın bulgularına göre tipik bir LDV, günde 37 farklı duraktaki 72 müşteriye 118 kargo teslimatı yapmaktadır. Aljohani ve Thompson (2020) Melbourne şehir merkezindeki KK taşıyıcıları ile yaptığı çalışmada, araçların tam dolu olduğunda teslim edilecek kargoların bulunmasının zorlaştığı, duraklardaki bekleme sürelerinin uzadığı görülmüş, araçların doluluk oranının %60'ın üzerinde olmasından kaçınılması önerilmiştir. Araştırmanın anket sonuçları, teslim edilen kargoların %65'inin LDV'ler ile gerçekleştiğini ve her aracın günlük ortalama 2-3 sefer düzenlediğini göstermektedir. KK hizmeti veren bir şirketin her toplama/dağıtım merkezi (TDM) dairesel bir alana hizmet vermektedir ve TDM'lerin alanı birbirine teğettir. Tüm kargolar ilgili dağıtım merkezinden Bölge Merkezi (BM)'ne sevk edilmekte, ardından ilgili TDM'lere dağıtılmaktadır. BM ile 1. TDM arasında ve ardışık her TDM arasında 3,39*2=6,78 km mesafe vardır. Bütün TDM'lerin intermodal terminali olup ulaşım için ek bir mesafe kat edilmemektedir. TDM'lerin toplama/dağıtımını gerçekleştiren araçlarının başlangıç noktası TDM ile 1. Müşteri arasındaki mesafenin ve son müşteri ile TDM arasındaki mesafenin eşit olduğu varsayılmıştır. *s* parametresi ile ifade edilen TDM sayısı, aynı zamanda fonksiyonlardaki segmentleri belirtmekte olup Janić (2007)'in fonksiyonlarındaki *k* indisine karşılık gelmektedir ve modelin bağımsız değişkeni olarak kabul edilmiştir. TDM sayısındaki değişime göre intermodal karayolu-demiryolu taşıma sistemi ve tek modlu karayolu taşıma sisteminin

tam maliyetleri, Microsoft Excel (Microsoft 365 için MSO versiyon 16.0.13530.20132) aracılığıyla hesaplanmıştır.

Her TDM'nin sahip olduğu LDV sayısı 3 olarak belirlenmiş olsa da her zaman BM'nden TDM'lere kargoların dağıtımını yapacak yeterli araç olduğu varsayılmıştır. TDM'ler toplama/dağıtım için içten yanmalı motora sahip dizel LDV tipi Ford Transit, BM ise yine TDM'lere sevkiyat için içten yanmalı motora sahip dizel HGV tipi Iveco Eurocargo kullanmaktadır (Quak vd., 2017). Araçların özellikleri Tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo 5. TNT araçlarının özelliklerine genel bakış

Araç Parametre/Model	Ford Transit	Iveco Eurocargo
Yararlı yük (kg)	900	3990
Araç Tipi	Hafif Ticari Araç	Büyük Ticari Araç
Brüt Araç Ağırlığı	1500	7500
Azami yükleme kapasitesi (m3)	9	14

Kaynak: Quak vd., (2017)

Bu araçların seçilmesinin sebepleri incelenmiş olan literatüre göre en çok tercih edilen araç tipi olmaları, amaçlarına uygun ebatları ve oluşturdukları maliyet avantajı olarak sıralanabilir (Quak vd., 2017; Aljohani ve Thompson, 2020).

Bu kabuller ışığında oluşturulan senaryoya ait parametreler ve değerler aşağıda yer almaktadır;

Tablo 6. Senaryoya ait parametreler

Parametre	Parametre Tanımı	Değer	Birim	Kaynak
	Her TDM'ye ait Araç Sayısı (LDV)	3	adet	Allen vd. (2018)
	LDV'lerin günlük ortalama sefer sayısı	2	adet	Aljohani ve Thompson, (2020)
	Her aracın seferlik ortalama durak sayısı	37	adet	Allen vd. (2018)
	Her aracın seferlik ortalama müşteri sayısı	72	adet	Allen vd. (2018)
	Her aracın seferlik ortalama kargo sayısı	118	adet	Allen vd. (2018)
V_{LDV}	Teslimat bölgesinde ortalama hız	7	km/s	Allen vd. (2018)
	Teslimat bölgesinde ortalama gidilen mesafesi	12	km	Allen vd. (2018)
	Her durakta geçirilen ortalama süre	4,1	dakika	Allen vd. (2018)
M_{LDV}	Araç kapasitesi ağırlık (LDV)	0,9	ton	Quak vd., (2017)
M_{HGV}	Araç kapasitesi ağırlık (HGV)	3,99	ton	Quak vd., (2017)
$c_{e(LDV)}(d)$	Birim LDV Dışsal Maliyeti	0,2475	€/araç.km	EC (2018)
$c_{e(HGV)}(d)$	Birim HGV Dışsal Maliyeti	0,0423	€/ton.km	EC (2018)
$c_{i(LDV)}(d)$	Birim LDV İçsel Maliyeti	0,34	€/araç.km	EC (2006)
$c_{i(HGV)}(d)$	Birim LDV İçsel Maliyeti	0,46	€/araç.km	EC (2006)
$c_{e/tren}(d)$	Tren Dışsal Maliyeti	1,28	€-cent/tkm	EC (2018)

Kaynak: Allen vd., (2018)

5. BULGULAR

Allen vd. (2018)'nin bulgularına paralel olarak TDM'lerdeki araçlar, her tur 12 km yol almaktadır. TDM'ler dairesel bir alandan sorumlu olduğundan sahip oldukları 3 araç, $3 \times 12 = 36 \text{ km}^2$ lik bir alanı taramaktadır. Alanı km^2 olan dairenin yarıçapı , buna bağlı olarak BM ve 1. TDM ile diğer tüm ardışık TDM'ler arası mesafe olacaktır.

Her aracın sefer başına taşıdığı ortalama kargo kapasitesi 118 adettir. LDV yükleme faktörü $\lambda_{LDV}=0,6$; yararlı yükü $q_{LDV}=900 \text{ kg} = 0,9 \text{ ton}$ olduğundan, birim kargo ağırlığı $m_k=900 \text{ kg} * 0,6/118 \text{ kargo} = 4,57$ her TDM için taşınan yük $q_{TDM}=118 \text{ adet} * 4,57 \text{ kg} * 3 \text{ araç} = 3,24 \text{ ton kg}$, ton olarak hesaplanmıştır.

TDM'lerde kargolar, LDV'ler tarafından 4,1 dakika aralıklarla her seferde 37 farklı durağa dağıtılmaktadır. Buna göre LDV'lerin tur süresi $t_{LCV} = \frac{12}{7} + 37 * \frac{4,1}{60} = 4,24 \text{ saat}$ olarak hesaplanmıştır. Bu ifadedeki 1. terim araç yolda giderken geçen süre, 2. Terim ise kargo teslim ederken geçen süreyi belirtmektedir.

Her 2 sistem için de TDM'lere ait araç sayıları, gidilen yol ve teslim edilen kargo sayıları aynıdır. Bu sebeple her TDM'nin günde oluşturduğu tam maliyet birbirine eşit ve 5. Fonksiyon uyarınca şu şekilde olacaktır;

$$c_{TDM} = (0,34 \text{ €/araç.km}) \times q_{TDM}/(\lambda_{LCV} \times M_{LCV}) \times d_{kısa} + q_{TDM} \times \alpha_d \times t_{LCV} + (0,2475 \text{ €/araç.km}) \times q_{TDM}/(\lambda_{LCV} \times M_{LCV}) \times d_{kısa}$$

$$= 0,34 \times \frac{3,24}{0,6 \times 0,9} \times 12 + 3,24 \times 0,32 \times 4,24 + 0,2475 \times \frac{3,24}{0,6 \times 0,9} \times 12 = 46,7 \text{ €}$$

Yukarıdaki fonksiyonda 1. Terim, içsel maliyetleri vermekte olup elleçleme maliyetlerini de içermektedir. 2. Terim, zaman maliyeti ve 3. Terim ise dışsal (çevresel) maliyetleri ifade etmektedir.

Her TDM, günde 3,24 ton yükü 2 seferde dağıtacağına sebep olacağı tam maliyet sefer başına 23,35€ ve günde 46,7€ 'dur.

Her konteynerin taşıdığı yük 12 ton ve her vagon 3 konteyner taşıdığına göre, Vagon sayısı $n_w = \frac{\text{Toplam taşınan yük } (Q)}{12 \times 3 \times \lambda_t}$ 'ye eşittir. Her vagonun boş ağırlığı 24 ton, lokomotif ağırlığı 100 ton, boş konteyner ağırlığı 2,3 ton olmak üzere boş tren ağırlığı $w = 100 + n_w \times 24$, toplam tren ağırlığı ise $W = w + (\text{konteyner sayısı}) \times 2,3 + \text{Taşınan yük } (Q)$ 'dir.

BM ile son TDM arasındaki mesafe aynı zamanda trenin aldığı yol olup $d = 6,78 \times s$ ile hesaplanmıştır.

Tek modlu karayolu dağıtımında her bir BM'nden her TDM'ye giden aracın aldığı mesafe değişmektedir. 1. TDM'ye giden HGV'ler 6,78 km, 2. TDM'ye giden HGV'ler 6,78*2 km ve s. TDM'ye giden HGV'ler 6,78*s km yol kat eder. Alınan yol, tüm bu yolların toplamıdır ve

$$d_{HGV} = 6,78 * \text{TDM'ye giden HGV sayısı} \times (s \times (s + 1/2)) \quad (20)$$

şeklinde hesaplanır. İfadenin son terimi olan $(s \times (s + 1/2))$, s'ye kadar olan ardışık sayıların toplamını verir.

20. fonksiyona göre her TDM'ye gitmesi beklenen HGV sayısı, her TDM'ye giden yükün senaryoda seçilmiş olan Iveco Eurocago araçlarına ait yük kapasitesine bölünmesiyle bulunabilir:

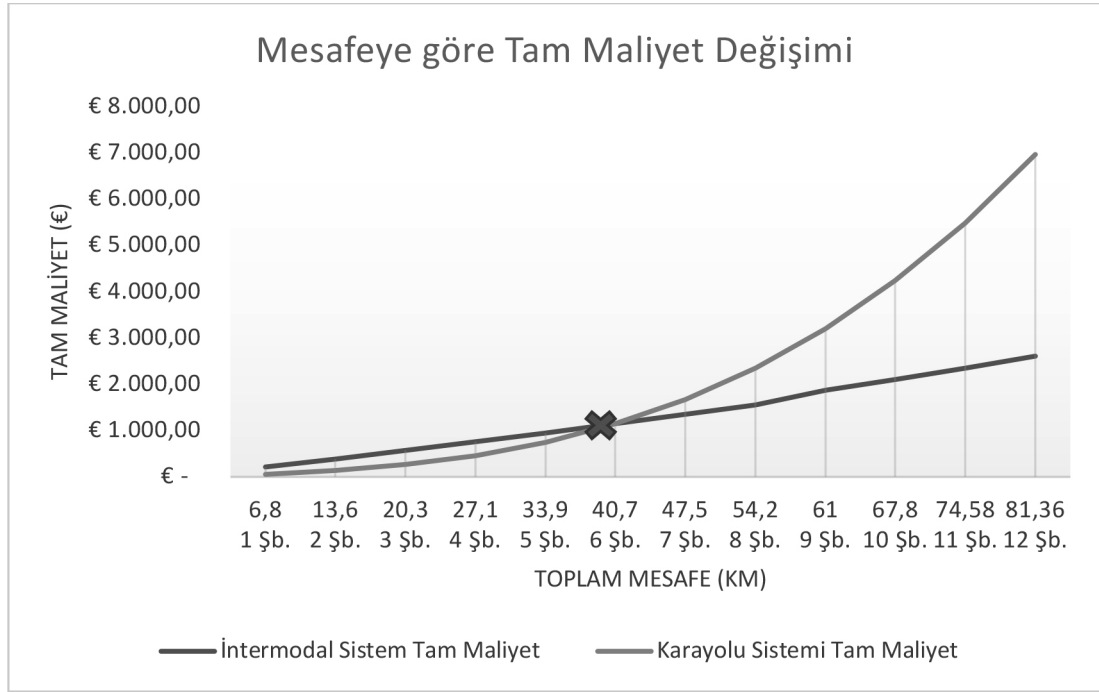
$$HGV\ Sayısı = \frac{q_{TDM}}{\lambda_{LCV} \times M_{HGV}} = \frac{3,24}{0,85 \times 3,99} = 0,95 \cong 1$$

Bu sonuca göre her TDM'ye, %85'lik yükleme faktörü ile neredeyse tam dolu 1 adet HGV gideceği öngörülebilir.

BESTUFS (2007) raporunda da bahsedildiği gibi şehirlerde yük taşımacılığının %80'inden fazlası 80 km. 'den az mesafeler arasında gerçekleşmektedir. Buradan yola çıkarak model 12 TDM'ye ve 80 km mesafeye kadar olan sistemler için çözülmüştür. Buna göre intermodal ve tek modlu taşıma sistemleri için ilgili hesaplamalar yapıldığında tam maliyet değişimleri aşağıdaki gibi olmaktadır;

Tablo 7. Değişen TDM sayısı ve yola göre tam maliyetin değişimi

TDM Sayısı	Toplam Mesafe (km)	İntermodal Taşıma Tam Maliyet (€)	Tek modlu Taşıma Tam maliyet (€)
1	6,8	213,97	53,89
2	13,6	389,77	135,40
3	20,3	571,15	264,98
4	27,1	756,75	463,04
5	33,9	947,46	750,03
6	40,7	1.146,17	1.146,37
7	47,5	1.348,50	1.672,51
8	54,2	1.556,77	2.348,88
9	61,0	1.875,09	3.195,90
10	67,8	2.109,51	4.234,02
11	74,6	2.351,32	5.483,66
12	81,4	2.608,20	6.965,27

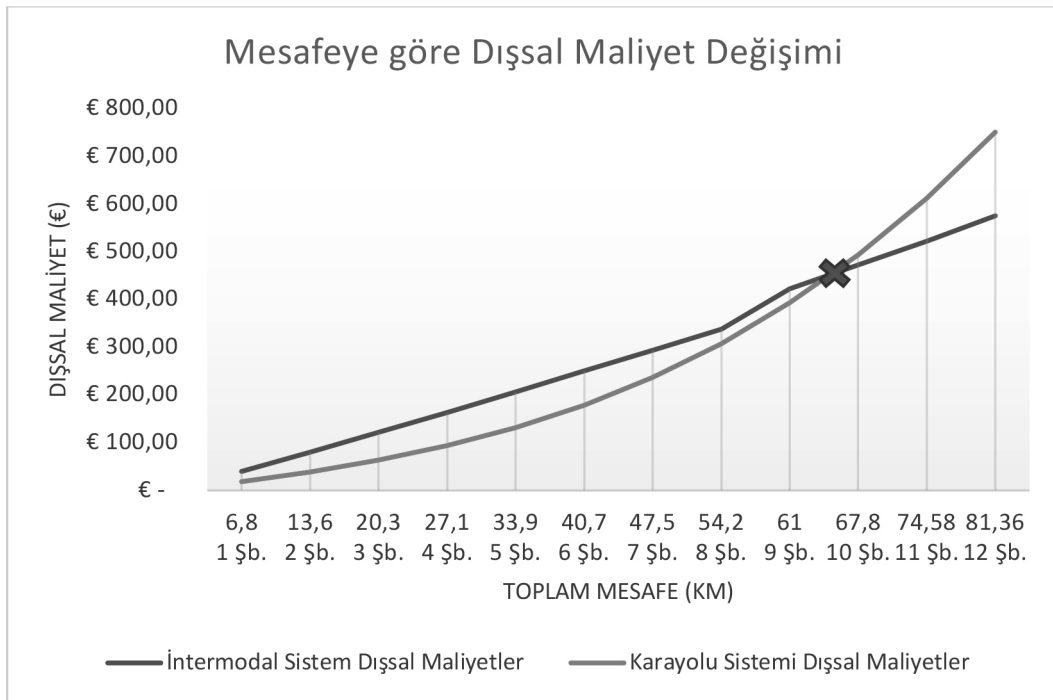
Şekil 1: İntermodal ve Tek modlu taşıma sistemine ait tam maliyetlerin başa baş noktası

Grafikten de anlaşıldığı gibi oluşturulan senaryo için tam maliyet başa baş noktası 40 km olmaktadır. Bu senaryo için 6 şubeden ya da 40 km'den fazla dağıtım alanına sahip KK operatörleri için tam maliyet, intermodal demiryolu/karayolu ile tek modlu karayolu taşımacılığa göre daha düşük kalmaktadır.

Belirtilen taşıma sistemlerine ait yukarıda hesaplanmış olan tam maliyetleri oluşturan içsel (operasyonel) ve dışsal (çevresel) maliyet sürücülerinden dışsal maliyetlerin mesafe ile nasıl değiştiğini daha yakından incelemek yerinde olacaktır.

Tablo 8. Değişen TDM sayısı ve yola göre dışsal maliyetlerin değişimi

TDM Sayısı	Toplam Mesafe (km)	İntermodal Sistem Dışsal Maliyetler (€)	Karayolu Sistemi Dışsal Maliyetler (€)
1	6,8	39,87	18,39
2	13,6	80,31	39,08
3	20,3	121,91	63,78
4	27,1	163,68	94,22
5	33,9	206,00	132,12
6	40,7	250,10	179,19
7	47,5	293,75	237,16
8	54,2	337,97	307,75
9	61,0	422,13	392,68
10	67,8	471,85	493,67
11	74,5	522,14	612,44
12	81,4	575,39	750,72

Şekil 2: İntermodal ve Tek modlu taşıma sistemine ait dışsal maliyetlerin başa baş noktası

60 km'ye kadar intermodal taşımanın dışsal maliyetleri karayoluna kıyasla daha yüksek seyretmektedir. Bunun temel nedeni, demiryolu taşımanın kısa mesafelerde dışsal maliyetlerinin daha yüksek olmasıdır. Tablo 5'teki veriler ışığında bu dışsal maliyetlerin %50'sinin gürültü ve %25'inin doğaya verilen zararlar olduğu söylenebilir. Artan mesafe ve yüke bağlı olarak demiryolunun sahip olduğu ölçek ekonomisi özelliği, bu maliyetlerin karayoluna kıyasla daha yavaş bir hızla yükselmesini sağlamaktadır. 60 km ve 9 şubeden sonra dışsal maliyetler, intermodal karayolu/demiryolu taşıma lehine olmaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışmanın motivasyonu, sürdürülebilirlik ve yeşil lojistik literatürü çerçevesinde, lojistikte dışsal (çevresel) maliyetlerin azaltılması; amacı ise yalnızca karayolu taşıma sistemi kullanan kargo ve kurye operatörlerinin intermodal taşıma sistemi kullanmaları halinde, temelde dışsal maliyetleri olmak üzere tam maliyetlerinin değişimini analiz etmektir. Bu değişimi sayısal olarak gözlemleyebilmek için Janić (2007)'in oluşturmuş olduğu istatistiksel Tam maliyet modeli, literatür yardımıyla kargo ve kurye operatörlerine uyarlanmıştır.

Janić (2007)'in tam maliyet modeli, taşıma maliyet sürücülerine ait içsel ve dışsal maliyetlerin genel fonksiyonlarını içerdiği için her sisteme uygulanabilir niteliktedir. Bu tez için Allen vd. (2018) 'nin çalışması esas alınarak oluşturulmuş olan senaryo; kargo ve kurye operatörlerinin taşıma operasyonlarına ait basitleştirilmiş bir sistem olup model farklı bölgeler, araçlar ve maliyet fonksiyonları için değiştirilerek istenen amaca uygun hale getirilebilir.

Oluşturulmuş olan senaryo, oldukça karmaşık bir yapısı olan kargo ve kurye hizmeti sağlayıcılarının operasyonel adımlarının, gerçeğe olabildiğince yakın hesaplayabilmek hedefiyle, genel bir çerçevesini çizmiştir. Bu senaryoya göre yaklaşık 6,8 km aralıklarla 3,4 km yarıçaplı dairesel alanlara hizmet veren Toplama/Dağıtım Merkezlere sahip bir kargo ve kurye operatörü, her şubesi için günlük 46,7 € tam maliyete katlanmak zorundadır. Bu tam maliyetin yaklaşık %40'ını dışsal maliyetler oluşturmaktadır. Kargo ve kurye hizmetleri, kapıdan kapıya son kilometre lojistiği sağlamaktadırlar ve karayoluna bel bağlamak durumundadırlar. Senaryoya ait hesaplara göre ortaya çıkan şubelere ait %40'lık dışsal maliyet, uzun yol için kullanılan taşıma modundan bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır ve alınan yol, kullanılan aracın yararlı yükü, yükleme faktörü ve birim dışsal maliyetine bağlıdır. Alınan yolun azaltılması işin doğasına aykırı olduğundan dışsal maliyeti azaltmak için kullanılacak bir parametre değildir. Yükleme faktörü, Allen vd., (2018)'in çalışmasında bahsettiği gibi 0,6 üzerinde olduğunda ilave masraflar ortaya çıkmaktadır (zaman, otopark). Dolayısı ile dışsal maliyet, ancak kullanılan aracın yararlı yükü arttırılarak ya da birim dışsal maliyet azaltılarak düşürülebilir.

Tam maliyet modeline göre çözülmüş olan senaryo sonuçları, 40 km'den sonra tam maliyetlerin ve 65 km'den sonra dışsal maliyetlerin intermodal karayolu/demiryolu taşımacılık lehine olduğunu göstermektedir. Kargo ve kurye operatörleri gibi kısa mesafelerde yüksek miktarda yük taşıyan şirketler, taşımacılık maliyetlerini düşürmek amacıyla intermodal demiryolu/karayolunu göz önünde bulundurabilirler. Bu sonucun temel sebepleri demiryolunun düşük dışsal maliyetleri ve ölçek ekonomisine sahip olma özelliğidir.

Oluşturulmuş olan senaryo sonuçları ile literatür kıyaslandığında, dışsal maliyetlerin Mostert vd. (2017)'nin çalışmasına paralel şekilde intermodal taşımacılık için kısa mesafelerde dahi daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın odak noktası olmamakla birlikte operasyonel maliyetler de Mostert vd. (2017)'nin sonuçlarının tersine kısa mesafelerde daha düşük olmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları aynı zamanda Hamburg Limanı hinterlandında yaptığı çalışmayla intermodal taşımanın yalnızca karayolu taşımaya oranla daha ucuz olduğu tartışan Brümmerstedt vd. (2015)'nin çalışmasıyla ve belli bir başa baş noktasının üstünde maliyetlerin intermodal taşıma lehine döndüğünü hesaplayan Janić (2007)'in çalışması ile paraleldir.

Oluşturulmuş olan senaryoyu çözümlmek için tam maliyet modeli kullanılmıştır. Temel referans seçilmiş olan Janić (2007)'in belirttiği modeldeki parametrelerin bazıları güncel veriler ışığında düzenlenmiş olsa da bir kısmı aynı kabul edilmiştir; bu varsayım, bu çalışmanın en önemli kısıtlamasıdır. Ayrıca kargo/kurye operatörlerine ait doğrusal olmayan rotalar ile tekrarlanan durak ziyaretleri, toplama/dağıtma merkezlerinin düzgün olmayan güzergahlarda olması, toplama/dağıtma merkezlerine ait intermodal terminal bulunmaması ve kargo/kurye operatörlerine ait araç filolarının içten yanmalı dizel motorlara sahip olması yine bu çalışmanın kısıtlamaları olarak sıralanabilir.

Gelecek araştırmalarda bu parametrelerin güncellenmesi, yalnızca kargo/kurye operatörlerinin değil, taşımacılık hizmeti veren tüm şirketlerin dışsal ve tam maliyetlerinin hesaplanması önerilebilir. Verilerdeki ve parametrelerdeki bu güncellemeler ve dışsal maliyetlerin ölçülmesine yönelik yeni araştırmalar, yeşil lojistik ve sürdürülebilirlik literatürü için değişimlerin takibi açısından önemli olduğu gibi yaşanabilir ve sürdürülebilir bir dünya için zaruridir. Çalışmanın yöntemi ve bulguları, sürdürülebilirlik raporlamasında dışsal maliyetlerin ölçümü ve denetimine ışık tutabilir.

KAYNAKÇA

- Aljohani, K., & Thompson, R. G. (2020) An Examination of Last Mile Delivery Practices of Freight Carriers Servicing Business Receivers in Inner-City Areas. *Sustainability*, 12(7, 2837). doi:10.3390/su12072837
- Allen, J., Piecyk, M., Piotrowska, M. (2016) An analysis of the parcels market and parcel carriers' operations in the UK. London, University of Westminster FTC2050. http://www.ftc2050.com/reports/westminster_parcel_final_Dec_2016.pdf
- Beuthe, M, Degrandart, F, Geerts, J-F and Jourquin, B (2002) External costs of the Belgian interurban freight traffic: A network analysis of their internalization. *Transportation Research: Part D*, 7, pp 285–301
- Brümmerstedt, Katrin; Flitsch, Verena; Jahn, Carlos (2015) Cost Functions in Freight Transport Models, In: Blecker, Thorsten Kersten, Wolfgang Ringle, Christian M. (Ed.: *Operational Excellence in Logistics and Supply Chains: Optimization Methods, Data-driven Approaches and Security Insights*
- CE Delft, Directorate-General for Mobility and Transport;. (2019) Handbook on External Costs of Transport. European Commission.
- Delft, CE, 2008, 4.288.1/ Handbook on estimation of external costs in the transport sector - IMPACT D1 Version 1.1
- DFT (2013) Road Transport Forecast 2013, Department for Transport, London
- Digiesi, S., Mascolo, G., Mossa, G., & Mummolo, G. (2016). *New models for sustainable logistics: internalization of external costs in inventory management*. Cham: Springer.
- Engblom, J., Solakivi, T., Töyli, J., & Ojala, L. (2012). Multiple-method analysis of logistics costs. *International Journal of Production Economics*, 137(1), 29–35. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2012.01.007>
- EPA, United States Environmental Protection Agency (2002) User's Guide to MOBILE6.1 and MOBILE6.2: Mobile Source Emission Factor Model <https://nepis.epa.gov/Exe/ZyPDF.cgi/P1001DSD.PDF?Dockkey=P1001DSD>. PDF (26 Ocak 2021 Tarihinde erişildi).
- European Commission RECORDIT (2001a) Real Cost Reduction of Door-to-door Intermodal Transport, European Commissions, Directorate General DG VII, RTD 5th Framework Programme, Brussels, Belgium.
- European Commission IMPREND (2001b) Improvement of Pre- and End- Haulage , European Commissions, Directorate General DG VII, RTD 4th Framework Programme, Brussels.
- European Commission EC, (2007) Directive 2007/46/EC of the European Parliament and of the Council of 5 September 2007 establishing a framework for the approval of motor vehicles and their trailers, and of systems, components and separate technical units intended for such vehicles. *Official Journal of the European Union*, L263(9.10.2007), pp. 1-160.
- European Commission EC, (2006) Black, I.; Seaton, R.; Ricci, A.; Enei, R.; Vaghi, C.; Schmid, S.; Bühler, G. (2003) RECORDIT, Final Report: Actions to Promote Intermodal transport. https://trimis.ec.europa.eu/sites/default/files/project/documents/20060727_155159_96220_RECORDIT_Final_Report.pdf (28 Kasım 2020'de kontrol edildi).
- European Commission EC, (2010) White Paper on transport — Roadmap to a single European transport area — Towards a competitive and resource-efficient transport System, Luxembourg: Publications Office of the European Union, doi:10.2832/30955
- Hooper, A., & Murray, D. (2018). An analysis of the operational costs of trucking: 2018 update. <https://trid.trb.org/view/1552714>
- Izadi, A., Nabipour, M., & Titidezh, O. (2020). Cost models and cost factors of road freight transportation: A literature review and model structure. *Fuzzy Information and Engineering*, 1-21.

- J. Allen, M. Piecyk, M. Piotrowska, F. McLeod, T. Cherrett, K. Ghali, T. Nguyen, T. Bektas, O. Bates, A. Friday, S. Wise, M. Austwick, (2018) Understanding the impact of e-commerce on last-mile light goods vehicle activity in urban areas: The case of London, *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, Volume 61, Part B, 2018, Pages 325-338, <https://doi.org/10.1016/j.trd.2017.07.020>.
- Janić M. (2007) Modelling the full costs of an Intermodal and road freight transport network. *Transp Res D: Transp Environ.* 2007;12(1:33–44).
- Kordnejad B., (2014) Intermodal transport cost model and intermodal distribution in urban freight. *Procedia – Soc Behav Sci.* 2014;125:358–372.
- Matsuoka, M., Hricko, A., Gottlieb, R. and De Lara, J. (2011) *Global Trade Impacts: Addressing the Health and Environmental Consequences of Moving International Freight Through our Communities*. Los Angeles: Occidental College & University of Southern California.
- McKinnon, A., Browne, M., Whiteing A. and Piecyk M. (2015) *Green Logistics*, 3rd edn. London: Kogan Page.
- Mostert M, Caris A, Limbourg S. (2017) Road and intermodal transport performance: the impact of operational costs and air pollution external costs. *Res Transp Bus Manag.*;23:75–85.
- Move, D. (2014). Update of the handbook on external costs of transport. Report for the. <http://www.studiomessori.it/content/2014-handbook-external-costs-transport.pdf>
- NCFRP (2013), National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (2013) *Freight Data Cost Elements*. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/21939>.
- Notteboom, T., Larissa van der Lugt, Niels van Saase, Steve Sel and Kris Neyens (2020) The Role of Seaports in Green Supply Chain Management: Initiatives, Attitudes, and Perspectives in Rotterdam, Antwerp, North Sea Port, and Zeebrugge. *Sustainability* 2020, 12, 1688; doi:10.3390/su12041688.
- OECD (2015) *International Transport Forum Global trade : International freight transport to quadruple by 2050*. Oecd, January, 1–5. <https://www.itfoecd.org/sites/default/files/docs/2015-01-27-outlook2015.pdf>
- Piecyk M. and McKinnon A (2007) *Internalising the external costs of road freight transport in the UK*. Edinburgh: Heriot-Watt University.
- Quak, H., Koffrie, R., Rooijen, T., Nesterova, N. (2017) *Economics of Electric Vehicles for City Logistics - FRE-VUE Deliverable 3.2*, DOI:10.13140/RG.2.2.29145.62566
- Silva, T. F. G., Gonçalves, A. T. P., & Leite, M. S. A. (2014). Logistics cost management: Insights on tools and operations. *International Journal of Logistics Systems and Management*, 19(3), 329–346. <https://doi.org/10.1504/IJLSM.2014.065500>
- Smokers, R., Tavasszy, L., Chen, M., & Guis, E. (2014). Options for competitive and sustainable logistics. *Transport and Sustainability*, 6, 1–30. <https://doi.org/10.1108/S2044-994120140000006001>
- Rodrigue, J-P., Comtois, C. and Slack, B. (2013) *The Geography of Transport Systems*. 3rd edn. London: Routledge.
- Sansom, T, Nash, C, Mackie, P, Shires, J and Watkiss, P (2001) *Surface Transport Costs and Charges: Great Britain 1998*. Institute of Transport Studies, University of Leeds, Leeds
- Smith, A., Watkiss, P., Tweddle, G., McKinnon, A., Browne, M., Hunt, A. and Cross, S. (2005) *The Validity of Food Miles as an Indicator of Sustainable Development*. London: Defra.
- SMMT (2005) *The UK Automotive Sector: Towards sustainability*, SMMT, London
- Teodorović, D., & Janić, M. (2017). Chapter 10 – Transport Economics. In *Transportation Engineering*. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-803818-5.00010-X>

Teodorović, D., & Janić, M. (2017). Chapter 9 – Freight Transportation and Logistics. In *Transportation Engineering*. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-803818-5.00009-3>

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2018) <https://cevresehgostergeler.csb.gov.tr/ulastirma-turlerine-gore-tasi-nan-yolcu-ve-yuk-miktari-i-85789> (15 Kasım 2020 Tarihinde erişildi).

United Nations, (2001) White Paper European transport policy for 2010: time to decide. COM(2001) 370, Terminology On Combined Transport.

Zeng, A. Z., & Rossetti, C. (2003). Developing a framework for evaluating the logistics costs in global sourcing processes: An implementation and insights. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 33(9), 785–803. <https://doi.org/10.1108/09600030310503334>

KÂR AMACI GÜTMİYEN İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARDI (KAGİ FRS) ÇALIŞMALARINA KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 04.03.2023
Kabul Tarihi : 01.06.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1260124

Öğr. Gör. Dr. Yusuf GALİP*

Bibliyografik Bilgiler

Galip, Y. (2023). “Kâr Amacı Gütmeyen İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KAGİ FRS) Çalışmalarına Kavramsal Bir Bakış” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 271-288) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1260124>

ÖZ

Kâr amacı gütmeyen topluma hizmet sağlayan işletmelerin, gün geçtikçe faaliyet yapısı ve ölçeği büyümektedir. Bu tür kuruluşların çıkar grupları, piyasada yer alan diğer işletmelere benzer şekilde, karar verme amacıyla faydalı finansal bilgi talep etmektedir. Bu çalışmanın çıkış noktası, dünya genelinde işletmeler için uygulanan ve kaliteli finansal bilgi ile raporlama sağlayan uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarının, kâr amacı gütmeyen işletmeler için uygulanabilirliğinin irdelenmesidir. Bununla birlikte, oluşturulmaya çalışılan standartlar ele alınarak, ülkemizde yapılacak düzenlemelere kavramsal bir zemin hazırlamaktır. Bu kapsamda, söz konusu işletmelerin muhasebe uygulamaları açısından bağlı, yardım gibi mali tablo yapısını etkileyebilecek farklılıklara ve bunlara ilişkin dünya genelinde hazırlanan standartlara yönelik gelişmelere yer verilmiştir. Ayrıca, muhasebe uygulamaları çerçevesinde finansal bilgi ve raporlama farklılıkları da ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucunda kâr amacı gütmeyen işletmelerin finansal bilgi kullanıcıları için ihtiyacı karşılayacak, uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartları ile uyumlu bir raporlama çerçevesi gerekliliği belirtilmiştir. Dolayısıyla henüz taslak halinde olan ve muhasebe otoritelerinin görüşüne sunulan

* Pamukkale Üniversitesi, Kale Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı, ygalip@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6598-2186.

KAGİ FRS; amaç, kapsam, içerik, fonların muhasebesi, mali tablo yapısı, anlatı raporlaması vb. konular açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kâr Amacı Gütmeyen İşletmeler, KAGİ FRS, Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları.

Jel Sınıflandırılması: M40, M41

A CONCEPTUAL OVERVIEW OF THE FINANCIAL REPORTING STANDARD FOR NON-PROFIT ORGANIZATIONS (IFR4NPO) WORKS

ABSTRACT

The activity structure and scale of businesses that provide services to the society without a profit motive are growing day by day. Interest groups of such organizations, like other businesses in the market, demand useful financial information for decision-making purposes. The starting point of this study is to examine the applicability of international accounting and financial reporting standards, which are applied for businesses around the world and provide quality financial information and reporting, for non-profit organizations. With this, it is to prepare a conceptual basis for the regulations to be made in our country by considering the standards that are tried to be created. In this context, the differences that may affect the financial statement structure such as donations and aids in terms of accounting practices of the mentioned organizations and the developments regarding the standards prepared around the world are included. Moreover, differences in financial information and reporting within the framework of accounting practices are also revealed. As a result of the study, it is stated that non-profit organizations need a reporting framework that will meet the need for financial information users and comply with international accounting and financial reporting standards. Therefore; IFR4NPO which is still in draft form and submitted to the opinion of accounting authorities; purpose, scope, content, accounting of funds, financial statement structure, narrative reporting, etc. examined in terms of subjects.

Keywords: Non-Profit Organizations, IFR4NPO, International Accounting and Financial Reporting Standards

Jel Classification: M40, M41

1. GİRİŞ

İşletmelerin temel kuruluş nedeni, kâr elde ederek faaliyetlerini sürekli hale getirmek ve böylelikle toplumun ihtiyacını karşılamaktır. Toplumların yaşamış olduğu doğal afet, salgın hastalık, gelir adaletsizliği, kuraklık ve açlık gibi sorunlar devlet mekanizması dışında, kâr amacı gütmeyen hizmet unsurunu yerine getirmek isteyen kuruluşları ortaya çıkarmıştır. Bu tür örgütler, genellikle sivil toplum kuruluşu şeklinde adlandırılrsa da amacına, kuruluş yapısına, hizmet türüne göre farklı hukuki statüde faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir. Kamu verilerine göre; ülkemizde 2022 yılı sonu itibariyle sivil toplum kuruluşu şeklinde; 120.845 adet dernek, 6504 adet vakıf aktif olarak hizmet vermekte, bunların dışında sendikalar, kooperatifler ve meslek odaları şeklinde kurulan kuruluşlar da bulunmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı <https://www.siviltoplum.gov.tr/yillara-gore-faal-dernek-sayilari>; Vakıflar Genel Müdürlüğü <https://www.vgm.gov.tr/vakif-islemleri/vakif-istatistikleri/yeni-vakiflar>).

Kâr amacı gütmeyen faaliyetlerini gerçekleştiren özel kuruluşların, organizasyon yapıları işletmelere benzemektedir. Faaliyetleri gereği yapılacak hizmet için bağışçılardan toplanan yardımlar, ihtiyaç yerlerine harcanmaktadır. Ayrıca faaliyet hacmine göre bu yapıların çıkar grupları da gün geçtikçe artmaktadır. Muhasebenin “Sosyal Sorumluluk” kavramı; işletme ile çıkar ilişkisi bulunan tüm grupların, hiçbirini diğerine karşı korumaksızın faaliyetlerini yerine getirmesi ve bunu yaparken de toplumun çıkarını maksimize etmesi gerektiğini belirtmektedir (Özkol vd, 2005: 135). Böylelikle, çıkar grupları için kâr amacı gütmeyen işletmeler tarafından açıklama yapılacak, finansal ve finansal olmayan bilgilerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada; kâr amacı gütmeyen işletmeler ve muhasebe uygulamaları ele alındıktan sonra, dünya çapında işletme çıkar gruplarının bilgi gereksinimini karşılamak için oluşturulan “Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları” çerçevesinde, kâr amacı gütmeyen işletmeler için oluşturulmaya çalışılan standartlara yer verilerek değerlendirmeler yapılacaktır.

2. KÂR AMACI GÜTMİYEN İŞLETMELERİN (KAGİ) TANIMI

Kâr amacı gütmeyen işletmeler (KAGİ); “*ufak çaplı derneklerden, profesyonel kuruluşlara kadar son derece farklı yapılardan meydana gelmektedir. Bu kuruluşları isimlendirme konusunda literatürde çok farklı kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan en yaygın olarak kullanılan terimler şu şekildedir: “Kâr amacı gütmeyen işletmeler (kuruluşlar)” (nonprofit organizations), “gönüllü kuruluşlar” (voluntary organizations), “hükümet dışı kuruluşlar” (non-governmental organizations), “hayırsever yardım kuruluşları (charitable organization), “bağımsız sektör” (independent sector), “üçüncü sektör” (third sector) ve “vergiden muaf kuruluşlar” (tax-exempt organization)” (Uslu 1999: 24).*

Kâr amacı gütmeyen bir işletme, sosyal olarak hedeflenen hizmetleri kâr elde etme amacı olmaksızın gerçekleştiren ekonomik bir kuruluştur. Kâr amacı gütmeyen işletmelerin kişi ve kuruluşlar tarafından alım-satımı yapılan ve sahiplik ifade eden hisseleri bulunmamaktadır. Maliyet ve gider kalemleri, kuruluşun toplam hasılatından düşüldükten sonra, kalan kısmı işletmenin hizmet yeteneğini genişletmek için kullanılmaktadır. Kâr amacı gütmeyen işletmelerde ana amaç hizmet olduğu için; yönetim kararlarının da amacı, mevcut kaynakları kullanarak en iyi hizmeti sağlamaktır. Böylelikle başarı ölçüsü olarak, hizmetin kalitesi ve seviyesi kabul edilmektedir (Aydm, 1992: 236).

KAGİ; normalde devredilebilir mülkiyet hakları olmayan, yalnızca sosyal, eğitimsel, dini, hayırseverlik veya diğer kâr amacı gütmeyen amaçlar için düzenlenen ve işletilen profesyonel bir kuruluştur. Bu kuruluşun üyeleri olan katkıda bulunanlar (bağışçılar) ve diğer kaynak sağlayanlar, bir KAGİ'den doğrudan bir mali getiri sağlamamaktadır (Binder Dijker Otte International Public Accounting Network, www.bdo.global).

Yukarıda verilen tanımlamalardan da görüldüğü üzere kâr amacı olmadan örgütlene yapılar, “Kuruluş”, “Örgüt”, “Organizasyon”, “Dernek”, “Vakıf” gibi farklı isimler verilmektedir. Aydın (1992), Uysal & Kurt (2016), Gacar (2020) ile Tomur (2022); yapmış oldukları çalışmalarda bu organizasyonları, “Kâr Amacı Gütmeyen İşletme (KAGİ)” olarak isimlendirmiştir.

Kâr amacı gütmeyen sektör ise, bir dizi sosyal faaliyet ve hedef için çeşitli paydaş gruplarıyla hesap verebilirlik ilişkileri olan geniş bir kuruluş karışımını temsil etmektedir (Crawford, vd, 2018: 181). KAGİ'ler; devlet finansmanına, özel bağışlara bağlılıkları ile diğer sektörlerde yer alan işletmelerden ayrılmaktadırlar. Dış kaynaklara olan bağımlılık, onları hem kaynak akışındaki değişikliklere hem de kurumsal baskılara karşı savunmasız hale getirmektedir (Verbruggen vd., 2011: 8). Bu bağlamda KAGİ'ler kamu kurumlarından ve işletmelerden farklı olarak kendilerine has örgütsel yapıları (vizyon ve misyon) ve çalışma yöntemleri olan kuruluşlardır (Toepler & Anheier, 2004:253-254). KAGİ'nin ana amacı; özel sektör ve/veya devlet sektörleri tarafından gerçekleştirilmeyen, başka türlü elde edilemeyecek faydalar sağlamaktır (Barragato, 2019: 192).

Literatür incelendiğinde KAGİ'ler, kâr amacı güden işletmeler ve kamu işletmeleriyle kıyaslamalarına yer verildiği görülmüştür. Bu farklılıklara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Kâr Amacı Gütmeyen İşletmelerin, Kamu İktisadi İşletmeler İle Özel İşletmeler Arasındaki Farklar

	Özel İşletmeler	Kamu İktisadi İşletmeleri	Kâr Amacı Gütmeyen İşletmeler (KAGİ)
Amaç	Kâr Maksimizasyonu	Sosyal Refah Maksimizasyonu	Üye, Grup, Toplum Fayda Maksimizasyonu
Çıktılar	Özel Mal ve Hizmet	Kamusal mal ve hizmetler	Kamusal veya özel mal ve hizmetler
Dağıtım kriterleri	Arz-Talep, Değiş-Tokuş	Eşitlik	Dayanışma
Hedef Kitle	Müşteriler	Vatandaşlar, Toplum	Üyeler veya Toplum
Yapısı	Resmi	Resmi	Resmi veya Gayri resmi
Sorumluluk ve Kontrol	Sahipler/ Hissedarlar	Seçilmiş yetkililer aracılığıyla seçmenler	Üyeler ve Kurullar
Karar Verme Mekanizması	Hiyerarşik	Demokratik/Hiyerarşik	Demokratik/Hiyerarşik
Katılımcılar	Ücret Karşılığı Çalışanlar (Yarı Gönüllü)	Otomatik/ zorlayıcı	Tam Gönüllü-Yarı Gönüllü
Finansman	Ticari Kredi	Vergi	Bağış ve Kredi

Kaynak: (Toepler & Anheier, 2004: 257)

Tablo 1’den anlaşılacağı üzere KAGİ’nin hem özel sektörde kâr amacıyla çalışan işletmelerden hem de devlet bünyesinde oluşturulan işletmelerden örgütsel, amaçsal ve finansal farklılıkları bulunmaktadır. Farklıklar şu şekilde sıralanmıştır (Antony & Young, 1984: 38);

- Kâr amacının yokluğu,
- Ana hedeflerinin hizmet ve dayanışma oluşu,
- Amaç ve stratejilerle ilgili kısıtlıklar,
- Mali desteklere ve üyelere ihtiyaç oluşu,
- Meslek mensuplarının sektördeki hakimiyeti,
- Yetki ve sorumluluklarındaki farklılıklar,
- Üst yönetimlerde farklılıklar,

- Siyasi etkenlerin önemi,
- Yetersiz yönetim kontrol geleneğidir.

KAGİ’de çıkar grupları diğer örgütlere göre hem daha fazla hem de daha etkindir. Eğer bir çıkar grubu, çıkarlarının yeterince dikkate alınmadığı kanısında ise tüm faaliyetleri etkileyebilir. KAGİ’de karar verme; amaçların belirlenmesi, politika ve stratejilerin seçimi birbirinden kopuk aşamalardan oluşmaktadır (Cengiz, 2006: 395).

3. KÂR AMACI GÜTMİYEN İŞLETMELERDE MUHASEBE UYGULAMALARI

KAGİ, kuruluş amacına ve hukuki yapılarına göre oldukça çeşitlidir. Ayrıca, kurumsal ortamlarda daha geniş yankı uyandırması muhtemel olan çok sayıda muhasebe, yönetim ve yönetim zorluğuyla karşı karşıyadır. Örneğin; bazıları yapıları, yönetim sistemleri ile muhasebe ve raporlama uygulamalarını benimseyen, kâr amacı güden işletmelere benzemektedir. Bazıları ise, klasik devlet bürokrasilerine olan benzerliği ile ön plana çıkmaktadır. Hizmet ettikleri çeşitli paydaşlar, organizasyon yapıları, gönüllü ve ücretli çalışan kombinasyonları, farklı finansman kaynaklarına ihtiyaçları gibi kendilerine has durumlar söz konusudur. Ayrıca, yoksulluk ile sosyal dışlanmanın azaltılmasından, yapılacak yardımların teşvik edilmesine kadar ele almaya çalıştıkları sorunlar göz önüne alındığında, oldukça karmaşık örgüt ve muhasebe yapılarına sahip olmaktadır. Bu karmaşıklık, eylemlerinin ve etkilerinin nasıl kontrol edildiğini ve sorumlu tutulduğunu da etkilemektedir. Özellikle KAGİ muhasebesi; görülen farklı özellikler ve uygulamalar neticesinde, muhasebe meslek mensupları ile muhasebe uygulamaları için yeni bir disiplin olarak görülmektedir (Hall & O’Dwyer, 2017: 1-4).

3.1. Kâr Amacı Gütmeyen İşletmelerde Finansal Raporlama

Kâr amacı gütmeyen işletmelerde finansal raporlama; işletmelerin amaçlarına yönelik finansal bilgilerin, kamuoyuna sunulması, analiz edilmesi ve raporlanmasından oluşan bir süreçtir. Söz konusu bu süreç, kuruluşların finansal durumunun değerlendirilmesine ilişkin faydalar içermektedir. Kurum paydaşlarının gereksinimlerini karşılayarak, muhasebe normlarına uyum sağlamak, KAGİ sektörü için de önem taşımaktadır. Bağışlar, hibeler, devlet yardımı ve teşvikleri, gönüllülerin katılımı, uluslararası sivil toplum yardımları gibi sektöre özgü oluşacak mali tablo yapıları, finansal raporlamaya da daha farklı bir bakış açısı getirmektedir (Yener, 2023: 62).

KAGİ’ler genellikle gönüllü organizasyon olarak kurulmakta ve işletmelerden farklı olarak gönüllüler faaliyetlere bir fiil katılarak bilgi edinebilmektedir. Öte yandan, faaliyetlere katılmayan bağışçılara da parasal veya parasal olmayan bilgiler sunulmaktadır. Dolayısıyla, birbirinden farklı biçimde paydaş yapısına sahip olan KAGİ finansal raporlarında; faaliyetlerle ilgili detay içermeyen, kolay ve anlaşılabilir bilgilere yer verilmeli ve buna uygun, zaman esaslı, karşılaştırmalı mali tabloları da sunulmalıdır (Gross & Warshauer 1983: 5’ten aktaran Sağlam: 1997: 194).

3.2. Kâr Amacı Gütmeyen İşletmelerde Mali Tablolar

Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, yöneticilerin, direktörlerin ve bağışçıların performansı ve kaynak yeterliliğini değerlendirmesine yardımcı olmak için mali tablolar hazırlamaktadır (Burks, 2015: 342). Mali tablolarını düzgün bir şekilde hazırlamak için KAGİ, kaynakları üzerindeki bağış kısıtlamalarını takip

edebilmesi gerekir. Bunu yapmanın çok yaygın bir yöntemi, fon muhasebesinin kullanılmasıdır. Fon muhasebesi, bağışçı veya bağışçılarla yapılan belirli bir anlaşmayla ilgili varlıkları, yükümlülükleri, özkaynakları, gelirleri ve giderleri tanımlamaktadır (Budak & Gray, 2010: 2).

Bir KAGİ'nin finansal durum tablosunun özkaynak bölümüne, yabancı literatürde "Net Varlıklar (Net Assets)" da denilebilmektedir. Buna göre özkaynaklar üç grupta sunulmaktadır (Budak & Gray, 2010: 2):

- 1. Kısıtlanmamış Özkaynaklar:** Özsermayenin bağışçılar tarafından konulan kısıtlamalardan muaf olan kısmıdır. Normal işletmelerin birikmiş kârlarına benzer şekilde, sınırsız özkaynakların kullanımına ilişkin tek sınırlama; KAGİ niteliği gereği faaliyet gösterdiği çevreden, ana sözleşmesinde veya tüzüklerinde belirtilen amaçlardan ve alacaklılarla, tedarikçilerle ve diğerleriyle normal iş akışı içinde yapılan sözleşme anlaşmaları tarafından konulan limitlerden oluşabilmektedir. Aksi takdirde oluşturulan bu kaynakların kullanımı konusunda herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.
- 2. Geçici Olarak Kısıtlanmış Özkaynaklar:** Özkaynakların bağışlardan ve yatırım getirisi gibi diğer nakit girişlerinden kaynaklanan ve bu kaynakların belirli bir zaman diliminde bir amaç için şartıyla kullanımı sınırlananlardan oluşur. Geçici kısıtlamalar, süre geçtiğinde ve/veya hayır kurumu tarafından gerekli işlem yapıldığında sona erer.
- 3. Kalıcı Olarak Kısıtlanmış Özkaynaklar:** Kalıcı olarak kısıtlanan özkaynaklar da katkılardan ve yatırım getirilerinden kaynaklanmaktadır. Ancak, bağışçılar tarafından bu kaynaklara getirilen sınırlamalar kalıcıdır ve zaman içinde sona ermemektedir. KAGİ, bu kaynakları yalnızca faaliyetleri için kullanabilmektedir.

Mali tabloların düzenlenmesinde nakit esas ve tahakkuk esas olmak üzere iki yöntem bulunmaktadır. Kâr amacı gütmeyen birçok küçük işletme; faaliyet hacimlerine ve hukuki yapılarına uygun olduğundan, nakit esasını kullanmaktadır ve bu durum kuruluşlar için kabul edilebilir görülmektedir. Nakit esasının kullanılmasının başlıca nedeni, basitliğidir. Nakit ve tahakkuk esas kullanılması arasında önemli bir farkın oluşmayacağı durumlarda, KAGİ'de nakit esas kullanılmalıdır. (Larkin & DiTommaso, 2019: 19). Mali tabloları, tahakkuk esas ile nakit esas arasında önemli farklılıklar gösterebilecek işletmelerde ise, tahakkuk esas kullanılmalıdır. Muhasebe kayıtlarını nakit bazında tutmak ve sunum amacıyla tahakkuk esasına göre ayarlamak da mümkündür. Bu durum daha basit kayıt tutma olanağı sağlarken, daha doğru finansal performans analizi sağlamak için de tahakkuk esaslı tabloların hazırlanmasını mümkün kılmaktadır (Gross vd., 2005: 31).

3.2. Kâr Amacı Gütmeyen İşletmelerde Hesap Verilebilirlik

KAGİ için literatür tarafından desteklenen üç konu bulunmaktadır. Bunlar; gelir ve giderler ile özkaynaklardaki değişikliklerin alternatif sunumu, ilişkili tarafların ve ilişkili taraf işlemlerinin açıklanması ve açıklayıcı bilgilerin daha kapsamlı bir şekilde sunulmasıdır. Özellikle hedefler, amaç, sağlanan programlar ve başarılar hakkındaki bilgiler de dahil olmak üzere finansal olmayan bilgilerin sağlanması, KAGİ için önem arz etmektedir (Kilcullen vd, 2007: 27).

KAGİ tarafından kullanılan beş geniş hesap verilebilirlik mekanizması kategorisine ilişkin açıklamalar aşağıdaki gibidir (Ebrahim, 2003: 813-820):

- 1. Açıklama Beyanları ve Raporları:** Açıklama beyanları ve raporları, hesap verebilirliğin en yaygın kullanılan araçları arasındadır ve çoğu ülkede kanunlar tarafından sıklıkla talep edilir. Bu tür yasal açıklamalar, raporlara erişmek isteyen bağışçılara, üyelere ve diğer kullanıcılara bir dereceye kadar hesap verebilirlik sağlamaktadır.
- 2. Performans Ölçme ve Değerlendirme:** Hesap verebilirliği kolaylaştırmak için yaygın olarak kullanılan bir diğer araç grubu, performans ve etki değerlendirmeleri dahil olmak üzere çeşitli değerlendirme türlerini içermektedir. Dış ve iç değerlendirmeler arasında ayırım yapmak faydalıdır. Bağışçılar genellikle bir hibe veya program aşamasının sonuna doğru KAGİ'nin çalışmalarının dış değerlendirmelerini yaparlar. Bu tür değerlendirmeler ile tipik olarak programın amaç ve hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığını ölçmek için kullanılmaktadır. Ayrıca bu durum, KAGİ için gelecekteki kaynaklarının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.
- 3. Katılım:** Bir hesap verebilirlik mekanizması olarak katılım, değerlendirmelerden ve raporlardan oldukça farklıdır. Çünkü bu mekanizma, bir araçtan ziyade bir süreç olarak karşımıza çıkmakta ve dolayısıyla bir organizasyonda devam eden rutinlerin bir parçasını oluşturmaktadır. KAGİ'nin faaliyet biçimleri, katılım kısmının düzeyini oluşturmaktadır. Katılımcı değerlendirme yoluyla aşağı doğru hesap verebilirlik de artırılabilir. Bu nedenle topluluklarda, fon sağlayıcılarının değerlendirilmesine sistematik katılımı, kaldıraçlarını artırmaya hizmet edebilecek anahtar bir mekanizmadır.
- 4. İç Düzenleme:** Burada kullanılan “iç düzenleme” terimi, özellikle standartlar ile davranış ve performans kuralları geliştirme çabalarını ifade eder. Bu bölümün odak noktası, gayri resmi olmaktan çok, KAGİ tarafından geliştirilen resmi davranış kurallarıdır. Aynı zamanda performansı geliştirmek için çok sayıda fırsat sunmaktadır. KAGİ'nin fon sağlayıcılara, topluluklara ve kendi kişiliği için hesap verebilirliği artırabilecek önemli mekanizmalar sağlar.
- 5. Sosyal Denetim:** Son olarak, başka bir hesap verebilirlik mekanizması olarak sosyal denetim, bir kuruluşun özellikle paydaş diyalogu yoluyla sosyal performansını ve etik davranışını değerlendirdiği, raporladığı ve iyileştirdiği bir süreci ifade eder. Sosyal denetim, açıklama beyanları, değerlendirmeler, katılım ve davranış standartları dahil olmak üzere yukarıda tartışılan hesap verebilirlik mekanizmalarının birçoğunun unsurlarını bütünleştiren karmaşık bir süreçtir.

4. KÂR AMACI GÜTMİYEN İŞLETMELER İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI (KAGİ FRS) ÇALIŞMALARI

Birçok ülkede “Kâr Amacı Gütmeyen İşletmeler (KAGİ)” için mali tabloların hazırlanmasını destekleyecek kılavuz veya çerçeve bulunmamaktadır. Oluşturulacak standartlar ile finansal raporlama açısından şeffaflık, hesap verebilirlik ve karar alma için kazanım sağlanabilecektir. Standartların oluşturulma çalışmalarına bakılacak olursa; özel ve kamu sektörü işletmeleri ve paydaşları, 1970'lerden bu yana uluslararası standartların geliştirilmesi ve kullanılması için büyük ölçüde çalışma yapmışlardır. 179 ülkeden 600'den fazla yanıtın alındığı 2014 yılında yapılan uluslararası bir ankette, yanıt verenlerin

çoğunluğu uluslararası bir muhasebe standardının veya özellikle KAGİ için kılavuzun ve kavramsal çerçevenin yararlı olacağı konusunda görüş belirtmişlerdir (INPAG Exposure Draft 1, 2021: 4-5).

KAGİ'yi ilgilendiren önemli bir olay gerçekleştiğinde, bağışçılar yapacakları yeni yardımlar için bilgi talep etmektedir. Şeffaflık ve doğru muhasebe uygulamaları, kâr amacı gütmeyen işletmelerin daha fazla bağış alma girişimlerinde bağışçularına sağlayabileceği en önemli bilgi sistemlerinden biridir (Bottiglieri vd, 2011: 59). Piyasa düzenleyicileri, meslek kuruluşları, standart belirleyiciler ve sivil toplum kuruluşları şu anda dünya genelinde KAGİ finansal raporlamasını etkilemek için, uluslararası en iyi uygulama kılavuzunu öne çıkararak KAGİ FRS standartlarını geliştirme çalışmaları yapmaktadır. Hangi gelişme olursa olsun; KAGİ finansal raporlamasına dahil olanların deneyimlerinin dikkate alınması, kâr amacı gütmeyen kuruluşların toplantılarını ve hesap verebilirlik sorumluluklarını göstermelerini kolaylaştırmak için önemli olacaktır. (Crawford, vd, 2018: 201).

Sivil toplum kuruluşundan, kamu yararına çalışan derneklere kadar tüm KAGİ için, denetlenmiş hesaplarını nasıl hazırlayacakları konusunda rehberlik eden hiçbir uluslararası standart yoktur. Birkaç ülkenin KAGİ için mevcut muhasebe uygulamaları ve yasaları olsa da bunlar birbirinden oldukça farklı durumdadır. İşletmeler için var olan uluslararası standartlar, hibe ve fon muhasebesi gibi kâr amacı gütmeyen kuruluşlara özgü uygulamaları kapsamamakta ve paydaşlarının tüm ihtiyaçlarını karşılamamaktadır (IFR4NPO, <https://www.ifr4npo.org>).

4.1. FASB Tarafından Yayınlanan KAGİ'ler İçin Standart Taslağı

Ağustos 2016'da Amerika Birleşik Devletleri Finansal Muhasebe Standartları Kurumu (FASB); muhasebe standartları güncellemesi olan, "(ASU) No. 2016-14 Kâr Amacı Gütmeyen İşletmeler Standardı Konu 958'i (Accounting Standards Update Not-For-Profit Entities (Topic 958)" yayınlamıştır. Önerilen bu güncelleme açıklama taslağı niteliğinde olup, aşağıda verilen dört madde ile KAGİ finansal raporlamasının harmonize edilmesi amaçlanmıştır (Fitzsimons vd, 2018: 36-37):

1. Özkaynaklarda yer alan 3 sınıflama durumunun karmaşıklığını ortadan kaldırmak hedeflenmiştir. Bağışçılar, kanunlar, sözleşmeler ve yönetim kurulları tarafından konulan kısıtlamaların veya limitlerin bir kuruluşun likiditesini ve özkaynak sınıflarını nasıl etkilediğine ilişkin olası yanlış anlamalar ve kafa karışıklığından kaynaklanan; bağıştaki bulunanlara, alacaklılara ve diğerlerine bir kuruluşun likiditesini değerlendirirken sağlanan bilgilerin kullanımındaki eksikliklerin giderilmesi ile performans değerlendirmesi konusunda eksikliklerin giderilmesi amaçlanmıştır.
2. Nakit akış tablosunda, işletme nakit akışlarının raporlanması arasındaki tutarsızlıklar dahil olmak üzere, faaliyet tablosundaki ara faaliyet ölçümlerinin raporlanmasındaki (veya rapor edilmeyen) olası tutarsızlıkların anlaşılması sağlanmıştır.
3. KAGİ'ye özgü durumlardan kaynaklı dönemin giderleri hakkında sağlanan bilgilerin türündeki olası tutarsızlıklara yönelik öneriler yapılmıştır.
4. Özellikle işletme nakit akışlarının raporlanmasıyla ilgili olarak, nakit akış tablosunun faydasını arttırmaya yönelik açıklayıcı bilgiler yapılmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere; FASB, özkaynaklardan başka KAGİ için mali tablolarında sunduğu bilgilerin ve likiditesinin, mali performansı ve nakit durumu hakkında notları basitleştirmeyi ve iyileştirmeyi amaçlayan bir standart yayınlamıştır.

4.2. Uluslararası Kâr Amacı Gütmeyen İşletmeler Muhasebe Kılavuzu (INPAG)

Ocak 2021’de, KAGİ için yüksek kaliteli, güvenilir, uluslararası kabul görmüş finansal raporlama (Financial Reporting Standard For Non-Profit Organizations IFR4NPO) kılavuzu geliştirmeye yönelik teklifleri ortaya koyan bir ortak taslak standart metni yayınlanmıştır. Uluslararası Kâr Amacı Gütmeyen İşletmeler Muhasebe Kılavuzu (International Non-Profit Accounting Guidance-INPAG), IFRS Vakfı’na ait olup, güncellemeleri devam etmektedir. Öncelikli konular da dahil olmak üzere bir dizi teklif hakkında geri bildirim istenmektedir. 2021 yılında yayınlanan taslak standart metninde yer alan ana konulara aşağıda verilen başlıklar eşliğinde değinilmiştir (INPAG Taslak Metin- Yorum Daveti Bölümü, 2021: 2-23).

4.2.1. KAGİ’nin Tanımı

Taslak metinde KAGİ’yi tanımlamak için tek bir tanım yerine, kapsayıcı bir yaklaşım seçilmiştir. Bunun nedeni, hem kâr amacı gütmeyen işletme olarak kategorize edilebilecek varlık türlerindeki hem de bunlar için geçerli olabilecek yasal ve düzenleyici çerçevelerdeki küresel çeşitlilik olarak görülmektedir.

Taslağa göre KAGİ’nin tanımı, aşağıdaki geniş özelliklerin tümünü sergileyen varlıklar olarak belirtilmiştir:

1. Kamuya fayda sağlamak gibi temel amaçları olan,
2. Mali fazlalıklarını (Gelir-Gider arasındaki pozitif farkı) halkın yararına yönlendiren,
3. Kamu sektörü mali raporlama standartları kapsamında genel amaçlı mali raporlar hazırlaması gereken hükümet veya kamu sektörü kuruluşları olmayan işletme benzeri kuruluşlardır.

4.2.2. Birincil Kullanıcılar ve KAGİ Genel Amaçlı Finansal Raporlama İhtiyaçları

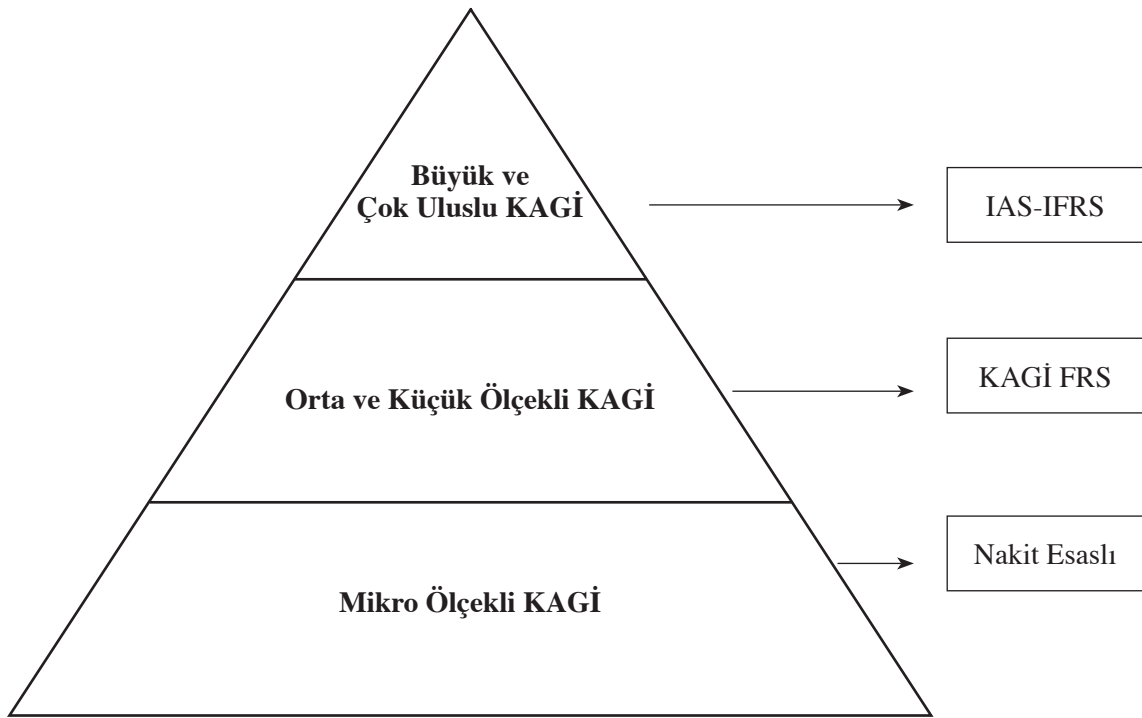
Genel amaçlı finansal raporlar, kâr amacı gütmeyen işletmelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için bilgi açıklamasını talep etme yetkisine sahip olmayan kullanıcılar için hesap verebilirlik ve karar alma gereksinimlerini karşılamayı amaçlamaktadır. Standart taslağı birincil kullanıcı olarak;

- Hizmet alan halk,
- Kaynak sağlayıcılar,
- Gözetim fonksiyonlarını yerine getirenleri belirtmektedir.

Birincil kullanıcıların belirlenmesi, bu kullanıcıların hesap verebilirlik ve karar verme ihtiyaçlarının karşılanması açısından önemlidir.

4.2.3. KAGİ için Uygulanacak Standartlar

Standartlar, öncelikli olarak finansal bilgileri tahakkuk esasına göre hazırlaması ve bilgi kullanıcıları tarafından kullanılması üzerine tasarlanmıştır. Çünkü, kullanıcılarının varlık ve yükümlülükler ile gelir ve giderlere ilişkin ayrıntılara, yalnızca tahakkuk esaslı ile sağlanabilecek bilgilerden ulaşabilmektedir. Küçük ölçekli KAGİ için nakit esaslı bilgiler yeterli olacağından, KAGİ FRS kapsamı dışında bırakılacaktır. Ayrıca, faaliyetleri neredeyse çok uluslu büyük hacimli şirket gibi olan KAGİ ise, uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarına (IAS-IFRS) göre raporlama yapacaktır. Taslak standartlar ise, bu iki KAGİ ölçeğinde kalan işletmeler için hazırlanmıştır. Bir KAGİ'nin hangi sisteme göre raporlama yapacağına yönelik ise, herhangi bir ölçek belirtilmemiştir. Bu bilgiler ışığında, KAGİ büyüklüklerine göre uygulanacak standartlar ve esaslar aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 1: KAGİ için Kullanılacak Muhasebe ve Finansal Raporlama Sistemi

4.2.4. Raporlayan KAGİ ve Sınırı

KAGİ, amaçlarına ulaşabilmeye yardımcı olmak için şubelerin kullanımını içerebilen karmaşık operasyonel yapılara sahip olabilmektedir. Bu taslak, bir KAGİ'nin tek bir ekonomik varlık olarak genel amaçlı mali tablolar seti hazırlamasını gerektirir. Ülkelere dayalı bir yaklaşım, bir KAGİ'nin başka bir kuruluşu kontrol ettiğinin varsayıldığı durumlar için de geçerlidir. Bu koşullarda KAGİ için, konsolide mali tablolar hazırlaması gerekebilecektir.

4.2.5. Temel kavramlar ve İlkeler

Kavramlar ve ilkeler, taslağın geliştirilmesi ve uygulanması için esas teşkil etmektedir. Bu taslağın kavram ve ilkeleri; “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (IFRS for SMEs)” ndan uyarlanmıştır ve “Uluslararası Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları (IAS-IFRS)” ile “Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları (IPSAS)” standartlarının geliştirilmesinde kullanılan kavramsal çerçeveleri de dikkate almıştır.

4.2.6. Faydalı Finansal Bilginin Özellikleri

KAGİ FRS’de tüm uluslararası finansal raporlama çerçeveleri, finansal ve finansal olmayan bilgilerin yararlı olması için gerekli tüm nitelikleri bilginin içeriğinde yer vermektedir. Uluslararası finansal raporlama standartlarının uygulanmasına yönelik kavramsal çerçevede yer alan, faydalı finansal bilginin temel ve destekleyici özellikleri, KAGİ FRS için de geçerli kabul edilmiştir.

4.2.7. Fonların Muhasebesi

Diğer işletmelerden farklı olarak KAGİ’de özkaynaklar; dış taraflarca sağlanan sermaye ile fonlarda tutulan, amacına yönlendirilecek olan geçmiş gelir ve giderlerin muhasebeleştirilmesinden kaynaklanan birikmiş fazlaların ve açıkların bir kombinasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar taslakla beraber kısıtlamalı fonlar ve kısıtlamasız fonlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Daha önce KAGİ’lerin özkaynak sınıfının 3’e ayrıldığını belirtilmişti. Fakat, söz konusu taslakta sınıflamanın 2 şekilde olacağı belirtilmiştir. Kısıtlamalı fonların belirlenmesi, fon muhasebesinin temel bir şeklidir. Taslak, kâr amacı gütmeyen kuruluşların gelirleri ve ilgili giderlerinin, kısıtlamalı fonlar ile kısıtlamasız fonlar arasında ayırıştırmasını şart koşar.

4.2.8. Mali Tablolar ve Kapsamı

KAGİ FRS taslağı, diğer standartlardaki finansal tablo biçim ve içeriğine benzer tablolar önermektedir. Standartlarla birlikte tablolarda terminolojik değişiklikler kamuoyuna önerilmektedir.

Taslak metin, mali fazla veya açığı toplayan bir Kâr/Zarar Tablosu önermektedir. Kâr/Zarar tablosu, gerçekleşen kazanç ve kayıpları da dahil olmak üzere bir KAGİ’nin işletme faaliyetleriyle ilgili tüm işlemlerini içermesi gerekmektedir.

Taslak metne göre daha önce KAGİ’de finansal raporlama bölümünde belirtildiği üzere özkaynaklarda yapılan ayırım farklı görülmektedir. Bu durum, “Özkaynaklar Değişim Tablosu” da kısıtlamalı ve kısıtlamasız fonlar ve istisnai olarak kontrol gücü olmayan paylar üzerindeki hareketi gösterecek şekilde belirtilmiştir. Diğer mali tablolardaki değişiklikler ise, Tablo 2’de belirtilmiştir.

4.2.9. Anlatısal Raporlama (Narrative Reporting)

“Anlatısal Raporlama (Öyküsel Raporlama)”, şirketin işi, pazar konumu, stratejisi, performansı ve gelecekteki beklentileri hakkında geniş ve anlamlı bir resim sağlamak için yıllık raporlarda yer alan finansal olmayan bilgileri tanımlar. KAGİ’nin faaliyetleri gereği ve bilgi kullanıcıların ihtiyaç ve beklentileri, ancak genel amaçlı finansal raporların bir parçası olan metinsel anlatılardan oluşan raporlamanın dahil

edilmesiyle karşılanabileceği belirtilmektedir. Bu durum, diğer standartlardan farklı olarak KAGİ FRS taslağıyla birlikte ilk kez gündeme gelmiştir. “Anlatısal Raporlama”, tüm KAGİ’ler tarafından uygulanacak bir dizi minimum zorunlu temel gerekliliği içeren, ilkelere dayalı bir yaklaşım önermektedir. Temel bir tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik düzeyi sağlamak için KAGİ, kurumla ilgili aşağıdaki entegre bilgileri sunmalıdır:

- Kullanıcıların KAGİ’nin performans hedeflerini anlamasını sağlayan bilgiler,
- KAGİ’nin bu performans hedeflerine yönelik çalışırken neler yaptığını,
- KAGİ’nin mali tablolarını tartışmak ve analiz etmek için yorumlar.

Anlatı raporlaması bilgilerini seçerken ve sunarken, finansal bilgiler için geçerli olan aynı niteliksel özellikler uygulanacaktır. Bu açıklama raporları, mali tablolarla aynı raporlama dönemini kapsamalıdır. Ayrıca adil ve dengeli davranarak objektif bir görüş sağlamalıdır.

Nadir durumlarda, standartla getirilen zorunlu anlatısal raporlama bildirimleri, KAGİ personeline veya gönüllülerine ya da çıkar guruplarına karşı risk teşkil edebilir. Taslak, bir KAGİ’nin bu tür “hassas” faaliyetlerde bulunduğu durumlarda, performans bilgilerinin ve mali tablo yorumlarının açıklanmamasına izin verir. Bu nedenle, örneğin belirli insan hakları programları gibi KAGİ’nin faaliyetlerini tehlikeye atabilecekleri durumlarda, anlatı raporlaması ihmal edilebilecektir.

4.2.10. Hizmet Potansiyeli

Kâr amacı gütmeyen işletmeler, genellikle nakit akışlarını oluşturmak ve maksimize etmek yerine amaçlarına uygun olarak hizmet ve mal sağlamak için varlıklara sahip olmaktadır. Taslak, KAGİ’nin kâr elde etmek yerine kamu yararına çalıştığını kabul ederek, hizmet potansiyeli kavramını ön plana çıkarmayı hedeflemektedir. Bu kavram; genellikle getiri sağlamak ve ekonomik fayda yaratmak için yönetilen kaynaklar ile getiri sağlamayabilecek hizmet potansiyelleri için yönetilen kaynaklar arasında bir ayrımı gösterecektir.

4.2.11. Ek Bilgiler

KAGİ’nin nakit akışlarının önemli kısmını oluşturan bağışlar ve/veya hibelerdir. Mali tablo kullanıcılarının, raporlama döneminde bir KAGİ tarafından alınan bağış ve yardımları anlamak için gerekli bilgilere sahip olmaları önemlidir. “Nakit Akış Tablosu” nun diğer işletmelerden farklı olarak, ilgili notların aşağıda belirtilen bağış ve yardımlara ilişkin ek bilgileri içermesi gerekmektedir:

- Kısıtlamalı hibeler (Esas faaliyetlerde)
- Kısıtlamasız hibeler (Esas Faaliyetlerde)
- Nakit bağışlar (Esas Faaliyetlerde)
- Duran varlıkların satın alınması için hibeler (Yatırım Faaliyetlerinde)

Taslak, bir nakit akış tablosu hazırlamanın doğrudan veya dolaylı yöntemini kullanma seçimini elinde KAGİ'ye bırakmaktadır. Ancak, dolaylı yöntemin kullanıldığı durumlarda, varlık bağışlarının ayrı olarak açıklanması da gereklidir.

Yukarıda verilen açıklamalar kapsamında oluşturulacak standartlar için, yer alacak bazı bölümler ve içeriği Tablo 2'de verilmiştir

Tablo 2: Taslak Standart Metninde Yer Verilen Bazı Bölümler

Bölüm	İçeriğin Özeti
Rehber	Rehber bölümünde, Kılavuzun kaynağını yansıtacak büyük değişiklikler ile ek bilgiler sağlanmıştır.
Bölüm 1 – KAGİ	Bu bölüm, rehberin uygulanabileceği varlıkları belirlemek için geniş bir özellik yaklaşımı ortaya koymaktadır. KAGİ'ler çeşitliliği göz önüne alındığında, bu tanımlayıcı yaklaşım tek bir tanımdan farklı nitelikte kullanılmaktadır. Bu standartlar, kamu sektörü temelli değil, IFRS tabanlıdır.
Bölüm 2 – Kavramlar ve İlkeler	Bu bölüm, standart uygulama rehberinin temelini oluşturan kavram ve ilkeleri ile “Kâr Amacı Gütmeyen İşletme” işlemleri ve olayları için, muhasebe gerekliliklerini ortaya koymaktadır. Finansal tabloların ve raporların birincil kullanıcıları, bilgi ihtiyaçları ve yararlı bilgilerin özelliklerini açıklamaktadır. Ayrıca finansal tabloların unsurlarını ve özkaynakların nasıl elde edildiğini açıklar. Birikmiş fonların kısıtlamalı fonlar ve kısıtlamasız fonlar olarak sınıflandırılmasını sağlar. Bölüm ayrıca kullanılabilir ölçüm esaslarını açıklamakla beraber, hizmet potansiyeli kavramını da tanıtmaktadır. Kâr amacı gütmeyen işletmelerin, nakit/finansal getiriler yerine bir KAGİ amaçlarına uygun olarak hizmet ve mal sağlama potansiyelleri için varlıkları tutabileceğini kabul eder.
Bölüm 3 – Mali tablolar	Bu bölüm, bir işletmenin sürekliliğinin devam edip etmediğinin değerlendirilmesi de dahil olmak üzere, mali tabloların hazırlanmasındaki temel ilkeleri sağlar. KAGİ'lere has yeni terminolojik geliştirmeler yapılmaktadır.
Bölüm 4 – Finansal Durum Tablosu	Bu bölüm, varlıkların ve yükümlülüklerin sınıflandırılması da dahil olmak üzere, diğer standartlara göre değişmemiştir. Ancak terminolojiye yönelik değişiklikler bulunmaktadır.

Bölüm 5 – Kâr/Zarar Tablosu	Diğer kapsamlı gelirin çoğu yönü olmadan tek bir tabloyu yansıtacak büyük değişiklikler yapılmaktadır.
Bölüm 6 – Özkaynaklar Değişim Tablosu	Bu tablo, diğer standartlara benzer olan Özkaynak Değişim Tablosu'ndan türetilmiştir. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların ana odak noktasının özkaynak olmadığını yansıtmak amacıyla değişiklikler yapılmaktadır.
Bölüm 7 – Nakit Akış Tablosu	Bu bölüm, diğer bölümlerde yapılan değişiklikleri yansıtacak şekilde güncellenmiştir. Taşınmaz, tesis ve ekipman alımını finanse etmek için, bağışlar gibi KAGİ'ye özgü işlemleri vurgulamak için az sayıda ek açıklama önerir.
Bölüm 8 – Mali tablolara ilişkin dipnotlar	Bu bölüm, açıklamalara ilişkin genel gereklilikleri ve birincil mali tablolara ilişkin dipnotları düzenler. Bu Bölüm için KAGİ'ye özgü düzenlenecek özel bir sorun bulunmamaktadır ve diğer bölümlerle uyum sağlamak için yapılan ufak çaplı değişiklikler yapılmaktadır.
Bölüm 9 – Konsolide ve bireysel mali tablolar	Bu bölüm, kontrolün tanımlanmasına yönelik ilkeleri ortaya koymakta ve kontrolün KAGİ'lere nasıl uygulandığı hakkında ek rehberlik sağlamaktadır.
Bölüm 10- Muhasebe Politikaları, Tahminler ve Hatalar	Bu bölüm, açıklama gerekliliklerini ve muhasebe politikalarına, tahminlere ve hatalara yaklaşımı düzenler. Diğer bölümlerle uyum sağlamak için yapılan değişikliklerle, bu bölüm için KAGİ'ye özgü bilinen bir sorun bulunmamaktadır.
Bölüm – 35 Anlatısal Raporlama	Bu bölüm, özellikle KAGİ'ler için yazılmış yeni bir bölümdür. Mali tabloların yanı sıra gerekli olan açıklayıcı raporlama gerekliliklerini kapsar.

Kaynak: INPAG Taslak Metin- Yorum Daveti Bölümü, 2021: 24-26

Tablo 2'de yer almayan standart bölümleri de taslak içeriğinde belirtilmiş ve uzmanların görüşüne yönelik açıklanmıştır. Tabloda yer verilen bölümlerle birlikte, standartlar kapsamında oluşturulmaya çalışılan 40 bölüm bulunmaktadır (INPAG Taslak Metin- Yorum Daveti Bölümü, 2021: 27).

Bu tablodan hareketle yeni bir kavram olarak karşımıza çıkan “Anlatısal Raporlama”, sayısal (parasal) aktarıma uygun olmayan faaliyetlerin çeşitli yönlerini açıklama ihtiyacıyla ilgili olduğu düşünülmektedir (Slack & Campbell, 2008: 8). Bu kavram rakamlardan anlatıma doğru bir odak değişikliği sağlayarak, muhasebe konusunda uzman olmayanları bile finansal raporlama sürecine aktif katılımını mümkün kılacaktır (Di Tullio vd, 2022: 609). Ayrıca finansal tablo kullanıcılarının şeffaf ve güvenilir bilgi ihtiyaçlarını yalnızca finansal raporlama karşılayamamaktadır. Muhasebe düzenleyicileri ve resmi makamların sınırlamaları göz önüne alındığında, bu taleplerin şirket yıllık raporlarının anlatı bölümleri aracılığıyla karşılanabilecektir (Ambler & Neely, 2007:2). Böylelikle KAGİ ile başlayacak

anlatı raporlaması süreci, ilerleyen yıllarda işletmelerin finansal raporlama kapsamına dahil olabilecek ve kullanıcılar için bir alternatif olabilecektir.

5. SONUÇ

2023 yılında ülkemizde yaşanan deprem felaketinde de görüldüğü üzere, toplumun kâr amacı gütmeyen işletmelere olan ihtiyaçları bir kez daha ortaya çıkmıştır. KAGİ'lerin gerekliliği, finansal bilgi ihtiyacını da beraberinde getirmekte ve bu kurumların bağışçıları başta olmak üzere, tüm çıkar gruplarına gerekli faydalı finansal bilginin uluslararası kabul görmüş muhasebe standartları mümkün olabileceği ortaya çıkmaktadır.

Tüm uluslararası muhasebe kurumlarını ve uzmanların görüşleri sonucunda “Uluslararası Kâr Amacı Gütmeyen Muhasebe Rehberi (INPAG)” ortaya konulmuş ve bu rehber sayesinde 2025 yılına kadar da standartların gelişimi devam edeceği belirtilmiştir (INPAG, <https://www.ifr4npo.org/ed1/>). Bu rehber ile, KAGİ'lerin hem kamu işletmelerinden hem de özel teşebbüslerden farklı bir yapısının, amacının ve muhasebe uygulamaları olduğu kabul edilmiştir. KAGİ'ye uygulanacak standartların kamu muhasebesi kapsamında değil, daha önce de yayınlanan IAS-IFRS tabanlı olması gerekliliği belirtilmiştir. Buna ek olarak, bu tür işletmelerin özkaynak yapısının özellikle finansal tablolarda farklı olduğu hususunda görüş birliğine varılmıştır. Fonların muhasebesi konusu çerçevesinde ele alınan kısıtlamalı ve kısıtlamasız özkaynak kalemlerinin ayrıştırılması belirtilmiş; daha önceki uygulamalarda 3 farklı grupta gösterilen fonların, oluşacak standartlarla birlikte 2 grupta ele alınması gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca KAGİ'lerin kendine has durumlarına ilişkin yalnızca sayısal ve finansal bilgilerin açıklaması olarak değil, tüm olaylarla ilgili “Anlatısal Raporlama” bölümünün de finansal raporlara eklenmesi durumu önerilmiştir. Söz konusu ekleme ile finansal ve finansal olmayan bilgilerin, KAGİ finansal bilgi kullanıcıları ve mali tablo okuyucularına tüm şeffaflığı ile açıklanması gerekliliği ortaya konulmuştur. Piyasaların her geçen gün talep ettiği bilgi ihtiyacını karşılayacak bu raporlama, ilk kez ortaya atılmış ve ilerleyen dönemde diğer standartların gündemine gelmesi muhtemel görülmektedir.

Bu çalışma; ülkemizde de faaliyet gösteren KAGİ'lere yönelik finansal raporlama hususunda yapılacak çalışmalara ışık tutabilmek adına, dünyadaki gelişmeler paralelinde hazırlanmıştır. Ülkemizde muhasebe ve finansal raporlama standartlarının oluşturulmasında ve uygulanmasında yetkili olan “Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)” tarafından, KAGİ'lere yönelik henüz yayınlanan bir standart bulunmamaktadır. Fakat 660 Sayılı KGK Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve 03/11/2022 tarihinde yapılan değişikliklerle birlikte 26. maddesinde; “*değişik işletme büyüklükleri, sektörler ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar için 9 uncu madde uyarınca belirlenen standartlardan farklı düzenlemeler yapmaya, bağımsız denetimin kapsamını ve içeriğini belirlemeye yetkilidir.*” şeklinde ibare bulunmaktadır. Söz konusu kararnamenin 9. maddesi ise, KGK'nın görev ve yetkilerini belirlemektedir. Bu bağlamda, ilerleyen yıllarda KGK tarafından oluşturulabilecek KAGİ FRS ve uygulamasına yönelik kavramsal bir araştırma yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ambler, T., & Neely, A. (2007). Narrative reporting in company annual accounts. SSRN Electronic Journal. <http://ssrn.com/abstract=1030724>.
- Anthony, R. N., & Young, D. W. (1984). Management control in nonprofit organizations. Homewood, Ill.: Irwin.
- Aydın, D. (1992). Kâr amacı güden ve kâr amacı gütmeyen işletmelerin karşılaştırılması. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), 235-248.
- Barragato, C. A. (2019). The impact of accounting regulation on non-profit revenue recognition. Journal of Applied Accounting Research.20(2), 190-206.
- Binder Dijker Otte (BDO) International Public Accounting Network, <https://www.bdo.ca/en-ca/services/assurance-and-accounting/a-a-knowledge-centre/asnpo/>, 22.02.2023.
- Bottiglieri, W. A., Kroleski, S. L., & Conway, K. (2011). The regulation of non-profit organizations. Journal Of Business & Economics Research (JBER), 9(9), 51-60.
- Budak, S. E., & Gary, S. N. (2010). Legal and accounting challenges of underwater endowment funds. Prob. & Prop., 24, 28.1-7.
- Burks, J. J. (2015). Accounting errors in nonprofit organizations. Accounting Horizons, 29(2), 341-361.
- Cengiz, E. (2006). Kâr amacı gütmeyen kurumlarda pazarlama faaliyetleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2), 393-409.
- Crawford, L., Morgan, G. G., & Cordery, C. J. (2018). Accountability and not-for-profit organisations: implications for developing international financial reporting standards. Financial Accountability & Management, 34(2), 181-205.
- Di Tullio, P., La Torre, M., Dumay, J., & Rea, M. A. (2022). Accountingisation and the narrative (re) turn of business model information in corporate reporting. Journal of Accounting & Organizational Change, 18(4), 592-615.
- Ebrahim, A. (2003). Accountability in practice: mechanisms for NGOs. World Development, 31(5), 813-829.
- Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (Financial Accounting Standarts Board). (2016). Accounting Standarts Update Not-For-Profit Entitie (Topic 958) <https://www.fasb.org/page/PageContent?pageId=/standards/implementing/notforprofitreporting.html&bcPath=tff#section-2>
- Fitzsimons, A. P., McCarthy, I. N., & Silliman, B. R. (2018). FASB issues new guidance to improve financial reporting for not-for-profit organizations. Review Of Business, 38(1), 36-46.
- Gacar, A. (2020). Kâr amacı olmayan işletmelerde entegre raporlama ve bir örnek olay. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(Sp. Issue), 393-403.
- Gross, M. J. & Warshauer, W. (1983). Financial and accounting guide for non-profit organizations. A Ronald Press Publication.
- Gross, M. J., McCarthy, J. H., & Shelmon, N. E. (2005). Financial and accounting guide for not-for-profit organizations. John Wiley & Sons.
- Hall, M., & O'Dwyer, B. (2017). Accounting, non-governmental organizations and civil society: the importance of nonprofit organizations to understanding accounting, organizations and society. Accounting, Organizations and Society, 63, 1-5.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun (KGK) Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2023). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.660.pdf>, 27.02.2023.
- Kâr Amacı Gütmeyen İşletmeler İçin Uluslararası Finansal Raporlama Komitesi (International Financial Reporting For Non Profit Organization Committee), <https://www.ifr4npo.org>, 27.02.2023.

- Kilcullen, L., Hancock, P., & Izan, H. Y. (2007). User requirements for not-for-profit entity financial reporting: an international comparison. *Australian Accounting Review*, 17(41), 26-37.
- Larkin, R. F., & DiTommaso, M. (2018). *Wiley Not-For-Profit GAAP 2018: interpretation and application of generally accepted accounting principles*. John Wiley & Sons.
- Özkol, A. E., Çelik, M., & Gönen, S. (2005). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ve muhasebenin sosyal sorumluluğu. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (27), 134-145.
- Sağlam, N. (1997). Sendikalarda mali raporlama. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 189-208.
- Slack, R., & Campbell, D. (2008). Narrative reporting: analysts' perceptions of its value and relevance. *Association of Chartered Certified Accountants (ACCA)*.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, (2023). <https://www.siviltoplum.gov.tr/yillara-gore-faal-dernek-sayilari>, 27.02.2023.
- T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, <https://www.vgm.gov.tr/vakif-islemleri/vakif-istatistikleri/yeni-vakiflar>, 27.02.2023.
- Toepler S. & Anheier, H. (2004). Organisational theory and nonprofit management: an overview. In: A. Zimmer and E. Priller, eds. *future of civil society: making central european nonprofit-organisations work*. Wiesbaden: VS Verlag, ss. 253–270.
- Tomur, H. D. (2022). Kâr amacı gütmeyen işletmelerde sosyal girişimcilik kavramı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 6(12), 81-94.
- Uluslararası Kâr Amacı Gütmeyen Muhasebe Rehberi Birinci Bölüm (INPAG Exposure Draft 1). (2021). <https://www.ifr4npo.org/ed1/>, 25.02.2023.
- Uslu, İ. (1999). *Bir Sosyal Siyaset Vasıtası Olarak Kâr Gütmeyen Kuruluşlar: ABD Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İÜ SBE.
- Uysal, T., & Kurt, G. (2016). Kâr amacı gütmeyen işletmelerde denetim: bir paradoks mu? *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(Muhasebe Denetimi Özel Sayısı), 1555-1559.
- Verbruggen, S., Christiaens, J., & Milis, K. (2011). Can resource dependence and coercive isomorphism explain nonprofit organizations' compliance with reporting standards? *Nonprofit And Voluntary Sector Quarterly*, 40(1), 5-32.
- Yener, A. N. E. (2023). *Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Finansal Raporlama*. İKSAD Yayınevi.

DİJİTAL DÖNÜŞÜMDE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ YAŞADIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 05.02.2023
Kabul Tarihi : 31.07.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1248101

Öğr. Gör. Dr. Halime KARACA*
Öğr. Gör. Dr. Arif GÜMÜŞ**

Bibliyografik Bilgiler

Karaca, H., & Gümüş, A.. (2023). "Dijital Dönüşümde Muhasebe Meslek Mensuplarının Yaşadığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Nitel Bir Araştırma" *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 289-306) <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1248101>

ÖZ

Dijital dönüşüm kapsamında, muhasebe mesleğinde yeni kuralları olan farklı e-sistemler ortaya çıkmıştır. Önceden kâğıt, defter gibi geleneksel yöntemler kullanılarak yapılan muhasebe işlemleri e-defter, e-fatura ve e-beyanname benzeri dijital sistemler vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu dönüşümün gerek özel sektöre gerek kamu sektörüne avantajlar sağlayacağı kabul görmektedir. Ancak avantajlarla birlikte uygulamada birtakım sorunlarla karşılaşılması ihtimal dâhilindedir. Çalışmada, e-uygulamaları aktif kullanan muhasebe meslek mensuplarının dijital dönüşüm sürecinde karşılaştıkları problemlerin belirlenmesi ve söz konusu problemlere çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada; nitel araştırma modellerinden fenomenoloji deseni kullanılmış, yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma bulguları neticesinde, sisteme uyum sağlayamayan mükelleflerin meslek mensuplarının iş yükünü artırdığı, teknik alt yapı sağlanmadan uygulamaya geçilmesinin sorunlara neden olduğu ve eğitim sisteminin güncellenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, Muhasebe, Muhasebe Mesleği, Nitel Araştırma

JEL Sınıflandırması: M41, M49

* İnönü Üniversitesi, Malatya MYO, halime.karaca@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0218-3851

** Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Doğanşehir Vahap Küçük Meslek Yüksek Okulu, arif.gumus@ozal.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4865-0892

PROBLEMS AND SOLUTION SUGGESTIONS FOR PROFESSIONAL ACCOUNTANTS IN DIGITAL TRANSFORMATION: A QUALITATIVE RESEARCH**ABSTRACT**

Within the scope of digital transformation, different e-systems with new rules have emerged in the accounting profession. Accounting transactions, which were previously done using traditional methods such as paper and ledger, are carried out through digital systems such as e-ledger, e-invoice and e-declaration. It is accepted that this transformation will provide advantages to both the private and public sectors. However, along with the advantages, it is possible to encounter some problems in practice. In the study, it is aimed to determine the problems faced by professional accountants who use e-applications actively during the digital transformation process and to develop solutions to these problems. In the study in which the qualitative research method was used; Phenomenology design, one of the qualitative research models, was used and semi-structured in-depth interviews were conducted. As a result of the research findings, it was concluded that the taxpayers who could not adapt to the system increased the workload of the members of the profession, that the implementation without providing the technical infrastructure caused problems and the education system should be updated.

Keywords: Digital Transformation, Accounting, Accounting Profession, Qualitative Research

JEL Classification Codes: M41, M49

1. GİRİŞ

Muhasebe mesleği, kayıt gereksiniminin ortaya çıkması ile var olmuştur (Güvemli vd., 2013: 21). Dünyada yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmelere paralel olarak değişmekte olan muhasebe mesleği, tarihi süreçte ürettiği bilgilerin kapsamını genişletmekte ve niteliğini artırmaktadır (Yıldız, 2010: 157). Günümüzde muhasebe mesleği defter tutmanın ötesinde daha çok danışmanlık rolünü üstlenmektedir (Aydemir, 2015: 71-84). Muhasebe mesleğini gerçekleştiren meslek mensupları için mesleğin 1989 yılında 3568 Sayılı Yasa ile yasal bir zemine oturtulması en önemli gelişmedir. 2008 yılında yapılan yasal değişiklikle, ilgili yasada Serbest Muhasebecilik (SM) unvanı çıkartılmış, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavirlik (YMM) unvanları ise geçerliliğini korumaktadır. Muhasebe tarihi boyunca meslek mensupları çalışmalarını daha çok geleneksel yöntemleri kullanarak sürdürmüş, bu durum 20. yy. ikinci yarısından itibaren özellikle yaygın internet kullanımı ve bilişim dünyasındaki gelişmeler sonucunda önemli değişimlere uğramıştır (Kurnaz vd., 2020: 82). Bu gelişmeler muhasebe sisteminde geleneksel kayıt tutma tekniklerinin sınırlılıklarını ortadan kaldırmış; bilginin saklanması, bilgiye ulaşımı, verilerin kontrolü ve karşılaştırılması kullanımını kolaylaştırmıştır. Böylece dijital muhasebe anlayışı reformcu bir şekilde ortaya çıkmıştır (Arslan ve Karkacier, 2019: 430).

Muhasebe tarafından üretilen bilgilerin ilgili kullanıcılara doğru, eş zamanlı ve güvenilir olarak sunulması gerekmektedir (Erturan ve Ergin, 2018: 217). Dijital dönüşümle söz konusu bilgilerin zamanında sunulması ve güvenilir olarak saklanması yanında denetiminin de daha hızlı ve şeffaf gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır (Arslan ve Demirkan, 2019: 54). Bilişim ve teknolojik gelişmeler sonucunda oluşturulan sistemler; çeşitli verilerin hızlı toplanması, saklanması, analiziyle beraber büyük hacimli ve çok çeşitli veriye erişimi de kolaylaştırmaktadır (Akdoğan ve Akdoğan, 2018: 1). Büyük veri, veriye uyumlu teknik ve beşeri alt yapı oluşturulduğunda, işletmeler için anlık olarak üretilen veriler ile mevcut durumun analizini ve güçlü öngörülerle geleceğin planlamasını en iyi şekilde yapma imkanı sağlayacaktır (Meriç, 2020: 82). Sağladığı bu avantajlardan dolayı muhasebede dijital dönüşüm hızla benimsenmiştir. 2000 yılının başlarında muhasebede yer alan bilgilerin yüzde yirmi beşi dijital ortamda gerçekleştirilirken, 2017 yılında bu oran yüzde doksan sekiz olmuştur (Aslan ve Özerhan, 2017: 868). Muhasebede dijital dönüşümün gerçekleştirilmesinde Hazine ve Maliye Bakanlığı görevlendirilmiştir. Bu süreçte öncelikle e-fatura uygulaması, sonrasında e-defter, e-arşiv gibi uygulamalar yürürlüğe girmiştir. Kayıt dışı ekonominin tespiti, vergi kaçığının engellenebilmesi, denetimin etkin bir şekilde yapılabilmesi, bilgiye erişimin kolaylaştırılması ve maliyet tasarrufunun sağlanabilmesi amacıyla söz konusu uygulamalar kapsam açısından genişletilerek devam etmektedir.

Teknolojik gelişmeler muhasebe alanına yeni boyutlar kazandırmaktadır. Yeni boyutuyla muhasebe uygulamalarında, artan kontrol, güvenilirlik ile daha iyi denetlenebilirlik, daha düşük maliyetler, daha az insan hatası, manipülasyon ve hile, bilgiye daha iyi erişim gibi avantajlar söz konusudur (Meriç, 2022: 45). Muhasebe mesleğinin geleceği dijital ortamlara odaklanmakta dijital ortamda mesleğin yeniden yapılandırılması çalışmaları hız kazanmaktadır (Kurnaz vd., 2020: 82). Dijital dönüşüm ve teknolojik gelişmeler, muhasebe mesleğinin gelişiminde etkili olması beklenen bir durum olup olası etkileri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Tekbaş, 2019: 113):

- ✓ Muhasebe meslek mensuplarının yaptığı işlemlerin dijital sistemlerce gerçekleştirilmesi,
- ✓ Dijital dönüşümde; verginin hesaplanması, denetim ve finansal muhasebe gibi klasik muhasebe eğitiminden ziyade, muhasebe teknolojilerinin ön plana çıktığı eğitim-öğretim sistemi,
- ✓ Meslek mensuplarının vergi düzenlemeleri hakkında bilgi, vergi kanunlarının yorumlanması yetkinliğinin dışında bilişim teknolojisi hakkında yeterli bilgi ve deneyim sahibi özelliklerini taşıması,
- ✓ Teknolojik gelişmelerin meslek mensuplarına yeni kariyer fırsatları (mali mühendislik gibi) sunması,
- ✓ Muhasebe mesleğinde denetim ve danışmanlık hizmetlerinin ön planda olması,
- ✓ Muhasebe sisteminin tümüyle bulut sistemi şekline dönüştürülerek kurumların ihtiyaç duydukları bilgiye, mekan ve zamandan bağımsız bir biçimde ulaşımının kolaylaşması,
- ✓ Kağıt ve dosya kullanılarak kayıtları saklama ve arşivleme gibi maliyet oluşturan işlemlerden tasarruf edilmesi ve klasik yöntemler terk edilerek, işlemlerin tümünün barkodunun sistem vasıtasıyla ve internet (blockchain ve bulut sistemleri) tabanlı muhasebe yardımıyla yapılması,

- ✓ Muhasebe sektöründe internet aracılığıyla yapılan saldırılarla ilgili tedbirlerin alınması, kullanıcıların kişisel bilgilerinin gizlilik ve güvenilirliğinin sağlanması,
- ✓ Tam zamanlı çalışan muhasebe personeli yerine, işletmelere daha fazla hizmet sunan sanal muhasebe programlarının kullanılması,
- Blockchain teknolojisi ile klasik muhasebe defterlerinin yerini dijital defterlere bırakmasıdır.

Dijitalleşmedeki bu hızlı değişim muhasebe mesleğini etkilemekte hızlı, güvenilir ve doğru bilgilerin üretilmesiyle ilgili meslek mensuplarından beklentileri artırmaktadır. Mesleki faaliyetlerinde yaşadıkları sorunların çözümlenemediği noktada meslek mensuplarının yıpranmasına neden olduğu bilinen bir gerçektir. İş yükünün fazla olması nedeniyle kendilerine zaman ayıramamaları, yaptıkları iş karşılığında aldıkları ücretin yetersiz olması meslek mensuplarının yaşadıkları önemli sorunlardır (Beder, 2021: 167).

Bu çalışmada kavramsal çerçeve açıklanarak literatür taraması yapılmıştır. Sonrasında dijital dönüşüm sürecinde meslek mensuplarının yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle elde edilen bulgular alıntılanarak verilmiş ve yorumlanmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Literatür özetinde, dijitalleşme ve e-dönüşüm sürecinde meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunlar konusunda yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Spoz (2014) yaptığı çalışmada, Polonya’da faaliyetlerini yürüten işletmelerde e-fatura uygulamalarında yaşanan problemleri incelemiştir. Dünya genelinde yaygınlaşan e-dönüşüm uygulamalarının Polonya’da istenilen seviyeye ulaşmadığı ifade edilmiş, bunun temel nedeninin istikrarsızlık, yasal düzenlemelerin eksikliği, e-uygulamalarla ilgili bilgilerin yetersizliği, internet alt yapısının yeterli olmaması olduğu belirtilmiştir.

Marinagi vd. (2015), çalışmalarında Yunanistan’da e-fatura kullanımındaki uygulamalar kapsamında mevcut fatura işleme uygulamaları, e-faturanın yaygınlaşmasının ve kullanımının önündeki engeller, e-fatura uygulamalarında gözlemlenen faydalar ve e-faturaya geçişte stratejik itici güçler değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında 42 işletmeye anket uygulanarak veriler toplanmış, verilerin analizi sonucunda e-uygulamaların kullanımının düşük olduğu ancak benimsenmesinin ümit vadettiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte e-uygulamalarla ilgili temel iki sorunun bilgi birikiminin yetersizliği ve yönetimin destek eksikliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gönen ve Solak (2017), çalışmalarında e-dönüşüm sürecinde muhasebe meslek mensuplarının iş yükü, hizmet maliyeti konuları hakkındaki görüşlerinin tespitini amaçlamışlardır. İzmir’de faaliyet gösteren ve e-dönüşümü etkin kullanan meslek mensuplarına anket uygulanarak veriler toplanmıştır. Analizler neticesinde e-dönüşümde teknik hataların sürdüğü ve meslek mensuplarına ek maliyete neden olmasına karşın maliye bakanlığı ile mükelleflerin işlem maliyetlerinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tektüfekçi (2017), çalışmasında Türkiye genelinde e-dönüşüm sürecinde; e-defter ve e-belge uygulamalarını yasal ve tüzel çerçevede ele almış, anılan e-muhasebe uygulamalarıyla ilgili güncel uygulama ör-

neklerinin incelemeyi amaçlamıştır. Konuyla ilgili yazın taraması yaparak sonuçları değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda GİB' in ileriki tarihi süreçte e-fatura, e-irsaliye, e-arşiv fatura, e-bilet ve e-yolcu listesi benzeri belgelerin yanı sıra yevmiye defteri ve defteri kebir dışındaki defterlerin de uygulamaya dahil edileceği ifade edilmiştir.

Elçin vd. (2018), çalışmalarında e-muhasebe uygulamalarına geçiş sürecinde karşılaşılan problemleri araştırmışlardır. Araştırma kapsamında 389 SMMM'ye anket uygulanarak elde edilen veriler sonucunda e-dönüşümde meslek mensuplarının sorunlarının iş yükü sorunu, sistemdeki eksiklikler ile altyapı ve eleman eksikliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Palmqvist ve Emme (2018), çalışmalarında nitel araştırma yöntemini kullanarak dijitalleşmenin meslek mensuplarının mesleki uygulamalarına etkisini irdelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda dijitalleşmeyle eş zamanlı çalışılabilirlik yetkinliğinin artacağı ve meslek mensuplarının danışmanlık rolü üstleneceğini beyan etmişlerdir.

İşgüden vd. (2018), çalışmalarında dijitalleşmeyle geliştirilen muhasebe uygulamalarının işletmelerdeki hilelerin önlenmesi hususunda etkinliğini araştırmışlardır. Araştırma kapsamında İstanbul'da faaliyet gösteren 53 SMMM'den elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analiz sonucunda muhasebe yazılımları ve denetim faaliyetlerinin web tabanlı olmasının meslek mensupları tarafından olumlu karşılandığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte web tabanlı yazılımların bilginin güvenilirliğini olumlu etkilediğini, kontrol ve denetimi kolaylaştırdığını, hileli işlemlerin tespitine katkı sağladığını, finansal raporlamaların şeffaflığını artırdığını ve hileli finansal raporlama eğiliminin azaldığını beyan etmiştir.

Htaybata vd. (2018), çalışmalarında teknolojik gelişmelerin muhasebe mesleğini, uygulamalarını ve eğitimini nasıl etkilediği araştırılmış; çalışmada nitel araştırma yöntemini kullanmıştır. Çalışmada zamanla muhasebe alanında dijital uygulamaların artacağı ve bu durumun muhasebe meslek mensuplarının yeterliliklerinin etkilenmesine neden olacağını belirtmişlerdir. Bununla birlikte muhasebe eğitiminde müfredatın teknolojik gelişmelere paralel olarak güncellenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Türker (2018), çalışmasında dijital dünyanın şekillendirdiği küresel iş dünyasında beklentilerin karşılanmasını sağlayacak küresel muhasebe mesleğinin yapılandırılmasıyla ilgili gelişmeleri değerlendirmiştir. Dijitalleşme ve teknolojik gelişmelerden dolayı muhasebe mesleğinin önemli ölçüde değişime gereksinim duyacağı belirtilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme sürecinde kendilerini geliştirerek ve güncelleyerek, mükelleflerine önderlik yaparak çalışmalar yapması gerektiği ifade edilmiştir.

Karasioğlu ve Garip (2019), çalışmalarında e-uygulamaları etkin bir şekilde kullanan muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşümde karşılaştıkları problemleri araştırmışlardır. Karaman SMMM Odası üyelerine anket uygulanarak veriler toplanmıştır. Yapılan analizler neticesinde e-dönüşüm hususunda en önemli sorunlardan birinin nitelikli personel olduğu bu sorunun çözümü için meslek odaları ve Hazine ve Maliye Bakanlığı'nca düzenli olarak eğitimlerin yapılması gerektiği önerilmiştir. Ayrıca benzer eğitimlerden mükelleflerin de faydalanmalarının sağlanmasının yararlı olabileceği ifade edilmiştir.

Coşkun Arslan ve Karkacier (2019), çalışmalarında dijital dönüşümde yönetim muhasebesini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Çalışmada dijital dönüşüm ve Endüstri 4.0 kavramları açıklanmış, dijital dö-

nüshüne kadar geçen süreçte yönetim muhasebesinin tarihsel gelişim süreci kavramsal bir çerçevede sunulmuştur. Yönetim muhasebesinin geleceğini etkileyen etkenler temel üç başlık altında sınıflandırılmış olup bu başlıklar rekabet stratejileri, küreselleşme, bilgi ve üretim teknolojilerindeki gelişmeler – dijital dönüşüm ve Endüstri 4.0. olarak açıklanmıştır.

Kurnaz vd. (2020), çalışmalarında dijital dönüşümün muhasebe meslek eğitimi sürecindeki etkisi ile uygulamadaki yeterliliğinin incelenmesini amaçlamıştır. Araştırma kapsamında muhasebe meslek mensuplarına anket uygulanmış, elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda muhasebe eğitiminde dijital dönüşümün önemli olduğunu, bununla birlikte muhasebe eğitim sisteminde dijital sistemlerin gereğince kullanılmadığı ve iş dünyasının ihtiyacı olan nitelikli elemanların yetişmesi hususunda yetersiz olduğu beyan edilmiştir.

Tuğay ve Güler (2021), çalışmalarında Isparta’da faaliyetlerini yürüten muhasebe meslek mensuplarıyla mülakat tekniğini kullanarak meslek mensuplarının e-uygulamalar hakkındaki görüşlerini tespit etmişlerdir. Mülakat sonucunda, meslek mensupları e-uygulamaların kullanımının bir zorunluluk olduğunu ifade etmiş, ancak bilgi ve alt yapı eksikliğinin olduğunu beyan etmişlerdir.

Kardeş Selimoğlu vd. (2021), yaptıkları çalışmada nitel araştırma yöntemini kullanarak Covid-19 sürecinde meslek mensuplarının stres faktörlerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda stresin nedenlerini iş yoğunluğunun ve iş yükünün artması, mevzuat değişikliği nedeniyle oluşan mesleki belirsizlikler, belgelerle temas sonucu Covid-19 bulaşıcılık riskinin artması gibi etkenler olduğunu ifade etmişlerdir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; bir sorunun çözümüyle ilgili gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerini kullanarak algı ve olayların gerçekçi bir biçimde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreçtir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41). Nitel araştırma yönteminde hipotez oluşturulmadan olaya içerik ve doğal araştırma stratejisiyle yaklaşılmış, bu yöntemin güçlü yönlerindedir. Anlayış ve kuram, alan çalışmaları deneyimleri sonucunda oluşturulur (Akdemir ve Kılıç, 2021: 488). Nitel araştırmalardaki desenler ise araştırma yaklaşımını belirleyen stratejidir.

Çalışmada nitel araştırma modellerinden olgunun deneyimine dair özün belirlenmesi olarak tanımlanan fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır (Creswell, 2018: 72-73). Fenomenoloji araştırmalarında araştırılacak fenomen vurgulanarak katılımcıların fenomeni nasıl algıladığı, anlamlandırdığı, deneyimlediği ve söz konusu deneyimlerini nasıl betimledikleri konularına yoğunlaşmaktadır. Burada fenomen; kavram, fikir veya bir duygu olabilir (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020: 158). Fenomenoloji araştırmalarında görüşme tekniği en önemli veri toplama aracıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 69-71). Bir araştırma tekniği olarak görüşme; araştırmacıyla katılımcılar arasındaki kontrollü ve amaçlı sözel iletişim yöntemidir (Türnüklü, 2000: 544). Görüşme; araştırma konusuyla ilgili bireyin deneyim, yaşamışlık, tutum, düşünce, niyet, yorum, zihinsel algı ve tepki gibi gözlemlenemeyen bilgilerinin elde edilmesini sağlar (Bengtsson, 2016: 10-11).

3.2. Veri Toplama Yöntemi ve Analizi

Dijital dönüşümde muhasebe meslek mensuplarının sorunlarını değerlendirmek amacıyla yapıldıranı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı, önceden planlanan çerçevede soruların yer aldığı bir form hazırlar. Görüşme sürecinde, katılımcıya sorular yöneltilerek katılımcının yanıtlaması istenir. Araştırmacı bazı durumlarda katılımcıların daha detaylı yanıtlamasını talep edebilir (Yüksel, 2020: 549).

Nitel araştırmada büyük gruplardan ziyade; araştırma amacını karşılayacak, ayrıntılı veri sunabilecek örneklem belirlenmelidir (Coyne, 1997: 624-625). Araştırmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt (kriter) örnekleme ile seçilmiştir. Ölçüt örnekleme; önceden belirlenen bir takım ölçütleri karşılayan tüm durumların çalışılmasıdır. Ölçüt, araştırmacılar tarafından oluşturulur veya önceden hazırlanan ölçüt kullanılabilir (Baltacı, 2018: 254). Malatya’da bağımsız olarak çalışan, yaklaşık on beş yılın üzerinde SMMM ruhsatına sahip olan, kendilerine ait müşavirlik bürosu olan üç kadın ve üç erkek olmak üzere altı SMMM ile görüşmeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler katılımcıların onayıyla ses kaydı alınarak yapılmış, görüşmeler yazıya dökülmüştür. Araştırma katılımcılarının adları etik açısından gizlenerek kodlamalar “SMMM 1, SMMM 2,...SMMM 6” kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yaklaşımı benimsenmiştir.

3.3. Araştırmanın Etiği ve Geçerliliği

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme yönteminin kullanılması, çalışmanın etik açıdan incelenmesini gerektirmektedir. Araştırma detayları İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından incelenmiş, 17.12.2022 tarihli karar ile araştırma etik açıdan uygun görülmüştür.

Araştırma bulgularının kendi içerisinde dengeli olması ve bütünü oluşturması, iç geçerlilik için önem arz etmektedir (Güngör Karyağdı, 2022: 26). Bu nedenle araştırma iç geçerliliğinin sağlanması amacıyla doğrudan alıntılar kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Görüşme çıktıları incelenmiş meslek mensuplarının dijital dönüşümde yaşadığı sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerileri değerlendirilmiştir. Yapılan görüşmelerde meslek mensuplarına yöneltilen sorular, beş başlık altında işlenmiştir. Bu başlıklar (i) mükelleflerle ilgili yaşanan sorunlar ve sorunlara çözüm önerileri, (ii) mevzuatla ilgili yaşanan sorunlar ve sorunlara çözüm önerileri, (iii) kullanılan programlarla ilgili yaşanan sorunlar ve sorunlara çözüm önerileri, (iv) sistemin güvenilirliği ile ilgili yaşanan sorunlar ve sorunlara çözüm önerileri, (v) mesleğin geleceği ile ilgili yaşanacak sorunlar ve sorunlara çözüm önerileri olarak sınıflandırılmıştır.

4.1. Mükelleflerle İlgili Yaşanan Sorunlar ve Sorunlara Çözüm Önerileri

Muhasebede dijital dönüşüm, Maliye Bakanlığı bünyesinde yer alan Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından faturaların dijital platformda oluşturulması ile başlatılmıştır. GİB e-defter, e-beyanname ve e-arşiv fatura gibi birçok yeni proje geliştirerek sürecin gelişimine katkı sağlamıştır. Kişi ve kurumlar arasındaki işlemlerin doğru ve hızlı gerçekleştirilmesine olanak sağlayan projeler, taraflara zaman tasar-

rufu sağlamanın yanı sıra sistemin doğru işleyişini sağlamaktadır. Mükelleflerin, yeni dijital ortamların alt yapılarını oluşturan uygulamalarla ilgili yeterli bilgiye sahip olmamaları, meslek mensuplarının bazı sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. Görüşme yapılan meslek mensuplarının, dijital dönüşümde mükelleflerle yaşadıkları sorunların en önemlisi teknolojik altyapı ve alışkanlığı olmayan mükelleflerin bu husustaki işlemlerini meslek mensuplarına yaptırmalarıdır. Meslek mensuplarının mükelleflerle ilgili yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Dijital dönüşüm sürecine mali müşavirler hazırlıklı olmakla beraber kurumsallaşma doğrultusunda hazırlık yapan mükellefler hariç, birçok mükellef bu dönüşüm sürecini mali müşavirlere yükleme çabasında oldular. Bunun en önemli sebeplerinden biri eğitim sistemimizin yeterli olmadığı bir zeminde birlikte gelen sosyolojik sebeplerdir” (SMMM 1).

“Mükellefler dönüşüm sürecinde en büyük zorluğu eğitim seviyeleri ve sürekli sadece mali yatırıma odaklanmaları nedeniyle yaşadılar. Süreci yönetmek adına bağlı oldukları odalar, maalesef beklenen desteği ve yardımcı argümanları zamanında sunamadıkları gibi mali katkıda da bulunamadılar. Dolaşısıyla kamunun istediği tüm veri talepleri ve e-dönüşüm yönetimi mali müşavirlerin büyük katkısı ve sorumluluk almasıyla günümüzdeki seviyelere ulaşabildi. Çoğu form beyan ve yükümlülük mükellefin bilgisi, araştırması ve çabası olmaksızın mali müşavirlerin sayesinde verilebildi” (SMMM 2)

“Mükelleflerle yaşanan en önemli sorunlar, eğitim düzeyi yetersiz olan mükelleflerin kendilerinin kolayca yapabileceği işleri muhasebecilere yaptırmaya çalışmalarıdır” (SMMM 3).

“Dijital dönüşüm ile birlikte sadece muhasebe mesleği ve meslek mensupları değil mükellefler de bu değişim süreci içerisine girdiler. Mükelleflerin dijital dönüşüme geçiş sürecine uyum sağlamalarında eğitim düzeyleri, yaşları, teknolojik aletleri kullanma becerileri de etkili olmaktadır. Mükellefler sistemin dijitalleşmesi ile birlikte e-fatura, e-makbuz gibi elektronik belgeleri oluşturmada zorluk çekmektedir. Tebligatların elektronik ortamdan gönderilmeye başlaması ile birlikte tebligatı takip edecekleri programı kullanamamaları, tebligata zamanında cevap verilmemesi gibi sorunlar yaşanmaktadır. Bu durum bazı önemli bildirim sürelerini kaçırmalarına veya cezai işleme maruz kalmalarına sebep olmaktadır” (SMMM 4).

“Bilgi ve teknolojiyi kullanma yetersizliği, alışkanlıklar ve tembellik etmeleri, işyerlerinin ortam olarak uygun olmaması internet ve bunu kullanma yoksunluğu yaşanan sorunların en önemlileridir” (SMMM 5).

“Dijital dönüşümde özellikle küçük esnaf mükelleflerle ilgili büyük sorunlar yaşanmaktadır. En büyük sıkıntı e-arşiv fatura kesme konusu, internet kullanımına pek önem vermeyen dahası bir mail adresine bile sahip olmayan mükellefler mevcut, bu durum çoğu mali müşaviri bir ön muhasebeci gibi fatura kesmeye mecbur bırakmaktadır” (SMMM 6).

Meslek mensupları, dijital dönüşümde mükelleflerle yaşadıkları sorunlara birtakım çözüm önerileri sunmuştur. Bu kapsamda mükelleflere dijital platformların kullanımı için gerekli kurumlar tarafından eğitimlerin verilmesi ve söz konusu platformları kullanan personelin istihdamı önem arz etmektedir. Meslek mensuplarının mükelleflerle ilgili yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri aşağıdaki gibidir:

“Mali idarenin sürekli olarak bu yönde bilinçli bir mükellef yaratmak adına bilgilendirme ve yaptırımlardan haberdar etme çalışmasını daha da yoğunlaştırması gerekmektedir” (SMMM 1).

“Sadece meslek camiamızın desteği ile değil dijital eğitim seferberliği olarak görüp üniversiteler, mükellefin bağlı olduğu odalar ve kamu otoritesi ortaklığıyla çözüme ulaşabileceği düşüncesindeyim” (SMMM 2).

“Uzaktan erişim ve dijital sirküler ile elektronik ortamdan destek sağlanmalı, meslek odaları tarafından eğitimler verilmeli, teknolojiye uyum sağlayamayan mükellefler ise teknik bilgisi yeterli düzeyde olan personel istihdam etmelidir” (SMMM 4).

4.2. Mevzuatla İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Maliye Bakanlığı tarafından bildiri, genelge ve tebliğler yayımlanarak mevzuatta sık sık değişiklikler yapılmaktadır. Bu değişikliklerin meslek mensupları tarafından takip edilmesi ve muhasebe uygulamalarını güncel mevzuata uygun yapmaları gerekmektedir. Mevzuat değişikliklerinin sık yapılması, içeriğinin anlaşılabilirliğinin zor olması, her bir şartın cezai bir müeyyideye bağlanması, kurumlar arası iletişimde noksanlıklar, beyanname yükümlülüklerinin yeni eklemelerle artırılması meslek mensupları için önemli sorunlara yol açmaktadır. Meslek mensuplarının mevzuatla ilgili yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Mevzuatla ilgili yaşanan sorunlar kanunların çok eskiye dayanan içerikleri ve yorumlarının ne yazık ki zorluğudur” (SMMM 1).

“Mevzuat maalesef kanun koyucuların kopyala yapıştır gibi farklı ülkelerden alıntılıyıp kervan yolda düzülür mantığı ile hem anlaşılmaz hem de uygulanması zor modeller önümüze kondu. E- fatura, e-defter kılavuzları muhasebe program satıcıları tarafından verilen eğitimler ile bilindiği kadarıyla hayatımıza girince meslek mensupları çok zorlandı. Hala birçok eksiği ve zorluğu devam eden bu konu, pandemi döneminde tüm meslektaşları çileden çıkma noktasına getirdi. Yasaların öngördüğü cezalar ve yaptırımlarla birlikte mükellefin sorumluluklarını mali müşavire yüklemesi ve bunun karşılığında ücreti vermek istemeyişi birçok meslektaşımızı mesleği bırakma noktasına getirdi” (SMMM 2).

“Mevzuatın sürekli değişmesinden iş düzeni bozulmakta ve işlerin takibi zorlaşmaktadır. Yapılan değişikliklerin daha anlaşılır şekilde düzenlenmesi gerekmektedir” (SMMM 3).

“Sistemin dijitalleşmesi ile birlikte mevzuatlarda yapılan değişiklikler, uygulamalar ve alt yapısı hazırlanmadan kullanılması istenen elektronik sistemler mükellef ve meslek mensuplarını ciddi anlamda zorlamıştır. Çünkü süreç gereği ilk defa karşılaşılan tebliğler ve bunların anlaşılıp uygulamaya geçiş süreci hem zaman hem de iş yükünün artmasına sebep olmuştur. Tüm bu zorlukların karşısında cezai yaptırımların ilk adapte sürecinden itibaren uygulamaya konulması da, henüz oturmamış sistemden kazanç sağlamaktan öteye gitmemektedir. Mevzuatlar gereği e-belge kapsamına giren şartlara ve geçiş sürelerine uyulmaması halindeki cezai yaptırımların ağır olması sorun olmaktadır” (SMMM 4).

“Mükellefin fiziki şartlarının uygun olup olmadığı veya tüm mükelleflerin aynı ortam ve şartlarda çalıştığı düşünülerek mevzuat değişikliğine gidilmesi, her şartın bir cezayı müeyyideye bağlanması önemli sorunlara yol açmaktadır” (SMMM 5).

“Mevzuat sürekli değişmekte ve tam entegrasyonlu bir e-dönüştürme sağlanmadığı için sürekli yeni konu ve yeni limitler eklenmekte, özellikle fazla mükellefi olan meslektaşlar, bazı gözden kaçırmalar nedeniyle, mükellefe kesilen cezalar nedeniyle zor durumda kalmaktadır” (SMMM 6).

Meslek mensupları mevzuatla ilgili sorunlara çözüm önerileri olarak mevzuatın halkın ve mükellefin anlayabileceği şekilde hazırlanması, cezai yaptırımların daha az yaşanması adına önceden bilgilendirme yapılmasının önem arz ettiği beyanında bulunmuşlardır. Meslek mensuplarının mevzuatla ilgili yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri aşağıdaki gibidir:

“Çözüm olarak vergiye yönelik kanunların tamamen gözden geçirilerek dijital çağa uyum sağlayacak şekilde yeniden yazılması ve vergi oranlarının daha adaletli olarak tayin edilerek tahsil edilebilir bir seviyeye çekilmesi ya da revize edilerek daha anlaşılır, halkın; mükellefin anlayabileceği seviyede izahının sadeleştirilmesi, buna ilişkin uygulamaların pratikleştirilmesi gerekmektedir” (SMMM 1).

“Mevzuat ve yasalar; kanun koyan otoritelerce hazırlanma aşamasında test edilmeli ve ilgili tüm kurum ve kuruluşlarda tartışılmalı, alt yapı oluşturulduktan sonra yayınlanmalıdır. Dönüşüm sürecinde kesilecek cezalar kesinlikle düşürülmelidir. Özellikle günümüzde içeriğinde vergi tahsilatı dahi olmayan birçok beyana maalesef yüksek tutarlı cezalar kesilirken konunun ivedi şekilde ele alınması gerekir” (SMMM 2).

“Yeni kanun, mevzuat ve yönetmelikler ile ilgili TÜRMOB gibi örgütler tarafından eğitim verilmesi bu sorunların çözümünü kolaylaştırabilir” (SMMM 3).

“Çıkan mevzuat, tebliğ, sirkülerin daha açıklayıcı olması ve mevcut alışagelmış uygulamaların dışındaki yeni değişikliklerin yapıldığı dönemde alt yapılarının uygulamaya hazır olması gerekiyor. Kısa süreçte çıkarılan mevzuatlara sıfır hata ile kısa sürede uyum beklenmemelidir” (SMMM 4).

“Dijitalleşen bir süreçte kolaylaştırıcı uygulamalarla önceden bilgilendirme yapılabilir” (SMMM 5).

“Gelir idaresinin acil olarak mevzuat konusunda net kararlar alması ve gerekli düzenlemeleri yapması gerekmektedir” (SMMM 6).

4.3. Kullanılan Programlarla İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Dijital dönüşüm sürecinde yaşanan her bir değişim, programların güncellenmesini veya yeni özelliklere uyumlu programların kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu durum meslek mensuplarına rutin işlemlerinin kolaylıkla ve daha az hatayla yapmalarının yanında zaman tasarrufu da sağlamaktadır. Ayrıca işlemlerin dijital platformda kaydedilmesi, erişilebilirliğini hızlandırmaktadır. Ancak bu kolaylıkların yanı sıra bazı sorunlar da yaşanmaktadır. Meslek mensuplarının dijital platformlar için kullandıkları programlarla ilgili yaşadıkları en önemli sorunlar; internet browserlarından kaynaklı sorunlar ve gerekli güncellemelerin zaman ve maliyete neden olmasıdır. Görüşme yapılan meslek mensupları programların dijital dönüşüm sürecinde yetersiz kaldığı, maliyetlerinin yüksek olduğu ve programları kullanabilen nitelikli eleman eksikliği gibi sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Meslek mensuplarının kullanılan programlarla ilgili yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Meslek mensupları donanımları gereği kullanılan programları her şartta uygulayabilir. Ancak vergi, sosyal güvenlik primleri ve diğer istatistikî bilgileri talep eden kurumların gerek kendi alt yapılarından kaynaklı farklılıklar ve yine alt yapının dijital dönüşüm sürecinin çok gerisinde kalması neticesinde yaşanan kaos ve duraksamalar devletin bu yöndeki gelirleri ve ihtiyaç duyduğu bilgileri edinim zamanını olumsuz yönde etkilemektedir” (SMMM 1).

“Kullanılan programlar, standardı yakalama evresinde e-dönüşüme uyum sağlayamayanların varlığını sürdürmemesi yanı sıra yeni pazarlar yarattı ve yazılım şirketlerini harekete geçirdi. Tabii çeşitliliğin çoğalması farklı fiyatlandırma ile yeni mağduriyetler de oluşturdu. Çoğu mükellef yazılım programları için e-fatura kontör alımından e-defter yazılımları ve saklamasına kadar, standart olmayan fiyatlarla karşılaştı. Her bir firmanın program kullanımını öğretme, öğrenme ve çözüm üretme gibi konuları yine biz meslek mensuplarının hala üstünde uğraştığı güncelliğini koruyan sorunlarıdır” (SMMM 2).

“Teknolojik gelişmeler muhasebe mesleğini birçok şekilde etkilemektedir. E-defter, e-fatura, e-bildirge, e-beyanname ve e-imza gibi elektronik ortam uygulamaları ile muhasebe sistemi tamamen programlara bağımlı hale getirilmiştir. Programlar, güncellemelerde yetersiz kalmakta programlarda teknik sorunlarla karşılaşmaktadır” (SMMM 3).

“Sistemin dijitalleşmesi ile muhasebe yazılım programlarının; değişimlere uyum sağlama noktasında güncellenmeleri, GİB ve SGK gibi kurum uygulamalarına entegre edilmesi zaman almakta ve mevcut yazılım programlarına tamamlayıcı uygulamaların eklenmesinden (e-arşiv, e-defter benzeri e-uygulamalar) kaynaklı maliyetler artmaktadır. Bu durum hem biz Mali Müşavirler hem de mükellefler açısından sıkıntılara sebep olmaktadır. Entegre kullanımlar ve sistemlerde yoğunluk olması halinde erişim sorunu yaşanmaktadır. Kullanmakta olduğumuz yazılım programlarında bir diğer yaşadığımız sorun maliyet kısmıdır. E-defter, e-fatura ve benzeri uygulamaların kullanılması firmaya olan maliyeti artırmaktadır” (SMMM 4).

“Maliyetlerinin fazla olması, programın kullanımıyla ilgili yeterince eğitim ortamının oluşturulmaması, yetişmiş elaman bulamama, güncellemeyle ilgili sıklıkla karşılaştığımız problemler gibi sorunlar vardır” (SMMM 5).

Dijital platformlar için tasarlanan programlar muhasebe bilgi sisteminin işleyişini hızlandırmakta ancak sistemde yoğunluk olması durumunda erişim sorunu yaşanması gibi teknik sorunlar işleyişi yavaşlatmaktadır. Görüşmeye katılan meslek mensuplarından farklı olarak SMMM 6, programlarla ilgili sorun yaşamadıklarını, ihtiyacı karşıladıkları yönünde görüş bildirmiştir.

“Kullanılan programlar ihtiyaçlara cevap vermekte ama gelir idaresi kaynaklı her dönem farklı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin e-defter gönderimi konusunda her e-defter dönemi farklı bir teknik hata sonucu meslek mensubu zor anlar yaşamakta,, burada en önemli durum muhasebe programlarının kendilerini kısa sürede güncellemeleridir” (SMMM 6).

Meslek mensupları kullandıkları programlardan etkin olarak yararlanabilmeleri için çözüm önerileri sunmuştur. Bu öneriler alt yapı eksikliklerinin giderilmesi, bir yazılım programı ile tüm devlet kurumlarının alt yapılarının birleştirilmesidir. Meslek mensuplarının kullanılan programlarla ilgili yaşadıkları sorunlara ilişkin çözüm önerileri aşağıdaki gibidir:

“Dijital dönüşüm sürecinde geri kalmamak ve basit hatalarla çeşitli zararlara uğramamak için tek bir yazılımla (mernis sisteminde olduğu gibi) tüm devlet kurumlarının alt yapılarının birleştirilerek havuz sistemi oluşturulması; hem mali müşavirin ekstra iş yükünü azaltacak daha da önemlisi vergi ve SGK prim toplama sisteminin hatasız işlemesini, mevzuatların izin verdiği ölçüde bankalar dahil bilgi toplama sisteminin de bir başkalarına iş yükü yaratmadan hatasız olarak çalışmasını sağlayacaktır” (SMMM 1).

“Piyasaya sürülen çokça yazılıma karşı elbette bunları kullanacak yine nitelikli personel ve uzman açığı giderilmelidir. Bunun için; lise ve üniversite düzeyindeki eğitim kurumları, devlet destekli halk eğitim kursları ve belki en önemlisi de SMMM’lerin bağlı olduğu Odalardan ve TESMER’den destek alınarak ihtiyaç duyulan istihdamın dijitali yakalaması ile öğrenci ve uzman açığı sorunu aşılabilecektir” (SMMM 2).

“Alt yapı eksikliklerinin giderilmesi ve elektronik muhasebe uygulamaları konusunda sürekli eğitimlerin verilmesi ve dönüşüm sürecine uygun eğitilmiş eleman çalıştırılması gerekmektedir. Dönüşümlere ve güncellemelere hızla uyum sağlayan programlar tercih edilmelidir” (SMMM 4).

“Maliyetlerin uygun bir düzeyde olması önem arz etmektedir. Maliyetlerin belirli bir düzeyde tutulması için TÜRMOB gerekli çalışmaları yapmalıdır. Eleman yetiştirilmesi noktasında üniversiteler başta olmak üzere SMMM Odaları gerekli eğitimleri vererek nitelikli eleman sayısını artırmalıdır” (SMMM 5).

4.4. Sistemin Güvenilirliği İle İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Dijital platformların kullanımı muhasebe uygulamalarının kalitesini arttırmakta ancak sistemin teknik altyapılarının tümüyle oluşturulamaması bilişim teknolojilerinden sağlanan faydayı azaltmaktadır. Ayrıca siber saldırılar nedeniyle sistemin güvenilirliği de diğer önemli bir sorunu oluşturmaktadır. Görüşmeye katılan meslek mensupları teknik altyapı oluşturulmadan uygulamaya geçilmesi, mali ve kurumsal bilgilere bazı kurumların kolaylıkla ulaşabilmesinin sorunlara yol açtığını ifade etmektedir. Meslek mensuplarının sistemin güvenilirliği ile ilgili yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Sistemin güvenilirliği benim için bir muamma açıkçası. Yazılımcılar ve banka alt yapılarında saklanan mali veriler mali idarenin olduğu kadar bu sürece dahil olan diğer kurum ve kuruluşların da veri tabanlarında kayıt altında. Sözleşme bağlayıcılığı ile verilerin güvende olmasına inancımı koruyorum. Mali verilere ve kurumsal bilgilere kolay erişebilen bankaların müşteri portföy çalışmaları gibi dijital verilere ulaşılabilmesi, kurum çalışanlarının bu verileri kötü niyetli kullanma ihtimali sistemin güvenilirliğiyle ilgili soru işaretleri oluşturmaktadır” (SMMM 2).

“Verilerin gizliliği dikkate alındığında siber saldırılar yüzünden bu bilgiler kötü niyetle kullanabilecek kişilerin eline geçebilir. Verilerin saklandığı veya yedeklendiği kurumların bilgileri ne niyetle kullanılacağı bilinmemektedir” (SMMM 4).

“Sistem meslek mensubuna güven vermemekte ve bunun e-dönüşüm teknik altyapısının tam oturmadan uygulamaya konulmasından kaynaklandığını biliyoruz” (SMMM 6).

Sistemden kaynaklanan eksikliklerin ve arızaların yaşanması, bilgiye erişim hızını düşürerek etkinlik ve verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Görüşmeye katılan SMMM 5, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Sistemin güvenliği ile ilgili fazla bir sıkıntı yaşanmamakta ancak daha çok sistemin çalışmaması, internetin kullanımında aksaklıkların yaşanması söz konusu olmaktadır” (SMMM 5).

Dijitalleşmiş sistemlerde oluşan bir hata, sistemin tamamını menfi etkileyebilmektedir. Siber saldırıların engellenmesi için siber güvenlik tedbirlerinin güçlendirilmesi ve sistemdeki açıkların kapatılması gerekmektedir. Görüşmeye katılan meslek mensupları sistemin güvenilirliğinin yetkili kurumlar tarafından sağlanmasının olası riskleri azaltacağını vurgulamaktadır. Meslek mensuplarının sistemin güvenilirliğinin artırılmasına ilişkin çözüm önerileri aşağıdaki gibidir:

Sistemin güvenilirliğinin yetkili kurumlar tarafından sağlanması halinde tabii ki muhtemel riskleri de asgariye indirecek dijital dönüşüm sürecinde istenilen hıza ulaşılabilecektir (SMMM 1).

Kanaatimce güvenilirlik devlet idaresinin dönüşüm materyallerinin, fatura ve defterlerin ancak devlet altyapısında saklanması ile çözülebilir (SMMM 2).

Kullanılan programların veri saklama hizmetlerinin güvenilirliği araştırılmalı, yedekleme sistemlerine dikkat edilmelidir (SMMM 4).

Şuan altyapı tam sağlanana kadar beyanname günlerinin ayrıştırılması ve ay içine aralıklı olarak yayılması çözüm olabilir (SMMM 6).

4.5. Mesleğin Geleceği İle İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Teknolojik gelişmeler muhasebe mesleğinde değişimi hızlandırmaktadır. Teknolojik gelişmelerin, muhasebe mesleğinde nasıl bir değişim ve dönüşüm oluşturacağı zamanla daha iyi anlaşılacaktır. Dijital platformların meslekte, verimliliği ve üretkenliği artırması beklenmekte ancak teknolojik gelişimin muhasebeye olan yoğun etkisi meslek mensuplarında kaygıya neden olabilmektedir. Görüşmeye katılan meslek mensupları dijital ortamda evrak işleme işlemlerinin azaldığını ancak beyanname sayısının arttığını, mesleğin denetime doğru evrildiğini ve mevcut meslek yasasının güncel gelişmeler konusunda yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Meslek mensuplarının mesleğin geleceği ile ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Mesleğin geleceği ile ilgili sorunlar dijital dönüşüm sürecinde bir değişime uğrayarak kendini yenileyecektir. Zira gelenekselleşmiş muhasebe ofis sistemleri kendiliğinden ortadan kalkarak, tabii ki devletin dijital dönüşüm süreci de bu hızın arkasında kalmaz ise muhasebe mesleği bu süreçte hızlı bir şekilde dönüşüme uğrayarak evraklardan ve bürokrasiden de bir nebze arınarak mali verilerin denetimi sürecine girmiş olacaktır. Yani yeni dönemde meslek bağımsız denetim mekanizmasının bir uygulayıcısı olarak en önemli rolünü üstlenecektir” (SMMM 1).

“Sürece adapte olup az ceza ve kaliteli müşteri hedefiyle yol alan meslektaşlar eminim başarıyla devam edecekler yollarına. Bürolarda fatura işleme ve beyan doldurmanın gelişen teknoloji ve dijital dönüşümle beraber minimum düzeye düşmesi beklentisini yaratırken, mali idarenin beyan çoğaltması tezadını şu

anda yaşamaktayız. Mali müşavirlerin ilerleyen süreçte artık finansal analizlerin, danışmanlıkların ve sektörel muhasebe uzmanlığı faaliyetlerinin yaygınlaşacağını öngörüyorum” (SMMM 2).

“SMMM olma sürecinde yapılan 3 yıllık staj dönemi de dahil Ticaret ve Sanayi Odası, Kamu Gözetim Kurumu gibi kurumların mesleki eğitim programları, meslek mensuplarına olumlu katkı sağlayacak günceli yakalamalarında rehberlik edecektir” (SMMM 3).

“Sistemin dijitalleşmesi ile birlikte yeni uygulamalar ve değişiklikler meslek mensuplarının iş yükünü artmıştır. Artan beyanlar ve bildirimler ile gelir idaresi doğru bilgi ve verilere sahip olacaktır. Ancak, bu yükü sadece müşavirlere yüklemenin doğru olmadığı kanısındayım. Özellikle vergi içermeyen bildirimlerin kaldırılması gerekmektedir. Ayrıca dijitalleşme sonucunda iş gücü kullanımı azalacak ve ihtiyaç duyulan nitelikli personel istihdamında zorluk yaşanacağı düşüncesindeyim. E- belgelerin kullanılması ile birlikte raporlama ve denetime yönelik bir meslek haline geleceğinden bu anlamda meslek mensuplarının da kendini bu yönde geliştirmesi gerekmektedir” (SMMM 4).

“Her gün güncellenen bir mesleğin 1989’da çıkan yasayla idare ettirilmesi en büyük sorun, ihtiyaçlara cevap vermemesi yürüyen bir mesleğin duran bir yasayla idare ettirilmesi sıkıntılarının en başında gelmektedir. Etik kurallar, yaptırımlar, tanımlar, tahsilat ve sorumluluk üstlenecek işi sahiplenecek çalışan elamanların bulunmaması, teknolojiyi kullanma sıkıntısı, yapay zekâ ile yapılan işlerin içeriğinin çalışanlarca irdelenmemesi, meslekle alakası olmayan sadece mükellefi ilgilendiren işler ve işlemlerin meslektaşlara yüklenmesi, işlerin karşılığının alınmaması gibi nedenler bu sıkıntılara sebep olmuştur” (SMMM 5).

“Dönüşümün ileriki aşamalarında meslek mensubunun işi daha fazla azalabilir ancak muhasebe mesleğinde her zaman insan gücüne gerek olduğunu düşünmekteyim” (SMMM 6).

Görüşmeye katılan meslek mensupları mesleğin geleceği ile ilgili yaşanan sorunlara çözüm olarak mevcut eğitim sisteminin dijital dönüşümün meslek üzerindeki yoğun etkisini azaltacak şekilde güncellenmesi gerektiğini ifade ederek, meslek kanununun güncellenmesi gerekliliği konusunda beyanda bulunmuşlardır. Meslek mensuplarının mesleğin geleceğiyle ilgili sorunlara ilişkin çözüm önerileri aşağıdaki gibidir:

“Mesleğimizin evrildiği yönün denetim ve analiz olması nedeniyle en önemli katkının lise ve üniversitelerdeki eğitimin güncellenmesi ile olacağına ve dijital teknolojiyi anlayabilen, kullanabilen ve yorumlayabilen insanların çoğaltılması ile sorunların aşılabileceğine inanıyorum” (SMMM 1).

“Dijital dönüşüm konusunda eğitimlerin artırılması, meslek okulları ve üniversitelerde eğitimlerin buna yönelik verilmesi gerekmektedir” (SMMM 4).

“En kısa sürede meslek yaşamızın güncellenmesi, sadece mesleğe yönelik fakültelerin açılması, devlet kurumlarının muhasebe birimlerine meslektaşların alınması kamu kaynaklarının yerinde kullanılmasına zaman israfının önüne geçmesine neden olacaktır” (SMMM 5).

“Meslek mensubu kendisini dijital konular ve mevzuat konusunda geliştirdiği sürece mesleğimiz her daim cazip kalacaktır” (SMMM 6).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Muhasebede dijital programlarının kullanılması ile başlayan dijital dönüşüm, günümüz mali işlemlerinin önemli bir kısmının dijital ortamda hazırlanması imkanını sunmaktadır. Günümüzde e-uygulamalar olarak tanımlanan e-fatura, e-defter, e-arşiv uygulamaları, dijital dönüşümün ürünüdür. İlk olarak e-fatura kullanımı ile başlayan dönüşüm süreci e-defter, e-beyanname, e-arşiv, e-irsaliye, e-müstahsil makbuzu, e-serbest meslek makbuzu gibi uygulamalarla genişletilmiş, dönüşüm süreci hızlandırılmıştır. Kayıt dışı ekonominin tespiti, vergi kaçağının önlenerek vergi gelirlerinin artırılmasının sağlanması, denetim faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması, bilgiye erişimin hızlandırılması, maliyetlerde tasarrufun sağlanabilmesi, belgelerin muhafazasının kolaylaştırabilmesi gibi amaçlar nedeniyle muhasebenin dijital dönüşüm süreci başlamıştır. Dijital dönüşümünün sağlayacağı avantajlar olsa da uygulamada birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, e-uygulamaları etkin kullanan meslek mensuplarının dijital dönüşüm sürecinde karşılaştıkları sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla meslek mensuplarıyla görüşmeler yapılmış ve sorun olarak beyan edilen ifadeler özetle aşağıdaki gibidir:

- Dijital uygulamalar mesleki faaliyetlerde beklenen kolaylığı sağlamakta, ancak sisteme uyum sağlamak zorlanan mükellefler sebebiyle iş yükünde artış meydana gelebilmektedir.
- Tebliğ ve yönetmelikler yayımlanarak yapılan mevzuat değişikliklerinin sıklığı ve anlaşılabilirliğin yetersiz olması ve sonuçların cezai müeyyidelere bağlanması gibi sorunlar yaşanmaktadır.
- Kullanılan programların güncellenme gerekliliği, maliyetlerinin fazla olması, programların kullanımlarıyla ilgili eğitim ortamının oluşturulmaması, yetişmiş nitelikli eleman bulunamaması gibi sorunlar yaşanmaktadır.
- Teknik altyapı oluşturulmadan uygulamaya geçilmesi, mali ve kurumsal bilgilere bazı kurumların kolaylıkla ulaşabilmesinin yol açtığı sorunlar vardır.
- Dijital ortamda, evrak işleme işlemlerinin azaldığı ancak beyanname sayısının arttığı, mesleğin denetime doğru evrildiği ve mevcut meslek yasasının güncel gelişmeler konusunda yetersiz kaldığı tespit edilen sorunlardır.

Meslek mensupları tarafından belirtilen sorunlara, çözüm önerileri olarak ifade edilen beyanlar özetle aşağıdaki gibidir:

- Dijital platformların kullanımı ve teknik bilginin artırılması için gerekli kurumlar tarafından eğitimlerin verilmesi ve söz konusu platformları kullanan personelin istihdamı gerekmektedir.
- Çıkan mevzuat, tebliğ, sirkülerin daha açıklayıcı, anlaşılabilir olması ve önceden bilgilendirici olması gerekmektedir.
- Kullanılan programlarla ilgili teknik alt yapı eksikliklerinin giderilmesi ve dijital muhasebe uygulamaları konusunda sürekli eğitimlerin verilmesi, maliyetlerin belirli bir aralıkta tutulması için gerekli çalışmaların kurumlar tarafından yapılması gerekmektedir.

- Sistemin güvenilirliğinin talep edenlerce sağlanmasının olası riskleri azaltacağı beklentisi vardır.
- Mevcut eğitim sisteminin dijital dönüşümün meslek üzerindeki yoğun etkisini azaltacak şekilde güncellenmesi ve meslek kanununun güncellenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak elde edilen bulgulardan muhasebe meslek mensuplarının sorunları ve söz konusu sorunlara çözüm önerileri tespit edilmiştir. Muhasebe mesleğiyle ilgili tüm kurumların, geleceği anlama ve anlamlandırmada meslek mensuplarına yol açmaları gerekmektedir. Mesleğin eğitim süreci yeniden şekillendirilmeli ve dijital sistemlerle zenginleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, A. B. & Kılıç, A. (2021). Nitel Makalelerin Yöntem Analizi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [MSKU Journal of Education]*, 8(2), 486-502. DOI: 10.21666/muefd.834707.
- Akdoğan, N. & Akdoğan, M. U. (2018). Büyük Veri Bilişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına ve Muhasebe Mesleğine Etkisi. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 18 (55), 1-14.
- Arslan, M. C., & Karkacier, A. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Yönetim Muhasebesinin Geleceğini Etkileyen Faktörlere Kavramsal Bir Bakış, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 430-442.
- Arslan, M. C. & Demirkan, S. (2019). Endüstri 4.0 ve Muhasebe Sistemine Etkisi Üzerine Kuramsal Bir İnceleme. *Enderun*, 3(1), 40-56.
- Aslan, Ü. & Özerhan, Y. (2017). Big Data, Muhasebe ve Muhasebe Mesleği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(4), 862-883.
- Aydemir, O. (2015). Muhasebe Meslek Mensuplarının Karşılaştıkları Sorunlar ve Beklentiler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 67, 71-84. DOI: 10.25095/mufad.396577
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Beder, N. (2021). Muhasebe Meslek Mensuplarının Yeni Dünya ile İmtihanı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (1), 163-184. DOI: 10.18037/ausbd.902591
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *Nursing Plus Open*, 2, 8-14.
- Coşkun Arslan, M. & Karkacier, A. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Yönetim Muhasebesinin Geleceğini Etkileyen Faktörlere Kavramsal Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (6), 430-442.
- Coyne, I. T. (1997). Sampling in Qualitative Research. Purposeful And Theoretical Sampling; Merging Or Clear Boundaries?. *Journal of Advanced Nursing*, 26(3), 623-630.
- Creswell, J. W. (2018). Nitel araştırma yöntemleri -Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.Ed). Siyasal Kitapevi.
- Elçin, R., Gerekan B. & Usta M. (2018). E-Fatura, E-Defter ve E-Arşiv uygulamalarına geçiş sürecinde yaşanan sorunlar: Serbest muhasebeci mali müşavirler üzerine bir araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, Mart, 13-42.
- Erturan, İ. E. & Ergin, E. (2018). Büyük Verinin Muhasebe ve Denetim Alanlarına Uyumu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(81), 208-222. doi:10.16992/ASOS.14255
- Güngör Kayağdı, N. (2022). Uzaktan Denetimin Denetim Sürecine ve Verimliliğine Katkısının İncelenmesi: Denetçi Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 14-36.
- Güvemli, O., Aytulun, A. & Şişman, B. (2013). Türkiye’de Muhasebe Mesleğinin Gelişmesi ve İlk Meslek Örgütlenmesi: Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği - 1942. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (4), 19-49.
- Gönen, S., & Solak, B. (2017). Maliye Bakanlığı E-Dönüşüm Sürecinin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesine İlişkin Bir Alan Araştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (76), 63-80.
- Htaybata K. A., Alberti-Alhtaybata L., & Alhatabatb, Z. (2018). Educating Digital Natives for The Future: Accounting Educators’ Evaluation of the Accounting Curriculum, *Accounting Education*, 27(4), 333-357. DOI: 10.1080/09639284.2018.1437758
- İşgüden Kılıç, B., & Anadolu, Z. (2018). Dijital Çağın Yarattığı Muhasebe Uygulamalarının Muhasebe Hilelerinin Önlenmesine Etkisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)*, Özel Sayı, 66-97.

- Karasioğlu, F. & Garip, O. (2019). E-Muhasebe Uygulamaları Kapsamında Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Karaman'da Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), 433-446.
- Kardeş Selimoğlu, S., Cengiz, A. A., Özdemir, A. & Yalı, B. (2021). COVID-19 İle Birlikte Muhasebe Mesleğindeki Stresin Yeni Halleri, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 21 (63), 1-18.
- Kurnaz, E., Tekbaş, İ., Bozdoğan, T., & Çetin, Ö. O. (2020). Dijitalleşmeyle Birlikte Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi, *World Of Accounting Science*, 22, 81-96.
- Marinagi, C., Trivellas, P., Reklitis, P., & Skourlas, C. (2015). Adoption and Use of E-invoicing in Greece. *International Conference on Integrated Information*, 1644 (1), 279-286.
- Meriç, A. (2022). *Blockchain Teknolojisinin Muhasebe ve Denetim Mesleğine Etkisi*, İksad Yayınevi.
- Meriç, A. (2020). Denetimde Seçme Konular 3, BDS Örnek Uygulamalar ve Araştırmalar, Kurt, G. & Özbek, C.Y. (Ed.) *Büyük Veri ve Bağımsız Denetim Kanıtları*, Gazi Kitabevi, 77-95.
- Palmqvist, E., & Emme, A., (2018). The impact of the digitalization in accountant's work Höskolan i Skövde, Institutionen för handel och företagande, Sweden.
- Spoz, A. (2014). A Look At E-Invoices From Enterprises And Government's Perspective. *Research Papers of Wroclaw University of Economics*, 254-264.
- Tekbaş, İ. (2019). *Muhasebenin dijital dönüşümü ve mali mühendislik*. Hümanist Kitap Yayıncılık.
- Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153-172.
- Tektüfekçi, F. (2017). E-dönüşüm sürecinde e-muhasebe uygulamaları: Türkiye örneği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 12(1), 79-88.
- Tuğay, O. & Güler, A. (2021). Elektronik muhasebe uygulamaları konusunda muhasebe meslek mensuplarının görüşleri: Isparta ilinde bir araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14(2), 695-726. doi: 10.29067/muvu.705569
- Türker, M. (2018). Dijitalleşme Sürecinde Küresel Muhasebe Mesleğinin Yeniden Şekillenmesine Bakış. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (1), 202-235. DOI: 10.31460/mbdd.383319.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24 (24), 543-559.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, G. (2010). Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 0 (36) , 155-178.
- Yüksel, A. N. (2020). Nitel bir araştırma tekniği olarak görüşme. *International Social Sciences Studies Journal*, 4(56), 547-552.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MUHASEBEDE DİJİTALLEŞMEYE GEÇMELERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ İLE TESPİT EDİLMESİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 27.10. 2022
Kabul Tarihi : 01.06.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbakis.1195567

Öğr. Gör. Emine ARSLAN*
Doktorant Mehtap BAYSAL ARTIK**

Bibliyografik Bilgiler

Arslan, E. & Baysal Artık, M. (2023). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebede Dijitalleşmeye Geçmelerini Etkileyen Faktörlerin Gri İlişkisel Analiz İle Tespit Edilmesi” *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 307-326) <https://doi.org/10.55322/mbakis.1195567>

ÖZ

Teknolojide meydana gelen ve e-dönüşüm süreciyle devam eden gelişmeler, muhasebe meslek mensuplarının iş yapma alışkanlıklarını da etkilemiştir. Meslek mensupları, bu süreçte çeşitli zorluklar yaşamış ve değişime ayak uydurmaya çalışmıştır. E-dönüşüm sürecinin devlet tarafından başlatılması dijitalleşme sürecine büyük katkı sağlamış, dijitalleşme sürecinde meslek mensuplarını etkileyen pek çok faktör olmuştur. Bu çalışmada amaç muhasebe meslek mensuplarının dijital muhasebeye geçmelerini etkileyen faktörlerin gri ilişkisel analiz yöntemi ile belirlenmesidir. Yöntem, çok kriterli karar verme yöntemi olup bilinmeyen bilgidен bilinen bilgiyi elde etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gri İlişkisel Analiz, Muhasebe, Dijitalleşme.

JEL Kodlar : M40, M41

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, earslan@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2213-0493

** Afyon Kocatepe Üniversitesi, YÖK 100/2000 BURSİYERİ mehtapbaysalartik@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5629-6048

DETERMINING THE FACTORS AFFECTING THE DIGITALIZATION OF PROFESSIONALS ACCOUNTANTS WITH GREY RELATIONSHIP ANALYSIS**ABSTRACT**

The developments in technology and continuing with the e-transformation process have also affected the business habits of accounting professionals. Various difficulties were experienced by the members of the profession and they tried to keep up with the change. The initiation of the e-transformation process by the state has greatly contributed to the digitalization process. In addition, there have been many factors affecting the members of the profession in the digitalization process. The aim of this study is to determine the factors affecting the transition of professional accountants to digital accounting using the gray relational analysis method.

The method is a multi-criteria decision-making method and aims to obtain known information from unknown information.

Keywords: Grey Relational Analysis, Accounting, Digitalization

JEL Code: M40, M41

1. GİRİŞ

Günümüzde meslekler, teknolojik gelişmeler ve bunların yol açtığı değişen koşullardan etkilenmektedir. Muhasebe mesleği de bu değişimlerden etkilenen meslekler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bugün yaşanan dijitalleşme süreci muhasebe mesleği üzerinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişim süreci hızlı bir şekilde devam etmektedir.

Bilgisayarların muhasebede kullanılmaya başlaması ile birlikte muhasebe işlemleri kolaylaşmıştır. Çok sayıda iş, eskiye nazaran daha az sayıda insanla yapılacak hale gelmiş, doğru, hızlı ve güvenilir bilgiye erişim kolaylaşmıştır. Eskiden elle yazılan defterler, belgeler, elle doldurulan beyannameler yerini e-defter, e-fatura, e-beyanname gibi kavramlara bırakmıştır. Muhasebenin birincil işlevi olan verilerin kaydedilmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi ve raporlanması ile ilgili faaliyetler, bir muhasebe yazılımı sayesinde daha kolay, hızlı ve güvenilir şekilde hazırlanabilir hale gelmiştir. Teknolojik gelişmeler, muhasebe süreçlerinin otomasyonu, veri analizi ve raporlama işlemlerinde daha hızlı ve doğru sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır. Bulut bilişim sistemleri ve mobil cihazlar sayesinde, muhasebe süreçleri her yerden erişilebilir hale gelmiştir. Meslek mensupları, sadece zamandan tasarruf etmemiş aynı zamanda birçok matematiksel işlemin karmaşıklığından da kurtulmuşlardır.

21. yüzyılda muhasebeyi etkileyen ve bilgi teknolojileri alanında ortaya çıkan yenilikler; muhasebe yazılımları, yapay zekâ, bulut sistemleri, blockchain teknolojileri olarak sıralanabilir. Üretimden pazarlamaya insanın olduğu tüm alanlarda yeni bir teknoloji dönemine girilmiştir. Bazı şirketler bir araya gelerek yüksek güvenilirlikli, faturaların ve belgelerin bir müdahale olmaksızın okunduğu ve muhasebe kayıtlarının yapıldığı yapay zekâ muhasebe sistemi geliştirmiştir. Sistem faturaların doğruluğunu kontrol

etmekte ve özel hesaplamaları bir kez öğrendikten sonra tekrar edebilmektedir. Bu şekilde işlemler hem daha hızlı hem de güvenilir yapılabilmektedir. Yapay zeka, muhasebe meslek mensuplarının yaptığı pek çok işlemin çok kısa sürede yerine getirilmesine olanak sağlamaktadır.

Bulut teknolojisi sayesinde verilerin depolanması ve indirilmesi gibi işlemler kolayca ve güvenilir bir şekilde yapılabilmektedir. Bu teknolojiyle sunucu, veri depolama, ağ, yazılı analiz gibi online hizmetlerden yararlanarak zaman ve mekan kısıtlaması olmadan paylaşım yapılabilmektedir. İşletmelerin ihtiyacı olan CRM, ERP, finans ve muhasebe yazılımlarına internet üzerinden erişim sağlanılmaktadır. Sistemlere erişebilmek için sadece internete bağlanabilen bir bilgisayar ya da akıllı bir cihaz yeterlidir. Akıllı cihaz aracılığı ile kullanıcı ihtiyacı olan bilgilere ulaşabilmekte veya veri girişi sağlayabilmektedir.

Blockchain teknolojisi, işletmelerin tek taraflı işlem düzeltmelerine izin vermeyen ve konu ile ilgili tüm tarafların onayını arayan bir sistemdir. Bu yönüyle muhasebe kayıtlarının tutulmasında kullanılan blockchain teknolojisi, hile ve yolsuzlukların azaltılmasında önemli bir rol oynamakta ve verilerin gizliliğini korumaktadır.

Muhasebe mesleği, teknolojinin gelişimi ile birlikte yerini dijital muhasebeye bırakmaktadır. Dijitalleşme; iş yükünün azalması, daha hızlı hizmet verilmesi, personelin istenilen zaman ve mekânda çalışabilme kabiliyetini artırması ve istenilen bilgiye hızlıca ulaşabilme olanağı sağlamaktadır. Bunun yanında işlemlerin daha hızlı kontrol edilmesini sağlayarak verimliliğin artması, hataların azalması, mükelleflerle daha rahat iletişim ve bilgi akışının sağlanması gibi pek çok konuda olumlu katkı sağlamıştır. Bu olumlu katkıların aksine dijitalleşmenin olumsuz katkıları da olmuştur. Daha az eleman ile daha çok iş yapan muhasebe meslek mensupları kalifiye personel bulma konusunda çeşitli sıkıntılar yaşamakta ve çalışanların bilgi teknolojileri konusunda bilgi ve becerilerini sürekli olarak güncellemeleri gerekmektedir. Ayrıca dijitalleşme ile birlikte güvenlik konusunda da endişeler ortaya çıkmaktadır. Veri sızıntısı, çalınma veya kaybolma riskleri artmaktadır. Bu nedenle muhasebe meslek mensupları, güvenlik konusunda da çok dikkatli olmalı ve gerekli önlemleri almalıdır. Bunun yanı sıra, mevzuatta meydana gelen değişikliklerin kullanılan muhasebe programına hemen adapte edilememesi veya programlara erişim sorunlarının yaşanması gibi olumsuz durumlar da ortaya çıkmaktadır.

Bu araştırmanın amacı dijitalleşmenin muhasebe meslek mensuplarına etkilerini Gri İlişkisel Analiz yöntemi (GİA) ile ortaya koyabilmektir. Bu amaçla Afyonkarahisar'da faaliyet gösteren 84 meslek mensubuna anket uygulanmıştır. 5 anket verisi analize uygun olmaması nedeniyle çıkartılmıştır. Kalan 79 anket, gri ilişkisel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Makalede öncelikle literatür araştırmasına yer verilmiş, ardından gri ilişkisel analiz yöntemi anlatılmış ve araştırmanın uygulama kısmına geçilmiştir.

2. LİTERATÜR

Muhasebede dijitalleşmeye yönelik yapılan çalışmalar ise şöyledir.

Dinç ve Karakaya (2004) çalışmalarında muhasebe meslek mensuplarının yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir seviyesi, unvan ve iş tecrübesi gibi özelliklerinin dijitalleşme üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çalışma sonucunda demografik özelliklerinin meslek mensuplarının muhasebede dijital dönüşüm ile ilgili bakış açıları arasında farklılaştığı neticesine varılmıştır.

Çınar ve Güney (2012) teknolojideki değişikliklerin hem bireyleri hem de kurumları derinden etkilediğini ifade etmiş ve Erzurum’ da faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının bu süreçte yaşadıkları sorunları incelemiştir. Bu çalışmanın bulgularından en önemlisi gelir idaresine ait sistemdeki altyapı yetersizlikleri nedeniyle meslek mensuplarının zorluklar yaşamasıdır. Bunun yanı sıra meslek mensupları mevzuatta meydana gelen değişikliklerin zamanında elektronik sisteme uyarlanamaması nedeniyle zorluklar yaşadıklarını ve muhasebe yazılımlarının pahalı olduğunu da belirtmişlerdir.

Gökçen ve Özdemir (2016) ise e-fatura ve e-defter uygulamalarının sağladığı faydaların yanı sıra dezavantajlarını incelemiştir. Yasal bir zorunluluk olarak bu uygulamalara geçen işletmeler dışında isteyen işletmeler de gönüllü olarak bu uygulamalara geçebilmektedir. İşletmelerin bu uygulamalar sayesinde elde edeceği en önemli avantajlar; arşivleme kolaylığı, maliyetlerin azaltılması ve istenilen bilgilere kolay ulaşılmasıdır. Bunun yanında bu uygulamaların işletmelere getirdiği bazı zorluklar da vardır. Bu zorlukların en önemlisi altyapının yetersizliği, güvenlik ve yasal zorunluluk olarak sıralanmıştır.

Gönen ve Solak (2017) Maliye Bakanlığı’nın başlattığı e- dönüşüm sürecinde İzmir’deki meslek mensuplarının yaşadıkları sorunları, bu dönüşüm sürecine bakış açılarını, hizmet maliyetine ve iş yüküne olan etkisini belirlemeye çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda internet browserlarından kaynaklı hataların devam ettiği ve meslek mensuplarına ek maliyet getirdiği sonucuna varılmıştır.

Stancheva (2018) yapay zekânın muhasebe mesleğine etkilerini araştırmıştır. Araştırmasında yapay zekânın muhasebe mesleğini yeniden şekillendirdiğinden, muhasebenin rolünün şirketin yönetim işlevine daha yakınlaştığından bahsetmiştir. Ayrıca muhasebe eğitimcilerinin zihniyetlerini değiştirmeleri gerektiği, akıllı teknoloji ve iş uygulamalarına adapte olunması gerektiği ve yeni mezunları başarılı bir kariyere hazırlamak için muhasebe müfredatının gözden geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Garip ve Karasioğlu (2019) tarafından Karaman’da yapılan çalışmada, meslek mensupların e-dönüşüm sürecinde yaşadıkları sorunlar belirlenmeye çalışılmış ve bu sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Çalışmada, en önemli sorunun kalifiye eleman eksikliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kurnaz vd., (2020) dijital dönüşümün muhasebe eğitimine etkisini araştırdıkları çalışmada, mevcut muhasebe eğitiminin, işletmelerin ihtiyaç duyduğu nitelikte meslek mensubu yetiştirilmesi açısından yetersiz olduğunu tespit etmişlerdir. Muhasebe eğitiminde dijital sistemlere yeteri kadar yer verilmediği ifade edilmiştir.

Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemine göre yapılan çalışmalar aşağıda belirtilmiştir.

Hsiao ve Tsai (2004) ürün tasarımında renk planlama etkinliği için geleneksel olarak kullanılan ankete dayalı sürecin zaman aldığını söylemiş, bu sorunun aşılması için gri sistem teorisinin kullanılmasını önermiştir. R (kırmızı), G (yeşil) ve B (mavi) olmak üzere üç ana renkle tanımlanır. Gri sistem teorisi ve bir geri yayılım sinir ağının tahmin edilen değerlendirme sonuçları, deneysel olarak doğrulanmış sonuçlarla karşılaştırılır. Sonuçlar, gri tahmin modeli ile görüntü değerlendirmesini tahmin etmenin daha etkili olduğunu, renk planlama etkinliği içinde yöntemin benimsendiğini göstermektedir.

Li vd. (2004), Çin’in Changsha kentinin kentsel bölgesindeki sinyalizasyon kavşaklarının operasyonel ve güvenlik performansının nicel değerlendirmesi ve sıralaması için gri sistem teorisine dayalı bir yöntem

kullanmışlardır. Karışık trafik koşulları altında kapsamlı bir performans değerlendirmesi ve sinyalize kavşakların sıralamasını yapmak için Gri Sitem teorisinin kullanılabileceğini tespit etmişlerdir.

Zhai vd., (2009), ürün geliştirmenin ilk aşamalarında kritik bir rol oynayan tasarım konsepti değerlendirmesi için gri ilişki analizi ve kaba küme teorisine dayalı yeni bir yöntem önermektedir. Belirsizliğin ele alınmasında kaba kümelerin gücü ve çok kriterli karar vermenin modellenmesinde gri ilişki analizinin değeri birleştirilerek, tasarım kavramlarını değerlendirmek için kabaca sayı etkin bir gri ilişki analizi (kaba-gri analizi olarak adlandırılır) önerilmiştir. Önerilen kaba-gri analizin, ürün geliştirmenin ilk aşamalarında tasarım konsepti değerlendirmelerini gerçekleştirmek için mevcut yöntemlere yeni bir alternatif olabileceğini belirtilmiş, tasarlanan yöntemin tasarım konseptlerinin sistematik değerlendirilmesi için uzman sistemlerin kurulmasını kolaylaştırabileceği ifade edilmiştir.

Kula vd., (2016), GİA yöntemini Bireysel Emeklilik ve sigorta şirketlerinin finansal performansını incelemek için kullanmışlardır. Öz sermaye düzeyini yüksek tutmanın, likiditeyi korumanın ve karlılığı artırmanın finansal performans açısından önemi vurgulanmıştır.

Zhang vd.,(2017), Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde insan sağlığına ve hayvancılığa zararlı olan ekinokokkoz (paraziter bir hastalık) ile ilgili gri modelleme yapılmıştır. Üç gri modelleme yapılmıştır. Dinamik salgın tahmin modelinin gelecekteki eğilimi belirleme yeteneğine sahip olduğu, İnsan Ekino-kokkoz vakalarının sayısının 25 yıl içinde istikrarlı bir şekilde artacağı ve yaklaşık 1250 vaka ile zirveye ulaşacağı ve yavaş bir düşüşle sona ereceği tahmin edilmiştir.

Organ ve Tekin (2017), hastane kuruluş yeri seçiminde GİA yöntemini kullanmışlardır. Denizli'de kurulması planlanan şehir hastanesi için 5 alternatif (Sarıabat, Karahasanlı, Eskihisar, Hacıyüplü, Gerzele) bölge belirlenmiştir. Çalışma neticesinde, alternatifler içerisinde en yüksek öneme sahip bölgenin Sarıabat olduğunu tespit etmişlerdir.

Fidan (2018), müşteri gruplarının belirlenmesi ve bu müşterilere doğru satış politikalarının seçilmesi için GİA kümeleme analizini kullanmıştır. Kümelenme algoritmalarının aksine GİA kümeleme analizinin verilerin tekrar taranmasına ihtiyaç duymadığı, uzun işlem süresi problemini ortadan kaldırdığı tespit edilmiştir.

Kökçam vd., (2018), lastik seçiminde dikkate alınan faktörleri GİA yöntemi ile tespit etmeye çalışmışlardır. Alternatifler arasında optimum olanı seçilmeye çalışılmıştır. Çalışma neticesinde 2 numaralı lastiğin alternatifler arasında en iyisi olduğu tespit edilmiştir.

Kara (2020), GİA yöntemini, BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan otomotiv firmalarının teknolojik yatırımlarının finansal performans başarılarına etkisini ölçmek amacıyla kullanmıştır.

3. GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ

Teknolojinin gelişmesi ve bilimde meydana gelen ilerlemeler ile birlikte, insanların çeşitli sistemlerin belirsizliklerini anlama ihtiyacı artmış bunlar üzerinde daha derinlemesine araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, sistem bilimi ve mühendisliği alanında, belirsizlik üzerine çeşitli sistem teorileri ve metodolojileri ortaya koyulmuştur. 1960'larda L. A. Zadeh bulanık matematik, 1980'lerde Z. Pawlark kaba küme teorisini başlattı. 1990'lara gelindiğinde ise Wang Gu-

ang-Yuan belirsiz matematiğe büyük katkıda bulundu (Liu ve Forrest, 2007: 1). 1982 yılına gelindiğinde Çinli Prof. Julong Deng'in ilk gri sistem makalesi "The Control Problem of Gray System" adlı makalesini yayınladı. Yayımlanan bu yeni teori bilim insanları tarafından onaylandı ve destek gördü. Akademik çevrelerin onayını ve ilgisini kazanan teori, bilim insanları tarafından farklı alanlarda uygulandı (Liu ve Forrest, 2007: 111-112).

Teori renklere göre isimlendirilen bir teoridir. Siyah bir kutu, araştırmacının içinde ne olduğunu hakkında hiç bilgisinin olmadığı, beyaz bir kutu ise içinde ne olduğunu gördüğü bildiği bir nesneyi/bilgiyi ifade etmektedir. Gri ise kısmen bilinen, kısmen bilinmeyen bir nesneyi/bilgiyi ifade eder. Kısmen bilinen kısmen bilinmeyen bilgi bütünü, gri sistemler olarak tanımlanmaktadır (Baş, 2010: 60). Kısaca az veri ve zayıf bir bilgi ile var olan belirsiz bir problemi çalışmak için yeni bir yöntemdir. Bilinen bilgiden, değerli bilginin çıkarılması için "kısmi bilgi bilinen, kısmi bilgi bilinmeyen" "küçük örneklem", "zayıf bilgi" sistemleri üzerinde çalışmaktadır (Liu ve Forrest, 2007: 115-116). Örneğin A şahsının boyu yaklaşık 180 cm denildiğinde, bu ifade o kişinin boyunun tam olarak bilinmemesi nedeniyle "gri" bilgi içermektedir (Peker ve Birdoğan, 2011:7).

Gri bilgi, karmaşık durumlar için birden fazla çözüm önerebilmektedir. Tablo 1'de Gri Sistem Teorisi açısından Siyah-Gri-Beyaz sistemlerin karşılaştırması yapılmıştır (Aydemir vd., 2013: 189).

Tablo 1: Siyah-Gri-Beyaz Sistemlerin Karşılaştırılması

	Siyah	Gri	Beyaz
Bilgi Türü	Bilinmiyor	Tamamlanmamış	Biliniyor
Görünüş	Koyu	Gri	Parlak
Süreç	Yeni	Eski yerine Yeni	Eski
Özellik	Kaos	Karmaşıklık	Düzen
Yöntem	Olumsuz	Geçiş	Olumlu
Tutum	Müsamaha içerir	Tolerans	Netlik
Çıkarım	Sonuç yok	Çoklu Çözüm	Tek Çözüm

Kaynak: Aydemir vd. (2013: 189)

GİA, 6 aşamada hesaplanmaktadır (Zhai vd., 2009:7074; Peker ve Birdoğan, 2011: 8-9; When, 2004; Elitaş vd., 2012; Kula vd., 2015)

1- Öncelikle toplanan verilerden karar matrisi oluşturulmaktadır.

$$X_i = \begin{bmatrix} X_1(1) & X_1(2) & \dots & X_1(n) \\ X_2(1) & X_2(2) & \dots & X_2(n) \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ X_n(1) & X_n(2) & \dots & X_n(n) \end{bmatrix} \quad (1)$$

2- Referans Serisinin Oluşturulması

Referans serisi, karar matrisinin en üstünde yer alan seridir. Seri, $X_0 = (X_0(1), X_0(2), \dots, X_0(j), \dots, X_0(n))$ şeklinde ifade edilir. Bu seride yer alan $X_0(j)$, j normalize değerleri içerisinde almış olduğu maksimum değeri ya da minimum değeri göstermektedir. Eğer minimum değer alması isteniyorsa bu durumda serideki en küçük değer, maksimum değer alması isteniyorsa bu durumda serideki en büyük değer referans alınır.

3-Verilerin Normalizasyon İşleminin Yapılması

Veri setinin normalize edilmesinde üç alternatif vardır.

a) Eğer daha yüksek, daha iyi değer çıkması uygunsa,

$$x_i^* = \frac{x_i(j) - \min_j x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (2) \text{ numaralı formül kullanılır.}$$

b) Eğer daha düşük, daha iyi değer çıkması uygunsa,

$$x_i^* = \frac{\max_j x_i(j) - x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (3) \text{ numaralı formül kullanılır.}$$

c) Eğer kriter değerinin normalize işleminin ardından ortalama bir değer alması daha uygunsa,

$$x_i^* = \frac{|x_i(j) - x_{0b}(j)|}{\max_j x_i(j) - x_{0b}(j)} \quad (4) \text{ numaralı formül kullanılır.}$$

4 numaralı formülde $x_{0b}(j)$ j kriterin hedef değeridir. $\max_j x_i(j) \geq x_{0b}(j) \geq \min_j x_i(j)$ bir değer alır. Böylece karar matrisi aşağıdaki gibi oluşturulur.

$$X^*_i = \begin{bmatrix} X^*_{1(1)} & X^*_{1(2)} & \dots & X^*_{1(n)} \\ X^*_{2(1)} & X^*_{2(2)} & \dots & X^*_{2(n)} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ X^*_{n(1)} & X^*_{n(2)} & \dots & X^*_{n(n)} \end{bmatrix} \quad (5)$$

4- Mutlak Değer Tablosunun Oluşturulması

X^*_0 ile X^*_i arasında ki mutlak değer $\Delta_{0i}(j)$ değeridir, aşağıdaki gibi bulunur.

$$\Delta_{0i}(j) = \left| x^*_{0(j)} - x^*_{i(j)} \right|$$

$$= \begin{bmatrix} \Delta_{01}(1) & \Delta_{01}(2) & \dots & \Delta_{01}(n) \\ \Delta_{02}(1) & \Delta_{02}(2) & \dots & \Delta_{02}(n) \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \Delta_{0m}(1) & \Delta_{0m}(2) & \dots & \Delta_{0m}(n) \end{bmatrix} \quad (6)$$

5-Gri ilişkisel Katsayı Matrisinin Oluşturulması

$$\gamma_{0i}(j) = \frac{\Delta_{\min} + \xi \Delta_{\max}}{\Delta_{0i}(j) + \xi \Delta_{\max}} \quad (7)$$

ξ ayırıcı (distinguish) katsayısıdır ve $[0,1]$ aralığında değer alır. Ancak hesaplamalarda katsayının, veri setindeki en uç değer olma ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla 0,5 alınması tavsiye edilmektedir.

6- İlişki Derecesinin Hesaplanması

$$\Gamma_{oi} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \gamma_{oi}(j) \quad (8)$$

Bu formül ile gri ilişki derecesi hesaplanmaktadır. Eğer kriterlerin, eşit önem düzeyinde olduğu varsayılıyorsa (8) numaralı formül kullanılır. Eğer kriterlerin farklı ağırlıklarının olduğu varsayılıyorsa ise;

$$\Gamma_{oi} = \sum_{j=1}^n [W_i(j) \gamma_{oi}(j)] \quad (9) \text{ numaralı formül kullanılır.}$$

4. ANALİZ ve BULGULAR

Bu çalışma ile muhasebe meslek mensuplarının dijitalleşmeye geçmesini etkileyen faktörlerin GİA yönüne göre tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle öncelikle literatürdeki benzer çalışmalar gözden geçirilmiştir. Kriterler belirlenirken Gönen ve Solak (2007), Tekelioğlu (2022), Tenik (2019), Deniz ve Tanç (2020) çalışmalarından yararlanılmıştır. Ayrıca bu süreçte mali müşavirlerle de görüşülmüş ve onların görüşleri alınmıştır. Sonuç olarak 16 kriter tespit edilmiş ve anket formu hazırlanmıştır. Hazırlanan anket formunda katılımcılara kriterleri 1-10 puan arasında puanlandırmaları, en önemli gördükleri kritere yüksek puan, daha az önemli gördükleri kritere ise daha düşük puan vermeleri istenilmiştir. Çalışma kapsamında Afyonkarahisar'da faaliyet gösteren meslek mensupları ile yapılan görüşmeler sonucunda 79 anket analize tabi tutulmuştur. Analize uygun olmayan anketler analiz dışı bırakılmıştır.

Çalışma kapsamında belirlenen ve katılımcılara puanlandırmaları için yöneltilen 16 kriter Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Kriterler (Tercihler)

Kodu	Kriterler / Tercihler
T1 ¹	Mevzuatta meydana gelen değişiklikler
T2	E-Fatura, E-Arşiv ve E- Beyanname gibi uygulamalardaki kolaylık
T3	Zaman tasarrufu sağlaması
T4	Kullanım kolaylığı (Zor ve karmaşık işlemlerin daha kolay yapılması)
T5	İşlemlerdeki verimliliği artırması
T6	Bilgi paylaşımında ve kontrolünde kolaylıklar sağlaması
T7	Hataların asgari seviyeye indirilmesi
T8	Mükelleflerin memnuniyet düzeyini artırması
T9	Mükellefler ile sürekli iletişim ve bilgi akışını sağlaması,
T10	Yapılan işlerin niteliğini artırması
T11	Dijital muhasebe kullanımının iş performansını artırması
T12	Ofiste iş yapma bağlılığını artırması
T13	Maliyetleri azaltması (işgücü, iletişim, kırtasiye vs.)
T14	Geçmiş verilere daha rahat ulaşım sağlaması
T15	Ticari borç ve alacakların takibini hızlandırması
T16	Mali tabloların karşılaştırılmasını sağlaması

Katılımcılar ve yaptıkları tercihleri doğrultusunda oluşturulan karar matrisi Tablo 2'de gösterilmiştir.

1 T1: Tercih 1

Tablo 2: Karar Vericilerin Tercihleri Üzerinden Elde Edilen Karar Matrisi

Tercihler	Katılımcılar																			
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
Referans Serisi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	9	7	7	10
T1	5	10	8	9	10	7	8	8	10	7	8	5	10	7	5	6	7	7	6	5
T2	10	10	10	9	9	10	10	10	8	10	8	9	10	9	10	8	6	2	7	9
T3	10	10	10	8	10	10	10	10	8	10	10	3	10	8	9	7	8	1	6	8
T4	10	10	10	8	10	10	10	10	8	7	5	9	10	7	7	6	7	3	5	9
T5	10	8	10	9	9	10	10	10	9	10	8	8	10	7	10	9	9	4	6	10
T6	10	10	10	9	10	10	10	10	7	10	5	9	10	6	5	9	7	5	7	8
T7	10	8	10	8	10	10	10	10	8	10	5	4	10	7	7	10	7	6	6	6
T8	10	8	10	8	10	10	7	7	5	9	5	6	10	8	7	9	8	1	7	7
T9	10	10	10	8	9	10	10	10	5	10	5	8	10	9	8	7	8	3	7	8
T10	10	10	9	9	10	10	10	10	8	10	5	7	10	8	10	8	8	4	6	9
T11	5	10	10	8	10	8	7	5	6	10	5	9	10	9	10	6	7	4	6	9
T12	10	8	10	7	10	5	5	10	8	8	5	10	4	8	0	5	8	5	5	9
T13	10	10	10	6	10	10	3	3	4	10	5	5	10	9	3	7	7	1	1	10
T14	10	10	10	7	10	10	10	10	5	10	5	10	10	10	10	9	8	5	7	10
T15	10	10	10	8	10	10	10	10	7	10	5	10	10	10	10	9	9	7	3	8
T16	10	10	10	10	10	10	10	10	8	2	8	9	10	8	10	9	5	7	5	7

Tablo 2 (Devam): Karar Vericilerin Tercihleri Üzerinden Elde Edilen Karar Matrisi

Tercihler	Katılımcılar																			
	K21	K22	K23	K24	K25	K26	K27	K28	K29	K30	K31	K32	K33	K34	K35	K36	K37	K38	K39	K40
Referans Serisi	10	10	10	10	10	10	10	10	8	10	10	10	10	10	10	10	10	10	9	10
T1	8	10	7	10	6	9	8	10	8	7	8	5	10	10	10	9	10	10	7	5
T2	10	9	10	10	7	10	10	10	8	5	7	5	10	10	10	9	10	1	8	10
T3	10	9	8	10	10	6	9	10	6	8	8	8	9	10	10	10	8	1	8	10
T4	10	9	8	10	10	5	8	10	7	9	8	7	9	8	10	10	8	5	9	10
T5	8	9	7	10	10	5	8	10	5	9	7	8	10	10	10	9	5	7	10	
T6	10	10	8	10	10	9	8	8	4	9	10	8	10	8	10	9	9	10	9	10
T7	8	9	8	10	8	1	8	10	7	6	5	7	10	10	10	8	10	10	9	10
T8	8	9	10	5	10	9	9	10	3	5	6	5	9	10	8	7	10	8	6	8
T9	10	9	10	5	10	10	9	7	3	7	6	5	9	10	8	8	10	8	7	9
T10	10	10	8	10	9	10	9	5	5	8	7	7	10	10	7	7	10	10	9	10
T11	8	10	8	10	8	10	9	10	5	9	9	5	10	10	8	9	9	10	7	10
T12	8	10	8	5	8	5	9	5	5	10	9	5	8	10	10	9	9	5	7	10
T13	10	9	7	10	9	10	9	10	1	7	8	5	10	10	9	6	9	1	6	2
T14	10	9	10	10	10	10	9	10	7	9	8	10	10	10	7	9	9	8	9	8
T15	10	9	8	10	10	10	9	10	2	9	8	5	10	10	8	8	9	1	7	5
T16	8	9	8	10	10	10	9	10	6	8	8	5	10	10	8	8	9	1	8	5

Tablo 2 (Devam): Karar Vericilerin Tercihleri Üzerinden Elde Edilen Karar Matrisi

Tercihler	Katılımcılar																			
	K41	K42	K43	K44	K45	K46	K47	K48	K49	K50	K51	K52	K53	K54	K55	K56	K57	K58	K59	K60
Referans Serisi	10	9	10	10	9	9	10	10	10	10	9	10	10	9	10	9	10	10	10	10
T1	9	8	8	9	8	8	10	10	9	7	8	10	8	8	8	9	8	6	6	9
T2	10	7	2	10	7	9	9	5	9	7	7	10	10	8	8	8	10	10	7	10
T3	10	7	1	3	9	9	9	8	8	8	8	6	10	9	8	9	8	10	7	10
T4	10	8	9	8	9	7	7	5	9	5	6	8	8	5	7	9	8	7	8	10
T5	8	7	5	7	9	9	7	9	10	7	8	7	9	7	7	9	8	8	5	9
T6	7	9	4	10	8	8	8	8	10	9	9	8	10	8	10	9	10	9	10	9
T7	8	7	6	10	4	9	6	8	8	8	8	8	10	6	3	8	10	10	10	8
T8	8	7	1	10	3	7	6	5	10	1	3	8	5	8	1	9	8	8	2	7
T9	7	7	10	9	4	6	6	9	10	5	3	7	8	7	1	9	8	8	8	8
T10	8	9	7	10	5	6	6	8	10	9	5	7	8	8	5	9	8	10	8	9
T11	9	9	7	8	6	6	6	8	10	10	8	7	7	8	5	9	8	9	7	9
T12	6	9	8	7	3	9	9	10	8	9	7	7	8	7	4	9	8	8	4	9
T13	8	6	1	1	3	6	8	9	5	2	7	1	10	6	10	9	8	10	4	10
T14	9	9	10	9	9	8	8	9	10	10	6	8	9	8	10	9	10	9	7	10
T15	8	8	8	9	9	7	6	9	10	8	5	4	4	6	10	9	6	7	2	10
T16	7	7	10	9	7	8	5	9	10	9	5	5	5	3	10	9	7	10	8	10

Tablo 2 (Devam): Karar Vericilerin Tercihleri Üzerinden Elde Edilen Karar Matrisi

Tercihler	Katılımcılar																		
	K61	K62	K63	K64	K65	K66	K67	K68	K69	K70	K71	K72	K73	K74	K75	K76	K77	K78	K79
Referans Serisi	10	9	10	9	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	9
T1	8	7	10	9	9	9	8	8	9	10	5	10	8	5	10	5	7	7	9
T2	10	8	10	9	10	10	10	10	9	10	10	10	10	10	8	10	3	7	8
T3	9	8	10	9	9	9	10	10	10	10	10	10	10	10	8	10	7	8	9
T4	9	7	10	9	9	9	10	10	10	10	10	10	10	10	9	10	4	8	8
T5	8	9	10	8	9	9	10	10	10	10	10	7	9	5	8	10	5	10	8
T6	10	9	10	9	10	10	7	8	10	10	10	10	10	5	10	5	8	8	8
T7	10	8	10	9	5	5	10	10	8	10	10	10	10	5	8	5	10	10	8
T8	10	6	9	8	8	8	1	4	9	10	10	7	7	2	2	4	3	6	5
T9	8	8	8	8	8	8	10	5	10	10	6	7	5	3	6	4	6	8	8
T10	9	8	1	9	8	8	9	10	10	5	10	10	10	5	10	5	3	8	8
T11	10	8	3	9	7	7	10	10	8	10	10	10	10	5	7	5	2	10	7
T12	10	8	10	9	8	8	1	10	8	5	10	7	10	2	10	3	10	7	7
T13	10	5	10	7	10	10	10	10	10	5	10	10	10	3	1	4	2	10	7
T14	10	8	10	9	9	9	5	10	10	10	10	10	10	4	10	5	9	10	8
T15	10	8	9	9	3	3	10	10	9	10	10	10	10	5	10	3	10	10	7
T16	10	8	8	9	4	4	5	10	9	10	10	10	10	5	10	4	10	8	6

Meslek mensuplarıyla yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen verilerden karar matrisi oluşturulmuştur. Anket formu oluştururken “en yüksek en iyi” mantığı üzerine kurgu hazırlanmıştır. Bu nedenle referans serisi oluşturulurken sütundaki en yüksek puanlar alınmıştır. Tablo incelendiğinde 9 ve 10 puanlarının ağırlıkta olduğu görülecektir.

Karar matrisinin oluşturulmasının ardından ikinci adım olan “Normalize Matrisinin Oluşturulması” aşamasına geçilebilir. Bu tablonun oluşturulmasında 2 numaralı formül uygulanmıştır.

Tablo 3: Normalize Edilmiş Matris²

Tercihler	Katılımcılar																			
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
Referans Serisi	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
T1	0,00	1,00	0,00	0,75	1,00	0,40	0,71	0,71	1,00	0,63	0,60	0,29	1,00	0,25	0,50	0,20	0,50	1,00	0,83	0,00
T2	1,00	1,00	1,00	0,75	0,00	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	0,60	0,86	1,00	0,75	1,00	0,60	0,25	0,17	1,00	0,80
T3	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	1,00	0,00	1,00	0,50	0,90	0,40	0,75	0,00	0,83	0,60
T4	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,67	0,63	0,00	0,86	1,00	0,25	0,70	0,20	0,50	0,33	0,67	0,80
T5	1,00	0,00	1,00	0,75	0,00	1,00	1,00	1,00	0,83	1,00	0,60	0,71	1,00	0,25	1,00	0,80	1,00	0,50	0,83	1,00
T6	1,00	1,00	1,00	0,75	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	0,00	0,86	1,00	0,00	0,50	0,80	0,50	0,67	1,00	0,60
T7	1,00	0,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	0,00	0,14	1,00	0,25	0,70	1,00	0,50	0,83	0,83	0,20
T8	1,00	0,00	1,00	0,50	1,00	1,00	0,57	0,57	0,17	0,88	0,00	0,43	1,00	0,50	0,70	0,80	0,75	0,00	1,00	0,40
T9	1,00	1,00	1,00	0,50	0,00	1,00	1,00	1,00	0,17	1,00	0,00	0,71	1,00	0,75	0,80	0,40	0,75	0,33	1,00	0,60
T10	1,00	1,00	0,50	0,75	1,00	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	0,00	0,57	1,00	0,50	1,00	0,60	0,75	0,50	0,83	0,80
T11	0,00	1,00	1,00	0,50	1,00	0,60	0,57	0,29	0,33	1,00	0,00	0,86	1,00	0,75	1,00	0,20	0,50	0,50	0,83	0,80
T12	1,00	0,00	1,00	0,25	1,00	0,00	0,29	1,00	0,67	0,75	0,00	1,00	0,00	0,50	0,00	0,00	0,75	0,67	0,67	0,80
T13	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,29	1,00	0,75	0,30	0,40	0,50	0,00	0,00	1,00
T14	1,00	1,00	1,00	0,25	1,00	1,00	1,00	1,00	0,17	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,80	0,75	0,67	1,00	1,00
T15	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,80	1,00	1,00	0,33	0,60
T16	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,67	0,00	0,60	0,86	1,00	0,50	1,00	0,80	0,00	1,00	0,67	0,40

Anket formunun katılımcılar tarafından puanlandırılması istenirken daha yüksek, daha iyi değer çıkması uygun görülmesi nedeniyle 2 numaralı formül uygulanmış ve karar matrisinin normalize edilmesi amaçlanmıştır.

2 Veri setinin uzun olması nedeniyle bu tablosunun ilk 20 verisi gösterilmiştir.

Verilerin tamamının normalize edilmesinin ardından, artık mutlak değer tablosu hazırlanabilir. Mutlak değer tablosunun hazırlanabilmesi için 6 numaralı formül uygulanmış ve Tablo 4 'teki gibi Mutlak Değer Tablosu hazırlanmıştır.

Tablo 4: Mutlak Değer Tablosunun Oluşturulması³

Tercihler	Katılımcılar																			
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
Referans Serisi	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
T1	1,00	0,00	1,00	0,25	0,00	0,60	0,29	0,29	0,00	0,38	0,40	0,71	0,00	0,75	0,50	0,80	0,50	0,00	0,17	1,00
T2	0,00	0,00	0,00	0,25	1,00	0,00	0,00	0,00	0,33	0,00	0,40	0,14	0,00	0,25	0,00	0,40	0,75	0,83	0,00	0,20
T3	0,00	0,00	0,00	0,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,33	0,00	0,00	1,00	0,00	0,50	0,10	0,60	0,25	1,00	0,17	0,40
T4	0,00	0,00	0,00	0,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,33	0,38	1,00	0,14	0,00	0,75	0,30	0,80	0,50	0,67	0,33	0,20
T5	0,00	1,00	0,00	0,25	1,00	0,00	0,00	0,00	0,17	0,00	0,40	0,29	0,00	0,75	0,00	0,20	0,00	0,50	0,17	0,00
T6	0,00	0,00	0,00	0,25	0,00	0,00	0,00	0,00	0,50	0,00	1,00	0,14	0,00	1,00	0,50	0,20	0,50	0,33	0,00	0,40
T7	0,00	1,00	0,00	0,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,33	0,00	1,00	0,86	0,00	0,75	0,30	0,00	0,50	0,17	0,17	0,80
T8	0,00	1,00	0,00	0,50	0,00	0,00	0,43	0,43	0,83	0,13	1,00	0,57	0,00	0,50	0,30	0,20	0,25	1,00	0,00	0,60
T9	0,00	0,00	0,00	0,50	1,00	0,00	0,00	0,00	0,83	0,00	1,00	0,29	0,00	0,25	0,20	0,60	0,25	0,67	0,00	0,40
T10	0,00	0,00	0,50	0,25	0,00	0,00	0,00	0,00	0,33	0,00	1,00	0,43	0,00	0,50	0,00	0,40	0,25	0,50	0,17	0,20
T11	1,00	0,00	0,00	0,50	0,00	0,40	0,43	0,71	0,67	0,00	1,00	0,14	0,00	0,25	0,00	0,80	0,50	0,50	0,17	0,20
T12	0,00	1,00	0,00	0,75	0,00	1,00	0,71	0,00	0,33	0,25	1,00	0,00	1,00	0,50	1,00	1,00	0,25	0,33	0,33	0,20
T13	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	0,71	0,00	0,25	0,70	0,60	0,50	1,00	1,00	0,00
T14	0,00	0,00	0,00	0,75	0,00	0,00	0,00	0,00	0,83	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,20	0,25	0,33	0,00	0,00
T15	0,00	0,00	0,00	0,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,50	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,20	0,00	0,00	0,67	0,40
T16	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,33	1,00	0,40	0,14	0,00	0,50	0,00	0,20	1,00	0,00	0,33	0,60

Mutlak Değer Tablosunun hazırlanmasının ardından Gri ilişkisel Katsayı tablosu hazırlanabilir. Bu tablonun hazırlanmasında 7 numaralı formül kullanılmıştır.

3 Veri setinin uzun olması nedeniyle bu tablosunun ilk 20 verisi gösterilmiştir.

Tablo 5: Gri İlişkisel Katsayı Tablosunun Oluşturulması⁴

Tercihler	Katılımcılar																			
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20
Referans Serisi	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
T1	0,33	1,00	0,33	0,67	1,00	0,45	0,64	0,64	1,00	0,57	0,56	0,41	1,00	0,40	0,50	0,38	0,50	1,00	0,75	0,33
T2	1,00	1,00	1,00	0,67	0,33	1,00	1,00	1,00	0,60	1,00	0,56	0,78	1,00	0,67	1,00	0,56	0,40	0,38	1,00	0,71
T3	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,60	1,00	1,00	0,33	1,00	0,50	0,83	0,45	0,67	0,33	0,75	0,56
T4	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,60	0,57	0,33	0,78	1,00	0,40	0,63	0,38	0,50	0,43	0,60	0,71
T5	1,00	0,33	1,00	0,67	0,33	1,00	1,00	1,00	0,75	1,00	0,56	0,64	1,00	0,40	1,00	0,71	1,00	0,50	0,75	1,00
T6	1,00	1,00	1,00	0,67	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	0,33	0,78	1,00	0,33	0,50	0,71	0,50	0,60	1,00	0,56
T7	1,00	0,33	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,60	1,00	0,33	0,37	1,00	0,40	0,63	1,00	0,50	0,75	0,75	0,38
T8	1,00	0,33	1,00	0,50	1,00	1,00	0,54	0,54	0,38	0,80	0,33	0,47	1,00	0,50	0,63	0,71	0,67	0,33	1,00	0,45
T9	1,00	1,00	1,00	0,50	0,33	1,00	1,00	1,00	0,38	1,00	0,33	0,64	1,00	0,67	0,71	0,45	0,67	0,43	1,00	0,56
T10	1,00	1,00	0,50	0,67	1,00	1,00	1,00	1,00	0,60	1,00	0,33	0,54	1,00	0,50	1,00	0,56	0,67	0,50	0,75	0,71
T11	0,33	1,00	1,00	0,50	1,00	0,56	0,54	0,41	0,43	1,00	0,33	0,78	1,00	0,67	1,00	0,38	0,50	0,50	0,75	0,71
T12	1,00	0,33	1,00	0,40	1,00	0,33	0,41	1,00	0,60	0,67	0,33	1,00	0,33	0,50	0,33	0,33	0,67	0,60	0,60	0,71
T13	1,00	1,00	1,00	0,33	1,00	1,00	0,33	0,33	0,33	1,00	0,33	0,41	1,00	0,67	0,42	0,45	0,50	0,33	0,33	1,00
T14	1,00	1,00	1,00	0,40	1,00	1,00	1,00	1,00	0,38	1,00	0,33	1,00	1,00	1,00	1,00	0,71	0,67	0,60	1,00	1,00
T15	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	0,33	1,00	1,00	1,00	1,00	0,71	1,00	1,00	0,43	0,56
T16	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,60	0,33	0,56	0,78	1,00	0,50	1,00	0,71	0,33	1,00	0,60	0,45

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde Gri İlişkisel Katsayı tablosunun hazırlanmasında gri ilişki katsayısı (ζ) = 0,5 olarak alınmıştır. Bu nedenle bu çalışmada da (ζ) katsayısı 0,5 olarak hesaplanmıştır. Bu tablonun hazırlanmasında 8 numaralı formülden yararlanılmıştır. Her bir katılımcının cevabı eşit önem düzeyine sahiptir. Bu tablonun sonucunda her bir tercih için bir puan hesaplanmıştır. Hesaplanan puanlar ve sıralaması Tablo 6’da gösterilmiştir.

4 Veri setinin uzun olması nedeniyle bu tablosunun ilk 20 verisi gösterilmiştir.

Tablo 6. Gri İlişkisel Analiz Sıralama Tablosu

Kodu	Kriter	GİA Puanı	GİA Sıralaması
T1	Mevzuatta meydana gelen değişiklikler	0,670	11.
T2	E-Fatura, E-Arşiv ve E- Beyanname gibi uygulamalardaki kolaylık	0,773	4.
T3	Zaman tasarrufu sağlaması	0,754	3.
T4	Kullanım kolaylığı (Zor ve karmaşık işlemlerin daha kolay yapılması)	0,709	6.
T5	İşlemlerdeki verimliliği arttırmıştır.	0,708	5.
T6	Bilgi paylaşımında ve kontrolünde kolaylıklar sağlaması	0,784	2.
T7	Hataların asgari seviyeye indirilmesi	0,701	9.
T8	Mükelleflerin memnuniyet düzeyini artırması	0,568	16.
T9	Mükellefler ile sürekli iletişim ve bilgi akışını sağlaması,	0,622	14.
T10	Yapılan işlerin niteliğini artırması	0,703	7.
T11	Dijital muhasebe kullanımı iş performansını artırması	0,676	10.
T12	Ofiste iş yapma bağlılığını artırması	0,617	13.
T13	Maliyetleri azaltması (işgücü, iletişim, kırtasiye vs.)	0,621	15.
T14	Geçmiş verilere daha rahat ulaşım sağlaması	0,811	1.
T15	Ticari borç ve alacakların takibini hızlandırması	0,714	8.
T16	Mali tabloların karşılaştırılmasını sağlaması	0,690	12.

Tablo incelendiğinde en fazla GİA Puanına sahip kriterin “T14 Geçmiş verilere daha rahat ulaşım sağlaması” olduğu görülecektir. Bu tabloya göre katılımcıların dijitalleşmeye geçmesinin en önemli nedeninin geçmiş verilere daha rahat ulaşmak olduğunu söylenilebilir. GİA sıralaması yapıldığında katılımcılar için en önemli olan faktörleri yukarıdan aşağıya daha net bir biçimde görebiliriz.

Tablo 7. Kriterlerin Önem Sırası

GİA Sıralaması	GİA Puanı	Kodu	Kriter
1	0,811	T14	Geçmiş verilere daha rahat ulaşım sağlaması
2	0,784	T6	Bilgi paylaşımında ve kontrolünde kolaylıklar sağlaması
3	0,773	T3	Zaman tasarrufu sağlaması
4	0,754	T2	E-Fatura, E-Arşiv ve E- Beyanname gibi uygulamalardaki kolaylık
5	0,714	T5	İşlemlerdeki verimliliği arttırmıştır.
6	0,709	T4	Kullanım kolaylığı (Zor ve karmaşık işlemlerin daha kolay yapılması)
7	0,708	T10	Yapılan işlerin niteliğini artırması
8	0,703	T15	Ticari borç ve alacakların takibini hızlandırması
9	0,701	T7	Hataların asgari seviyeye indirilmesi
10	0,690	T11	Dijital muhasebe kullanımı iş performansını artırması
11	0,676	T1	Mevzuatta meydana gelen değişiklikler
12	0,670	T16	Mali tabloların karşılaştırılmasını sağlaması
13	0,622	T12	Ofiste iş yapma bağlılığını artırması
14	0,621	T9	Mükellefler ile sürekli iletişim ve bilgi akışını sağlaması,
15	0,617	T13	Maliyetleri azaltması (işgücü, iletişim, kırtasiye vs.)
16	0,568	T8	Mükelleflerin memnuniyet düzeyini artırması

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma ile Afyonkarahisar’da faaliyet gösteren meslek mensuplarının dijitalleşme sürecinde yaşadıkları sorunlar, GİA yöntemi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Belirlenen 16 kritere meslek mensupları tarafından 1-10 puan arasında puan vermesi istenilmiştir. Verilen puanlar GİA yöntemine göre analiz edilmiş ve GİA puan sıralaması yapılmıştır. Yapılan sıralamaya göre meslek mensuplarının dijitalleşmeye geçmesini etkileyen en önemli faktörün geçmiş verilere daha kolay ulaşmaları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sırayı bilgi paylaşımında ve kontrolünde kolaylık sağlaması ve zaman tasarrufu sağlaması kriterleri takip etmektedir.

Muhasebenin en önemli fonksiyonlarından birisi verilerin kaydedilmesidir. Kaydedilen verilere rahatlıkla ulaşabilmek meslek mensuplarına kolaylık sağlar. Elektronik sistemler sayesinde verilere daha hızlı ve kolayca ulaşılabilenkte, işletme sahipleri ve yöneticileriyle veri paylaşımı daha hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca vergi ödemeleri, prim bildirgelerinin hazırlanması gibi işlemlerin elektronik olarak yapılması da zaman tasarrufu sağlamış, bordro hazırlama ve maaş ödeme işlemleri de dijitalleşme sayesinde daha hızlı ve kolay bir hale gelmiştir. Tek bir tuşla işlemlerin yapılabilmesi, meslek mensuplarına büyük bir rahatlık sağlamıştır.

Meslek mensuplarının mevzuatta yapılan hızlı değişikliklere ve dijital dönüşüme adapte olması, mükelleflerin beklentilerine cevap vermesi, gündemi sıkı takip etmesi gerekir. Mesleğin zor ve yorucu yönleri çok fazladır. Bu zorluklar içinde meslek mensuplarına yardımcı olacak sistemlerin veya programların olması bir nebze olsun iş yoğunluklarının azalmasına ve enerjilerini mesleklerini geliştirmek için harcamalarına katkı sağlayabilir. Bu konuda Gelir İdaresi Başkanlığının e-işlemler uygulamaları çeşitli kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak yapılan görüşmelerde meslek mensupları muhasebede dijitalleşmeye adapte olmaları sürecinde zorluklar yaşadıklarını, bazı durumlarda aksine iş yoğunluklarının arttığını, mükelleflerin yapması gereken işlemlerinde meslek mensuplarının işi haline dönüştüğünü ifade etmişlerdir. Muhakkak ki her yeni uygulamanın bir adaptasyon süreci vardır. Bu sürecin sonunda meslek mensupları, “kayıt tutan” konumunun yerine “işletmelere danışmanlık yapan” olarak konumlandırılacağı düşünülmektedir.

Anket ile ilgili veri toplanması aşamasında meslek mensuplarının konu hakkındaki görüşleri de dinlenmiştir. Yapılan görüşmelerde meslek mensupları ve çalışanlar, dijitalleşme ile ilgili konularda meslek odası tarafından yapılan eğitimlere mümkün olduğunca katılmaya çalıştıklarını, ancak mesai saatleri içinde yapılan eğitimlere katılım konusunda güçlükler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca mükelleflerin de muhasebede dijitalleşme konusunda bilgisiz oldukları, gönüllü veya zorunlu olarak mükelleflerin de eğitimlerden faydalanmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu anlamda elde edilen sonuç Kulak (2019), Karasioğlu ve Garip (2017), Bozkurt (2020) ile Tanç ve Debiz (2019) tarafından yapılan çalışmalarda sonuçlar ile paralellik göstermektedir. Çalışmadan çıkarılan bir diğer sonuç ise meslek mensubu çalışanların internet browserlarından kaynaklı sorunlar yaşadıklarını altyapının yetersizliğinden kaynaklanan bazı problemler yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Orhan (2017), Çınar ve Güney (2012) ve Tekellioğlu (2022) çalışmalarıyla benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Bundan sonraki çalışmalarda kriterler çeşitlendirilerek mükellef sayısının fazla olması nedeniyle büyük şehirlerde uygulanmasının, literatüre ayrı bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, Ü., ve Özerhan, Y. (2017). Big Data, Muhasebe ve Muhasebe Mesleği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(4), 862-883.
- Aydemir, E., Bedir, F., ve Özdemir, G. (2013). Gri Sistem Teorisi ve Uygulamaları: Bilimsel Yazın Taraması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 187-200.
- Baş, M. (2010). İşletmelerde Finansal Başarısızlığın Öngörülmesinde Gri İlişkisel Analiz Tekniği: Tekstil Ve Deri Sektöründe Bir Uygulama. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Bekçi, İ., Apalı, A., ve Engin, M. (2020). E-Dönüşümün Muhasebe Meslek Mensuplarında Memnuniyet Düzeyi: Bursa İli Örneği. *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)*, 9(2), 579-596.
- Berna, O. (2017). Bilgi Teknolojideki Gelişmelerin Meslek Mensupların Verimliliğine Etkileri. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Bozkurt, E. (2020). Muhasebede E-Fatura, E-Defter: Yozgat'ta Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensuplarının E-Fatura ve E-Defter Uygulamalarına Karşı Tutumları. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Büyükarıkan, U. (2021). Teknolojik Gelişmelerin Muhasebe Mesleği Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(52), 269-288
- Çınar, O., ve Güney, S. (2012). Muhasebe Meslek Mensuplarının E-Sorunlar Hakkındaki Görüşleri: Erzurum Örneği. *Ekev Akademi Dergisi*, 16(50), 259-272.
- Dinç, E. ve A. Karakaya, (2004). Muhasebe Meslek Mensuplarının Genel Özelliklerinin E-Muhasebe Uygulamaları Üzerine Etkileri: Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 119-133.
- Elitaş, C., Eleren, A., Yıldız, F., ve Doğan, M., (2012). Gri İlişkisel Analiz İle Sigorta Şirketlerinin Performanslarının Belirlenmesi, 16. Finans Sempozyumu.
- Fidan, H. (2018). E-Ticaret Müşteri Bağlılığı Gri İlişkisel Kümeleme Analizi. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 9(32), 163-182.
- Garip, O., ve Karasioğlu, F. (2019). E-Muhasebe Uygulamaları Kapsamında Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Karaman'da Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 433-446.
- Gökçen, G., ve Özdemir, M. (2016). Türkiye'de Muhasebe Uygulamalarından E-Defter ve E-Fatura Uygulaması. *Öneri Dergisi*, 12(46), 137-154.
- Gönen, S., ve Solak, B. (2017). Maliye Bakanlığı E-Dönüşüm Sürecinin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesine İlişkin Bir Alan Araştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (76), 63-80.
- Hsiao, S. W., and Tsai, H. C. (2004). Use of Gray System Theory In Product-Color Planning. *Color Research and Application*, 29(3), 222-231.
- Islam, M. A. (2017). Future of Accounting Profession: Three Major Changes and Implications for Teaching And Research. *Business Reporting, International Federation of Accountants (IFAC)*.
- Kara, M. (2020). BİST Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan Ve Endüstri 4.0 Benimsemiş Firmaların Finansal Performanslarının Araştırılması: Gri İlişkisel Analiz Yöntemi Uygulaması. Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

- Kökçam, A. H., Uygun, Ö., ve Kılıçaslan, E. (2018). Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Optimum Lastik Seçimi. *Journal of Intelligent Systems: Theory and Applications*, 1(1), 31-35.
- Kula, V., Kandemir, T., ve Baykut, E., (2016). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Sigorta ve BES Şirketlerinin Finansal Performansının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1): 37-53.
- Kulak, A. (2019). Muhasebe'de E-Dönüşüm. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Kurnaz, E., Tekbaş, İ., Bozdoğan, T., ve Çetin, Ö. O. (2020). Dijitalleşmeyle Birlikte Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22, 81-96.
- Li, J., Yue, Z. Q., and Wong, S. C. (2004). Performance Evaluation Of Signalized Urban Intersections Under Mixed Traffic Conditions By Gray System Theory. *Journal of Transportation Engineering*, 130(1), 113-121.
- Organ, A., ve Tekin, B. (2017). Şehir Hastanesi Kuruluş Yeri Seçimi İçin Gri İlişkisel Analiz Yaklaşımı: Denizli İli Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 256-278.
- Özdoğan, B., ve Kargın, S. (2018). Blok Zinciri Teknolojisinin Muhasebe ve Finans Alanlarına Yönelik Yansımaları ve Beklentiler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 161-176.
- Peker, İ., ve Birdoğan, B. (2011). Gri İlişkisel Analiz Yöntemiyle Türk Sigortacılık Sektöründe Performans Ölçümü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (7).
- Si-Feng Liu, and Forrest, J. (2007). Advances in Grey Systems Theory and Its Applications. *2007 IEEE International Conference on Grey Systems and Intelligent Services, Grey Systems and Intelligent Services, 2007. GSIS 2007. IEEE International Conference On*, 1–6. <https://doi.org/10.1109/GSIS.2007.4443227>
- Sifeng Liu, and Forrest, J. (2007). The Current Developing Status on Grey System Theory. *Journal of Grey System*, 19(2), 111–123.
- Stancheva-Todorova, E. P. (2018). How Artificial Intelligence is Challenging Accounting Profession. *Journal of International Scientific Publications. Economy and Business*, 12, 126-141.
- Tanç, G. ve Karakaya, A. (2004). Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Uygulamalarındaki E-Dönüşüm Sürecine İlişkin Görüş ve Beklentileri: Hatay İli Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(2), 622-636. DOI:10.29249/selcuksbmyd.804296.
- Tenik, Ö., (2019). Teknolojik Gelişmelerin Muhasebe Mesleğine Etkileri: Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Uygulama. *Social Sciences Studies Journal (Sssjournal)*, 39, 3824-3832.
- Tekellioğlu, Z., (2022). Muhasebede Meslek Mensuplarının Dijitalleşme Algısı: Konya İli Örneği. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tekbaş, İ. (2018). <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/ismailtekbas/033/> (:Erişim Tarihi: 20/10/2022)
- Wen, K. L., (2004), The Grey System Analysis and Its Application In Gas Breakdown and Var Compensator Finding, *International Journal of Computational Cognition*, 2(1): 21-44.
- Zhai, L. Y., Khoo, L. P., and Zhong, Z. W. (2009). Design Concept Evaluation In Product Development Using Rough Sets And Grey Relation Analysis. *Expert Systems With Applications*, 36(3), 7072-7079.

Zhang, L., Wang, L., Zheng, Y., Wang, K., Zhang, X., and Zheng, Y. (2017). Time Prediction Models for Echinococcosis Based On Gray System Theory and Epidemic Dynamics. *International Journal of Environmental Research And Public Health*, 14(3), 262.

<https://www.webtekno.com/donanim/muhasebecilere-elveda-sirketlerin-tum-mali-islerini-ustlenen-yapay-ze-ka-gelistirildi-h18262.html#> (Erişim Tarihi: 29.12.2021)

<https://www.hosting.com.tr/blog/bulut-teknolojisi-nedir-populer-bulut-servisleri/> (Erişim Tarihi: 01.01.2022)

BAĞIMSIZ ÇALIŞAN SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLERİN ELEKTRONİK MUHASEBE UYGULAMALARININ KULLANIMI ÜZERİNE İSTANBUL İLİNDE YAPILAN BİR ARAŞTIRMA¹

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 03.04.2023
Kabul Tarihi : 04.07.2023
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbakis.1276012

Halim BURSALI*
Doç. Dr. Mustafa ÇANAKÇIOĞLU**

Bibliyografik Bilgiler

Bursalı, H., & Çanakçıoğlu, M., (2023). “Bağımsız Çalışan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Elektronik Muhasebe Uygulamalarının Kullanımı Üzerine İstanbul İlinde Yapılan Bir Araştırma ” *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 327-354) <https://doi.org/10.55322/mbakis.1276012>

ÖZ

Küreselleşen dünya ile birlikte gelişen teknolojiler sayesinde muhasebe alanında birçok yenilik meydana gelmiştir. Muhasebe uygulamaları ile bilgisayar teknolojilerini entegre etmek, yani ilgili alanda teknolojik dönüşümü gerçekleştirmek yeniliklerin başında gelmektedir. Türkiye’deki teknolojik dönüşüm sürecinde bu yeni yönetim sisteminin en ön saflarında yer alan Hazine ve Maliye Bakanlığı, mükelleflere daha iyi hizmet verebilmek ve tüm paydaşlara erişebilmek için yaptığı projeler kapsamında fiziki olarak tutulan defter ve belgelerin tamamına yakınına internet ortamına taşımıştır. Bu kapsamda çalışmada, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı bağımsız çalışan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin, gelir idaresi öncülüğünde gerçekleştirilen elektronik muhasebe uygulamalarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesini amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 351

1 Bu çalışma, Halim Bursalı’nın “E-Muhasebe Uygulamaları ve Meslek Mensuplarının Konu İle İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi: İstanbul İli Örneği” başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilerek hazırlanmıştır.

* İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ekonomi ve Finans Tezli Yüksek Lisans Programı, halimbursalı@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1720-1691>

** İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, mcanakcioglu@gelisim.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7462-99344>

anket gerçekleştirilmiş ve meslek mensuplarından toplanan cevaplar SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Analizin temel bulgusu olarak, bilgi teknolojilerinin de etkisiyle muhasebe alanındaki elektronik uygulamaların giderek yaygınlaşmasından dolayı, mesleğin öneminin kısa sürede daha da artacağı tespit edilmiştir. Ayrıca ankete katılanlar, mesleğin öneminin artmasına paralel olarak nitelikli eleman ihtiyacının da karşılanması gerektiğini ve bu nedenle gelir idaresi ve meslek odaları tarafından verilen ilgili eğitimlerin sıklığının artırılması yönünde görüş bildirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik, Dijitalleşme, Elektronik Muhasebe Uygulamaları, Elektronik Devlet, Gelir İdaresi Başkanlığı.

Jel Kodları: C12, M40, M41

A RESEARCH IN ISTANBUL CITY ON THE USAGE OF ELECTRONIC ACCOUNTING PRACTICES BY INDEPENDENT FINANCIAL ADVISORS

ABSTRACT

Many innovations in the accounting field have occurred due to improved technologies resulting from the globalizing world. Integrating accounting practices and computer technologies, namely executing technological transformation in the relevant area, is the leading innovation. In the technological transformation process in Turkey, the ministry of treasury and finance, which is at the forefront of this new managerial system, has moved almost all ledgers and documents kept physically to the internet environment within the scope of projects performed to give better service to taxpayers and access to all stakeholders. Within this scope, the study aims to evaluate the opinion of the independent financial advisors registered to Istanbul chambers of the professional accountant & financial advisors concerning electronic accounting practices realized under the leadership of the Turkish revenue administration. For this purpose, 351 surveys were performed, and the collected answers from the professionals were analysed with the help of SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) packaged software. As a central finding of the analysis, it has been ascertained that the significance of the profession will increase more shortly as the practices will change in the accounting field with the impact of information technologies. Professionals who participated in the survey expressed their opinion that it is required to meet the requirement for qualified employees in parallel with increasing the profession's importance; hence, increasing the frequency of the relevant training given by the Turkish revenue administration and chambers of the profession is another opinion of the professionals.

Keywords: Independent professional accountant & financial advisors, Digitalisation, Electronic Accounting Practices, Elektronik State, The Turkish Revenue Administration.

Jel Codes: C12, M40, M41

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) gelişimi ile birlikte küreselleşen dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel değişimleri insanların tüketim alışkanlıklarını da etkilemiştir. İnsanların satın alınacak herhangi bir tüketim malına, bilgiye veya hizmete daha hızlı, doğru ve güvenilir bir şekilde ulaşma istekleri hem ticari hem de kamusal alanda gelişen teknolojilere uyum sağlama sürecini doğurmuştur. Kaçınılmaz olan bu değişim sürecinde özellikle devletin vereceği hizmetlerde vatandaşlarına en kısa sürede güvenli ve kesintisiz ulaşma hedefi “Elektronik Devlet” (e-Devlet) anlayışının doğmasına neden olmuştur. E-Devlet, devlet bilgi ve hizmetlerini vatandaşlara ulaştırmak için interneti ve dünya çapındaki ağı kullanan bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle e-Devlet; vatandaşların beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yüksek teknolojiye faydalanılarak devletin sunduğu hizmetlere erişiminin 7/24 saat etkin bir şekilde kullanıldığı karşılıklı bir etkileşim sistemi olarakta ele alınabilir. Bu sistem bir yanda işlem maliyetlerini azaltırken diğer yandan hizmet sunumunu iyileştirir ve hükümet ile vatandaşlar arasındaki şeffaflığı ve iletişimi artırır. Devletin çalışma verimliliğini ve hizmet kalitesini önemli ölçüde artırabilecek olan e-Devlet, devlet dairelerinin resmi işlerini yürütmek ve topluma çeşitli kamu hizmetleri sağlamak adına bilgi teknolojisi, ağ teknolojisi ve ofis otomasyon teknolojisi gibi modern teknolojilerin birlikte kullanıldığı yeni bir yönetim sistemidir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan bu devrim günlük ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarımızda sürekli bir büyümeye ve gelişmeye neden olurken, internetin varlığı ise, hem ortamda bulunan bilgi miktarını hem de bilgi akışının hızını artırarak küreselleşmeye katkıda bulunmuştur. Dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, hızlı küreselleşme, mali, sosyal ve teknolojik değişikliklerden dolayı vatandaş odaklı, verimli, şeffaf, etkili ve tek noktadan, her zaman ve kesintisiz hizmetler sunabilme adına hem alt yapılarına hem de yazılımlarına yatırımlar yaparak geleneksel devlet anlayışından elektronik devlet anlayışına geçişlerini sağlamak için son yirmi beş yılda büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye’de özellikle Gelir Dairesi Başkanlığı (GİB) bünyesinde 2000’li yılların başlarından günümüze kadar yaşanan zaman dilimi içerisinde muhasebe uygulamalarının elektronik ortama taşınması ile ilgili olarak gerçekleştirilen projeler sayesinde çok fazla sayıda mükellefin, bu elektronik muhasebe uygulamaları ile ilgili sistemden yararlandığını söyleyebiliriz. Bu kapsam doğrultusunda yapılan çalışmamız altı bölümden oluşmaktadır. Konuyla ilgili açıklamaların yapıldığı giriş kısmından sonra ikinci bölümde, e-Devletle ilgili kavramlar açıklanmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı’na bağlı GİB’in yapmış olduğu projeler ve muhasebe uygulamaları anlatılmıştır. Dördüncü bölümde ise, makalenin amacına uygun literatür taraması yapıldıktan sonra beşinci bölümde de, İstanbul ilinde faaliyet gösteren ve bağımsız olarak çalışan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerle (SMMM) yapılan bir anket çalışmasına yer verilmiştir. Son bölümde ise, yapılan anket çalışmasının sonuçları değerlendirilmiştir.

2. ELEKTRONİK DEVLET UYGULAMALARI

Günümüze kadar gerek yerli gerekse yabancı yazarlar tarafından e-Devletin birbirinden çok farklı veya birbirleriyle ilişkili birçok tanımı yapılmış olmasına rağmen yine de yapılmış olan mevcut tanımları, içerdikleri ve anlattıkları kavramsal yaklaşımlar açısından incelemekte fayda vardır. Sadece e-Devletin ne olduğuna değil, amaçlarına da dikkat çeken bu kavramsal yaklaşımlardan bazıları şunlardır: Erişim ve hizmet sunum odaklı kavramı vurgulamak adına Basu’nun yapmış olduğu tanım şu şekildedir; e-Devlet,

yeni liderlik tarzlarını, yeni tartışma ve karar verme stratejilerini, yeni iş yapma yollarını, vatandaşları ve toplulukları dinlemenin yeni yollarını ve yeni örgütlenme ve sunma yollarını teşvik etmek için mevcut kâğıt tabanlı prosedürlerin otomasyonunu veya bilgisayarlaştırılmasını içerir (Basu, 2004, s.110). Basu'nun tanımına göre e-Devlet, vatandaşlara fayda sağlamak için devlet hizmetlerine erişimi ve bu hizmetlerin sunumunu geliştirmeyi amaçlamaktadır. İnternet odaklı yaklaşımla ilgili yapılan tanım ise; paydaşlarla iletişim ve işlem süreçlerini iyileştirmek, devlet bilgilerini ve hizmetlerini vatandaşlara, işletmelere ve diğer devlet kurumlarına ulaştırmak için bir araç olarak BİT'lerin ve özellikle internetin kullanılması, olarak belirtilmiştir (OECD, 2003, s.17; Stoltzfus, 2004, s.333). Kamu sektörünün verimliliğine odaklanmış yaklaşımla ilgili olarak yapılan tanım da ise e-Devlet; hizmetlerin ve bilginin, uygun maliyetle ve verimli bir şekilde sunularak, vatandaş ile kamu sektörü arasındaki ilişkinin iyileştirilmesine yönelik hükümetin kalıcı bir taahhüdüdür, şeklindedir (Chen vd.,2006, s.23).

Küreselleşmeyle birlikte yaşanan evrensel ve çağdaş gelişmeler sonucunda devletlerin, hem vatandaşlarının istek ve gereksinimlerine karşılık hem de yaşanan teknolojik ilerlemelere ayak uydurabilmek adına oluşturdukları e-Devlet modeli aslında yeni bir yapılaşma değil, devletin günümüzün çağdaş ihtiyaçlarına cevap verme refleksidir. Elektronik devlet; teknolojinin yapıları, süreçleri, düzenleyici çerçeveleri, insan kaynaklarını ve kamu idarelerinin kültürünü modernize etmek için stratejik bir araç olarak kullanıldığı, daha iyi bir yönetim ve nihayetinde kamu değerinin artışı sağlamak için kamu yönetiminin modernizasyonu ve reformu olarak da algılanabilir. Bu reform ise, kamu hizmet sunumunun kalitesini artırarak, kamu hizmetlerinde etkinlik, verimlilik, hakkaniyet ve şeffaflık anlayışında başarılı ve önemli değişikliklere neden olmuştur.

Elektronik devlet girişimleri; devletin işleyişinde ve etkinliğinde bir dönüşümü desteklemek için yeni ve gelişmekte olan teknolojileri kullanmayı amaçlayan karmaşık değişim çabalarıdır. Özellikle BİT'ler, insanların günlük yaşamlarında giderek daha hayati bir rol oynamakta ve iş yapma kurallarını değiştirmektedir. BİT uygulamaları, yalnızca devlet sürecini ve yönetimini geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda geleneksel vatandaşlık ve demokrasi kavramlarını da yeniden tanımlayarak, kamu mal ve hizmetlerinin vatandaşlara sunumunu geliştirmeyi de amaçlamıştır. Ancak e-Devlet maliyetlidir. Fakat vatandaşlara daha hızlı, daha verimli ve daha uygun bilgi erişimi ve hizmetleri sunarak, vatandaşlar ile devlet kurumları arasındaki etkileşimleri daha sorunsuz, kolay ve verimli hale getirir (Prybutok vd., 2008, s.144). Diğer bir deyişle e-Devlet, vatandaşlara fayda sağlamak için devletin sosyal ve ekonomik kaynaklarını daha iyi yöneterek, hem vatandaşlarla arasındaki etkili yönetişimi geliştirmeyi hem de devletin şeffaflığı konusunda vatandaşların inancını güçlendirmeyi amaçlar (Yanqing, 2010, s.1).

Gelişen ve geliştirilen bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde halkın memnuniyet ve tatmin sınırlarındaki beklentilerin yükselmesi sonucu, onlarca yıl süren kamu sektörü reformları ile kamu hizmetlerinin sunumunu iyileştirmek veya kamu sektörünün imajını olumlu yönde değiştirmek için yapılan birçok çalışma, başarılı olamamış gibi görünmektedir. Çünkü verimsizlik, bürokratik işlemlerin fazlalığı, hesap verebilirlik, şeffaflığın olmayışı ve yolsuzluk özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kamu hizmetlerinin karakterize sorunları arasındadır. Elektronik devletin ortaya çıkışı ile sadece hizmet sunumunda verimliliği artırmayı değil, aynı zamanda şeffaflığı ve hesap verebilirliği de teşvik etmeyi, böylece kamu yönetişimi içindeki yolsuzluğu ve kötü yönetimi de azaltmayı gündeme taşımıştır. Özellikle gelişmekte ve az gelişmiş olan ülkelerde, ilk başlarda e-Devletin varlığı ile yoksulluğun ortadan kaldırılmasına, ulusal ekonomik bü-

yümenin artırılmasına, bürokratik karmaşıklığın azaltılmasına ve iyi yönetim ilkelerinin kurulacağına yardımcı olacağı düşünülmüştür. Bu düşünce kapsamında oluşturulan e-Devlet hizmetlerinin toplumun gelişmesinde ve daha ileriye götürülmesinde önemli katkılar sağlamış olduğu gerçeği ise tartışılmaz bir konudur (Siddiquee, 2016, s.369).

3. MUHASEBEDE ELEKTRONİK UYGULAMALAR

Başlangıçta işletmeler, parasal ve parasal olmayan ekonomik faaliyetlerini kaydetme, özetleme ve raporlama gibi muhasebe işlemlerini kâğıt fişler, defterler ve elle yazılmış mali tablolar ile gerçekleştirmekteydiler. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra gelişen ve geliştirilen teknolojiler ile birlikte işletmeler, artık mali işlemlerini takip etmek, kaydetmek ve finansal raporları hazırlamak için bilgisayar sistemlerinden faydalanmışlardır. Bu değişim günümüzde sadece işletmelerde değil, muhasebeyi denetim ve vergi toplama aracı olarak kullanan devlette de, BİT'ler yardımıyla muhasebeyle ilgili faaliyet ve işlevlerinde değişikliğe gidilmesine neden olmuştur. Böylelikle muhasebe uygulamaları elektronikleşmiş ve e-Muhasebe, e-Vergi veya e-Maliye uygulamaları kavramları ortaya çıkmıştır (Allahverdi ve Karaer, 2019, s.248-251). Bu değişim süreci içerisinde, e-Muhasebe sisteminde de birçok yenilikler meydana gelmiştir. Başlangıçta e-Beyanname ile başlayan bu uygulamalar, son dönemde muhasebe defterlerinin yanı sıra muhasebenin birçok belge ve dokümanın fiziki ortamda bilgisayar teknolojilerine aktarılması ile her geçen gün artarak gelişme göstermiştir (Gökçen ve Özdemir, 2016, s.138; Kurtcebe ve Utku, 2020, s.77). Elektronik ortamda gerçekleştirilen bu uygulamalar, bir yandan T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın diğer yandan muhasebe meslek mensuplarının çalışma sistemlerini yeni teknolojik altyapıya göre yeniden dizayn etmelerine neden olmuştur (Öztürk ve Çarıkçı, 2019, s.1009).

Elektronik mükellef projesinin başlangıç noktasını oluşturan e-Beyanname, 5228 sayılı Kanun'un 8 inci maddesinde ve VUK'un 257 inci maddesinin 4 No.lu bendinde yapılan değişiklikle yürürlüğe girmiştir. Ekim 2004'den beri de beyannamelerin elektronik ortamda gönderilmesi uygulamasına başlanılmıştır (Ay, 2006, s.72). Sekiz çeşit beyanname ile başlanan projeye, 2009'da 30 adet, Ocak 2015 itibarıyla 41 adet beyannamenin elektronik beyanname sisteminden alınması ile devam edilmektedir (GİB Faaliyet Raporu, 2015, s.77). 213 sayılı VUK'nun 242 inci mükerrer maddesinin 2 numaralı fıkrası, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun "Defter Tutma Yükümlülüğü" başlıklı 64 üncü maddesi kapsamında, kâğıt üzerinde tutulması zorunlu olan yevmiye defteri ve defteri kebirin, elektronik ortamda tutulması, muhafaza ve ibraz edilebilmesi ile açılış ve kapanışlarına ilişkin tasdik işlemlerinin noter tarafından yapılması yerine Bakanlıktan alınan beratlar ile elektronik ortamda yapılması imkânının sağlanması hedeflenmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2021, s.94).

509 Sıra No.lu VUK Genel Tebliğinde yer alan e-Belge uygulamalarından mükelleflerin yararlanabilmesi için; "GİB Portal Yöntemi", "Özel Entegratör Yöntemi" ve "Doğrudan Entegrasyon Yöntemi" olmak üzere üç yöntem açıklanmıştır. Bu yöntemlerden birini veya birkaçını kullanan mükellefler birçok muhasebe belge işlemini internet üzerinden gerçekleştirmektedirler. Kayıtlı ekonomiye geçişi hızlandırmaya yönelik çalışmalar kapsamında 397 Sıra No.lu VUK Genel Tebliğin yayımı ile birlikte e-Fatura uygulaması (Kefe ve Kanarış, 2019, s.166), 30.12.2013 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 433 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile yürürlüğe giren e-Arşiv uygulaması (Orkunoğlu Şahin, 2016, s.149; Elçin vd., 2018, s.20; Gökçen ve Özdemir, 2016, s.147), 2016'da Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından kılavuzlara dâhil edilen (Tektüfek-

çi, 2017, s.79) 2017 yılında uygulamaya konulan 509 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile birçok mükellefin 01.07.2020 tarihinden itibaren kullanması zorunlu hale gelen e-İrsaliye uygulaması (Gülten, 2018, s. 117), 17.12.2017 tarih ve 30273 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan ve aynı tarihte yürürlüğe giren 487 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile 2018 yılından itibaren uygulamaya giren “e-Serbest Meslek Makbuz” ve “e- Müstahsil Makbuz” uygulaması (Deniz ve Güngör Tañç, 2020, s.624-625), 28335 No.lu 26.06.2012 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 415 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği uyarınca kara, hava ve deniz yolu ile şehirlerarası ve uluslararası yolcu taşımacılığında (Orkunoğlu Şahin, 2016, s.149) 19/10/2019 tarihli ve 30923 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 509 Sıra No.lu VUK Genel Tebliğinde, ayrıca sinema, tiyatro, spor müsabakası vb. etkinliklere e-Bilet olarak düzenlenmesi ve yolcu listelerinin de elektronik ortamda düzenlenmesi uygulaması (Deniz ve Güngör Tañç, 2020, s.625) Gelir İdaresi Başkanlığı’nca mükelleflerin hizmetine sunulmuştur. Bu hizmetlerin dışında belge olarak Başkanlığın; Elektronik Gider Pusulası Uygulaması, Elektronik Sigorta Komisyon Gider Belgesi Uygulaması, Elektronik Sigorta Poliçesi Uygulaması, Elektronik Döviz Alım-Satım Belgesi Uygulaması, Elektronik Dekont Uygulaması, Elektronik Adisyon Uygulamaları da mevcuttur.

Vergi gelirlerinin artırılması, mükelleflere kaliteli hizmet sunumu, vergi politikalarının ve denetim stratejilerinin belirlenmesine yardımcı olma adına (Uğur ve Çütücü, 2009, s.11) GİB tarafından 1998 yılında Vergi Daireleri Otomasyon Projesiyle (VEDOP) başlatılan ve günümüze kadar süre gelen tüm elektronik muhasebe uygulamalarındaki amaç; tüm mali belgelerin ve defterlerin dijital ortamda kayıt altına alınarak kâğıt israfının, kayıt dışı ekonominin ve vergi kaybının önlenmesi ayrıca mükelleflerin bürokratik işlemlerinin azaltılması ve yapılacak denetimlerle de yine mükelleflerin sisteme olan güvenlerinin artırılmasını sağlamaktır (GİB, 2021, s.99).

4. LİTERATÜR TARAMASI

Çınar ve Güney (2012) Erzurum ilinde 103 muhasebe meslek mensubuna yaptıkları 10 sorulu anketin değerlendirme sonuçlarında ankete katılanlar arasında en önemli sorunun, GİB’in sisteminden ve alt yapı eksikliğinden kaynaklanan erişim sorunları olduğunu tespit etmişlerdir.

Bayraktar ve Yıldırım (2017) Karabük ilindeki 122 muhasebe meslek mensubuna, elektronik belge sistemlerinin muhasebe meslek mensupları tarafından ne derecede kabullenildiğini belirlenmesi amacıyla hazırladıkları anketteki 39 adet ifadeden elde ettikleri sonuçlar doğrultusunda ortaya koydukları hipotezlerin tamamı kabul edilmiştir.

Çimen (2017) Tokat ilinde 136 SMMM ile yaptığı anket çalışmasında 20 adet ifadeden elde edilen sonuçlara göre ankete katılanlar arasında en önemli sorunun, mevzuatın sıklıkla değişmesi ve bu değişimi düzenli olarak takip edemeyişleri ve mevzuatın karmaşık olmasından dolayı da ortak bir anlam çıkarmada güçlük çekmeleri olduğudur.

Gönen ve Solak (2017) İzmir ilinde 162 bağımsız çalışan SMMM’lere uyguladıkları ankette 18 adet ifadenin sonucunda e-dönüşümde sistemsel hataların olduğu ve meslek mensuplarına ek maliyet getirmesine karşın T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı ile mükellefin işlem maliyetlerini düşürdüklerini belirlemişlerdir.

Elçin vd., (2018) Türkiye genelinde 389 SMMM ile yapılan ankette çalışmalarında, e-uygulamalara geçiş sürecinde iş yükünün çok oluşu, sistemdeki eksiklikler ve altyapı ile eleman yetersizliğini, karşılan en önemli üç sorun olarak tespit etmişlerdir.

Karasioğlu ve Garip (2019) Karaman ilinde 128 muhasebe meslek mensubuna yaptıkları ankette e-dönüşüm konusunda konuya hâkim eleman yetersizliğini, eğitimlerin bakanlık ve meslek odaları tarafından düzenli olarak hem meslek mensuplarına hem de ilgilenen diğer kişilere periyodik olarak tekrarlanması gerekliliğini belirlemişlerdir.

Bekci vd., (2020) Bursa ilinde 380 muhasebe meslek mensubuna uyguladıkları ankette, 18 adet ifadenin sonucu olarak ildeki ankete katılanların demografik özelliklerine göre elektronik dönüşüm sürecindeki memnuniyetleri hakkında farklı sonuçlar elde etmişlerdir.

Deniz ve Güngör Tanç (2020) Hatay ilinde SMMM Odasına kayıtlı 208 mali müşavire yaptıkları ankette 47 adet ifadeden elde ettikleri verilerin sonuçlarına göre, katılımcıların muhasebede e-dönüşüm ile ilgili olarak yaşadıkları en önemli sorunun, müşteri işletmelerinde hem dijital muhasebeye ilişkin bilgi düzeylerinin hem de teknolojik altyapılarının yetersiz olmasıdır.

Çıtak ve Derya Baskan (2020) Kırıkkale ilinde SMMM Odasına kayıtlı 51 mali müşavire yaptıkları 20 sorulu ankette, katılımcıların konuyla ilgili en önemli eksikliklerinin yeterince eğitim alamadıkları olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ulusan ve Bozkurt (2021) Yozgat ilindeki 54 muhasebe meslek mensubuna yaptıkları ankette katılanların verdikleri cevaplar doğrultusunda, e-uygulamaların faydalı olduğu durumlar olduğu gibi herhangi bir katkısının olmadığı durumların da bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Şeker ve Hoş (2021) Çorum ilinde bağımsız olarak görev yapan 95 SMMM'nin dijital muhasebe uygulamalarını kullanımına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yaptıkları anketten elde ettikleri sonuçlara göre, bu uygulamalardan SMMM'lerin algıladıkları faydanın, kullanma niyeti üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu ancak bunun istatistiksel olarak anlamlı olmadığını belirlemişlerdir.

Tuğay ve Güler (2021) Isparta ilinde 10 tane meslek mensubu ile yaptıkları yüz yüze görüşmelerden elde ettikleri veriler sonucunda, e-dönüşüm sürecinin çevreci bir yaklaşımı içerdiği ve devlet ile mükellefler arasında teknik alt yapı ve bilgi eksikliği gibi temel bazı sorunların giderildiği takdirde önemli bir uygulama olacağı görüşünü katılımcılardan elde etmişlerdir.

Eş ve Atasoy, (2022) Ankara ilinde 403 meslek mensubuna yaptıkları 15 sorudan oluşan anketi, e-dönüşüm bilgi ve uyum düzeyleri, e-dönüşüm hakkında memnuniyet düzeyleri ve dijitalleşmeden kaynaklı kaygı düzeyleri olmak üzere 3 farklı kısımda incelemişlerdir. Elde edilen değerlendirmelerinin sonucunda muhasebe meslek mensuplarının, dijitalleşme hakkındaki bilgi ve uyum düzeyi arttıkça dijitalleşme hakkındaki memnuniyetleri artmakta ve dijitalleşmeden kaynaklanan kaygılarının azalmakta olduğunu tespit etmişlerdir.

Mert vd., (2022) İstanbul ilinde 176 SMMM üzerinde yaptıkları dijital teknoloji gelişimi ve muhasebe uygulamalarına etkileri ile ilgili ankette elde edilen bulguların sonuçlarına göre katılımcıların, dijitalleşmenin zaman tasarrufu ve muhasebe mesleğine fayda sağlayacağını bu nedenle de, gelişmeleri yakından takip ettiklerine dair görüş bildirdiklerini belirlemiştir.

Uzun vd., (2022) Şırnak ilinde 69 muhasebe meslek elemanlarına yaptıkları ankette, 18 adet ifadede elde edilen sonuçlara göre yapılan tüm hipotezler reddedilmiş olsa da bazı ifadeler verilen cevaplar arasında anlamlı farklılıkların olduğunu tespit etmiştir.

5. MESLEK MENSUPLARININ ELEKTRONİK MUHASEBE UYGULAMALARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

5.1. Araştırmanın Amacı

Gerek işletmelerde gerekse bağımsız olarak kendi ofislerinde çalışan muhasebe çalışanları, son otuz yılda dünyada ve ülkemizde yaşanan bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin paralelinde, hem mevzuat olarak hem de GİB tarafından geliştirilen elektronik muhasebe uygulamalarından dolayı diğer departmanlarda çalışanlara göre çok daha fazla etkilenmişlerdir. Özellikle son beş yılda GİB'in zorunlu olarak uygulama kriterlerinde yarattığı kapsam artışlarından dolayı, elektronik muhasebe uygulamalarında, daha fazla mükellefin katılımının gerçekleştiği bir dönem yaşanmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde bütün bu sürecin tam merkezinde bulunan ve mükellefleri adına iş yapan mali müşavirlere yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. İstanbul SMMM Odasına kayıtlı olan ve bağımsız olarak çalışan SMMM'lere yapılan bu anket çalışmasının amacı; elektronik muhasebe uygulamaları konularındaki fikirlerini almak, bu elektronik uygulamaların nereye evrileceği konusunda görüşlerini belirlemek ve ayrıca hem Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan hem de meslek odalarından konuyla ilgili beklentilerinin neler olduğunu tespit etmektir.

5.2. Etik Kurul Onay Bilgisi

Bu araştırmanın etik onayı, İstanbul Gelişim Üniversitesi'nin Etik Kurul Başkanlığı'ndan 18.01.2023 tarih ve 2023-02-56 no'lu kararı ile alınmıştır.

5.3. Araştırmanın Ana Kütlesi

Çalışmanın veri kaynağı olarak, araştırmada kullanılacak temel araştırma metodolojisi ankettir. Sadece İstanbul ilinde yapılacak olan yüz yüze anket çalışması üzerinden şayet örneklem büyüklüğüne ulaşılmazsa web anket çalışması ile belirlenen sayıya ulaşılması sağlanacaktır. İstanbul ilinde Şubat 2022 sonu itibarıyla 46.450 SMMM meslek mensubu bulunmaktadır. Bunun 16.941 kişi ise bağımsız olarak mesleki faaliyetlerini sürdürmektedir. Kullanılan örnekleme yöntemi "Basit Rastal Örnekleme"dir. $N=16941$ kişiden oluşan listeden rastal olarak çekilecek örneklemin büyüklüğü aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır (Small Sample Techniques, 1960, s. 99).

$$s = \frac{X^2 NP(1-P)}{d^2(N-1) + X^2 P(1-P)}$$

s = Gerekli örnek boyutu.

X^2 = İstenilen güven düzeyinde (3.841) 1 serbestlik derecesi için ki-karenin tablo değeri.

N = Anakütle büyüklüğü.

P = Anakütle oranı (maksimum örneklem büyüklüğünü sağlayacağı için 0,50 olduğu varsayılır).

d = orantı (.05) olarak ifade edilen doğruluk derecesi.

$$\frac{3,841 * 16941 (0,50) * (0,50)}{(0,05)^2 * (16941 - 1) + 3,841 (0,50) * (0,50)} = \frac{16267,59}{42,35 + 0,96025} = \frac{16267,59}{43,31} = 375,61$$

Çalışmada yapılacak olan yüz yüze anket çalışmasında kabul edilebilir örneklem büyüklüğü 375 kişi olacaktır. Çalışma kapsamında elde edilen örneklem sayısı olan 375 Anakütle i için yüzde 5 hata payı ile kabul edilebilir nitelikte bir örneklem olduğu görülmektedir. Sahadan dönen ve değerlendirmeye alınan anketlerin benzer özellikte ve güvenilir olup olmadıkları ve birimlerin aynı ana kütlede gelip gelmediği istatistiksel testlere tabi tutularak (bağımsız örneklem t testi, güvenilirlik testleri vb.) test edilmiş ve 24 anket analiz dışı bırakılmıştır. Bu nedenle toplam 351 anket çalışmaya dâhil edilmiştir.

5.4. Araştırmanın Kısıtları

Çalışmamızda yer alan anket, sadece İstanbul ilinde bağımsız olarak çalışan SMMM'lere uygulanmıştır. Bu durum aynı zamanda çalışmamızın da kısıtını oluşturmaktadır. İstanbul ilinin tercih edilmesinin nedeni ise, Türkiye'nin nüfus açısından en büyük il oluşu, ekonomik potansiyeli, gayri safi milli hasılda en yüksek payı alması ve T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın e-dönüşüm sürecinde, e-Muhasebe uygulamalarını kullanan mükellef sayısının en fazla olduğu il olmasından dolayıdır.

5.5. Araştırmanın Yöntem ve Teknik

Çalışma için kullanılan anket formu; Bekci vd., 2020, Çınar ve Güney 2012, Deniz ve Güngür Taç 2020, Gönen ve Solak 2017, Karasioğlu ve Garip 2019, Şeker ve Hoş 2021, Tuğay ve Güler 2021 ve Uluslan ve Bozkurt 2021 tarafından yapılan çalışmalarından ve SMMM'ler ile yapılan ön mülakatlar sonucu edinilen bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Hazırlanan anket formu 2 ana kısımdan oluşturulmuştur. İlk kısım demografik özelliklerin ele alındığı sorulardan ikinci kısım ise, ilgili meslek mensubu grubunun e-Muhasebe uygulamaları ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesini kapsayan 27 adet sorudan oluşmaktadır. Sorularda 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte sayısal değerler 1 Kesinlikle Katılmıyorum, 2 Katılmıyorum, 3 Kararsızım, 4 Katılıyorum, 5 Kesinlikle Katılıyorum olarak belirlenmiştir. Anket verilerinin analizi için SPSS 24 paket programı kullanılmıştır. Ölçek güvenilirliği ise SPSS "Cronbach's Alpha" değerine göre belirlenmiştir. Cronbach alpha aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

0 < R2 < 0.40 ise güvenilir değil

0.40 < R2 < 0.60 ise düşük güvenilirlikte

0.60 < R2 < 0.80 ise oldukça güvenilir

0.80 < R2 < 1.00 ise yüksek güvenilirlikte bir ölçek olduğunu göstermektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018, s.19). Anket Cronbach alpha analizi ile test edilmiş ve sonuç aşağıdaki Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Verilerinin Güvenirlilik Analizi

Cronbach’s Alpha	N of Items (Madde sayısı)
,821	27

Elektronik muhasebe uygulamalarına yönelik 27 maddelik ölçeğin Cronbach alpha güvenilirliği yüzde 82,1 bulunmuştur. Bu güvenilirlik değerinin oldukça yeterli olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle maddelerin güvenilirliği oldukça yüksektir.

5.6. Araştırmanın Verilerinin Analizi

Araştırma sorularından elde edilen sonuçlar, frekans ve yüzde dağılımları ile birlikte tablolar halinde sunulmuştur. Ayrıca elde edilen verilerden nitel değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyan çapraz tablo analizleri de yapılmıştır. Çapraz tabloların oluşturulmasında ise, demografik özelliklerden yaş değişkeni kullanılmıştır. Beş kısımdan oluşan anketin soru bölümünün her bir bölümünden seçilen amaca uygun sorular için bu çapraz tablolar hazırlanmıştır. Ayrıca seçilen bu sorular için hipotezler oluşturulmuş ve bu hipotezlerin doğruluğu içinde Ki-Kare testi kullanılmıştır.

5.7. Araştırmanın Bulguları

Bu kısımda anket çalışmamızın bulguları verilecektir. Aşağıdaki Tablo 2’de yapılan anketteki meslek mensuplarının demografik özellikleri verilmiştir.

Tablo 2. Ankete Katılan Meslek Mensuplarının Ait Demografik Özellikler

Demografik Bilgiler		Frekans	Oran (Yüzde)
Cinsiyet	Kadın	137	39,0
	Erkek	214	61,0
Yaş	25-30	13	3,7
	31-40	84	23,9
	41-50	157	44,7
	51-60	62	17,7
	61 ve üstü	35	10,0
Eğitim Durumu	Lisans mezunu	247	70,4
	Yüksek Lisans mezunu / Devam ediyorum	100	28,5
	Doktora mezunu / Devam Ediyorum	4	1,1
Mesleki Deneyim	1-5 yıl	8	2,3
	6-10 yıl	58	16,5
	11-15 yıl	70	19,9
	16-20 yıl	68	19,4
	21-25 yıl	113	32,2
	26 yıl ve üstü	34	9,7

Ankete katılan 351 bağımsız çalışan SMMM'den 137'si (yüzde 39) kadın, 214'ü (yüzde 61) erkektir. Yaş olarak ankete katılanların; 13'ü (yüzde 3,7) 25-30 yaşları arasında, 84'ü (yüzde 23,9) 31-40 yaşları arasında, 157'si (yüzde 44,7) 41-50 yaşları arasında, 62'si (yüzde 17,7) 51-60 yaşları arasında olup, 35'i de (yüzde 10) 61 yaş ve üzerindedir. Ankete katılanlardan, 247'si (yüzde 70,4) lisans mezunu, 100'ü (yüzde 28,5) yüksek lisans mezunu veya yüksek lisansa devam etmekte olup, 4'ü de (yüzde 1,1) doktora mezunu veya doktora devam etmektedir. Ankete katılanlardan yine 8'i (yüzde 2,3) 1-5 yıl arası, 58'i (yüzde 16,5) 6-10 yıl arası, 70'i (yüzde 19,9) 11-15 yıl arası, 68'si (yüzde 19,4) 16-20 yıl arası, 113'ü (yüzde 32,2) 21-25 yıl arası ve 34'ü de (yüzde 9,7) 26 yıl ve üstü mesleki deneyime sahiptir. Demografik özelliklerin dışında elektronik muhasebe sürecine dâhil olma durumu ile ilgili sorunun cevapları Tablo 3'de, konuyla ilgili alınan eğitimlerle ilgili soruya verilen cevaplar Tablo 4'de ve meslek mensuplarının mükelleflerine platform önerisi ile ilgili soruya verilen cevaplarda Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 3. Meslek Mensuplarının E-Muhasebe Sürecine Dâhil Olma Durumu

Demografik Bilgiler		Frekans	Oran (Yüzde)
Yasal Zorunluluk Olmasaydı E-Belge Veya E-Defter Uygulamalarını Gönüllü Olarak Kullanır Mıydınız?	Evet	239	68,1
	Hayır	58	16,5
	Kararsızım	54	15,4

Yasal zorunluluk dışında gönüllü olarak elektronik muhasebe uygulamalarına geçiş yapar mıydınız ile ilgili olan soruya, 239'u (yüzde 68,1) "Evet", 58'si (yüzde 16,5) "Hayır" ve 54'ü de (yüzde 14,4) "Kararsız" olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 4. Meslek Mensuplarının E-Muhasebe Sürecindeki Eğitimleri

Demografik Bilgiler		Frekans	Oran (Yüzde)
E-Muhasebe Süreci ve İşlemlerine Yönelik Seminer/Eğitim Katılım Sayısı	Hiç Katılmadım	50	14,2
	1-3	118	33,6
	4-7	67	19,1
	8-11	42	12,0
	12 ve Üstü	74	21,1
	Elektronik Muhasebe Uygulamaları İle İlgili Eğitim İhtiyacının Nereden Temin Edildiği	Kayıtlı Olduğunuz Oda	180
Kullanılan Programın Firma Eğitimleri		90	25,6
T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığının Yayınladığı Rehberlerden ve Duyurulardan		32	9,1
TÜRMOB'tan		32	9,1
Özel Eğitim Kurumlardan		8	2,3
Mesleki Derneklerden		9	2,9

Elektronik muhasebe süreci ve işlemlerine yönelik yapılan eğitimlere katılım sayısı olarak ankete katılanlardan 50'sinin (yüzde 14,2) bu eğitimlere hiç katılmadığı, 118'inin (yüzde 33,6) 1 ila 3 arasında katıldığı, 67'sinin (yüzde 19,1) 4 ila 7 arasında katıldığı, 42'sinin (yüzde 12) 8 ila 11 arasında katıldığı, 74'ünün ise (yüzde 21,1) 12 ve üzeri bu eğitimlere katıldığı belirlenmiştir. Elektronik muhasebe uygulamaları ile ilgili eğitim ve bilgilendirme ihtiyacının nereden temin edildiği ile ilgili soruya ise, ankete katılanlardan 180'ni (yüzde 51,3) kayıtlı olduğu odadan yani İstanbul SMMM Odasından, 90'ı (yüzde 25,6) kullanıldıkları programın firma eğitimlerinden, 32'si (yüzde 9,1) Bakanlığının yayınladığı rehberlerden ve duyurulardan, yine 32'si (yüzde 9,1) Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği'nden (TÜRMOB), 8'i (yüzde 2,3) özel eğitim kurumlardan ve 9'u da (yüzde 2,9) mesleki derneklerden eğitim aldıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 5. Meslek Mensuplarının Mükelleflerine Platform Önerisi

Demografik Bilgiler		Frekans	Oran (Yüzde)
Mükelleflerinize E-Belge Oluşturma Platformundan Hangisini Öneriyorsunuz?	GİB Portal	23	6,6
	Doğrudan Entegrasyon	14	4,0
	Özel Entegratör	163	46,4
	GİB Portal ve Özel Entegratör	101	28,8
	Hepsi	50	14,2

Elektronik muhasebe uygulamaları ile ilgili meslek mensuplarının kendi mükelleflere e-Belge oluşturma platformundan hangisini öneriyorsunuz ile ilgili soruyu da, 23'ü (yüzde 6,6) Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) portalını, 14'ü (yüzde 4) doğrudan entegrasyonu, 163'ü (yüzde 46,4) özel entegratörleri, 101'i (yüzde 28,8) GİB portalı ve özel entegratörleri ve 50'si de (yüzde 14,2) hepsi olarak cevaplamışlardır.

Anketin ikinci bölümü beşli likert tipi ölçek şeklindedir ve 5 kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımdaki elektronik muhasebe uygulamalarının eğitimlerinin değerlendirilmesi ile ilgili sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 6'da, ikinci kısımdaki elektronik muhasebe uygulamalarının işleyişinin değerlendirilmesi ile ilgili sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 7'de, üçüncü kısımdaki GİB'in dijital uygulamalarının değerlendirilmesi ile ilgili sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 8'de, dördüncü kısımdaki elektronik muhasebe uygulamalarının büro faaliyetlerine etkisi ile ilgili sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 9'da ve son kısımda elektronik muhasebe uygulamalarının muhasebe mesleğe etkisi ile ilgili sorulara katılımcıların verdikleri cevaplarda Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 6. Elektronik Muhasebe Uygulamalarının Eğitimlerinin Değerlendirilmesi

İFADELER		Kesinlikle	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle	Ortalamalar
		Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Katılıyorum	Ortalamalar
1) Kayıtlı olduğunuz Oda'nın e-uygulamalar konusundaki eğitimleri yeterlidir.	Frekans	23	29	93	116	90	3,63
	Yüzde	6,6	8,3	26,5	33,0	25,6	
2) Eğitim almadan e-Defter ve e-Belge sistemlerini kolayca kullanabilirim.	Frekans	86	71	79	72	43	2,76
	Yüzde	24,5	20,2	22,5	20,5	12,3	
3) E-Uygulamaların kullanımı konusunda GİB tarafından yapılan bilgilendirmeler ve dokümanlar yeterlidir.	Frekans	110	76	93	47	25	2,43
	Yüzde	31,3	21,7	26,5	13,4	7,1	

Tablo 6'da yer alan elektronik muhasebe uygulamalarının eğitimlerinin değerlendirilmesi ile ilgili katılımcıların görüşlerini içeren ifadelere verilen cevapların genel ortalaması 2,94'dür. Tablodan da anlaşılacağı üzere meslek mensupları almış oldukları eğitimlerden ve bu konudaki doküman ve bilgilendir-

melerden dolayı görüşleri nispeten olumludur. Almış oldukları eğitimlerden en çok memnun oldukları kurum ise, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorumun toplamı olarak yüzde 58,6 ile kayıtlı oldukları yani İstanbul SMMM Odasından aldıkları eğitimlerdir. Eğitim almadan e-Defter ve e-Belge sistemlerini kolayca kullanabilirim ile ilgili sorudaki çoğunluğun görüşü, bir eğitimin gerekli olduğu yönündedir. Katılımcıların eğitim konusunda en az memnun oldukları konu ise, GİB'in çıkarttığı doküman ve belgelerin, beklendiği tam da karşılayamadığıdır.

Tablo 7. Elektronik Muhasebe Uygulamalarının İşleyişinin Değerlendirilmesi

İFADELER		Kesinlikle	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle	Ortalamalar
		Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Katılıyorum	
4) E-Muhasebe uygulamalarında belge ve defterlerin saklanması hizmetini veren özel entegratör firmaları güvenlidir.	Frekans	9	23	140	114	65	3,58
	Yüzde	2,6	6,6	39,9	32,5	18,5	
5) E-Muhasebe uygulamaları sahte belge kullanımını azaltmıştır.	Frekans	35	39	64	114	99	3,58
	Yüzde	10,0	11,1	18,2	32,5	28,2	
6) E-Muhasebe uygulamaları çok sık değişiklikler yapıyor.	Frekans	11	28	78	95	139	3,92
	Yüzde	3,1	8,0	22,2	27,1	39,6	
7) E-Muhasebe uygulamaları mevzuata uyumu artırır.	Frekans	14	19	62	139	117	3,93
	Yüzde	4,0	5,4	17,7	39,6	33,3	
8) E-Muhasebe uygulamalar ile vergi denetimi süreçlerinde yaşanan zorluklar ve gecikmeler ortadan kalkmıştır.	Frekans	32	35	98	115	71	3,45
	Yüzde	9,1	10,0	27,9	32,8	20,2	

Tablo 7'de yer alan elektronik muhasebe uygulamalarının işleyişinin değerlendirilmesi ile ilgili katılımcıların görüşlerini içeren ifadeler verilen cevapların genel ortalaması 3,69'dur. Tablodan da anlaşılacağı üzere meslek mensuplarının bu kapsamda sorulan sorulara verdikleri cevaplar itibarıyla tüm anketteki mevcut kısımlar arasında en yüksek olumlu ortalamaya sahip görüş olarak şekillenmiştir. Ankete katılan 351 kişiden 213'ü (yüzde 60,7) elektronik muhasebe uygulamalarının sahte belge kullanımını azalttığı yönde katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum olarak görüş bildirmişlerdir. Elektronik muhasebe uygulamaları ile ilgili olarak çok sık değişikliklerin yapıldığı ve elektronik muhasebe uygulamalarının mevzuata uyumu arttırdığı konusunda ankete katılanların bakış açılarının ise, olumlu olduğunu söyleyebiliriz. Bu kısımdaki son soru olan elektronik muhasebe uygulamaların sonucunda vergi denetimi süreçlerinde yaşanan zorluklar ve gecikmelerin ortadan kalktığı görüşüne kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin toplamının 67 (yüzde 19,1) kişi olduğu tespit edilmiştir. Ancak, bu kısım arasında yer alan elektronik mu-

hasebe uygulamalarında belge ve defterlerin saklanması hizmetini veren özel entegratör firmaları güvenlidir ifadesi, tüm anket çalışması içinde yüzde 39,9 ile 140 kişinin kararsız kaldığı en önemli soru olmuştur.

Tablo 8. GİB'in Dijital Uygulamalarının Değerlendirilmesi

İFADELER		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ortalamalar
9) E-Muhasebe uygulamaları ile ilgili sorunlarda GİB'le iletişim kurmakta sıkıntı yaşanmamaktadır.	Frekans	101	55	74	68	53	2,76
	Yüzde	28,8	15,7	21,1	19,4	15,1	
10) E-Muhasebe ile ilgili sorunlarda GİB'in geri dönüşümleri çözüm odaklıdır.	Frekans	76	74	113	62	26	2,68
	Yüzde	21,7	21,1	32,2	17,7	7,4	
11) E-Muhasebe ile ilgili yaşanan sorunlar karşısında GİB'in verdiği teknik destek yeterlidir.	Frekans	120	86	88	47	10	2,26
	Yüzde	34,2	24,5	25,1	13,4	2,8	
12) E-Muhasebe uygulamaların kullanımı sırasında JAVA uygulamaları ile ilgili sorunlarla karşılaşmaktadır.	Frekans	21	26	42	74	188	4,09
	Yüzde	6,0	7,4	12,0	21,1	53,6	
13) E-Muhasebe uygulamaların kullanımı sırasında GİB'in web sitesinden kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaktadır.	Frekans	25	17	31	101	177	4,11
	Yüzde	7,1	4,8	8,8	28,8	50,4	
14) E-Muhasebe uygulamaların kullanımı sırasında e-İmza veya mobil imza ile ilgili sorunlarla karşılaşmaktadır.	Frekans	12	35	57	90	157	3,98
	Yüzde	3,4	10,0	16,2	25,6	44,7	
15) E-Tahsilat uygulamasında kamu bankalarının tahsilata aracı olması doğrudur.	Frekans	107	37	74	59	74	2,87
	Yüzde	30,5	10,5	21,1	16,8	21,1	
16) Muhasebe defter ve belgelerdeki kişisel ve ticari bilgilerin özel entegratörler tarafından bilinmesi gizlilik ve güvenlik kaybına yol açmaktadır.	Frekans	40	57	120	79	55	3,15
	Yüzde	11,4	16,2	34,2	22,5	15,7	

Tablo 8'den de anlaşılacağı üzere meslek mensuplarının GİB'in dijital uygulamalarından memnuniyetleri düşüktür. Elektronik muhasebe uygulamaların kullanımı sırasında GİB'in web sitesinden kaynaklanan sorunlarla karşılaşılması ile ilgili soruya, ankete katılan 351 kişiden 278'i (yüzde 79,2) katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum seçeneklerinin toplamı olarak cevap vermeleri sonucu, bu kısım içinde yer alan tüm sorular arasında 4,11 ortalama ile bu ifade, en yüksek olumsuz seviyeye sahiptir. Bu soruyu, 4,09 ortalama ile elektronik uygulamaların kullanımı sırasında JAVA uygulamaları ile ilgili sorunlarla

karşılaşılmaktadır ifadesi takip etmektedir. Görüldüğü üzere internet ortamında, uygulama sırasında yaşanan sorunlar, meslek mensuplarının en çok olumsuz yönde görüş bildirdiği konular arasında yer almaktadır. Elektronik muhasebe ile ilgili yaşanan sorunlar karşısında GİB'in verdiği teknik desteğin yeterlidir ifadesi ise, 2.26 (katılmıyorum görüşüne yakın) ile tüm anket çalışmasının en düşük olumsuz yöndeki ortalamasına sahiptir.

Tablo 9. Elektronik Muhasebe Uygulamalarının Büro Faaliyetlerine Etkisi

İFADELER		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ortalamalar
17) E-Muhasebe uygulamalarının kendinize ve ailenize daha fazla zaman ayırmaya yardımcı olmuştur.	Frekans	95	60	90	68	38	2,70
	Yüzde	27,1	17,1	25,6	19,4	10,8	
18) E-Muhasebe uygulamaları müşteri ilişkilerini olumlu yönde geliştirmiştir.	Frekans	48	51	99	109	44	3,14
	Yüzde	13,7	14,5	28,2	31,1	15,5	
19) E-Muhasebe uygulamaları sonucunda bürolarımızda bilgi ve iletişim teknolojilerine hâkim daha kalifiyeli personele olan ihtiyacınız artmıştır.	Frekans	8	9	28	138	168	4,78
	Yüzde	2,3	2,6	8,0	39,3	47,9	
20) E-Muhasebe uygulamaları büromdaki iş yükünü azaltmıştır.	Frekans	85	55	81	80	50	2,87
	Yüzde	24,2	15,7	23,1	22,8	14,2	

Tablo 9'dan da anlaşılacağı üzere elektronik muhasebe uygulamalarının kendinize ve ailenize daha fazla zaman ayırmaya yardımcı olmuştur ifadesi, 2.70 ile bu kısmın en düşük ortalamasına sahiptir. Elektronik muhasebe uygulamaları sonucunda bürolarımızda bilgi ve iletişim teknolojilerine hâkim daha kalifiyeli personele olan ihtiyacınız artmıştır ifadesi, hem bu kısmın hem de tüm anketteki sorular arasında 4.78 (kesinlikle katılıyorum görüşüne yakın) ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum toplamı olarak 306 meslek mensubunun yüzde 87,2 oranında katıldığı bu cevap ile gelecekteki muhasebe mesleğinde teknolojik gelişmelere dayalı uygulamaların daha da artacağı ve bu nedenle söz konusu uygulamalara yatkın kişilere olan ihtiyacın önemli bir noktaya geleceği görüşü katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

Tablo 10. Elektronik Muhasebe Uygulamalarının Muhasebe Mesleğe Etkisi

İFADELER		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ortalamalar
21) Dijital dönüşüm ile birlikte değişmekte olan muhasebe mesleğinin önemi gelecek dönemlerde daha da artacaktır.	Frekans	22	20	51	103	155	3,99
	Yüzde	6,3	5,7	14,5	29,3	44,2	
22) E-Muhasebe uygulamalarından dolayı mesleğe olan ilgi ve istek artmaktadır.	Frekans	65	53	118	62	53	2,96
	Yüzde	18,5	15,1	33,6	17,7	15,1	
23) Muhasebe mesleğindeki e-dönüşümün tahsilat sorununuzun çözümüne katkı sağlamıştır.	Frekans	121	73	97	34	26	2,35
	Yüzde	34,5	20,8	27,6	9,7	7,4	
24) E-Muhasebe uygulamalarından dolayı Kamu kurumlarının mesleğe bakış açılarında olumlu değişimler olmuştur.	Frekans	83	47	102	80	39	2,84
	Yüzde	23,6	13,4	29,1	22,8	11,1	
25) E-Muhasebe uygulamaları muhasebe mesleğinin geleceğindeki iş yapma biçimini ve şeklini değiştirecektir.	Frekans	6	6	47	114	178	4,29
	Yüzde	1,7	1,7	13,4	32,5	50,7	
26) E-Muhasebe uygulamaları müşterilerinizin vergisel yükümlülükleriyle ilgili konularda bilinçlenmesine olumlu katkı sağlamıştır.	Frekans	35	45	100	116	55	3,32
	Yüzde	10,0	12,8	28,5	33,0	15,7	
27) E-Muhasebe uygulamaları muhasebe mesleğindeki haksız rekabeti önleyebilecek araçlardan biridir.	Frekans	81	54	91	83	42	2,86
	Yüzde	23,1	15,4	25,9	23,6	12,0	

Tablo 10’da yer alan ifadelere verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere, katılımcıların yüzde 55,3’ü (yüzde 34,5 + yüzde 20,8) muhasebe mesleğindeki elektronik dönüşümün tahsilat sorununuzun çözümüne katkı sağlamıştır ifadesine olumsuz görüş bildirmiştir. Yine katılımcıların yüzde 83,2’si (yüzde 35,2 + yüzde 50,7) elektronik muhasebe uygulamaları muhasebe mesleğinin geleceğindeki iş yapma biçimini ve şeklini değiştirecek ifadesine 4.29 ortalama ile katıldıkları gözlemlenmiştir. Ankete katılanların, bu kısımda yer alan elektronik muhasebe uygulamalarının muhasebe mesleğini gelecekte olumlu yönde etkileyeceği ve geliştireceği konusunda olumlu görüşleri olmasına rağmen, bu uygulamaların meslekteki haksız rekabeti önleyebilecek araçlardan biridir ifadesinde ise kararsız kaldıkları gözlemlenmiştir.

5.8. Çapraz Tablo Analizleri

Çapraz tabloların oluşturulmasında demografik özelliklerden yaş değişkeni kullanılmıştır. Bu değişkenin seçilmesinin nedeni ise; hemen hemen son on beş yılda GİB tarafından geliştirilen elektronik

muhasabe uygulamalarının yaş gruplarına göre internet ortamında kullanımına olan yaklaşımlarını ve görüşlerinin inceleyebilmektir. Bu nedenle yaş değişkeninin ölçek yapısı, istatistik analizlerde daha etkin kullanabilmek adına daraltılmıştır. Burada amaç, oluşturulan üç yeni yaş grubu ile çapraz tablonun oluşturulması ve yorumlanmasıdır. Daraltılan yeni yaş grubu aşağıdaki Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Daraltılan Yaş Gruplarının Yeni Yaş Dağılımları

Demografik Özellikler	Yaş	Yeni Yaş (YYAS)
Yaşınız	25-30	25-40 41-50 51 ve üstü
	31-40	
	41-50	
	51-60	
	61 ve üstü	

Yukarıdaki yeni ölçek yapısı üzerinden oluşturulacak çapraz tablolar ile atanmış olan grupların anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığı test edilecektir. Çapraz tablolarda 5’li likert ölçeğinin (1 Kesinlikle Katılmıyorum, 2 Katılmıyorum, 3 Kararsızım, 4 Katılıyorum, 5 Kesinlikle Katılıyorum) sayıları kullanılmıştır. Aşağıdaki Tablo 12’de ise, anketin her bir kısmından seçilen ve çapraz tablosu oluşturulacak sorular yer almaktadır.

Tablo 12. Çapraz Tablosu Oluşturulacak Sorular

Anketteki Sorusu Numarası	İlgili Soru
(2)	Eğitim almadan e-Defter ve e-Belge sistemlerini kolayca kullanabilirim
(5)	E-Muhasebe uygulamaları sahte belge kullanımını azaltmıştır
(13)	E-uygulamaların kullanımı sırasında GİB’in web sitesinden kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaktadır
(18)	E-Muhasebe uygulamaları müşteri ilişkilerini olumlu yönde geliştirmiştir
(21)	Dijital dönüşüm ile birlikte değişmekte olan muhasebe mesleğinin önemi gelecek dönemlerde daha da artacaktır yönde geliştirmiştir

5.8.1. Eğitim Almadan e-Defter ve e-Belge Sistemlerinin Kullanımı

Ankette yer alan “Eğitim almadan e-Defter ve e-Belge sistemlerini kolayca kullanabilirim” sorusu, elektronik muhasebe uygulamalarının eğitimlerinin değerlendirilmesi başlıklı kısımda sorulmuştur. Tablo 13’de, sorunun yeni yaş gruplarına göre oluşturulan çapraz tablosu yer almaktadır.

Tablo 13. Yaş Grupları İle Eğitim Almadan E-Uygulama Kullanımı Arasındaki İlişki

			1	2	3	4	5	Toplam
YYAS	25-40	Frekans	20	13	25	23	16	97
		Yüzde	5,7	3,7	7,1	6,6	4,6	27,6
	41-50	Frekans	38	27	36	36	20	157
		Yüzde	10,8	7,7	10,3	10,3	5,7	44,7
	51 ve üstü	Frekans	28	31	18	13	7	97
		Yüzde	8,0	8,8	5,1	3,7	2,0	27,6
Toplam	Frekans	86	71	79	72	43	351	
	Yüzde	24,5	20,2	22,5	20,5	12,3	100,0	

Tablo 13'e göre, eğitim almadan e-Defter ve e-Belge sistemlerini kolayca kullanabilirim ile ilgili soruya tüm yaş gruplarında kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum toplamı olarak yüzde 44,7 oranında olumsuz cevap verilmiştir. Eğitim almadan bu uygulamaları kullanamayacağını ifade eden 41-50 yaş grubu aynı ölçekte yüzde 18,5 ile diğer yaş gruplarına göre en yüksek orana ulaşmıştır. 51 yaş ve üstü grubunda ise, eğitim almadan ilgili sistemleri kullanamayacaklarını ifade edenlerin oranı da yine aynı ölçekte yüzde 16,8'dir. Diğer yandan eğitim almadan e-Defter ve e-Belge sistemlerini kolayca kullanabilirim diyen 41-50 yaş grubu ise, diğer yaş gruplarına göre yüzde 16 ile kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum toplamı olarak en çok orana sahip grup olmuştur. Bu soru ile ilgili hipotezler ise şunlardır.

H_0 = Yeni yaş grupları ile eğitim almadan e-Defter kullanımı arasında bir ilişki yoktur.

H_1 = Yeni yaş grupları ile eğitim almadan e-Defter kullanımı arasında bir ilişki vardır.

Kümeler arasında gözlenen herhangi bir farkın tesadüfen ortaya çıkma olasılığını değerlendirmek için kategorik veri kümelerine uygulanan istatistiksel bir test olan Ki-Kare testinin bu soru ile ilgili sonucu aşağıdaki Tablo 14'de verilmiştir.

Tablo 14. Ki-Kare Testi (Yaş ile Eğitim Almadan E-Uygulama Kullanımları Arasındaki İlişki)

	Değer	Serbestlik Derecesi	Çift taraflı test (p değeri)
Pearson Chi-Square	18,833 ^a	8	,016
Likelihood Ratio	18,699	8	,017
Linear-by-Linear Association	10,863	1	,001
N of Valid Cases	351		

Tablo 14'de göre, değişkenler arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı konusunda yapılan Ki-Kare testi sonucunda $\alpha=0,05$ anlam düzeyinde test edilen p değeri 0,016 olduğu için anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

5.8.2. E-Muhasebe Uygulamaları Sahte Belge Kullanımı

Ankette yer alan “E-Muhasebe uygulamaları sahte belge kullanımını azaltmıştır” sorusu, elektronik muhasebe uygulamalarının işleyişinin değerlendirilmesi başlıklı kısımda sorulmuştur. Tablo 15’de, sorunun yeni yaş gruplarına göre oluşturulan çapraz tablosu yer almaktadır.

Tablo 15. Yaş Grubuna Göre E-Muhasebe Uygulamalarında Sahte Belge Kullanımı Arasındaki İlişki

			1	2	3	4	5	Toplam
YYAS	25-40	Frekans	16	9	23	21	28	97
		Yüzde	4,6	2,6	6,6	6,0	8,0	27,6
	41-50	Frekans	14	16	24	60	43	157
		Yüzde	4,0	4,6	6,8	17,1	12,3	44,7
	51 ve üstü	Frekans	5	14	17	33	28	97
		Yüzde	1,4	4,0	4,8	9,4	8,0	27,6
Toplam	Frekans	35	39	64	114	99	351	
	Yüzde	10,0	11,1	18,2	32,5	28,2	100,0	

Tablo 15’e göre, e-Muhasebe uygulamaları sahte belge kullanımını azaltmıştır ile ilgili soruya kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum toplamı olarak yüzde 21,1 oranında olumsuz cevap verilirken, bu oran 41-50 yaş grubunda yine aynı ölçekte yüzde 8,6 ile diğer yaş gruplarına göre en yüksek orana ulaşmıştır. 51 yaş ve üstü grubunda ise elektronik muhasebe uygulamalarının sahte belge kullanımını azaltmıştır ifadesine kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum diyenlerin oranı ise, toplamda yüzde 5,4’dür. Sonuç olarak, tüm yaş gruplarında e-Muhasebe uygulamaları sonucunda sahte belgenin kullanımının azalttığı konusuna katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum diyenleri oranı toplam olarak yüzde 60,7’dir. Sorunun Ki-Kare testinin sonucu aşağıdaki Tablo 16’da verilmiştir. Bu soru ile ilgili hipotezler ise şunlardır:

H_0 = Yeni yaş grupları ile e-Muhasebe uygulamaları sahte belge kullanımını arasında bir ilişki yoktur.

H_1 = Yeni yaş grupları ile e-Muhasebe uygulamaları sahte belge kullanımını arasında bir ilişki vardır.

Tablo 16. Ki-Kare Testi (Yaş Grubuna Göre E-Muhasebe Uygulamalarında Sahte Belge Kullanımı Arasındaki İlişki)

	Değer	Serbestlik Derecesi	Çift taraflı test (p değeri)
Pearson Chi-Square	15,551 ^a	8	,049
Likelihood Ratio	15,583	8	,049
Linear-by-Linear Association	2,654	1	,103
N of Valid Cases	351		

Değişkenler arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı konusunda yapılan Ki-Kare testi sonucunda $\alpha=0,05$ anlam düzeyinde test edilen p değeri 0,049 olduğu için anlamlı bir farklılık olduğunu söylenebilir. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

5.8.3. E-Uygulamaların Kullanımı Sırasında GİB'in Web Sitesinden Kaynaklanan Sorunlar

Ankette yer alan “E-uygulamaların kullanımı sırasında GİB'in web sitesinden kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaktadır” sorusu, GİB'in dijital uygulamalarının değerlendirilmesi başlıklı kısımda sorulmuştur. Tablo 17'de, sorunun yeni yaş gruplarına göre oluşturulan çapraz tablosu yer almaktadır.

Tablo 17. Yaş Grubuna Göre GİB'in Web Sitesinden Kaynaklanan Sorunları Arasındaki İlişki

			1	2	3	4	5	Toplam
YYAS	25-40	Frekans	5	2	12	15	63	97
		Yüzde	1,4	0,6	3,4	4,3	17,9	27,6
	41-50	Frekans	14	10	9	50	74	157
		Yüzde	4,0	2,8	2,6	14,2	21,1	44,7
	51 ve üstü	Frekans	6	5	10	36	40	97
		Yüzde	1,7	1,4	2,8	10,3	11,4	27,6
Toplam		Frekans	25	17	31	101	177	351
		Yüzde	7,1	4,8	8,8	28,8	50,4	100,0

Tablo 17'de yer alan soruyla ilgili olarak katılıyorum ve kesinlikle katılıyorumun toplamı olarak katılımcıların yüzde 79,2'si, e-uygulamaların kullanımı sırasında GİB'in web sitesinden kaynaklanan sorunların olduğu belirtmişlerdir. Bu durumdan tüm yaş gruplarında içinde oran olarak en çok şikâyet eden grup ise, 41-50 yaş grubudur. Bu soru aynı zamanda yüzde 8,8 ile çalışmamızda seçilen sorular arasında en az kararsız oranına sahip olan sorudur. Sorunun Ki-Kare testinin sonucu aşağıdaki Tablo 18'de verilmiştir. Bu soru ile ilgili hipotezler ise şunlardır:

H_0 = Yeni yaş grupları ile GİB'in web sitesinden kaynaklanan uygulama sorunlarıyla arasında bir ilişki yoktur.

H_1 = Yeni yaş grupları ile GİB'in web sitesinden kaynaklanan uygulama sorunlarıyla arasında bir ilişki vardır.

Tablo 18. Ki-Kare Testi (Yaş Grubuna Göre GİB'in Web Sitesinden Kaynaklanan Sorunları Arasındaki İlişki)

	Değer	Serbestlik Derecesi	Çift taraflı test (p değeri)
Pearson Chi-Square	21,854 ^a	8	,005
Likelihood Ratio	23,083	8	,003
Linear-by-Linear Association	3,266	1	,071
N of Valid Cases	351		

Değişkenler arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı konusunda yapılan Ki-Kare testi sonucunda $\alpha=0,05$ anlam düzeyinde test edilen p değeri 0,005 olduğu için anlamlı bir farklılık olduğunu söylenebilir. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

5.8.4. E-Muhasebe Uygulamaları Müşteri İlişkilerini Etkilemesi

Ankette yer alan “E-Muhasebe uygulamaları müşteri ilişkilerini olumlu yönde geliştirmiştir” sorusu, muhasebe uygulamalarının büro faaliyetlerine etkisi başlıklı kısımda sorulmuştur. Tablo 19’da, sorunun çapraz tablosu verilmiştir.

Tablo 19. Yaş Grubu İle E-Muhasebe Uygulamalarının Müşteri İlişkilerini Arasındaki İlişki

			1	2	3	4	5	Toplam
YYAS	25-40	Frekans	16	14	32	18	17	97
		Yüzde	4,6	4,0	9,1	5,1	4,8	27,6
	41-50	Frekans	23	20	47	49	18	157
		Yüzde	6,6	5,7	13,4	14,0	5,1	44,7
	51 ve üstü	Frekans	9	17	20	42	9	97
		Yüzde	2,6	4,8	5,7	12,0	2,6	27,6
Toplam		Frekans	48	51	99	109	44	351
		Yüzde	13,7	14,5	28,2	31,1	12,5	100,0

Tablo 19’a göre, e-Muhasebe uygulamalarının mali müşavirlerin müşterisiyle olan ilişkilerinin olumlu yönde geliştiğini belirtenlerin oranı tüm yaş gruplarında katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum olarak yüzde 43,6’dır. 51 ve üstü yaş grubu bu soruya kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum toplamı olarak yüzde 12,3 ile en yüksek cevabı veren yaş grubu olmuştur. Ayrıca bu soru, çalışmamızda seçilen beş soru içerisinde yüzde 28,2 ile en çok kararsız seçeneğinin işaretlendiği soru olmuştur. Sorunun Ki-Kare testinin sonucu aşağıdaki Tablo 20’de verilmiştir. Bu soru ile ilgili hipotezler ise şunlardır:

H_0 = Yeni yaş grupları ile e-Muhasebe uygulamaları müşteri ilişkilerini olumlu yönde geliştirmesi arasında bir ilişki yoktur.

H_1 = Yeni yaş grupları ile e-Muhasebe uygulamaları müşteri ilişkilerini olumlu yönde geliştirmesi arasında bir ilişki vardır.

Tablo 20. Ki-Kare Testi (Yaş Grubu İle E-Muhasebe Uygulamalarının Müşteri İlişkilerini Arasındaki İlişki)

	Değer	Serbestlik Derecesi	Çift taraflı test (p değeri)
Pearson Chi-Square	18,379 ^a	8	,019
Likelihood Ratio	18,842	8	,016
Linear-by-Linear Association	1,250	1	,263
N of Valid Cases	351		

Değişkenler arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı konusunda yapılan Ki-Kare testi sonucunda $\alpha=0,05$ anlam düzeyinde test edilen p değeri 0,019 olduğu için anlamlı bir farklılık olduğunu söylenebilir. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

5.8.5. Dijital Dönüşüm Değişen Muhasebe Mesleğinin Önemi

Ankette yer alan “Dijital dönüşüm ile birlikte değişmekte olan muhasebe mesleğinin önemi gelecek dönemlerde daha da artacaktır yönde geliştirmiştir” sorusu, elektronik muhasebe uygulamalarının mesleğe etkisi başlıklı kısımda sorulmuştur. Tablo 21’de, sorunun yeni yaş gruplarına göre oluşturulan çapraz tablosu yer almaktadır.

Tablo 21. Yaş Grubu İle Dijital Dönüşümle Muhasebe Mesleğinin Önemi Arasındaki İlişki

			1	2	3	4	5	Toplam
YYAS	25-40	Frekans	3	5	16	17	56	97
		Yüzde	0,9	1,4	4,6	4,8	16,0	27,6
	41-50	Frekans	12	9	27	47	62	157
		Yüzde	3,4	2,6	7,7	13,4	17,7	44,7
51 ve üstü	Frekans	7	6	8	39	37	97	
	Yüzde	2,0	1,7	2,3	11,1	10,5	27,6	
Toplam	Frekans	22	20	51	103	155	351	
	Yüzde	6,3	5,7	14,5	29,3	44,2	100,0	

Tablo 21’e göre, ankete katılanların, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorumun toplamı olarak yüzde 73,5’i dijital dönüşüm ile birlikte değişmekte olan muhasebe mesleğinin önemi gelecek dönemlerde daha da artacağı görüşündedir. Sorunun Ki-Kare testinin sonucu aşağıdaki Tablo 22’de verilmiştir. Bu soru ile ilgili hipotezler ise şunlardır:

H_0 = Yeni yaş grupları ile dijital dönüşüm ile birlikte değişmekte olan muhasebe mesleğinin önemi arasında bir ilişki yoktur.

H_1 = Yeni yaş grupları ile dijital dönüşüm ile birlikte değişmekte olan muhasebe mesleğinin önemi arasında bir ilişki vardır.

Tablo 22. Ki-Kare Testi (Yaş Grubu İle Dijital Dönüşümle Muhasebe Mesleğinin Önemi Arasındaki İlişki)

	Değer	Serbestlik Derecesi	Çift taraflı test (p değeri)
Pearson Chi-Square	20,078 ^a	8	,010
Likelihood Ratio	20,925	8	,007
Linear-by-Linear Association	2,330	1	,127
N of Valid Cases	351		

Değişkenler arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı konusunda yapılan Ki-Kare testi sonucunda $\alpha=0,05$ anlam düzeyinde test edilen p değeri 0,010 olduğu için anlamlı bir farklılık olduğunu söylenebilir. Bu durumda H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

1990'lı yıllardan sonra gelişen ve geliştirilen bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumlara sunduğu daha rahat ve kolay yaşam biçimine hızla uyum sağlayan insanoğlunun istekleri ve bu isteklerine hızlı bir şekilde ulaşma arzularına hükümet ve devlet yetkilileri de kayıtsız kalamamışlardır. Devletle ilgili kâğıt üzerinde yapılan birçok bürokratik işlemlerin elektronik ortamlara aktarılması hem yeni bir devlet anlayışı olgusunu körüklerken hem de geliştirilen hizmetler sayesinde halkın yaşam kalitesinin artırılması ve geliştirilmesi sağlanılmıştır. Dünyada oluşan bu sürece Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapısı da hemen tepki vererek bu konuda birçok proje geliştirmiş ve sonunda e-Devlet kapısını oluşturmuştur. Bu süreç içerisinde günümüzde T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde yer alan Gelir İdaresi Başkanlığı'nın geliştirdiği ve mükellefleri için uygulamaya koyduğu birçok elektronik muhasebe uygulamaları mevcuttur. Çalışmamız amacı da, bu uygulamalarda mükellefleri adına işlem yapan SMMM'lerin elektronik muhasebe uygulamaları ile ilgili görüşlerini öğrenmek ve ayrıca hem Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan hem de meslek odalarından beklentilerini ne olduğu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda İstanbul ilinde ve sadece bağımsız çalışan SMMM'lere yapılan ankete 137'si kadın 241'i erkek olmak üzere toplam 351 meslek mensubu katılmıştır. Katılımcıların sadece 8'i 1-5 yıl arasında mesleki deneyime sahipken, 196'sı 6-20 yıl arasında ve geriye kalan 147'si de 21 yıl ve üstü mesleki deneyime sahiptir.

Katılımcıların; 229'u (yüzde 68,1) yasal zorunluluk olmasa bile, e-Belge veya e-Defter uygulamalarını gönüllü olarak kullanacağını ifade ederken, 180'i (yüzde 51,3) bu konudaki eğitimlerini kayıtlı oldukları İstanbul SMMM Odasından aldıklarını belirtmişlerdir. Ancak elektronik muhasebe uygulamalarının eğitimlerinin yeterli olup olmadığı konusuna kararsızları da katarsak yüzde 41,4 ile bu konuda alınan eğitimlerin yeterli olmadığı ve daha sık yapılması konusunda katılımcılar görüş bildirmişlerdir. Bunun nedeni ise, elektronik muhasebe uygulamalarının işleyişinin değerlendirilmesi ile ilgili kısımda sorulan "E-Muhasebe uygulamaları çok sık değişiklikler yapıyor mu?" sorusu ile ilgili olabilir. Çünkü bu

soruya 78 katılımcı kararsız kalsa da katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum seçeneklerini işaretleyen toplam 234 katılımcı (yüzde 66,7) mevcuttur. Yine bu soru kısmında yer alan “E-Muhasebe uygulamaları mevzuata uyumu arttırır” sorusu 3,93 (Katılıyorumu yakın) ortalama ve “E-Muhasebe uygulamaları ile vergi denetimi süreçlerinde yaşanan zorluklar ve gecikmeler ortadan kalkmıştır” sorusunun 3.45 (Katılıyorumu yakın) ortalama olması, ankete katılan katılımcıların elektronik muhasebe uygulamaları ile ilgili olarak hem mevzuatın doğru uygulanması hem de denetimlerin yapılarak bu konudaki mesleğe olan farklı ve yanlış görüşleri ortadan kaldırdığına hizmet ettiğine dair görüşleri olduğunu veya düşüncüklerini söyleyebiliriz.

Gelir İdaresi Başkanlığı'nın dijital uygulamalarının değerlendirilmesi kısmında sorulan sorularda, GİB'le iletişim kurmakta sıkıntı yaşandığı, verdiği teknik desteğin ise yetersiz olduğu, JAVA uygulamalarının ve e-İmza veya mobil imza ile ilgili sorunların olduğu konusunda katılımcıların görüşleri oldukça yüksektir. Bu arada hem elektronik muhasebe uygulamalarının işleyişinin değerlendirilmesi kısmında sorulan “E-Muhasebe uygulamalarında belge ve defterlerin saklanması hizmetini veren özel entegratör firmaları güvenlidir” soruna 140 (yüzde 39,9) katılımcının kararsız kalması hem de GİB'in dijital uygulamalarının değerlendirilmesi kısmında sorulan “Muhasebe defter ve belgelerdeki kişisel ve ticari bilgilerin özel entegratörler tarafından bilinmesi gizlilik ve güvenlik kaybına yol açmaktadır” sorusunda yine 120 (yüzde 34,2) katılımcının kararsız kalması sonucu, ankete katılanların özel entegratörlerle ilgili görüşlerinin olumlu veya olumsuz yönde net olmadığını söyleyebiliriz. Ancak aynı katılımcılar, mükelleflerine e-Belge oluşturma platformundan hangisini öneriyorsunuz sorusuna da yüzde 46,4 oranı ile yani 163 kişi “Özel Entegratör”lerin olduğunu belirtmiştir.

Elektronik muhasebe uygulamalarının büro faaliyetlerine etkisi kısmında sorulan soruların sonucunda, katılımcıların bu uygulamaların bürolarındaki iş yükünü beklenenin aksine pek de azaltmadığından kendilerine ve ailelerine fazla zaman ayıramadıklarını belirtmişlerdir. Ancak bu uygulamaların muhasebe mesleğine etkisinin gelecek dönemlerde daha da artacağını, gelecekte meslekte bilgi ve iletişim teknolojilerinin daha fazla kullanılacağını, muhasebe uygulamalarında iş yapma biçiminin ve şeklinin değişeceğinden mesleğe olan ilgi ve isteğin artacağını fakat bu durumda da meslekte daha fazla kalifiyeli elemana ihtiyaç duyulacağını ifade etmişlerdir.

Anketin ikinci bölümünde yer alan ve her bir ana kısımdan amaca uygun olarak seçilen beş adet soru için yapılan çapraz tablo ve Ki-Kare analizlerinin sonuçlarından elde edilen verilerle ilgili olarak çalışmada kabul edilen hipotezler ise şunlardır.

- $H_1 =$ Yeni yaş grupları ile eğitim almadan e-Defter kullanımı arasında bir ilişki vardır.
- $H_1 =$ Yeni yaş grupları ile e-Muhasebe uygulamaları sahte belge kullanımını arasında bir ilişki vardır.
- $H_1 =$ Yeni yaş grupları ile GİB'in web sitesinden kaynaklanan uygulama sorunlarıyla arasında bir ilişki vardır.
- $H_1 =$ Yeni yaş grupları ile e-Muhasebe uygulamaları müşteri ilişkilerini olumlu yönde geliştirmesi arasında bir ilişki vardır.

- H_1 = Yeni yaş grupları ile dijital dönüşüm ile birlikte değişmekte olan muhasebe mesleğinin önemi arasında bir ilişki vardır.

Ayrıca yukarıdaki değerlendirmelere ilave olarak çalışmanın yine çapraz tablolar kısmında amaca uygun olarak seçilen beş adet sorudan elde edilen bulgular için yapılabilecek değerlemeler ise özetle şunlardır.

- Yeni yaş gruplarına göre eğitim almadan e-Defter ve e-Belge sistemlerini kolayca kullanabilirim sorusunun en ilginç cevabı, 41-50 yaş grubu olarak nitelendirdiğimiz orta yaş grubundan gelmiştir. Bu yaş grubunun neredeyse yarısı ilgili eğitim almadan muhasebe uygulamalarını kullanamayacağını belirtirken diğer yarısı ise, eğitim almadan da kullanabileceğini belirtmiştir. Diğer yaş grupları ise, eğitim almadan bu uygulamaları kullanamayacağını belirtmişlerdir.
- Tüm yaş gruplarında GİB'in muhasebe uygulamaları ile sahte belge kullanımının azaldığını dair katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı yüzde 60.7'dir. Bu uygulamaların daha da yaygınlaşması sonucu ülke çapında sahte belge kullanımında önemli oranda bir azalışın olabileceğini ve bunun sonucu olarakta kayıt dışının azalarak daha çok vergi toplanacağını söyleyebiliriz.
- Katılımcıların yüzde 43,6'sı, e-Muhasebe uygulamalarının müşteri ilişkilerini olumlu yönde geliştirmesine dair görüş bildirmişlerdir.
- Çalışmamızdaki ankete katılan 351 bağımsız çalışan SMMM'lerin dijital dönüşüm ile birlikte değişmekte olan muhasebe mesleğinin önemi gelecek dönemlerde daha da artacaktır sorusuna hem katılıyorum hem de kesinlikle katılıyorumun toplamı olarak cevap verenlerin sayısı yüzde 73,5'la, 258 kişidir.

İstanbul ilinde 351 mali müşavirlik mesleğini bağımsız olarak sürdüren meslek mensuplarına yapılan anketin en önemli bulgusunun; elektronik muhasebe uygulamaları ile ilgili olarak Gelir İdaresi Başkanlığı'nın teknik destek yetersizliği ve web sitesinden kaynaklanan sorunların olduğu belirlenmiştir. Bu tespit ile çalışmamız; Çınar ve Güney'in 2012'deki, Elçin vd., 2018'deki, Deniz ve Güngör Tanç'ın 2020'deki ve Tuğay ve Güler'in 2021 yılında yaptıkları araştırmalar ile benzerlik göstermiştir.

Bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde meslek mensuplarınca oluşturulan defter kayıtlarının, bu kayıtlar üzerinden oluşturulan finansal tabloların kamuya, karar vericilere, toplumdaki diğer tüm paydaşlara bilgi olarak ihtiyaca uygun ve zamanında sunulması daha da kolaylaşmıştır. Teknolojik gelişmelere göre değerlendirildiğinde, GİB'nin şuan itibari ile e-Muhasebe uygulamalarında meslek mensuplarının veya mükelleflerin kullanmasını istediği sistemlerin, bu alanda ulaşılan günümüz teknolojilerine nazaran beklentilerin altında kaldığı, kapasitelerinin de yetersiz olduğu görülmektedir. Elektronik muhasebe uygulamalarında kullanılması tercih edilen sistemlerin günümüz teknolojisine uygun, daha anlaşılır, daha kolay öğrenilebilen ve kullanıcı dostu olmaları gerekir. Ayrıca, kamu yararı açısından önemli bir konumda bulunan meslek mensuplarınca mesleki faaliyetlerinin yerine getirilmesinde yaşanan bu mevcut sistemsel sorunların giderilmesi ve hatta geliştirilmesiyle, e-Muhasebe düzenlemelerinden beklenen kamusal yarar ve hedeflere bir an önce ulaşılacağı inancındayız.

KAYNAKÇA

- Allahverdi, M. ve Karaer, M. (2019). E-Dönüşümün muhasebe mesleği yeterlilikleri üzerindeki etkileri ve Türkiye’de lisans düzeyi muhasebe eğitiminin mesleki yeterlilikler açısından analizi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21(1), 246-273. <http://dx.doi.org/10.31460/mbdd.424178>.
- Ay, H. M. (2006). Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyi önlemede bilgi ekonomisinin etkinliği ve gelir idaresinin rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(11), 57-82.
- Basu, S. (2004). E-Government and developing countries: an overview. *International Review of Law Computers and Technology*, 18(1), 109-132.
- Bayraktar, C. ve Yıldırım, M. (2017). E-Belge sistemleri üzerine davranışsal tutum ve kullanım niyetlerinin incelenmesi: Karabük ili muhasebe meslek mensupları örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (75), 95-114. doi:10.25095/mufad.399884.
- Bekci, İ., Apalı, A. ve Engin, M. (2020). E-Dönüşümün Muhasebe Meslek Mensuplarında Memnuniyet Düzeyi: Bursa İli Örneği. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INIJOSS)*, 9(2), 579-596.
- Chen, Y.N., Chen, H.M., Huang, W. ve Ching, R.K.H. (2006). E-Government strategies in developed and developing countries: an implementation framework and case study. *Journal of Global Information Management*, 14(1), 23-46.
- Çınar, O. ve Güney, S.(2012). Muhasebe meslek mensuplarının e-sorular hakkındaki görüşleri: Erzurum örneği. *Ekev Akademi Dergisi*, 16(50), 259-272.
- Çıtak, F. ve Derya Baskan, T. (2020). Muhasebe uygulamalarındaki elektronik gelişmelerin muhasebe meslek etiğine etkisi: Kırıkkale ilindeki muhasebe meslek mensuplarının bakış açısı üzerine bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22 (Özel Sayı), 249-270. <http://dx.doi.org/10.31460/mbdd.644344>.
- Çimen, G. (2017). E-Maliye uygulamalarının vergilemede iktisadilik ilkesi ve vergi uyumuna etkisi: Tokat ili muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma. *International Journal of Public Finance*, 2(1), 93-108.
- Deniz, F. ve Güngör Tanç, Ş. (2020). Muhasebe meslek mensuplarının muhasebe uygulamalarındaki e-dönüşüm sürecine ilişkin görüş ve beklentileri: Hatay ili örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(2), 622-636.
- Elçin, R., Gerekan, B. ve Usta, M. (2018) E-Fatura, e-defter ve e-arşiv uygulamalarına geçiş sürecinde yaşanan sorunlar: serbest muhasebeci mali müşavirler üzerine bir araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, 28(146), 13-42.
- Eş, A. ve Atasoy, A. (2022). Dijitalleşmenin muhasebe meslek mensuplarına etkisi: Ankara ili örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 15(2), 247-279.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2015). 2014 Yılı Performans Programı. Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:199, Ankara.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2021). 2020 Yılı Faaliyet Raporu. Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No: 387, Ankara.
- Gökçen, G. ve Özdemir, M. (2016). Türkiye’de muhasebe uygulamalarından e-defter ve e-fatura uygulaması. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(46), 137-154.
- Gönen, S. ve Solak, B. (2017). Maliye Bakanlığı e-dönüşüm sürecinin muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmesine ilişkin bir alan araştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (76), 63-80.
- Gülten, S. (2018). Güncel Elektronik Muhasebe / Maliye Uygulamaları. Eskişehir Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası. Eskişehir. Erişim adresi: <http://www.esmmmo.org.tr/storage/file/4a050d7f42d-34418b4851ac006872115.pdf>

- Karasioğlu, F. ve Garip, O. (2019). E-Muhasebe uygulamaları kapsamında güncel sorunlar ve çözüm önerileri: Karaman'da bir araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22(2), 433-446.
- Kefe, İ. ve Kanarış, Z. (2019). Türkiye'de e-fatura başvuru süreci ve kullanımı. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 25, 165-178.
- Kurtcebe, E. ve Utku, M. (2020). Muhasebe ve vergi uygulamalarında e-dönüşüm: 509 nolu V.U.K. genel tebliğinin ticari hayata etkileri. Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 3(1), 75-84.
- Mert, H, Güner, M. ve Duyar, G. (2022). Dijitalleşme sürecinin gelişimi ve muhasebe uygulamalarına etkileri yönünden İstanbul ilinde SMMM'ler üzerinde bir araştırma. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 66, 195-218. <https://doi.org/10.55322/mdbakis.1055937>.
- OECD, (2003). The E-Government Imperative. Available online at: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/the-e-government-imperative_9789264101197-en#page1
- Orkunoğlu Şahin, I. F. (2016). Elektronik vergilendirme (e-vergilendirme). Vergi Sorunları Dergisi, 334, 144-168.
- Öztürk, M.S. ve Çarıkçı, O. (2019). Elektronik muhasebe uygulamaları kapsamında geleceğin muhasebecileri üzerine bir araştırma. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7(16), 1007-1026.
- Prybutok, V. R., Zhang, X. ve Ryan, S. D. (2008). Evaluating leadership, IT quality, and net benefits in an e-government environment. Information & Management, 45(3), 143-152. <https://doi.org/10.1016/j.im.2007.12.004>.
- Siddiquee, N.A. (2016). E-government and transformation of service delivery in developing countries: The Bangladesh experience and lessons. Transforming Government: People, Process and Policy, 10 (3), 368-390. <https://doi.org/10.1108/TG-09-2015-0039>.
- Small Sample Techniques. (December, 1960). The NEA Research Bulletin, Vol. 38, Publisher: Research Division, National Education Association, 1960.
- Stoltzfus K. (2004). Motivations for implementing e-government: An investigation of the global phenomenon. Proceedings of the 2005 National Conference on Digital Government Research, Digital Government Research Centre, 333-338.
- Şeker, Y. ve Hoş, S. (2021). Muhasebe meslek mensuplarının dijital muhasebe uygulamalarını kullanımlarına ilişkin bir araştırma. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(4), 953-972.
- Tektüfekçi, F. (2017). E-Dönüşüm sürecinde e-muhasebe uygulamaları: Türkiye örneği. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 12(1), 79-88.
- Tuğay, O. ve Güler, A. (2021). Elektronik muhasebe uygulamaları konusunda muhasebe meslek mensuplarının görüşleri: Isparta ilinde bir araştırma. Journal of Accounting and Taxation Studies, 14 (2), 695-726.
- Uğur, A. A. ve Çütücü, İ. (2009). E-Devlet ve tasarruf etkisi kapsamında VEDOP projesi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1(2), 1-20.
- Uluslan, H. ve Bozkurt, E. (2021). Yozgat'ta faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının e-fatura ve e-defter uygulamalarına karşı tutumları. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi. 14(1), 1-44.
- Uzun, E., Sezer, İ. ve Budak, E. K. (2022). Dijitalleşmenin muhasebe meslek mensuplarına etkileri: Şırnak ili örneği. İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi, 4(2), 15-31.
- Yıldız, D. ve Uzunsakal, E. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 14-28.
- Yanqing, G. (2010). E-government: Definition, goals, benefits and risks. International Conference on Management and Service Science. (MASS 2010) edited by Joseph J. Salvo, (ss.1-4), Wuhan: Ieee. doi:10.1109/ICM-SS.2010.5576557.

KREDİ DERECELENDİRME SÜRECİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FAKTÖRLERİNİN ÖNEMİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 27.01.2023
Kabul Tarihi : 08.05.2023
Türü : Derleme Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mbbakis.1243480

İlhan ACAR*

Bibliyografik Bilgiler

Acar, İ. (2023). "Kredi Derecelendirme Sürecinde Sürdürülebilirlik Faktörlerinin Önemi" *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 70, Sayfa : 355-372) <https://doi.org/10.55322/mbbakis.1243480>

ÖZ

Kredi derecelendirme süreci ve bu süreç sonucunda ortaya çıkan kredi notları, başta yatırımcılar olmak üzere işletmelerin diğer paydaşlarına yol gösterici nitelikte olan göstergelerdir. Söz konusu notlar özellikle yatırımcılar açısından yatırım yapılabilir, yapılamaz, spekülatif veya temerrüt seviyesinde değerlendirilebilmektedir. Kredi notlarının oluşması sürecinde geleneksel faktörler kalitatif (faaliyetler, yönetim kurulu, ortaklar, vb.) ve kantitatif (finansal tablolar, rasyolar, vb.) kriterlerden oluşmaktadır. Zaman içerisinde özellikle küresel ısınmayla birlikte ortaya çıkan iklim değişiklerinin etkisiyle sürdürülebilirlik kavramı ön plana çıkmıştır. Çevresel faktörlerin yanı sıra sosyal ve kurumsal yönetim kavramlarının da sürdürülebilirlik bağlamında değerlendirilmesiyle bu üç faktörün işletme faaliyetleri üzerindeki etkileri de tartışılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, geleneksel kredi derecelendirme sürecine yeni bir bakış açısı getirilerek sürdürülebilirlik faktörlerinin derecelendirme sürecindeki önemine ve bu faktörlerin ilgili sürece entegre edilmesine dikkat çekilmiş ve söz konusu unsurlardan özellikle hangi faktörlerin derecelendirme kuruluşları tarafından derecelendirme modülüne dahil edilebileceği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kredi Derecelendirme, Sürdürülebilirlik, İklim, Küresel Isınma

Jel Sınıflandırılması: G24, Q56

* Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD Doktora Öğrencisi, ilhanacar92@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-4711-2304>

SUSTAINABILITY FACTORS' IMPORTANCE ON THE CREDIT RATING PROCESS**ABSTRACT**

Credit rating process and credit scores that bring out at the end of this process are indicators that lead to first of all investors and the other stakeholders of companies. Related scores, mainly in case of investors can be assessed as in the level of practicable investment, impracticable, speculative, or default. Traditional factors in the process of credit scores consist of qualitative (activities, board of directors, shareholders, etc.) and quantitative (financial statements, ratios, etc.) criteria. In the course of time, especially with the impact of climate changes occurred with global warming, the sustainability concept has begun to gain importance. Apart from environmental factors, with have begun also social and governance factors to be assessed, over business activities impacts of these three factors have begun to be discussed. In this paper, by bringing a new perspective to the traditional credit rating process, attention has been drawn to the importance of sustainability factors in the rating process and the integration of these factors into the relevant process, and it has been revealed which factors can be included in the rating module by rating agencies.

Keywords: Credit Rating, Sustainability, Climate, Global Warming

Jel Classification: G24, Q56

1. GİRİŞ

Kredi derecelendirmeleri ve derecelendirme kuruluşları genel olarak sadece işletme eğitimi verilen kurumlarda bahsedilmiş ve kurumsal finansmanın en az çalışılan yönlerinden biri olmaya devam etmiştir. Derecelendirme kuruluşları içindeki değişim, yeni derecelendirme ve derecelendirme kuruluşlarının alternatiflerinin ortaya çıkması, söz konusu kuruluşlardan gelen çelişkili görüşler, paydaşlar ve piyasalar arasındaki çelişkili ifadeler ve birkaç yüksek profilli derecelendirme kuruluşunun yanlış çağırısı, bu alanda daha fazla çalışmaya duyulan ihtiyacı vurgulayan faktörlerden olmuştur (Pettit, 2004:1). Kredi derecelendirme notları, işletmelerin veya ihraççıların kredibilitesine vurgu yapan işaretlerdir. İşletmelerin / ihraççıların kalitatif ve kantitatif kriterler göz önüne alınarak bağımsız bir derecelendirme kuruluşu tarafından değerlendirilmesi ilgili tarafların hem borç ödeme kapasitesini hem de borç ödeme isteğini göstermektedir.

Geleneksel kredi derecelendirme anlayışında, derecelendirilmesi yapılan tarafın kalitatif bazda ortaklık yapısı ve yönetim stratejisine, maliyet faktörleri ve kaynaklarına, faaliyet durumuna, iş alma kapasitesine, aldığı proje sayısına, satış ve rekabetçi pozisyonuna, varsa dış ticaret işlemine ait kriterlere vurgu yapılmaktadır. Kantitatif kriterler kapsamında şirketlerin finansal risklerinin değerlendirildiği kaldıraç, karşılama, karlılık ve etkinlik oranları dikkate alınarak yapılan değerlendirmeler yapılmaktadır. Söz konusu kriterler bağlamında bağımsız derecelendirme kuruluşları tarafından verilen kredi notları şirketlerin iş ve finansal riskini ölçen göstergelere dönüşmektedir.

Zaman içinde hem çevresel koşulların değişmesi hem de insan hakları, tüketici hakları, kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) gibi kavramların ön plana çıkmaya başlamasıyla işletmelerin değerlendirilmesi bu tip sürdürülebilirlik faktörlerinin kalitatif kriterlere entegre edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Çünkü sürdürülebilirlik faktörleri ve işletmeler karşılıklı etkileşime giren çift taraflı mekanizmalardır. Bu bağlamda çevresel, sosyal ve yönetim faktörlerinin işletmelerin kredi derecelendirme sürecinde kredi notlarını etkileyen unsurlara dönüşmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Kredi derecelendirmesi ile sürdürülebilirlik faktörlerinin birlikte değerlendirildiği bu tarz çalışmalara sıklıkla rastlanamamaktadır. Bu çalışmanın amacı; kredi derecelendirme sürecinde sürdürülebilirlik faktörlerinin önemine vurgu yaparak sürdürülebilirlik faktörlerine dikkat çekmek ve derecelendirme kuruluşları tarafından hangi sürdürülebilirlik faktörlerinin kredi derecelendirme sürecine entegre edilebileceğini ortaya koyarak literatürdeki eksikliği gidermeye çalışmaktır. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde kredi derecelendirme ile kredi skora arasındaki farklılıklara değinilmiş, sonrasında kredi derecelendirmenin önemine vurgu yapılmış ve kredi derecelendirmede baz alınan geleneksel kriterler açıklanmıştır. Devamında sürdürülebilirlik ve çifte önemlilik kavramları üzerinde durulmuş ve söz konusu kavramların kredi derecelendirme ile ilişkisi ele alınmıştır. Son bölümde ise kredi derecelendirme sürecinde derecelendirme kuruluşlarının kendi derecelendirme modüllerinde yararlanabilecekleri sürdürülebilirlik faktörleri açıklanmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Kredi derecelendirme sürecinde sürdürülebilirlik faktörleri son yıllarda ön plana çıkmaya başlamıştır. Sürdürülebilirlik faktörleri olarak bilinen çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim unsurları; kredi riskini ölçme sürecinde dikkate alınması gereken unsurlardır. Bu sayede kredi derecelendirme sürecinde işletmelerin daha kapsamlı analizi yapılabilmektedir. Söz konusu analiz dahilinde işletmelerin finansal risklerinin yanında çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim risklerinin de belirlenmesi mümkündür. Böylece kreditorlerin risklerini yönetmesi ve yatırımcıların işletmeler hakkında bilinçli kararlar alması sonucu ortaya çıkacaktır. Ancak ilgili süreçlerin daha net anlaşılabilmesi için kredi derecelendirme ve sürdürülebilirlik faktörlerine ilişkin kuramsal bilgiye hakim olunması önem arz etmektedir.

2.1. Kredi Derecelendirme ve Skorlama

Kredi derecelendirmesi, bir işletmenin kredi derecelendirme kuruluşları tarafından belirli kriterler doğrultusunda değerlendirilerek risk durumunun ve vadesi geldiğinde yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetinin belirli standartlara göre değerlendirildiği bir faaliyettir (Ovalı vd., 2019: 17). Derecelendirme faaliyetleri, finansal varlıkların (tahvil, hisse senedi, vb.) kalitesi, gelir durumu, fiyatlaması gibi yatırım analizi faaliyetleri olmayıp, bu varlıkları ihraç eden kurum ve kişilerin kredi durumlarını ortaya koymaya yönelik faaliyetlerin tamamıdır (Hull vd, 2004: 4).

Sermaye Piyasasında Derecelendirme Faaliyeti ve Derecelendirme Kuruluşlarına İlişkin Esaslar Tebliğine (sayı: 26580, seri no: VIII, no:51 md. 5/1) göre ise kredi derecelendirmesi; “İşletmelerin risk durumları ve ödeyebilirliklerinin veya borçluluğu temsil eden sermaye piyasası araçlarının anapara, faiz ve benzeri yükümlülüklerinin vadelerinde karşılanabilirliğinin derecelendirme kuruluşları tarafından bağımsız, tarafsız ve adil olarak değerlendirilmesi ve sınıflandırılması faaliyetidir.” şeklinde tanımlanmıştır (SPK, md. 5/1).

Kredi derecelendirme kavramı, temelde bir görüşü ifade eder. Bu görüş, bir finansal ürünün ihraççısının kredi değerliliğini veya ihraç ettiği borç, finansal yükümlülükler, yapılandırılmış finansal araçların getirileri ve borçlunun temerrüde düşme olasılığı hakkında bir görüş belirten ve bir kredi derecelendirme kuruluşu tarafından verilen derecelendirme notlarıyla ölçülmektedir (Küçükçolak, 2020: 13). Derecelendirme geleneksel anlamda; borçlu tarafın finansal yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz bir biçimde yerine getirebilme kabiliyetini ölçmektedir. Bir model kapsamında derecelendirme çalışmaları geçmiş verilerden yararlanarak ve sürekli olarak bir risk faktörünü ölçmeye çalışmaktadır. Başta yatırımcılar, fon sahipleri ve kredi veren kuruluşlar olmak üzere belirli semboller aracılığıyla ihraç edilmiş menkul kıymetlerin risk faktörü ve kalitesine yönelik bilgi sağlamaktadır. Derecelendirme notları aynı zamanda tüzel ve gerçek kişilere kredi tahsis sürecinde taşınan riski matematiksel olarak da göstermektedir. Bir finansal yükümlülüğün, finansal projenin veya programın kredibilitesine yönelik bir görüş sunmaktadır. Derecelendirme faaliyetleri kapsamında yeterli miktarda kriterlere ve veriye, analiz konusu verilerin tamlığına ve doğruluğuna sahip olunması gerekmektedir. Derecelendirme faaliyetleri, hem ihraç edilen borçlanma araçlarının ödenmeme riskini ölçmekte hem de bankaların kredi tahsis kararı sürecinde müşteri kredibilitelerine yönelik görüş sunmaktadır (Yaslıdağ, 2007: 129).

Kredi derecelendirmesi yapılan taraflar sadece reel sektör şirketleriyle sınırlandırılmamalıdır. Finansal kuruluşlar, ihraç edilen finansal varlıklar ve hatta devletlerin kendisi hakkında kredi derecelendirmesi yapılabilmektedir. Kredi derecelendirmenin en önemli özelliği bağımsız bir kredi derecelendirme kuruluşu tarafından gerçekleştiriliyor olmasıdır. Dar anlamda özellikle bankaların kendi bünyelerinde derecelendirme faaliyetleri gerçekleştiriliyor olsa da derecelendirmeye konu tarafla ilgili riskin ölçülmesinde ne ölçüde yeterli, güvenilir ve tarafsız kaldığı tartışmalıdır. Geniş anlamda bağımsız bir kuruluş ve uzman bir görüş doğrultusunda yapılacak kredi derecelendirmeleri, risk faktörünü en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda sadece kantitatif kriterlerin değil uzman görüşünün de ağırlık kazandığı kalitatif ölçütler risk nosyonun belirlenmesinde önem arz etmektedir.

Kredi derecelendirmesi daha çok borçlanma araçlarına yatırım yapan yatırımcıları ilgilendirmektedir. Bu sayede yatırımcılar, aldıkları riskleri yakından izleme fırsatı bulmaktadır. Kredi görüşleri dar anlamda farklılaşmasına rağmen geniş anlamda belirli notlara dönüştürülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kredi notlarının yatırım araçları hakkında bir öneri sunmaması veya fiyat görüşü belirtmemesidir. Kredi derecelendirme süreçleri geçmiş verilerden geleceğe yönelik kredi kalitesi ve risk tahminine ilişkin görüşleri içermektedir. Söz konusu durum, ilgili unsurlar hakkında kesin bir görüş oluşturmamakla birlikte risk olasılığını en gerçekçi şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır (Standards & Poors, 2019).

Kredi skorlaması ise borcun bir kredinin geri ödenmeme olasılığını ölçen ve öngören matematiksel bir modelden oluşmaktadır. Kredi skorlaması; temerrüt olasılığı, temerrüt halinde kayıp ve temerrüt anında risk bakiyesi bileşenlerinden oluşmaktadır. Kredi notlamasında en önemli husus beklenen zararların hesaplanması ve tahmin edilmesidir. Beklenen zararların hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılmaktadır (Seval, 2014: 17):

$$(1) \text{ Beklenen Kayıp} = \text{Temerrüt Olasılığı} * \text{Temerrüt Halinde Zarar} * \text{Temerrüt Halinde Risk Tutarı}$$

Kredi skorlaması, işletmelerin borç ödeme isteği ve kapasitesi hakkında bilgi vermemekte ve genelde kredi derecelendirmesinde olduğu gibi harfli notlarla desteklenmemektedir. Kredi notlaması daha çok bankacılık sektöründe verilmiş kredilere yönelik ödenmeme riskini ölçmekte ve istatistiki bir modelden yararlanarak bir tahminde bulunmaktadır (Yazıcı, 2011:123). Kredi derecelendirmede ortak bir risk ölçütü görünümü oluşturması açısından A, B, C gibi harfli notlar ve bunların da kendi aralarında ayrışmalarını sağlamak amacıyla +, - şeklinde işaretler de yer almaktadır. Birçok ülkenin kendine özgü kredi derecelendirme kuruluşu olmakla birlikte *Fitch, Standard & Poors ve Moody's* bu kuruluşların başını çekmektedir. Kredi derecelendirme ve kredi skorlama yoluyla sonucunda oluşan bilgiler, kamuoyuna sunulan raporlar doğrultusunda işletmeler ve paydaşlar arasında oluşabilecek bilgi asimetrisinin çözümlüne de katkıda bulunmaktadır. Söz konusu kuruluşlar kredi kalitesini yüksek, iyi, spekülaf ve temerrüt olarak sınıflandırarak borç ödeme isteği ve kapasitesi hakkında görüş sunmaktadır. Sunulan görüşler bu kapsamda başta yatırımcılar olmak üzere aracı kuruluşlara, borç aracı ihraç edenlere, işletmelere, bankalara ve diğer finansal kuruluşlara; tahviller, belediye borçları, varlığa dayalı menkul kıymetler ve çeşitli fonlar açısından yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

2.2. Kredi Derecelendirme Notu ve Kredi Derecelendirmenin Önemi

Kredi derecelendirme notları, fon talep eden paydaşların taleplerinin finans kuruluşları tarafından yerine getirilmesi açısından önem arz etmektedir. Kredi notunun yüksek, kredibilitenin güven verici seviyede çıkması taraflara sermayeye erişim ve maliyet avantajı sağlamaktadır. Derecelendirme notu kurumsal açıdan bakıldığında, menkul kıymet ihraç eden tarafın vade geldiğinde yükümlülüğünü yerine getirebilme ihtimalini belirtmektedir. Ülkeler açısından derecelendirme notunun yüksek olması, doğrudan yabancı yatırımın sağlanması ve ekonomiye güven göstergesi olarak kabul edilmektedir. Temelde ise finansal piyasalara erişimin ve yatırım sağlanmasının önemli göstergelerindedir (Kaminsky & Schmuckler, 2022:174; Blaurock; 2007:7). Derecelendirmenin ekonomik hayata faydaları da bulunmaktadır. Derecelendirme, finansal piyasalara güven ve istikrar kazandırmaktadır. Yurt içi piyasaların uluslararası piyasalarla bütünleşmesini sağlamaktadır. Ekonomide risk düzeyini sınırlandırıp finansal işlemlerin etkinliğini artırmaktadır (Babuşçu ve Hazar, 2007:357).

Tablo 1: Derecelendirme Türleri

Vadesine Göre Derecelendirme	Derecelendirme Yapan Kuruma Göre Derecelendirme	Para Cinsine Göre Derecelendirme	Derecelendirilen Kuruma Göre Derecelendirme
Kısa Vadeli Derecelendirme	İçsel Derecelendirme	Uluslararası Döviz Cinsinden Derecelendirme	Ülke Derecelendirmesi
Uzun Vadeli Derecelendirme	Dışsal Derecelendirme	Uluslararası Yerel Para Cinsinden Derecelendirme	Kurumsal Şirketlerin Derecelendirmesi
		Ulusal Yerel Para Cinsinden Derecelendirme	İhraç Derecelendirmesi
			Proje Derecelendirmesi

Geleneksel anlamda derecelendirme notunun belirlenmesi sürecinde ilgili tarafların cari ve geçmiş tüm nitel ve nicel verileri değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Derecelendirme komitesi tarafından derecelendirme notu verilecek tarafla ilgili tüm bilgiler değerlendirme kapsamına alınarak derecelendirme notu oluşturulmaktadır. Borçlu ya da borç almak isteyen tarafın kredibilite ve geri ödeme yeteneğinin belirlenmesinde içsel ve dışsal derecelendirme kavramları öne çıkmaktadır. *İçsel derecelendirme*, genelde bankalar tarafından değerlendirme kapsamına alınacak tarafların ilgili belgelerini ele alarak oluşturduğu bir derecelendirme sistemidir. *Dışsal Derecelendirme*, bağımsız derecelendirme kuruluşları tarafından ve nispeten büyük ölçekli firmalara yönelik gerçekleştirilen bir süreçtir (European Commission, 2005:12-14). Kredi sunan taraflar risk potansiyeli yüksek ve düşük riskli müşterileri birbirinden ayırt edebilmek, kayıp ve zararları en aza indirebilmek, sağlıklı analiz, segmentasyon ve raporlama yapabilmek adına söz konusu sistemleri kullanmaktadır (Yazıcı, 2011:123). Ayrıca kredi derecelendirmesi vadesine göre 1 yıldan uzun veya kısa olabilmektedir. Eğer yükümlünün kısa vadeli taahhütlerini yerine getirmesine ilişkin değerlendirme yapılacaksa *kısa vadeli derecelendirme*, orta – uzun vadeli yükümlülükler değerlendirilecekse *uzun vadeli derecelendirme* yapılmaktadır (Gülmez ve Gündoğan, 2014:69). Kredi derecelendirilmesi yapılan taraf; ülke, kurumsal şirketler (finansal kurumlar, sigorta şirketleri, kamu kurumları, sınai ve ticari şirketler, belediyeler), ihraçlar (tahvil, vb.) ve projeler olmaktadır. Derecelendirmenin para cinsinden yapılmasına bakıldığında ise ulusal ve uluslararası kavramlar ön plana çıkmaktadır. *Uluslararası Döviz Cinsinden Derecelendirme*; derecelendirmesi yapılan kuruluşun yabancı para yükümlülüklerini yerine getirebilmesini ölçmek için döviz oluşturabilme imkanını değerlendirmektedir. *Uluslararası Yerel Para Cinsinden Derecelendirme*; yerel para cinsinden yükümlülüklerin karşılanabilmesi amacıyla yerel para oluşturma gücünün uluslararası kriterler baz alınarak ölçülmesidir. *Ulusal Yerel Para Cinsinden Derecelendirme* ise yerel para cinsinden yükümlülüklerin karşılanabilmesi amacıyla yerel para oluşturma gücünü ulusal kriterler baz alınarak ölçmektir.

2.3. Kredi Derecelendirmede Geleneksel Kriterler

Kredi derecelendirmede hem bağımsız derecelendirme kuruluşlarının hem de derecelendirme yapan banka gibi diğer finansal kuruluşların kullandıkları birtakım modeller bulunmaktadır. Söz konusu modellerin kriterleri birtakım noktalarda birbirinden farklılaşmasına rağmen temelde kalitatif ve kantitatif faktörler şeklinde oluşmaktadır. Geleneksel kredi derecelendirme sisteminde değerlendirmeye alınan kalitatif ve kantitatif kriterler derecelendirme skoruna önemli ölçüde yön vermektedir.

- *Kalitatif Kriterler*

Kalitatif kriterler genelde uzman görüşünü baz alan kriterlerdir. Bu kriterler nitel özellikteki bilgilerin değerlendirilmesini içermektedir. Söz konusu bilgiler geleneksel anlamda; şirketlerin yönetim yapısı ve ortaklarındaki değişimler, ortakların iş deneyimi, ortakların sürekliliği, firmaların ticari faaliyet süresi ve olası finansal ve idari riskleri kapsamaktadır. Bununla birlikte işletmenin diğer finansal kuruluşlarla çalışma şartları, faaliyet yerinin mülkiyet özelliği, yurt içi ve yurt dışı ticaret unsurları, stok kalitesi, müşteri portföyü, alım-satım vadelerinin uyumu, marka veya imaj etkisi, alacak kalitesi vb. kriterler de bu bağlamda değerlendirilmektedir. Risk nosyonları her kurum bazında farklılaşmaktadır. Ayrıca değerlendirilecek kurumun niteliği ve faaliyet gösterdiği iş koluna göre kriterler farklılaşabilmektedir. Sözelimi; bir finansal kuruluş, konut sektöründe faaliyet gösteren bir işletme, hizmet sektöründe yer alan bir iş yeri aynı kriterler çerçevesinde değerlendirilmeyecek ve farklı kriterler ön plana çıkacaktır.

- *Kantitatif Kriterler*

Kantitatif kriterler, değerlendirilecek şirketin finansal tablolarında yer alan finansal bilgiler ışığında ortaya çıkan rasyolar üzerinden oluşacak faktörleri içermektedir. Şirketlerin kaldıraç, karşılama, karlılık ve etkinlik oranları bu bağlamda önem arz etmektedir. Kantitatif kriterlerin notlanmasında her ne kadar uzman görüşü gerekmeseyse de bu bilgilerin yorumlanması ve değerlendirilmesinde önemli ölçüde uzman bakış açısına başvurulmaktadır. Kantitatif kriterlerin değerlendirilmesinde tek bir dönemden ziyade trend analizi yapılması büyük önem taşımaktadır. Birden fazla dönem arasında karşılaştırma yapmak değerlendirici açısından daha sağlıklı bir görüş ortaya koyacaktır.

2.4. Sürdürülebilirlik, Çifte Önemlilik ve Finansal Raporlama

Sürdürülebilir kalkınma raporunun en eski dayanağı Club of Rome tarafından 1972 yılında yayınlanan ve şirketin ekonomik, çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim (ESG) performans bilgilerini açıklayan “Büyümenin Sınırları” raporudur. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan Brundtland Raporunda (1987) sürdürülebilirlik kavramı ilk kez ele alınmış ve sürdürülebilirlik, bugünün ihtiyaçlarının karşılanmasında gelecek kuşakların ihtiyaçlarından ödün verilmemesi ve bu yolla kalkınma şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu kavram 1987’den itibaren yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Küresel gelişmeler, firmaların değerinin belirlenmesinde çevresel, sosyal ve yönetim konularının ve finansal verilerin önemini artırmıştır. Yatırımcıların, şirketlerin çevresel, sosyal ve yönetim konularında yarattığı değeri görmek istemesi, bu konularda bilgiye olan talebi artırmakta ve bu doğrultuda sürdürülebilirlik faktörlerinin sürdürülebilirlik raporlaması için kullanılması dünya çapında mevcut olan raporlama kapsamını genişletmektedir. Son yıllarda, özellikle iklim krizinden etkilenen, sürdürülebilir kalkınma araştırmaları uluslararası alanda gelişmiştir. En büyük gelişmelerden biri, Kasım 2021’de İskoçya’nın Glasgow kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı’nda (COP26) Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu’nun (ISSB) Uluslararası Finansal Raporlama Vakfı (IFRS Vakfı) tarafından duyurulması olmuştur. ISSB, sürdürülebilirlik bilgilerinin finansal bilgilerle aynı titizlik, kalite ve küresel karşılaştırılabilirlik ile üretilmesini sağlamak için kurulmuştur (UFRS S2, 2022:1). IFRS Vakfı, finansal tabloların yüksek kaliteli, güvenilir ve küresel olarak karşılaştırılabilir finansal bilgiler gerektirdiğini kabul etmektedir ve bünyesindeki başka bir kuruluş olan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) tarafından halihazırda yayımlanan Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarını (UFRS) sunmaktadır. Aynı şekilde, ISSB tarafından yayınlanan Uluslararası Sürdürülebilirlik Raporlama Standardı ile sürdürülebilirlik konuları için gerekli olan yüksek kaliteli, güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgilerin karşılanması hedeflenmektedir. Bu amaçla 31 Mart 2021 tarihinde ISSB; “[Taslak] IFRS S2 İklimle İlgili Açıklamalar / IFRS S2-İklimle İlgili Açıklamalar (Taslak)” standart taslağını yayınlamıştır. IFRS S2 İklim Bildirimleri [Taslak], şirketlerin iklimle ilgili önemli riskleri ve fırsatları raporlaması için birtakım gereklilikleri ortaya koyan standarttır. Bu bilgi; girdilerin, faaliyetlerin, çıktılarının ve sonuçların iklim riskleri ve fırsatlarından nasıl etkilendiğini anlamak için işletmenin genel mali raporlamasını değerlendiren paydaşlar tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca, kuruluşun planını, iş modelini ve operasyonlarını iklim risklerine ve fırsatlarına uyarlama becerisini değerlendirmek için de ele alınmaktadır. Söz konusu standart, işletmelerin iklim değişikliğinden kaynaklanan fiziksel riskleri

ile düşük ya da sıfır karbonlu ekonomiye geçiş sürecinde karşılaşılabilecek riskler için uygulanmaktadır (IFRS Sustainability, 2022:5). Halihazırda IFRS 2 Standardının son hali verilmediğinden işletmeler; iklim değişikliği, insan hakları ve yolsuzlukla ilgili konularda Küresel Raporlama İnisyatifi (GRI) Standartlarını baz alarak sürdürülebilirlik raporlarını veya entegre raporlarını oluşturmaktadır. Ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerin belirlendiği bu raporlar GRI tarafından onaylanarak uluslararası kapsamda yayımlanmaktadır.

Sürdürülebilirlik konusunda dikkati çeken bir diğer konu da çifte önemlilik kavramıdır. Temel düzeyde önemlilik kavramı, bir şirketin nasıl performans gösterdiği üzerinde etkisi olabilecek bir konuya atıfta bulunan bir muhasebe ilkesidir. ESG bağlamında önemlilik; bir işletmeye hava durumu koşulları, iklim değişiklikleri, vb. durumlar doğrultusunda tehdit veya fırsat oluşturabilecek ESG faktörlerinin etkisi anlamına gelmektedir. Çifte önemlilik, bir şirketin faaliyetlerinin çevreye ve topluma getirdiği riskleri, potansiyel ve dahili olarak karşı karşıya kaldığı risklere ekler (Schwartzkopff, 2022).

Çifte önemlilik; ESG faktörlerinin işletmelere, işletme faaliyetlerinin de ESG faktörleri üzerine etkisini kapsayan bir kavramdır. Sözelimi; iklim değişikliği gibi çevresel bir faktör işletmelerin varlıklarını, üretimini ve tedarik zincirini doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkileyerek işletmelerin finansal performansına etkide bulunmaktadır. Diğer bir bakış açısıyla işletmelerin faaliyetleri sırasında çıkardıkları sera gazı salınımları işletme faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisini göstermektedir. Çifte önemlilik raporlaması işletmelerin kurumsal ve finansal sürdürülebilirliklerine doğrudan katkıda bulunan bir olgudur.

Finansal bilgilerin işletmelerin piyasa değerini belirleme de önemli bir unsur oluşturduğu bilirse de zaman içinde finansal tabloların sınırlılığı, raporlama yetersizlikleri, finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaçlarında oluşan farklılıklar neticesinde, işletme değerinin belirlenmesinde farklı bilgi kaynaklarına da yönelme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda finansal bilgilerin yanında işletmelerin faaliyetlerine etki eden ve finansal olmayan bilgilerin de raporlama sistemine dahil edilmesi zarurietini doğurmuştur. Özellikle çevresel, kurumsal ve sosyal faaliyetlerin işletme faaliyetleri üzerindeki etkilerinin de raporlanması, işletme paydaşlarına karar verme süreçlerinde fayda sağlaması ve taraflar arasında asimetrik bilgiyi, ters seçim etkisini ve ahlaki rizikoyu azaltması beklenmektedir.

Genel amaçlı finansal raporlar, kurumun iklim değişikliği ile ilgili riskleri ve fırsatları nasıl değerlendirdiği hakkında bilgiler içermektedir. Söz konusu riskler ve fırsatlar şirketlerin finansal planlamalarına dahil edilmektedir. Ek olarak bu raporlar, işletmenin finansal durumunun, performansının ve nakit akışlarının iklim değişikliğinden nasıl etkilendiğini detaylandırmaktadır. Herhangi bir açıklama eksikliği, bunun yerine sayısal verilerle telafi edilmektedir. İşletmeler, eksik ölçülebilir veriler yerine ayrıntılı bilgiler sağlamaktadır. Ölçülebilir veriler mevcut olduğunda belirli sayıları veya bir aralığı paylaşabilmektedir. Bir işletme, iklim risklerini ele almayı planlıyorsa, mali verilerinde gelecek yıllar içinde meydana gelmesi beklenen değişiklikleri açıklamalıdır. Bu, nakit akışı, performans istatistikleri ve mali durumdaki önemli değişiklikleri içermelidir. İşletmeler bu değişikliklerin şirketlerinin ilerlemesini ve bunun uzun vadeli finansal büyüme için nasıl etkilemesini beklediklerini belirtmelidir. Bir şirket, genel amaçlı finansal raporlama kullanıcılarının, orta vadeli ve uzun vadeli iş modelini, stratejisini ve finansmanını, sermayeye erişimini ve yakın gelecekte sermaye maliyetini etkilemesi beklenen iklimle ilgili önemli riskleri ve faydaları anlamalarına olanak sağlayan bilgileri kullanıma sunmalıdır (UFRS S2, 2022:3-6).

İklim değişikliğinin işletmeler üzerinde finansal etkileri vardır ve işletmelerin de iklim değişikliği üzerinde etkileri bulunmaktadır. Muhasebe bilgileri ve dipnotlar, yatırımcıların yatırımla ilgili karar vermelerine yardımcı olmak için işlemlerin, olayların ve diğer değişikliklerin firmalar üzerindeki etkileri hakkında ilgili, güvenilir, tarafsız ve karşılaştırılabilir bilgiler sağlamak için iyi bir yoldur. Bu nedenle, işletmelerin paydaşları işletmelerin sürdürülebilir bir yapıda bulunup bulunmadığı konusunda karar vermek adına iklim değişikliği ile ilgili muhasebe standartlarının geliştirilmesini istemektedir. Bununla birlikte, halihazırda finansal tablolarda iklim değişikliği varlıkları veya yükümlülükleri muhasebeleştirilmemektedir ve iklim değişikliğinin firma üzerindeki etkileri hakkında çok az açıklama bulunmaktadır. Mevcut iklim değişikliği bilgilerinin çoğu finansal değildir. Finansal olmayan açıklamalar, kullanıcıların bu tablolarda muhasebeleştirilen kalemler hakkında daha derin bir anlayış kazanmalarına yardımcı olduğu için finansal tablolara dahil edilmektedir (Barth, 2022).

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür çalışmaları incelendiğinde kredi derecelendirme ile sürdürülebilirlik faktörlerinin birlikte değerlendirildiği ulusal nitelikte çalışmaya rastlanılmamıştır. Kredi derecelendirme konusunda yapılmış ulusal literatür tarandığında aşağıdaki çalışmalara ulaşılmış ve çalışmalar özetlenmiştir:

Literatürde şirketlerin entelektüel sermayeleri ile kredi derecelendirme notları arasındaki ilişkiyi inceleyip anlamlı sonuçlara ulaşamayan çalışmalar (Meydan ve Yıldız, 2014; Horasan, Meydan ve Yıldız, 2017) ile makroekonomik değişkenlerle kredi notları arasındaki ilişkiyi test eden ve anlamlı sonuçlar bulamayan Çolak (2017) kredi derecelendirme konusunda literatüre katkı sağlamışlardır. Bununla birlikte ulusal yazında Borsa İstanbul'da (BİST) endeksler ile kredi derecelendirme notları arasındaki ilişkiyi analiz eden incelemeler (Ovalı, Kocabıyık ve Geyikçi, 2020; Süleymanoğlu ve Genç, 2020; Sarıtaş, Kılıç ve Nazlıoğlu, 2021; Cingöz ve Nal, 2021; Aydın, 2022) ön plana çıkmaktadır. Ayrıca ülke kredi notlarının CDS primleri üzerindeki etkisini inceleyip anlamlı sonuçlar elde eden Uçarkaya, Babuşçu ve Hazar (2022) kredi derecelendirmesi alanında alan yazınına katkıda bulunmuşlardır.

Kredi derecelendirme hakkında ulusal nitelikteki çalışmalar literatür araştırmasından da görüldüğü üzere daha çok BİST endeksi üzerine yoğunlaşmakla birlikte entelektüel sermaye, makroekonomik değişkenler, CDS primleri konuları da incelemeye konu olmuştur.

Kredi derecelendirme ile sürdürülebilirlik faktörlerinin birlikte değerlendirildiği uluslararası literatür incelendiğinde ise aşağıdaki çalışmalara ulaşılmış ve ilgili çalışmalar özetlenmiştir:

Weber ve ark. (2010), sürdürülebilirlik ve çevresel yönetime ilişkin kriterlerin ticari kredi risk yönetim sürecinde oynadığı rolü analiz etmiş ve sürdürülebilir olmanın sonuçlarını test etmiştir. Çalışma sonuçları, sürdürülebilirlik kriterlerinin bir borçlunun finansal performansını tahmin etmek ve kredi derecelendirme sürecinin tahmine dayalı geçerliliğini artırmak için kullanılabileceğini göstermiştir. Bir firmanın gösterdiği sürdürülebilirliğin, finansal performansının bir parçası olarak kredibilitésini etkilediği sonucuna varılmıştır. Diaz ve Sedano (2018), kredi derecelendirmesinde sürdürülebilirlik faktörlerinin dikkate alınıp alınmadığını incelemiş ve daha yüksek sürdürülebilirlik performansına sahip şirketlerin daha yüksek kredi notlarına sahip olma eğiliminde olduklarını ortaya koymuşlardır. Jang ve ark. (2020), Kore'deki kurumsal tahvil verilerini kullanarak ESG puanları ile tahvil getirileri arasındaki

ilişkiyi analiz etmiştir. ESG puanlarının firmaların aşağı yönlü riski hakkında değerli bilgiler içerdiği tespit edilmiştir. Bu etki, özellikle küçük firmalar gibi bilgi asimetrisi yüksek firmalar için belirgin bulunmuştur. Üç ESG kriterinden sadece çevresel puanlar, firma büyüklüğü ile etkileşime girdiğinde tahvil getirileri üzerinde önemli bir etki gösterdiği tespit edilmiştir. İlgili durum yüksek çevresel puanların küçük firmalar için borç finansmanı maliyetini düşürdüğünü göstermiştir. Sonuç olarak ESG, kredi kalitesinin değerlendirilmesinde kredi notlarının tamamlayıcısı olarak tanımlanmıştır, çünkü kredi derecelendirmeleri gelecekteki tahvil getirilerini tahmin etmede ESG etkilerini açıklayamaması kredi derecelendirme kuruluşlarının ya ESG puanlarını mevcut derecelendirme süreçlerine entegre etmeleri ya da tahvil yatırımcılarının mevcut kredi notlarıyla kendi başlarına entegre ettikleri ayrı ESG puanları üretmeleri gerektiğini göstermiştir. Nabeeh ve ark. (2021) sürdürülebilir bir finans paketinin bir parçası olarak Çin’de üretim için Yeşil Kredi Politikasının (*GCP*), çevreye karşı ortaya çıkan kirliliği azaltmak için üretim üzerindeki etkisini doğrulamıştır. Çalışmanın sonuçları üretimdeki kirliliği azaltmak ve çeşitli motivasyonlara ulaşmak için sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla çevre için daha fazla iş birliği sağlayabileceğini ve işletmelerin derecelendirme skorlarına katkıda bulunacağını göstermiştir. Aslan ve ark. (2021), ESG performansı ile kurumsal kredi temerrüdü olasılığı arasındaki ilişkiyi araştırmış ve kurumsal kredi temerrüdü olasılığının yüksek ESG performansına sahip firmalar için önemli ölçüde daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca enerji sektörünün, kurumsal kredi temerrüdü olasılığı konusunda ESG’den en çok etkilenen sektör olarak belirlenmiştir.

Medina, ve Giraldez (2022), ESG tartışmalarının Avrupa bankacılık sektörünün kredi notu üzerindeki etkisini incelemiştir. ESG tartışmalarının kredi notu üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ve ESG tartışmalarının seviyesi ne kadar düşük olursa, en yüksek kredi notlarına ulaşma olasılığının da o kadar yüksek olacağı sonucuna ulaşmışlardır. ESG tartışmalarının Avrupa finans kuruluşlarına verilen kredi notları üzerindeki etkisinin kapsamlı bir görünümü sunulmuştur. Zanin (2022), ESG puanlarının imalat, madencilik ve taş ocakçılığı, toptan ve perakende ticaret, bilgi ve iletişim ve gayrimenkul faaliyetleri sektörlerindeki firmaların kredi derecelendirmeleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çevresel kriterlerin, kredi derecelendirme modelinin uygunluğunun iyileştirilmesine en çok katkıda bulunan sürdürülebilirlik boyutu olduğu tespit edilmiştir. İncelenen tüm sektörlerde kredi notlarını önemli ölçüde olumlu yönde etkilemekte, madencilik ve taş ocakçılığı firmaları için daha güçlü etkileri bulunmaktadır. Kredi derecelendirme kuruluşları arasında sosyal ve yönetim boyutları için istatistiksel anlamlılık ve sektöre göre tahmini marjinal etkiler açısından net kanıtlar sunulamamıştır.

Literatür incelendiğinde özellikle son yıllarda kredi derecelendirmesi ile ESG faktörlerinin birlikte ele alındığı çalışmalar ön plana çıkmıştır. Çalışmalar daha çok kredi notları ve ESG puanları üzerine yoğunlaşmış ve genel anlamda değişkenler arasında anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

4. KREDİ DERECELENDİRMEDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK FAKTÖRLERİNİN ÖNEMİ VE DERECELENDİRME MODÜLÜNE ENTEGRASYONU

İşletmelerin uzun vadede faaliyet göstermeye devam etmesi ve beklenen faydaları sağlaması için sektöre özgü tüm paydaşları faaliyetlerine dahil etmesi ve iş ortaklarına, hedef kitlelere ve topluma öncelik vermesi gerekmektedir. Günümüzde tüm kurum ve kuruluşların önem verdiği sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik faaliyetleri hem iş hem de toplum hayatının geleceği açısından büyük önem taşımak-

tadır. Sosyal iş bölümünde olduğu gibi, tüm finansal piyasalarda sürdürülebilirliği sağlamak, ekonomik, ekolojik, sosyal ve kurumsal faktörlerin bütüncül bir görünümünü gerektirmektedir. İş ve yatırım kararları alınırken ekolojik ve sosyal fırsat ve risklerin, ekonomik ve finansal faktörlerin göz önünde bulundurulması, sürdürülebilir bir finansal sistem ve günümüz toplumunun geleceği için esastır. Sürdürülebilirlik, bir şirketin itibarını korumak ve güçlendirmek için yerine getirilmesi gereken koşullardan biridir. Finansal piyasalarda sürdürülebilir bir finansal ortam oluşturmak ve toplumun geleceğine katkı sağlamak amacıyla yapılan araştırmaların sonuç odaklı ve etkin bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir (JCR-ER Group of Japan Credit Rating Agency Ltd., <https://www.jcrer.com.tr/tr/sürdürülebilirlik>).

Kredi derecelendirme kuruluşları ve yatırımcılar, kredi riski ve derecelendirme kapsamında ESG beyanını imzalayarak, ESG'yi kredi derecelendirmelerine ve analizlerine sistematik ve şeffaf bir şekilde dahil etmeyi taahhüt etmektedirler. Bildiri bugüne kadar 180'den fazla yatırımcı ve 28 kredi derecelendirme kuruluşu (CRAs) tarafından desteklenmiştir. ESG faktörlerinin borçluların nakit akışlarını ve borç yükümlülüklerini yerine getirmeme olasılıklarını etkileyebilmektedir. Bu nedenle, ESG faktörleri, borçluların kredi itibarının değerlendirilmesinde önemli unsurlardır. Şirketler için, iklim değişikliğine bağlı atıl varlıklar, çalışma ilişkileri zorlukları veya muhasebe uygulamalarına ilişkin şeffaflık eksikliği gibi endişeler, beklenmedik kayıplara, harcamalara, verimsizliklere, davalara, düzenleyici baskıya ve itibar etkilerine neden olabilmektedir. Bununla birlikte doğal kaynak yönetimi, halk sağlığı standartları ve yolsuzlukla ilgili risklerin tümü vergi gelirlerini, ticaret dengesini ve yabancı yatırımı etkileyebilmektedir. Aynı durum yerel yönetimler ve proje tahvili ihraç eden özel amaçlı araçlar için de geçerli olmaktadır. Bu tür olaylar tahvil fiyatlarında oynaklığa neden olabilmekte ve temerrüt riskini artırabilmektedir. Sermaye piyasalarındaki büyük piyasa ve kendine özgü riskleri daha tam olarak ele almak için kredi derecelendirme kuruluşları ve yatırımcılar, ESG faktörlerinin potansiyel finansal önemliliğini stratejik ve sistematik bir şekilde değerlendirmelidir. Hangi ESG faktörlerinin dikkate alındığı, bunların nasıl entegre edildiği ve kredi değerlendirmelerinde ne ölçüde önemli görüldüğü konusunda şeffaflık, kilit paydaşların uyumunu sağlayacaktır. Bunu yaparken paydaşlar, kredi notlarının yalnızca bir ihraççının kredi itibarına ilişkin bir değerlendirmeyi yansıttığını kabul etmelidir. Kredi derecelendirme kuruluşlarının, derecelendirmeleri için hangi kriterlerin önemli olabileceğini belirlemede tam bağımsızlığa sahip olmalarına izin verilmelidir. İhraççı ESG analizi, kredi notunun önemli bir parçası olarak görülebilir de iki değerlendirme karıştırılmamalı veya birbirinin yerine geçebilir olarak görülmemelidir (United Nations Principle for Responsible Investment [UNPRI], <https://www.unpri.org/credit-risk-and-ratings/statement-on-esg-in-credit-risk-and-ratings-available-in-different-languages/77.article>).

UNPRI tarafından hazırlanan “*Initiative on ESG in Credit Ratings Statement*” kredi derecelendirme kuruluşlarına, yatırım dünyasında rehberlik etmek için hazırlanmış bir bildirdir. Bu kapsamda çeşitli ESG faktörleri, derecelendirme metodolojisinde kalitatif kriterler içinde değerlendirilerek şirketin ve/veya ihraççının derecelendirmesi daha doğru bir biçimde ifade edilmiş olmaktadır. Çevresel risk faktörleri, çalışma koşulları ve ilgili uyumluluk sorunları mevcut ve potansiyel etkileri açısından değerlendirilmektedir. Her derecelendirme ataması için bir dereceye kadar çevresel etkiyi göz önünde bulundursak da ağır sanayi, inşaat, enerji üretimi, kimyasallar, tekstil vb. gibi sektörlerde etki daha yüksek olduğunda belirli iş kolları daha sıkı incelemeye tabi tutulmalıdır. Sosyal faktörlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi nispeten daha zor olmakla birlikte insan faktörünü geliştirmek için yürürlükteki politikaları ve paydaşların refahına ve görüşlerine zarar veren eylemleri / politikaları ortadan kaldırma çabaları

değerlendirilmelidir. Yönetişim açısından paydaş katılımı, şeffaflık, bağımsızlık, risk yönetimi, hesap verebilirlik ve eşitlik hakkında bilgi toplanıp hem yazılı politikalar ve yönergeler gibi dahili belgeler hem de üçüncü taraf raporlaması, bir şirketin kurumsal yönetim çerçevesinin kalitesini değerlendirmek için analiz edilmelidir (JCR-ER Group of Japan Credit Rating Agency Ltd, <https://www.jcrer.com.tr/documents/jcreresguideline.pdf>).

UNPRI tarafından varlık sahipleri, yatırım yöneticileri ve kredi derecelendirme kuruluşları paydaşlarına yapılan anket sonucu kredi derecelendirme kuruluşlarının karbon vergileri ve emisyon ticaret planları gibi karbon fiyatlandırmasının etkisini kurumsal kar hesaplamalarına dahil etmeye teşvik ettiği tespit edilmiştir. Anket sonucuna göre; kredi riski değerlendirmesi için en önemli açıklama ölçütlerinin ne olduğu sorulduğunda, yanıt verenlerin çoğu sera gazı (GHG) emisyonlarını ve yoğunluğunu çok önemli olarak belirtmiştir. Katılımcılar, kredi riski değerlendirmesi için iklimle ilgili hedeflerin uygunluğunun ihracının risk ve fırsat profiline bağlı olduğunu ifade etmiştir. Çoğunluk, 2050 yılına kadar net sıfır hedeflerinin yanı sıra, tüm kapsamlar için mutlak ve yoğunluk açısından sera gazı emisyonu azaltma hedeflerinin önemi konusunda hemfikir olmuştur. Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SDGs) katkıda bulunmak ve atıl varlıkların riskini azaltmaya ilişkin hedeflere ulaşmak da ayrıca belirtilmiştir. Katılımcılar bununla birlikte sektöre özel hedeflere duyulan ihtiyacı da ifade etmiştir (Örneğin, yoğun su kullanan işletmeler için veya giyim imalatçıları gibi su sıkıntısı çeken alanlardaki faaliyetler için su riski azaltma hedefleri). Ankete katılanların yarısından fazlası, şirketlerin iklimle ilgili riskleri nasıl belirlediklerini açıklamalarının, bunların nasıl yönetileceğini, stratejilerine ve operasyonlarına nasıl entegre edileceğini henüz belirlememiş olsalar bile önemli bir ilk adım olduğu konusunda hemfikir olmuştur. Katılımcılar, şirketlerin iklimle ilgili konuların yönetim tarafından öncelikli olduğundan emin olmak için bu açıklamaları genel risk yönetimi süreçlerine entegre etmeleri gerektiğini belirtmiştir (UNPRI, 2022).

Derecelendirme kuruluşları derecelendirme modüllerine, kantitatif metriklerin yanında geleneksel kalitatif faktörlerine ilave olarak ESG faktörlerini de dahil etmeye başlamışlardır. Söz konusu faktörlerin derecelendirme kuruluşları tarafından derecelendirme sistemine entegrasyonu, şirketlerin / ihracçıların uzun vadede sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir finans oluşturmalarına önemli katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda kredi derecelendirme sürecinde derecelendirme kuruluşlarının ESG kriterleri altında dikkate alabileceği ve derecelendirme modüllerine dahil edebileceği faktörler aşağıda sunulmuştur¹:

- ÇED Raporunun Varlığı

İşletme faaliyetleri / projeleri / yatırımlarına yönelik olarak ilgili Bakanlık tarafından yapılan çevresel etki değerlendirmesi neticesinde alınmış ÇED olumlu raporunun bulunup bulunmadığının, dolayısıyla belirtilen faaliyetlerin çevreye olumsuz etkisinin olup olmadığının sürdürülebilirlik anlamında değerlendirilmesi amaçlanmalıdır.

1 Söz konusu ESG kriterlerine ilişkin bilgiler, Türkiye’de faaliyet gösteren bir kamu finans kuruluşunun kredi derecelendirme modülünden yararlanılarak derlenmiştir.

- Yeşil Bina Sertifikasının Varlığı

İşletme faaliyetlerinin su tasarruflu, enerji tasarruflu ve geri dönüşüm konularında tescilli olan *LEED*, *BREEAM*, *DGNB*, *EEWH*, *CASBEE*, *Green Star* vb. sertifikalı binalarda sürdürülüp sürdürülmediği değerlendirilmesi amaçlanmalıdır. İşletmelerin sürdürülebilirlik ve çevre duyarlılıklarının ölçülmesinde kullanılan araçlardan birisi de faaliyetlerinin, enerji tasarrufu sağlayan, emisyonu düşük olduğu tescil edilmiş olan binalarda sürdürüp sürdürmediklerinin tespitidir. Bu kapsamda *LEED*, *BREEAM*, *DGNB*, *EEWH*, *CASBEE*, *Green Star* ve benzeri belgeler, binaların düşük emisyonlu olduğu ve enerji tasarrufu sağladığı (Yeşil Bina) anlamına gelmektedir.

- Uluslararası Standardizasyon Teşkilatı (ISO) Çevresel Yönetim Standardı Sertifikalarının Varlığı

İşletmelerin çevre duyarlılığı konusunda karar mekanizmaları tarafından belirlenen standartlarda faaliyetlerini sürdürüp sürdürmediklerinin ölçülmesi amaçlanmalıdır. *ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Standartlar Serisi*; bir kuruluşun önemli ve öncelikli olarak tanımlanan çevresel etkilerinin kontrol altına alınması, azaltılması ve tamamen ortadan kaldırılması için belirlediği çevre ve hedeflerine sistematik bir biçimde ulaşması için yayınlanmış uluslararası standartlar serisidir. *ISO 14000* standartlar serisi, hazırlanışı itibarı ile tüm ülkelerde yürürlükte olan çevre yasaları ve uygulamaya yönelik yönetmelikler ile uyumlu bir yapıda olduğundan uygulamalar genel olarak mevzuat şartlarının getirdiği yükümlülüklerin karşılanması ile paralellik göstermektedir. *ISO 14000* standart serisi içerisinde önde gelen ve uyulması beklenen standartlar; *ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemleri- Şartlar ve Kullanım Kılavuzu*, *ISO 14004 Çevre Yönetim Sistemleri- Prensipler, Sistemler, Destekler ve Tekniklere Dair Genel Kılavuz*, *ISO 14020 Çevre Etiketleri ve Beyanları - Genel Prensipler*, *ISO 14031 Çevre Yönetimi - Çevre Performans Değerlendirilmesi - Kılavuz*, *ISO 14040 Çevre Yönetimi - Hayat Boyu Değerlendirme - İlkeler ve Çerçeve*, *ISO 14046 ISO Su Ayak İzi Standardı*, *ISO 14064 Sera Gazı Emisyon Azaltım Standartları*, *ISO 14067 Karbon Ayak İzi Standardı* ve *ISO 50001 Enerji Yönetim Standardıdır*. İşletmelerin belirtilen standart serisindeki belgelerden herhangi birine veya uluslararası alanda geçerli muadil bir sertifikaya sahip olması önem arz etmektedir. *ISO* standart belgeleri 3 yıllık süre için alınabilmektedir. Bu nedenle firmada söz konusu belgenin bulunması halinde belgenin güncel olup olmadığının teyit edilmesi gerekmektedir. Bir ürünün su ayak izi o ürünün üretim ve tüketim faaliyetlerinde kullanılan toplam temiz su miktarını ve oluşan kirlilik oranını belirtmektedir. Su kirliliğinin önlenmesi konusunda uluslararası alandaki en önemli ölçüt sulak alanların korunmasını ve sürdürülebilir kullanımını sağlamayı amaçlayan *RAMSAR* Sözleşmesi kararlarıdır. Firma bünyesinde sürdürülen faaliyetlerin veya planlanan projelerin *RAMSAR* Sözleşmesinde belirtilen sulak alanlara olumsuz etkisinin tespit edilmesi halinde *ISO* çevresel yönetim standardı sertifikası bulunsa dahi kriter olumsuz olarak değerlendirilmelidir.

- Karbon Salınımı Değerlendirmesi

Söz konusu kriterle; işletmelerin karbon salınımı konusunda hassasiyet taşıyıp taşımadıklarının değerlendirilmesi amaçlanmalıdır. Karbon sertifikaları, karbon salınımı konusunda firmada gerekli çalışmaların yapıp yapılmadığını göstermesi açısından belirleyici özellik taşımaktadır. Uluslararası piyasalarda geçerliliği olan çok sayıda karbon sertifikası bulunmakta olup başlıcaları; *Gold Standard (GS)*, *Verified Carbon Standard (VCS)*, *Voluntary Emission Reduction (VER +)*, *The Climate, Community and Biodiversity Standards (CCB Standards)* ve *Chicago Climate Exchange (CCX)* şeklindedir. İşletmelerin,

karbon nötr faaliyet göstermek adına yukarıda belirtilen sertifikalardan herhangi birine veya uluslararası karbon piyasalarında geçerliliği bulunan muadil bir sertifikaya sahip olup olmadığı tespit edilmelidir. İşletmenin karbon salınım sertifikası bulunmamasıyla birlikte karbon ayak izi ölçümünü yaptırdığı tespit edilmişse ve söz konusu karbon salınımını azaltmak için fiili olarak çalışmalarda bulunduğu bilgisine ulaşılmışsa kriter olumlu olarak değerlendirilmelidir. Firmanın sera gazı emisyon envanteri hesaplaması, ISO 14064 - ISO14067 - PAS2050 - PAS 2060 belgelerinden birine sahip olması, sera gazı salınımı konusunda uluslararası inisiyatiflere üye olunması (*UNEP FI, Global Compact, Equator Principles vb.*) veya firma bünyesinde sürdürülebilirlik raporu hazırlanmış olması, firmanın sürdürülebilirlik konusunda hassasiyeti olduğunu gösterir nitelikte sayılmalı ve olumlu değerlendirilmelidir. Karbon salımı bulunmasına karşılık uluslararası geçerliliği olan karbon salım hakkı satın alan firmalara ve yenilenebilir enerji üretimi konusunda faaliyet gösteren, faaliyetleri kapsamında ihtiyaç duyduğu enerjinin büyük bölümünü yenilenebilir kaynaklardan temin eden veya yenilenebilir enerji üretimi konusunda yatırımı devam eden firmalar için kriter olumlu değerlendirilmelidir.

- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Değerlendirmesi

Firmalarda işçi sağlığı/iş güvenliğinin ne ölçüde sağlandığının değerlendirilmesi amaçlanmalıdır. Değerlendirilen firmalarda şirket personelinin çalışma koşullarının yerel yasalarla ve sektör uygulamaları ile uyumlu olup olmadığı sorgulanmalı ve kriter notlandırılması söz konusu sorgulamalar doğrultusunda yapılmalıdır. *OHSAS 18001 (İş ve İşçi Sağlığı Güvenliği), SA 8000 (Sosyal Sorumluluk Standardı), BS 25999 (İş Sürekliliği Yönetimi)* vb. işçi sağlığı / iş güvenliğini ilgilendiren belgelerden en az birine sahip olan firmalar için söz konusu kriter olumlu değerlendirilmelidir. Alanında uzman olduğu belge ile teyit edilen personel istihdam eden (örneğin iş sağlığı ve güvenliğinden sorumlu mühendis veya teknik elemanla düzenlenmiş sözleşme, işçilerin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi aldıklarına dair sertifika veya belgeler, iş makinelerini kullananların operatör belgesi vb.) firmalarda kriter olumlu değerlendirilmektedir. Firmaların sigorta kuruluşlarına yüksek miktarda veya uzun zamandır süregelen prim borcunun bulunması, ilgili bakanlık tarafından iş güvenliği ve işçi sağlığı konularında kesilmiş cezasının bulunması veya geçmişinde önemli derecede (ölüm, iş göremezlik raporu vb.) iş kazası yaşanmış olması halinde kriter olumsuz olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca firmalar hakkında yapılan internet araştırmasında iş güvenliği ve işçi sağlığı konularında olumsuz imaja sebep olacak unsurların tespit edilebilmesi halinde söz konusu durumun risk nosyonu olumsuz olarak değerlendirilmelidir.

- Tüketici Haklarına Duyarlılık Değerlendirmesi

Firmalarda müşteri memnuniyetine yönelik çalışmaların bulunup bulunmadığının tespiti ve bu durumun firma faaliyetlerine etkisinin ölçülmesi amaçlanmalıdır. Tüketici haklarının korunması hakkında yürürlükte olan kanunlar uyarınca imalatçı, satıcı, bayi, acente veya ithalatçı konumunda olan firmalar, tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, aydınlatıcı, eğitici, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı önlemleri almak zorundadır. Firmanın tüketici hakları ve müşteri memnuniyetine ilişkin duyarlılığının ölçülmesinde konu ile ilgili sertifika/standartlara (*adil ticaret etiketi, ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi, ISO 10002 Müşteri Memnuniyeti Yönetim Sistemi Standardı, ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi vb.*) ve tüketici kanundaki zorunlu belgelere sahip olunması durumunda kriter olumlu değerlendirilmelidir. Firma bünyesinde müşteri ilişkileri odaklı bi-

rim/birimlerde personel istihdam edilmesi firmanın müşteri memnuniyeti konusunda gerekli hassasiyete sahip olduğuna dair fikir verebileceğinden kriter değerlendirmesinde olumlu olarak dikkate alınabilecektir. Bununla birlikte firma hakkında gerçekleştirilen araştırmalarda, firmanın satışına konu olan ürün/hizmetleri hakkında olumsuz bir imaj oluştuğunun tespit edilmesi halinde söz konusu durumun kriterin değerlendirmesinde dikkate alınması gerekmektedir.

5. SONUÇ

Kredi derecelendirmesi, kalitatif ve kantitatif kriterler baz alınarak borçlunun borcunu ödeme kapasitesini ve isteğini bağımsız derecelendirme kuruluşlarıyla tespit eden ve bunu harfli notlarla sunan bir dizi faaliyetten oluşmaktadır. Kredi derecelendirme notları başta yatırımcılar olmak üzere işletmelerin diğer tüm paydaşları açısından yol gösterici nitelikte olan ve karar alma süreçlerinde etkin rol oynayan göstergelerdir.

Geleneksel kredi derecelendirmesi; kalitatif bağlamda işletmelerin faaliyetlerini ve ortakların veya yönetim kurulu üyeleri hakkında bilgilerin değerlendirilmesi sürecini içerirken, kantitatif kriterlerin analiz edilmesinde işletmelerin finansal tablolarından ve çeşitli rasyolardan yararlanılmaktadır. Zaman içerisinde özellikle küresel ısınmanın etkisiyle değişen iklim şartları, iklim şartlarının işletme faaliyetleri üzerindeki etkisi, işletme faaliyetlerinin çevreye olan etkileri konularını ön plana çıkarmaya başlamış ve sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmıştır. Sürdürülebilirlik faktörleri kredi derecelendirme sürecinde önemi giderek artan bir konu haline gelmiştir. Bu kapsamda söz konusu faktörler işletmelerin finansal performansını etkileyen ve kredi derecelendirme kuruluşları tarafından derecelendirme sürecine dahil edilmesi gereken konular arasında yerini almıştır.

İşletmelerin finansal performanslarının değerlendirilmesinde gelir, gider, karlılık ve nakit akış metrikleri öne çıkmaktadır. Söz konusu metrikler bir işletmenin kredi ödeme kabiliyetini ve kredi riskinin ölçülmesinde kullanılan göstergelerdir. Derecelendirme kuruluşları geleneksel kredi derecelendirme sürecinde işletme finansallarından yararlanmaktadır. Değişen şartlar içerisinde sürdürülebilirlik kavramı kapsamında ele alınan çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim faktörlerinin işletmelerin kredi derecelendirme sürecinde kalitatif kriterlere entegre edilmesi zaruriyeti belirmiş ve söz konusu kriterler kredi notunun oluşmasında temel parametrelerden olmaya başlamıştır. Sürdürülebilirlik faktörleri; çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim olmak üzere 3 başlıkta ele alınmaktadır. Çevresel faktörler; işletmelerin çevreyle olan ilişkisi temelinde şekillenmekte olup işletmelerin çevre dostu olup olmadığını, çevre yönetim sistemlerinin işletme faaliyetleriyle olan ilişkisini ve işletmelerin çevreye zarar verip vermediğini ifade etmektedir. Sosyal faktörler; işletmelerin iç ve dış müşterileri ile toplumla olan ilişkisini içermektedir. Kurumsal yönetim faktörleri; işletmelerin yönetim yapısını, kalitesini ve şeffaflığını ölçmektedir.

Sürdürülebilirlik unsurları; işletmelerin gelecekteki performanslarına etki edecek faktörlerdir. İşletmelerin gelecekteki risklerini tahmin etmede ve bunlara karşı önlem almada söz konusu faktörler yardımcı olmakla birlikte işletmelerin fırsatları değerlendirebilmesine de katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda kredi derecelendirme kuruluşları, finansal performansın yanında sürdürülebilirlik faktörlerini de derecelendirme modüllerine dahil ederek ve bu faktörleri analiz ederek işletmelerin uzun vadeli başarıları hakkında öngörülebilir bir çerçeve sunabilir. Bu doğrultuda hem kreditorlerin hem de yatırımcıların riskleri mini-

mize edilerek daha sürdürülebilir bir gelecek için adımlar atılabilir. Bununla birlikte bilinçli ve sürdürülebilir yatırım kararlarına da imkan sağlayabilir.

İşletmelerin sürdürülebilir gelecek ve sürdürülebilir finans oluşturma sürecinde ESG kriterlerine uyumu önem arz etmektedir. Sürdürülebilirlik faktörleri; bir işletmenin finansal sağlığı ve başarısına katkı bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, kredi derecelendirme kuruluşlarının geleneksel kredi derecelendirme sürecinden ziyade çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim faktörlerinin de derecelendirme modüllerine dahil olduğu yeni bir derecelendirme sürecini ele almasına ve ilgili kriterleri derecelendirme modüllerine entegre etmeleri hususuna vurgu yapılmıştır. İlerleyen çalışmalarda kredi derecelendirme ile sürdürülebilirlik faktörlerinin ampirik yönden incelenmesi hususunda çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aslan, A., Poppe, L., & Posch, P. (2021). Are sustainable companies more likely to default? Evidence from the dynamics between credit and ESG ratings. *Sustainability*, 13(15), 8568.
- Aydın, M. (2022) Ülke Kredi Notu Görünümlerinin Pay Getirileri Üzerindeki Etkileri: Bist30 Endeksi Üzerine Bir Olay Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 17(1), 59-73.
- Babuşçu, H., Hazar, A. (2007) SPK Kredi Derecelendirme Uzmanlığı Sınavlarına Hazırlık, Öncü Basımevi-Ankara
- Barth, M. E. (2022). Accounting standards: the ‘too difficult’ box—the next big accounting issue?. *Accounting and Business Research*, 52(5), 565-577.
- Blaurock, U. (2007). Control and responsibility of credit rating agencies. *Electronic journal of comparative law*, 11(3), 1-37.
- Brundtland Report of the World Commission on Environment and Development: Our common future. (1987) pp. 1-300.
- Cingoz, F. & Nal, M. (2021). News and Credit Rating Agency Related Volatility on Turkish Stock Market. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (4) , 878-894 . DOI: 10.52835/19maysbd.994159
- Çolak, Y. (2017). Türkiye'nin Makroekonomik Değişkenleri İle Kredi Notları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Moody's Örneği/The Causal Relationship Between Turkey's Macroeconomic Variables And Credit Rating: The Case Of Moody's. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 1(1), 61-74. Eğitim Yayınevi.
- Diaz, M., & Sedano, M. Á. (2018). Do Credit Ratings Take Into Account The Sustainability Performance Of Companies?. *Sustainability*, 10(11), 4272.
- European Commission, *How to deal with the new rating culture*, July 2005
- Gülmez, A., & Gündoğan, H. (2014). Uluslararası politik iktisat çerçevesinde kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye uygulaması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 65-90.
- Horasan, E., Meydan, C., & Yildiz, S. (2017). Entelektüel Sermaye, Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve İşletme Performansı Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 463-482.
- https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/Surdurulebilirlik/S2%2030_11_2022%20EN.pdf Erişim Tarihi: 18.01.2023
- [https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/T%C3%BCrkiye%20S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilirlik%20Raporlama%20Standartlar%C4%B1n%C4%B1n%20Belirlenmesi%20ve%20Yay%C4%B1mlanmas%C4%B1%2016_06_2022%20-%20v2%20\(1\).pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/T%C3%BCrkiye%20S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilirlik%20Raporlama%20Standartlar%C4%B1n%C4%B1n%20Belirlenmesi%20ve%20Yay%C4%B1mlanmas%C4%B1%2016_06_2022%20-%20v2%20(1).pdf) Erişim Tarihi: 18.01.2023
- <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&Mevzu>
- Hull, J., Predescu, M., & White, A. (2004). The relationship between credit default swap spreads, bond yields, and credit rating announcements. *Journal of banking & finance*, 8(11), 2789-2811.
- Jang, G. Y., Kang, H. G., Lee, J. Y., & Bae, K. (2020). ESG Scores and The Credit Market. *Sustainability*, 12(8), 3456.
- JCR-ER Group of Japan Credit Rating Agency Ltd, “JCR Avrasya Sürdürülebilirlik” <https://www.jcrer.com.tr/tr/surdurulebilirlik> Erişim Tarihi: 19.01.2023
- JCR-ER Group of Japan Credit Rating Agency Ltd,, “JCR-ER Guideline and Information on Environmental, Social and Governance Factors on Credit Ratings” Erişim Tarihi: 19.01.2023

Kaminsky, G., & Schmukler, S. L. (2002). Emerging market instability: do sovereign ratings affect country risk and stock returns?. *The World Bank Economic Review*, 16(2), 171-195.

Küçükçolak, A. (2020). Kredi Derecelendirme Sektörü. Hiperlink Eğitim. İlet. Yay. San. Tic. ve Ltd. Sti.. 1. Baskı İstanbul

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens III, W. W. (1972). The limits to growth-club of rome.

Medina, R., & Giraldez-Puig, P. (2022). Do Sustainability Risks Affect Credit Ratings? Evidence from European Banks. *The Amfiteatru Economic Journal*, 24(61), 720-720.

Meydan, C., & Yıldız, S. (2014). Şirketlerin Entelektüel Sermayesi ve Kredi Derecelendirme Notu Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Management and Economics Research*, 12(23), 95-112.

Nabeeh, N. A., Abdel-Basset, M., & Soliman, G. (2021). A model for evaluating green credit rating and its impact on sustainability performance. *Journal of Cleaner Production*, 280, 124299. No=11442&MevzuatTertip=5 Erişim Tarihi: 17.01.2023

Ovalı, M., Kocabıyık, T., & Geyikçi, U. B. (2019). Kredi derecelendirme ve borsa ilişkisi.

Ovalı, M., Kocabıyık, T., & Geyikçi, U. B. (2020). Kredi Derecelendirmenin Borsa Endeksleri Üzerindeki Etkileri: T-BRICS Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 27(2), 309-335.

Pettit, J. (2004). The New World Of Credit Ratings. Available at SSRN 593522.

Ratings, S. P. G. (2019). Guide to credit rating essentials: What are credit ratings and how do they work.

Sarıtaş, H., Kılıç, E., & Nazlıoğlu, E. H. (2021). CDS Primleri ve Derecelendirme (Rating) Notları ile BIST 100 Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Maliye ve Finans Yazıları*, (116), 73-92.

Schwartzkopff, F. (2022). *What New ESG Approach 'Double Materiality' Means — and Why JPMorgan Is a Fan*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-09-21/what-double-materiality-means-for-esg-and-jpmorgan-quicktake#:~:text=%E2%80%9CDouble%20materiality%E2%80%9D%20adds%20the%20risks,the%20subject%20of%20intense%20debate>. Erişim Tarihi: 18.01.2023

Seval, B. (2014). Kredi derecelendirmesi. *İstanbul: Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu AŞ*.

Süleymanoğlu, B. & Genç, E. G., (2020) Kredi Derecelendirme Kuruluşları Notlarının Hisse Senedi Fiyatları Üzerindeki Etkisi: Özel Sermayeli Dört Büyük Banka Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 4(8), 114-136.

Uçarkaya, S., Babuşcu, Ş., & Hazar, A. (2022). Ülke Kredi Notlarının CDS Primleri Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Olay Analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (117), 135-158.

United Nations Principle for Responsible Investment [UNPRI], “Statement on ESG in credit risk and ratings” <https://www.unpri.org/credit-risk-and-ratings/statement-on-esg-in-credit-risk-and-ratings-available-in-different-languages/77.article> Erişim Tarihi: 19.01.2023

UNPRI, (2022). ESG in Credit Risk and Ratings: Are the TCFD recommendations useful for credit risk analysis?, <https://www.unpri.org/download?ac=15840> Erişim Tarihi: 19.01.2023

Weber, O., Scholz, R. W., & Michalik, G. (2010). Incorporating Sustainability Criteria Into Credit Risk Management. *Business Strategy and The Environment*, 19(1), 39-50.

Yaslıdağ, B. (2007). Kredi derecelendirme sistemi: SPK Lisanslama Sınavına Hazırlık Soru Örnekleri. Literatür Yayıncılık.

Yazıcı, M. (2011). Bankacılıkta Kredi Tahsisi. Seçkin Yayıncılık 3. Baskı

Zanin, L. (2022). Estimating the effects of ESG scores on corporate credit ratings using multivariate ordinal logit regression. *Empirical Economics*, 62(6), 3087-3118.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

- 1- Çalışma, Word ortamında hazırlanmalı ve DergiPark platformuna yüklenmelidir.
- 2- Yazılar, A4 boyutunda, 1.5 satır aralığıyla, Times New Roman karakterinde, 12 punto ile yazılmalıdır.
- 3- Yazarın adı, unvanı ve bağlı olduğu kuruluş, e-mail adresi ve ID bilgisi burada yer almalıdır.
- 4- Yazının ilk sayfasında aşağıdaki bilgilere yer verilmelidir:
 - i. Yazının başlığı, büyük harf, 16 punto ve bold yazılmalıdır.
 - ii. İlk sayfada, makalenin en az 100 en çok 200 kelimeyi geçmeyen, Türkçe ve İngilizce (başlık da dahil olmak üzere) Öz'leri yer almalıdır.
 - iii. Öz'lerin altında anahtar sözcükler (keywords) ve JEL sınıflandırması bulunmalıdır. JEL kodları <https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php> adresinden alınmalıdır.
- 5- Giriş ve sonuç bölümleri de dahil olmak üzere yazının tüm bölümleri ve başlıkları numaralandırılmalı ve bold yazılmalıdır. Birinci derece başlıkların tamamı büyük harfli ve koyu, diğer başlıkların yalnızca ilk harfi büyük harfli ve koyu yazılmalıdır.
- 6- Tablo içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, grafik, vb.) “şekil” olarak adlandırılmalıdır. Tablo ve şekillere başlık (sıra numarası ve ad) verilmelidir. Tablolarda başlıklar üstte, şekillerde ise altta Times New Roman 10 punto ile yazılmalı, varsa bunlara ilişkin kaynak bilgileri de altta yer almalıdır.
- 7- Atıflar metin içerisinde parantez kullanımı veya dipnot şeklinde yapılabilir. Dipnotlar, metin içerisinde numaralandırılmalı ve kaynakça bilgileri sayfanın altında yer almalıdır.
- 8- Dergimiz APA 7 (2020) kurallarına göre makaleleri düzenlemekte ve çalışmaların en son çıkan APA formatına göre hazırlanmasını talep etmektedir. Buna göre dergimizde kullandığımız metin içi ve metin sonu kaynakça örnekleri aşağıda yer almaktadır.

Kitap

Kitap ismi italik ve küçük harflerle verilmelidir. Kitap isminin başında ve sonunda nokta olmalı ardından yayınevi düz ve büyük harfle başlayacak şekilde verilmelidir.

Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. Sage. (Sadece yayınevi verilmeli ancak yayın yeri verilmemelidir.)

Metin içinde kitaplar (Potter & Wetherell, 1987) şeklinde verilmelidir. & işareti and veya ve kelimeleri yerine kullanılmalıdır.

Makale

Makalelerde makale ismi küçük harflerle düz ancak dergi ismi büyük harfle başlayacak ve italik şekilde yazılmalıdır. Dergi cilt sayısı italik ancak sayı no parantez içinde düz olmalıdır.

Guadalupe, M., Li, H., & Wulf, J. (2014). Who lives in the C-suite? Organizational structure and the division of labor in top management. *Management Science*, 60(4), 824-844.

Metin içinde ise (Guadalupe, Li & Wulf, 2014) olarak verilmelidir.

Diğer kaynak türleri ile ayrıntılı bilgiye APA 7 resmi sitesinden ulaşabilirsiniz.

9- Yazılar, kaynakça ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalı, sayfalar numaralandırılmalıdır.

10- Makale başlangıç sayfasında gönderim tarihi gün-ay-yıl olarak yazılmalıdır.

11- Dergiye gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın yazı için "basıla" verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması, yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

12- Makale yazarlarının makalelerde tanımlayıcı kimlik/numarasına (ID) yer verilecektir. ORCID, Open Researcher ve Contributor ID'nin kısaltmasıdır. ORCID, Uluslararası Standart Ad Tanımlayıcı (ISNI) olarak da bilinen ISO Standardı (ISO 27729) ile uyumlu 16 haneli numaralı bir URI'dir.

<http://orcid.org> adresinden bireysel ORCID için ücretsiz kayıt oluşturulabilir.

13- Birden ona kadar olan rakamlar; tablo ve listelerde kullanılması, matematiksel, istatistikî veya teknik birim ve miktarların (uzaklık, ağırlık vs.) belirtilmesi hariç yazı ile yazılmalı, diğer sayılar nümerik olarak gösterilmelidir.

14- Metin içerisinde “%” işareti kullanılmamalı, “yüzde” ifadesi kullanılmalıdır.

15- Denklemler parantez içinde numaralandırılmalı, numaralar sağa yaslanmış ve sıralı olarak birbirini izlemelidir.

16- Çalışmalar her sayfanın üst alt sağ ve solundan 3'er cm boşluk kalacak şekilde hazırlanmalıdır.

Etik Kurul izni;

Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,

İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,

İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.

ETİK KURUL İZİNİ GEREKTİRMEKTEDİR.

Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir.

Olgu sunumlarında “Aydınlatılmış onam formu”nun alındığının belirtilmesi,

Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,

Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi

İzinle ilgili bilgilere makalede yer verilmesi zorunludur. Eğer bu izinlerin alınması gerekli ise, izinin hangi kurumdan, hangi tarihte ve hangi karar veya sayı numarası ile alındığı açıkça makalede yer almalıdır.

TELİF HAKLARI DEVRİ

- Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisine gönderilen makalenin Yazar / yazarların özgün çalışması olduğunu,
- Çalışmalar başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olduğunu,
- Makale yazar / yazarlarının makalenin son halini onayladıklarını,
- Makalede bulunan metnin ve şekillerin diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini,
- Sunulan makale üzerindeki mali haklarını, özellikle işleme, çoğaltma, temsil, basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dahil olmak üzere her türlü umuma iletim haklarını makaleyi gönderdiği andan itibaren Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'ne devretmeyi kabul ve taahhüt etmiş sayılırlar.
- Yazar/ yazarlar makaleyi çoğaltma, postayla veya elektronik yolla dağıtma hakkına sahiptir. Makalenin herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılmasına Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'nin yayımcı kuruluş olarak belirtilmesi ve atıfta bulunulması şartıyla izin verilir.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

ETİK İLKELERİ

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi “Yayın Etiği”, “Araştırma Etiği” ve “Yasal/Özel izin belgesi alınması” ile ilgili kurallara ve uluslararası yayın etik standartlarına uymayı taahhüt eder.

Makale gönderen yazarlar aşağıdaki kurallara uymalıdır:

1. Gönderilen makaleler, yazar(lar)ın özgün çalışması olmalıdır.
2. Gönderilen makaleler daha önce yayımlanmamış veya eşzamanlı olarak başka bir dergiye yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
3. Olası herhangi bir çıkar çatışması açıkça belirtilmelidir.
4. Makalenin geliştirilmesinde kullanılan veri kaynakları hakkında yayın kurulu bilgilendirilmelidir.
5. Makale yayınlanmak üzere yollandıktan sonra yazar tarafından herhangi bir hata bulunursa, yazar(lar) yapılan düzeltmeleri derhal Editöre bildirmelidir.
6. Yazar(lar)ın, hakem raporlarında istenilen düzeltmeleri zamanında yapmalıdır.
7. Gerekli durumlarda alınması gereken etik kurul onayı makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.
8. Yazar(lar) makalelerini bilimsel araştırma ve yazma tekniklerine uygun olarak hazırlamalıdır.

Hakemler aşağıdaki kurallara uymalıdır:

1. Bütün makaleleri, makalenin entelektüel içeriğini temel alarak, yazarın cinsiyet, ırk, etnisite, din, bağlı bulunduğu kurum, vatandaşlık veya siyasi değerlerine bakmaksızın adil şekilde değerlendirmelidirler.
2. Değerlendirmelerini; küçümseyici, rencide edici değerlendirme ve yorumlar yapmaktan kaçınacak şekilde objektif ve yapıcı yapmalıdırlar.
3. Doğru bir değerlendirme yapmak için gereken uzmanlık yeterliliğine sahip olmalı ve makaleleri kabul etmeleri durumunda kendilerine verilen süre içinde değerlendirmelidirler.

4. Gözden geçirme işlemi sırasında çıkar çatışması gözlemliyorlarsa, durumu Editör'e bildirmelidirler.
5. Makaleyle ilgili tüm bilgileri gizli tutmalı ve başkalarıyla paylaşmamalıdır.
6. Değerlendirme süreci sırasında elde ettikleri bilgileri, kendi veya başkalarının veya başka kuruluşların avantajına veya başkalarını dezavantajlı duruma düşürmek veya itibarını zayıflatmak için kullanmamalıdır.
7. Makalenin yayınlanmasının reddine neden olabilecek herhangi bir bilgi varsa Editöre bildirmelidirler.

Editörler aşağıdaki kurallara uymayı taahhüt eder

1. Bütün makaleleri, makalenin entelektüel içeriğini temel alarak, yazarın cinsiyet, ırk, etnisite, din, bağlı bulunduğu kurum, vatandaşlık veya siyasi değerlerine bakmaksızın adil şekilde değerlendirir.
2. Makaleler ile ilgili bilgileri gizli tutar.
3. Makaleler ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması gözlemlenmeleri halinde, bunları açıklar.
4. Yayın Kurulu, yayınlanmak üzere gönderilen makalenin hakem değerlendirmelerine dayalı olarak yayınlanması kararının verilmesinden, derginin yayın kurulu politikalarından ve intihal, hakaret, etik ve telif hakkı ihlaline karşı yasal tedbirlerin alınmasından sorumlu olur.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

YAYIN POLİTİKASI

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi teorik ve/veya uygulamalı özgün makaleleri yayınlayan hakemli, bilimsel bir dergidir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'ne Türkçe çalışmalar gönderilebilir.

Kapsam olarak, muhasebe ve denetim alanlarında gönderilecek makalelere açıktır.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurması ilkesi doğrultusunda açık erişim sağlama politikasını benimsemiştir. Dergi içeriği tüm kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli"dir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilerek üçüncü hakemin olumlu veya olumsuz görüşüne göre nihai karar verilmektedir.

Dergiye gönderilecek makalelerin "yazım kurallarına" uygun hazırlanmış olması, başka hiçbir yerde yayımlanmamış olması veya dergimize gönderildiği tarihte bir başka dergide hakem değerlendirme sürecinde olmaması gerekir. Yayımla ilgili bitmeden 2. bir dergiye makale göndermek "duplikasyon" olarak nitelendirilmektedir. Bu şekilde makale gönderen yazarlar hukuki olarak suç işlemektedirler. "duplikasyon" yaptığı tespit edilen yazarlar hakkında dergimiz gerekli gördüğü taktirde yasal işlem başlatabilir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakemlerin ve yayın kurulunun eleştirisi ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler veya konunun uzmanı hakem olabilir.

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi makale gönderen yazar/yazarlar, derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.

Makale Değerlendirme Süreci ve Süresi

Dergiye gelen çalışmalar, öncelikle dergi editörleri tarafından değerlendirilerek özgünlük ve bilime yaptığı katkı açısından ön bir değerlendirmeye tabi tutulur. Ön değerlendirme sonucunda özgün ve bilimsel katkısı olduğu düşünülen çalışmalar, hakemlerce değerlendirilme sürecine alınır. Bu süreçte çalışmalar, en az iki hakem tarafından kör hakemlik esasına bağlı olarak değerlendirilir. Çalışmalara ilişkin olarak hakemlerden gelecek değerlendirme raporlarının sonucuna göre gerektiğinde üçüncü bir hakemin daha görüşüne başvurulur.

Dergiye gelen ve ön değerlendirmeyi geçen çalışmaların değerlendirilmesi ve hakem değerlendirmelerinin olumlu olması şartıyla yayınlanması süreci 3 - 12 ay arasında sürmektedir.

Açık Erişim Politikası

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

